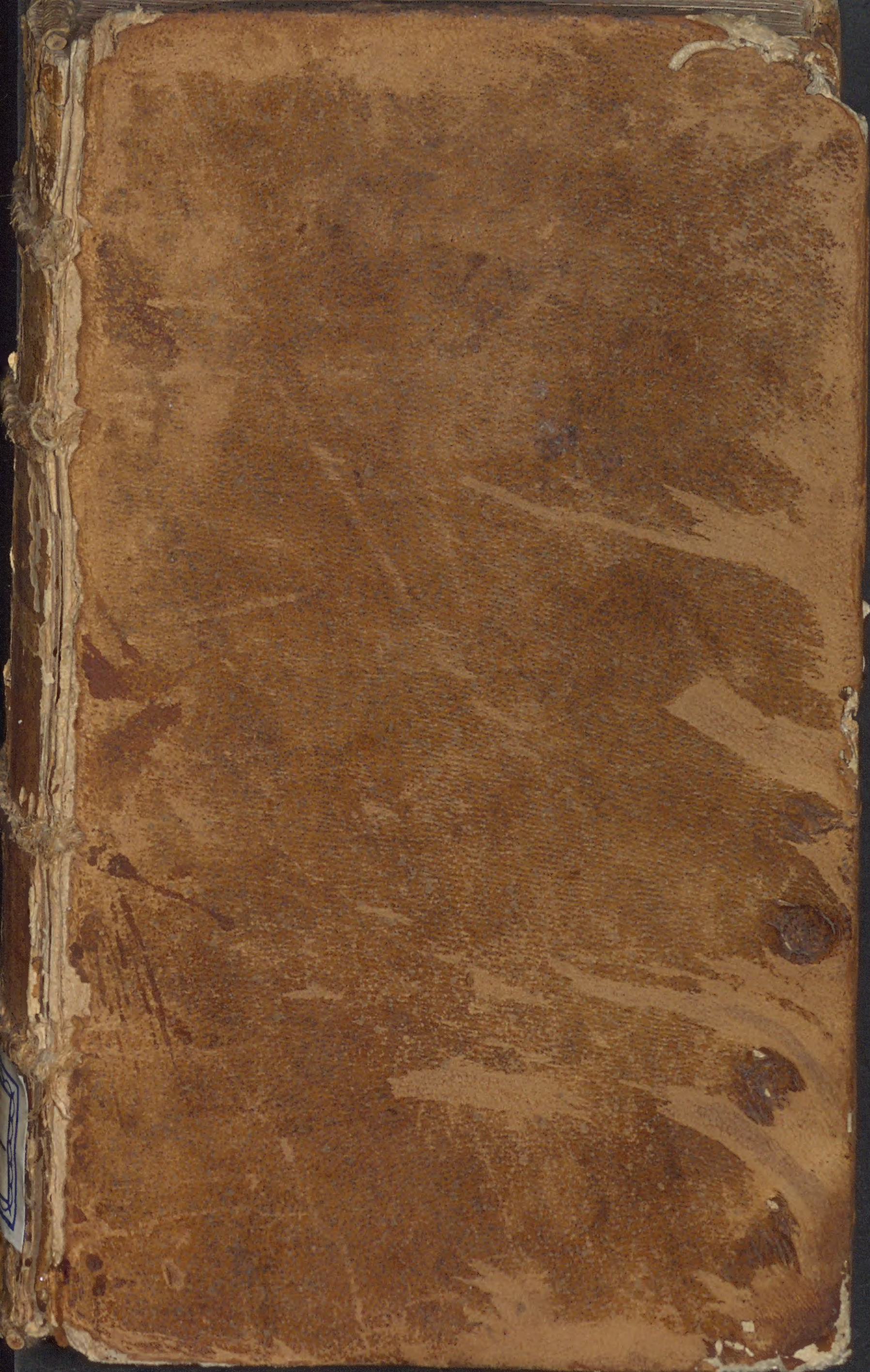

Ympresion buena, y no delos
prohibidos.

FRANCISCI VALLESII,

DE SACRA PHILOSOPHIA,

SIVE DE IIS, QVÆ IN LIBRIS sacris physicè scripta sunt,

LIBER SINGVLARIS;

Cui subiunguntur duo alij, nempe

LEVINI LEMNII *de Plantis sacris,*

ET

FRANCISCI RVEI *de Gemmis.*

EDITIO SEXTA

Correctior, & iuxta Indicem expurgatorium reformata.

LVGDVNI,
Sumptibus LAVRENTII ANISSON.

M. DC. LII.

AD PHILIPPVM II.

Hiſpaniarum, Indiarum Regem potentiſſimum, Dominum ſuum,

FRANCISCVS VALLESIVS Couarrubianus.

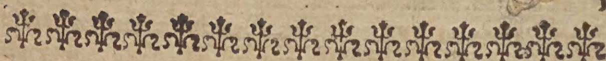
VM tibi me meáque omnia debeam (Rex potentiſſime,) *non poſſum librum quempiam in lucem emiſſurus, de vllo alio patrono cogitare. Nam cùm me tua Maieſtas deterret, ea benignitas, & beneuolentia, quam in primis expertus ſum, inuitat. Tanto igitur nomini dicatum volo librum de ſacra Philoſophia. Videbitur certè, éſtque munuſculum tenue, tamen argumentum non indignum, eſt enim de iis quæ in ſacris libris occurrunt, quæ ad Philoſophiam pertinent: quo ſolo nomine quæ tua eſt in res omnes ſacras pietas, recipere non dedignaberis. Pondus meis humeris impar eſſe ſcio, tamen conatus tales haudquaquam poſſunt eſſe inutiles. Nam ſi quàm maximè videbor in re*

tanta

tanta parum præstitisse, hac ipsa causa alios prouocabo, vt in argumento optimo & nouo tractato tenuiter laborent fœliciùs. quod etiam mihi debebitur quodammodo, qui quam alij percurrerent, viam indicauerim. Ergo, Rex potentissime, *& bonorum studiorum vnicum præsidium, faue his incœptis, atque, si res exiget, etiam authoritate defende.*

PROOE

PROOEMIVM

De iis, quæ ſcripta ſunt Phyſicè in libris ſacris, ſiue de ſacra Philoſophia.

QVAM plurima occurrunt in libris ſacris ad naturam pertinentia, quæ plerique ſic cenſent accipienda, quaſi ſanctiſſimus Dei ſpiritus, nihil ad naturam pertinens nobis voluerit interpretari; ſed omnia ad ſalutem animarum referens, iuxta humanas ſententias Philoſophorum, aut etiam vulgarium hominum, propoſuerit. Veterum Philoſophorum plerique, ad quorum manus ſacri libri peruenerunt, eos legebant velut alia quæuis Philoſophic monumenta, atque adeò ipſa Iudæorum & Chriſtianorum dogmata, velut ſingularis cuiuſdam ſcholæ Philoſophorum, examinabant, certabantque, de eorum probabilitate conferentes cum aliis dogmatis, quæ fuerunt innumera. Ego diuina hæc eloquia minimè ad naturæ interpretationem ſcripta eſſe à viris Dei amicis, ſancto afflatis ſpiritu, mihi perſuadeo, quia, vt teſtatū reliquit Eccleſiaſtes c. 1. naturæ arcana noluit Deus reuelare nobis (quod ad vitam æternam obtinendū, quam quis de natura teneat opinionem, indifferens eſt) *hanc occupationem peſſimam*, philoſophādi, *dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea.* Tamen, cùm quædam in ipſo ſermonum ductu texantur naturalia, ea omnia veriſſima eſſe exiſtimo, vtpote quæ à ſummè vero Dei ſpiritu dictata ſint, & ab ipſo naturæ authore fluxerint, quē latere nihil potuit. Velut profectò, contexta ſunt in libris quamplurima pertinentia ad hiſtorias, quæ & ipſa aliorſum ſpectant, quàm vt antiquiorum facta, & geſta prælia, homines nouerint. Nemo tamen pius, & Catholicæ Eccleſiæ filius, putauerit, vel latum vnguem à veritate deuiare, aut rem aliter ac narretur, geſtam eſſe. Cur non ergo eodem modo cenſeas de hiſtoria naturali? Noluit enim nos Deus naturales rerum cauſas, & ortus docere, vtpote quas nos certò ſcire, non adeò referat ad æternam ſalutem: atque ob id de illis ne ediſſerat, ſed cùm obiter aliquid attingit, cur nos decipiat? Certè decipi non poteſt, neque decipere: ſiquidem ſummè ſapiens, & bonus eſt. Atqui naturales rerum cauſas ſcire, vt non

Sacri libri cur ſcripti.

est ad ... item æternam necessarium, ita neque quidquā lædit. Quapropter, vt neque nobis Deum aperire, ita neque celare fuit necessarium Ob hæc ego mihi persuadeo, atque omnibus persuasum volo, vt omnem aliam doctrinam, quæ vera sit, ita naturalem, in his diuinis libris contineri, adeò, vt disciplinas omnes quamplurimùm iuuari posse sperem, si doctissimi viri, aliis perlustratis, in eis præcipuè laborent, sua quique tractantes. Nam veterrimi Philosophi, horum lectione sunt plurimùm adiuti, proinde ego, perfectis iam in omnes Auditorios Aristotelis de Natura, & quamplurimos Hippocratis, & Galeni de re medica, libros, commentariis, quod Deus concesserit vitæ reliquum, statui in his philosophari, cùm quoniā nulla alia ratione censeo certi quidpiam de naturalibus haberi posse: tum quia nescio quo modo eorum lectio, etiam historica, aut Physica, animum pietate imbuit latenter. Quare huic lectioni consecrare senectutem, æquum est putare, scripta esse mihi hactenus Philosophica, ad opinionem, hæc autem scribi ad veritatem. ...um enim author ipse est Deus, qui quoniam totius naturæ est principium & causa, constat interpretationem naturæ non aliunde posse meliùs incipere, quàm ab ipso. Volo tamen hæc in Dei gloriam potius, quàm mei nominis celebritatem, scripta, atque rei tantæ difficultatem, & humanæ mentis debilitatem agnoscens, testor ante omnia, nihil me in hoc, aut vllo alio meorum operum asserere, nisi quatenus probetur à sancta Romana Ecclesia, penes quam veritas est, & sapientia, quæ, vt dicitur Prouerb 9 *misit ancillas suas*, hoc est, naturales scientias, *vt vocarent in arcem*, vt me nunc naturalis Philosophia vocat in arcem, & ciuitatis mœnia, hoc est, lectionem sacrorum, in quibus tamen ita versabor, vt à Physicis quàm minimùm recedam; mihi enim magnopere probatur illud: *Ne sutor vltra crepidam.*

Authoris edita volumina.

Authoris protestatio.

CAPVT PRIMVM GENESEOS.

IN principio creauit Deus cœlum & terram. Terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi, & spiritus Domini ferebatur super aquas. Dixitque Deus, fiat lux, & facta est lux. Et vidit Deus lucem quòd esset bona, & diuisit lucem à tenebris, appellauitque lucem diem, & tenebras noctem; factumque est vespere & manè dies vnus. Dixit quoque Deus, fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat

diuidat aquas ab aquis. Et fecit Deus firmamentum, diuisitque aquas, quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum. Et factum est ita, vocauitque Deus firmamentum cœlum, & factum est vespere & manè dies secundus. Dixit verò Deus, congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt, in locum vnum, & appareat arida, & factum est ita. Et vocauit Deus aridam, terram, congregationesque aquarum appellauit maria. Et vidit Deus quòd esset bonum, & ait, Germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram, & factum est ita. Et protulit terra herbam virentem, & facientẽ semen iuxta genus suum, lignumque faciens fructum, & habens vnumquodque sementem secundùm speciem suam. Et vidit Deus quòd esset bonum, & factum est vespere & manè dies tertius. Dixit autem Deus, fiant luminaria in firmamento cœli, & diuidant diem ac noctem, & sint in signa, & tempora, & dies & annos, vt luceant in firmamento cœli, & illuminent terram, & factum est ita. Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus, vt præesset nocti, & stellas, & posuit eas Deus in firmamento cœli, vt lucerent super terram & præessent diei ac nocti, & diuiderent lucem à tenebris. Et vidit Deus quòd esset bonum, & factum est vespere & manè dies quartus. Dixit etiam Deus, producant aquæ reptile animæ viuentis, & volatile super terram sub firmamento cœli, creauitque Deus cete grandia, & omnem animam viuentem atque motabilem quam produxerant aquæ in species suas, & omne volatile secundùm genus suum. Et vidit Deus quòd esset bonum, benedixitque eis, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete aquas maris, auesque multiplicentur super terram, & factum est vespere & manè dies quintus. Dixit quoque Deus, Producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ, secundùm species suas, factumque est ita. Et fecit Deus bestias terræ, iuxta species suas, & iumenta, omne reptile terræ in genere suo. Et vidit Deus quòd esset bonum, & ait: Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, & bestiis, vniuersæque terræ, omnique reptili, quod mouetur in terra. Et creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam; ad imaginem Dei creauit illum, masculum & fœminam creauit eos. Benedixitque illis Deus, & ait: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subiicite eam, & dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, & vniuersis animantibus, quæ mouentur super terram. Dixitque Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna quæ habent in semetipsis sementem generis sui, vt sint vobis in escã,

& cunctis animantibus terræ, omnique volucri cœli, & vniuersis quæ mouentur in terra, & in quibus est anima viuens, vt habeat ad vescendum, & factum est ita. Viditque Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona, & factum est vespere & manè dies sextus.

Philosophorū de mundi exordio opiniones.

Nihil magis controuertitur inter veteres Philosophos, quam sitne corporeus & aspectabilis mundus, principio temporis carens, fueritque semper qualis nunc esse conspicitur, itaque semper fuerint hæc Luna, hic Sol, hæc Astra, & aliæ omnes mundi partes quæcunque videntur esse incorruptibiles, reliquarum verò species, æterna vicissitudine, seruatæ sint, & nunc seruentur, an aliquando incœperit, cùm aliquando omninò non extiterit. rursum, an ab aliquo factus incœperit, an per seipsum casu constiterit. Atqui profectò optimum id mihi esse videtur totius Physicæ exordium, si quis velit resolutiuum tenere ordinem qui discentium naturæ magis se accommodat, & petitionis minùs indiget, quia incipit à postremis. de quibus primùm omnium naturaliter contingit dubitare. Nihil autem est, de quo priùs homines natura dociles, cùm primùm ex puerili ignoratione incipiunt emergere, dubitent, & per seipsos dubitando contendant inuestigare, Deo arbitror ita volente, quia nulla disquisitio citiùs fert in Dei optimi maximi, mundi scilicet opificis, cognitionem. Plato & Pythagoras, factum esse mundum hunc aliquando à Deo censent, atque à nullo alio, quàm ab ipsomet Deo, à quo factus est, posse ad interitum deduci, interiturum verò nunquam, sed Dei voluntate perseueraturum, ita tamen factum, vt non ex nihilo, sed ex rudi quadam materia, in qua sine ordine, omnia mundi huius exordia latitauerint, eam verò materiam factam esse nunquam, sed extitisse semper, & aliquando exornatam esse. Aristoteles, vt nullus est futurus interitus mundi, ita nullum fuisse temporalem mundi ortum, sed æternam quandam à prima causa emanationem, & dependentiam. Epicurus, cœpisse mundum, interiturumque rursum, atque vtrumque sæpe, fortuitò, nunc coëuntibus aptè, nunc discedentibus corpusculis. Anaxagoras, temerario etiam congressu, sæpè dissolutis quæ ineptè coierant, aliquando aptè coniuncta esse corpuscula homogenea bonasque rerum formas non ampliùs dissolui, sed successiua generatione æternùm seruari. Deus optimus maximus, in initio eorum, quos per eos, quos elegit in Prophetas, ad homines habuit sermones, nobis reuelat mundum hunc à se factum esse, neque

De mundi ortu Philosoph. sententia.

Mundi perpetua emanatio.

extitisse

extitisse semper, vt piis iam hominibus dubitandi nullus relictus locus sit. Vt verò naturalis etiam Philosophia & ipsa per sese humana mens, ad contemplandam Dei veritatem, suam exiguam conferat supellectilem, enitendum nobis est eorum quæ in his libris videbuntur, ad eam, aliqua ex parte, pertinere, naturales inuenire rationes. Præstabo quod potero, certò scẽis, idipsum, quantumcumque erit, ab ipso esse Deo. Sententia Platonis hoc solùm dissidet à veritate, quòd ponit materiam æternam, à qua sit factus mundus temporalis. Cætera enim omnia vera sunt, & rationi congruentia, mundum scilicet hunc factum esse à Deo, ac proinde à nulla alia causa dissolui posse, quàm ab ipso Deo: ab eo verò posse, vt factus est, corrumpi. Plato dicit dissolui in ea, ex quibus est compactus; nos verò dicimus posse à Deo in nihilum deduci, vt ex nihilo est factus. Itaque *in principio*, id est, cùm nondum vllum fuisset tempus, neque vlla rerum corporearum extitisset, *Deus*, hoc est, prima causa, æterna, & immutabilis *fecit* ex nihilo *cœlum, & terram*, hoc est, totum hunc mundi aspectabilis, & corporalis orbem, qui etiam in nihilũ reduci ab eodem Deo posset; seruabitur verò in æternum, eadem bonitate, qua factus est. Verùm quandoquidem multas continet assertiones propositus sermo, satius est sigillatim disputentur. Mundum hunc non esse ab æterno, sed incœpisse aliquando, constare videtur posse. Nam eius sunt partes duplices (de solis agitur hîc corporibus, ne de insensibilibus disputatio incertas reddat monstrationes) quædam natura incorruptibiles, quæque eodem numero persistunt, vt cœlestia corpora: quædam corruptibiles & quæ similiũ successione seruantur alioqui defecturę, vt homines, equi, arbores, ac denique omnia, quæ intra cœlum oriuntur. Res corruptibiles non possunt ab æterno esse; sunt verò necessariæ mundi partes: ergo neque mundus omninò potest ab æterno esse. Propositio indicatur, quia res corruptibiles seruantur multitudine singulariũ ordine succedentium; multitudo verò non potest esse infinita actu, sed potentia, non potest ergo ea successio ab æterno venire, (possit verò si Deus velit in æternum abire,) nam nullum corruptibile potest durare, nisi tempus finitum: ex finitis verò numero, & magnitudine, non potest constare nisi finitum: tempus verò ab æterno veniens, necessariò fuisset infinitum. Ergo necesse esset, quodcunque corruptibile venire ab infinitis numero similibus; fuisset igitur infinitus numerus singularium, numerum verò infinitum esse actu continet contradictionem; igitur fieri non potest, vt corruptibilium generatio veniat ab æterno. Vt verò

Platonis & veritatis de mũdi ortu discrimen.

Mundi partes duplices.

Infinitum actu impossibile.

in æternum abeat, non repugnat, quia multitudo adiectione finitorum, etsi adiectio nunquam cesset, nunquam fit infinita, nisi potentia, hoc est, quòd nunquam finiatur, neque cesset adiectio: vt continuum potest diuidi diuisione nunquam finienda; tamen congestione singulorum, nunquam posset esse congesta multitudo infinita. Eadem ratione monstratur, neque corpora cœlestia ab æterno esse (nisi fortè fuerunt æternùm quiescentia, & cœperunt aliquando moueri) nam etsi neque oriantur, neque intereant, mouentur semper successiuis circuitionibus, adiectione verò circuitionum constat earum numerus, quare esset iam numerus infinitus. Itaque constat posse dierum successiua continuatione ordinem durare in æternum, si velit Deus. tamen venire ab æterno non posse, continetque re vera contradictionem, æternum & principio carens esse, quod vmquam mutabile sit. Sed fortè quispiam monstrationem non intelliget, & proteruiens dicet, non posse esse numerum certum & infinitum, tamen posse esse multitudinem incertam & [illegible]nitā, aut rursum, non posse esse infinitam multitudinem rerum simul existentium, posse tamen esse ordine præteritarum. Ob hanc enim causam, sunt qui dicant, repugnare, mundum ab æterno esse, & hominum animas immortales, timentes scilicet ne infinitæ iam animæ æterna hominum generatione, collectæ sint. Sed hi debiliter admodum intelligunt quam contradictionem contineat, numerum esse infinitum, non enim refert, res quarum est numerus, sint, an fuerint, nisi fortè censeāt, ob id non posse esse eam rerum multitudinem infinitam, quòd non sit locus quo capiantur, aut quibus nutriantur cibi. certè repugnantia in ipsius numeri natura est, qui si numerus est, non potest non esse numerabilis, par, aut impar, atque ob id finitus: neque potest esse numerus, qui non fiat adiectione vnitatis maior; infinito verò nihil maius, neque minus est numerus rerum præteritarum, quàm præsentium, verè enim idem est numerus dierum præsentis anni, & superioris, neque verò locus est dicendi, multitudinem esse quæ non sit numerus, multitudo enim omnis diuisibilis, & quanta; quanta verò quantitate discreta: quantitas verò discreta, & numerus, eadem res est, quapropter multitudo. etsi mihi possit esse incerta & innumerabilis, simpliciter verò & in sese nulla potest esse, nisi certa & numerabilis. Verùm propter imperitos, & proteruos, monstratur hoc idem, ducendo ad inconueniens: hæc enim ratio faciliùs reuincit minùs perspicaces. Pone contrarium, putà, ab æterno esse hunc Solem, & circa terram volutari, necesse est diem hodiernam ab

Continui diuisibilitas.

Infinito nihil maius.

infinitis

infinitis diebus, ordine succedentibus, fluere: quapropter à superiorum dierum aliquibus, distabit hæc, tempus finitum, ab aliquibus, infinitum, nam si ab omnibus distaret finitum, totus ipse mundus habuisset initium: ab omnibus verò non distat infinitum (neque enim ab hesterna,) si igitur fuerũt dies à quibus hæc distat, infinitum tempus, ab illarum quacunque incœpit dierũ numerus qui additione vnitatum factus fuerit infinitus; quare si ab ea die cœpisset fieri, ita vt singulis diebus pars proportionalis decederet, perfecta iam esset cõtinui diuisio: siquidem facta esset diuisio infinita, atque eadem ratione, qui ab hodierna die inciperet numerus, aliquando esset euasurus infinitus, fieretque infinitum ex finito additione finitorum: & esset infinitum inter duos fines, hanc scilicet diem, & illam à qua hæc distabat infinitum. Dices, non potest indicari dies, à qua hæc distaret, infinitum, à te certè non possit, sed rogo, an fuerit aliqua? si enim nulla fuit, neque mundus fuit ab æterno, sin autem fuit, ab illa incœpit numerus, tam quæcunque vnitas quæ non est vltima, inchoat numerum. Dices, continent contradictionem hæc, atque ob id non potest intelligi dies quidam, à quo hic distauerit infinitum. Certè si fuerunt plures, in multis non potuit non esse aliquis, quare si posito mundo ab æterno, fit necessariò vt plures dies fuerint, à quibus hic distet infinitũ & multis existentibus fit necessariò, vt eorum quiuis fuerit aliquis, à quo hic distet infinitum, & dato aliquo tali, sequuntur absurda, & contradictionem continentia, fit necessariò, vt id quod primò ponebatur, putà mundum ab æterno existere, contineat contradictionem, & censeatur impossibile, nam ob absurdum, quod colligitur, tolli debet quod primum ponebatur, non quæ fiebant, nam si concedis id quod accipiebatur, & tollis aliquid eorum quę fiebant, cogeris concedere duas assertiones contradicentes, quia non potes non concedere, quod fit ex eo quod admittis, quia verò hoc idem tollis, concedes oppositum, & contradicens. Mundus igitur non potuit esse ab æterno. Sed hactenus processit mõstratio ex corruptibilibus mundi partibus, aut saltem mutationes aliquas subeuntibus. Sed si quis affirmet, ortus & interitus, atque omninò omnes mutationes, aliquando incœpisse, tamen fuisse ab æterno, & ante omnem mutationem, æterna cœlorum corpora, quiescentia, aut etiam corpora elementorum, ob cœlorum quietem ab omni mutatione vacantia, itaque, præcipuas mundi partes esse nunquam, moueri verò cœpisse aliquando atque inde cœpisse initium ortus & interitus, qui, inquam, diceret; Nunquid conuinci posset? posset certè, hac ratione. Aut corpora illa, quæ æternum quieue

Mundum esse ab æterno contradicit.

quieuerunt, fuerunt facta ab æterno, aut omninò non fuerunt facta; neutrum verò esse potest verum: ergo neque omninò potuerunt esse ab æterno. Nam si facta omninò non sunt, fit vt sint per sese ab æterno, & esse proprio existentia. Quapropter nullum illorum ab alio pendeat, aut alio posterius sit, sed per se sint, & operentur ab æterno, (cùm operatio procedat à cuiusque rei natura, & proprio esse,) quare nulla illis prior causa sit, (si enim hæc effecta ab alio non sunt, nō sit vlla eorum causa,) quapropter mundus hic vniuersus, neque vnus erit, neque totus, neque perfectus, cùm non pendeat totus ab vnica virtute & causa, neque causæ omnes in vnam omnium primam referantur: sed sint multæ mundi partes à quibus non procedatur ad vllam aliam superiorem, & priorem, hoc verò fieri non potest: nam, aut illæ partes habent aliquam naturam siue essentiam communem, aut omninò habent nihil cōmune. Ex adeò diuersis, vt nihil commune dicatur de illis, nulla ra[illegible] potest conflari vnum: nam neque ordo esse potest inter omninò diuersa, ordo enim secundùm aliquid commune est, dicimus enim inter Petrum & Franciscum ordinem quemdam esse iunioris & senioris, quà Doctores sunt, quia hic iunior, ille senior, tamen quà Petrus homo, & Franciscus doctor, aut quà Petrus doctor, & Franciscus Burgēsis, nullus ordo est, quia hominis, & doctoris & Burgēsis, non est vlla communis ratio. Si igitur dicas, illas partes à nulla causa pendentes, neque vlla posteriores nihil habere commune, tollis omninò mundum, quo sublato, nihil est: nam mundus, neque vnitate causæ primæ, neque vnitate essentiæ, neque ordinis, erit vnus. si verò nulla ratione vnus est, neque est omninò, quia ens, & vnum conuertibiliter dicantur. Si eò velis procedere stupiditatis, vt concedas mundum non esse ens, sed entia diuersa omninò, & æquiuocè dicta, mundum ponis rem omniū imperfectissimam, præterquam, quòd sensus ita dicere prohibet, cùm vnica & omnium perfectissima totius figura, & partiū positio, esse cernatur. Si verò concedis, partes illas mundi habere aliquā essentiam communem, constat, quandoquidem non sunt omninò eadem, habere eas aliquid commune, & aliquid diuersum. Est autē quod commune vnum, quæ diuersa multa. Illud ergo cōmune, priùs erit illis omnibus diuersis, siquidē ex eo constant, hæc non: ergo erant illæ partes suo quæque ordine, primæ causæ, sed pendebant illæ omnes ab aliqua priori causa, à qua data erat eis communis illa essentia. Nullatenus ergo fieri potest, quin corpora omnia facta sint. Si verò facta sunt, non certè ab æterno tempore, sed aliquando: nam quod fit, ex non

Operatio procedit à natura & esse.

ente

ente sit, quod factum, ex non ente est factum. Ergo antequam esset ens, fuit non ens, seu non fuit ens, non ergo fuit semper, & ab æterno ens, sed aliquando ens, aliquando non ens. quod enim semper fuit, numquam est factum, quia quod fit, non est. Neque certè aliud est facere, quàm ei quod non est, esse tribuere. Verùm hoc ita habere, hoc modo meliùs intelliges. Nemo dicet Solem nunc fieri à Deo, quia nunc Sol non fit. Si verò Sol ab æterno est, numquam fiebat magis quàm nunc fit, quia numquam erat minus, quàm nunc est: nullo ergo modo potest esse ab æterno, quod factum est. Siquidem ergo satis monstratum est mundum esse factum, constat non esse ab æterno, sed in principio temporis, simul scilicet cum corporibus incipiente motu, & cum motu nascente tempore. Itaque in principio facta sunt cœlum & terra. Si verò facta sunt in principio, aut facta sunt à seipsis sponte naturæ orientia, aut ab alio: à scipsis non potuerunt, quia quod facit, est actu, quod fit, non est actu. non magis ergo potest aliquid facere seipsum quàm esse simul & non esse. Superest facta esse ab alio. illud verò aliud, aut non erat factũ, aut æternũ. si factum, illud rursum fuerit factum ab alio, & illud ab alio; peruenietur ergo ad aliquod æternum, à quo sint facta omnia, aut ibitur in infinitum. Si permittis ire in infinitum, redibunt omnia argumenta quibus monstrabatur non potuisse infinitas rerum generationes antecedere: ergo necesse est ponere æternum aliquod, & primum, à quo facta sint omnia, quæ facta sunt: illud verò, quia æternum, sit primum, quia primum, simplex, & vnum; quod verò eiusmodi, omnes homines Deum esse dicunt. Deus igitur est, qui in principio fecit cœlum & terram. Sed quo pacto fecit? Latini nolunt legere, *fecit*, sed *creauit*, significantes hoc verbo, fecisse ex nihilo. quod etiam ipsum videtur mihi monstrari posse eisdem argumẽtis nam si fecit ex aliquo, aut illud aliquid factum fuit, aut non: si factum fuit, rursum rogabo an ex nihilo. an ex aliquo, si ex aliquo, de illo rogabo rursum, ibiturne iterum in infinitum; & redibunt argumenta numeri infiniti: sin aliquando cœpit rerum fabrica ex nihilo, hoc est quod asseritur: si verò illud numquam est factum, redeunt argumẽta eadem quæ de incorruptilibus mundi partibus proferabantur. eisdem igitur argumẽtis, quibus indicauimus, mundum esse factũ, indicatur factũ esse ex nihilo. Adeò ridere lubet præstãtissimos illos Philosphos, qui ante mundi ortum pouebant alij corpuscula, quæ in immenso spatio sine ordine volutarentur: alij hæc ipsa corpora, velut in conturbata miscella latitantia. quid hi faciebant lucri? vt scilicet mũdus ab æterno fuisset de-

Non ens entis principium.

Cœlum & terra facta sunt non à seipsis.

Latini dicunt mũdum fuisse creatũ, non factum.

Mũdus ex nihilo factus.

Philosophorum ignorãtia de ortu mundi.

formis

formis, & aliquando exornaretur. an minus est absurditatis & repugnantiæ, in infinita multitudine motionũ inordinatarum, quàm ordine succedentium, & in æternitate corporis deformis, quàm pulchri? an nõ satius erat pulchrum ab æterno ponere? nam perfectio & pulchritudo proprior est ipsi esse: imperfectio & deformitas, ipsi non esse. Ego certè hac in re laudo Aristotelem, quod cùm impossibilitatem (vt ita dixerim) æternorum motuum, & corporum, non prouiderit, maluit ab æterno esse pulchram hanc mundi faciem, quàm aliquando ex æterna deformitate emersisse: oportuit verò ipsum æternitatem illam temporis meditari, reperisset siquidem, vt neque in corpore, neque in loco (hæc enim ille demonstrauit) ita neque in tempore infinitatem esse potuisse, siquidem est etiam tempus quantum, vt & corpus, & locus; si igitur omnia quanta finita, tempus quoque totum finitum est, & erit, quare factus est aliquãdo mundus ex nihilo. Porrò fieri aliquid album, est fieri quale; fieri septipedale, est fieri quantum, huic loco accedere, est fieri hîc, fieri verò hominem, aut equum, est fieri hoc; fieri mundum, est simpliciter fieri, aut fieri ens; quia neque est fieri hoc aut illud, neque quantum, neque quale, sed fieri simpliciter: vt ergo quale fit ex non tali, vt album ex non albo, quantum ex non tanto, vt tripedale ex non tripedali; sic ex non hîc existente; velut Complutum venit qui erat Toleti: hoc aliquid, ex non hoc, vt homo ex non homine. ita necesse est fieri simpliciter, ex simpliciter nõ ente, atque ita ex nihilo. Respondebis fortasse Platonicè, factum esse mundum ex non ente simpliciter, non tamen proinde ex nihilo. Sed neque hoc dici potest, nam si ponis illud, ex quo mundus est factus, quodque ab æterno erat, qualem materiam primam fingimus, ea ne intelligi quidẽ sine omni forma potest, nedum esse. Si enim ea, mera potentia, omni actu vacua erat, non poterat existere actu (nulla enim existentia sine essentia est,) sed potentia, potens virtute diuina educi ex nihilo, vt ex ea corporales formæ virtute naturali educerentur: interim tamen nihil existeret, præter ipsum Deũ, qui in principio fecit cœlum & terrã, ex nulla materia. Sed quo pacto facit? iubẽdo fieri. Hoc quoque deridebant summi illi, & admirandi Philosophi, censentes Deũ, velut fabrũ quendam, aut figulum esse. neque aliter, quàm quædam cõtorquendo, quædã producẽdo, quædã pinsendo, & alia quædam machinando, sua opera effecisse: & quædam eorum per se, quædam per minores Deos. Verùm si, vt monstratum est, fecit Deus omnia ex nihilo, constat, Deũ ipsum per se fecisse omnia, quia potentiæ infinitæ est, ex nihilo facere, & ob id nulli finitæ poterat demãdari. nõ potest verò esse virtus infinita nisi vnica,

Laudatur Aristoteles ab authore.

Materia mera potentia.

Existentia sine essentia nulla.

Deus potentia infinitus.

eaque prima & summa, neque enim in infinitis est maius. Si igitur fecit Deus ipse per sese omnia ex nihilo, non potuit facere aliter, quàm iubendo: non enim educẽdo ex materia vlla, neque aliquid machinãdo circa materiã, quæ erat nulla: neque erat quod operi repugnaret, neque quæ se minùs ductilẽ præstaret, materia, quã elaboraret, nihil aliud esse potuit, illud facere, quàm ex sua infinita fœcunditate, bonitate, potẽtia, & sapientia infinita, quæ in eo vnica & simplicissima res est, iubere, vt res fierent. esse autem primę causæ fœcunditatẽ infinitã, hoc est, facultatẽ faciendi ex nihilo, neq; indigere, vt faciat, materia vlla, idque ponere, ob ipsius mũdi integritatẽ & perfectionem, necessariũ esse, in Physicis quæstionibus monstrauimus: neque pigebit nunc repetere. Certè non est perfectus & pulcher mundus, nisi omne quod sit pulchrũ, sit aliqua bonitas quæ velit; & omne quod scibile, sit sapientia quæ sciat; & quod possibile, potentia quæ possit. Nam quà aliquid possibile nõ potuit, aut scibile ignorauit, aut pulchrũ noluit, vel inuidit, mancũ & imperfectũ exierit opificiũ, ipsum verò pulchrũ, aut scibile, nemo definit ad bonitatẽ volentis, aut scientiam scientis. Sed pulchrum est quod rei cui accidit, ad propriã bonitatem obtinẽdam, perfectionem adiicit; & scibile, quod in sese habet principiũ, vnde sciri possit: igitur neque possibile, quod simpliciter dicitur & nõ ad aliquid, definiri debet ad potẽtiam, sed simpliciter possibile, est illud, quo facto & posito, nulla repugnantia sit, aut contradictio, tunc enim res per sese fuerit impossibilis, cùm in ipsa est (vt ita dicamus) impossibilitas, externũ verò quiddam fuerit, si ob id solum dicatur impossibilis, quòd non sit causa quæ possit facere. Oportet igitur sit in rebus causa aliqua, quæ possit, quidquid in sese repugnantiam nullam continet. At verò fieri ex nihilo, nõ est simpliciter impossibile, sed impossibile cuidã virtuti finitæ, putà naturali, qua virtute esse aliam superiorem, & potentiorem, non est impossibile. Si igitur esse aliam virtutem maiorẽ omni natura, quæ possit facere ex nihilo, nõ est impossibile, est possibile: si verò est possibile, est etiã necessarium, quia, (vt Aristoteles acutissimè dicit) in æternis idem est quod possibile, & quod necessariũ. necesse est igitur esse Deũ, eumque per sese fecisse in principio temporis cœlum & terram, iubendo vt ex nihilo fierent, neque est quòd quempiã perturbẽt aniles dubitationes, quid faceret Deus solus, in illa æternitate otiosus? cur non faceret hæc corpora multò antea; nã qui omnia habet intra se eminenter, nulla vnquã re caret, qui sibi est sufficientissimus, nũquam est otiosus. Iam verò mũdus, siquidem factus est in principio tẽporis, cùm in æternitate neque sit prius, neque posterius.

Causæ primę fœcunditas.

Mundi perfectio.

Possibile quid sit.

Fieri ex nihilo] nihil à finito potest.

Deus quid ante mundum.

posterius. fieri verò non potuit ab æterno, ob contradictionem, quam aperuimus. non est ergo quod queramur non esse factum anteà. Sed relicta æternitate, accipies interrogationem à tempore, in quo est plus & minus, prius & posterius, rogabisque, cur vt est nunc mundus sex mille annorum, non est etiam decem mille, vt esset factus mundus quatuor millibus annorum antequam factus est? ego te rursum rogo, an si ita esset factus, non esset hæc tua dubitatio? neque rogares cur non esset factus priùs, certè esset eadem; quid si centum mille nunc esset annorum mundus, vt aliquando erit, nisi intercipiatur tempus? esset certè eadem; quid si centies millenis mille? tunc quoque. si igitur nisi ab æterno fieret, non posset abesse hæc dubitatio; ab æterno verò fieri non potuit ad quem potiùs pertineret momentum creationis indefinitum definire, ad te qui dubitas, an ad Deum qui fecit; meritò ergo fecit in principio, idque temporis principium fuit cum ipso creationis.

Mundus cur non priùs factus.

[illegible] possit, verbum illud, *creare*, non habere eam vim, quam diximus, sed esse vtcumque facere, siquidem dicitur, *creauit Deus hominem*, at verò non fecit eum ex nihilo, sed ex limo terræ. sed neque alia viuentia fecit nisi ex terra aut aqua. Diuus Augustinus censet, omnia esse creata simul eodem momento, seu in eodem nunc, illam verò partitionem dierum non significare partes temporis, sed distinctionem, & gradus quosdam naturæ rerum: atque factum esse hominem ex terra, non actu præexistente, sed existente potentia in ipso, velut quiuis dicitur nostrûm verè factus ex quatuor elementis, tametsi nulla terra, aut aqua erat actu id, ex quo facti sumus, sed semen & sanguis. Itaque vt vnico intuitu tota facies, & eius omnes partes, in speculo exprimuntur, ita vnica iussione Dei, constitisse totam hanc corpoream molem, & in ea refulsisse illum diuinitatis fulgorem, quem vocamus naturam: cæterùm quia non omnes Sancti hoc ita intelligunt, alia responsione est opus. Dei verbo, *creare*, ego ita censeo, creare duplex esse, alterum & præcipuum, ex nihilo facere: alterum sine materiæ dispositione facere, nam substantia non videtur aliter fieri posse, quàm generatione, aut creatione: generatio verò non est nisi in materia disposita; quæ igitur sine materiæ dispositione est, creatio vocari debet. Quapropter siue ex nihilo omnia, siue ex nihilo quædam, quædã ex materia non disposita, sed iubendo fecit, omnium est Deus effector & creator. Fecit verò Deus, omnia quæ fecit, valde bona, id est, suis singula formis perfecta, quia ipse valdè bonus est: & bonus omnia vult bona esse, quia nulla vmquam de

Creare quid.

Homo ex terra.

Homo ex elementis factus.

Creare duplex est.

Substantia quomodo fiat.

de re inuidia tangitur. voluit ergo omnia fieri valde bona, quoniam bonus; sciuit verò quæcunque voluit; & potuit quæcunque sciuit & voluit, quia vt est summè bonus, ita & summè sapiens & potens. Tria igitur sunt omnium rerum principia, potentia, sapientia & bonitas, quæ in prima causa vnicum, & idem principium est. innumera alia continet præscriptum caput, de quibus, quia scio non posse me pro dignitate dicere tacere malo, ac relinquere enarranda Theologis, quibus dedit Deus, in hoc sanctarum scripturarum paradiso liberiùs versari. Apponam verò quam mihi Deus dederit, sex dierum enarrationem; hinc capto initio: *Vidit* (inquit) *Deus quòd esset bonum, & ait: germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram. & factum est ita & protulit terra herbam virentem, & facientē semen iuxta genus suum, lignumque faciens fructum, & habens vnumquodque sementem iuxta speciem suam.*

Tria rerum principia.

Videtur his verbis significari, nullam omninò esse herbam, neque plantam, quæ semen non proferat: siquidem omnia quæ terra producit, videntur esse creata à Deo, at verò nihil videtur Deus iussisse vt germinaret terra præter ea quæ semen proferunt. omnia ergo quæ terra germinat, semen proferunt. at verò videtur, huic assertioni experimentum repugnare: siquidem in arboribus Salix, Vlmus, Populus, & Fraxinus, & huiusmodi aliæ, nullum videntur habere semen. minutulæ & annuæ herbulæ, quibus prata omnia conuestiuntur, spontè nascuntur sine vllo semine, & fungorum omnia genera, qui & ipsi nutrimentum & ortum ex terra capiunt. fici etiam nullus flos, nullus fructus est, teste Dioscoride, sine quibus semen nullum esse possit. Quid ergo, an hæc non sunt creata à Deo? certè creata sunt omnia à Deo, sed, vt arbitror (nisi tamen aliter sancta censeat Ecclesia, ita enim facilè assentiar) non omnia eodem modo: nam rerum, quæ ortui & interitui sunt obnoxiæ, quædam non aliter generari possunt quam à suo simili: vt homo ab homine, equus ab equo; quædam verò dissimilium causarum concursu generantur per accidens, vt quæ generantur per putrescentiam, aut etiam per concoctionem, aut per alterationes quasdam, quarū rerum generationes, non tam referuntur in vllam facientem causam, quæ proxima sit, quàm in materiæ dispositionem. velut aurum non gignitur ab auro, aut argentum ab argento, aut omninò metallorum vllum ab eiusdem specie alio, neque lapis vllus à lapide. his enim rebus nulla seminalis virtus est, vt neque vllis earum, quæ vegetabilem non habent naturam. Plantarum etiam & animalium multis accidit, vt per accidens,

De plantarum seminibus quæstio.

Generatio à simili & dissimili.

Generationis animaliū & plantarum triplex modus.

neque à ſui ſimilibus generentur, atque in vtriſque (plantis inquam & animalibus) eſt triplex differentia. quædam enim (quæ ſcilicet ſunt perfectiſſima) non aliter quàm per ſe, & à ſibi ſimilibus generari poſſunt, vt homo, equus, bos, & elephas, & nux, prunus, & palma, & pomifera omnia: quædam (quæ ſcilicet ſunt viliſſima) ſemper generantur per accidens; vt pediculi, & vermes & fungi, & alga. quædam ſunt inter hæc, perfectione etiam media, quæ cum à ſimilibus, & ſeminali vi generentur, ſponte etiam naſci poſſunt; vt mures, qui habent vtranque generationem, & veſparum, & locuſtarum, ac ſcarabeorum genera. Herbas etiam aliquas, earum quæ ſemen afferunt, ſponte naſci, ac ſine ſemine poſſe, omnes exiſtimant, inde capto argumento, quòd quibuſdam in terris viſæ ſint denuò, atque vbi nullæ vnquam tales fuerint innaſci. velut Theophraſtus, cap. 5. lib. 1. de Cauſis plantarum, narrat, laſerem aliquando in Apturea ortum eſſe ex imbre quodã craſſo, cùm in ea mundi parte fuiſſet nun-[illegible]tque ibidem ſyluam quandam ingentem profiluiſſe aliquando, vbi nulla anteà fuiſſet. quanquam non deſunt, qui horum etiam euentuum quærunt ſeminalem cauſam, velut Anaxagoras, qui cenſet ipſum aërem deferre ex aliis in alia loca ſemina, hincque fieri, vt hominibus id non ſentientibus, fiant generationes quædam alicubi, quæ videbantur eſſe ſpontaneæ, cùm tamen non ſint alij cauſantur inundationes confluxuſque aquarum, dicentes omnium digreſſionibus fieri, vt ſemina ex aliis in alias partes deferantur. Sed etſi hæc non ineptè dicantur, mihi videtur multò probabilius, ſiquidem in animalium genere ſunt nonnulla quæ vtrunque habent ortum eſſe in plantis quamplurimas. nam ex ſemine ſolùm poſſe conſiſtere, neque vllum habere accidentalem ortum, perfectioni tribuitur. at verò genus animalium perfectius multo, quàm plantarum eſt. plantæ ergo plures habent naſcendi modos, neque tam tenentur conditione naſcendi ex ſemine, quã animalia. quod rurſus vel hoc argumento conſtat, quòd animalia perfecta, non aliter quàm ex ſemine naſci poſſunt, plantæ verò etiã hæ, quæ maximè ſemen proferunt, naſcuntur etiam inſitione, & plantatione, & germinatione, ſuntque illis omnes hæ productiones per ſe. itaque non eſt quod videatur inopinabile, plantas pleraſque earum, quæ ex ſemine naſcuntur, naſci poſſe ſpontè ex terra & aquæ fœcũditate ſolum, cùm id accidere videamus animalium non paucis. quin potiùs exiſtimo, quæ omni careant ſemine, eſſe perpaucas: quæ poſſint ſpontè naſci quàmplurimas, nam, vt Theophraſtus rectè cenſet latitare potiùs quàm non eſſe ſeminis naturam, eſt arbitrandum. velut in thimo eſt ſemen, quod

Quædam herbæ naſcuntur ſine ſemine.

Laſeris ortus.

Or[illegible] ingentis ſyluæ.

Seminalis vis in plantis.

Thimi ſalicis & vlmi ſemen.

quod ſenſu percipi nequit,& in ſalice,& vlmo & eiuſmodi aliis. ſunt etiam quibus ſeminalis vis eſt in lacryma , vt iridi. atque generatim,vt Theophraſtus inquit,ea faciliùs,atque ex minori principio valent generari, quæ imperfectiora ſunt. quamquam ergo veriſimile ſit,quàmplurimas,& herbas & arbores,quæ carere videantur,habere ſemina vt de ſalice,& vlmo,dicebamus: non tamen proinde negandum, eſſe multas , quæ omninò non habeant , & nonnullas earum,quæ habent, ſponte etiam oriri poſſe:cùm illa triplex naſcendi differentia notetur in animalibus, quæ genere quidem ſunt perfectiora. ex dictis conſtat res quaſdam eſſe,quibus(niſi illas Deus in illo mundi exordio feciſſet) neceſſariò eſſet ſemper mundus cariturus , alias verò, quæ,etſi à principio factæ non eſſent,poſſent deinceps,ex ipſis mundi elementis naturaliter oriri. Nam elementorum , ſi vel vnum tollas,neceſſe eſt tolli omnia,ac cùm illis etiam concreta corpora.quia cùm primæ contrarietates , primo inſint elementis , ſintque ipſæ elemtorum naturæ , ſublatis elementis, tollerentur contrarietates primæ,atque his ſublatis tollerētur rerum omnium generationes,cùm hæ omnes agantur per alterationes mutuas.quæ naſcuntur à contrarietatibus. quòd verò ſublato eorum quocunque , neceſſe ſit tolli omnia elementa conſtat:quoniam ſi frigus omninò non eſt, neque calor ſit. ſiquidem ſi calfactio nulla eſſe poteſt, neque calor omninò eſt: at verò ſi omninò non frigus,neque calfactio vlla eſt:neque refrigeratio,niſi calor:ſiquidem omnes contrarij motus, ſunt inter eoſdem terminos,contrario modo:vt calfactio à frigido in calidum;refrigeratio à calido in frigidum. Neceſſe eſt igitur, quocunque eorum ſublato, alterum tolli. eadem ratio eſt humidi & ſicci.Porrò hæ duæ contrarietates, calidi & frigidi humidi & ſicci,relationem quandam habent ad ſeſe : ſunt enim primæ actiuę,ſecūdæ paſſiuæ.quapropter vtræque ſine aliis,ad generationes rerum eſſent otioſæ & inutiles. omnes ergo neceſſe eſt in mundi exordio extiterint: quare, & prima corpora, quorū primæ illæ, ſeu virtutes,ſeu qualitates,ſunt. neceſſariò ergo ſi modò futurus erat mundus,creata fuerint in initio elementa. quo autem modo poſteà dicemus. Iam verò cœleſtia corpora multò magis , & propter ſeſe , & propter alias mundi partes.propter ſeſe;quando quidem niſi diuina virtute eſſent in initio creata,cùm nullum habeant ortum aut interitum naturalem,nunquam deinceps oriri poſſent:propter alia verò,quoniam cùm omnis aliarum rerum virtus ab illis gubernetur, nullæ prorſus naturalium mutationū ſine illis eſſe poſſet. Neceſſe etiam eſt fecerit Deus ab initio ea omnia animalia,atque

Facta neceſſario in principio.

Contrariis ſublatis ge[illegible] ratio [illegible]litur.

Frigore ſublato tollitur calor.

Motus contrarij inter quę.

Corpora cœleſtia quorſum.

Facta neceſſariò in principio.

omninò viuentia,quæ ex solo semine,aut germinatione generationem habent. nisi enim initio diuina virtute essent facta, nunquam deinceps oriri possent vt neque modò,si omnes homines,aut equi,aut leones morerentur, esset vnde rursus oriri possent: nimirum non habent aliam generationem quàm ex semine Ita etiam arbitror,si nuces omnes,cum toto nucum semine perirent, mundus esset in posterum ea planta cariturus. at verò metalla, & lapides, & ea siue animantia, siue plantas; quæ putrescentia quadam generari possunt, non par necessitas est,vt Deus fecerit ab initio: possent enim ipsa posteà ex rebus aliis naturaliter oriri, velut nunc gignuntur mures & vermes, vbi nulli anteà fuerint,atque metallum quodcunque,solis virtute gignitur ex terra & aqua. quapropter, ne mundus his careret, minùs videtur necessarium fuisse, vt Deus creandi vim apponeret, cùm naturalis esset futura satis, atqui fortasse propositæ dubitationi iam respondimus, atque ob hanc causam, [illegible]plicitèr dixit Deus, *producat terra herbam viuentem, sed virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructũ iuxta genus suum*: ac repetit, *cuius semen in semetipso sit super terrã*, hoc est,quod non aliter oriri ex terra possit,quàm ex suo semine. fortasse etiam hanc ob causam,in tota mundi creatione, nulla fusilium,neque gemmarum,facta mentio est sed tantùm elementarium corporum, & cœlestium, & animalium natantium,& volantium,& terrestrium,& plantarum,quarum semen in semetipsis sit super terram, ac postremò hominis: quasi ex in initio creatis, reliqua essent naturaliter eruptura neque verò huic sententiæ repugnat, quod 18. cap. Ecclesiastici dicitur, *Deus qui semper est fecit omnia simul*: verè enim fecit omnia simul in illo mundi initio, non tamen omnia eodem modo, sed alia quidem ipsa per sese,alia in suis principiis. Extiterunt à principio omnes rerum formæ,aliæ quidem actu,aliæ potentia:quoniam iam inde omnes, aut erant actu, aut poterant naturaliter oriri. neque quidem hoc durum videri cuipiam debet,quod in quibusdam exemplis videtur posse demonstrari. cùm enim sint quædam animalcula, quæ non aliam, quàm ex hominis morbis,ac excrementis generationem habent,vt pediculi, lentes,& acarus, animalculum inquam illud omnium minimum, quod scabiei est initium (aratorem vocant vulgò, & vulgares Chirurgi syronem)& lumbrici,tam lati,quàm rotundi,& ascarides vocati,& quædam alia animalcula innominata,quæ in quibusdam abscessibus, & in ossium carie reperta sunt, constat ea ab initio non extitisse: cùm Adamus sine vllo morbo creatus à Deo sit,atque adeò perstiterit vsque dũ peccauit,quod perfecta iam

Fusilium & gemmarum nulla mẽtio in creatione.

Facta simul omnia.

Actu aut potentia semper formæ sunt.

Animalia ex crementis.

Adamus sine morbo creatus.

iam mundi creatione, euenit. Itaque res quasdam vilissimas, & quæ ex putrescentia tantùm fiunt, cuiusmodi quæ dicta sunt animalcula, & algam, quæ putrescente aqua in lacunis gignitur, quæque sordes potiùs dicuntur quàm res, vt inquit Arist. non dubito post exactam mundi creationem pullulasse an verò res aliæ, quæ adeò viles non sunt, possunt tamen naturaliter oriri, vt metalla, lapides, & viuentia, quæ vtrunque ortum habent, ex semine inquam, & spontaneum, intra sex primos dies ornandi mundi gratia extiterint, an non, sed posteà orta sint: haud habeo quòd affirmem. Illud tamen mihi videtur probabilissimum, ea si in ipso mundi initio extiterunt, non tam creatione, quàm properata generatione esse facta. nam receptissimum est illud Philosophorum axioma, naturam (multò magis Deum) nihil frustra facere. frustra verò apponeretur creatio, vbi generatio naturalis esset satis. poterat verò Deus optimus maximus, exornandi statim ac perficiendi mundi gratia, earum omnium rerum ortum, alioqui naturalem, p[illegible]re adeò, vt statim erumperent cum creandis, etsi non eodem ortus genere. neque verò proindè non esset ille naturalis ortus, quia aucta celeritas non mutat speciem motus. si enim lapis descenderet, eadem celeritate qua Sol fertur, aut etiam prima sphæra, celeritas quidem illa, maior esset quàm pro lapidis natura, motus verò nihilominus naturalis. vt ergo tria rerum genera esse diximus, ita nunc tria earum initia ponimus. quædam enim initio creata esse factáque ex nihilo aut sine materiæ dispositione: quædam posteà succreuisse; quædam inter hæc, extitisse quidem in initio: ortu tamen naturali. Moses verò ea tantùm videtur narrasse, quæ primo modo extiterunt. creata scilicet per sese, ac non solum per sua principia. nam primo die fecit elementorum corpora, & lucem. secundo fecit firmamentum, hoc est, corpus illud totum cœleste, quod constat multis orbibus: tertio separauit aquam à terra, colligensque aquam in locum vnum fecit maria, terráque detecta creauit omne genus plantarum, quæ ex semine habent generationem: quarto fecit Solem, Lunam, & Stellas, & posuit in firmamento ex eadem, arbitror, firmamenti substantia, non aliter ac hominem fecit ex terra: quinto fecit animalia omnia, natatilia & volatilia: sexto terrestria, cum quibus & hominem. At verò præter hæc, constat esse in mundo res quàm plurimas, quæ intra sex primos dies non extiterunt. vnum enim non esset, cùm nulla antecessit vindemia: neque oleum, cùm nondum tusæ oliuæ: neque mel, cùm nondum apes mellificassent. nimirum hæc, & huiusmodi alia, creata sunt in suis principiis, ex quibus deinceps orta

Natura nihil frustra fecit.

Motus celeritas nō mutat speciem.

Tria rerū initia.

Creata sex diebus.

Creata in suis principiis.

naturaliter sunt, vt etiam ex terra & aqua, fouentibus ea cœlestibus corporibus, aut intra ipsos sex dies, aut postea, orta sunt metalla, & lapides, & bitumina, & herbæ sponte nascentes, ac denique alia omnia, quæ sunt habent seminalem ortum, neque fiunt à similibus, sed concursione aliarum causarum, per accidens, producuntur. Videtur neque ignis facta esse, in hac narratione mentio. quapropter existimare videtur quispiam posse, ne omnia quidem elementa facta esse in illo mundi exordio, sed tria tantùm, ignem verò posteà, concursione aliarum causarum, ortum esse. Iuuabit hanc opinionem antiquitas, quæ, vt aliarũ rerum quàm plurimum, ita etiam huius, quærit inuentorem, quasi ignis non sit à principio in rebus, sed alicuius hominis industria postmodùm factus: scilicet, vt & vinum. Plinius narrat, ignem è silice primùm inuentum esse à Pyrode, Cilicis filio: idem autor affirmat, primùm esse inuentum in Pyrpile. Si igitur inuentum hominum ignis est, non videtur à principio [illegible]extitisse. sed quo pacto potuit hic mũdus constare, præ[illegible]stantissimo & efficacissimo carens elemento? Cum sint duæ mundi partes, altera humilior ac imperfectior, corporibus constãs ortui & interitui obnoxiis: altera sublimior ac perfectior, constans corporibus incorruptibilibus, humiliorem & ignobiliorem, oportuit primò fieri, quasi fundamentũ & mundi exordiũ. natura enim ita comparatũ est, vt principia sint viliora, atque ad perfectiora, in cuiusuis rei opificio, procedatur. atque illam quidem oportuit primò fieri impolitam & incultã, posteà exornari, ita enim & natura & ars procedit, ab obscuris quibusdam & rudibus delineamentis, ad exactiorem formam. neque verò non est hoc optimum argumentum: nam vt ars naturam imitatur, ita natura diuinitatem, à qua fluxit: vt ergo artificialia opera imitantur naturalia, ita est rationi consonum, naturalia imitari diuina opificia. Quapropter ex eo ordine, quem rerum natura tenet, rationem diuini opificij volẽtes inuestigare, haudquaquàm errabimus: ipse enim Deus est naturæ parens. Proinde primo die. facta est tota generabilium & corruptibilium sphæra, constans elementorum corporibus, terra, inquam, aqua, aëre, & igne: illis verò, neque puris, & syncerissimas naturas retinẽtibus. neque seorsũ positis, & ordine collocatis, neque illustratis vllo cœlesti lumine, sed intra obscurum aërem aqua & terra permistis, atque intra hæc omnia, igne inuisibiliter incluso, qui inter cætera, fouebat aquas reddebatque fluxiles, ne frigore concrescerent, moxque, ac Cahos hoc extitit, fecit Deus lucem, per quam reddita sunt corpora illa aspectabilia, factusque est dies primus. verùm vt hæc distinctius eloquamur

Ignis an sit & quãdo creatus.

Mu[illegible]te duplices.

Ignobiliora primò creata.

Ars naturã imitatur.

Artis & naturæ progressus.

Elementorũ impuritas.

Elemẽtorũ confusio.

mur, oportet quædam, de elementorum naturis, enarremus. Elementa prima, principiis rerum naturalium, materiæ inquam & formæ adeò proxima sunt, vt per sese, & omni mistione vacantia, nullibi munda sint, aut fuerint vnquam, aut etiam esse possint. nam cùm eorum naturæ definiantur per summas qualitates, & consistentia corporis, misturam quandam desideret, & contrarij misturam, quia mera humiditas nullam consistentiam haberet, mera siccitas nullam compactionem & continuitatem, nihil penitus syncerum existere in corporibus potest. Quapropter elementa prima intelliguntur, definitis seorsum eorum naturis, suntque potentia in rebus concretis, actu verò nullibi. quod quia intellexit Galenus in com. primi de natura humana, elementis primis nullas formas substantiales attribuit, sed pro his, qualitates primas, affirmans ea constare ex materia prima, & calore, frigore, humore, aut siccitate, aut harum binis qualitatibus. itaque terra hæc quam incolimus, & aqua qua vtimur, aerque quem inspiramus, elementa mera non sunt, sed corpora simplicissima eorum, quæ extant, & [illegible] elementorum naturis. quo factum est, vt eorum nomina dentur ipsis elementis, quæ mente potiùs intelliguntur, quàm re vera subsistunt. aut certè, si simplicium elementorum sunt illa nomina, priora hæc corpora, quæ videmus, non sunt appellanda hæc, sed, vt Plato dicit in Timæo, talia. nimirum non terra, sed terreum corpus: non aqua, sed aqueum: ita & aëreum, & igneum. ridiculum enim quod quidam pueriles Philosophi affirmant, oportere, vt quodcunque elementum sit alicubi purũ in propriis scilicet regionibus. Vbi enim talis sit aqua; an in mari, vbi salsissima, & piscibus scatens? Elementa itaque prima, potentia sunt in corporibus, actu nusquam. neque verò expedit, ob concreta enim sunt illa necessaria: per sese nihil esset inutilius. Verùm etsi elementa actu non sint, maximè viget eorum natura in his elementis, quibus vtimur, terra inquam, aqua, aëre, & igne, quæ ordinem eum amant naturaliter, vt sint crassa sub tenuibus. atque proinde, sicubi confusa ac conturbata sunt, mox in imum mergitur terra, aërque emergit, & interfluit aqua. Ignis quoque, vt maximè cõmunis Philosophorum opinio fert, effertur naturaliter in supremum locum, atque proinde proximum cœlo locum tenet. aut, vt ego existimo, is solus inter omnia corpora, nullum potiùs locum præ alio amat, neque in vllum fertur, nisi per accidens motu materiæ, quã occupat, aut tractus à lumine (ab hoc enim naturaliter trahitur) sed velut quædam mundani huius corporis anima, totum occupat, permeans per omnia, vt omnia fœcundet, ac quodãmodo viuificet.

Qualitates elementorũ formæ.

Elementa actu nullibi.

Elemẽtorum nomina.

Ignis motus.

Ignis anima mundi.

Cõcoctio à quo.

Nam cùm omnes naturales ortus agantur concoctione quadam, quod caloris eſt opus, conſtat ſine eo omnia futura ſterilia: aquam pręcipuè, quæ ab omnibus ferè Philoſophis cenſetur

Aqua principiũ frigidorũ.

eſſe primum frigidorum. vt verò ortus tribuuntur calori, vt efficienti cauſæ, ita tribuuntur humido craſſiori, qualis aqua eſt,

Aqua generationis mater. Ignis pater.

vt materiæ. atque hac ratione efficitur, vt aqua ob humiditatem craſſam, qua abundat, ſit velut mater omnis generationis: ignis verò pater per calorem. Rerum ergo generationes, maximè adſcribi debent aquæ ab igne fœcundatæ. ita fit, vt niſi hæc duo adhibeantur principia, omnia ſterileſcant. velut terra, niſi irrigetur primùm, ac deinde concaleſcat. Ipſum quoque mare,

Mare fœcundiſſimum.

quod omnium mundi partium eſt fœcundiſſimum, vt mirabilis rerum, tam viuentum, quàm vita carentium, quæ in eo gignuntur, differentia indicat, ſi calore deſtituetur, futurum eſſet penitus generationis ineptum, & concretum frigore. quin

Aqua principiũ [illegible]dorũ.

& tota mundi aqua, niſi, à quo concaleſcit, igne funderetur, fu[illegible]et glacies. Si enim primum frigidorum eſſe rectè dicitur, nulla frigiditas poteſt illi eſſe præter naturam. videmus verò eam aliquando concreſcere frigore: haberet ergo id ſecũdùm naturam ſemper, niſi aliquid accederet, quod funderet. quid verò aliud potiùs ſit quam ignis, qui caloris omnis principium cùm ſit fouet, atque fœcundat, facítque, animalium & aliarum rerum ortui & conſeruatione, idonea? atqui conſentaneum eſt cenſere, aquam per hyemem, abſentia ignis potiùs concreſcere, quam præſentia frigidi aëris, vt putant, qui aërem ſtatuunt primum frigidorum. verum in eam adeò diſſidentem à communi ſenſu opinionem incidunt, quia hanc ignis, per res

Ignis per omnia fuſus. Ignis eſt ſpiritus ille incumbens aquis. Aqua cur fluxilis.

omnes delationem non aſſequuntur. Ignis itaque per omnia permeat, alimẽtum ab illis accipiens (quia ſunt illi omnia ſubſtrata vt materia, vt mirus dixit Ariſtoteles) aquæ verò ab eo accipiunt calorẽ genitalem, & motum, ac fluxilitatem. Itaque ignè fouente & incubante aquas rerum omnium aguntur generationes. Hæc verò diſertiſſimè docuit Hippoc. lib. 1. de dieta, his verbis: *Conſtituuntur quidẽ igitur tum animantia omnia alia tum homo ipſe ex duobus, differentibus quidẽ facultate, concordibus verò & commodis vſu, igne inquam & aqua. hæc autẽ ambo ſimul ſufficientia ſunt, tum aliis omnibus, tum mutuò ſibi ipſis, vtrũuis verò ſeorſum, neque ſibiipſi, neque vlli alteri ſufficiẽs eſt. vim igitur ac facultatẽ vtrumque ipſorum talem habet. ignis enim omnia mouere poteſt, aqua verò omnia per omnia nutrire. particulatim verò vtrũque ſuperat & ſuperatur (hoc eſt, pugnant mutuò inter ſe, vtroque eorũ partim vincente, partim victo) ad ſummum ac minimum quantũ eius fieri poteſt (hoc eſt plus aut minus, vt quocunque*

eorum

eorum potest) neutrum enim superare penitus potest. hanc ob causam sanè, igni quidē, vbi ad extremitatem aquæ peruenerit (hoc est, vbi penitus cōsumpta humiditas est) deficit alimentū (ita euanescit ignis cùm ventum est ad cineres) euertitur igitur eo, vnde nutriri potest (hoc est , serpit in alias materias quærens alimentum) aquæ verò vbi ad extremitatē ignis peruenit (hoc est vbi penitus exclusit ignem) deficit motus (quia concrescit in glaciem, fitque immobilis.) Ignis necessitas.

Vides quàm disertè Hippocrates dicat, aquam accipere fluxilitatem , motum , ac fœcunditatem ab igne ; ignem verò ipsum ferri per omnia , atque alimentum ex omnium humiditate capere, & generationes omnes his duobus principiis attribui. Vnde ignis alimentum capiat. hoc idem est quod hîc insinuatur his verbis, *Et spiritus Domini ferebatur super aquas*, seu, *incubat aquis*. ambo enim hæc significat dictio Hebraica. insinuatur verò vtrumque, ignem scilicet ferri per aquas , easque fouere ac incubare. meritò verò spiritus appellatur , quia ignis , corporum omnium maximè videtur ad spiritualium substantiarum naturam accedere est enim tenuissimus, & visum ac omninò sensum fugiens, nisi cùm, ob materiæ quam occupat, densitatem apparet, vt in ignito carbone, & fumo ardente. Ignis natura insensibilis. In his enim ipsis, cum rarescunt, disparet, vt cùm dissipatur fumus. contrà, cum eius ignis, qui intra nubem inuisibilis continebatur , circunstanti frigore densatur materia , is emicat, abiens in fulgur, aut etiam fulmen. Fulgur. itaque est teuuissima quædam & insensibilis substantia , vt quædam eorum anima, per alia permeans neque apparens, nisi cùm densatur cum materia. hanc substantiam à principio fecit Deus. Ignis vsus quando cœperit. cùm verò multo tempore homines igne non indigerent sensibili, vtpote neque carnibus vescentes, neque fructus assantes aut elixantes, eo caruerunt. vsque dum inuenerunt rationem retinendi eius in materia densa , in qua appareret , fierétque vtensilis. Meritò itaque inter corpora omnia hic maximè dicitur spiritus. Domini verò ob magnitudinem virtutis, & præstantiæ . est enim phrasis diuinæ scripturæ, Domini, aut Dei vocari, quæ magna, aut præstantia. hîc igitur spiritus , hoc est, hæc substantia, tenuissima , ac perfectissima , ferebatur , incubans & fœcundans aquas. per hunc spiritum factæ sunt aquæ fluxiles , alioqui futuræ , vt diximus , concretæ : in quam sententiam dictum est illud Psalmi , *flabit spiritus eius , & fluent aquæ* , sed quia Physici nunquam acquiescunt vllis dogmatis , sine monstratione , hanc adhibeamus oportet , quoad nostra fieri possit, Aqua per ignem facta fluxilis. indicemúsque , ignem non habere vllam regionem , in quam seorsum feratur , separatus ab aliis corporibus. Primùm quidem illa , quam Hippocrates adhibuit , non leuis est

Ignis nullibi ſeperatus.

proced it enim ab experimento ſiquidem videmus nullibi ignẽ manere, niſi illi ſuppetat materia vnde alatur, eaque conſumpta ſtatim deficere, vt diſſipato fumo & conſumpto oleo, flammam; ſiccatis vſque ad cineres lignis, prunas. at verò in ſua regione ſeorſum ab aliis omnibus poſitus, omni alimento eſſet deſtitutus, ſed ex motu eius corporis, multò euidentiùs monſtratur, quod propoſitum eſt. ſi enim ſupremũ appeteret locũ, in eum ferretur naturaliter. ſi autem ferretur, efferret etiam ſecũ alia, quæcũnque ei eſſent agglutinata atque vt lignũ quod ob naturalem raritatem, aëris nonnihil habet incluſum, aſcendit per aquam ita etiam quod ignitũ eſſet, aſcenderet per aërem (tanto enim leuior eſſet ignis aëre, quãto aër aqua) at verò nõ ita fit: euolarent enim ex prunariis aut foco prunæ omnes: vt ſcilicet magnæ etiam trabes emergunt è profundiſſimo flumine. tantum autẽ abeſt, vt quæ ſunt imbuta igne, euolent, vt ne rantillum illis ignis ponderis detrahat. fruſtum enim ferri aut lapidis ignitum, non minùs deprimit lancem quam frigens, [illegible] ſubſtantiæ deciſum illi ſit, dum vreretur. non ergo ignis ſurſum potiùs fertur quàm deorſum, ſed materiam ſequitur atque cum denſis, lapillis, ferro, aut carbonibus, deſcẽdit: cum exhalatione ignita qui fumus ardẽs eſt, aſcendit: cõparet verò dum dẽſam tenet materiam, ea extenuta, aut diſſipata, diſparet. ſed & ex vſu, in quem res omnes naturales ſemper diriguntur, cõſtare videtur poſſe, quod aſſerimus. quẽ enim rebus vſum præſtaret ignis, ſupremam mundi regionem tenens, ſeiunctus à reliquis corporibus? non enim calorem, cùm media regio frigidior quàm infima eſſe cognoſcatur, actiones verò naturales contingant per medium: ſine calore verò nihil præſtare poſſit at verò permeans per alia omnia, calefacit, &, vt dictum eſt, liquat, fundit ac mouet: quædam alia denſat, concoquit atque ad ortum deducit, atque in humoribus quos elaborat omnis naturalis ortus parens eſt At dices, id me falſo igneo calori ttribuere, quò ſit ſolaris; igneum enim potiùs vrere, ac per ſiccitatem in marcorem trahere omnia, & interitum. Ita eſt ſanè, ſolaris calor eſt qui hæc præſtat, ipſe verò ſolaris calor, nihil eſt aliud quàm calor ignis, ſolis fulgore, quo naturaliter trahitur, vt ita dixerim, modificatus. nam ſol, cum ſit corpus incorruptibile, neceſſariò ſit expers qualitatum corruptiuarum, caloris, inquam, frigoris, humoris, ac ſiccitatis. non poſſit ergo calfacere, niſi per aliud & accidente quodam. Quid verò ſit illud, cuius acceſſu calorem inferat, potiùs quàm quod à Philoſophis omnibus ſtatuitur, per ſe, ac primò calidum. Si enim Sol per accidens calidus eſt, ignis vero quòd primò ac per

Ligna cur ſupernatent.

Ignis motus.

Calor ſolis quid.

per se, necesse est causam caloris illius, ad hunc referri. est verò hoc ipsius etiam ignis naturæ valdè congruens. Cùm enim inter elementaria corpora, igneum solum cœlestem imitetur fulgorem: ipsum verò ita, vt plurimi veterum Philosophorum, ob eam similitudinem astra ignea esse suspicati sint, fit valde consentaneum, vt similitudinis illius causa, facilè trahatur ignis cælesti lumine: quod etiam vestigium quoddam, diuinitatis eius corporis, est. Maxima ergo ignis pars, cum lumine Solis circa terram voluitur, comitaturque circumeuntem diem. quod indicant illa verba cap. 1. Ecclesiastes. *Oritur Sol, & occidit, & ad locum suum reuertitur, ibique renascens, gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem, lustrans vniuersa in circuitu, pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur.* His verbis apertè dicitur, spiritum illum, quem indicatum est esse ignem, circuire simul cum ipso Sole: nam nomine spiritus, non est verisimile, vocari Solem ipsum: nam præterquàm quòd esset repetitio inutilis, vocari ita non potest: nam neque quòd tenuis, neque quòd inuisibilis, neque quòd animatus & viuens, cum [illegible] horum sit. circuit itaque ignis, vt ipse Sol, estque eius comes. Quo fit, vt dies, atque omninò lux omnis, calida: nox, atque omninò tenebræ, frigidæ sint. hic ipse igitur est Solaris calor, qui cùm ad materiam accedit moderatus, coquit, ac nutrit: alioqui, si copiosus, atque destitutus humore accedit, etiam vrit; vt non raro messes, ante tempus, ob pluuiæ inopiam, & defectum etesiarum. Vnde rursum constat, non esse aliam diuinitatem Solari calori, sed eundem penitus esse & igneum. Itaque multis iam argumentis probabilissimum effecimus ignem esse illum spiritum domini, qui in ipso mundi exordio, generationum præstans initium, incubabat aquis. est verò ignis symbolum diuini amoris, qui Deus ipse est. vnde sublimior alius, quid ad me non spectat, nascitur sensus. His positis, ad enarrationem primæ diei, videmur iam posse accedere. *In principio*, hoc est, in ipso tēporis initio, *creauit* (hoc est, fecit de nouo ex nullis præexistentibus) *cœlum & terram.* cæli nomen, tum in tota scriptura diuina, tum in hoc ipso capite, significat aërem, aut incorruptibile illud & maximū corpus quod superstat. Constat verò si quidem dicitur, *dominamini piscibus maris & volatilibus cœli.* nō sunt autem volatilia, nisi in aëre. & iterum, *vocauit Deus firmamentum cœlum.* Firmamentum verò non est aër, sed firmum illud, æternum, & stabile corpus, in quo posuit Deus duo luminaria, & stellas omnes. cùm autem duo hæc significare possit ea vox, in narratione diei primæ significat aërem, quia firmamentū fecit Deus in die secunda. Fecit itaque Deus in prima die aërem

Ignis Solem sequitur.

Ignis diuini amoris symbolum.

Cœlum quid.

Firmamentum quid sit.

aërem & terram, vt verò insinuet, non hæc duo solùm elementa facta esse in illa die, neque hæc ante alia, sed quatuor corpora simul, velut vnum Chaos: addit, *Erat autem terra inanis & vacua, & tenebræ super faciem abyssi* hoc est, aquarum: *& spiritus Domini*, hoc est, ignis, *ferebatur per aquas*, itaque cùm primum fecit cœlum & terram, fecit & abyssum, & ignem, erantque ea in prima illa die adeò confusa ac conturbata, vt terra commista cum aqua intra ipsum aër esset. cum verò aquæ maior quàm terræ moles sit; secundùm superficiem videbatur esse tota aqua, vt quoddam lutum, atque ita erat terra inanis, hoc est, nulla gignens ex sese animalia, *& vacua*, hoc est nullis plantis ornata: *& erant tenebræ super faciem abyssi*, qui scilicet tenebat intra se totam terram: nam cùm essent iam corpora, quæ lucem poterant recipere, nondum habebant tamen, constet esse tenebras. ignis verò inuisibiliter permeabat per aquas fœcundare iam inde eas incipiens, ac prohibens quominus concrescerent, vt gelu. hæc cùm ita se haberent, creauit Deus lucem, per quam ea corpora in conspectum venire posse cœperunt, diuisitque Deus lucem à tenebris, quia non illuminauit totam eam molem æquè, sed ab altera superficie apposito lumine, ab opposita corpus ipsum faciebat tenebras, vt & nunc. gyrante verò lumine totum id corpus, factus est vespere & mane dies vnus. In die secundo fecit Deus firmamentum, firmum inquam illud & solidum cœli corpus, neque diuisionem, neque raritatem, neque omninò alterationem vllam recipiens corruptiuam: posuitque illud firmamentum in medio aquarum, fecitque vt diuideret aquas ab aquis, eas scilicet quæ sunt sub firmamento, ab iis quæ supra firmamentum. De his aquis, quæ supra firmamentum sunt, dubitatur quàm plurimum. Sunt qui dicant aquas supra firmamentum, vocari eas, quæ pluendo decidunt in terram, illásque, ab his quæ supra terram sunt separari cœlo, hoc est, aëre. verùm falluntur, quia etsi cœli nomen de aëre, & de superno illo & incorruptibili corpore dici possit, firmamenti verò non ita. sed firmamentum illud solum est in quo sunt luminaria & stellæ. itaque haud dubiè supra cœlum sunt aliæ aquæ. sed quo pacto; supra cœlum enim hoc, quòd conspicimus, nihil aliud esse potest, quàm sedes Beatorum, quam quidem tantò præstantiorem, & mutationis minùs participem esse oportet, quàm cœlum; quãto ipsum quam elementaria corpora. quare vt elementaria sunt motus & alterationis participia, cœlestia motus solius, ita sedem Beatorum esse oportet corpus purissimum, & mutationis, & omnis motus expers. at verò si aqua esset, aut ex aqua, recipere posset alte

Lucis creatio.

Aquæ supra firmamentum.

alterationem, atque à contrariis pati, siquidem frigus & humiditatem haberet naturaliter, & cõtrarias illis qualitates, posset, præter naturam, recipere: certè eodem argumento, quo Aristoteles monstrauit, astra non esse ignea, monstratur cœlum illud supremum aqueum non esse, sed vt fatemur, cœlum & astra ignea esse, igne quodam cœlesti, qui præstantioris quàm elementaris est naturæ, fulgore solùm referens illum, non etiã calore, & siccitate, ita dicemus, cœlum illud, quod plurimi hanc ob causam vocant Crystallinum, aqueum esse, aqua quadam cœlesti, quæ puritate aquam referat, non tamen frigore aut humore, atqui nomen ignis & aquæ, non propriè dicuntur de vtrisque, sed analogia quadam, vt si duplex ignis (non genere sed secundum analogiam) elementaris & cœlestis, & aqua quoque duplex. Vt itaque astra vocamus æthereos ignes, ita quod supra firmamentum est, vocamus cœlestes aquas, aut aquas, quæ supra cœlos sunt, quas in Psalmo inuitat Dauid ad laudes Domini duobus itaque diebus fecit Deus elementaria corpora, & totum cœlum: duobus sequentibus exornauit, postremis duobus repleuit ea animalibus: exornauit verò priùs eam mundi partem, quam priùs fecerat (elementarem inquam) *dixit itaque Deus, congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt in locum vnum, & appareat arida, & vocauit Deus aridam terram, & congregationes aquarum maria*, hæc congregatio aquarum in locum vnum, ita vt terræ facies appareret, ac nunc appareat, celebratur plurimùm in sacris eloquiis quasi argumentum maximum potentiæ Dei: mirum enim est, vt quod supra naturam esse videatur, terram grauiorem multò & minorem aqua, ab ea non obrui, turgentésque & elatissimos maris fluctus, intra certos fines sese continere, neque in totam terram, quæ longo interuallo substare videtur, sese effundere. Verùm hoc æquè est argumentum sapientiæ & potentiæ, non enim violentiã continet Deus terram supra aquas, aut cohibet aquas quo minùs fluant, sed ita composui ab initio, vt naturaliter eueniat, sitque, nisi Deus disponat aliter, in æternum citra violentiam, duraturum: nimirum fecit, non quidem terræ solius globum (hîc enim necessariò aut innataret, aut sub aqua totus mergeretur) sed ex terra & aqua globum vnicum, cuius centrum, mundi etiam centrum est: non ita, vt eiusdem globi medietas altera, aut pars tertia terræ sit, reliquum aquæ, (ita enim etiam mergeretur terra sub aqua) sed terra & aqua ita sese continent mutuò, vt vtriusque sit idem centrum, quod & totius mundi: id verò fit terra integrum globum reddente, cum verò non solidum, sed maxima parte interiùs, & ad superficiem, cauum:

Astra ignea.

Cœlum Crystallinum.

Duplex ignis.

Aquæ & terræ globus.

cauum: amplissimasque illas cauitates replente aqua. quo fit vt terræ facies & maris, eiusdem globi sint superficies. vt verò non corruat in sese tota terra, & in mundi medium subsidens, exprimat aquam, cum sit cauitatibus plena, causa est, longè maior soliditas, quam habet in profundis, quàm ad superficiem quod iis qui aperiunt puteos, aut defodiunt mineralia, liquidò constat: cùm multò infra speciem sentiatur lapidescere. fecit ergo Deus in terra ingẽtes sinus, intra quos colligi iussit aquas, vt appareat arida: atque vt id ita manere posset, fecit firmissima fundamenta terræ. Posteà terram exornauit herbis virentibus, ac facientibus semen, & arborib. pomiferis, & omnibus quorum semen in semetipsis est vt anteà explicuimus. Dei quarta fecit Deus duo luminaria, Solem scilicet & Lunam, &

Astrorum creatio.

Stellas omnes, posuitque astra ea omnia in firmamento, vt diuiderent diem ac noctem, & essent in signa, & tempora, & dies, & annos. Quoniam in firmamento posita sunt astra, constat facta esse ex ipsa firmamẽti substantia, alioqui necesse [illegible] eam firmamẽti partem, quæ erat vbi quodcunque astrum positum est, redactam esse in nihilum, cùm cœli partes abscedere non possent aliæ ab aliis, vt denuò nascentibus astris loco cederent, & indiuisibiles sint natura, & neque densitatem, neque rarefactionem recipere possint. at verò Deus, nihil vnquam eorum quæ fecit, redegit in nihilum, fecit ergo luminaria illa ex substantia firmamenti. Quoniã autẽ inquit, vt essent in signa & tempora, & dies & annos, qui Astrologiæ iudiciariæ sunt studiosi, accipere hinc tentant argumentum certitudinis dicentes, Deum fecisse astra vt essent in signa, hoc est significationem præberent mortalibus imminentium casuum, verùm, quia ea Astrologiæ pars vanitatis insimulatur, à plerisque piissimorum & sapientissimorum, satius est intelligere, dictum esse in signa & tempora, quasi in signa temporum. nimirum motus astrorum, præcipuè Solis & Lunæ, definiunt tẽpora. vt dies est circuitio solaris: hora vigesima quarta eius circuitionis pars, annus motus integer Solis per totum Zodiacum mensis motus Solis per vnicum Zodiaci signũ, aut motus Lunæ per totum Zodiacum. tempora etiam quatuor anni definiuntur accessu & recessu Solis nimirum. tempus, vt Arist. docet, est numerus qui numeratur motu: motus verò est numerus, quo numeratur tempus vt numerantur horæ per trangressiones gnomonis à lineis ad lineas, & dies per circutiones Solis. non tamẽ quia fecit Deus astra in signa temporum, statuendum est, vt vulgus Philosophorum censet, tempus ipsum esse motum cœli. nam, vt Plato inquit, tempus est imago æternitatis,

Cœli & astri differentia.

In signa facta.

nitatis, in numero fluens. in quod idem aliis verbis dixit Ariſtoteles, Æternitatem eſſe nunc ſtans, tempus verò nunc fluens. ille verò fluxus, ſeu illa duratio, quod ipſum tempus eſt, non aliter numerari poteſt, quàm per motum. In motibus autem, nullus tam idoneus calculus eſt, quàm cœleſtis, ac præcipuè ſolaris, quia maximè omnium regularis, & incommutabilis, minimè poſſit calculus fallere. omnibus etiam mortalibus idem conſpicuus, vt nullum aliud habere poſſit mundus totus, commune horologium. Scimus tamen numerari etiam vtcunque horas clepſydris: quin & menſes & annos horologio Ianeli. verum eſt, hæc omnia horologia ad primum illud referri, vtpote ad priorem motum ſtabiliorem, & ſui ſimiliorem: atque niſi ad illud referantur, non poſſe eſſe certam computationem temporis: cùm alij omnes motus ſint irregulares, & in ſubiecto corruptibili.nihilominus in quocunque motu eſt duratio numerabilis, quod tempus eſt. Quapropter nullam repugnantiam continet, fuiſſe ante cœlum diem, & ante Solem,res. Sed ſi hæc vocantur luminaria,quaſi luminis fontes, factaque ſunt vt ſeparent diem à nocte, diuidantque in dies,quo pacto potuerit eſſe lux tres dies ante Solem? ipſi dies quo pacto potuerunt numerari? Quod quidem id fieri potuerit, nulli videri debet dubium, quia quæcunque poteſt Deus facere per cauſam ſecundam, facere poteſt per ſeſe. Si enim rectè monſtratum eſt anteà (vt certè mihi videtur) factum eſſe hunc mundum ex nihilo, conſtat Deum, à quo factus eſt, nulla, ad quippiam faciendum, indigere ſecunda cauſa: ſiquidem neque ad faciendum totum, indiguit vlla materia. At verò cur ita fecerit, ac non potiùs ſolem principio, per eum lucem & dies, dignum conſideratione eſt. primùm quidem, pro hac dubitatione non eſt ſatis dicere, quòd multi, iíque grauiſſimi ſacræ Scripturæ interpretes dicunt, omnes mundi partes factas eſſe ſimul in eodem inſtanti. Nam etſi ita eſſe concedatur, eſt neceſſe, hac ſerie narrationis, ordinem aliquem indicari naturæ. non enim temerè hæc dicuntur ante illa facta, cùm præcipuè etiam dierum numero diſtinguatur ille ordo. Si ergo quæ priùs facta dicuntur, priora etiam eſſe natura oportet, nulla neceſſitas cogit affirmare, in eodem inſtanti facta eſſe, quin potiùs conſentaneum magis eſſe videtur, mundum in tempore futurum, temporalem habere creationem: atque in eam, hebdomadam vnam inſumi, quandoquidem omnia ſæcula, multitudine hebdomadarum conſtant. vnitas ergo hebdomadis, meritò ſit principium multitudinis hebdomadarum, hoc eſt, omnium

Cœli regularitas.

Lux ante ſolem.

Sol cur non primus creatus.

An totus mũdus in inſtanti.

Hebdomadarum principium.

ſæculorum

ſæculorum.neque verò hoc vllam arguit primæ cauſæ debili-
Deus cauſa libera. tatem non enim eam cauſam naturalem ponimus, quæque fa-
ciat ſemper quantum poteſt, ſed liberam & ſapientiſſimam,
quæ facit vt maximè expedit, atque omnia pulcherrima &
concinna, in numero, pondere,& menſura. Quapropter verba
illa capitis 18.Eccleſiaſtici, *qui viuit in æternum creauit omnia
ſimul.* ego ita interpretor, Creata eſſe omnia intra illam heb-
domadam, perfectúmque eſſe mundum, ita vt nulla eius pars
princeps, quæque à creatione habitura eſſet initium, deeſſet.
Nam vt initio capitis ſecundi dicitur, *perfecti ſunt cœli, & terra,
& omnis ornatus eorum, compleuitque Deus die ſexta opus ſuum,*
quibus verbis facilè refelli poteſt ſententia quorundam Aſtro-
logorum, qui ſtellam illam, quæ ſuperiori anno qui erat ſe-
ptuageſimus tertius ſupra milleſimum & quingenteſimum, ap-
parere cœpit in genu Caſſiopeæ, durauítque per magnam præ-
Stella nulla de nouo. ſentis anni partem, affirmarunt eſſe nouam, creatámque de-
nuò : non minùs quàm deceptus eſt Hipparchus, nouam ſtel-
lam ſuo æuo ſe putans deprehēdiſſe : quod narrat Plinius lib.2.
cap.2. nondum enim fuiſſet perfectus omnis ornatus cœlorum,
ſi illa ſtella in hoc vſque ſæculum caruiſſet mundus, eſſetque
iam mutilus nunc, ex quo deſiit apparere Itaque fuiſſet nunc,
& creatio, & annihilatio, cùm ſcriptum ſit 3. cap. Eccleſiaſtes,
didici quòd omnia opera Dei perſeuerent in perpetuum, duraſſet
Stella anni. verò illa ſtella minùs annó. Rem profectò fuiſſe admiratione
digniſſimam, vel ex opinionibus, in quas viri doctiſſimi conie-
cti ſunt, intelliges. Cùm enim nullam ſtellam primæ magni-
tudinis, qualis ea eſſe videbatur, ibi vnquam extitiſſe ſcirent,
videretur verò, quicquid id eſſet quod appareret, ſupra Solem
eſſe, quod nullam haberet paralaxim : alij ſtellam quidem
eſſe, eámque nouam, affirmabant :alij (facilius hoc rati) eſſe
cometam genitum intra ipſum cœlum, atque inde agnoſci, cœ-
lum non eſſe alterationis incapax, vt cenſetur, ſed, quia hoc
mihi duriſſimum videtur, illud prorſus falſum cenſeo, ſtellam
illam à mundi principio ibidem extitiſſe, ac nunc extare, exi-
guam adeò, vt videri, niſi debiliter, non poſſit : túncque viſam
eſſe increſcere vſque ad primam magnitudinem, ob aliquam
medij mutationem, quæ tandiu durauit : cùm enim cœli partes
Via lactea. non ſint æquè craſſæ, vt via lactea,& Lunæ maculæ & ipſa aſtra
indicant, fieri potuit, vt ea ſtella, per proprium ſtelliferi mo-
tum, inciderit in partem aliquam proximi cœli, denſiorem re-
liquis : per quam denſatum lumen, maioris ſtellæ exhiberet
ſpeciem, deinceps verò inde decedens, videretur eſſe minor, vt
nunc quidem, aliquando videtur exigua, aliquando nulla, vt

aër

aër habet. Facta itaque sunt omnia simul intra primam hebdomadam, sed alia ante alia, vt ego existimo, non natura solùm, sed etiam tempore. cur verò lux ante Solem, rursum dicere aggrediamur. Sol non illustrat totum hunc orbem, sed eam solùm partem, quæ motui subiecta est. nam quandoquidem in quarto orbe situs est, substántque illi tres tantùm, superstant verò plures: siquidem planetarum alij tres, insupérque stellatus & nona spæra, atque qui his superstant, tantò sunt crassiores, quanto sublimiores, constat Solis splendorem non posse sedem Beatorum attingere, aut adeò languidum, vt illa futura esset obscura. constat verò eam non posse esse lumine vacuam, quia cùm corpus luminis receptiuum sit, esset in tenebris, si lumine careret. quid verò magis absurdum, quàm putare Beatorum sedem tenebrosam esse, aut omninò parum lucidam, ídque lumine ab imperfectiori mundi parte emendicato? cùm enim sint tres mundi partes, suprema, ima, & media: media tantò imperfectior est quàm suprema, quantò perfectior quàm infima. media est cœlum quod mouetur, corruptioni verò non est obnoxium; suprema verò est cœlum purissimum, & omni vacans motu, in quo sunt etiam beatam ducentia vitam, vt Aristoteles dicit, absurdum ergo illam aut lumine carere, aut ab imperfectiori emendicare. non est ergo ita, sed tantò est fulgentior, quàm solaris orbis, quantò sublimior: ídque lumen à Sole non accipit, sed ab ipso supernæ illius ciuitatis rege Deo, vt scriptum est in capite penultimo Apocalypsis, vbi ita habetur: *Et ciuitas non eget Sole neq; Luna, vt luceant in ea. nam claritas Dei illuminauit illam & lucerna eius est agnus.* Sed neque in hoc mundi orbe, qui subiacet mutationibus, est omnis lux à Sole. nam ignis etiam effundit lucem, & animalium etiam oculi præcipuè quorundam. hoc si ita est, constat lucem priorem esse natura Sole. quia non potest esse Sol sine luce, potest tamen esse lux sine Sole, vt in sede Beatorum, & ab igne. Si igitur lux prior est Sole, & alterum ante alterum fieri oportuit, consentaneum erat fieri lucem ante Solem. oportuisse verò non fieri simul, hinc rursum constabit. Consentaneum est rationi, ídque ordo exigit, vt in omni structura, seu opificio, procedatur ab impefectioribus ad perfectiora. non decuit igitur Solem præstantissimum huius corporei & mobilis mundi membrum, ante alia creari: quin potiùs omnem corruptibilem partem, & cœlum ipsum, fieri prius, lucem verò in ipsa prima die oportuit, quia, vt dictum antea est, hæc tribuit rebus vitam, ignem generationem omnium parentum, per omnia circunducendo. Si ergo melius

Lux ante Solem.

Solis lux quousque pertingat.

An omnis lux à Sole.

Lux causa vitæ.

melius fuit, ab ipso principio generationis, incipere aquarum fœcunditatem, ipsamque rerum naturam pullulare, quàm per tres dies esse omnia otiosa, tenebrosa, & Chaos, satius profectò fuit, in medio hebdomadæ fieri Solem, in medio astrorum, vt omnium regem collocandum, vt lucem tueretur, impertireturque aliis omnibus corporibus: lucem verò fieri à primo die, vt mundi vitam, dumque nondum erat Sol, ab ipso mundi parente pendere: non aliter ac in hominis cuiusque ortu (qui non hac solùm in re, sed in multis aliis, similis est ortui totius mundi) euenit, ante cor gigni vmbilicum & hepar, & in illis facultatem esse vitalem. pendentem à matre, tametsi in animali iam integro, non aliunde quàm à corde ea facultas esse potest. ita inquam, lux quæ in mundo iam perfecto à Sole pendet, in illo inchoato, pendebat à Parente. Vsque ad diem quartam, ita actum est. Creatis iam in quatuor primis diebus omnibus quæ vita carent (dictum enim antea est, plantas esse virentes, non viuentes) processum est ad viuentia: natantia, & volantia, die quinta: sexta, serpentia, & progredientia. quorum vltimus factus est homo, vt omnium rector, & dominus: nisi ipse paulò post, veri Domini imperium detrectando è domino fecisset seruum. Itaque duobus primis diebus fecit duas mundi partes, sphæram hanc corporum corruptibilium, & illam incorruptibilium. neutram verò exornauit, neque perfecit. duobus sequentibus exornauit eas, eodem ordine quo fecerat, corruptibilem, separando elementa, vestiendoque terram omni fruticum genere: incorruptibilem, luminaribus, velut gemmis, exornando duobus vltimis creauit viuentium omnia genera: aquatilia primùm, deinde terrena; atqui, quoniam primis duobus diebus, nihil fecit perfectum & exornatum, cùm in singulis sequentium quatuor dicat Moses, *& vidit Deus quòd esset bonum*, primo & secundo die id non dixit: scilicet, quod factum fuerat primo & secundo die, nondum erat bonum, id est, perfectum, & plenè exornatum, sed imperfectum & inchoatum. Quoniã verò primo die fecit lucem, quæ, vt dictum est, natura prior est Sole, ac proinde nulla creatura corporali posterior, sed suo genere perfecta, hanc laudare oportuit. Proinde in primi diei narratione, Moses non dixit, *vidit Deus quod esset bonum*: sed *vidit Deus lucem quòd esset bona*, reliquum verò eius diei opificium non laudauit, neque omninò quod factum est die secundo. Occurrere possit hîc dubitatio, cur vt totius mundi fabricam ab imperfectioribus inchoauit, non ita, singulorum, & animalium & arborum primùm quidem semina creans, deinde ex illis ipsa nasci iubens. huius verò

Homo cur vltimus creatus.

causa

causa est, quòd semen generationis est causa, ipsum verò generare animalium perfectiorum (eadem est ratio arborum) est: quapropter naturalis ordo poscebat, vt semina post perfecta fierent animalia. est enim homo hominis causa præcipua & effectrix, semen instrumentalis & materialis. naturaliter verò prior est causa præcipua, quàm instrumentum: & effectrix quàm materia. Porro animal quodcunque, prius esse natura quàm suum semen, docet Aristoteles cap. 7. duodecimi Metaphysicorum, his verbis. *sperma namque ex aliis prioribus perfectis est, neque sperma primum est. sed quod perfectum est, veluti hominem priorem spermate esse, non illum qui ex eo generatur, sed alium ex quo ipsum sperma est.* hanc ipsam ob causam, factus est vir ante mulierem, vt capite vndecimo epistolæ primæ Pauli ad Corinthios dicitur: *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.* Videri possunt alicui, verba hæc, Physicè consideranti, improbabile aliquid [illegible] quæ secundum naturam eueniunt aduersum, continere. Siquidem non videtur rationi consonum, idem esse ex quo, & propter quod aliquid fiat. nam id ex quo, videtur pertinere ad materiam: propter quod, ad finem, & cuius gratia. materia verò & finis in causis, videntur plurimum dissidere. alterum enim est quid imperfectissimum, putà materia: alterum quid perfectissimum, optimum, & diuinissimum, putà finis. quomodo igitur colligit Diuus Paulus, vir ex muliere factus est, quia mulier facta est propter virum; imò verò videtur meliùs fortasse dicturus, vir factus est ex muliere, quia mulier propter virum: vt scilicet ligna congerimus propter ignem, quia ignis ex lignis fit. quapropter videtur, neque hoc dici satis Physicè, neque secundùm naturæ rerum conditionem effectum esse, quod cap. 2. Geneseos narratur, vt scilicet vir fieret ante fœminam: sed oportuisse, vt fœmina velut imperfectius quiddam constaret prius, ac deinceps opificio crescente, & perfectionem consequente, ex ea fieret vir, vt scilicet, fit priùs embrio, & deinde ex illo homo, hæc certè fuit sententia Pythagoricorum, & Pseusippi, qui dictis agumentis, vt narrat Aristoteles duodecimo Metaphysicorum, cap. 7. censebant semen natura prius esse animali aut planta, quæ ex illo fieret. quia, vt illis videbatur, quod optimum & pulcherrimum; non potest esse in principio, sed potiùs ex tenuibus principiis inchoatæ res perfectiores euadunt. quapropter iuxta horum sententiam, neque arbores, arbusta, & herbas viuentes, oportuit fieri in principio, sed

Animalia ante semina.

Vir ante fœminam quare.

Mulier propter virum.

De semine quid Pythagoras.

eorum fœmina, atque ex eis illa deinceps: neque virum ante fœminam, sed fœminam primùm, & ex ea virum deinde nasci. si enim alterum ex altero fieri oportebat, ac non ambos simul, vicem viri supplere Deum fœcundantem mulierem, vt nasceretur vir, erat magis consentaneum, quàm fœminæ, vt ex viro nasceretur fœmina. hoc enim passionis & imperfectionis est, illud efficaciæ & perfectionis Videtur huic opinioni facere, opificium totius mundi, quod ab inanimatis ad vtcunque viuentia, & ab his ad sentientia, & ab his ad rationalem processit creaturam, atque omninò ab imperfectioribus ad perfectiora. Cur non igitur perinde in singulis rerum generibus factum sit? hæc videntur pro Pythagoricis & Pseusippo dici posse, & præscriptis verbis D Pauli obiici. Nihilominùs Aristoteles loco citato ex Metaphysicis, contrariam statuit assertionem, licet, quid optimum & pulcherrimum esse rerum principium. quod quidem primum in vniuersitate manifestum est. quia non aliter quàm participatione boni, quod inest primo, facta esse possunt reliqua omnia. nam, aut mundus hic totus ab æterno extat qualis nunc est, aut aliquando factus est, cùm anteà non extiterit. non posse esse ab æterno quidpiam, eorum, quæ commutationis, aut vtcunque motus alicuius sunt receptiua, monstratum anteà est. superest ergo, aut omninò nihil ab æterno esse, aut solum principium aliquod impatibile, atque immobile. vt omninò nihil fuerit ab æterno, fieri non potest, quia nulla potentia, neque actiua neque passiua præexistente, ne intelligi quidem potest, effectum esse aliquid. Quando igitur mundus hic corporalis, quem conspicimus, est nunc, non est autem ab æterno, necesse est aliqua actiua, aut passiua, aut vtraque, ab æterno extiterint. passiua siue actiua necesse quidem potest, quia fieri non potest, quod nulla res potest facere. effectiuam igitur virtutem fuisse ab æterno necesse est, siquidem factus est mundus. illi autem virtuti nihil potuit esse coæternum extra ipsam, quia essent duo per se entia diuersa natura: ita verò neque maneret mundi vnitas, neque perfectio, neque omninò mundus. nulla ergo erat ab æterno futuri mundi materia, alioqui esset dualitas in principio, quod fieri non poterat. quia non potest esse dualitas, qua non sit prior aliqua vnitas. omnium ergo primum fuit quod vnum, idque fuit virtus omniũ effectrix, sine vlla materia. nulla ergo ex re fecit, sed ex seipso, constat verò quòd non ex se vt ex materia, siquidem nihil habebat passiuæ potentiæ, sed vt ex exemplari. vtraque ergo ratione constat illud principium esse quod summum bonum, & quia fecit omnia præcipuè ex nulla

Principiũ rerũ quid optimum.

Æternũ vnum solum.

nulla materia:& quia ex seipso vt exemplari. nam si fecit, habuit in sese actu bona omnia, quæ reliqua poterant recipere. quod enim facit, facit qua actu habet id, quod accipit, id quod fit. si verò ex nulla materia, virtutis infinitæ erat. omnis enim finita certæ cuiusdam materiæ dispositionis necessitate tenetur. Si igitur aliarum omnium rerum habuit perfectiones omnes, & virtute infinita est, certè nullam admittit imperfectionem, quia imperfectio omnis perfectionem aliquam excludit. vbi ergo nulla perfectio deest, nulla est imperfectio. illud ergo ex quo vt exemplari, & vt effectrice causa, facta est rerum vniuersitas, omnium est optimum. si autem omnium optimum, necesse est, & omnium esse finem. siquidem finis omnium in bono est, & ipsa bonitas est ratio finis, & cuius gratia necesse est. ergo illud ipsum exemplar, ex quo facta sunt omnia, fecisse omnia propter seipsum, propter bonum scilicet, quod capite 16. Prouerbiorum apertè dicitur, his verbis: *Omnia propter seipsum operatus est Deus.* Si quidem igitur ipse ex seipso vt ex exemplari, propter seipsum fecit, verissimè dicitur cap. 22. Apocalypsis, *Ego sum α & ω principium & finis.* Itaque in vniuersitate, constat principium esse quod optimum, atque inde reliqua deriuari. Sed in quocunque rerum genere perinde habent, éstque, quod perfectius & melius, etiam prius: velut arbor & homo (eadem est ratio cuiuscumque viuentis, seu virentis, cuius est semen iuxta genus suum) prior est semine: semen verò posterius quiddam. nam illud est generationis instrumentum, generatio verò est perfecti seu animalis, seu omninò vegetabilis, actio. Vt igitur natura prius est quod vtitur quàm id quo vtitur, & artifex quàm instrumentum, ita ipsum animal quàm semen. hoc verò, vt posterius quiddam, ex illo deciditur, ita etiam in sexu euenit. mas enim vt perfectior, ita prior natura est quàm fœmina. nam cùm eiusdem sint naturæ, solóque discreta sexu, sítque sexus fœmineus, vt Aristoteles docet 4. de generatione animalium, læsio quædam, & quoddam detrimentum, seu, vt quis dixerit, quædam mutatio virilis sexus, constat fœminæ generationem esse velut mutilationem, & debilitationem viri. constat verò necessario, quid integrum & perfectum, prius esse quàm debile & mutilatum. quia quod mutilatum, fit integri mutilatione. vt ergo homo sanus natura prior est quàm mancus: quia hic fit illo hoc modo læso; ita secundùm naturam effectum est, vt si quod fuit totius generis initium, id esset à mare, illo verò percusso, fœmina fieret, vt debilius quiddam, necessarium tamen propter ipsum virum nimirum vir est quod firmum, & proinde

Finis omniũ Deus.

Perfectũ imperfecto prius.

Mas perfectior fœmina.

efficax, fœmina quod debile, ac proinde receptiuum, & pati idoneum. finis autem eſt in eo quod melius. igitur fit, vt, velut in re quacumque natura conſtanti, materia propter formam eſt, forma verò cauſa efficiens & finis, ita in quocumque genere cuius eſt ſexus, mas ſit cauſa præcipuè effectiua & finis, fœmina verò, qua fœmina ſit, paſſiua. dixi *qua fœmina*: quia ſi quæ illi vis eſt & efficacia, id maſculinæ perfectionis ineſt participatione, vt fœminæ verò ſola debilitas, patibilitas, & mutilatio. nimium mas & fœmina idem animal eſt, facit verò fœminam defectus, quare qua tali nihil efficaciæ, ſed ſola paſſio ineſt. Cùm igitur cauſarum omnium, intentione prima ſit finis, effectionis autem ordine, quæ efficit, conſtat marem naturæ ordine eſſe priorem fœmina, efficit quia & intentione, quia fœmina propter virum. Si enim ſolis viris poſſet conſtare humanum genus, neque indigeret ſexu debiliori ad generationem omninò nullæ factæ eſſent mulieres (niſi fortè per impote[illegible]t monſtra quædam) illud enim noſtri principium, quod & ſummum bonum eſſe indicauimus. boni gratia ſemper operatur, bonáque omnia eſſe vult. ſi ergo fœmina facta eſt propter virum, vt propter optimum ſui generis, oportet verò principium eſſe quod optimum, conſtat appoſitiſſimè atque admodùm Philoſophicè dictum eſſe à Diuo Paulo, mulierem factam ex viro, quia propter virum, maximéque congruere hæc cum Ariſtotelica doctrina ex 12. Metaphyſicorum. neque verò ex dictis difficile ſit reſpondere Pythagoricorum argumentis & Pſeuſippi. id enim quod dicunt (principium ſcilicet rerum eſſe quod imperfectiſſimum & minimum de materiali principio ſolùm verè dicitur. & fit panis ex frumento, & ex cæmento domus. nos verò de principio effectiuo intelligimus & exemplari, quod idem indicatum eſt eſſe finem & cuius gratia. homo ergo factus eſt ex viliſſimo principio vt materia, ex limo inquam terræ, tamen vt effectiuo ex diuino exemplari, per quod, & cuius gratia facta ſunt omnia, fœmina verò ex viro, propter quem etiam facta eſt: quia non erat bonum eſſe eum ſolum, vtpote periturum, niſi per debilitatem mulieris, facta conceptione ſimilium conſeruaretur. eſt enim, vt loco citato Diuus Paulus dicit, mulier ex viro, vir tamen non ſine muliere, ſed per mulierem. omninò enim & à principio, fœmina ex viro, deinceps autem per ſingulos, viri per mulieres ſeruantur. itaque hominis ortus (ita autem & aliarum rerum omnium natura conſtantium) ex viliſſimo principio materiali incepit, effectiuo verò optimo & ſui generis præſtantiſſimo, à quo & propter quod factus eſt. ita & tota rerum vniueſitas ab imperfectiſſimis

Forma & finis & efficiens idem.

fectissimis suis partibus vt reliquorum omnium futura materia inchoata est, effecta autem est per optimum illud æternum & diuinissimum principium, ex quo etiā vt exemplari,& propter quod facta sunt omnia. Neque verò (vt obiiciebatur) si fecit Deus alterum ex altero, vt fœminam ex viro, necesse est alterius vicem suppleuisse,neque enim ex viri perfecti semine fieri mulierem voluit,vtpote quam non oportuit esse filiam viri(ne deinde ex turpi congressu inciperet generatio naturalis) sed ex latere decisam,vt sociam, & alteram hominis partem quasi vir & fœmina eadem caro futura esset,& alter idem,vtrumque itaque fecit ipse Deus,non tamen æquè primò,sed alterum ex altero,vt ex quodam principio perfectiori, & exēplari;nimirum, vt fecit virum ad imaginem & similitudinē suam,ita mulierem ad imaginem & similitudinem viri,atque proinde,vt caput viri est Deus per Christum,ita caput mulieris est vir:atque quoniá vir ex Deo,& fœmina ex viro suam accepit perfectionem,merito vir gloria Dei est, & fœmina gloria viri, vt scilicet filius patris, & discipulus magistri, & optimum quodque opificium artis,& cuiusque imaginis pulchritudo,sui exemplaris. cur igitur arbores , fructus, & herbæ facta sint antequam sua semina, & vir ante mulierem,curque mulier ex viri latere decisa,dicta vtcumque est naturalis causa. non enim spero me,vel minima ex parte cōsequi posse quæ in his & aliis sacræ Scripturæ locis latent,vel quæ ad solam naturā spectant arcana.de quibus solis est hæc commentatio. altiora enim quæ hîc sunt sacramenta, perquirent Theologi, quorum altissimis contēplationibus humiliores has nostras seruire volumus,vt viro fœminā. Succedit verò mox dictis dubitatio,cur siquidem mōstratum est, sexum masculinum natura priorem esse fœminino, quod hic velut ex illo mutilato fiat, non perinde Deus in aliis animantibus efficiendis se gessit atque in homine , masculos scilicet efficiens priùs & ex illis fœminas , sed nulla sexus distinctione , aquis terræque imperauit dicens, *Producant aquæ reptile animæ viuentis,& natatile & volatile super terrā sub firmamento cœli.*& rursum, *Producat terra animam viuentem in genere suo, iumento & reptilia & bestias terræ secundum species suas?*certè nō in vno aut altero,sed in omni genere viuentiū,quibus est sexus differētia, mas, vt perfectior, ita est natura prior quàm fœmina,nimirum vt singulorum animalium sunt duo latera, dextrū & sinistrum, quorum dextrum & perfectius. & prius est quàm sinistrū(definitur enim dextrum mouendi principio , sinistrum fine ita cuiusque generis talis est duplex sexus,masculinus,qui perfectior est & natura prior,neque certè exēplū est valde dissimile. nam vt

Mulier non ex semine.

Vir est gloria Dei.

Dextri definitio.

vt à dextro incipit animalis progressio, & sinistro finitur, ita generatio à mare inchoatur, & perficitur in muliere. itaque vt dextrum sinistro, ita masculinū fœminino prius est. tamen satis fuit id in vnius, eiúsque præstātissimi animantis ortu indicare, in aliis multò magis præstitit materialem significari naturam, nihilque in illis esse Diuinum, & supra corporalem essentialem separabile, & immortale, vt in homine, sed omnia, secundùm se tota, educi de potentia materiæ. Hoc enim significans dicit, *Producant aquæ reptile, & natatile, & volatile super terram, & terra producat iumenta, & reptilia, & bestias,* hominem verò, etsi ex terra fecit, non tamē iussit terræ vt produceret, sed ipse apud sese Deus statuit illum facere, dicens: *Faciamus hominem,* vsqueadeò habent magnam energiam verba singula. Sed hîc rursum dubitatio alia subit. Cùr volatilia ex aqua potiùs fecerit quàm ex terra, cùm præter quædam illorum genera, perpauca sint quæ submergantur aut natent, omnia verò terræ insideant, cùm [illegible] à volatu, ibique nidificent, dormiant, oua incubent, pullos excutiant. si igitur inde animantia fieri oportuit vbi viuunt, ex terra potiùs quàm ex aqua videntur debuisse fieri volatilia, aut saltem ex aëre: ex aqua verò minimè, vtpote in quam eorum plurima nunquam descendunt, maximè cùm plurima eorum victum ex terra capiant (perpauca enim eorum sunt icthyophaga, vt aquilæ vnum genus) Hippocrates enim & Medici omnes vno ore affirmant, ex eisdem nos fieri, quibus nutrimur. Præterea si substantiā eorum & temperiē consideres, videbuntur ex terra potiùs quàm aqua esse facta. tametsi enim magna ex parte tenuior substantia est volatilium quàm terrestrium. tamen eorū quædam duriorem & crassiorem habere videntur quàm horum multa, vt vultur & accipitrū genera, quàm arietes, atque adeò omnia in commune, vt sunt quàm terrestria tenuiora, ita & sicciora. siccitas verò plurimum diffidet ab aquæ natura, à terra non diffidet. Sed quoniam terra vt sicca, ita & crassa est, quod tenue & siccum igneum potiùs videtur. Cōgruit ergo volatiliū natura cum igne maximè, cū terra aliquatenus, cum aqua minimè, facta ergo fuerint, si habitaculum spectes, ex aëre: si temperiem, ex igne: sin minùs, ex terra: cum qua vtraque ratione conueniunt ex parte, nimirum partim viuentia in ea, & partim illi temperie similia secundùm siccitatem scilicet: ex aqua verò nulla ratione videntur fuisse efficienda. Esse qualem diximus eorum naturam ex Hippocrate licet discere, qui lib. 6. Epidemicôn sectione sexta, inquit, *bilis vt dicebam de auibus, quod biliosæ. quo pacto ergo potuerunt biliosam naturam ex aqua recipere?* Medici quoque omnes carnes volatilium censent

Esse ex quibus.

Siccitas.

Aues igneæ.

ſent eſſe tenuiores & ſicciores. quin & ganeones teſtimonium tali naturæ præbent, quidā enim eorum non ſatis aſſis veſcuntur, nulli verò niſi cùm ſunt pingues: vt ſcilicet leui aſſatione, & pinguedine, temperetur naturalis earum carnium ſiccitas. Vnde ergo quis coniectet, aues eſſe ex aqua natas? Ariſtoteles cap.4.lib.4. Meteorum indicauit, in igne aut aëre nullum animal gigni, ſed in aqua aut terra omnia, eò quod corpora omnia ſolida, ex ſicci & humidi craſſi commixtione, generentur, quæ ſunt terræ: & aquæ, atque ita corpora omnia concreta, aut ad aquā, aut ad terram pertinere, quod ad ſubſtantiæ modum attinet. Itaque tametſi ponātur elementa quatuor, corpora verò ſolida, ex craſſis eſſe: ex tenuibus, aëre inquā & igne, accedere illis temperamenta & virtutes. ſiquidem igitur ex quocunque quatuor elementorum animalia, fieri poſſent, aeri, vaga ex aere fieri, fuiſſet conſentaneum: cùm verò id aeris ſubſtantia non ferat conſentaneum mox è duobus craſſis, ex quibus fiunt omnia, ex eo maximè facta eſſe quod aëri eſt proximum eiuſmodi eſt aqua. Nolo nunc de aëris temperie differere, neque difficilem contentionē ingredi. Stoici enim affirmant eſſe summè frigidum. Peripatetici ſummè ferè calidum. Mihi ſemper viſus eſt nihil eſſe inſigniter, ſed temperatum quiddam, & mediocre. ſed hoc nunc habeat vtcunque, commutandi facilitate proximam eſſe dico aquam aeri, ídque ob ſubſtantiæ modum. nam aqua in aerem abit extenuata, & aer in aquam denſatus, nulla intercedente generatione, niſi fortè vaporis. facta itaque dicimus volucria in aerem euolatura ex aqua vt ex ipſius aeris materia futura vt etiam ex aqua vapores, ipſius aeris proxima materia. ita enim euolant etiam ex aqua vapores, ipſius aeris materia futuri; niſi rurſum denſati in pluuiam præueniant deſcendere. Diuus Auguſt. lib.2. de Geneſi ad literam, addit volatilia non volare per ſublimem aerem, qui ſerenus tranquillúſque eſt: ſed per hunc turbidum & craſſum, terræ proximum, qui excipit vapores omnes terræ & maris, & in quo pluuiæ concreſcunt, ita vt ea eius pars, aqua potiùs extenuata, quàm aer eſſe videatur atque ita principium ex quo ſunt factæ aues, & habitaculum earum, ſimile ac ferè idē eſſe. inſinuat ergo Auguſtinus, natatilia & volatilia facta eſſe ex aqua: illa verò ex craſſa quæ in mari fluctuat; hæc ex tenui, quæ in aere volitat. tamen corpulentia auium craſſum etiam deſiderat principium: iuxta id quod ex Ariſtotele accepimus. neque verò quia non ſunt volatilia temperie aquæ, non ſunt facta ex illa. non enim ex ſimilibus res fiunt, ſed ex contrariis, & ea non fiunt ex manente tali, ſed ex alterata aqua exemplo eſt ſal, qui non ſolùm

In aëre nihil gignitur.

Aëris tēperies.

Aëris materia proxima.

Aues in qua parte aëris volent.

eam facilè emollitus soluitur, tamen temperie est siccus & calidus. Itaque ex aqua facta sunt natatilia & volatilia: illa verò est minùs alterata, hæc est alterata magis: proinde pisces temperamento etiam sunt similes aquæ, aues contrariæ: tenuior verò substantia quàm terrestribus vtrisque est Attestantur huic cõmuni ortui, multa, quæ piscibus & auibus communia sunt, quibus à terrestribus discrepant. vtraque enim sunt ouipara (præter pauca quædã natantium, quæ & ipsa intra sese pariunt oua) hæc viuipara. vtraque etiam vesica carent, & partim nullo, partim exiguo potu vtuntur. terrestria omnia habent vesicam, & mingunt, & vtuntur copioso potu Porro squammæ & plumæ ad aquam videntur pertinere, præ pilis, hi verò ad terram, generationem enim his tribuunt omnes, & Physici & Medici, ex fuliginibus, quarum est terrea & exusta natura: Illis verò ex pituitosis crassisque excrementis. argumento sunt quidam morbi, per quos crustæ quædam squammis similes, cuti adhærent. eæ enim in crudorum & crassorum excrementorum circa cutem [illegible]ntiam, referuntur: squammarum verò & plumarum materiam esse aquam, quæ mingenda foret, author est Aristoteles, vt multis aliis in locis, ita tertio de partibus animalium, cap. 7. quod idem de alimento pennarum auium dixit pluries in eodem opere. Itaque non parum videtur cum rerum ipsarum naturis consonare, vt volatilia & natatilia ex aqua facta sint, velut terrestria ex terra inanimatorum, itaque & animatorum omnium ortus primus ita constitit.

Piscium temperamentum.

Vesica carentia.

Habentia.

CAPVT II.

Ex cap. 2. Geneseos.

ISta sunt generationes cœli & terræ, quando creata sunt in die quo fecit Dominus Deus cœlum & terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis, priusquam germinaret. His verbis, intelligit Philo Iudæus significari rerum omnium ideas, & causas exemplares: quòd non aliorsum videatur posse dicere, *virgultum agri antequam oriretur in terra & herbam regionis antequam germinaret*, nisi vt insinuaret, factum fuisse virgultum antequam oriretur è terra, intelligibile scilicet & incorporeum, exemplarque huius materialis, quod posteà è terra ortum est. ita etiam & res alias omnes quæ corporeæ creatæ sunt, extitisse anteà incorporeas, at verò si virgultam antequam oriretur in terra significat virgulti

gulti ideam, videntur hæc verba significare, fecisse Deum virgulti (ita verò & aliarum rerum omnium) ideas, atque adeò totum mundum intelligibilem, antequam res ipsas sensibiles, deinde has ab illis, velut ab exēplari, deduxisse. id verò falsum est. nam si exemplares causæ factæ essent, earum oporteret esse alia exemplaria, & illorum rursum alia, atque ita procedetur in infinitum, aut perueniretur ad æterna, omníque carentia, principio, exemplaria. quæ si sunt, mox ab illis, citra aliorum exemplarium generationem fieri deducíque possunt res sensibiles, & omnes mundi partes Ideæ ergo, & exemplares rerum causæ, extra Deum nullæ sunt, sed in ipsius Dei substantia. id quod Platonem quoque sensisse, haud dubium est, siquidē dicit. *Rursus cōsiderandum est, an mūdi faber sit imitatus exemplar: id ne quod semper idem & simile est, an id quod genitum fuerit, atqui si pulcher est hic mundus, & opifex mundi bonus, sempiternum certè exemplū maluit imitari: sin secus, quod ne dictu quidem fas est, generatum exemplar, est, pro æterno, sequutus.* hæc Plato. ex quibus constat, exemplar rerū, quæ factæ sunt in substantia, est ipsius opificis. nihil enim Plato æternum esse censet, præter Deum. nam minores Deos, & factos, & dissolubiles, nisi benignitate Dei Optimi Maximi seruarentur, esse autumat. mundi igitur intelligibilis, nulla temporalis genesis est, sed tantùm huius sensibilis. Quapropter, ponere vlla rerum exemplaria creata, absurdum est, alioqui fecisset Deus hominem, deinde Petrum & Ioannē. id verò fieri non potest, quia in definitione & essentia hominis est, vt constet corpore & anima. ac sine eis, ne intelligi quidem potest, nedum esse. vt neque simitas esse potest, vbi nō sit nasus, quia in definitione simitatis est nasus, cùm sit nasi carnitas. quo pacto ergo homo, quin sit animal? aut quo pacto animal, quin sit corpus; corpus autem non Mathematicum, quia non esset sensitiuum: si autem corpus Physicum, certè & hoc: siquidem vniuersalia per materiā fiunt hæc. non potest igitur esse homo, qui non sit aliquis homo. sed vniuersale in rebus creatis, est ratio vniuersalis in omnibus existens, cogitatione separabilis. exemplar verò ad quod facta sunt singula, est æterna illa notitia rerum omnium, quam Deus semper apud se habuit, ab æterno conceptam, factam autem nunquam. Constat etiam ex verbis his capitis octaui Prouerbiorū, *Dominus possedit me in initio viarum suarum antequā quidquā faceret à principio.* si enim ea à Deo esset facta, quomodo posset à Deo possideri, antequam quidpiam fieret? esset enim ipsa facta. non est itaque facta, est tamen eadem ab æterno concepta, siquidem addit, *ab æterno ordinata sum, & ex antiquis*

Exemplar mundi æternum.

antequam

antequam terra fieret. Nondum erant abyssi. & ego iam concepta eram, & c. 24. Ecclesiastici dicit ipsa Sapientia, *Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturã.* Itaque Dei sapientia per quam facta sunt omnia quæ facta sunt, facta esse non potest, concepta verò ab æterno, quæ est ipsum Dei verbum, Dei sapientia, hæc verò in Deo (vt & alia omnia quæ in ipso sunt) nullatenus accidentalis, sed ipsamet diuina substantia est. hanc in Deo necesse est ponere, alioqui fecisset Deus omnia nesciens quid faceret, velut cæcutiens, & temere aliquid agens: factáque essent omnia casu, præter intẽtionem agentis; hoc verò est impossibile, quia aut hæc faciens volebat alia facere, quæ non fecit, aut nihil volebat, sed necessitate hæc fecit: si primum, Deus fuerit causa per accidens mundi. quod si ita est, non potest esse causa præcipua, quia omne quod fit per accidens, reducitur ad aliam causam per se. Mundi ergo esset, præter Deũ, alia causa per se, & præcipua. illa ergo potiùs esset Deus. quapropter Deus non potest ita fecisse mundum, si verè necessitate fecit, nulla causa est quòd non fecerit ab æterno. at verò monstratum anteà est, mundum non esse ab æterno, igitur superest Deum ab æterno habere apud sese notitiam rerum omnium creandarum, atque fecisse tales quales agnoscebat, illamque notitiam esse exemplar per quod facta sunt omnia. atque cùm illamet notitia sit ex substantia Dei, diuinitùs enarrata est mundi creatio in Euangelio Ioannis, ducta scilicet ab exemplari causa, & æternis ideis, *In prinpio* (hoc est Deo) *erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, omnia per ipsum facta sunt.* Præter hoc verbum nullæ sunt ideæ, neque causæ exemplares mundi, neque in tota hac narratione mihi videtur Moses, exemplaris causæ rei vllius meminisse, prætorquam hominis, de quo inquit, *ad imaginem Dei creauit illum.* Propriè quidem, quia ad illud exemplar, quod est verbum Dei. id verò est imago substantiæ Patris. hoc ipsum fuit exemplar aliarum omnium rerum, siquidem omnia per ipsum facta sunt. fortasse satis fuit hic exponere causam exemplarem hominis, vt eadem intelligeretur esse totius mundi. quandoquidem in substantia hominis sunt omnes mundi partes, vt nihil verius à Philosophis dictum sit, quàm hominem esse microcosmũ. quod non ita intelligens Philo. cõmentatur illud esse dictum de anima hominis, illíque soli fuisse Deum ipsum exemplarẽ causam, corpus verò atque reliqua corporalia, facta esse ad exemplaria creata. proinde in 1. cap. creationem animæ, quæ præcipua hominis pars est. atque vt censet Plato in dialogo de natura hominis, & Auicenna in mahar, solus est homo, traditam esse, vbi dicitur,

Sapientia ab æterno.

Exemplar hominis.

Microcosmus.

An sola sit anima creata.

dicitur, *Ad imaginem Dei fecit illum*, in hoc 2. cap. tradi corporis creationem, vbi nulla imaginis Dei fit mentio, sed dicitur, *formauit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.* Verba verò Philonis in libello de opificio mundi, sunt hæc. *Quod autem in anima quoque par inerat præstantia, manifestum est, nullo enim creato exemplari, in ea facienda vsus videtur, sed solo, vt diximus, suo ipsius verbo, ideoque narratur, effigiem & imitamentum fuisse, hunc hominem inspiratum in faciem.* Hæc Philo: quibus apertè dicit, hominem inspiratum in faciem illius statuæ, quæ ex luto constitit, esse animam, eamque sine creato exemplari factam esse, effigiem & imitamentum Dei: corpus verò, atque adeò alia, facta esse ad exemplaria, quæ erant in vrbe intelligibili, quam primo die, de sententia illius, fecit. neque verò non ita sentit, quia paulò anteà dixerat, mundum intelligibilem esse verbum Dei. nam non vtcumque id dicit, sed mundum intelligibilem, esse verbum Dei iam facientis mundum; vrbem verò intel[illegible]lem (hæ sunt causæ exemplares) esse ratiocinationem Architecti, cogitantis iam verbum mente conceptam, condere. Itaque ille ponit verbum Dei, idque æternum, illud verò, non ab æterno, sed cùm iam vellet mundum condere (ita vt solent artifices) excogitasse intra se mundum quendam seu vrbem intelligibilem, ad cuius exemplar condidit hanc visibilem. audiamus verò eius verba. *Quod sicut liberat* (inquit) *apertioribus vti vocabulis, nihil aliud dixerit esse mundum intelligibilem, quàm verbum Dei iam mundum condentis, neque intelligibilis vrbs est aliud quid, quàm illa architecti ratiocinatio. cogitantis iam vrbem, mente conceptam, condere.* Itaque ponit mundum intelligibilem, quod dicit verbum Dei iam condentis mundum, & in eo vrbem intelligibilem illam effigiem mundi tunc conceptam, cum iam conderetur, atque in ea vrbe fuisse exemplaria omnium, præterquam animæ, quæ non ad exemplaris vllius creati, sed ad Dei ipsius imitamentum, facta est. Ex dictis nascuntur duæ opiniones, quæ malè Philosophantium Iudæorum sunt, vna, esse sapientiam quandam creatam, quæ ante mundi opificium facta est, atque per eam alia omnia, illam scilicet mente conceptam vrbem intelligibilem. Cui opinioni fauere videntur quã maximè illa verba cap. 1. Ecclesiastici, *Prior omnium creata est sapientia, & fons sapientiæ verbum Dei.* & rursus, *Vnus est altissimus & creator omnium omnipotens, & rex potens, & metuendus nimis, sedens super Thronum illius, & dominans Deus ipse creauit illam.* Alia opinio est, mentem humanam, siquidem non ad exemplar creatum est facta, ex substantia esse ipsius Dei, in quam

Philonis de mundi creatione somnia.

Vrbs intelligibilis Philonis.

Mundus intelligibilis.

Iudæorũ opinio de sapientia.

Anima an ex Dei substãtia.

quam Philo quoque videtur lapsus, quia ita inquit. *Omnis homo, iuxta mētem, diuino verbo est cognatus, beatæ illius naturæ sigillum, siue particula quædam, siue splendor, & quasi radius.* Verum hæc omnia plena sunt absurditate. nam, vt monstratum est, exemplares mundi causæ, non possunt non esse æternæ, vt Deus ipse, ac proinde, neque aliud quàm ipse Deus. quare nulla vrbs intelligibilis, nulla sapientia creata esse potest, per quam omnia facta sunt, neque omninò quidquam, quod non sit ipsum verbum. nã, præter dicta, si illa vrbs intelligibilis aut illa sapientia erat in verbo, neque ex substantia ipsius verbi, atque adeò ipsum verbum, erat profectò quiddam illi accidens, & tempore superueniens. constat verò, Deum incapacem esse alterationum. nihil ergo aliud fuit per quod omnia fierent, quàm ipsum verbum Dei. Atqui illa verba Ecclesiastici, de generatione æterna sapientiæ diuinæ intelligi, etsi abusiuè accipiatur nomen creationis, constat ex adiunctis. Hæc enim sunt [illegible] verba capitis, *Omnis sapientia à Domino Deo est, & cum illo fuit semper, & est ante æuum.* de hac sapientia dicuntur alia omnia. super cuius thronum dicitur sedere Deus dominans, super thronum scilicet sapientiæ illi coæternæ, & consubstantialis, quæ est suum verbum, per quod facta sunt omnia. nam si velimus eo loco, nomine sapientiæ creatæ, intelligere intellectualem substantiam Angelorum, ne ita quidem quadrabunt reliqua. quadrarent enim fortasse illa, *Prior omnium creata est sapientia*. si quidem spiritualis substantia censetur creata ante corporalem: sed non illa, *Ipse creauit illam, & effudit illam super omnia opera sua*, hoc est, & creauit omnia opera sua, effundens sua bona ex æterno illo sui thesauri promptuario, super omnia illa. nimirum bonum est sui ipsius diffusiuum, atque ita summum bonum summè se effudit. effusione igitur illius diuinæ sapientiæ, quæ ab æterno est apud Deum, atque ipse Deus, facta sunt omnia. quapropter, vt neque animæ, ita neque corporis, neque omninò rei vllius creatæ fuit creatum exemplar, sed omnium increata. vt verò imitamenta non fiunt ex substantia exemplarium; sed ad similitudinem illorum, ita neque anima facta est ex substantia Dei, sed ad imaginem & similitudinem, vt & totus homo, & aliæ omnes res creatæ, suo quæque gradu, vt bonitas illa, quæ exemplariter erat in verbo, plus aut minus, in quamcunque se effudit. itaque anima rationalis, atque humana mens, multò plus accepit illius bonitatis, quàm aliæ animæ, non tamen ex substantia Dei est magis quàm illæ. atque sapientia illa, quæ prior omnium creata esse dicitur, est per quam facta sunt omnia: at verò per intellectualem

Philonis reprobatio.

Spiritualis substãtiæ creatio.

Dei Thronus.

Bonum.

lem,& incorpoream Angelorum ſubſtantiam, nullæ res creatæ ſunt, niſi verò etiam placeat cum Platone & Philone (ambo enim huius ſententiæ ſunt) illud colloquium, *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram*, fuiſſe inter Deum Deorum & minores Deos, hoc eſt, Angelos, alloquente illos Deo, atque ad hominis opificium prouocante. Id verò eſt abſurdum, quia cui eſſet communicata facultas creandi, communicata eſſet facultas infinita, nulli verò creaturæ infinita virtus cõmunicata eſt, atque an poſſit communicari, meritò à Theologis dubitatur à probabiliori ſententia negante. Nulla igitur creatura cooperta eſt cum Deo in creatione. quare ſupereſt, vt illud colloquium intra ipſum Deum habitum ſit, apud quem erat verbum, per quod omnia facta ſunt, & infinita bonitas, ſeu amor, quo ſeſe effudit per omnia opera ſua. Quod igitur ad cauſam exemplarem attinet, ita habet, neque in tota tractatione Moſes illius meminit, niſi in his verbis, quibus ad imaginem & ſimilitudinem Dei dicitur factus eſſe homo. neque vlla idearum, ſiue exemplarium creatio, ſeu Geneſis temporalis fuit, quidquid Philo velit. Interpretemur ergo, quid ſibi velint illa verba in initio huius capitis præſcripta. *Hæ ſunt generationes cœli & terræ. quando creata ſunt, in die quo fecit Dominus cœlum & terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis, antequam germinaret.* Ariſtotelicorum omnium, & partis magnæ Platonicorum, opinio eſt, mundum hunc à Deo factum eſſe, ita tamen, vt nunquam fuerit, ſed factum eſſe ab æterno: quod ego anteà refutaui, indicans fieri non poſſe, vt quod factum eſt, aliquando infectum non fuerit. huic opinioni occurrit Moſes, ac ne quis falleretur, putans, etſi Deus fecerit virgulta & herbas, ac denique omnia, nunquam tamen non fuiſſe virgulta ex terra orta, & herbam germinantem, inquit, *Fecit Dominus omne virgultum agri antequam oriretur ex terra, & omnem herbam regionis, antequam germinaret.* quaſi diceret, fecit Deus hæc omnia in mundi initio, cùm anteà nunquam virgulta eſſent orta ex terra, neque herba germinaſſet. itaque cùm anteà nunquam extitiſſent, niſi in exemplari, facta ſunt denuò omnia, & rerum omnium ſpecies, quæ in priori illo ſæculo, hoc eſt, in illa æternitate, erant in mundo intelligibili, inuiſibiles, viſibiles in hoc temporali ſæculo fecit Deus apparere, quod diſertiſſimè dixit Paulus cap. 11. epiſtolæ ad Hebræos, his verbis, *Fide intelligimus aptata eſſe ſecula verbo Dei, vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent.*

Virtus infinita incõmunicabilis creaturæ.

Mundus æternus & factus.

CAPVT III.

Ex cap. 2. Geneseos.

LEgimus, *Omne enim quod vocauit Adam anima viuentis, ipsum est nomen eius: appellauitque Adam nominibus suis cuncta animantia.* Quæ verba non videntur oscitanter prætereunda, oritur enim ex illis, magna illa & antiqua dubitatio, an sint rebus sua nomina eis naturaliter congruentia, an nulla sint talia, sed consensione hominum, atque ad colloquentium libitum constent omnia. si enim suis nominibus appellauit Adam cuncta, videntur habuisse nomina antequam appellarentur, alioqui non vocauerit illa suis nominibus, sed dederit illis nomina: quòd si antequam appellarentur ab Adamo habebant nomina, non sunt nata ex appellatione & vsu, sed ex rerum naturis: naturaliter ergo congruunt rebus sua nomina, non voluntate hominum. in hanc sententiam videtur multis argumentis ferri Plato in Cratylo, siue de recta nominum ratione. Huic quæstioni videtur esse coniuncta illa alia, an nominibus insita sit vis aliquid efficiendi, siue boni siue mali, an nihil aliud, quàm significent. si enim sunt naturales rerum imagines, non sit inopinabile posse naturaliter aliquid efficere, vt & res ipsæ: si verò nihil est verbis cum rebus præter hominum placitum, nulla illis inesse vis naturalis potest, siue facultas. si igitur indicari possit, vim inesse verbis aliquid efficiendi, indicatum etiam putari oportet, esse ea naturaliter coniuncta rebus, significaretque non ex placito solùm, sed naturaliter, habere autem verba vim talem, authoritate Medicorum eorumdemque Philosophorum præstantium constare videtur posse; qui, vt pharmacis, ita etiam verbis quibusdam, ad quosdam morbos vti iubent: neque verbis solùm prolatis, sed & scriptis, ægroto alligatis, aut suspensis. Plinius lib. 28. Naturalis historiæ, cap. 2. quæstionem hanc disceptans, multa narrat ad hanc partem pertinentia, velut Vlyssem (narrante Homero) profluuium sanguinis, vulnerato femore, inhibuisse carmine, Theophrasto authore sanari ischiadicos carminibus, authore Catone, laxatis membris auxiliari carmen. Marco Varrone, podagricis: Ætius lib. 8. cap. 50. ita inquit, *Ad eductionem eorum quæ in tonsilas deuorata sunt, statim te ad ægrum desidentem conuerte, ipsumque tibi attendere iube, ac dic, Egredere os, si tamen os, aut festuca, aut quid*

Nomine an suis rebus cõgruentia.

Morborũ superstitiosæ curationes.

quid tandem existit, quemadmodum IESVS CHRISTVS ex sepulchro Lazarum eduxit, & quemadmodum Ionam ex certo, atque apprehenso ægri gutture dic, *Basilius martyr* CHRISTI *dicit, aut ascende, aut descende.* Tralianus incantationes plurimum posse iuuare asserens, cap. 4. lib. 6. authoritate Galeni suam sententiam confirmat, ita dicens: *Præterea etiã diuinissimus Galenus, qui ne esse quidem incantationes putauit, longo tempore multóque vsu plurimũ ipsa posse deprehendit. audi igitur verba ipsius, quæ de medica Homeri tractatione reliquit. habent autẽ ea in hunc modum, nonnulli igitur putant incantationes anicularum fabulis esse persimiles, quemadmodum ego quoque diu existimaui, temporis autem processu ab ipsis, quæ euidenter apparent, parẽ persuasus sum, vim ipsis inesse, nam in percussis ab scorpio adiumentum sum expertus, nihilo autem minus in ossibus gutturis infixis, quæ incantatione statim expuebantur: ac multa præclara singulæ habent incãtationes, cùm institutum consequuntur.* hæc Tralian. ex Gal. qui licet nunc non extet, extitisse tamen verè, authoritate Traliani [illegible]batur. Extat quidem in Galeni scriptis libellus quidam de incantatione, is verò non est genuinus, tamen est alicuius non contemnendi authoris; apud Quintum Serenum legimus inscriptã modo quodam certo vocẽ hanc Abracadabra, & charta lino inclusa atque collo suspensa, sanare hemetriteum. multa alia huiusmodi occurrent scripta & apud Græcos, & Latinos, atque apud Arabes Medicos. Iam verò inter vulgares nihil magis vsu receptum, quàm quibusdam recitationibus (Hispani vocant *ensalmos*) morbos quosdam, aut etiam omnes, curari. videtur autem hoc ita se habere, vel hoc argumento, quòd si verba quædam sunt noxia, aut etiam mortifera, possint etiam esse alia salutaria. at verò omnes homines videntur naturaliter timere maledictiones, & imprecationes, & venefici vtuntur diris carminibus. multáque passim narrantur exempla morborum, per imprecationes, fascinationes, venefica verba, & alia eiusmodi, illatorum. possint ergo & Medici vti verbis salutaribus, ac benedictionibus, minùs quàm pharmacis ad morborum curationes. si igitur verba vim habent efficiendi quidpiam, vel ut ignis vrendi, non sint tantum ex colloquentium placito significantia id quod quispiam cogitet, sed naturam quampiam habeant communem cum ipsis rebus, ob quam, & ipsis congruant naturaliter. his argumentis censent plurimi (in quibus Platonem etiam pono) non temere his vocibus has, illas illis significari, sed naturaliter nomina rebus aptari suis. Non tamen omnia æquè, neque quæcunque, neque enim Hispana, neque Gallica, neque verò Latina, neque Græca quæcunque,

Hemetritei curatio.

ſed vt Plato cenſet citato Homero, quibus loquuntur Dij: & vt alij, primæua iſta quibus Adam putatur eſſe vſus, hoc eſt, Hebræa. eam ob cauſam dicunt, in Eccleſiaſticis hymnis retineri ſemper verba quædã Hebræa, vt *Alleluia*, *Oſanna*, *Sabaoth*, *Epheta*, & alia eiuſmodi, quæ ſanè (dicunt) verterentur etiam in Latina, vt alia omnia, niſi vis quædam & efficacia illis naturaliter ineſſet. hanc ſequuti ſunt ſententiam Magi, quorum princeps putatur fuiſſe Zoroaſtres rex Bactrianorum, Nini contemporaneus, quique naturalem eſſe ſuam Magiam contendunt, & inter Hebræos vocari Cabaliſtæ, qui ſuam doctrinam, iactant à ſecretioribus Dei reuelationibus fuiſſe deriuatam, promittunt ſe verbis & characteribus miraculoſa quædam opera edituros. videtur autem his fidem etiam facere, de incantationibus, ſæculis omnibus concepta opinio. Si enim (vt ex Atali ſententia narrat Plinius) prolata hac voce, *duo*, viſus ſcorpio cohibetur ne vibrare ictus poſſit. ſique (vt ait Poëta) *frigidus in cæ*[illegible]*tando rumpitur anguis*. qui poſsit negari naturalis verborũ vis? aut cur non poterunt rectè apud omnes gentes adhiberi ſalutares incantationes aduerſus morſus rabidorum canum, & venenatorũ omnium ictus, atque adeo aduerſus ipſas feras? Neque verò vanum eſſe videtur, quod de incantationibus fertur, ſiquidem Pſal. 57 ita cecinit Regius vates. *Furor illis ſecundum ſimilitudinem ſerpentis, ſicut aſpidus ſurdæ & obdurantis aures ſuas. quæ non exaudiet voces incantantium, & veneſi incantantis ſapienter.* Ecce vt diuino oraculo confirmari videatur vis, & facultas incantationum, & incantatoris ſapientia, & calliditas ſerpentis obturantis ſibi aures, ne audiat voces incantatoris. adeò igitur naturalis eſt verborum potentia, vt etiam ab irrationalibus naturliter agnoſcatur, atque aduerſus eam naturaliter ſeſe muniant; conſtat verò aduerſus noxas, quæ naturales non eſſent, non fuiſſe naturam belluas armaturam, neque daturam inſtinctum, quo ſe ab illis tuerentur. Hieremias quoque cap. 8. ita ſcripſit, *Ecce ego mittam vobis ſerpentes regulos, quibus non eſt incantatio.* videtur autem comminatio hæc innuere, aliis ſerpentibus eſſe incantationes. hanc ſententiam videtur etiam iuuare authoritas Eccleſiæ, quæ iubet exorciſtas vti conceptis verbis, quaſi illis, dæmones fugandi virtus quædam præcipuè inſit. quò etiam ſpectare dicat quis illud Euangelij, *In nomine meo dæmonia eiicient*. non enim iam in ieiunio, ſolum & oratione dicit, ſed *in nomine meo*, quaſi ipſa nominis IESV prolatio, efficaciam habeat ingentem. præterea illa crebra recitatio, qua Eccleſia & fideles ſinguli vtuntur, illæ, nunc ter, nunc quinquies, nunc quinquageſies, nunc pluries repetitæ. ſalutationes Angelicæ, aut dominicæ preces, quid aliud innuũt,

Hebraicarum vocũ vſus in ſacris.

Zoroaſtres Princeps Magorum. Cabaliſtæ.

Serpentis aſtutia.

Exorciſtæ & eorum virtus.

Angelica ſalutatio.

quàm in ipſa verborum Sanctorum recitatione, vim quandam eſſe animæ ſalutarem? alioqui ſi non ob ipſorum verborũ vim, ſed orandi Deum gratia recitarentur, quorſum recitarẽtur eadem pluries; videtur ergo his omnibus argumentis fieri, ineſſe verbis ipſis vim quandam naturalem, partim noxiã, partim ſalutarẽ, idque nunc corporibus, nunc animabus, nunc vtriſque, atque ita analogiã habere cum rebus, quarum ſunt, quod præſcripta Geneſeos verba innuebant. Verùm etſi tam multa congerant vani & ſuperſtitioſi, magi, & Cabaliſtæ & qui ſe putant diuiniſſimos, Platonici, falſum eſt prorſus, & ab omni ratione alienum, vim eſſe per ſe vllam verbis, aut aliam, quàm ſignificandi ex hominum placito. Nam, vt eidem, cui illi, viæ inſiſtamus, ſi verbis ipſis nihil eſt commune cum rebus, neque ipſa quidpiam ſunt aliud, quàm ita diuerberatus aër, neque alia cauſa eſt, qua hæc has, illa illas, res ſignificent, quàm hominum, ab eorundem voluntate profecta conſuetudo, nulla vis eſſe poteſt nominibus per ſe. Quid autem aliud eſt loqui, [illegible] per quaſdam linguæ motiunculas, res quaſdam innuere, vt inter colloquentes conſtitutum eſt? nimirum: vt quidam (multi præcipuè) conſueuerunt, ſuas ſibi mutuò cogitationes aperire varia digitorum motitatione. hoc ſolum intereſt, quòd lingua accõmodatiſſima eſt omnium noſtri corporis partium, ad ſignificandum quod mente conceptum eſt, ob illam mirabilem mobilitatem, & quia in ipſa via ſpiritus poſita, eius diuerberatione, ſonitus edit multiplices, auditui hominis, etiam eminus, occurrentes, itaque, eſt hæc particula paratiſſima, ac maximè idonea, cui homines demandent munus innuendi inuicem, quæ mente conceperint: quia nulla tot, tamque varias motiunculas ſubire poteſt, eáque ſola voces effingit multiplices, vnde & aſpectabiles, & audibiles naſcuntur differentiæ: neque quidem caſu factum eſt, vt lingua ad hunc vſum extiterit accommodata, ſed ipſa natura ita eſt comparata, mollis ſcilicet, ac ſubſtantia volubilis, multis ad radicem muſculis prædita, ſuperpoſita laryngi, ſuppoſita palato, circumſepta dentibus, vt expiratum per laryngem aërem excipiens, & ad palatum & dentes multifariam allidens, poſſet multiplices edere ſonitus, quibus pro ſuo arbitratu, poſſet homo homini ſignificare, incognoſcibiles alioqui cogitationes. accõmodatior ergo multò eſt ad innuendum lingua, quàm manus, aut pes, aut vlla alia particula, velut autem, vtcunque tu moueas digitos, nihil intelliget alter, niſi inter ambos conuenerit, vt hæc motiuncula huius, illa illius rei nota ſit, ita neque vtcunque crepas ore. neque enim Hiſpanus Gallum, neque hic Germanum, neque ille Arabem, neque

Magorum & Cabaliſtarũ reprehẽſio.

Linguæ vſus.

Latinus Græcum, neque Græcus Hebræum, loquentem intelligit.quia,scilicet,non sunt docti eundem sermonem.nimirum sermo non constat natura, sed consuetudine. alioqui vt est omnibus gentibus vna eademque natura, esset idem sermo: sed non ita est,quin potiùs multiplex,& vt consuetudo.falsum enim ac ridiculum,quod sibi quidam Philosophiæ ignari persuaserunt.siquis ab infantia nullum omninò doceretur sermonem, futurum vt loqueretur Hebraicè, sermonem scilicet, innatum hominibus. Nam si sine doctore, vt alia quàm plurima, innasceretur sermo iste hominibus, innasceretur profectò, etiam si alium sermonem discerent, essentque omnes duplicis sermonis. Si enim sermo quem priùs homo didicit,non prohibet quominùs discat alium denuò, sed sciunt multi bifariam, trifariam,aut etiam quadrifariam loqui: multò minùs prohiberi posset qui ex ipsa natura pullularet, ab eo qui esset comparatus studio. quin potiùs, si vllus sermo hominibus esset naturalis, non possent esse ad alios dociles, quia quid intus manet,prohibet extraneum.vt ergo natura fecit hominem prorsus inertẽ,vt esset ad omnes artes habilis, necesse est, fecerit omni sermone carentem, vt possit omnes discere. videmus verò plures homines, ad alios multos sermones habiliores, quàm ad Hebræũ, quod quidem nullatenus fieri posset: nam in id quod naturale illis est ꝰ sponte feruntur res omnes. Ex dictis igitur constat loqui quidem naturale esse hominibus,quia natura,vt ex ipsa linguæ formatione cognouimus,in hunc vsum eam destinauit. hoc autem aut illo sermone vti, studio ac doctrina euenit.& ipsa quidem idiomata, vsu ac tacita consensione hominũ, nata sunt præter septuaginta illa, quæ ad turrim Babel in diuisione linguarum orta sunt, quorũ Deus ipse voluit esse author & doctor.non quòd illa potiùs, quam quæ deinceps vsu extiterunt,cognationem vllam haberẽt cum natura, sed quòd ad breuem & expeditam distributionem gentium, expediret esse multilingues. dilexit verò Deus, quæ ipsi placuit.ita cùm hominum vitæ nihil posset esse vtilius,neque iucundius quàm suas sibi inuicem cogitationes communicare, neque quidquam magis naturale,quàm scientiæ desiderium, & scientia comparetur docendo ac discendo:docere verò ac discere non contingat aliter,quàm conceptionum mentis communicatione: ipso naturæ impulsu feruntur in loquelam, quia, vt indicatum est, nulla neque potior, neque facilior excogitari potest ratio innuendi.inuenerunt igitur primùm loquelam,quo verbis significarent animi conceptiones. deinde, quia sermo haberi non poterat,nisi ad præsentes,ac statim ac emissus est,effluit, excogitata

Infans sine doctore quo idiomate loquutus.

Homo cur natura iners.

Sermo quomodo naturalis.

Idiomatũ origo.

Loquelæ inuentio.

gitata scriptura est, quasi verba missilia, & permanentia quibus & cum absentibus. atque adeò cum posteritate loqui contingeret. loqui, inquã, hoc est verba illis significare, ac sermonem præsentare. quoniam enim scriptura, inuentione posterior est loquela, fit vt loquela per se significet omnes conceptiones, & scriptura loquelam, nimirum hæ duæ Scripturæ, homo & ἄνθρωπ⊙. eandem rem significant, sed non per eandem vocem, lectæ enim diuersum admodùm sonant, per diuersas enim voces significant eandem rem, & ingerunt menti eandem notitiam: velut etiã per diuersas scripturas significari potest eadem vox, vt per has, ἄνθρωπ⊙ & ἀνθρώπως. eodem igitur modo se habent scripturæ ad voces, quo voces ad cogitata Atqui, neque hic ordo, vt sermo discatur ante scripturam, atque proinde scriptura per vocẽ significent, potiùs quàm vox per scripturam, necessitatem habet naturalem, ita vt nullatenus possit contrà fieri. Sed ob facilitatem potiùs ita euenit, & quia citiùs [illegible] homines nullo sensu orbati, habiles ad loquendum, quàm ad scribendum. posse verò omnino contrà fieri, apertè indicauit Petrus Pontius, Monachus Sancti Benedicti, amicus meus, qui (res mirabilis) natos surdos docebat loqui, non alia arte, quàm docens primum scribere, res ipsas digito indicando, quæ charcteribus illis significarentur, deinde ad motus linguæ qui characteribus responderent, prouocando; itaquè vt audientibus à loquela, ita auribus captis, rectiùs incipitur ab scriptura. neutrum igitur habet necessitatem naturalem. Sed videtur ex rei natura esse eadem ratio sermonis & scripturæ preter maiorem loquendi facilitatem, in iis qui omnibus sensibus vtuntur. qui verò carent auditu habere possint scripturam loco sermonis, accedítque illis rerum diuinarum notitia ex visu, vt aliis ex auditu, cuius ego rei testis sum, in discipulis illius amici mei. Itaque est sermo, velut scritura affluens, & scriptura velut sermo manens. at verò scribendi nullã rationem constare natura, sed vsu & arte, manifestum[q]; est: nam neque cuiusque hominis est scribere, neque hominum omninò fuit semper, sed post aliquot mundi sæcula excogitatũ, diuersum admodum apud diuersos, vbique magno labore discitur. ita igitur de loquela & verbis censere consentaneum est: nulla scilicet verba significare aliter, quàm ad libitum eorum qui primum eis vsi sunt. quod (si nihil aliud) ipsa idiomatum mutabilitas indicat. nullus enim est, qui non vel in suo sæculo, videat, vbique gentium quædam verba antiquari, quædã nouari. vt facile sit intelligere, nisi scripturæ beneficio seruata essent, nullum omninò verborum, quibus antiquissima secula vsa sunt, suam significationẽ fuisse retenturũ.

Scripturæ inuentio.

Sermonis & scripturæ cõparatio.

Surdi loqui docti.

Conſeruatio rerum.

non igitur eorum ſignificationes natura conſtant, ſed vſu. nam præter dicta, res omnes ab eiſdem ſeruantur cauſis, à quibus fiunt. ſeruantur verò ſignificationes verborum omnium, vſu, alioqui per obliuionem perituræ, igitur & natæ ſunt ex voluntate vtentium, non ex natura. neque quidem obſtat, verba quędam quibuſdam rebus, ob quaſdam cauſa, tributa eſſe (quod maximè facit Socrates in Cratylo) vt homo quia ex humo φωνὴ quaſi φῶς νοῦς. nā deriuatiua deducuntur ex primitius, ipſa verò primitiua & ſimplicia non alia ex cauſa ſignificant res quarum ſunt, quàm ex placito authorum. igitur & deriuatiuorum & compoſitorum ſignificationes referuntur ad voluntatem vtentium quin & illa etiam nomina, quæ ob ſimilitudinem quandam ſonitus conficta ſunt (Grammatici vocant Onomatopeiam) vt clangor. tinnitus, bombus βορβορυγμὸς ſignificant ad libitum vtentium. quia ſi illa eadem nomina tributa eſſent rebus longè diuerſis, aut illis eiſdem rebus nomina longè diuerſa, & [illegible]t colloquentium vſus, nulla neque ſimilitudine, neque diſſimulitudine obſtante. itaque & voces omnes & ſcripturæ ſignificant ad libitum, quapropter ex ipſa natura nullam vim habent ſignificandi, nedum efficiendi quidpiam: ſed ſignificant ſolùm, quia ita conuenit inter colloquentes, plures, aut pauciores. Nulla igitur naturalis ratio eſt, qua verba aut characteres poſſint morbum inferre, aut ſanitatem, aut aliud quidpiam efficere, eorum quæ Magi pollicentur, & Caboliſtæ. quòd ſi quædam nomina Hebræa, in Sacris hymnis retinentur incommutata, id quidem non fit, quòd Deus Sabaoth, verbi gratia, maius quidpiam ſit, quàm Deus exercituum, ſed (vt Plinij vtar verbis) externa & ineffabilia verba audientium animos magis mouent, ſemper quid aliud immenſum expectantes, ac dignum Deo mouendo. itaque facit id Eccleſia, vt peregrinarum vocum recitatione magis animus inflammetur, quia vulgares facilè contemnuntur. quo etiam fortaſſe conſilio ſanctiſſimus Papa noſter Gregorius decimus tertius, prohibuit horarias preces vulgari ſermone recitari, ne ſcilicet vulgares voces vulgus contemnat, quod inauditas ſolet demirari. hanc verò eſſe cauſam retinendi eas voces, non quod Hebrææ ſint, conſtat, ſiquidem & Græcæ retinentur quàm plurimæ, vt *Kyrie Eleyſon, ò Theos, Athanates, Iſchyros*, & alia eiuſmodi certè nihil hoc aliud eſt, quàm, quod ſancta Eccleſia, omni ratione curat ſecundùm hominum conditionem, nos ad pietatem, & rerum diuinarum æſtimationem prouocare, alioqui verbis ipſis nulla naturalis vis ineſt. Quapropter incantationes vanæ ſunt, ac ſuperſtitioſæ quæque de

Deriuatiua.

Vocũ ſignificatio.

Characteres nihil inferunt morbo, nec ſanitati.

illis

illis narrantur, falsa aut maligna: maligna dic, quo cacodæmonis interuentu fiunt: falsa, quæ cùm non fiant, delusa, sibi persuadet vulgi credulitas. falsum est igitur, cantando rumpi angues, falsum quoque eos sibi obturare aures, ne audiant. quod vel Plinius per derisum narrat dicens; *Non pauci etiam* (credunt scilicet) *serpentes ipsas incantari, & hunc vllum illis esse intellectũ, contrahique Marsorum cantu*. Meritò ergo illa impostura damnatur diuinis oraculis, & interdicitur fidelibus. Deuter. 18. ita habetur: *Quando ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, caue ne imitari velis abominationes illarum gentium, neque inueniatur in te qui lustret filium suum, aut filiam, ducens per ignem, aut qui ariolos sciscitetur, aut obseruet somnia atque auguria, neque sit maleficus, neque incantator, neque qui pythones consulat, neque diuinos, & quærat à mortuis veritatem, omnia enim hæc abominatur Dominus, & propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo.* Itaque abominatur Dominus incãtationes, iuxta lustrationes aliorum, & pythones, vsque adeò, vt ob eas dicat se deleuisse illas gentes. Rursus Paralip. 2. c. 33. Manassæ crimina ita recẽsentur, *maleficis artibus inseruiebat, habebat secum magos & incantatores, multaque mala operatus est corã Domino.* Isa. 87. *Venient tibi* (alloquitur Babylonẽ) *duo hæc subitò in die vna sterilitas & viduitas, vniuersa venerunt super te propter multitudinem maleficiorum tuorum, & propter duritiem incãtatorum tuorum vehementem.* Hæc Isaias. Si verò vis talis data esset verbis à Deo, non esset profectò incantatorum ars abominabilis ipsi magis quàm medicina. velut enim incantator nunc vtitur incantationibus aduersus morbos & venena, nunc ad maleficia, ita & medicina, nunc componit medicamenta salutaria, nunc deleteria, non tamen proinde medicina est Deo abominabilis, sed gratissima: quoniam scilicet possumus ea vtiliter vti. quandoquidem igitur incantatio est Deo abominabilis, naturalis non est, sed, vt dixi, vana, aut maligna. Res ergo iam exigit, vt interpretemur carmina illa Psal. 57. quæ in subsidium incantationum citata sunt. Inter alios philosophandi modos, quibus antiquitas ad notandum hominum mores, vsa est, non fuit in postremis, qui per confictas quasdam fabellas, aliud quiddam allegoricè significabant. quem tenuerunt Æsopus, & Cyprius, & Lybicus, & alij multi Philosophi & Poëtæ, inter antiquos; inter iuniores quoque, omnes qui emblemata scripserunt. multa verò, quæ ab antiquissimis illis, ad innuendum figuratè aliud aliquid, conficta sunt, incautè sunt accepta à posteris, & eorum sanè nonnullis eruditissimis, quasi simpliciter, ac sine vlla figura, dicerentur. velut, inquit Æsopus, castor

Marsi & incãtatores serpẽtũ reprehendũtur.

Incantationes.

Fabularũ vtilitas.

præter cæteros quadrupedes in aqua durare fertur, & eius genitalia ad artem medicam vtilia esse, hic vbi videt se à venatoribus captũ iri, ipse genitalia præcidit, atque in sequentes proiiciens, hoc modo euadit incolumis. hæc conficta sint, ad significandum hominibus, prudentes si esse velint, pro adipiscenda salute, nullam esse habendam rationem fortunarum: non defuerunt plurimi, qui affirmarent, eam esse, reuera, castori à natura inditam prudentiam. Ita etiam factum est in fabula de serpente & incantatore, cùm enim antiquitus cõficta esset, ad arguendam impietatem eorum, qui à veritate auditum auertunt, nolentes, neque consiliis neque exhortationibus, ac multò minùs reprehensionibus aures præbere, non defuerunt qui opinarentur, id quoque esse verum, eamque esse serpentis naturalem versutiem, verùm re, vt habet, intellecta, planéque perspecta, dicet Philosophus, hominem qui in naufragij periculo, merces vestésque, & omnem supellectilem, mittit in mare, similem esse castori præcidenti sibi testes, cùm vrgetur à venatoribus, qui tamen Philosophus arguendus non est, quòd affirmet, castorem sibi testes secare, non enim affirmat, sed per moralem fabulam docet homines prudentiam, tale etiam est quod in Psalmo facit Dauid, scilicet interpretatus est parabolam ad arguendam pertinacem intemperantiam eorum, qui audire recusant veritatem, neque quidquam audire sustinent, nisi quod ad suam voluptatem spectat, prurientes auribus, & ad sua desideria coaceruantes sibi magistros, fabulæ itaque moralis, seu parabolæ interpretationem, continent dicti Psalmi carmina. nimirum intemperantes homines sunt similes serpentibus, quia obturant aures suas, ne audiant voces incantatoris sapienter incantantis, hoc est, concionatoris qui docet veram sapientiam, & per hanc incantationem, incantat morbos animi, neque verò in hoc solùm scripturæ loco, sed in multis aliis occurrunt morales fabulæ seu apologi, seu parabolæ, seu vtcunque vocare lubet, quæ allegoricè aliud innuunt, quàm litera sonet. quinimo nullus est modus vtilis philosophandi, eorum qui ab hominibus ad componendos mores excogitati sunt, qui non reperiatur exactiùs in sacris. Quis enim vnquam acutiùs aut eloquentiùs vsus est fabula, quàm Ioatham ad Sichemitas ex montis vertice (narratur cap. 9. Iudicum) vbi non solùm inducit loquentes beluas, vt Æsopus, sed etiam arbores, dicens: *iuerunt ligna vt vngerent su per se regem, dixeruntque oliuæ, impera nobis, quæ respondit, nunquid possum deserere pinguedinem meam, qua & Dij vtuntur & homines, & venire vt inter ligna promouear; dixeruntque ligna ad arborẽ ficum, veni, & super nos regnũ accipe, quæ*

respondit

respondit eis, nunquid possum deserere dulcedinem meam, fructusque suauissimos, & ire, vt inter cætera ligna promouear; loquutáque sunt ligna ad vitem, veni & impera nobis, quæ respondit eis, nunquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum & homines, & inter cætera ligna promoueri. dixeruntque omnia ligna ad rhamnum, veni & impera super nos, quæ respondit eis, si verè me vobis regẽ constituitis, venite, & sub vmbra mea requiescite: si autem non vultis, egrediatur ignis de rhamno & deuoret Cedros Libani. Significatur verò his verbis, iniqua promotio Abimelech in regem. Sunt alia his similia exempla, quæ tamen præteriens redeo ad pensum. Reprehendit itaque, vt dixi, Dauid duritiem ac pertinaciam eorum, qui non sustinent audire exhortationes, interpretatione allegorica moralis fabulæ, quam antiquissimi Philosophi ad increpationem hominum, confinxerant. Vocati verò incantationes, disputationes atque exhortationes prouocantes ad virtutem, etiam à Philsophis; videre possis in Charmide, seu dialogo de temperantia, vbi Socrates narrans [illegible]udierat à quodam medico Thrace, hæc scripsit: *Anima verò medelas esse dicebat incantationes quasdam: eas Præclaris rationibus contineri, quibus animæ temperantia tribuitur, qua incerta, atque præsente, facile esse sanitatem capiti, totique corpori tribuere,* Ille igitur cùm medelam incantationesque doceret, iussit vt nullis precibus motus, alicui contra capitis dolorem remedium adhiberet, nisi priùs animã incantationibus ipsis purgandam commisisset. his verbis manifesta satis est sententia Socratis, morbos corporis non curari incantationibus per se, sed morbos animi. Sed & vocari eos homioes, qui magnis animi morbis teneantur, nominibus beluarum, consonum est dictis Philosophorum. Siquidem Plato (allegoricè fortasse alludens ad illud Psal. 48. *Homo cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis,* & ad illud Prou. n. 18. *Leo rugiens, & vrsus esuriens, princeps impius*) in calce dialogi de Natura (præter plura quæ decimo de Republica, siue de Legibus habentur) ita reliquit scriptum. *Auium autem genus ex rostro ita est aptè formatum, vt pro pilis pennas acciperet, in hoc illi homines transeunt, qui simplices & innocentes cùm sint, leues tamen sunt, & frustra in rebus sublimibus curiosi, quique adeò fatui sunt, vt oculorum iudicio confisi, hæc altissima quæque firmiter demostrari posse non dubitent; gressilium verò ferarum genus ex his notum hominibus, qui à Philosophia penitus alieni, ad cœlestia nunquam penitus aculos erexerunt, eoque volutionibus illis quæ in capite peragi solent, nunquam vsi sint, sed illas animæ partes sequuti, quæ in ventre & pectore dominantur, ex his vtique studiis*

Incãtationes quid.

anteriora membra & capita, ob ipsam cognitionem humi penitus defixerunt, in longum productum, ac diuersum corporis verticem tenuerunt: quandoquidem ibi propter desidiam singulorum collisi sunt & fracti circuitus, & ideò quòd quatuor pedum, ac etiam plurimum est instituta figura, & insipientioribus Deus, maiorem, ex pedibus multis, atque progressu, occasionem præstet, per quam magis etiam deflectantur ad terram, eos autem qui horum insipientissimi erant, corpusque in terram penitus prosternebant, quasi nihil vltra pedibus opus foret, in corpora carentia pedibus, & humi serpentia permutauerunt. His, & aliis quæ deinceps sequuntur, verbis, Plato disserit, homines per animorum vitia transire in corporum diuersa genera, quod plerique allegoricè dictum existimant. si verò id dicit allegoricè, quòd similes facti sint illis, constat belluarum nominibus apertissimè significari homines insipientes, & improbos, atque adeò serpentium omnium nequissimos, qui ne audire quidem sustinent sapientium consilia, hinc igitur haud dubiè nata est illa moralis fabula, ad quam alluditur in Psalmo, serpentem obturare sibi aures, ne audiat verba incantatoris. Reuera autẽ incantationes nullam vim habent aduersus naturales feras, aut serpentes, sed aduersus homines, qui ob ferinos mores, illis nominibus appellantur: neque aduersus corporis morbos per se, sed animi. Atqui, nullus est, ex plebe, qui audiens Orpheum, sua cithara solitum serpentium & ferarum omne genus ad se trahere, non intelligat, illum suis poëmatis, feros homines, & seorsum deerrantes, velut cicurasse, atque ad humanam societatem, & oppida allexisse, cùm has veritates sapientes fabulis obumbrarent, insipiens vulgus non intelligens, in opinionem de morbis per incantationem curandis, & fugandis, aut necandis feris & serpentibus, lapsum est, impostores verò & circulatores, & vtentes in sua commoda indocti vulgi credulitate, multa se facere huiusmodi profitentur. re vera tamen incantationum ad solos morbos animi vis est per se: atque ad hos curandos eis vtitur Ecclesia cantionibus scilicet, & recitationibus precum pluries repertis, velut euoluendis vocatis rosariis, & recitandis, ac canendis hymnis, & horariis precibus. nimirum his pro more Ecclesiæ faciendis, præstatur obsequium Deo, & auocatus ab aliis rebus animus, ad illum liberiùs euolat, ea verò vis non est verborum materialium, neque characterum, sed quia rerum sanctarum sunt, vt neque ipsum sanctissimum nomen IESV, quod ad omnia est efficacissimum, vim eam habet materialiter, sed quia Deum significat Saluatorem. de exorcistarum etiam verbis perinde dicendum:

Animarũ transmigratio.

Orphei cithara.

Iesu nominis efficacia.

dicendum, esse scilicet vim fugandi dæmones in illis, quà res quædam sunt, aut ita sonant, aut talibus descripta figuris, sed quia ita significant. neque ea quidem verba fugare, torquere, aut premere dæmones vi vlla naturali, sed Dei concursu, cui placuit, in bonum hominum, ad fugandam hanc pestem, ita inuocari, & vim talem initiatis, impertiri. ex his autem omnibus non fit, vt vlla vis naturalis sit verbis, neque vt aliud quidpiam possint, quàm significare, atque id ex hominũ placito. quapropter, si magi Pharaonis insusurrando aliquid, aut characteres aliquos describendo (vt nunc quoque qui se magos profitentur, & inter Iudæos Cabalistæ) fecerunt colubros & ranas, & dæmonum scientiam, ad arcana quædam naturæ potiùs, quàm ad verborum vim vllam, referri debet, quid quòd tot, támque docti Medici, quin & Galenus ipse, alioqui adeò rigidus Philosophus, affirmant tot morbos verbis quibusdã, & incantationibus cedere, idque sibi esse longo experimento confirmatum; certè vt ex ignoratione veri Dei, retenta solùm incerta [illegible] diuini cultus recordatione nata idololatria est, ita ex ignoratione moralium incantationum, quas fabulis obumbrauerant antiquissimi sapientes, retenta tantùm nominis memoria, natæ sunt istæ superstitiosæ incantationes, atque hoc, cum aliis multis, errore disseminato, vsi sunt homines sæpè incantionibus aduersus morbos, atque adeò confidentiùs non raró quàm medicamentis, accedit, quòd aliquando leuissimis hominibus, & qui admittunt incantatores, vtilis quodammodo est sua credulitas, quia (vt inquit author libelli de incantatione, qui est inter Galeno adscriptos) *quando mens humana* (hæc sunt ipsius authoris verba) *rem amat aliquam, licèt naturaliter non iuuatiuã sibi eam prodesse certificat. ex sola autem mẽtis intentione corpus res illa iuuat. verbi gratia, si quis incantationem sibi prodesse confidat, qualiscunque sit eum tamẽ iuuat.* Hæc ille, quibus verbis innuit, incãtationes aliquando prodesse ad pellendos morbos ob confidentiam infirmi, nimirum vt timor & mœstitia, ac desperatio plurimos morbos augent, & ægrotos lædunt, ita confidentia & alacritas plurimos subleuant, & ipsa imaginatio per eos animi motus, morbos tollit, aut saltem minuit, aut cùm minimè, in eis qui vehementissimè confidunt, opinionem efficit sanitatis; verùm hanc incantationum vtilitatem, constat ex accidenti esse ob affectus animi, eius qui curatur, non per naturalem verborum potentiam. nonnulli ergo ob inscitiam, verè ac per se vtiles esse putantes; nonnulli verò etiam docti, & periti Medici, ægrorum stultitiæ concedentes (velut qui insaniam) incantationibus vti permitant, etsi eas

Pharaonis Magi.

Galenus delusus.

De incantatione.

Imaginationis vis ad morbos tollendos.

eas per se nihil posse certè sciant. Nomina itaque nihil habent cum rebus præter significationem, quæ ex solo consensu, manifesto, aut tacito ipsorum hominum nascitur, neque sunt nomina rebus alia ratione sua. Adam verò dicitur appellasse res nominibus suis, id est, propriis & maximè congruentibus, non omnes, sed viuentes vt animalia omnia, quia, vt qui linguæ Hebrææ sunt periti optimè norunt, indidit illis nomina, quæ proprietates & naturas eorum maximè exprimerent: quæ nomina constat deriuata esse ab aliis primitiuis, quæ ad placitum Adæ sunt rebus data, & posteritatis consensu recepta, atque huc vsque, vsu, & Sanctarum scripturarum beneficio, seruata. de fascinatione seorsum dicetur alio loco.

Nomina ab Adamo posita.

CAPVT IV.

Ex capitibus primo & secundo Geneseos, & trigesimo septimo Ezechielis.

CVm natatilium, volatilium, reptilium, & progredientium, irrationalium tamen animalium creationem narrat Moses, his vsus est verbis: *Dixitque etiam Deus, producant aquæ reptile animæ viuentis, & volatile super terram sub firmamento cœli*, & rursum: *Dixit quoque Deus, producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta & reptilia, bestias terræ secundùm species suas*: cùm tamen ageret de hominis creatione, inquit, *Formauit igitur Dominus Deus hominem, de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem.* Quæ verba magnum continent naturæ arcanum, indicauit enim apertè, illud quod tantopere inter Philosophos controuersum est, hominis animam non esse eductã ex materiæ potentia & fœcunditate, velut animas irrationalium, sed extrinsecus accessisse, naturæ immaterialis participem: non quidem nascentem intrinsecus ex materia, sed diuina vi extrinsecus in illam immersam, & mirabili quodãmodo ei alligatam, & substantia quædam cùm sit incorporea, potens per se subsistere, factam esse corporis formam, hac de re dubitant multi, in suam perniciem plus satis Philosophi, nisi potiùs belluas dicere consentaneum magis est, eos, qui se belluis hac in re præstare, neque intelligunt, neque credunt. hinc pendet quæstio de nostræ animæ immortalitate, de qua, etsi in commentariis, quæ in libros Aristot. scripsi, dictum mihi satis est, tamen

Anima immortalis.

tamen tentandum nunc quoque videre iuxta præsentis operis institutum, quantum possit naturalis ratio consequi, eius quod Deus Opt. Max. hoc loco reuelauit per Mosen, vt hac saltem ratione, si fieri possit, belluini Philosophi è sua impietate incipiant auocari. porrò perpendere oportet hæc verba. *Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animã viuentem.* His verbis apertè indicatur, illud spiraculum quod extrinsecus inspiratum est, non esse mentẽ solam, & vim intelligendi, aut omnibus hominibus eandem, vt censent quidam Philosophi, aut aliam in aliis, quæ superueniat homini iam sentienti & habenti animam, sed illud ipsum esse ipsam animam, qua homo sentit, & viuit, itaque non duas, sed eandem esse in homine animam, qua sentit & intelligit. nam qua intelligit, est quæ extrinsecus accessit inspirata. Vocat verò eam spiraculum vitæ & per eam dicit factum hominem in animam viuentem. tenemur itaque asserere, hominis animam neque fluxisse ex materiæ potentia, neque ab ea esse inseparabilem, sed substantiam quandam incorpoream separabilem, & in posterum æternam, eandémque esse corporis formam, & animam qua homo sentit. non tamen propterea tenemus etiam dicere, eandem esse formam vegetabilem, non enim Moses more Aristotelico vocat, ea etiam, quæ tantùm vegetantur, viuentia, & eorum actum animam, sed more Stoico, qui & communi hominum sensui propinquior est; ea solùm viuentia vocat, quæ sentiunt & mouentur, eorum formam animam, reliqua vocat virentia, & producentia fructum, ac semen secundùm genus suum, non tamen viuentia. itaque Veritas Catholica non cogit nos asserere, ipsam animam qua sentimus, mouemur & intelligimus, esse in nobis principium vegetandi, nedum & formam actúmque primum ipsarum partium corporis homogenearum, vt ossium, carnis, & neruorum, quod plurimi etiam affirmant, putantes absurdum esse in eadem substantia multas formas ponere. Ego verò sequutus quod & rationi magis consonum, & diuinis etiam oraculis, vt ego existimo, congruentius est, affirmo esse in nobis ante animam formas merè corporales homogeneorum, quibus ossa, carnes & nerui differunt, non minùs profectò (nisi me meis sensibus credere nolunt) quàm aurum, argentum & plumbum: his bene temperatis accedere actum quendam perfectiorem: corporalem eum quoque, & velut naturam quandam meliorẽ (ita enim placet vocare, potiùs quàm animã) qua nutriuntur: omnésque hos actus educi ex potentia materiæ his postremò accedere extrinsecus animam, quæ nobis vim sentiendi & intelligendi præstet, non enim intelligendum est

Anima ex quo.

Formæ plures in vno.

Formæ animã præcedunt.

est illud corpus hominis, in quo spirauit Deus spiraculũ vitæ, fuisse statuam quandam luteam, eamque accessione illius spiritus factam esse carneam & osseam, sed corpus quoddam ex ossibus, neruis, carne & cute non quidem aridis, sed floridis ac virentibus, immobile tamen adhuc & sensus expers: & hæc accedente spiritu recepisse. Iudicat id visio Ezechielis c. 37. cùm enim vellet ei Deus ostẽdere resurrectionem mortuorum, dimisit in medio campi pleni aridis ossibus, quibus non statim accessit spiritus, qui virorem & reliqua omnia præstaret, sed primùm quidem accesserunt ossa ad ossa, vnumquodque ad iuncturam suam, & super ea nerui & caro ascenderunt (virescentibus scilicet iam partibus) & extenta est eis desuper cutis, & adhuc spiritum non habebant, vsquedum ingressus est in ea spiritus, & reuixerunt, & steterunt super pedes suos. Itaque esse ossis, neruorem, & carnis, & cutis & earum partium vigor, non præstatur ab spiritu qui extrinsecus accedit, atque immortalis est, sed à formis corruptibilibus & merè corporalibus, quæ ad animam quidem rationem habent dispositionum materiæ, & ob id animæ accessione non tolluntur, sed simul cum ea manent hac in re seruientes illi, quòd seruant, quam ea desiderat, in corpore temperiem, & formationem. Si autem hæc sententia diuinis eloquiis est consona, cur non putetur etiam esse consona rationi; cur vellemus miseros Philosophos à Fide Catholica deterrere, plus quàm veritas ipsa postulet imperantes cedere, nihil enim est quod eos adeò conturbet, quàm substantiam separabilem & incorpoream, esse actum corporis. nam actus rei est ipsa rei essentia seu ipsum quod quid erat esse rei. Hoc verò vix intelligi potest, quo pacto sit corporis, quod à corpore separabile. conquiesceret hæc perturbatio, si his concedimus, animam non esse actum corporis quà corpus, sed quà sensitiuum & intelligens. non anima corpori pręstat esse corpus, neque verò ossi esse os, neque nutriri, quod materiale etiam est & elementorũ imitatur naturam. sed hæc per corporales formas habenti, præstat sensum & intellectionem, quæ spiritalis videtur esse naturæ. neque sanè Aristoteles animã finiens actum corporis simpliciter esse dixit, sed adiecit potentiam vitam habentis. quod est, actũ esse corporis, non quà corpus, sed quà potest vitales actiones edere. Colligimus itaque ex hoc sacræ scripturæ loco duas assertiones, primã, esse in nobis animam separabilem, & nunquam interituram: alteram, hanc ipsam esse animam qua sentimus & mouemur. Distinctioris doctrinæ gratia, vtrumque seorsum aggrediemur monstrare. Socrates, vt licet videre in Phædone, secundam

Adami statua lutea.

Homogeneorum forma in homine.

secumdam hanc non venit in dubiũ neque in id vsque tempus hominibus vlla subierat dubitatio, an esset in nobis eadem animam sentiẽdi & intelligendi principiũ. Aristoteles primus cœpit ab anima mentem distinguere, animæ sensũ mẽti intellectum tribuens, vnde accepta occasione, posteri de ea re acriter disputauerunt censuerúnque quàm plurimi, animam & mentem res esse diuersas numero, alterámque cũ homine mori, alterã manere. quapropter, vt dixi, vtraq; quæstio erit nobis seorsũ examinanda. Primæ quæstionis Socrates duos articulos esse fecit, primũ, an anima sit à corpore separabilis: alterũ, an sit immortalis. quãdo quidem Cebes dubitationẽ quandã ingessit, dicens, fieri posse, vt anima diuturnior viuaciórq; esset quàm corpus, atq; aliquando maneret à corpore separata, fuissetque fortasse antequã in corpus mergeretur, non tamen ob id esset omninò immortalis, sed postremò aliquãdo etiã cũ homine moreretur, ob hanc suspicionẽ Cebetis. Socrates, postquã, vt sibi videatur, mõstrauerat animã diuturniorẽ esse corpore, & ab eo separabilẽ, denuò est aggressus monstrare esse immortalẽ, atq. geminam quæstionẽ esse fecit, quanquã ea re vera, simplex est & vnica. Si enim anima substãntia est à corpore separibilis, immortalis etiã necessariò est. nam ortus & interitus naturalis, corporearum tantùm rerum sunt, quæ incorporeæ sunt, non habent Physicã compositionem, ac proinde dissolui non possunt, nisi ab eo solùm à quo sunt colligatæ (vt inquit Plato) putà ab ipso Deo. ab eo verò per se summè bonus cùm sit nihil extinguetur, aut dissipabitur: sed eius voluntate perseuerabunt in æternum, quæcumque ab eo solo facta sunt Hæc adeò vera sunt, vt nemo iam sit, quem timor corripiat Cebetis: quòd sibi omnes persuaserint, animam, si semel possit subsistere à corpore separata, merè esse incorpoream (corpus enim nulla ratione esse potest alterius corporis actus) atque adeò immortalem. quare nobis hac de re simplex quæstio erit. atqui Socrates cùm geminam fecerit primam partem, puta diuturniorem esse animam corpore, insufficiẽter probauit: alteram, putà esse omninò immortalem, ei qui non considerauit, procedere disputationem proposita priori assertione videbitur probare etiã sophisticè. nam summa ratio monstrationis primæ independet, quod nostrum scire reminisci quoddam sit. quod etsi probabilitatem quandam per se fert, falsum esse monstrauit Aristoteles. Iam verò secunda est, quia corpus viuit per animam, & anima per se, necesse esse animam semper viuere, neque posse mori. Velut quia concreta corpora calida sunt, per ignem, iguis verò primò ac per se, necesse est eũ semper calere, neque posse refrigarari.

huic

Quorum principiũ.

Cebetis de anima sententia.

De animæ immortalitate.

Ignis semper calidus.

huic argumentationi, qui ex aduerso assereret animam nullam substantiam separabilem esse, sed formam tantùm corporis viuentis, responderet negans animam viuere primo ac per se, sed ne viuere quidem, sed esse vitæ causam vt formam, viuere verò hominem per animam, non vt est calidus per ignem, sed vt ipse ignis est calidus per calorem, qui tamen calor calidus non est, qui verò semel recepisset, esse animam substantiam quandam corpore antiquiorem, potentem per se existere, vt videbatur Socrates, cùm in eam agumentationẽ venit, indicasse, cogeretur profectò concedere, hominem viuere per animam per se primùm, atque ideò eam mori non posse, meritò ergo diximus, vnicam quæstionem esse hanc, & eius decisionem ex prima assertione pendere, puta animam hominis esse separabilem à corpore. quod quia à Socrate non satis mõstratum est quòd nostrum discere reminiscẽtiam esse non probatur, aliis rationibus vtar, si quæ videbuntur esse firmissimæ, in iis quas produxerint iuniores, aut mihi nunc dederit Deus. Certè probabiles rationes sunt excogitatæ quamplurimæ, monstrationi verò proximæ, si quæ ea est profectò, qua Arist. est vsus, scilicet homo actionem aliquam habet, ad quam nullo corporali organo vtatur, eius anima incorporea est, & seperabilis: nam constat animam hominis esse eius formam: forma verò cuiuscunque rei est principium & causa actionum omnium eius, ergo anima est præcipua causa actionum omnium hominis, vtitur verò organis corporeis ad eas obeundas: si quam ergo habet homo, quæ sine vllo organo corporali agatur, eã operatur anima per se. talis ergo est ea forma, vt possit aliquid agere, etiam si esset sine corpore, si verò agere & esse, ac viuere posset sine corpore. Dices fortasse, esse aliquid; quod anima existens in corpore possit facere corpore non vtens, tamen extra corpus nihil posse facere, quia ne esse quidem potest. velut ego nõ vtor cerebro ad pulsum arteriarum, tamen sine capite pulsare non potero, quia neque viuere. Itaque per accidens esse corpus necessarium ad eam actionem, quæ sine organo corporali agatur, vt viuat scilicet anima. Verum hoc de illis tantùm rebus dici posse constat, quæ aliis indigent vt seruentur, aliis vtuntur vt operentur: de anima & corpore non ita, sed si anima corpore non eget vt operetur, multò minùs vt seruetur: & argumentum ita rursum procedit. si aliquid potest agere anima nullo vtens corpore, habet in sese, ac præter corpus, naturam & principium agendi illud. omnis autem vis agendi fluit ex aliquo esse, ergo principium aliquod habet in sese existendi, id ergo retinebit etiam si separetur à corpore. separari enim etiam poterit

Anima quomodo causa vitæ.

Anima sine corpore.

terit secundùm illud. nam quod anima agit nullo vtens corpore, non agit quà forma corporis, forma enim rei non operatur quidpiam per se, sed est principium operandi ipsi rei cuius est. si ergo anima agit aliquid per se, qua id agit non est corporis actus, sed substantia aliqua à corpore separabilis, quare & incorruptibilis. erit igitur anima geminæ quodammodo naturæ, qua corporales & per corpus exercet actiones forma corporis; qua spirituales & nullo vtẽs corpore, substantia incorporea separabilis & immortalis. si verò est in anima aliquid immortale, constat ipsam animam immortalem esse, atque separatione corporis tantùm priuari eis actionibus, quas obit per corpus velut artifex priuatus instrumentis. Propositio ergo satis est euidens. vidẽdum verò an re vera sit aliqua actio hominis, cuius nullum sit corporale organum. tales certè sunt duæ, intellectus & voluntas. quod ita constat: euenit hominem intelligere atque cognoscere cõtrarium, ei quod sensus omnes corporales, siue externi, siue interni, dictant, & velle cõtrarium ei, quod appetunt corporales omnes potentiæ: ergo neque intellectus neque voluntas, ea scilicet, penes quam est liberum arbitrium, est corporalis potentia. nam nulla potentia corporalis dictat, stellam esse maiorem terra: intellectus dictat esse maiorem: ergo intellectus non est corporalis. neque vllus vnquam appetitus corporalis appetere potest dolorem, neque languorem; voluntas hominis sæpè appetit hæc (vt ieiunia & verbera) ergo voluntas hominis non est corporalis. ad intelligendum ergo aut volendum nullo corporali instrumento vtitur anima. Porrò euenit aliquando disputare de re, separata omni conditione materiali, vt de homine, nulla ratione habita loci, magnitudinis, coloris aut figuræ, aut alterius cuiuspiam conditionis corporalis & sensibilis, ergo potentia quà id agitur, nullo corporali organo vtitur. nam cùm cognitio agitur aliquo orgãno corporali, facultas nihil aliud percipit quàm organi passionẽ. organi verò corporalis passio, non possit esse sine corporis conditionibus. quare neque facultas per eam perciperet, nisi accidentia corporalia; quæ igitur percipit sine corporeis accidentibus incorporea est. Præterea, adeò videtur euidens esse in nobis aliquam substantiam incorpoream, separabilem, & æternam, vt vel quia in dubium vertitur, & vocatur in disputationem, necessarium sit ita esse. nam si in nobis nihil esset nisi corporeum & caducum, vnde orta esset nobis ea dubitatio, aut omninò cogitatio de æternis & incorporeis, magis quàm belluis; omnis enim cogitatio, aut àb obiectis orta est, aut interius ex nobis ipsis suppullulat. immortale & incorporeum

Natura gemina.

Liberum arbitriũ.

Cogitationis principium.

E reum

rerum nihil nobis obiici potest, dum in hac vita sumus, nam ipsæ spirituales substantiæ, si quando hominibus volunt apparere, corporales species induunt. Si ergo in nobis nihil lateret tale, nullum omninò principium esset cogitandi de incorporeis & æternis: nam finge Deum fecisse ab initio omnes homines sine oculis, quis vnquam disputasset, an color esset fulgor quidam, an superficiei extremitas in corpore terminato; vel an calor esset visibilis per species quas effunderet, an per facultatem, quæ ab oculis emitteretur; nunc verò disputatur de incorporeis substantiis, & æternis, & de modo quo intelligunt & operantur: est ergo in nobis vis aliqua ea agnoscendi, quæ non potest esse corporea, sed incorporeum aliquid & æternum, cuius præcipuè ea facultas est, & vnde naturaliter suppullulat omnibus gentibus, diuinorum, immortalium, & incorporeorum cultus, & desiderium. igitur haud dubium est esse in nobis mentem immortalem. neque locus est dubitandi, an Arist. ita putauerit, putauit enim procul dubio. An verò ea mens, & anima, per quam sentimus & mouemur, sint diuersæ, hæc mortalis, illa immortalis, iuxta sententiam Aristotelis, ac re vera, an sint partes diuersæ eiusdem animæ immortalis, id videtur posse in dubiũ vocari. In qua disputatione ita videtur procedendum. Aut illa mens (si non esset eiusdem animæ, qua sentimus, pars) esset in omnibus hominibus eadẽ, aut in aliis alia. eadem numero in omnibus, non videtur posse, nam etsi idem homo ponatur in multis locis esse, non tamen poterit, idem cùm sit, cõtraria habere simul, velut vno loco esse albus, alio niger secundùm eandem partem, & eodem tempore, tamen humana mens quædam in hoc homine scit, quæ in alio ignorat, & est huic bona, illi mala mens: non est ergo eadem numero. Si verò est vnicuique sua, quandoquidem ea nullo corporeo vtitur instrumento, non sit corporis actus, neque sit in homine vt forma in materia, sed vt natura in naue, vel vt intelligimus esse in orbibus cœlestibus spirituales alias substantias. Si verò ita est, homo duo sit supposita diuersa, illud animal ἄλογον, ex corpore & anima sensitiua conflatum, vt equus, & bos: aliud substantia illa per se quidem subsistens quandoquidem si forma corporis non est, neque corpus est illi materia, sed adest, velut cacodæmon aliquãdo tenet humanum corpus. nõ ergo erunt eædem vtriusque, neque totius ex vtroque conflati eædem actiones, neque cõmunes, sed vtrique suæ. sentiet sanè illud animal, intelliget illa mens, homo tamen non intelliget, magis quàm sues, in quos sunt immissi dæmones, hæc autem omnia sunt absurda. non est ergo ita: sed anima illa tota

qua

Angelorũ apparẽtia.

Animæ assistentis refutatio.

Anima quãdo inperfecta.

qua ſentimus, mouemur, & intelligimus, ſubſtantia eſt incorporea, æterna, & ſeparabilis, habet tamen mirabilem naturam præ aliis omnibus intelligentiis, quòd cùm ſit ſubſtantia potens per ſe ſubſiſtere, poteſt etiam corpori ita temperato & formato hærere vt forma, & per corporalia organa, eſſe illi principium ſentiendi & mouendi: atque intelligit, quà ſeparabilis, ſentit & mouet, quà forma. quare cùm à corpore recedit, illud retinet, hoc amittit. atque ideò, à corpore ſeparata, imperfecta quodammodo eſt, quia exercere non poteſt multas earum virium, quas natura habet, ſentiendi ſcilicet & mouendi: ſed dices, humanum corpus habet temperiem & compoſitionem meliorem, quàm aliorum animantium corpora, & ad viuendum accommodatiorem, ergo dum in vtero geritur, vbi primùm talem temperiem & compoſitionem attigerit, orietur neceſſariò ex materiæ potentia forma ſenſitiua, ita vt neceſſariò, etſi eo momento Deus nullam rationem immergeret, eſſet futurum quoddam animal, ídque perfectius aliis irrationalibus. Si igitur ſenſitiua forma neceſſariò oritur ex illius materiæ potentia, fruſtra datur rationali animæ pars ſenſitiua. erit enim otioſa ſenſitiuarum altera, aut vtentur duæ eiſdem organis. Certè niſi Deus immergeret in humanum corpus rationalem animam, illud verò nihilominùs temperiem & compoſitionem acciperet talem, oriretur naturaliter forma aliqua ſenſitiua: nunc verò non oritur, quia eodem temporis momento, quo commodam compoſitionem corpus conſequutum eſt, inſpirat in illud Deus ſpiraculum vitæ, quod ſimul ſenſitiua & intellectiua anima eſt, eo verò inſpirato, matèria non profert aliud, vt neque vlla alia res producit, quod productum inuenit. Itaque non profert quam proferret formam ſenſitiuam, quia præuenit accedere illud ſpiraculum vitæ, quod non minùs ſenſitiua anima eſt, quàm quæ ex materiæ potentia oriretur. Monſtratum itaque eſſe videtur animam hominis eſſe incorpoream, & ſeparabilem, non ex materiæ potentia ortam, ſed extrinſecus accedentem, eandemque eſſe in nobis ſentiendi & intelligendi principium, etſi non eodem modo. Conſiderare autem ſupereſt, an anima antiquior ſit corpore, vt Plato cenſet, atque creata priùs, in corpus deinde immittatur, an in ipſo creetur corpore, neque vnquam antea ſit, quàm teneat corpus. Nullam eſſe arbitror naturalem rationem & viam, qua alterutrum monſtrari poſſit, quia, vt Ariſtoteles dicit, poſt mortem non reminiſcimur, hoc eſt, ſcire non poſſumus, an noſtræ animæ præextiterint, & ſæpe ab aliis corporibus deceſſerint, quia etſi id factum eſſet, non Anima antiquior corpore.

possemus recordari, quòd omnium rerum corporalium in singulis decessibus essent deleta phantasmata: itaque Aristoteles etiam existimauit, præsentis dubitationis nullam nos posse monstrationem comparare. Sequentibus verò nobis hac in parte, quod est probabile, videtur præter rationem ponere animam antiquiorem corpore. nam anima quà anima forma est, formæ verò quà forma, non est aliud esse, quàm esse formam non est ergo consentaneum esse priùs animam quàm sit forma, forma verò actu non est nisi in materia, ergo non est priùs quàm sit in materia, sed in ipsa creatur. Porrò secundùm naturæ ordinem prior est potentia, quàm actus, quia potentia via est ad actum, materia verò est potentia, forma actus, ergo materia generatim prior est quàm forma, & antiquior: igitur & hæc materia, quàm hæc forma, corpus inquam quàm anima. quoniam verò corpus omne dissolubile, anima verò, vt monstratum est, immortalis sit, vt posterius, corpore corrupto anima maneat, vsque dum, vi diuina, eidem rursus vnita, tribuat immortalitatem. hanc ob causam Moses hominis ortum narrans, dixit: *inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ*, hoc est, dedit illi spiritum, quo viueret. Ezechiel verò cùm rationem Palingenesiæ, seu resurrectionis exponeret, dixit iussu Dei quatuor ventis, *Veni spiritus & insuffla super interfectos istos, & reuiui eant*. Iubet itaque mortuorum spiritus, quasi separatos, & adhuc manentes, redire in sua corpora, atque à quatuor ventis venientes congregari. Sunt itaque hæc eadem, quæ diuina tradunt eloquia, partim naturali ratione indicata, partim confirmata probabiliter. Esse scilicet in homine vnicam animam (nam alendi principium animam non appello) eamque non oriri ex materiæ potentia, sed à Deo inspirari, non quidem seorsum factam priùs, sed creatam in ipso corpore, separabilem & æternam, atque manentem post interitum; sed quoniam huic contemplationi coniunctum est, de brutorum animis, quid sacra innuant, adiiciamus.

Potentia prior actu.

CAPVT V.

CApite 9 Geneseos dicitur: *Omne quod mouetur & viuit erit vobis in cibum. quasi olera virentia tradidi vobis omnia, excepto quòd carnem cum sanguine non comedetis, sanguinem enim animarum vestrarũ requirã de manu cunctarum bestiarum.* Rursum 17. Leuitici, ter repetuntur hæc verba: *Anima omnis carnis in sanguine est.* Rursùm 12. Deuter. *Hoc solum caue, ne sanguinem*

sanguinem comedas, sanguis enim eorum pro anima est, & idcirco non debet animam comedere cum carnibus. His verbis Philo, libello quod deterius priori insidietur, intelligit dici, animam esse ipsum sanguinem. cuius sententiæ fuerunt inter Philosophos nonnulli, vt Critias, cuius meminit Arist. 1 de Anima. quoniam verò 2. cap. Geneseos dictum est, inspirasse Deum in faciem hominis spiraculum vitæ, atque illud esse animam quia viueret: quibus verbis apertè significatur, animam hominis esse illum spiritum inspiratum a Deo. componens hæc duo loca, dicit, esse in homine duas animas: alteram carnis, per quam homo animal fit, hanc esse vt in brutis sanguinem: alteram hominis quà homo est, hanc esse illud spiraculum incorporeum, separabile, & æternum: ob idque dicere Mosem, inspiratum esse in faciem, quò id non sit per totum corpus, & in sensatissimas etiam partes dispersum, vt sanguis, sed sublimen corporis partem teneat, quo superna cœlestiáque contempletur. Sed cùm monstratum anteà sit, eandem esse vnicámque in homine animam, qua sit animal & homo, hoc est, qua sentiat & intelligat, non potest nunc hæc Philonis interpretatio probari. neque verò dicere possumus, brutorum animas esse sanguinem, hominum verò non. nam 4. cap. Geneseos dicitur, *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me*, id verò dicitur de sanguine Abel, quasi anima Abel clamaret, & effusus sanguis. quid ergo dicemus? certè non videtur necesse intelligere, quia dicitur, *Anima omnis carnis in sanguine est*, essentiam ipsam animæ esse in sanguine, seu animam esse ipsum sanguinem, necesse tamen est, sanguini esse cum anima aliquid præ aliis corporis succis: aut sanguinem esse aliquid animæ quod alia quæ in nostro corpore continentur, non sint, cuius gratia dicatur, anima esse in sanguine, potiùs quàm in vllo aliorum. id verò quid sit oportet inuestigare. Primùm omnium sanguis, anima carnis non est. Anima enim est forma corporis viuentis: corpus verò non potest esse forma corporis. forma enim & materia partes sunt rei, vt principia. non vt partes quantæ, quapropter ex materia & forma constat res secundùm se totam, neque qua forma & materia possunt esse separabiles aut dissitæ. Sed neque pars animantis propriè videtur esse posse sanguis (dico verò partem propriè esse, quæ est animata, non vt capilli, & extremi vngues) nam sanguis est alimentum commune partium omnium corporis, nulla autem partium videtur parte alia animantis nutriri. neque videtur consentaneum rationi, vt inter eiusdem animantis partes ea pugna sit, vt aliæ alias conficiant. porrò sanguis non est continuatus cum solidis partibus,

[Margin notes: Anima an sanguis. — Animæ duæ Philoni. — Brutorum anima. — Sanguis non est pars viuentis.]

sed vt liquor quiuis alius in vase continetur: non facit ergo
cum illis vnum per se, & vnitate formæ. Porrò nemo homi-
nem, minorem fieri, aut mutilari putat cùm sanguis emittitur:
oporteret verò si is esset pars. sed si nihil horum est sanguis,
quid superest vt sit aliud quàm alimentum; non enim est ex-
crementum, sed si id tãtùm, quid potiùs est quàm pituita, bilis,
melancholia, lac, medulla ossium, semen, communis ros, quæ
etiam nutriunt. Certè in ratione alimenti præstat plurimũ aliis
succis sanguis, quia solus potest nutrire partes omnes: alij verò
succi, partim non nisi cum quodam sanguine misti, vt bilis
vtraque, partim non nisi quasdam partes, vt pituita pituitosos,
chylus vocatus ventriculum, lac mammas, medulla ossa, semen
testes. est itaque antonomaticè, ac ratione quadam potiori, san-
guis alimentum animalium, atque ideò cùm nutritione serue-
tur eorum vita, videtur non ineptè dici, carnis animam, hoc
est, viam, in sanguine esse, hoc est, sanguine seruari. Verùm
cùm nutritio non sit animantium propria, sed communis cùm
his rebus qua Moses non vocat viuentes, sed virentes, vt in-
dicatum antea est, leue esse videtur nutritionis esse materiam,
vt anima in eo esse dicatur: consentaneumque est, aliud præ-
tereà esse aliquid in eius natura, cuius gratia ita dicatur. Cer-
tè, vt Galenus dicit, sanguis non tantùm præstat corpori ali-
mentum, sed calor etiam naturalis perseuerantiam in eo ob-
tinet, quia fouet, seruatque naturalem calorem sanguine præ-
ditorum, quod vel inde intelliges, quòd effusione sanguinis re-
frigerantur. quamquam hoc contradictionem videtur posse
accipere. siquidem Aristoteles censet (atque Hippocrates alicu-
bi videtur eiusdem esse sententiæ) sanguinem esse subiecto fri-
gidum, calere verò calore cordis & spirituũ. atque adeò Gale-
nus ipse, etsi subiecto calidum esse censeat, tamen eius feruo-
rem calore cordis fieri concedit. si igitur sanguis aut subiecto
frigidus est, aut saltem minùs calidus quàm cor, non seruat
ipse cordis calorem, nisi fortè per accidens, vt vestes aut medi-
camenta, quæ recalfaciunt partes, à quibus calorem accepe-
runt. Atque hoc quidem, vt ego existimo, consentaneè dici-
tur, & res ita habet, nisi sanguinis nomine intelligamus san-
guinem vt in animantibus existit, spiritu scilicet plenum, eius-
que admistione calentem, & fluentem. atqui oportet ita intel-
ligere, semper enim intra sua vasa talis est, in arteriis quidem
magis, in venis minùs, vtrobique tamen spirituosus. quia sem-
per cum sanguine spirituum copia effunditur, hisque euane-
scentibus cõcrescit vbi effusus est nisi sit corruptus. spirituosus
ergo est ex quo caloris naturalis perseuerantiam obtinet, &

Succi quo modo nutriant.

Sanguis alimẽtum est.

Sanguis natura frigidus calorem semper seruat.

& in quo anima, hoc est, vita, est quia, scilicet facultas vitalis, quæ viuentium propria est (neque commmunis cum virentibus, vt nutritio) in naturali cordis calore consistit. hic verò sanguine & spiritibus seruatur. Sed dices, nondum videri hæc esse satis, vt anima in sanguine dicatur esse, neque sanè priùs videri esse posse satis pro dignitate explicata hæc verba quàm indicetur animam ipsam aliquo modo in eo esse. Certè hoc quoque indicari potest. nam nisi anima in sanguine spirituoso est, quo pacto possint in eo esse eius actiones? at verò sunt. nam quid est, quod ferueat per iram, fugiat per timorem, per mœstitiam pigrescat, per gaudium effundatur, per pudorem in faciem occurrat, quàm sanguis & vitales spiritus? necesse igitur est animam cuius sunt hi affectus, in sanguine esse aliquo modo, quo in nulla alia re, earum quæ ad corpus nostrum pertinent: siquidem nulla alia ita mouetur per animæ affectiones. si verò, vt indicatum est, non est sanguis ipsa anima, non est in eo animæ essentia, vt humanitas in homine, atque si ne animatus quidem est sanguis, non est anima in sanguine, vt in corde, cerebro, & aliis partibus, vt inquam in subiecto proprio: subit verò sanguis motus, qui primariò ipsius animæ sunt, est igitur in eo anima vt in instrumento proprio ipsius. dico autem vt in instrumento proprio ipsius: quia cùm sint duplices motus in animante quidam dicuntur esse corporis, vt ambulare, & clamare, quidam animi per se, vt irasci, gaudere, mœrere, timere, & erubescere: horum est sanguis cum spiritu fluens instrumentum proprium. atque ita anima in eo est modo quodam diuiniori, quàm in vllo alio instrumento: non quidem per informationem, aut per præsentiam, sed per potentiam, & operationem, quia nulla alia in re manifestiùs quàm in eo operatur, quin potiùs videtur ipse sanguis, animæ proprias operationes operari, esseque velut alia quædam anima corporalis & manifesta, exprimens suis actionibus, illam primã & veram animam, quæ per se est nobis ignoscibilis. Vigebis rursus dicens, fieri non posse, vt sanguis moueatur motibus animæ per se, nisi animatus sit, aut ipsamet anima, nunc verò videtur, motus illos subire per se. neque enim sanguis ita mouetur, quòd trahatur, pellatur, aut mittatur ab aliquibus corporis organis, sed quòd per sese sequatur imaginationem, quasi percipiens animæ ipsius conceptiones. Certè hæc admiranda sympathia sanguinis cum anima est, vt hæc percipit, ille mouetur. Indicat porrò ea res, diuinitatem quandam in anima animantium perfectorum, quæ sanguine prædita sunt, & illos habent animi motus, maiorem, quàm sit in rerum

Anima quomodo in sanguine.

Motus animalium duplex.

Sanguinis & animæ sympathia.

imperfectiorum formis: posse scilicet mouere, vi imaginationis, materiam deiunctam, & cuius actus ea non sit, illaque vti vt instrumentum proprio suorum motuum. hanc fortasse ob causam, Auicenna maiorem adhuc virtutem (vt par est) rationali animæ volens tribuere, putauit, posse eam hoc idem in materia extra corpus longéque consistente, circa omnem contactum Physicum, facere. Ea verò sententia non probatur. neque sanè sanguis ab anima, sine contactu mouetur, sed Mathematicè tangitur à viuentibus partibus: Physicè, hoc est, per virtutem ab anima: est enim, vt dictum est, anima in sanguine per operationem & virtutem. hanc ob causam, volens Deus Optimus Maximus, homines quàm maximè à cædibus, & iniuriis abstinere, curauit, vt à sanguinis effusione super terram, & esu, abhorrerent. estque hoc quodammodo simile symbolis Pythagoricis, quibus præcipiebatur aliquid, vt aliud insinuaretur, velut iubebat ille abstinere à fabis, quò abstinerent à comitiis. voluit verò Deus, vt sanguinis effusione tantùm vterentur ad expiationem animarum: vt quoad fieri posset, anima pro anima redderetur. nimirum sanguis est quodammodo altera anima, vt explicatum est Ex dictis facilè constat (de quo Theologi solent dubitare) animal neque perfectum, neque integrum sine sanguine futurum. quia erit in eo anima, impos actionum vitalium, vtpote propriis orbata instrumentis, sanguine inquam & spiritu. his de anima dictis, non intempestiuè, de corporis nutritione, & vitæ tutela, disseremus.

Animæ vis.

Animal non perfectū sine sanguine.

CAPVT VI.

CApite 3. Geneseos ita habetur, *Nunc ergo, ne fortè mittat manum suam, & sumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum, emisit eum Dominus de paradiso voluptatis, vt operaretur terram, de qua sumptus est.* His verbis apertè significari videtur, si Adamus vesci potuisset fructu arboris vitæ, futurum vt viueret in æternum An verò id vlla ratio Physica ferat, examinandum. Viuentia omnia nutrione seruari, nisi nutrirentur, mox interitura, nutritionemque capi ex alimentis.adeò notum est experimento, vt dubitent Physici, an possit,eorum salua vita,nutritio intercipi,vel momentum temporis. Atqui,nutritio est nouæ substantiæ repositio,pro ea quæ continenter absumitur, quæ causa sit eius absumptionis, non adeò constat. Plurimi enim Philosophi, naturalem calorem causantur

De ligno vitæ disputatio.

causantur, eundem scilicet qui nutritionis est causa: ergo calorem igneum, qui in nobis, leuibus ex causis, frequenter accenditur, & externas causas, quæ nos perpetuò afficiunt, consumptionem nostri facere affirmo: naturalem calorem contra, seruare & augere, verùm de hac quæstione alibi est mihi disputatum, modò nihil interest: siue enim naturalis calor veterem substantiam absumit, & nouam reponit: siue siccant corpora externæ causæ, & naturalis calor substantiam reponit, stat eadem dubitatio. Asserendum enim est, corpora viuentia, accessione eius substantiæ, quam accipiunt ex cibis, seruari: & cibos alios aliis esse meliores, plus ac melius nutrientes: alios deteriores, ac nutrientes minùs: & meliorũ vsu diutius seruari corpora, deteriorum verò, venire citiùs ad interitum. An verò cibi vllius bonitas sufficere possit, quò vllum viuentium, sine interitu, seruetur in æternum: an semper viuere, viuentium ex alimento naturæ repugnet: vel quòd eorum mortali vitæ mori intimum, ac necessarium sit: vel quòd ipsa ratio alimẽti vim tantam non admittat, id est, quod vertitur in controuersiam. si enim hoc natura rerum non fert, dicemus benedictionem fuisse in ligno vitæ, vt qui eius fructu vteretur, in æternum viueret, aut illud æternum, longum potiùs significare, quàm nunquam finiendum tempus. sin autem fert, dicemus fuisse naturam. primum quidem, ipsi viuentium naturæ non videtur repugnans, carere interitu: non enim nisi quia genita sunt. monstrauimus verò anteà, totum quoque mundum factum esse, & posse sine interitu seruari. porrò Galenus, qui in Physicis magnæ authoritatis censeri debet, genitum omne aliquando interiturum, nullam monstrationem habere posse, affimat, sed sola inductione probari. id verò si ita est, non repugnat ipsi geniti rationi, non mori. alioqui, illa ipsa ratio, qua non mori repugnaret, posset esse medium mõstrationis, qua colligeretur moriturum. Galenus meminit sophistæ cuiusdam Ægyptij, qui asserebat, homines non mori necessitate naturali, sed ignorantia faciendorum, atque de ea re scribere librum cœperat, quasi quis nunc affirmaret, fieri posse naturaliter, vt homines seruarentur in æternum si fructus ligni vitæ daretur copia, mori verò, quod is fructus ignoretur, aut iussu Dei, à Cherubim interdicatur. Multò minùs videtur hoc repugnare naturæ alimenti. quia alimẽtum nomen est materiæ, atque vt Aristoteles dicit, rei victæ non effectricis causæ, non enim cibus nutrit, quòd faciat aliquid, sed quòd mutetur in substantiam nutriti. in materia verò non desideratur virtus, neque facultas vlla, sed dispositio, & copia. velut igitur ignis, si suppeditẽtur ligna ardere apta,

Ciborum differentia.

Genita non necesse est interire.

nunquã deficiet, nec elychnii flamma extinguetur, si suppetat oleum; ita viuere possit animal, si abundet idoneus cibus, aut saltem mortis causa non in ipso cibo sit, ab hoc enim quid petas aliud, quàm vt sit materia. Nihilominus videtur manifestum, naturaliter non posse non mori, quod viuit ex alimento, quocunque vtatur, vel hoc solo argumento, quòd nullum talium vnquam extitit, quod non moreretur, nam si numquam extitit, neque erit quidem, nam circulo semper redeũt tempora, & cùm circulari mutatione totus semper agatur mundus, eadem continenter abeunt & redeunt, neque est quidpiam eorũ, quæ naturaliter fiunt, quod non fuerit anteà: quod disertissimè dixit Ecclesiastes, c. 1. his verbis *Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. quid est quod factum est? ipsum quod faciendũ est. Nihil nouum sub sole. nec valet quisquã dicere: Ecce hoc recens est, iam enim præcessit in sæculis, quæ fuerũt ante nos.* Itaque quod nũquam factum est, nec erit quidem (id intelligo de rebus cõstantibus natura, non enim perinde est de casu, aut arte factis) quod verò nunquam fit, neque potest fieri naturaliter. nulla enim est naturalis potentia, quæ nunquam ad actum deducatur. igitur Philosophi vel hac sola ratione tenentur concedere, fieri non posse, vt quod viuit ex alimento, non moriatur, quòd nunquam factum est: atque eodem argumento constat, nihil eorum quæ naturaliter oriuntur, posse non perire. neque quidquam obstat quod de mundo dicebatur. mundus enim non est naturaliter ortus, sed factus à Deo, causa infinitæ virtutis, & libera, à qua extingui potest, seruabitur tamen eius bonitate. Natura verò, nihil eorum quæ facit, seruare potest, nisi tempus certum, quia finitæ virtutis est, neque libera causa. cæterum hoc argumento, posteriori solùm, vt dicunt Dialectici, indicatur, non posse fieri id de quo quæritur: qua tamen causa id fieri non possit, non explicatur. Quapropter, vt hoc quoque, si fieri potest, explicetur, aliunde petendum principium est. Non videtur autem aptiùs peti posse, quàm ab eo quod in obiectione quærebatur. Cur scilicet ignis accessione materiæ possit in æternum seruari, atque ab eo, quantum agitur in eius natura cresceret in immensum. homo autem & planta non possit, vtcunque patiatur cibo, seruari, nisi certum quoddam & finitum tempus, neque comparare nisi certam & definitam molem. Huius si inuenta idonea ratio fuerit, simul habebitur & monstratio à priori necessarij interitus eorum quæ genita sunt. Constat verò, eius rei causam esse, indifferentia nutritionis viuentium & ignis. Ea est ignem, & alia inanima, neque augeri, neque nutriri nisi secundùm partes materiales: viuentia verò secundùm

Mortis necessitas.

Futura nunquam.

secundùm formales, hoc est, illa nutriri accessione partium magnitudinis, diuersarum & dissitarum à præexistentibus: hæc verò non ita, sed alimento ita præexistentes in assumpto & commutato, vt non afferat nouas, sed seruet veteres, aut etiam augeat. Atqui, per illam impropriè vocatam nutritionem, non tam seruatur idem corpus, quàm gignitur aliud & aliud, neque aliter existens idem, quàm fluuius: per nutritionem verò propriam durat idem. quapropter in æternum seruari non potest, ignis verò potest. vt homo specie idem, seruatur successione multorum, sed cur idem existens, vt hic homo, aut hæc morus, non potest propria nutritione in æternum seruari, nondum diximus. incipiamus verò ab ipsius nutritionis ratione, ea est reparatio naturalis humidi quod intus perit, ex alimento, quod & cōmutatur, & penitissimè in partes alendas assumitur distributum, & affigitur, itaque humiditas naturalis continenter dissipatur, alioqui non indigerent corpora alimento: non ambigitur autem an indigeant, sed an id sufficiat, vt non moriantur. Itaque indigent alimēto, & siccantur, siue à suo ipsorū calore, siue ab externis causis, maximque ab aëre, qui, aut calore absumit humorem, vt in æstate, aut frigore exprimit calidū, cum quo abit & humor, vt arescunt arbores præ frigore in hyeme, & res omnes flante Borea siccantur. vtcūque de hac quæstione censeas, concedes siccari semper viuentium corpora, alimento verò fieri, ne arescant citò, velut quæ deciduntur, & radicibus abstracta, alimento priuantur ligna, ea enim videmus, humi iacētia, breui siccari, adeò vt non possint germinare rursus, etsi humi figantur: quod eorū mortis indicium est; moriuntur ergo decisa ligna, breui siccata, nō alia causa, quàm quòd priuentur alimento, non enim iugulantur, vt truncati homines, aut aliquid aliud patiuntur quod eis moriendi causa sit (viuunt enim rami singuli, & germinant, si ante ariditatem figantur) sed arescunt quòd priuentur alimento. alimentum ergo reparando humidam substantiam, facit, ne arescant corpora, alioqui breui, præ siccitate, interitura. si igitur humectatio ab alimento accedens, æqualis esse potest siccationi, quæ ab aliis causis obstare vtique poterit, quominus corpus siccetur: si maior, facere vt etiam euadat humidius: si verò necessariò est maior motus, quem subit corpus ab externis, eo quem à cibo, necessariò siccabitur corpus semper, ac postremò morietur. alimentum verò, tantummodò obstabit, ne tam citò. Atqui, maiorem motum esse quem cient externa, primùm quidem, experimento constat, quia multò citiùs siccatur decisum lignum, & homo cibo priuatus, quàm reficitur rigatū & cibatus. deinde,

Nutritio quorum sit.

Corporis exsiccatio.

Alteratio duplex. multis etiam rationibus videtur id esse necessarium. nam cùm eueniat, duobus modis alterare corpus, aut simpliciter alterando, aut gignendo substantiam alteram, constat illud faciliùs esse, ac citiùs fieri, hoc difficiliùs, & fieri tardiùs. nam faciliùs Thapsia. sicces corpus, admouens thapsiam, aut euphorbum, aut ignem, quàm iubens vti cibis assis, & milio, aut eruo: & humectes citiùs balneo aquæ, quàm esu lactis aut ptisanæ: cùm ergo siccentur semper corpora externis; non ob substantiæ repositionem, sed alterata, humectentur verò à cibo, non aliter quam repositione substantiæ, necesse est lentiorem motum cieri à cibo, quàm ab externis. porrò motus, qui incipit ab eodem ipso quod mouetur, non potest non esse tardior, quàm qui ab ipsa mouente causa incipit. quia cùm id quod mouet principium mouendi accipit, ab eo ipso quod mouendum est, operosior, & Motus difficultas & facilitas. difficilior est motio. velut faciliùs est corpora calfacere igne, quàm thapsia: quia thapsia nō potest vrere, antequam à re ipsa vrenda calfacta sit: ignis verò nihil aliunde recipiens, statim vrit. Externæ causæ pleræque vi propria, & quà actu tales, siccant: alimenta non humectant, nisi conficiantur priùs ab ipso viuentis corpore. necesse est igitur humectationem à cibo tardiorem motum esse, siccatione ab externis, atque ob id, citiùs aut tardiùs tamen postremò viuentia omnia mori. Certè hæc, quæ proposuimus, verissima sunt, purà, maiorem & celeriorem esse motum, qui alterando agitur, & principium accipit à facultate, quæ actu inest causæ mouenti, quàm qui repositione substantiæ, & initium duci ab ipsius patientis actione, si conferantur æquales mouendi causæ: si verò conferantur inæquales, aliter potest euenire, nam magis calescet corpus afficata thapsia, quàm si moretur in tepente sole: & humectabitur magis, multo esu recentium vuarum, lactis, piscium, & lactucæ, quàm Ciborum differentia. modica lotione, nimirum conferuntur magnæ causæ cum exiguis. verùm si conferrentur æquales, eueniret semper, quod propositum est. Vnica igitur superest dubitatio. An possit cibus vllus esse tantò potentior humectando, quàm causæ omnes externæ siccando, vt eius motus illarum possit mutui præualere, atque ita seruari animal sine interitu: & an talis fortasse fuerit fructus ligni vitæ. non certè. nam externæ causæ, siccando absumunt partem substantiæ humidæ, necesse est ergo vt dum absumunt tantam, reliquam alterent secundum qualitatem, reddántque sicciorem & duriorem: cibus ergo aut reponet solùm substantiam humidam, aut reliquas etiam, & qua supersunt, alterabit secundùm qualitatem si substantiam tantum reponit, quantumuis reponat codiosè, reddentur in die

sicciores

ficciores partes animantis, atque ita quoque ibunt in interitum (vt certè fit) secundùm molles partes, & quæ abundanter reficiuntur, aliquando factæ humidiores: secundùm solidas verò, quæ ob siccitatem & soliditatem naturalem, siccantur multùm & reficiuntur exiguum, semper siccescentes. sin autem cibus non reficit solùm, sed qualitati etiam obsistit, non nutrit solùm, sed etiam alterat, neque alimentum solùm est, sed etiam medicamentum; si verò est medicamentum, corpori sano morbum faciet, morbum verò faciens, mortem attulerit citiorem: sin autem corpus morbosum fuerit, ita quoque morietur. nulla igitur ratio est naturalis. qua possit corpus cibus quispiam in æternum à morte liberare. Quid ergo dicemus de homine semper victuro, nisi peccasset: & de fructu arboris vitæ, quo qui vesceretur, in æternum viueret. Certè homo nisi peccasset, nunquam fuisset moriturus, siquidem per peccatum intrasse mortem sacra canunt eloquia. tamen, etsi non peccasset, fuisset mortalis: non enim idem est; neque per peccatum factus est mortalis qui mortalis nõ esset, sed moriturus, qui mortalis iam esset. Sed quo pacto non esset moriturus, qui esset mortalis; certè volũtate Dei, sicut de toto orbe etiam ex sententia Platonis dicebatur, extingui posse, & redigi in nihilum ex quo est factus, tamen voluntate Dei semper perseueraturum. ita quoque homo, qui mortalis erat, & redigi naturaliter poterat in suum cinerem, & voluntate Dei viueret semper, nisi peccatum obstitisset. non est itaque per peccatum factus mortalis, sed qui cum erat innocens voluntate Dei seruabitur, ob peccatum traditus est suæ mortalitati quo modo mortalis cùm esset à morte præseruabatur, Deus scit, non possum apertè dicere; magnam verò partem eius præseruationis fuisse in fructu ligni vitæ, ipse dicit. duorum igitur alterum videtur consentaneum, aut fructum illum fuisse ciborum omnium, qui vnquam extiterint præstantissimum atque vim habuisse naturalem seruandi homines diutissimè, diutiúsque quam post peccatum, voluerit eos Deus viuere (significauit verò ita illud, *in æternum*, tempus longum, vt in multis aliis locis) Deúmque antequam id expleretur tempus, fuisse eos in vitam æternam translaturum: aut habuisse vim tribuendi vitam æternam, habuisse verò eam non natura, sed benedictione: nam cùm anteà monstratum sit, Deum habere vim infinitam, & nulli naturæ legibus teneri, atque adeò ipsam naturam nihil aliud esse, quam exiguum quendam diuinitatis fulgorem, quid obstat, quominùs possit, si velit, ipsis corporibus, quibus dedit naturam, facultatem aliam tribuere superiorem? vtrumuis igitur facere potuerit Deus, vtrum

Causarum externarum vis.

Immortalitatis argumentũ.

AEternũ pro lõgo.

vtrum videatur magis consentaneum, disputent Theologi, excedit enim id meum institutum. Hactenus mihi de mundi opificio, animæ immortalitate, & hominis, aliorumque omnium viuentium interitu dictum est: quod ad naturales vitæ fines spectat, adiiciamus.

CAPVT VII.

CApite 6. Geneseos: *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est, eruntque dies illius centum viginti annorum.* His verbis videtur significari, à temporibus Noë hominum vitam, Dei præcepto, quod oportet esse inuiolabile, ad centum viginti annos esse contractam. reclamat verò vita Abrahæ, qui vixit centum septuaginta quinque, & vxoris eius Saræ, quæ vixit centum viginti septem, & eorum filij Isaac, qui vixit centum octoginta, & nepotis Iacob, qui vixit centum quadraginta septem, ac multò magis eorum qui inter Noë & Abraham, vixerunt ferè 400. annos omnes. hanc ob causam quidam verba illa cap. 6. Geneseos interpretantur dicta, non de singulorum hominum vita, sed de totius mundi duratione vsque ad diluuium: itaque verba illa dicta esse ad Noë, centũ viginti annos ante diluuium, prædicique, non quantum posset vita cuiusque hominis produci, sed quantum superesset, vsque ad totius carnis internecionẽ, hoc est, vsque ad diluuium. Mihi verò non probatur ea interpretatio, sed dixerim potiùs, vsque ad diluuium, hominum vitas, Dei voluntate, fuisse multò longiores, in posterũ, eiusdẽ præcepto fuisse contractas ad centum viginti annos. neque verò hoc debet Philosophos deterrere, neque censendum, aut hanc breuitatẽ esse naturæ morbum, aut illam vitæ longitudinẽ, fuisse supra naturã. si enim, vt ipsi multis argumentis, neque inèuidentibus confirmant, Deus est actionũ omnium naturalium causa prima, necesse est naturã rerũ plus aut minus posse, vt ei Deus aspirat. Cur autẽ illa verba non possint ad diluuium pertinere, dicamus, primùm quidẽ, quia non est reuelatum Noë tanto priùs. Iam enim habebat Noë filios, qui cum eo sunt ingressi in arcam, putà, Sem, Cham, & Iaphet, cùm ei est reuelatio facta: siquidem hæc sunt Dei ad illum verba: *Ecce ego adducam aquas diluuij super terrã, vt interficiam omnem carnem, in qua spiritus vitæ est subter cœlum, & vniuersa, quæ in terra sunt, consumentur, ponamque fœdus meum tecũ. & ingredierũ arcã tu & filij tui, vxor tua, & vxores filiorũ tuorũ tecum.* Itaque cùm

Explicantur verba supradicta.

cùm reuelatio est facta, habebat iam filios, qui etiam duxerant vxores. at verò erant quingentorum annorum Noë, cùm genuit Sem, Cham, & Iaphet, cœpit verò fieri diluuium ruptis fontibus & apertis cœli cataractis, anno sexcentesimo vitæ Noë. non ergo est prænunciatum diluuium centum viginti annis antequam fieret. quapropter non est illa legitima interpretatio. sed cum finem statuit hominum vitæ. Confirmatur hoc verbis Mosis, capite trigesimo primo Deuteronomij, qui causam reddens qua illum mori oporteret, neque posset ampliùs viuere, dicit, *centum viginti annorum sum hodie, non possum vltra egredi & ingredi.* Est itaque Dei iussu centesimus vigesimus annus vltimus clymactericorum, & quo longissima vita hominis concluditur. ante hunc est centesimus, clymactericus etiam ipse. nam decimo octauo capite Ecclesiastici dicitur, *Numerus dierum vitæ hominum, vt multum, centum anni.* neque immeritò dixi longissima, est enim alia vitæ productio, vt plurimis communis, ita longè breuior, cuius clymactericus vltimus est octogesimus primus, qui numerus constat nouies nouem. Breuiorem & pluribus communem vitæ periodum exposuit Dauid, dicens, *Vita hominis septuaginta anni. in potentatibus octoginta ampliùs labor & dolor* quos eodem vitæ fines, septuagesimum scilicet, & octogesimum statuisse Solonẽ, Diogenes Laërtius narrat. longissimam itaque periodum vitæ describit, quod modò enarramus, diuinum oraculum. Annos clymactericos, id est, scalares, vocauit antiquitas, quosdam, quibus obseruatum est, plurimorum vitas finiri, quòd sint illi anni, velut gradus quidam scalæ humanæ vitæ. hi sunt quasi fatales moriendi fines, non absimiles diebus decretoriis morborum. nimirum vt Plato in dialogo de Natura docet (quod ab eo accepit etiam Galenus) habent morbi suas ætates, similes ætatibus hominum, atque suos etiam naturales fines. vt ergo sunt duplices morbi: alij acuti, alij chronici, quorum vtriq; habent suos decretorios, non tamẽ eosdem, sed acutorum decretorij sunt dies impares, præcipuè septennarij: chronicorũ vigesimi, vt sexagesimi, octogesimi, centesimi: ita sunt duplices vitæ productiones, quædam plurimis cõmunes, quædam paucis, iísque viuacissimis, contingentes. vtræque habent suos clymactericos, seu mauis dicere decretorios annos, prioribus quidem sunt, qui per septennia numerantur, & per nouennia, quorum præcipui sunt, quadragesimus nonus, qui constat septem septennis, & sexagesimus tertius, qui constat nouem septenniis: post hunc septuagesimus, quia decem septenniis: postremus octogesimus primus, quia constat nouem nouenniis. posterioribus sunt decre

Anni clymacterici.

Morborũ ætas.

Dies decretorij.

Duplex vitæ productio.

decretorij, qui numerantur per decennia, vt centesimus, quorum postremus est vigesimus supra centesimum. neque certè huic numero exigua vis inest, neque vanum est in naturalibus rebus (etsi quibusdam videtur) numerorum habere rationem: siquidem fecit Deus omnia, in numero, pondere, & mensura. dignítas verò dicti numeri inde est, quòd constat tribus quadragenariis; quadragenarij verò quaternis decenniis: ternarius verò est primus numerus perfectus qui rationem habet formæ, & maris, & generationis, ac perfectionis, & indiuisibilitatis. quaternarius continet denarium, qui continet ternarium, binarium & vnitatem; vno verò & duobus & tribus & quatuor fiunt decem, decem autem sunt omnia. nulli enim hominum sunt, qui vltra decem numerent. itaque & quatuor sunt omnia. quare quaternius denariorum, hoc est, quadragenarius fit totum cum toto coalescente. totum verò est quod perfectum. hoc ergo ter redeunte, completur perfectissimum tempus, tribus perfectissimis numeris conflatum ternario, & quaternario, & denario. neque verò non indicat satis apertè diuina historia, hanc esse præcipuam perfectionem huius numeri, quòd constet tribus quadragenariis, in vita Mosis. Ea enim hos habuit tres articulos. Nam quadraginta annos moratus est in Ægypto, totidem fuit in Madian, totidem duxit populum per desertum. postremus itaque finis viuacissimorum est vigesimus supra centesimum: minùs viuacium, octogesimus perfectus, qui finitur octogesimo primo. Non ita tamen sunt hi humanæ vitæ fines, vt necessitate naturali moriantur in illis omnes, neque possint vllo modo vlterius viuere, sed quòd plurimi intra eos moriantur, atque pauci quidam vlterius viuentes nullis iam rebus gerendis sint idonei. hoc verò ita esse intelligendum constat ex ipsis diuinis eloquiis. Psalmo enim dicitur: *Vita hominis septuaginta anni, in potentatibus octoginta, amplius labor & dolor.* Moses quoque loco cit. haud dixit, *centum vinginti annorum sum hodie, nō possum ampliùs viuere,* sed *non possum vltra ingredi & egredi,* hoc est, laborare, & militiam exercere. itaque Deus dicens, erunt dies illius anni centum & viginti. haudquaquam ineuitabile moriendi tempus sanxit, sed viuendi fines, quasi qui iam gerendis rebus idoneus non sit, non ampliùs viuat. sed cum labore & dolore moriatur. neque verò quia non est statim à diluuio contracta adeò vita, sed qui inter Noë & Abraham vixerunt ferè omnes quatercentum, negandum est eam legem de vita non vltra 120. annos producenda, latam esse tunc. lata enim est reuera, obseruatúrque, atque obseruabitur semper, quandiu homines nascentur & interibunt.

Ternarij perfectio.

Quaternarij vis.

Pauci extra 80. annum sunt rebus gerendis idonei.

interibunt. non tamen statim lata obseruari cœpit, sed ob mūdi necessitatem, vsque dum in eam multitudinem, quæ replere posset terram, creuerunt, dispensatione diuina vixerunt diutius, vbi mundi necessitati factum est satis, lapsa est natura in constitutos à Deo fines. Itaque verba illa, *Erunt dies illius centum viginti annorum*, naturalem viuendi legem cōtinent: illa verò, *Crescite & multiplicamini & replete terram*, benedictionem, & legis illius dispensationem, quà, mundo iam hominibus pleno, cessante, manet, persistitque natura, in illa viuendi lege, neque ea in re ab antiquis illis seculis mutatio fit, vt sine vlla dubitatione constare potest, legenti Hebræorum, & Romanorum, & nostrorum monumenta. eædem enim omninò ætates, & iidem vitarum fines, antiquum verò est homines suum interitum deplorantes, censere cum suo seculo deterius agi, & superioribus inuidere, est verò hoc vt antiquum, ita & vulgare: nam eorum qui nullius manifesti morbi vi intereunt, perpauci non attingunt 70 annum: plerique talium attingunt octogesimum, rari quidam, nunc quoque superant centesimum.

CAPVT VIII.

Capite 6. Geneseos: *Cumque cœpissent homines multiplicari super terram, & filias procreassent, videntes filij Dei filias hominum quòd essent pulchræ, acceperunt sibi vxores ex omnibus quas elegerant*, & paulo post, *Gigantes autē erant super terram in diebus illis, postquā enim ingressi sunt filij Dei ad filias hominum, illæque genuerunt, isti sunt potentes, à seculo viri famosi.* Aliæ sunt loci huius enarrationes non ineptæ, mihi verò multò magis arridet, vocari hîc dæmones filios Dei nam hæc est phrasis sacrarum literarum; siquidem c. 1. libri Iob ita habetur: *Quadam die, cùm venissent filij Dei, vt assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Sathan.* Itaque haud dubiè vocantur in sacris filij Dei, qui apud Platonē, Dij minores, aut dæmones: ita enim inducit Plato alloquentem Deum in Timæo, *Dij Deorum, quorum opifex & pater ego sum*, itaque dæmonum patrem se vocat apud illum Deus, & illos consequens est, vocare filios Deī, quid ergo? confirmamus ea quæ in sacris habentur libris verbis Platonicis ceu antiquioribus & potioribus? absit, sed suspicamur, Platonem multos sacrorum libros legisse, indéque transtulisse multa in suam Philosophiam, eorum pleráque non bene intelligens (neque enim poterat) illam ergo filiorum Dei appellationem, arbitror eum ex his locis accepisse: vt verò induceret

Dæmones cur dicantur filij Dei.

duceret Deum alloquẽtem filios suos de rerum opificio commẽdantémque illis animalium, & hominis maximè formationem, deceptum esse illis verbis capitis primi Geneseos, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*. Videtur enim illic Deus alios alloqui, hortaríque ad hominis fabricam, quæ tamen verba diuinissimum continent sacramentum, quod ille non est assequutus, intellexit tamen, vt mihi videtur bene dæmones vocari filios Dei, sed si ita est, non exiguam dubitandi occasionem præbet hic locus. nam quî poterant dæmones adamare mulierum pulchritudinem, & cum illis congredi? An est illis ea natura vt tanquam homines possint mulieribus potiri, & formosis delectari, magis quam deformibus; quid verò & homines possunt talibus congressibus generari; aliena quidem videtur esse hæc omnia ab spiritali & incorporea substantia & natura adeò dissidente. videntur verò affirmare eloquia diuina non solùm natos esse homines ex illis congressibus sed eos quidem potentes Gigantes, & à sæculo viros famosos, quasi Diis genitos. Omnis etiam Gentilitas celebrauit Heroas hoc est semideos, natos scilicet ex fœminis & Diis aut viris & Deabus. atqui quoniam durabat adhuic in memoria hominum illorum, qui non longè aberant à diluuio Gigantum fama, viros omnes egregios censebant esse ab aliquo Deo, aut Dea genitos, vt Herculem à Ioue: Achillem à Tethyde, à Venere Æneam, deinceps & Alexãdrum ab Homone, hinc tam multæ fabulæ hinc tam multa adulteria ad Deos referebantur, quæ, quandoquidem dæmones illi colebant pro Dii, eósque vocabant Tethydem, Porcim, Saturnum, Rheam, Iouem, Iunonem, Cupidinem, & Venerem, vt apud Platonem legimus in Timæo, siquidem congredi cum mulieribus, & generare possunt, fortasse non erant prorsus fabulosa, & mentita: sed ex certis rerum euentibus orta. Multis etiam publicis testimoniis constat certissimè, hoc etiam sæculo deprehensas esse mulieres, quæ dæmonibus sub hominum specie familiarissimè vtebantur, qui cum illis rem habebant, congrediebantúrque frequenter, vt cum propriis vxoribus: viros quoque quibus fæminea specie succumbebant dæmones: vocantúrque hanc ob causam tales dæmones alij quidem incubi, alij succubi, quos quidem ego (vt dixi) suspicor tam multis fabulis inter gẽtes dedisse principium, & incubos quidẽ Deorum, succubos Dearum peperisse opinionem sed quo pacto fieri possint hæc, considerandũ Platonici cẽsebant dæmones animalia quædam rationalia & immortalia esse, corporũ tenuium, & aereorum, morum verò humanis similium, irasci enim & placari, atque

An dæmones mulieres ament & congrediantur.

Gigantum ortus. Heroes.

Dij gentium.

De dæmonibus incubis & succubis.

atque amicitias inire, & odia cum hominibus exercere. esse enim censet Apuleius (in quem Augustinus inuehitur 8. de ciuitate Dei) dæmones quorundam hominum osores, quorundam amatores, animo passiuo, hoc est, non tranquillo iudicio, sed ea animi affectione, quam vocamus amorem. vnde fit vt iuxta illa Philosophorum placita, sint lasciui & delectentur ludis scenicis, & exoptent muliebres amplexus, & cantilenas amatorias, quibus sua ipsorum crimina decantentur. horum si vera esset opinio, sublata esset è medio prima dubitatio, diceremus enim, tales cùm essent, captos esse amore pulchrarum mulierum, atque hominum more, potitos earum amplexibus, & voluptate quam inde caperent. superesset solùm altera dubitationis pars, quî potuerint generare homines, homines cùm non sint. Cæterum Apuleij sententiam verum non esse, neque Philosophiæ consonam, vel ex primis eius rudimentis facilè intelligi potest. nam infra cœlestes orbes, nulla corpora esse possunt, secundùm se tota incorruptilia. dicunt vero illi, degere dæmones in aëre. prætereà, si dæmones, vt illi affirmant, habent corpora ex purissimo aëris, & sereno elemento coalita, nihil terrenæ soliditatis habentia, non possint frui voluptatibus Venereis, quia voluptas Venerea ad tactum pertinet, tactum verò Plato æquè ac Aristoteles & Empedocles, & Galenus, & alij omnes Philosophi, attribuunt terræ, vt auditum aëri gustatum aquæ, visum igni, iuxta illud citatissimum Empedoclis carmen, *Sentimus terram tellure, liquore liquorem, aëre aëream substantiam. ignem quoque cernimus igne.* quod igitur corpus nihil habet terrenæ soliditatis, neque tactu sentire potest, neque capere Venereas voluptates. Si qua voluptate, ea maximè videntur potiri posse, quæ ex musico accedit concentu, quòd is sensus ad aërem pertineat quapropter videri possit alcui consentaneum, ob id Saülem, vt narratur 1. lib Regum, cùm à dæmone discerperetur, pulsante Dauide citharam, iuuari, quòd dæmon suauitate concentus placatus mitesceret. cæterùm neque hoc est Philosophiæ consonum, neque dæmones frui posse vlla alia voluptate corporali: nam fieri non potest auditio, quin verberatio aëris externi, in partem aliquam substantiæ sentientis transmittat (quid enim refert innumeros colores esse oppositos, nisi crystallino humore recipiantur? aut quid interest illo humore recipi, an calceo, an vngibus extremis, aut pilis, nisi illa pars nostri esset, haberetque in sese sentiendi principium) quod si quæ pars substantiæ dæmonis verberationem ab aëre reciperet, distrahi vtique ea, discerpíque posset, quare & corrumpi. non

An dæmones generare possint.

Voluptas Venerea.

ergo secundùm se totos essent incorruptibiles dæmones, quin potiùs essent iam olim eorum plurimi surdi, ob patiendi assiduitatem, & excellentiam multorum sensibilium: atque cùm tandiu vixerint, fortasse iam essent surdi omnes: quare neque ita potiri iam possent ea voluptate. Dæmones itaque nulla corporali voluptate frui possunt, neque omninò sentire corporum enim corruptibilium est omnis sensus: maximè tactus, cuius obiecta sunt qualitates commutatrices rerum omnium natura constantium, calor inquam & frigus, quidquid enim tactum habet, vim habet discretricẽ calidi & frigidi. non potest autem calorem sentire, quod non calescat, neque frigus, quod non frigescat. calescere autem aut frigescere nihil potest, quod corruptibile non sit, quia mutatio temperamenti via est ad interitum, & ea solùm pati possunt intemperiem, quæ ex talibus sunt concreta: concreta verò ex contrariis actiuis, dissolubilia sunt. Animalium ergo immortalium natura (si quæ essent talia) longissimè abesset à voluptatibus corporalibus, maxime à Venereis; non possent ergo dæmones talibus tangi, ne si corporales quidem essent, vt Platonici putauerunt: maxime cùm omninò sint sine corporibus, vt alio loco huius operis, concedente Deo, indicabimus. quid ergo superest ex hac disputatione? Certè, nullos magis quàm Platonicos, à dæmonibus esse delusos; qui non intelligentes eorum vafriciem, quod in nequitiam oportebat referri, in eorum naturam, præter omnes Philosophiæ leges, referebant, & putantes vera esse, quæ dæmones mentiuntur, in falsas de eorum natura opiniones incidebant. nimirum, dæmones neque his neque illis figuris videri vnquam possunt, neque vllos mortalium amant, neque vlla corporalis pulchritudinis specie capiuntur, neque musicis concentibus delectantur, neque congredi possunt cum mulieribus multóque minùs generare. tamen hæc omnia simulant, miríisque modis ementiuntur, vt nobis sese inferant, & ita à veri Dei cultu, & legum, tum diuinę tum etiam naturalis obseruatione, homines auertant qua arte, ante diluuium, totum ferè hominum genus reddiderunt belluis immanius, & absurdius. mulieres enim dæmonum factæ sunt concubinæ. *& omnis caro corruperat viam suã.* oblitique, vt suspicor, homines naturalis legis, præpostera congrediebantur. Sed & nunc, omnes malefici, necromantici & maleficæ illæ, quæ stryges, seu lamiæ vocantur (Hispanè *brusas*) tenentur hoc infami crimine conuictus cum dæmone. ineunt enim cum dæmonibus amicitias (proh dolor!) renuntiantes gratiæ Dei, & ignorantissimi hominum, figmentis delectantur, & sordidissimæ mulierum ex diabolicis illu

Dæmones nulla corporali voluptate fruuntur.

Intemperantes.

Platonici à dæmonibus delusi.

Lamiarũ cũ dæmonib. familiaritas.

illusionibus quærunt carnales voluptates. sed quo pacto hæc mentiantur dæmones, nondum aperimus. præbent se conspiciendos his aut illis formis, pulchris quidem aut turpibus, vt ex vsu illis est, ad eas quibus tunc temporis parant technas, corporibus hinc inde conquisitis ex circumfluo aëre, aut, quæ in illo voluuntur, corpusculis: aut nonnunquam etiam ne id quidem faciunt, sed corporis speciem, in solis hominis intuentis oculis confingunt, vt re vera homo nullum corpus videat, sed sibi videatur videre. vt autem congrediatur ac coëat, perinde facit, fictitia conflat corpora aut velut oculos, ita tangendi organum deludit, passionem illi inferens talem, qualem à veris obiectis solet subire. ita verò constat mulieris corpus easdem voluptates capturum, ac si verissimus esset corporum congressus, res enim ipsæ non sentiuntur, neque animam attingunt, nisi per passiones propriorum instrumentorum sensuum has passiones si ementiri sciat dæmon, nihil refert ad sensus, voluptatem verarum an falsarum rerum obiectu id fiat. sed quo pacto generant; certè non generant, neque id dicitur in sacris eloquiis, sed *ingressi sunt filij Dei ad filias hominum, & illæ genuerunt.* Itaque illis ad eas ingressis, ipsæ genuerunt, & ex proprio semine, & ex seminibus hominum, quæ cùm petulanter in illa totius carnis corruptione effunderentur, recipiebantur à succubis, & in vteros earum, quæ sese illis subdebant, immittebantur, ea celeritate, vt genitiuus spiritus non dissiparetur. iam verò, vt homines potentes, famosi pariter ac superbi, & nequissimi, ex turpibus illis congressibus nascerentur, naturali etiam causa arbitror euenisse. Ea verò est, quòd cùm dæmones mendacissimi, hanc de sese opinionem studerent ingerere, quòd generarent, curabant omni arte, vt grandes, robustissimi, ferocissimi, superbissimi, ac nequissimi nascerentur, vt parentum similitudini imputaretur. præterquam quòd tales illi vellent esse omnes homines, qua verò id arte efficere possent, dicam: immittebant in vteros, neque qualecunque, neque quantulumcumque semen, sed plurimum, crassissimum, calidissimum; spiritibus affluens & seri expers. id verò erat eis facile conquirere, diligendo homines calidos robustos & abundantes multo semine quibus succumberent: deinde & mulieres tales quibus incumberent: atque vtrisque, & viris inquam & fœminis, voluptatem solito maiorem afferendo. tantò enim abundatiùs emittitur semen, quantò cum maiori voluptate excernitur. poterant verò illi voluptatem augere, & titillando plurimùm, & imaginationi plurima ad rem facientia repræsentando. maxima enim pars Venereorum motuum

De congressu dæmonum cum mulieribus.

Quale semen dæmonum.

ab imaginatione fluit. quo fit vt religiosi viri, & Deo adeò dediti, vt imaginationem etiam compescant, eiusmodi motus nō præsentiscant. robusti ergo & grandes, vt nascerentur, ita poterant dæmones procurare. vt verò essent pessimi, poterant magica arte corrumpere semen, atque ad eam temperiem transferre, vt cum robore corporis, in omne vitiorum genus pareret propositionem, nimirum receptissimum ab omnibus illud Galeni, *Animi mores corporis sequi temperaturam*, his addiderint nugaces Astrologi potuisse dæmones ad illos congressus obseruare quosdam astrorum concussus & aspectus, qui tales homines nati essent gignere.

Venerei motus vnde.

Gigantes cur pessimi.

CAPVT IX.

CApite 9. Geneseos: *Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me & terram: cumque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus in nubibus cœli, & recordabor fœderis mei quod pepigi vobiscum, & cum omni anima viuente, quæ carnem vegetat, & non erunt vltra aquæ diluuij ad delendam vniuersam carnem.*

De Iride multa.

Videri possit alicui hæc legenti, ante diluuium, & initum fœdus cum Noë, nunquam fuisse eum cœli arcum, quem Iridem appellant, sed tunc primùm, in signum fœderis, positum esse Dei iussu in nubibus; atque eo magis, quòd cap. 43. Ecclesiastici dicitur, *Vide arcum, & benedic ei qui fecit illum, valde speciosus est in decore suo, gyraui cœlum in circuitu gloriæ suæ, manus excelsi aperuerunt illum.* Quibus verbis videtur significari ipsius Dei esse opificium, potius quam naturæ. Ego verò non ita censeo, sed apparuisse etiam sæpe ante diluuium (neque enim deerat vlla naturalium causarum eius, cùm essent solares radij, oppositæ nubes) Deum verò, cum iniret fœdus cum Noë, & eius posteris, ac pacisceretur, non futurum iterum vnquam diluuium, quo inundaretur tota terra, iussisse Iridem signum esse: designasse verò eam potius, quam aliud quidpiam, eorum quæ in nubium regione apparent, vocanturque meteora, quia ea naturaliter mitescentium imbrium nota est, neque verò quia ipsa per sese, ac sua matura talis erat, nō erat apta vt signum talis fœderis statueretur à Deo, quinimò hac ratione potius fuit statuenda. Cùm enim Deus author ipsius naturæ sit, atque adeò ea tota fluxerit ab eius voluntate, atque ea virtus, quam vocamus naturam (vt alibi diximus) sit in rebus corpo

An Iris ante diluuium fuerit.

corporalibus quoddam velut vestigium diuinitatis, nihil magis consentaneum, quàm vt vtatur Deus ad faciendum, aut significandum aliquid in naturalibus, atque hæc cum eius voluntate & præceptis consonent. ipse enim à principio futura omnia præuidens, suo verbo totã condidit naturam. quid ergo mirum, si naturalia eo semper ductu decurrentia, quo ab illo principio dirigebantur, in illius præcepta & iussiones semper incidant? atqui, hic est plerunque suauissimus & ordinatissimus diuinarum iussionum concentus. tametsi aliquando (rarò quidem) vt euidentiùs hominibus suam diuinitatẽ ostendat, præter earum naturam, aliquid imperet rebus. nunc verò iuxta illius naturam iussisse, vt Iris signum esset mundi nunquam ampliùs imbribus delendi, ex eius naturalibus causis erit apertissimum. De cuius generatione, vt licet videre apud Galenum libello de historia Philosophica (hic liber Galeni est) non admodùm discrepant Philosophorum sententiæ. Nam etsi quodammodo euarient, omnes tamen postremò in hanc veniunt, esse colores quosdam apparentes, mistione splendoris Solis & opacitatis obiectæ nubis: apparere verò circulari figura, ob figuram Solis ipsius. semper enim apparet Iris ex aduersus Solis, repercussis scilicet eius radiis ab opposita nube: apparere verò tres illos colores, puniceũ, viridem, & rubrum, quod ex splendido cum maiori opaco fiat rubrum, cum minori viride, cum minori adhuc puniceum. Igitur in exteriori ac superiori parte Iridis, quæ ad extremitatem, ac peripheriam nubis spectat, puniceum apparere: quòd ea parte tenuior ac minùs opaca nubes, radios minùs repellat, & meliùs penetretur; in interiori & inferiori contrarias ob causas apparere rubrũ: inter hæc, ob mediocres causas, viridẽ: absolui verò hîc meritò totã hanc colorum differentiam triade, vt alia quæuis maioris & minoris differentia, principio, medio, ac fine. Metrodorus cùm Solis radij nubẽ intrarint, nubem viridem, radios purpureos apparere dicit. Sed hoc dicat vt lubet. illud inter omnes conuenit, fieri radiis solaribus nubem aliquatenus penetrantibus, aliquatenus repercussis. necesse est ergo apparere, vbi apparatus quidam est pluuiæ (alioqui aut nullæ sint nubes, aut eæ adeò tenues, vt more aeris penetratæ radios non repellant) is verò non adeò magnus, neq; pluuiæ ingentis. Si enim totum cœlum esset nubibus obductũ, neq; vlla parte pateret Sol, nulli radij in oppositã cœli partẽ abirent: neq; si nubes obiecta esset densa admodùm, penetraretur à radiis aliquatenus, sed tota appareret atra ob opacitatem. fit ergò Iris ab aduerso Sole mittente radios in nubẽ non dẽsam, significat ergo naturaliter, quod & iussu Dei

Quomodo Iris generetur.

Tres Iridis colores quando fiunt.

imbrem nequaquam obruturum mundum, quî enim possit, cùm neque cœlum totum obductum nubibus sit, neque quæ adsunt, sunt valde densæ? verba Ecclesiastici suo loco enarrabuntur.

CAPVT X.

Capite 18. Geneseos, *Erant autem ambo senes prouectaque ætatis, & desiderant Saræ fieri muliebria.* De Abrahamo & Sara cùm genuerunt Isaac, dicuntur hæc verba, quibus significatur, eius conceptionem fuisse portentosam, ratio verò qua hoc ita habet, naturalis est: nam ita est natura comparatum, vt neque senes generationi sint idonei, neque mulier, cui menstrua fluere desierint. Rectè autem dicitur, *erant autem ambo senes productaque ætatis, & desierant Saræ fieri muliebria.* Si enim alter senex esset, vir scilicet, mulieri verò non desiissent fieri muliebria, aut etsi desiissent, non esset vetula, sed iuuenculæ adhuc desiissent præter naturam, & ob morbum, non esset mirabile gignere. nam senes ex iuuenculis gignere, quotidie euenit, etsi vetulas ex iunioribus, non ita. mulieres enim quibus per ætatem defecerunt menstrua, concipere, neque ex senibus, neque ex iuuenibus possunt: quibus verò defecerunt per morbos, euenit non rarò senescentes concipere, antequam appareant. ergo senex centenarius ex muliere nonagenaria, non poterat naturaliter generare; eius verò causa non erat in viro (ille enim plures posteà filios genuit ex Cethura) sed in fœmina, cui ob senium defecerant menstrua. hæc ergo omnia physicè dicuntur, eorum verò ratio pendet ex menstruorum natura, & eorum causis. Menstrua vocantur euacuationes sanguinis, quæ singulis mensibus fluunt ex vulua. dicuntur hæc ipsa muliebria, quia solis mulieribus inter omnigenas fœminas fluunt: aut quia (vt inquit Aristoteles) nullis æquè atque his. huius causam esse constat, quia nullum animal æquè sanguineum est, atque homo: nam & inter ipsas mulieres, quæ maximè sunt sanguineæ illis maximè abundant. quòd vero homo sanguine magis abundet, meritò euenit, quandoquidem optimam præ cæteris habet temperiem, & ideò optimo succo generando maximè idoneam. causa itaque talis euacuationis sanguinis redundantia est, vt autem sanguis in fœminis, plus etiam quam in viris redundet, duplex est causa. altera necessaria, altera quæ posita est in fine. necessaria est, temperies frigida & humida, cutis densitas, & vita otiosa. temperies frigida, non quidem quòd ea plus eius succi generet quàm calida, sed quòd minus dissipet, humida cum humoris redundantia semper

Saræ sterilitas.

Mulieres quando concipere desinant.

Menstrua quid.

Duplex causa cur sanguis plus in mulieribus redũdet quàm in viris.

ſemper coniuncta eſt, meritò ergo humida, & frigida (quæ tamen non admodùm frigida ſit) habet redundantiam quæ non diſſipetur, ac proinde euacuatione indigeat manifeſta. denſa autem curis, & otioſa vita, tollunt diſſipationem ſuccorum, & corpora replent. Cauſa quæ poſita eſt in fine, eſt bonum prolis. nimirum oportuit talem eſſe mulieris naturam, vt redundaret ſanguine, qui ſatis eſſet gignendo fœtui, & nutriendo infanti, ea enim eſt materia generationis fœtus, quæque ſola, vt cēſet Ariſtoteles, eius materia eſt, viro vim tantum & efficaciā præſtante per ſemen: vt verò cenſent Medici, quorum sētentia hac in parte videtur probabilior, non ſola, maxima tamen ac præcipua: quia ea & ortum primum præbet partium carnoſarum, & nutritionem deinceps omnium. atque vt vir præſtat efficaciæ plurimum, ita materiæ minimum. fœmina contrà, vt minimum efficaciæ, ita materiæ plurimum; præſtat verò ea minimum, præter ſanguinem. ſanguis igitur mulieribus totam ferè præſtat generationis materiam, & ob hanc præcipuè ſunt illa fœcundæ. hoc ita eſſe apertè conſtat, quia neque gerentibus vtero, neque lactantibus fluunt euacuationes menſtruæ, his, quia ſanguis qui alioqui redundaret, abit in lac: illis, quia inſumitur in fœtus generationem. neque enim cauſari poſſumus in gerentibus vtero, viarum defectum. ſunt enim, præter eas, quæ alimentum fœtui deferunt, aliæ quædam venæ, in os vteri ſubeuntes, per quas citra fœtuum læſionem, raris quibuſdam fluunt, etiam vtero gerentibus, vel quòd ipſæ redundent plurimo ſanguine, vel quòd fœtus ſint debiles. itaque fluunt menſtruæ euacuatione, quibus ſanguis redundat, & ea ipſa redundantia facit vt ſint generationi aptæ, hinc fit neceſſariò, vt eo vitæ tempore ſolùm fluant, quo ſunt aptæ concipere; atque vt concipere aptæ non ſint, quibus fluere deſierunt. nimirum incipiunt fluere mulieribus in initio pubertatis, quatuordecimo, quindecimo, aut vſque ad decimum ſeptimum annum, quibuſdam etiam citiùs aut tardiùs. Ita etiam deſinunt non omnibus eodem tempore, ſed ferè inter quadrageſimum & quinquageſimum annum. Concipiunt itaque, cùm incipiunt ſanguine redundare: deſinūt, cum ob ſenium incipiunt laborare ſanguinis penuria. vt ergo antequam fluere incipiant, concipere non poſſunt, quòd materiæ copiam nondum habeant: ita neque poſtquam ceſſauerunt, quòd iam careant, eandem ob cauſam videmus, viragines quaſdam, mulieres ſcilicet temperamento viris ſimiles, quibus ob id menſes, aut parciſſimi aut nulli fluunt, ſteriles eſſe, quamquam profectò ne hæ quidem adeò abſunt à concipiendi potentia, quàm ſenes, quibus naturaliter fluere

Materia generationis.

Generationis efficiens.

Menſtrua quibus ſiſtentur.

Tempus mēſtruorum.

Viragines mulieres.

deſierunt: quia iuuenes in humidius transferri poſſe temperamentum quodammodo, monſtrant Medici: ſenes verò non poſſe reiuueneſcere, plus ſatis conſtat. neque certè alia ratione, cui ceſſauerunt iam naturaliter menſtrua, concipere poſſet, quàm reiuueneſcens nam præter cauſas infœcunditatis puellarum, & ſenum, quas in materiæ penuria poſuimus, ſunt aliæ nihilo minores, in ipſorum vterorum affectione, nimirum quibus nondum fluxerunt, nondum vterus dilatatus & ſatis capax eſt; quibus ceſſauerunt, ſiccus iam contractus & durior. eſt verò pars neruoſa, quæ naturaliter neſcit reuireſcere. igitur haud dubiè fieri non poteſt, vt cui naturaliter deſierunt muliebria, naturaliter cóncipiat. dico autem naturaliter deſiiſſe cui fluebant anteà (quibuſdam enim viraginibus, vt dixi, nũquam fluxerunt) neque ob morbum vllum, ſed ob ſenilem ſiccitatẽ deſierũt fluere. talem porrò fuiſſe Saram, cùm ſingulariter Dei beneficio concepit Iſaac, conſtat cùm annorum eſſet nonaginta.

CAPVT XI.

Trigeſimo capite Geneſeos: *Tollens ergo Iacob virgas populeas virides, & amygdalinas, & ex platanis, ex parte decorticauit eas, detractiſque corticibus, in iis quæ ſpoliata fuerant, candor apparuit. illa verò quæ integra fuerant, viridia permanſerunt, atque in hunc modum color effectus eſt varius. Poſuitque eas in canalibus vbi effundebatur aqua, vt cùm veniſſent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, & in aſpectu earum conciperent. factumque eſt, vt in ipſo calore coitus, oues intuerentur virgas, & parerent maculoſa & varia & diuerſo colore reſperſa. Diuiſitque gregem Iacob, & poſuit virgas in canalibus ante oculos arietum & ouium, vt in earum contemplatione conciperent. quando verò ſerotina admiſſura erat, & conceptus extremus non ponebat eas. Factáque ſunt ea quæ erant ſerotina, Laban, & quæ primi temporis, Iacob.* Mirabilem quendam euentum continent verba hæc, quæ duarum nobis dubitationem occaſionem præbent. prima eſt, quam ob cauſam contemplatio virgarum variegatarum in ipſo calore coitus fœtus variegatos eſſe fecerit: ſeconda cur Iacob virgas eas gregi oppoſuerit, in matutino potiùs congreſſu quàm veſpertino. An quòd in matutino congreſſu, quàm in veſpertino contemplatio rerum oculis obiectarum plus valeat ad ſimilium fœtuum ortum: an quòd is congreſſus fœcundior ſit, an ob vtrumque. Nullus Philoſophorum vnquam, huius euentus cauſam, in ipſum intuitum reiecit, ſed in imaginationẽ, neque ob id factum eſſe quiſquam putat, quòd in virgas oculorum

lorū acies intenta eſſet: ſed quòd viſio internos moueret ſenſus, atque gregis coeuntis imaginatio circa illa variegata verſaretur. Itaque cenſent omnes, vel hoc vnico exemplo (quanquam multa alia narrantur his ſimilia) maginationem rei cuiuſpiam in ipſo congreſſus tempore vim magnam habere, vt fœtus ei ſimiles fiant, eius verò cauſa non eſt dictu facile. Si enim eiuſdē facultatis eſſet de re aliqua cogitare, & generare, aut ad eandem corporis partem pertinerent, fortaſſe tolleretur aliquid admirationis: nunc verò facultas cogitādi ad animam pertinet ſentientem, generandi verò, aut ad aliam animam, aut ad aliam animæ partem, aut vt Stoici dicebant, ne ad animam quidem, ſed ad naturam porrò, facultas cognoſcendi à Medicis omnibus collocatur in cerebro, gignendi in teſtibus, partibus adeò diſſitis. itaque quod cognoſcitur, concipitur ſenſibili animæ parte, cuius ſedes cerebrum eſt, quod gignitur, vtero. quid habent hæc commune, vt iuxta mentis, aut ſenſuum internorum cogitationem, generatio variet? Imprimis conſtat imaginationem & generationem eiuſdem eſſe animantis actiones, ſiue ab eadem anima fluant, ſiue à diuerſis: atqui, quia facultates à quibus fluunt, eiuſdem ſunt ſuppoſiti, ad quod actiones omnes referuntur primo, tāta ſympathia eorum eſt (vt & aliarum omnium facultatum, quibus gubernatur animal) vt mutuò ſeſe ad actiones permoueant, & paſſiones. hinc fit, vt cùm genitales partes ſemine redundant, imaginatio libidinoſis ſcateat phantaſmatis, ob corporis vitium, rurſum etiam, vt cùm ob morbum animi imaginatio in rebus libidinoſis volutatur, genitales partes, etſi alioqui non redundarent, turgeant, & irritentur, tantus eſt imaginationis & genitricis facultatis conſenſus. Porrò anima, quæ nihil aliud eſt, quàm eſſentia corporis animati, vt Ariſtoteles dicit ſecūdo de generatione animalium, quæ inquam tantùm eſt actus corporis, ab eo inſeparabilis, huiuſmodi eſt quæ ſenſitiua vt nihil poteſt agere ſine corporali inſtrumento, ita neque pati. Si enim ipſa per ſeſe aliquam haberet ſiue actionem, ſiue paſſionem, ſecundùm eam ſeparari poſſet. nunc verò non poteſt: ſed vt formæ ligni, aut lapidis, nihil euenit agere, aut pati, ſed ligno ipſi: ita neque formæ equi, aut bouis, ſed equo, aut boui. tametſi ergo dicimus, animam equi cogitare, imaginari, aut omninò ſentire: abuſiuè quodammodo id dicimus, quia ex anima id potiùs quam ex materia fluit propriè tamen dicitur, equum cogitare, imaginari, atque ſentire & mouere ſeſe ſentire, atque vtcunque cognoſcere, iuxta eam Philoſophorum ſententiam, quæ maximè probatur, quoddā pati eſt. id verò peti, nihil eſt aliud, quam animā ipſam

Imaginationis vis ad formandum fœtum.

Facultatū ſedes.

Facultatum ſympathia.

Anima immortalis quid.

Brutorum opera.

Anima quodammodo omnia.

quodammodo fieri illud ipſum quod agnoſcitur: quapropter anima quodãmodo omnia eſt, quia cùm omnia poſſit agnoſcere, omnium quodammodo ſpeciem poteſt recipere. non quidem recipit ipſa per ſeſe, ſed cum corpore: vt neque ſentit per ſe, ſed cum corpore, ſiquidem monſtrauimus, nullam eam habere per ſe, neque actionem neque paſſionem. igitur ipſum animal quod agnoſcit, fit quodammodo, ſecundum partes etiam corporales, ſimile ei quod agnoſcitur: non quidem ſecundùm partes corporales, quà corporales, materialeſque ſunt, ſed quà ſunt formaliter (vt dicunt) inſtrumenta ſenſuum. non enim oues ipſæ cùm contemplarentur variegatas virgas, fiebant variegatæ corporaliter, vt cernentibus tales viderentur: fiebant tamen quodammodo (quà ſcilicet ſecundùm ſenſuum organa, actu cognoſcebant) variegatæ. itaque animal actu cognoſcens, ſecundùm organa corporalia, fit ſpiritaliter ſimile rei quæ agnoſcitur, quod autem gignit, facit ſibi ſimile: nam hoc ipſum eſt gignere. ſi ergo quod actu agnoſcit aliquid, eſt ei actu ſimile & quod gignit ſimile ſibi facit, quod ſimul cõtemplatur aliquid, & gignit, gignet aliquid ſimile ei, quod cõtemplatur, quia tale eſt ipſummet. hoc autem vt eueniat, neceſſe eſt vt contempletur in ipſo calore coitus, vt ſimul & generet & contẽpletur. non enim animal generat ſimile ſibi, ſecundùm id quod fuit aut erit, ſed quod eſt tunc actu. Sed dices, corporales ſpecies, quæ in animali cernuntur, vt magnitudinem, figuram, & colorẽ, meritò deferri cum ſemine, vtpotè materiali principio. iſtas verò, ſiue ſpecies, ſiue ſimilitudines ſpiritales, etſi in corporibus ſint, non videri poſſe ita deferri. certè iſtæ ſpecies, ſiquidẽ in organis corporalibus recipiuntur, vt indicatũ eſt, non poſſunt eſſe omninò ſpiritales, ad ſpiritalium verò naturam magis accedunt, quàm quæ cernuntur, quia ſunt ſenſibilium quædam inſenſibiles effigies, atque cum ſpiritualiter quodammodo in generante ſint, in eo quod gignitur, ob diuinam vim ſeminis, corporaliter imprimuntur. Ea vis eſt, vt Ariſt. dicit accedendi ad omnia quod nihil aliud eſt, quàm ſemen eſſe, quod vim habet efficiendi membra omnia, animantis cuius eſt, veluti in ſemine humano, potentia ſunt partes omnes hominis, quia omnes natum eſt facere, aut ex ſanguine fœmineo, aut ex ſeipſo: in equino eadem ratione ſunt omnes partes equinæ. neque ſolùm eſt differentia ſeminum, ſecundùm differentiam generis, vt ex equino equina; ex humano humana fiant, ſed & ſingulorum, vt ſemen Petri ad partes Petri natum ſit accedere, potiùs quàm alterius. eam vim accepit ab anima generantis, potiùs quàm à corpore. factiuæ enim omnes facultates à forma fluunt, paſſiuæ à materia.

Cognoſcentis & cogniti ſimilitudo, Fœtus ſimilitudo.

Semen quodammodo anima.

ria. quod ergo effectiuum in semine, est ab anima, & quod generat, secundùm animam potiùs generat, siquidem id facere est. generari verò à corpore formando primùm incipit, siquidem id pati est, & accipere. transfert ergo vim effectiuam generantis, quæ animæ præcipuè est, in corpus rei generandæ. Consentaneum est ergo vt ea potiùs deferat ex generante, quæ illi secundùm animam insunt, quàm quæ secundùm corpus, eáque in corpus potiùs rei generandæ transferat, quàm in animam. Igitur consentaneum etiam, vt in corpore geniti corporaliter fiat, quod in generante erat spiritualiter, quapropter fiet, vt ab albo animali nigrum cogitante, nigrum generetur, potiùs quàm à nigro, cogitante album. Ex dictis facilè constat, vim hanc & efficaciam cogitationis, in brutis potiùs esse quàm in hominibus. hominum enim mens diuina cùm sit, & separabilis, multa meditatur sine instrumento corporali, atque cùm corporali instrumento vtitur, vt illi minus hærens, minores illi infigit affectiones. itaque hanc imaginationis vim in prole permutanda, multò magis licet experiri in animantibus mutis, quàm in nobis, quo fit, vt quod de ouibus, animalibus insensatissimis, narratur, sit naturæ rerum maximè conforme. Animaduertendum verò, eam vim, non maribus solùm aut fœminis, sed vtrisque inesse, & tunc maximè tale aliquid euenturum, cùm contigerit vtrumque, marem dico & fœminam, in ipso calore coitus, de eadem re efficaciter cogitare, vt tunc contigit. Ita enim dicitur, *Et posuit virgas in canalibus ante oculos arietum, & ouium, vt in earum contemplatione conciperent.* Est verò hoc valde consonum illi Philosophorum sententiæ, quæ maximè probatur, & statuit, vtrumque parentem efficientem vim & materiam conferre ad generationem, vterque ergo cùm vim faciendi præstet, & amborum congressu vna quædam potentior causa fiat, vis permutandi imaginatione fœtum, vtrique inerit aliquatenus, euidenter tamen ea permutatio non fiet fortasse, nisi cùm contigerit ambos in eo congressus momento, eandem rem imaginari. Vt ergo exempla euentuum huic similium, multa non sint, duplex videtur esse causa. Altera quòd vtrumque in eadem imaginatione fortiter hærere, non nisi fortuitò & rarò accidit. Altera, quòd hoc in animalibus mutis, potiùs quàm hominibus, natum est fieri: quæ non possunt nobis suas imaginationes narrare. sunt nihilominùs nonnulla exempla. D. Aug. 18. de ciuitate Dei, c. 5. in hanc ipsam causam refert, quòd apud Ægyptios nunquam deficeret bos quidam, maculis quibusdam candidis insignitus, quem Apim vocabant, & pro Deo colebant. Censet enim dæmo

Generationis efficiens.

Exẽplar.

Apis taurus. dæmones id fecisse, ad decipiendos Ægyptios phantasiam talis tauri, quam solam cerneret, vaccæ concipienti ostentantes: *Vt libido* (inquit) *eius attraheret, quod in eius fœtu iam corporaliter appareret.* quibus verbis nihil aliud potest Augustinus innuere, quàm quod ego explicui. nam libidinem vaccæ attahere, quod in eius fœtu deinceps corporaliter appareret, quid aliud sit, quàm vaccam in ipsò feruore coitus spiraliter concipere formam, & speciem, quæ deinceps in fœtu corporaliter exprimeretur? Galenus quoque libello de theriaca ad Pisonem, narrat, mulierem quandam intuitu pulcherrimæ picturæ, pulchrum infantem ex deformi parente concepisse: *visu* (inquit) *opinor, natura imaginem transmittente*, quæ verba obscura admodum sunt: non enim explicat, quomodo visus imaginem trāsmittat naturæ, sed mihi dictum iam est. Quod ad alteram dubitationis partem attinet, his dictis, facilius sit explicare, videntur haud dubiè Iacob, vtraque causa, virgas in congressu matutino potiùs quàm vespertino, gregi obiecisse: quod scilicet eo congressu copiosior conceptio fiat, & quòd imaginatio in eo sit efficacior, nascuntur ambo hæc, & ex animalium victu, & ex natura temporis. Ex animalium victu, quia natura comparatum est, vt animalia omnia (præter pauca quædam, in quibus, quia contrà faciunt, contrà etiam eueniet, quod nunc dicimus) noctu dormiant, interdiu vescantur, & laborent. Coitus ergo matutinus est à somno, ante cibum, vespertinus à cibo ante somnum. quapropter manè semen concoctius est, & cerebrum in quo imaginatio præcipuè viget, expeditius, liberius, & magis fulgens. Somnus enim concoctionem ciborum maximè iuuat, & cerebri vapores absumit, vigorémque præstat animali vncatæ à Medicis facultati, cuius opera sunt, sentire & mouere. igitur & semen ob concoctionem meliorem, erit fœcundius, & imaginādi vis, ob recentem refectionem spirituum (reficiuntur enim somno) & deonerationē cerebri, erit efficacior. vesperi contra semen (vt neque alius succus) concoctionem tantùm non acceperit, caput vaporibus ex ventre multis & crassis grauatum, & velut obtenebratum sit, & facultas longa iam vigilia defatigata euenient ergo contraria. Ex natura etiā temporis nascitur hoc idem. Nam vt vetertimis etiam Philosophis, & qui ante Hippocratem fuerunt est celebratissimum, & rationi maximè consonum, temporum differentia plurimùm valet ad mouendum animalium corpora, atque adeò res omnes alterationi subiectas. atque cùm astrorum motus, accessúsque & recessus, tempora varient, Sol præcipuè id facit. vnde euenit, vt diei cuiusque partis quatuor, manè, meridies,

Congressus matutinus.

Somnij vtilitates.

vesperum,

vesperum, & nox media, quatuor anni partibus respondeant, veri, æstati, autumno, & hyemi. quia vt motum, quem Astrologi vocant proprium, toto anno complet Sol, ita quem vocant motum raptus, complet singulis diebus: atque vt motu illo accedit & recedit secundùm cœli amplitudinem, ita hoc secundùm longitudinem, & vt hyeme plurimùm à nobis abest, ita nocte media, & vt æstate proximus, ita in meridie, & vt autumno abit ita vesperi, & vt vere venit, itá mane. est ergo matutinum tempus verno, & vespertinum autumnali simile. vt ergo corpora degunt vere saluberrimè, & maximè valent, autumno insaluberrimè degunt, & languent maximè, ita etiam summo mane, optimè, vesperi, pessimè habebũt, ad omnia quidem, maximè verò ad generationem: nam vere omnia oriuntur, autumno tabescunt, & intereunt. anima itaque & corpus sunt mane vegetiora, quare & imaginatio erit fortior, & semen fœcundius vesperi contrà.

Anni partes.

Anni partium cum diei partibus comparatio.

CAPVT XII.

CApite 34. Geneseos: *Et ecce, die tertio, quando grauissimus vulnerum dolor est, arreptis, duo filij Iacob, Simeon & Leui fratres Dinæ, gladiis, ingressi sunt vrbem confidenter.* Cur vulnerum dolores soleant esse tertio die grauissimi, ad Medicum pertinet considerare. Dubitet verò hoc loco quispiam, an vniuersum ita habeat, sitque omnis vulneris dolor die tertio grauissimus, an illorum tantùm vulnerum, de quibus eo loco agebatur, præcisi inquam præputij: atque alterutrum horum sit, cur potiùs tertio quàm secundo, aut primo, aut sequentium aliquo. Hippocrates libello de fracturis, iuxta Galeni diuisionem commentario tertio, ita reliquit scriptum: *Tertio & quarto die vulnera omnia minimè sunt exagitanda, & vt in summa dicam specilli quoque omnes admonitiones vitandæ his diebus sunt, omniaque alia quibus vulnera irritantur, in totum enim tertius & quartus dies in plerisque vulneribus exacerbationes parit, & quæ in inflammationes & sordes incitantur, & quæcunque in febres tendunt. vnde magni admodum momenti si quod aliud. documentum hoc est, nam quæ sunt in medendi arte grauissima, quibus id non sit commune? non enim pertinet ad vlcera tantùm, sed ad alios quoque morbos complures.* His verbis Hippocrates satis apertè docet, non in his aut illis, sed in omnibus etiam vlceribus solere dolores tertia & quarta die fieri grauiores, nam de vlceribus, quæ cum fracturis

Vulnerum dolores tertio die grauissimi.

Specilli quãdo vitandi.

Dolores cur die tertio grauissimi.

fracturis fiunt, agens ad omnia vlcera, quin etiam ad omnes morbos sermonem transtulit: significans, vlcera omnia magna & notatu digna (exigua enim vlcera nullas solent afferre exacerbationes) solere diebus, tertio & quarto, fieri grauiora. Causam verò huius rei proximam ipse insinuauit, dicens, *Et quæ in inflammationē & sordes incitantur & quæcunque in febres tendunt.* nimirum, quia inflammationes & fluxiones. & febres, diebus tertio & quarto solent vulneratis partibus superuenire. prima enim die, qua quis vulneratus est, dolor tantùm esse solet ex ipsa carnis diuisione, dum vulneratur, aut particula tractatur Chirurgi manibus, à curatione verò citò conquiescit, cessante scilicet dolendi causa, quia dolor non fit cùm secta iam est pars, sed cùm secatur. Cùm enim dolor sit sensus rei corrumpentis, moueat verò sensum non facta iam, sed quæ fit passio, mox ac cessat externa causa, manet pars sine dolore, atque (nisi in paucis quibusdam, quos contingit esse paratissimos) sine febre, vsque dum noua alia causa dolendi aut febricitandi accedat, vsque dum scilicet, conuocata ad partem malè affectā fluxione, succrescat inflammatio, aut sordes multa, atque ob hæc nonunquam etiam febris. proxima itaque dicti euentus causa hæc est. cur autem non ante tertium superueniat fluxio, aut non diutiùs protrahatur (quæ prima propositæ dubitationis pars est) nondum diximus: neque verò Hippocrates dixit, neque Galenus in cōmentatione apposuit nisi fortè eam Hippocrates insinuauit dicens: *Non enim pertinet ad vlcera solùm, sed alios quoque morbos complures.* Nimirum eadem esse videtur causa in vlceribus, & in aliis omnibus morbis pendentibus ex materia, & habentibus exacerbationes (cùm vlcera, non ob ipsam propriam essentiam, sed ob fluxiones exacerbentur) ea est natura humorum, qui commoti, & exagitati, morbos faciunt, & augent. fiunt enim morborum circuitus, siue quotidiani, siue tertiani, siue quartani, cùm sunt in corpore partes quædam paratæ recipere, quædam mittere, apparatus recipientium est, dolor, aut debilitas: mittentium, multitudo succorum, aut vitiosa qualitas, vlcerata ergo particula parata est recipere, debilis enim est necessario, neque sine dolore; nisi ergo corpus reliquum vacuatissimum & purissimum esse contigerit (ita enim fortasse nunquam redibunt magni dolores) nihil deest ad humorum influxus, ipsis verò seruantibus suas naturas, influet die secundo pituita. succus mitis, moderatus, miniméque imitans; tertia die bilis flaua. succus acer, mordax, & impensè calidus, cum quo ob dolorem, necessariò accurrit sanguis, parítque phlegmones & febres, quæ cùm mitescere intra diem non possint

Vlcerum exacerbationis causa & tempus.

Morborū circuitus.

possint, sed cùm citissimè intra viginti quatuor horas, vt quæ à causis externis ortum habent, necessariò incidunt in diem sequentem, qui est quartus ab accepto vulnere. hæc itaque est causa qua vulnerum dolores solent die tertia exacerbari. atque eadem causa Chirurgi, vt Hippocrates monet, post primam seu admotionem labiorum, seu consutionem (vt res exiget) non debent vsque ad diem quartum vlcera irritare, neque aliter tangere, quàm leuiter, quæ inflammationem arcent, admouendo.

CAPVT XIIII.

CAp.46. Geneseos: *Cunctæque animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob in Ægyptum, & egressæ sunt de femore illius, absque vxoribus filiorum eius sexaginta sex.* Hæc eadem verba repetuntur in initio Exodi. Egressos esse ex femore Iacob dicit filios & nepotes, qui ab eo geniti sunt. Causam habet ea phrasis naturalem, in hominum & genitalium partium compositione. nimirum vasa seminalia, quæ meliorem ac puriorem deferunt sanguinem in testes, vt in ipsis semen fiat, sunt venæ quædam, quæ ortæ ex venis, quæ in lumbis discisæ in crura iam descendunt, antequam in tres ramos, qui per crura decurrunt, distribuantur, recurrunt per femora in testes in viris, & in mulieribus in vterum nã venæ quæ ex caua eo ferè loco quo siti sunt renes mittuntur in testes, sinistra quidem venit ex emulgente vocata, quæ serosum sanguinem in renem defert, atque ob id ipsa quoque serosam materiam in testem transfert: dextra verò non multò post exortum emulgentis. quare ne ipsa quidem satis expurgatum defert sanguinem, saltem non adeò ac venæ, quæ multò post ortæ, ex ipsis femoribus recurrunt, quas ob id est verisimile, etsi non adeò multam materiam atque superiores, quia minores multò sunt, tamen præstare vtiliorem ad generationem fœcundi seminis, meritò ergo in sacris eloquiis generatio ad femora refertur. vt & Iacob in Iudæ benedictione dixit. *Non auferetur sceptrum de Iuda, neque dux de femore eius,* & hanc ipsam ob causam 5. cap. Numerorum, inter adulteræ maledictiones, illud præcipuè præcipiebatur sacerdos dicere, *Ingrediantur aquæ multæ in ventrem tuum, & vtero putrescente putrescat femur.* vt scilicet, *per quæ quis peccat, per eadem puniatur.* vt dicitur 11. cap. Sapientiæ.

Generatio ad femora refertur.

Seminis differentiæ.

Adulteræ maledictio

G CAPVT

CAPVT XIV.

Cap 3. Exodi: *Ait Moses ad Deum, Ecce ego vadam ad filios Israel, & dicam eis: Deus Patrum vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi, quod est nomen eius? quid dicam eis? dixit Dominus ad Mosem, Ego sum qui sum; & sic dices filiis Israël. Qui est, misit me ad vos.* Itaque rogatus Deus quod sit nomen suum, respondit, *qui est*, Dauid quoque secundùm eundem spiritum Deum alloquutus inquit Psal 92. *à seculo tu es* atque adeò IESVS seruator noster, diuina authoritate, qua & deturbauit eos. respondit (quærentibus se, *ego sum*, sed cur potiùs dicitur Deus esse, *qui est*, quàm qui bonus, siquidem vt ipsemet dicit in Euangelio, *solus Deus bonus est*; aut quàm *qui sapiens*, aut quàm *qui fortis*, si quidem hæc omnia est æquè infinitè, & æquè primò? Certè huius rei causam à nullo meliùs accipies, quàm à D. Dionysio, c.5. de Diuinis nominibus, quod inscribitur de ente. illi ergo volo accepta referri, quæ à me dicentur in hac quæstione. Cùm dicitur, *qui est*, duo licet nobis intelligere, aut simpliciter qui est, aut qui semper est vtrouis modo intelligas, est maximè consentaneum, vocari Deum, *qui est*, potiùs quàm aliud quiduis. primo quidem modo, quia cùm Deus definiri, aut nominari non possit secundùm substantiam & essentiam propriàm, quia ea à nullo viuentium agnosci potest, necesse est nominetur ex bonis, quæ creaturis communicat: quæ quidem omnia, quandoquidem creaturis non sunt simpliciter, sed quodammodo, necesse est esse in Deo modo quodam eminentiori: quoniam autem, etsi sint in Deo omnia æquè perfectè, & primò, non tamen omnia æquè communicantur omnibus, sed quædam pluribus, quædam paucioribus, æquum est nomen tribui Deo, ab eo quod communicat omnibus; illud verò tantum est, esse. nam intelligere tribuit paucis, sentire aliquantò pluribus nutriri & crescere pluribus adhuc: esse verò omnibus. secundo autem modo dicitur Deus, *qui est*, hoc est, qui semper est, quia cùm alia omnia creatis rebus tribuat habere aliquatenus, omnia enim & sunt, & bona quodammodo sunt, tamen æternum esse nulli accidit, nisi soli Deo, vt mõstratum mihi est in initio huius operis. Coniunctis ergo vtrisque, dicitur Deus, *qui est*, quia esse omnibus rebus tribuit, & esse semper, sibi soli habet, nam aliud quiduis est aliquando ens, aliquando non ens, solus verò Deus simpliciter ac semper ens. hoc etiam assequuti videntur Philosophorum optimi. nam Arist. cap 4. lib.3. de Physica doctrina, Diuinum & Deum, asserit dixisse plurimos Philosophos, quod æternum,

Dei nomina.

Est, dupliciter dicitur.

Deus indefinibilis.

æternum, immortale, & nulli interitui obnoxium. Plato quoque in dialogo de Natura, ita disserit de Diuina essentia. *Dicimus de illa, est, erat, & erit, sed illi re vera solum esse competit.* Quapropter garrulitatem esse puto Platonicorum quorundam, affirmare, ex sententia Platonis, vnum & bonum esse priora ente, atque adeò Deum non dici ens, quia scilicet Plato in Parmenide, in suppositione prima dicit, *Nullo igitur modo est ipsum vnum*, & rursùm. *Non itaque ita est vt sit vnum, esset enim iam ens & essentia particeps.* verùm quandoquidem ipsemet Plato loco citato ex Timæo dicit, *illi re vera solùm esse competit*, constat illum censere Deum esse re vera, non autem esse vt reliqua, quæ non re vera, sed quodammodo sunt, in tempore scilicet, & cõposita. Deus verò modo quodam eminentiori, & per se est extra omne tempus, & citra vllius essentiæ participationem, sed vnum & simplicissimum. quod nihil aliud est, quàm quod nostri Theologi dicunt apertiùs; ens dici analogicè de Deo & creaturis. ita verò dicuntur & alia omnia eius nomina, Vnum, verum, & sapiens: quia secundùm nullum illorum habet vllam communem essentiam cum re alia extra se, neque continetur in vlla entis Cathegoria. Omnia enim illa dicuntur de Deo æquè primo, & eminenter, quin potiùs sunt in eo ea omnia vnum. verùm dictis de causis, quas ex Dionysio accepimus, satius est Deum nominari per ipsum esse, quod ipsius Dei testimonio hoc loco constat. Esse verò legitimam Platonis enarrationem, eam quam diximus, cuiuis legenti dialogum illum patebit. non enim ille aliam causam adhibet, qua vnum non dicatur esse, quàm quòd esse tempus præsens contineat, & quòd ens participatione alicuius essentiæ fiat; illa verò duo non congruunt Enti vt vnum est, sed vt multa, quæ creata sunt. itaque Deus non est, vt sunt hæc: atque ipsum esse, vt de his & illo dicitur, non est vniuocum, vt verò Deus est, non accidit illi prius vnum & bonum quàm ens, alioqui nulla ratione minus esset vnum, quàm habens quædam alia aliis priora. sed in Deo adeò non est prius & posterius, adeò omnia illa nomina significant vnum, vt ne ratione quidem differant, nedum possint prioris & posterioris ratione differre. ita mihi videntur multi Platonicorum facere, ne intelligendo, vt nihil intelligant, qui parum abest quin dicant cum insipiente, *Non est Deus.*

Ente quæ priora.

Entis analogia.

CAPVT XV.

EXodi 15. *At ille clamauit ad Dominum, qui ostendit ei lignum, quod cùm misisset in aquas, in dulcedinem versa sunt.* Cùm hoc legimus magna subit dubitatio, an lignum in aquas missum, naturali quapiam facultate dulcedinem intulerit, an id voluntate Dei, & miraculo effectum sit, in figura maioris cuiuspiam sacramenti. atque plerisque hoc videtur probabilius, primùm quidem, quia nemo, neque Medicorum, neque qui naturalem historiam scripserunt, talem facultatem vnquam videtur agnouisse. neque facilè videtur dici posse, aut excogitari, quam passionem inferret id lignum aquæ, vt amaritudinem eleuaret, cùm præcipuè in Historia scholastica, ex sententia Hebræorum, dicatur id lignum fuisse amarissimum, & mortiferum; deinde, neque si talem vim habere potest lignum, potest ea in magnum flumen, aut ingentem locum vti, habet enim modum quemdam facultas omnis naturalis, cúmque secundum magnitudinem eius quod facit, & accipientis, non enim si magnes trahere potest ferrum, continuò possit trahere mentem ferreum, neque ferri exiguum quantuluscunque lapis, sed tantus tantum, omnes autem naturæ fines videtur excedere tantam aquæ molem, à ligno non maiori, quàm vt à Mose posset apprehendi, & in aquas mitti, tantam recipere alterationem nihilominus videtur necessarium fateri, secundùm naturalem aliquam facultatem, illud esse effectum, quandoquidem cap. 39. Ecclesiastici in confirmationem operum medicinalium, & virtutum medicamentorum, & commendationem artis dicitur, *Nonne à ligno indulcata est aqua amara.* Nisi autem naturali aliqua ligni facultate id factum esset, quale obsecro esset argumentum; certè tale, ac si diceres: magna vis medicinæ est, quia infusio aquæ benedictæ, & admotio Crucis, & reliquiarum Sanctorum, ad omnes morbus prodest. immò verò ob hoc ipsum dicent multi, opus non esse medicina: quod scilicet vita & mors, sanitas & morbus, penes Dei voluntatem esse videatur, non penes artem vllam Respondent à contraria sententia Ecclesiasticum proferre illud exemplum, vt ex eo quod miraculosè Deus fecit per lignum, indicaret omnia etiam illa quæ naturaliter efficiuntur per creaturas, ad Deum esse referenda Mihi verò videtur id exemplum indicaturum, non solùm à Deo esse tributas rebus virtutes, sed suspicionem etiam illarum, nullas omninò esse naturales ipsarum rerum, sed à Deo ipso effici quiduis, vt immisso

De ligno in aquas à Mose ei misso.

De medicina.

ligno

ligno in aquas factæ sunt dulces. quapropter censendum potiùs videtur, naturali aliqua ligni virtute effectum esse illud. iuuat plurimùm hanc sententiam, quòd Hebraicæ linguæ periti dicunt, iuxta suum idioma legendum potius fuisse, *Clamauit ad Dominum, qui docuit illum lignum*, quod quid aliud est, quàm docuisse illum ligni facultatem, & virtutem? Certè cùm Deus ostenderit Mosi lignum, quo aquas dulces efficeret, necesse est indicasse illi lignum tali prӕditum facultate, aut simul indicasse lignum, & illi tamen facultatem indidisse, cùm eam nullatenus haberet anteà, aut nulla facultate data ligno, ipsummet Deum, cùm iniectum à Mose est, aquas reddidisse dulces. hoc vltimum nihil penitus haberet cum medicina, neque vllum argumentum in artis laudem, aut fidem, capi posset. nam mera Dei voluntate res esset acta. supersunt igitur priora duo. Rursum si lignum tali præditum erat facultate, aut tali tantáque erat præditum, vt naturaliter, nihilque denuò apponente Deo, posset tantam, adeò amaram aquam, reddere potui aptam, aut eam Deus, naturalem alioqui, ligni vim, nouo quodam intuitu auxit, atque fortiorem fecit. Quod horum fecerit Deus, non possum vlla monstratione indicare. nam his omnibus modis solet in homines beneficia conferre atque qui dicet, Deum tribuisse ligno facultatem, qua anteà caruerit argumentum fidei artis medicæ, ita concludet. quandoquidem Deus tribuere potuit ligno facultatem adeò mirabilem, alterandi scilicet magna flumina, non est diffidendum quin herbis, lapidibus, ac metallis, alterandi nostra corpora dederit vires, vt, scilicet, argumentum sit à maiori, multò autem firmius argumentum, & ad rem ipsam propiùs accedens sit, ab exemplo, ita scilicet, non est contemnenda medicina, quasi magnam vim non habeat transferendi ægrotantium corpora in pristinam sanitatem maximas enim vires habent res quamplurimæ, pluris modis afficiendis res alias. Exemplo est lignum, quod aquas amaras reddidit dulces. ob hæc mihi videtur magis consentaneum, lignum illud naturali vi aquas fecisse dulces. atque de ea facultate dixerim ego duorum alterum, aut esse secretricem aquæ, & exustæ terræ, similem ei qua acetum fundens lac, serum secernit (nulla enim ratione meliùs possit aqua ex salsa dulcescere, quàm secreto sale, atque ita neque ex amara quàm secretis terræ valdè exustæ partibus, talium quippe admistione fit amarus sapor) aut esse tractricem partium amararum, gratia similitudinis (si modò credimus dicentibus fuisse amarissimum lignum) atque alliciendo ad sese, imbibendóque amaras aquæ partes illam dulcem & potui aptam reddidisse. Crediderim Aquarum dulcedo.

ſanè eam facultatem, quæcunque in ligno fuerit, plus ſolito tunc, annuente Deo, valuiſſe: velut medicamenta exiſtimo nonnunquam, plus quàm aliàs, valere, ob gratiam Numinis, nimirum Deus prima cauſarum eſt, quare aliarum quæcunque ita mouere poterit, vt ipſe exordiatur motum. ita enim euenit, in cauſis omnibus, quæ ordine poſitæ ſunt.

CAPVT XVI.

SEcundo capite Leuitici: *Omnis oblatio, quæ offertur Domino, abſque fermento fiet, neque quidquam fermenti ac mellis adolebitur in ſacrificio.* Paulò infrà, *Quidquid obtuleris ſacrificij ſale condies,* & rurſum, *In omni oblatione offeres ſalem.* Mirum eſt, ſolenne fuiſſe, non ſolùm in veri Dei, ſed etiam falſorum Deorum ſacrificiis, ſale vti, quod quidem intelliges ex Plinio lib. 31. c. 7. vbi de ſalis laudibus agens, inquit, *Maximè autem in ſacris intelligitur eius authoritas, quando nulla conficiuntur ſine mola ſalſa.* Quapropter ſuſpicor eam conſuetudinem fluxiſſe à primis illis naſcentis mundi ſacrificiis, quæ Deo Optimo Maximo offerebant, & inde in omnium gentium ſacros ritus deriuatam eſſe, cõſentaneum enim eſt cenſere, falſos illos ſacrorum miniſtros, à veris ſacerdotibus accepiſſe eam conſuetudinem, Dæmonibus id poſcentibus, quóque maximè fieri poſſet, diuina ſibi offerrentur ſacrificia: potiùs quàm veri Dei cultores, falſorum ritus eſſe imitatos. Verum itaque eſſe fatemur, quod Plato in dialogo de Natura dicit: *Sal Deo amicum corpus.* quod cum præſenti loco maxime congruit. poſcit enim Deus in omni oblatione offerri ſibi ſalem, quaſi ſibi gratum & amicum corpus. ſed quo pacto poteſt ſalis corpus eſſe gratum, & amicum Deo potiùs quàm fermenti & mellis (quæ tamen duo reſpuit Deus) aut alterius cuiuſpiam rei? videri poſſit alicui, eſſe vllam cauſam naturalem, velut fortè aliquam ſympathiam, aut antipathiam diuinæ naturæ cum his, aut illis corporibus, ob quam his delectetur, ab illis abhorreat. quia & dæmones, qui ſunt etiam incorporei, quibuſdam corporibus allici, quibuſdam fugari quaſi experimento confirmatum affirmat omnis antiquitas. quin & vocati exorciſtæ, ſuffitu rerum fœtidarum, vt caprini ſtercoris, & admotione rutæ, & hypericonis, quæ ob hanc cauſam fuga dæmonum appellata eſt, vtuntur. Tobias quoque ſuffitu exuſti iecoris fugauit dæmonem, ídque præcepto Raphaëlis. eò vſque procedunt nonulli eorum, qui de dæmonibus ſunt philoſophati, vt eorum quoſdam affirment rebus

Salis vſus in ſacris.

Exorciſtarum vis.

qui

quibusdam delectari, quas alij habeant exosas, itaque multorum sententia est, esse rebus incorporeis cum corporeis familiaritatem, aut dissidium. vnde fieri videtur posse, vt Deus quibusdam corporibus, plus quàm aliis, delectetur, cùm præcipuè quædam alia loca sacrarum scripturarum, hoc idem videantur innuere. nam in libro Iudicum capite nono ita est scriptum. *Nunquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum & homines?* itaque innuūt sacra eloquia delectari Deum sale & vno, offendi verò fermento, & melle. quid sibi volunt hæc; aut quæ est causa? Dæmones quidem ob hæc, & his similia censebant omnes Platonici, corporeos esse, & alios terreos, alios aqueos, alios igneos, aëreos alios: quòd illi huic, alij illi corpori habeant naturam propinquorum, & eò maximè delectentur. fiet sanè necessariò ex horum sententia, vt quia cum elementis his aut illis habent naturalem familiaritatem, cum concretis etiam quibusdam habeant sympathiam, aut antipathiam quandoquidem concretum quodcunque corpus, ad hoc aut illud elementum pertinet, vt multis in locis, præcipuè quarto libro meteorum indicatum est. Aristotelis quoque placitis mihi videtur consonum, nihil esse in rebus quod per se subsistere possit omninò incorporeum, præter primam causam. quia ille asserit omne, quod mouet moueri, vsque ad primam causam, quæ sola mouet & non mouetur; & nihil moueri quod non sit diuisibile & corporeum. Ex quibus assertionibus fit, vt prima solùm causa sit incorporea. Nam si omnis causa præter primam mouetur, & omne quod mouetur est corporeum, omnis causa præter primam corporea est. Omnium ergo Philosophorū placitis videtur consonum, Dæmones esse corporeos: quāquam id profectò verū non est. Nam aut haberent corpora elementaria, hoc est, naturæ corporaliū elementorum (terræ dico, aquæ, aëris, & ignis) participia, aut cœlestia, velut Aristoteles innuit secundo de Generatione animalium cap. 3 de animabus, quas velut substantias quasdā, separabiles eo loco imaginatur, differens his verbis: *Sed enim omnis animæ seu virtus siue potentia, corpus aliud participare videtur, idque magis diuinum quam ea quæ elementa appellantur. Verum prout nobilitate aut ignobilitate animæ inter se differunt, ita & natura eius corporis differt. Inest enim in semine omnium, quod facit vt fœcunda sint semina, videlicet, quod calor vocatur, idque non ignis, non talis facultas aliqua est, sed spiritus, qui in semine spumosoque corpore continetur, & natura quæ in eo spiritu est proportione respondens elemento stellarum.* Hæc Aristoteles. Sed, si dæmones elementaria haberent corpora, pati quidem possent ab his

Deus quibus delectari dicatur.

An dæmones habeant corpora.

corporibus quæ penes nos sunt, & voluptate ac dolore ab illis affici: si verò hæc, & corrumpi, essentque natura sua mortales, quod cuiuis videatur esse absurdum; sin autem haberent corpora cœlestia, aut cœlestibus hac in re similia, quòd immortalia essent, essent ita quoque inalterabilia, & voluptatis & doloris incapacia, quia dolor & voluptas sensus quidam est, ille tristis, hæc iucundus: sensus verò actus, sine sensorij alteratione non est. igitur ponere corporales dæmones, nisi etiam ponas mortales, quò delectentur aut doleant obiectu rerum corporearum, superuacaneum est, & insufficiens, quapropter Apuleius libello de Deo Socratis, cuius meminit Diuus Augustinus octauo de ciuitate Dei, contradictionem inuoluit in dæmonum definitione, dicens, eos esse genere animalia, animo passiua, mente rationalia, corpore aerea, tempore æterna. genere enim animalia esse dicit, quòd corporibus constent & animis, animos verò eorum passiuos, quòd irascantur iniuriis irritati, & donis placentur, & gaudeant honoribus, ac denique eisdem, quibus hominum animi, perturbationibus agitentur. si verò animalia sunt, atque ita timore, mœstitia, & gaudio afficiuntur, non possunt non habere etiam corpors patibilia. nam motus huiusmodi corporales sunt, feruétque cor per iram, contrahitur per timorem & mœstitiam, effunditur gaudio. quòd si dicas in homine esse has passiones corporales, in dæmonibus verò pertinere ad solum animum, esséque aliud genus, iræ, timoris, mœstitiæ, & gaudij, fit vt illorum animi nullas actiones per corpora exerceāt (quas enim potiùs quàm has?) quare non magis erunt illorum corporum actus, neque animalia efficient, quàm animæ intra testaceas ollas conclusæ: neque ex illis corporibus & animabus constarent supposita, cùm actiones non essent totius compositi: sed animæ ipsæ per se, essent supposita, corpora verò ferrentur ab animabus, vt vasa fictilia quæ ab inclusis animalculis transferuntur. præterea, si sunt corpore aerea, non possunt non habere contrarietatem cum terreis, & cum omnibus elementis, ac concretis corporibus communem materiam, quare & corruptilia necesse est sint. quòd si hîc quoque fingas aliud aeris genus, à corruptibili hoc quo suffundimur, diuersam, primùm quidem non est iuxta ipsius Apuleij mentem, siquidem quia aerei sunt dæmones, affirmat in aere & infra cœlum ipsos viuere. huius igitur aeris, quem incolunt, habebunt naturam, non alterius, quem non incolunt, hic verò corruptibilis est, & quæcunque eo constant, necesse est esse corruptibilia. Portò, si alio aere impatibili cōstant, nullum habent sensum: quia sensus nullus agi

Sententia Apuleij de dæmonibus.

potest

potest quin proprium sentiendi instrumẽtum patiantur à sensibilibus: insensibilia verò corpora non sint animalia, neque problematum, quæ proponebantur, qui scilicet fiat vt quibusdam rebus delentur, alias habeãt exosas, reddita est vlla causa. satius ergo est existimare, incorporeos illos esse, vt sunt natura indissolubiles, quare Diuus Augustinus (vt hoc quoque dicam obiter) octauo de Ciuitate Dei, capite 15. vbi ita scripsit: *Absit vt ista considerans animus veraciter religiosus, & vero Deo subditus, ideò arbitretur dæmones seipso esse meliores, quòd habeant corpora meliora.* vbi, inquam, hæc dicit Augustinus, ne putetur concedere dæmones habere corpora meliora, sed negare hanc consequutionem habent corpora meliora, ergo sunt meliores. Porrò in verbis illis Psalmi cẽtesimi tertij, *Qui facis Angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem*, nomina illa spiritus, seu aer, & ignis significant metaphoricè substantias corporeas magnæ virtutis, ac potentiæ, non tamen quòd verè aerei aut ignei sint, nam præter dicta quantum, non est in ratione substantiæ, sed accidens quoddam illius, vt igitur est in rerum vniuersitate substantia quanta, sic etiam aliqua non quanta, ea autem non sit solùm quæ incorporea & infinita; nam inter corporeum finitum & incorporeum infinitum, medium est incorporeum finitũ, aut incorporeum infinitum. Corporeum infinitum esse omninò non posse, multis euidentibus argumentis indicauit Aristoteles. superest igitur vt sit incorporeum finitum. Esse verò Deum virtute infinitum, indicatum mihi est in hoc ipso opere; superest ergo præter ipsum, esse substantias aliquas incorporeas, eásque finitas. Itaque censendum non est Angelos esse corporeos, neque suffitu torqueri, aut bonis odoribus allici, aut rei cuiuspiam naturalis contactu dolere, aut delectari, nihil enim horum sine contactu fert natura: contactus verò corporum tantùm est, sed vanum esse ac superstitiosum quidquid eiusmodi moliuntur exorcistæ, mendacissimósque dæmones hominibus illudentes, ea omnia mentiri. Multò minùs quispiam possit censere, Deum Optimum Maximum vlla voluptate sensus affici, aut vllo colore: siquidem omninum Philosophorum consensu est incorporeus, & omninò immobilis, nullamque mutationem subiens: quà autem opera sua sunt, omnia amat, & nihil eorum, quæ fecit, odio habet; quia omnia sunt valde bona, vt primo capite Geneseos & 38. Ecclesiastici scriptum est. Quid ergo dicemus de sale, corpore adeò Deo amico, & de vino quo lætatur, & de fermento & melle quæ interdicit in sacrificiis, & de multis aliis corporibus, quæ in libris sacris dicuntur, alia gratum,

Dæmones quibus alliciuntur.

Grata & ingrata Deo.

alia ingratum Deo odorem expiare? Certè nihil aliud, quàm substantias has corporales, res alias quasdam nobis indicare, quas prima adesse, partim abesse, oportet in sacrificiis. Nimirum sal symbolum esse videtur integritatis, & incorruptionis, ac proinde innocentiæ, contrà fermentum, corruptionis & impuritatis: vinum, charitatis: mel, voluptatis & deliciarum, quia sal, vt experimento constat, atque Aristoteles 26. sectione problematum docet, siccat, ac proinde incorrupta seruat quæcunque eo condita reponimus. fermentum verò nihil est aliud, quàm massa facta acidior: constat verò eum saporem ex rebus anteà integris, debilitatione naturalis caloris, & accessione caloris alterius præter naturam fieri, quæ alteratio corruptio est. Fit itaque ex massa fermentum, vt ex vino acetum, atque ita fermentat massam, augeri & rarescere faciens, vt acetum fermentat terram: quod opus refertur ad partes illas, quæ calorem præter naturam contraxerunt in illa corruptione. Adiicit præterea fermentum pani saporis gratiam, quod aciditatis illius moderatæ mistione facit, velut idoneo quodam condimento. Rectè hæc explicuit Plinius lib. 18. cap. 11. dicens, *Fermentū fit ex ipsa farina quæ sub gitur, priusquàm addatur sal ad pultis modum decocta, & relicta donec acescat. vulgò verò (hic est hodiè vsus) neque subferuefaciunt, sed tantùm pridie asseruata materia vtuntur.* Hæc Plinius. quibus docet fermentum acore & corruptione massæ, seu pultis fieri: salis verò admistione, prohiberi eam corruptionem, vt certè aliam omnem putrescentiam. Meritò ergo id, cuius natura & essentia constat corruptione, symbolum peccati est: quia corruptio & putrescentia via est ad naturalem cuiusuis corporis interitum, vt peccatum animi, & quod natura aptum est cohibere omnem putrescentiam, symbolum est iustitiæ, quæ tollit peccata: oportétque hoc adesse sacrificiis, illud abesse. Huc spectat quod Deus dixit ad Aaronem cap. 18. Numerorum, *Pactum salis est sempiternum eorum Domino tibi, ac filiis tuis.* Vocat enim pactum salis pactum sacrificiorum, quo pepigerat scilicet Deus, in æternum se daturum ius offerendi sacrificia Leuitis. vocat verò id pactum salis, id est, sacerdotij, quia à nulla oblatione aberat sal: aut, vt alij interpretantur, pactum salis, id est, pactum perpetuum, quia sal tollit corruptionem. porro mel symbolum deliciarum esse, ob dulcedinem, constat; delicias verò ingratas esse Deo, & deliciosos homines non præstare Deo grata sacrificia, constat etiam, quia, vt Aristoteles inquit secundo Ethicorum capite tertio, ob voluptatem res improbas agimus, & ob dolorem res posthabemus honestas. vnde fit, vt, vt qui Dei sit futurus

amicus,

Sal cuius rei symbolum.

Mellis vsus.

Fermentum.

Pactum salis.

Mel cuius rei symbolum.

amicus, voluptatis contemptor, & doloris patiens esse debeat, aut contemptor vtriusque, ad amplexandum dolorem, & dimittendam voluptatem. amant ergo sacrificia salis incorruptionem & mordacitatem: respuunt verò fermenti corruptionem, & suauitatem mellis. hæc itaque Deus verus, has ob causas, circa sacrificia ita disponebat. Cacodæmones autem, vt diuinitatem simularent, Dei æmulatores in rebus quibusdam efficiebantur: non tamen in omnibus: quia non ferebat eorum nequitia, quin atrocia quædam à suis miserrimis mancipiis postularent, velut hominum cruorem, & viscera. Sed neque quod Tobias fecit, vt iecoris odore dæmon fugaretur, censeo esse naturale, sed eam benedictionem datam à Deo iecori, vt nunc datur aquæ. Contigisse verò illud etiam in figura, vt significaretur, exuendam esse concupiscentiam in sanctis connubiis. Iecur enim symbolum concupiscentiæ est. huiusmodi sunt omnia legis antiquæ præcepta: significant enim in sensu allegorico, aliud quàm in literali, quem modum docendi imitati sunt multi veterum Philosophorum, præcipuè Pythagoras, cuius adhuc extant symbola multa, quale est illud quod ad præsentem disputationem facit, *Salem apponito.* nimirum in rebus gerendis semper apponi iubebat salem, hoc est, prudentiam, & integritatem. Hieroglyphica etiam ratio scribendi, quam Ægyptij sacerdotes tenuerunt in sacris, similem continebat sapientiam. quam etiam in veri Dei cultu quadamtenus retineri videmus. nam est in templis Dei multus vsus ignis & aquæ; quia, arbitror, hæc hieroglyphicè munditiem indicant, causa verò qua indicent est, quòd hæc duo sint, quæ corpora omnia à sordibus mundent. quia verò emundandi corpora habent vim naturalem, benedictiones quoque emundatorias animorum, his præcipuè Deus tribuit, igni dico & aquæ. corporeis verò & incorporeis substantiis nulla naturalis est sympathia: nedum aliis rebus cum Deo: cui nihil cum illis est commune in essentia.

Dæmones quibus fugantur.

Iecur cuius rei symbolũ.

Pythagorica symbola.

Ignis & aquæ vsus in sacris.

CAPVT XVII.

Leuitici cap. 11. ita scriptum est, *Et sus cùm vngulam non diuidat, non ruminat.* quatuordecimo autem Deuteronomij, *Sus quoque quoniam diuidit vngulam, & non ruminat, immunda erit.* Quod quidem multum diúque me torsit, non intelligentem, qui fieri posset, vt sus diuidere & non diuidere vngulam diceretur, vsque dum apud Aristotelem reperi

apertissimam huiusmodi dissolutionem. Ille siquidem c.1.l.2 de Historia animalium, hanc animalium differentiam statuens ita inquit: *Quadrupedum autem quæ sanguine constant, eademque animal generant, aliæ multifidæ sunt, quales hominis manus pedesque habentur, sunt enim, quæ multiplici pedum fissura digitentur, vt Canis, Leo, Panthera; aliæ bisculæ sunt, quia forcipem pro vngula habent, vt oues, capræ, cerui, equi fluuiatiles: aliæ infisso sunt pede, vt quæ solipedes nominantur, vt equus, mulus. genus sanè suillum ambiguum est. Nam & in terra Illyricorum, & in Pæonia, & nonnullis aliis locis, sues solipedes gignuntur* Hæc Aristoteles. Ex quibus apertè constat, sues partim quidem findere, partim non findere vngulam, vtrosque tamen, & qui findunt, inquam, & qui secus, esse immundos, quia neutri ruminant. Alij igitur vtraque ratione immundi sunt, & quia neque ruminant, neque findunt vngulam, de quibus 11. Leuitici agitur, suntque Illyrici sues, alij altera tantùm, quia scilicet etsi findant vngulam, non ruminant. de quibus agitur 14. Deuter. suntque nostrates sues.

Suum differentia.

CAPVT XVIII.

LEuitici c.12. *Mulier, si suscepto semine peperit masculum, immunda erit septem diebus, iuxta dies separationis menstruæ. Et die octauo circuncidetur infantulus; ipsa verò triginta diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Omne sanctum non tanget, neque ingredietur in sanctuarium, donec impleantur dies suæ purificationis. Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ritum fluxus menstrui, & sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Cumque expleti fuerint dies purificationis suæ, pro filio, siue pro filia, deferet agnum, &c.* cap.15. Leuitici, *Mulier, quæ redeunte mense patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur.* Mos circuncidendi Iudæis solùm erat antiquitus, nisi etiam fortasse sacerdotibus Ægyptiorum, vt Horus Apollo Niliacus in hieroglyphicis insinuat, dicens, Cynocephalum fuisse notam sacrificij, quia nascitur circuncisus. *Circuncisionem verò sacerdotes* (inquit) *magno studio peragebant.* quod quidem si ita erat, haud dubiè Ægyptij acceperunt ab Hebræis. Non enim Hebræi ab Ægyptiis, sed à pacto quod fecit Deus cum Abrahamo capite decimosexto Geneseos. Nisi etiam fortasse naturalis legis sacerdotes, vt signo quodam pietatis, circuncisione vtebantur, atqui Abrahami circuncisio noua non fuit, sed à Deo denuò probata, & sancti

Circuncisio.

Horus Apollo.

sanctificata. Vtcunque hoc habeat, consuetudo imponendi nomina die octauo plurimis aliis gentibus fuit. Causam naturalem reddit Aristoteles, capite vltimo libri septimi de Historia animalium, his verbis, Plurimi, antequàm exactus sit dies septimus, intereunt, & hanc ob causam tunc nomina imponuntur, tanquàm saluti iam pueri magis credamus. Itaque imponuntur nomina die octauo, quia antequàm exactus sit septimus, parum constat an fœtus sit perfectus & vitalis, an imperfectus, abortiuus, neque vitalis, exemplo fuit filius primus Dauid ex Bersabee, qui die septima mortuus est, vt secũdo Regnum narratur. Magnam vim esse hebdomadæ, in iis quæ ad fœtuum intra vterum formationem, & in lucem iam editorum vitam pertinet, Hippocrates probat multis in locis, maximè autem libello de carnibus, multis argumentis, statuens hanc assertionem, vitam hominis septem dierum esse primùm quidem quòd septima dies certam firmamque iam perfectæ conceptionis notam præstet, quia, vt Aristoteles capite tertio libri nuper citati dicit, si in septimum diem intus (hoc est intra vterum) permanserit genitura, conceptum iam esse certum est. Atque vt Hippocrates loco citato affirmat, quod conceptum est, si intra septem excedit dies, nullam præ se fert delineationem; si verò post septem, in aquam immissũ, oculorum, oris, & pudendorum quandam non ineuidentem delineationem ostendit. Hanc ob causam dicit Aristoteles, qui intra septem dies sunt, non vocantur aborsus, sed effluxiones. Nam ante septimum ne fœtus quidem, neque embrio putatur esse, sed semen. Itaque conceptio certa septem dierum est, & quod immissum in vterum, in certam firmamque conceptionem non peruenit, intra septem dies effluit, & perit. Ita etiam recèns natos dies septima probat, nam plurimi eorum qui vitales non sunt, intra hebdomadam pereunt. Adultis etiam hominibus est vita septem dierum, quia vt dicit Hippocrates libello de carnibus. Si quis septem diebus nihil edere, aut bibere velit, plerique quidem in ipsis moriuntur, sunt tamen qui illos transmittunt, & tamen moriuntur. Ieiunum enim intestinum in his diebus concreuit, moriunturque etiam illi. Hanc ob causam ego iudico, misisse Deum die sexta cibum Danieli in lacu Leonum existenti, ne scilicet, si septimam attingeret, periret fame. Nam etiam in his quæ miraculosè agit, habet Deus rationem aliquam naturæ, ne plura quàm opus sit eueniant miracula. Itaque & conceptio, & argumentum vitalis ortus, & duratio vitæ hominum sine refectione septem dierum est, vt certè mundi totius fabrica septimo die est conclusa.

Nominis octauo die imponendi ratio.

Septenarij ratio in vita.

Sine cibo quousque vita duret.

In

Hominis ortus quid imitetur.

In quàm plurimis enim rebus, hominis ortus mundi creationem imitatur, nimirum est microcosmos. Meritò ergo, atque iuxtà hominum naturam, iussit Deus pueros die octauo circumcidi, quasi iam victuros. Interim iubet mulierem quæ peperit masculum, immundam esse septem diebus iuxta dies separationis menstruæ, hoc est, continere sese secundùm legem eius cui menstrua fluunt, quæ capite decimoquinto huius eiusdem libri scripta est his verbis, *Mulier, quæ redeunte mense, patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur.* Hoc quoque secundùm rei ipsius naturam præcipitur, quia hic etiam est finis fluxionis menstruæ naturaliter euenientis. Quæ enim vltra hebdomadam prorogatur, symptomatica est, & morbi soboles. Quamquam enim, vt libello de superfœtatione dicit Hippocrates, multis tempus eius purgationis tres sunt dies, plerisque tamen, vt ipsemet dicit, multò plures, duplum scilicet, hoc est, vsque ad septimum, quo ea cessat, velut morbi etiam acutissimi Neque sanè vltra tres vel quatuor dies prorogari præter naturam est, nisi etiam vltra septem prorogetur, tametsi multò salubriores & fœcundiores sint, quibus non vltra tres durat. esse verò potest etiam naturale, vsque ad septem, etsi minùs vtile. sed est etiam in naturalibus plus aut minus bonũ. Hoc verò ita habere, Hippocrates lib. 1 de morbis muliebribus docet, dicens: *Quibus verò in natura est, vt plures quàm quatuor dies purgantur, & menses valde multi prodeunt. hæ tenues sunt, & fœtus earum tenues, & emarcescunt.* Itaque optimus menstrorum finis, duorum, aut trium, aut ad summum quatuor dierum est: naturalium verò vltimus, septem. Meritò igitur mulier, quæ redeunte mense, patiebatur fluxum sanguinis, septem diebus separabatur, & ob hanc ipsam causam quæ pepererat masculum, septem diebus quasi immunda esse iubebatur. Circuncidebatur verò puer die octauo, quasi exactum iam esse septimum, magnam vim haberet ad vitæ securitatem: post septenarium verò maximam vim habent in affectionibus fœtuum qui geruntur vtero, & infantium recèns in lucem editorum, quadragenarij: atque vt intra septem dies fieri diximus effluxiones seminis, cùm conceptio non perficitur: ita intra quadraginta plurimi fiunt abortus, ac corruptiones. Quod Aristoteles capite tertio, septimi de Historia animalium, his verbis dicit *Effluxiones vocãtur, quæ intra septimam diem corruptiones fiunt, abortiones autem quæ intra quadragesimum.* Et quidẽ plurimi fœtus intra tot numero dies deprauantur. Hippocrates quoque libello de partu septimestri ita scriptum reliquit: *Dicunt autem & abortus plurimos in primis quadraginta diebus fieri,*

Quadragenarij numeri in fœtu.

fieri, sed & reliqua conscripta his accidere in quadraginariis. Rursus paulò infrà eodem libello: *At verò quadragenarij primùm in fœtibus indicant; quisquis enim primos quadraginta dies transiserit, abortus effugit ex omni causa contingentes. plures autem fiunt in primo quadragenario abortus, quàm in aliis omnibus.* Itaque ex sententia Hippocratis & Aristotelis, quos hac in re sequutus etiam est Galenus, vt intra septem dies fiunt seminis effluxus. ita intra quadraginta abortus: atque vt recens nati solent intra septem dies perire, ita qui hos effugiunt, alium, eumque proximum periculi finem habent, quadraginta dies: atque vt supra septem dies contentum intra vterum semen esse, certa est conceptionis nota, cùm verò transit prægnationis quadragesima dies, abortus periculum maximum recessit: ita cùm recens natus (respondent enim vitæ principia principiis generationis) attigit octauum diem, homo iam vitalis est: cùm quadragesimum, robustior, viuacior, & sapientiæ iam particeps est. Indicio est, quòd eorum qui euaserunt, septimum multi moriuntur intra quadragesimum, à quadragesimo vero incipiunt iam pueri ridere, quasi firmiores iam facti, & sapientiæ quædam exordia ostentantes. Docet hoc Hippocrates in calce libelli de partu septimestri. Merito ergo, atque vt natura ipsa poscebat institutum est, vt puer die octauo circuncideretur, mater verò ingrederetur in Sanctuarium, illum Deo oblatura quadragesimo. Nimirum circuncidebatur die octauo, vt qui iam non imperfectus fœtus, sed homo vitalis esse cognosceretur deferebatur in templum quadragesimo, vt qui magnum recens natorum periculum euasisset, & roboratus iam esset, & sapientiæ indicia per se ferret: interim, vt mater ante diem circuncisionis immunda esset, iuxta dies separationis menstruæ, dies septem iubebantur, quia id tempus est naturale menstruæ purgationis, ita inter diem circuncisionis & delationis in templum iubebatur manere in sanguine purificationis suæ dies triginta, quia tot dies solet durare expurgatio iis quæ mares peperunt. Quod facilè intelliges ex his Hippocratis verbis, quæ libello de natura pueri scripta sunt, *Atque hæc mihi de hoc dicta sint. & factus iam est puer, & ad hoc peruenit, fœmella quidem quadraginta & duobus diebus vt longissime, primam coagmentationem ac coarticulationem accipiens: masculus verò vt longissimè in triginta diebus: vt plurimũ enim hoc tempore, aut paulò breuiori, aut paulò longiori articulatio ipsis cõtingit. Nam & purgatio fit à partu vt plurimũ, in fœmellis quidem diebus quadraginta & duobus, atque hæc tardissima est, & perfecta: vacauerit autẽ periculo etiam si in viginti quinque diebus purgetur:*

Abortus quando fiant.

Fœtus formationis tempus.

Expurgatio à partu.

in

in maſculo verò purgatio fit diebus triginta, atque hæc tardiſſima, & perfecta, circa tamen periculum fuerit mulier, etiam ſi in viginti diebus purgeret. Hæc Hippocrates, quibus docet tẽpus formationis pueris reſpondere tempori purgationis matri, atque quia mares in vtero citiùs formantur quàm fœmellæ, proinde & eas quæ mares pepererũt, purgari citius, eſſéque tempus formationis pueri, & purgationis eius quæ marem peperit triginta dies. Quod attinet ad purgationem eius quæ marem peperit, veriſſimum eſt & iis quæ in lege Domini dicuntur maximè conſonum. Quod verò attinet ad tẽpus formationis maris & fœmellæ, & ad æqualitatem temporis formationis fœtus & purgationis matris, neque admodùm firmum, neque certum eſt, ſed contingit ita, & aliter. Neque hoc latuit Ariſtotelem aut Hippocratem. Nam Ariſt cap. 3. libri citati, ita inquit: *Purgationes autem accidunt plurimis cùm conceperint ad tempus quoddam ſcilicet triginta dierum, maximè ſi concepta fœmina eſt, quadraginta ſi mas. A partu etiam purgationes eodem numero dierum conſequi volunt, quamquam non æquè ita diligenter eueniunt.* Hæc Ariſtoteles. Locus haud dubiè corruptus eſt, legendum enim *triginta dierum, maximè ſi conceptus mas eſt: quadraginta ſi fœmina.* Nam dicit tempus expurgationis à partu, æquale eſſe tempori expurgationis, quæ fit initio conceptionis, conſtat verò iuxta omnium ſententias longiorem expurgationem eſſe à partu fœmellæ, quàm maſculi. At verò Ariſtoteles non admodùm certam eſſe eam expurgationis cũ expurgatione æqualitatem, dicit: *Quare neque formationis fœtus cum expurgatione à partu, adeò exacta erit æqualitas.* Videtur enim tempus expurgationis, quæ initio conceptionis fit, reſpondere tempori formationis, quanquam neque hic erit adeò certa æqualitas, vt neque in tempore toto prægnationis mulieribus, neque in vllis eius partibus firmum quidquam ac certum eſt. Quapropter Ariſtoteles paulò infrà inquit: *Mares magna ex parte circa quadrageſimum diem, dextro potiùs latere mouẽtur: fœminæ ſiniſtro, circiter nonageſimum. Nihil tamen certi in his affirmare licet. Sed enim hæc, & reliqua huiuſcemodi, vt differunt eò quòd magna ex parte, & eò quòd magis ac minùs accidit, ſic accepimus.* Hæc Ariſtoteles. Hippocrates quoque libello de alimento, cùm recenſuiſſet multa variaque partus tempora, & formationis, motus, & editus tempora, & eorum proportiones, adiecit, *Non eſt. & eſt*: inſinuans nihil eorum eſſe perpetuum, ſed quodcunque fieri poſſe, ita aut aliter. Verba verò Hippocratis ſunt hæc: *Ad figurationem ſoles triginta quinque, ad motum ſeptuaginta, ad perfectionem ducenti & decem. Alij tradunt*

Expurgationis à partu matris & fœmellæ differentia.

Quo tempore fœtus in vtero mouetur.

formam

formã quadraginta quinque, ad motum ſeptuaginta ſex, ad exitum ducenti & decem Alij ſic, ad formam quinquaginta, ad primum ſaltem centum, ad perfectionem trecenti. Alij ſic, ad diſcriminationem quadraginta, ad tranſitum octoginta, ad elapſum ducenti quadraginta, non eſt, & eſt. His verbis Hippocrates, vt in commentatione eius loci explicuimus, narrat multas Medicorum ſententias de tempore partus naturalis, & de temporibus quibus fœtus formationem acciperet, inciperet moueri, & exiret in lucem, ac de proportione temporum, quibus illæ mutationes inſignes contingerent, eiſque narratis, dicit, nihil in illis eſſe perpetuum, ſed poſſe fieri quodcunque illorum, & non fieri. Hoc idem docuit libro ſecundo de morbis popularibus ſectione tertia, eaſdem ſententias narrans. Nimirum, vt Ariſtoteles dicit capite quarto citati iam ſæpe libri; cùm cætera animalia omnia, ſingulari ac ſimplici modo partum ſuum perficiant. certum enim pariendi tempus ſtatutum eſt ſingulis generibus, homini vni datum multiplex. Nam & ſeptimo menſe, & octauo, & nono parere poteſt, & quod plurimum decimo, nonnullæ etiam & vndecimum tangunt. Itaque conſenſu probatiſſimorum auctorum conſtat neque partus muliebris, neque mutationum inſignium quæ fœtui accidunt, formationis dico, & motus, eſſe ſimplex & ſtatutum tempus, ſed varium & multiplex. Neque ſolùm homini non eſt certum tempus horum, ſed neque ſexui vlli. Nulla enim eſt ſexui naſcendi differentia ſiue inquam mas ſit, ſiue fœmella. Nam tametſi Ariſtoteles dicit, fœminam ſæpius in vndecimum menſem incidere quàm marem, huncque ſæpius fieri ſeptimeſtrem, tamen experimentum repugnat: adeoque minus certi quidquam eſt in rebus quàm veteres putarunt, vt noſtro ſæculo nata ſit fœmella haud dubiè quinquemeſtris, quæ adhuc viuit, pluſquam duodecim iam annos nata, cuius gracilitas ac tenuitas maior quàm mulieribus eſſe conſueuerit, indicat, certam eſſe de eius ortu fidem, præter quam quod multis domeſticis, neque ineuidentibus argumentis conſtitit: vſque adeò in Phyſicis alterationibus vix quidquam eſt omninò aut impoſſibile, aut neceſſarium. Quid ergo, an nihil eſt in rebus quæ ad fœtus & puerperas ſpectant certum, ac firmum? ſanè nullum eſt tempus certum, quo mas aut fœmina figuram accipiat in vtero, neque quo moueri incipiat, neque quo in lucem exeat, neque quo mulier vtero gerens, ſtatim à conceptionis initio expurgetur, neque quo expurgetur quæ peperit, ſiue marem ſiue fœminã: ſed hæc omnia tempora, multiplicia & varia ſunt. Illud tamen certum eſt, mares citiùs figuram recipiendi

Vario tẽpore mulier parere poteſt.

Puella quinquemeſtris.

& mouendi vim quàm fœminas, & eas quæ mares conceperunt breuiores habere expurgationes, & eas quæ prægnationis initio fiunt (quamquam has non omnes mulieres habent) & eas quæ à partu. Horum omnium eadem est causa, humidior scilicet, frigidior, & excrementosior natura fœminæ. Quoniam enim talis est: ex frigidioribus, & humidioribus principiis gignitur. Humidiora verò principia, ineptiora sunt ad recipiendam figuram propriam, quàm ficciora: frigidiora verò quàm calidiora ineptiora sunt ad motum. Necesse est ergo fœminæ quàm mares tardiùs accipiant figuram, & moueantur: non tamen proinde & tardiùs edantur in lucem, sed eisdem temporibus quibus mares: quia quantò tardiùs accipiunt figuram & mouentur, tanto, postquam formata sunt, citiùs veniunt ad incrementum. Quod Hippocrates docuit secundo Epidemicω̃n, & rursum sexto. Sunt verò eius verba in calce sectionis tertiæ lib. 2. *Quod citiùs discretum & motum est, augetur rursus segniùs, & in longius tempus.* In calce sectionis secundæ libri sexti dicit, *Concretum est, constitit citiùs, postquam motum est, desinit & tardiùs augetur, & pluri tẽpore.* Aristoteles hoc interpretatur de eo incremento, quod mares & fœminæ recipiunt editi iam in lucem vsque ad cõsistendi ætatem. Monstratum verò à me est in eius operis commentariis, de eo etiam incremento intelligi quod intra vterum accipiunt, postquam moueri cœperunt, vsque dum vtero exeunt. Quod vel ipsa authoris verba aperrè sonant. Itaque etsi mares æquale tempus gerantur vtero, fœminę verò tardiùs accipiunt figuram, & mouentur dictam ob causam. Atque ob eandem, quæ fœminas pepererunt diutiùs sunt immundæ, & longiores habent purgationes. Nam cùm mulieres humidiores & excrementosiores sint quàm viri, & earum principia quàm ex quibus viri fiũt, cõstat ab iis etiam mulieribus cõcipi, quæ aut natura sint, aut tunc fortè cõtigerit esse excrementosiores. Indigebunt igitur tales expurgatione diuturniori. Cum verò non sit idem statutumque tempus expurgationis omnibus, neque quæ mares, neque quæ fœmellas pepererint, sit verò periculosum minùs durare expurgationẽ quàm natura poscebat, & morbosum durare plus, necesse est tempus aliquod esse vltra, & citra quod naturalis non censeatur expurgatio. Id rectè dicit Aristoteles esse in ea quæ marem peperit, à viginti vsque ad triginta dies. Nam & experimentum subscribit eius sententiæ. Scire tamen expedit, iis quæ pepererunt duplicem ex vtero vacuationem succedere, primam sanguinis copiosè fluentis, vt singulis mensibus mulieribus solet: secundam aliorum excrementorum cum exiguo sanguine fluen-

Cur mulieres quæ fœmellã pepererũt diutiùs sunt immundæ.

Puerperarũ vacuatio.

fluentium paulatim. vtraque est ei quæ marem peperit, breuior. Est verò secunda cùm longissima triginta dierum, prima septem. Hanc ob causam iussit Deus eam quæ peperit marem, esse immundam diebus septem, & octauo circuncidere puerum, vt iam vitalem mox triginta diebus expurgari: iis exactis ingredi in Sanctuarium, & offerre Deo puerum. Sed euenit hic dubitare, si septem solùm diebus erat futura in separatione quæ marem peperisset, deinde triginta in purificatione, mox itura in templum, & puerum oblatura, quî fieri poterat, vt oblatio pueri non ante quadragesimum à partu diem ageretur. Videtur enim futura die trigesimo & septimo. At verò consueuisse esse quadragesimo, communis omnium sententia est, & Ecclesia Sancta id testatur, festum purificationis Mariæ celebrans secundo Februarij, qui est quadragesimus à natali Domini. Quidam respondent rationem computandi esse, vt dies primus detur partui, septem sequentes separationi, mox alius circuncisioni, deinde triginta expurgationi, his exactis aliud oblationi pueri, atque ita fieri quadraginta. Verùm hoc non est consentaneum. Primùm quia circuncisio incideret in diem nonum, atque circuncisionis festum secundo Ianuarij celebraretur, potiùs quàm primo: deinde quia pueri circuncisio non prohibet matrem eadem die expurgari. In Græcis codicibus iuxta versionem septuaginta interpretum, quam sequutus est D. Augustinus, legitur: *Ipsa verò manebit triginta tribus diebus in sanguine mundo suo.* Quæ lectio eleuat dictam dubitationem: nam septem & triginta tribus fiunt quadraginta. Atqui quoniam Philosophi, vt ex dictis constat, triginta dierum censent esse maximè legitimum tempus expurgationis ei quæ peperit marem, dicemus præcipisse Deum vt mulier antequam in templum domo abiret, & puerum deferret, maneret domi septem dies ob expurgationem primam, triginta ob secundam, tres insuper propter infantem: ne scilicet ante quadraginta exiret domo puer. Iuxta versionem autem D. Hieronymi dicemus, mulieres quidem manere solitas domi dies triginta tres post septem primos, quo compleretur ante pueri oblationem primus quadragenarius, Mosem verò præcepisse manere diebus triginta, insinuantem illos esse purificationis, reliquos tribui pueri incolumitati. Nimirum quadragenarius primus dierum celebratissimus est ab omnibus Medicis, censeturque habere vim magnam ad retinendos in vita pueros. Eam quæ peperit fœminam, explere voluit Deus duos quadragenarios antequam in sanctuarium ingrederetur, vtpote duplo longiori

Festum Purificationis.

indigentem expurgatione. Ob idque dedit expurgationi primæ duas hebdomadas, secundæ dies sexaginta sex, vt coniunctis vtrisque fierent octoginta, qui duobus constant quadragenariis: qui numerus imperfecto & fœmineo sexui maximè congruit, vt vnitas virili. Quia vnitas perfectio & forma est, binarius principium diuisionis, & materia. Ego itaque diuinam sequutus authoritatem, eam quæ marem pepererit, profluuio muliebri vocato, aut vllo alio morbo teneri hanc ob causam non censeo, nisi diem quadregesimum euacuatio superauerit, neque eam quæ fœminam, nisi octogesimam. Etiam si Hippocrates loco citato libelli de genitura, & rursus lib. 1. de morbis muliebribus dicat, longissimam expurgationem eius quæ pepererit marem, esse dierum triginta, & eius quæ fœminam, quadraginta duorum.

Vnitatis perfectio. Binarij imperfectio.

CAPVT XIX.

De Lepra.

CAp. 13. Leuit. *Loquutusque est Dominus ad Mosen & Aaron, dicens, Homo in cuius cute & carne ortus fuerit diuersus color siue pustula, aut quasi lucens quidpiam, id est, plaga lepræ, adducetur ad Aaron, sacerdotem, vel ad vnum quemlibet filiorum eius, aut cùm viderit lepram in cute, & pilos in album mutatos colorē, ipsumque speciem lepræ humiliorem cute, & carne reliqua, plaga lepræ est & ad arbitrium eius separabitur.* Et paulò post: *Si obscurior fuerit lepra, & non creuerit in cute, mundabit eum, quia scabies est. Lauabitque homo vestimenta sua, & mundus erit.*

Immunditiei vitādæ præcepta.

Quandoquidem præceperat Deus tantopere immunditiem omnem vitare, corporalem quidem & externam, quo significaret multo magis immunditiem omnem vitandam esse, & amandam conscientiæ puritatem, cibos omnes immundos interdixit, permisit verò mundis vti, & quod ad corporum affectiones pertinebat, eorum qui morbis tenerentur permittens conuictu vti, eos qui non tam morbis, quàm immunditiis, vt leprosos homines, & gonorrhœa, siue profluuio seminis laborantes, & mulieres quibus fluerent menstrua, iussit separare: eos quidem qui essent suspecti recludere, apertè immundos ab aliorum cœtu separare, & extra castra reiicere. Quæ omnia plena sunt magnis mysteriis. Significant enim omnia hæc quæ vitare Deus iubet, prauas animorum affectiones, quas oportet veri Dei cultores cauere. Et ille quidem populus quibus lex in scriptis tradita est, corporalia illa & externa obseruabat:

tiabat: nos verò quibus non soluta, sed adimpleta traditur, sequentes potiùs spiritum quàm literam, intelligimus omnem animi immunditiam vitandam, & conuictum cum immundis. Summa verò rei est, vitari debere omnem turpitudinem, & immunditiam. Atque cùm sint duplices corporum passiones, quædam quæ actiones lædunt, ac proinde morbi propriè sunt, atque ita affecti, ægrotantes, vt febris, pleuritis, & phrenitis, & lethargus: quædam quæ non tam morbi, quàm turpitudines quædam sunt, quia non tam lædunt actiones, quàm pariunt fœditatem quandam, vt lepra, & gonorrhœa, & profluuium menstruum, morbos non iussit Deus deuitare, sed deformitates & turpitudines. fortasse quia vbi pura conscientia est, infirmitates & morbi nihil lædunt. Hippocrates libello de affectionibus ita inquit: *Lepra & pruritus, & scabies & impetigines, & vitiligo, & alopecia à pituita fiunt: sunt autem talia turpitudo magis quam morbi.* Itaque hanc ob causam lex hæc lepræ lata est. Vitia cutis quæ fœditatem afferunt, sunt in triplici genere: maculæ enim sunt, aut vlcera, aut asperitates, aut duo horum, aut omnia simul Vitia coloris seu maculæ, vocantur Græcis leucæ, & alphi, Latinis vitiligines seu morpheæ, Arabibus guada seu alguada. Hæc cùm summam tenent cutem, nihil adiiciunt aliud, sed sunt solùm maculæ, alba, aut nigra: vocaturque vitiligo alba, aut nigra: cùm altiùs partem tenent, mox adiiciunt asperitates exiguas furfuri similes, & Græcis vocatur psora, Latinis scabies: aut maiores ac velut sqammas & vocatur Græcis lepra. Arabibus barràs, seu albarràs, & hæc quoque est alba aut nigra, vt fit à pituita salsa, aut à melancholia. & propriè quæ nigra est vocatur lepra, quæ alba lychen seu impetigo, quæ eadem vocatur aliis lepra volatilis, quia serpit, videturque volare per partes. Si non solùm tenetur cutis altiusculè, sed etiam venæ & caro, fit morbus qui vocatur Græcis elephas. Arabes verò, & vulgus, vocant hunc lepram, albarràs nigrum, dicunt lepram antecedere. Elephantem verò vocant Arabes hunc eundem morbum cùm tenet crura, vt sæpe solet. Itaque leucæ seu alphi, seu vitiligo, seu morphea, seu guada, & scabies, seu psora, & lychenes, seu impetigines, seu volatilis lepra, seu barràs album, & lepra, seu barràs nigrum, & elephas, seu lepra vulgò vocata, & Arabibus, vitia & turpitudines externi corporis habitus sunt fiuntque alia ex aliis, intentione & remissione diuersa, nascunturque ex redundantia pituitæ, aut melancholiæ. Hæc omnia vitia communi appellatione, vbi ingrauescentia recedunt à simplici scabie, vocantur lepræ genera, & iudicium ferre quàm grauis sit aut secus ea

Passiones corporum duplices.

Vitiligo.

Scabies.

indigentem expurgatione. Ob idque dedit expurgationi primæ duas hebdomadas, ſecundæ dies ſexaginta ſex, vt coniunctis vtriſque fierent octoginta, qui duobus conſtant quadragenariis: qui numerus imperfecto & fœmineo ſexui maximè congruit, vt vnitas virili. Quia vnitas perfectio & forma eſt, binarius principium diuiſionis, & materia. Ego itaque diuinam ſequutus authoritatem, eam quæ marem pepererit, profluuio muliebri vocato, aut vllo alio morbo teneri hanc ob cauſam non cenſeo, niſi diem quadregeſimum euacuatio ſuperauerit, neque eam quæ fœminam, niſi octogeſimam. Etiam ſi Hippocrates loco citato libelli de genitura, & rurſus lib. 1. de morbis muliebribus dicat, longiſſimam expurgationem eius quæ pepererit marem, eſſe dierum triginta, & eius quæ fœminam, quadraginta duorum.

Vnitatis perfectio. Binarij imperfectio.

CAPVT XIX.

De Lepra.

CAp. 13. Leuit. *Loquutuſque eſt Dominus ad Moſen & Aaron, dicens, Homo in cuius cute & carne ortus fuerit diuerſus color ſiue puſtula, aut quaſi lucens quidpiam, id eſt, plaga lepræ, adducetur ad Aaron, ſacerdotem, vel ad vnum quemlibet filiorum eius, aut cùm viderit lepram in cute, & pilos in album mutatos colorẽ, ipſumque ſpeciem lepræ humiliorem cute, & carne reliqua, plaga lepræ eſt & ad arbitrium eius ſeparabitur.* Et paulò poſt: *Si obſcurior fuerit lepra, & non creuerit in cute, mundabit eum, quia ſcabies eſt. Lauabitque homo veſtimenta ſua, & mundus erit.*

Quandoquidem præceperat Deus tantopere immunditiem omnem vitare, corporalem quidem & externam, quo ſignificaret multo magis immunditiem omnem vitandam eſſe, & amandam conſcientiæ puritatem, cibos omnes immundos interdixit, permiſit verò mundis vti, & quod ad corporum affectiones pertinebat, eorum qui morbis tenerentur permittens conuictu vti, eos qui non tam morbis, quàm immunditiis, vt leproſos homines, & gonorrhœa, ſiue profluuio ſeminis laborantes, & mulieres quibus fluerent menſtrua, iuſſit ſeparare: eos quidem qui eſſent ſuſpecti recludere, apertè immundos ab aliorum cœtu ſeparare, & extra caſtra reiicere. Quæ omnia plena ſunt magnis myſteriis. Significant enim omnia hæc quæ vitare Deus iubet, prauas animorum affectiones, quas oportet veri Dei cultores cauere. Et ille quidem populus quibus lex in ſcriptis tradita eſt, corporalia illa & externa obſeruabat:

Immunditiei vitãdæ præcepta.

tiabat: nos verò quibus non soluta, sed adimpleta traditur, sequentes potiùs spiritum quàm literam, intelligimus omnem animi immunditiam vitandam, & conuictum cum immundis. Summa verò rei est, vitari debere omnem turpitudinem, & immunditiam. Atque cùm sint duplices corporum passiones, quædam quæ actiones lædunt, ac proinde morbi propriè sunt, atque ita affecti, ægrotantes, vt febris, pleuritis, & phrenitis, & lethargus: quædam quæ non tam morbi, quàm turpitudines quædam sunt, quia non tam lædunt actiones, quàm pariunt fœditatem quandam, vt lepra, & gonorrhœa, & profluuium menstruum, morbos non iussit Deus deuitare, sed deformitates & turpitudines. fortasse quia vbi pura conscientia est, infirmitates & morbi nihil lædunt. Hippocrates libello de affectionibus ita inquit: *Lepra & pruritus, & scabies & impetigines, & vitiligo, & alopecia à pituita fiunt: sunt autem talia turpitudo magis quam morbi.* Itaque hanc ob causam lex hæc lepræ lata est. Vitia cutis quæ fœditatem afferunt, sunt in triplici genere: maculæ enim sunt, aut vlcera, aut asperitates, aut duo horum, aut omnia simul Vitia coloris seu maculæ, vocantur Græcis leucæ, & alphi, Latinis vitiligines seu morpheæ, Arabibus guada seu alguada. Hæc cùm summam tenent cutem, nihil adiiciunt aliud, sed sunt solùm maculæ, alba, aut nigra: vocaturque vitiligo alba, aut nigra: cùm altiùs partem tenent, mox adiiciunt asperitates exiguas furfuri similes, & Græcis vocatur psora, Latinis scabies: aut maiores ac velut sqammas & vocatur Græcis lepra. Arabibus barràs, seu albarràs, & hæc quoque est alba aut nigra, vt fit à pituita salsa, aut à melancholia. & propriè quæ nigra est vocatur lepra, quæ alba lychen seu impetigo, quæ eadem vocatur aliis lepra volatilis, quia serpit, videturque volare per partes. Si non solùm tenetur cutis altiusculè, sed etiam venæ & caro, fit morbus qui vocatur Græcis elephas. Arabes verò, & vulgus, vocant hunc lepram, albarràs nigrum, dicunt lepram antecedere. Elephantem verò vocant Arabes hunc eundem morbum cùm tenet crura, vt sæpe solet. Itaque leucæ seu alphi, seu vitiligo, seu morphea, seu guada, & scabies, seu psora, & lychenes, seu impetigines, seu volatilis lepra, seu barràs album, & lepra, seu barràs nigrum, & elephas, seu lepra vulgò vocata, & Arabibus, vitia & turpitudines externi corporis habitus sunt fiuntque alia ex aliis, intentione & remissione diuersa, nascunturque ex redundantia pituitæ, aut melancholiæ. Hæc omnia vitia communi appellatione, vbi ingrauescentia recedunt à simplici scabie, vocantur lepræ genera, & iudicium ferre quàm grauis sit aut secus ea

Passiones corporum duplices.

Vitiligo.

Scabies.

 infectio

infectio est discernere inter lepram & lepram, quod ad sacerdotem pertinebat, ac nunc quoque spiritualiter pertinet. Describuntur ergo hîc quædam notæ; quibus discerni possint qui grauiter, & qui leuiter infecti sunt: & qui facilè curentur, aut curationem non admittant: vt qui simplici tantùm scabie deprehenderentur laborare, mundi iudicati dimitterentur: quos spes esset fore vt mundarentur, recluderentur, aut ad arbitrium Sacerdotis (hoc est, quantùm sacerdoti videretur esse satis, separarentur: qui iam esse viderentur desperatæ emundationis, omninò separarentur & reiicerentur extra castra. Tria signa scribuntur hîc maligni vitij, & ob quod oporteret ita affectos homines ab aliorum consortio separari, quæ eadem apud Medicos scripta reperias, & causas habent naturales. Duo eorum sunt lychenum, seu lepræ volatilis, seu albarràs albæ, seu alphi, quem maligniorem esse quàm leucem dicunt: pilos qui ex leprosa cute nascuntur in album mutari colorem, & ipsam lepram humiliorem reliqua cute. Tertium est vitiliginis albę, seu alguadà, seu leucæ, quæ plerunque leuius malum est, aliquando, verò etiam est grauiùs, & fit alphis. Illud est maculum dilatari ac crescere, ac transire in cute priores terminos, hoc est, amplificari, ac extendi vitium illud. Apud Auicennam quoque reperias hæc eadem scripta cap. 9. tractatus secundi, fen. septimæ, lib. 5. his verbis, *Ambigua verò est differentia inter alguadà quæ est morphea arba, & albarràs malam, & differentia quidem inter vtrasque est, quòd pili oriuntur super alguadà, & sunt pili nigri & flaui, & nascuntur super albarràs, albi non alij: & est cutis magis depressa, & vehementiùs defossa quàm cutis reliqui corporis.* paucis interpositis in eodem capite dicit, *Quoniam de morphea (hæc est vitiligo, seu guadà) quædam est vehementis elongationis à colore corporis, & de ea est quæ est propinquior ei, & est magis salua. Et in ea quæ est submersa & non rubet, neque sanguinē emittit (hæc sunt signa pessima vitiliginis, & lepræ iam malitia æqualis) & est vehementis dilatationis capiens locum magnum non est spes, & similiter illa quæ omni hora incipit in additione.* Ecce vt Auicenna describat his eisdem signis pessimum albarràs album, hoc est malignos lychenes, seu album, seu lepræ quoddam genus, & malignam morpheam, aut leucem, quæ in malignitatem lepræ iam abiit. Porrò lucidum candorem notam esse lepræ, constat ex verbis vltimis capitis quinti libri quarti Regum, vbi dicitur, *Egressus est ab eo leprosus quasi nix.* Causas horum non est difficile inuenire. Cùm enim lychenes illi maligni à salsa pituita nascantur, sola vel cum atra bile mista, necesse est vbi partis temperies admodùm labefactata est, & in ipsius

Tria signa maligni vitij.

Indicia vitij.

ipsius excrementi naturâ velut mutata, salitam admodum esse cutem, & proinde siccam & contractam, ac reliqua cute quæ sana est humiliorem. Porrò, cùm orta attestentur iis ex quibus oriuntur, vbi cutis ob pituitam ita erit facta candida, vt ipsum substantiæ modum mutauerit in candidiorem, pilos quoque ex sese nascentes candidos reddet. Quòd morphea, seu vitiligo maligna crescat, eadem causa est quam Auicenna quoque post nuper citata verba apposuit, ita dicens: *Et similiter illa quæ omni hora incipit in additione, quoniam complexio eius est fortis, conuertens illud quod ad eam vadit ad suam similitudinẽ, & propter illud est mala valde.* Ex dictis facilè intelligentur præscripta verba, poteruntque explicari physicè. Afferri iubet ad sacerdotem quemcunque cui mutatus sit cutis color, aut innatæ pustulæ aut quasi lucens quidpiam, quasi scilicet fulgentes furfures, aut squammæ. Nam hæc omnia possunt esse initia vitij abeuntis in malignum, & in aliquod lepræ genus. Iubet etiam cùm viderit sacerdos in cute lepram talem, vt pili qui inde nascantur, in album mutati sint colorem, & ipsa lepræ species sit humilior cute & carne reliqua, separari hominem, quia plaga lepræ est: nimirum maligni lychenes. Sin autẽ fuerit tantùm lucens quidam candor in cute, neque tamen cutis fuerit humilior carne reliqua, & pili adhuc retineant colorem pristinum, nondum constat malignum esse vitium. Verùm quia sæpe ab iis initiis proceditur in malignum, non vult eum mox dimitti vt mundum hominem, sed recludi per hebdomadam, eáque exacta sacerdotem considerare, an vltra creuerint, & maculæ dilatatæ sint: síque non creuerint, rursùm recludi aliam hebdomadam, qua rursùm exacta, si obscurior fuerit lepra, neque creuerit in cute, hoc est, non se dilatauerint maculæ, & signa lepræ facta sint obscuriora, scire iubet lepram veram non esse, sed psoram, seu scabiem, ac proinde dimitti hominẽ locis vestimentis. Mundus enim est, hoc est, non est leprosus, sed scabiosus solùm, quod leue est, & solo vestium mundissimarum, linearum, vsu, & probo victu liberabitur, præmissa, si opus sit, aliqua corporis euacuatione additur dictis. Scabiei remedia.

Quòd si postquàm à sacerdote visus est, & redditus munditiæ, iterum lepra creuerit, adducetur ad eum, & immunditiæ condemnabitur.

Pessimum est cùm morbi alicuius exordia sese insinuauerint antea, quæ posteà destitisse visa fuerint, hominem in eum ipsum morbum incidere. Nam iteratus morbus, magnum corporis apparatum, & in eum propensionem significat, subesséque in vitiosa corporis natura morbi velut radicẽ. Morbus verò in Recidiuæ malum.

quem corpus valde propensum est, facilè abit in habitum. Meritò ergo immundus & leprosus censetur, cui mundato iam semel lepra redit. Quia verisimile est, id non ex prauo victu, quo paulò ante vsus fuerit homo, aut leui aliqua occasione, sed ex firmata in corpore Cacochymia nasci. Itaque vt incrementum macularum, ita & repetitio, suspectum & malum signum est, censetúrque meritò, quæ semel repetiit, sæpè repetitura lepra, neque vnquam futurus homo tutus ab immunditia, quare immunditiæ condemnabitur.

Plaga lepræ si fuerit in homine, adducetur ad sacerdotem, & videbit eum, cumque color albus in cute fuerit, & capillorũ mutauerit aspectũ, ipsa quoque caro viua apparuerit, lepra vetustissima iudicabitur, atque inolita cuti. Contaminabit ergo eum sacerdos, & non recludet, quia perspicuæ immunditiæ est. Si autẽ effloruerit discurrens lepra in cute, & operuerit omnem carnem à capite vsque ad pedes, quidquid sub aspectum oculorũ cadit, considerabit eum sacerdos, & teneri lepra mundissima indicabit, eò quòd omnis in candorem versa sit, & idcirco homo mundus erit. Quando verò caro viuens in eo apparuerit, tunc sacerdotis iudicio polluetur, & inter immundos reputabitur. Caro enim viua si lepra aspergitur, immunda est. Quòd si rursum versa fuerit in alborem, & totum hominem operuerit, considerabit eum sacerdos, & mundum esse decernet.

Duo alia signa lepræ.

Duo alia præter dicta describuntur hîc lepræ signa: alterum vetustissimæ & incurabilis, ac proinde perspicuæ immunditiæ: alteram mundissimæ ac facillimæ solutum pessimum in lepra esse, dicit, *si caro viua sit aspersa lepra*, hoc est, si non solùm in cute sit macula alba, aut lucens cum squammis, & ea sit humilior reliqua cute, sed etiam ipsa caro viua sub cute sit similiter infecta, sit scilicet alba & modum substantiæ carneæ amiserit. Id verò lepræ vetustissimæ & cutis inolitæ esse constat, quia non solùm fit pituita salsa excreta ab expultrice vi in cutem: sed subiecta etiam carne in vitiosi succi naturam mutata. Grauius ergo est hoc quàm cutem humiliorem reliqua cute fieri, & capillos candidos. Quia ea infectione solius cutis fieri possunt, grauius verò est infectam etiam esse subiectam & viuam carnem. Hoc an ita habeat, an inquam ipsa subiecti caro sit leprosa, iubet Auicenna citato capite explorare puncta acu carne: *Si enim* (inquit) *punctura acu extrahit sanguinem, est guadà (ea est, vt diximus, leuior affectio) si non sanguinem, sed humiditatem aquosam, est borràs, & hoc* (inquit) *non sanatur.* Rursum explorare iubet fricatione, dicens, *Et iterum quærebat post fricationem, est ad spem decliuis, & ad hoc vt sit morphea: & quæ non rubet per eam, est mala.* Nimirum vbi subiecta

Exploratio lepræ.

caro

caro est munda, acu sanguis extrahitur, & fricatione allicitur in cutem: vbi verò ipsa viua caro est secundùm suæ substantiæ modum mutata, velut etiam in iis qui vocantur Leucophlegmatici, extrahitur Ichor quidam, seu sanies aquosa, & cutis fricata non rubet. Talem dicit Auicenna non sanari, qui hoc loco dicitur esse non recludendus, quasi qui sanescere facilè posset, sed contaminandus, hoc est, separandus, quasi contaminatus, quia apertæ immunditiæ est. Hoc idem docuit Paulus Æginera libro quarto capite quinto, docẽs distinguere leucem medicabilem ab immedicabili. qui locus mihi videtur esse corruptus, & ex dictis facilè posse restitui. Ita enim legitur: *Huius notæ & significationes sunt huiusmodi: Acu pungito in superficie cutis leucem non vltra cutem, quòd si non nisi sanguis exeat, incurabilis non est morbus: sin lacteus quidam humor profluit, curationẽ non admittit. Vel laneo pãniculo aspero ipsam perfrica: quòd si rubicundior fiat, curari potest: si in eodem colore manet, incurabilis esse censenda est.* Vide vt Paulus eadem dicat de Leuce, quæ Auicenna de guadà & morphea. legendum verò est haud dubiè, vbi, *quòd si non sanguis exeat*, *quod si sanguis exeat.* Nam curationem admittentis lepræ est exire sanguinem: non admittentis, exire lacteam, aut aquosam humiditatem. Est autem in Græco facillimus lapsus, & emendatio etiam, nam pro εἰ μὴ legendum εἰ μὲν. Hæc eadem signa curabilis & incurabilis alopeciæ scripsit Galenus primo de compositione secundùm locos Rectè autem monet Paulus, ne multùm figatur acus vltra cutem: ita enim nulli non exierit sanguis, sed satis magnũ signum erit firmatæ iam lepræ, transfixa cute sanguinem nullam exire. Auicenna itaque hac in parte sequutus est Paulum. Vterque hac in re mihi videtur errare, quòd velut lenius quiddam & minùs malum commemorent, sanguinem puncta acu à cute non exire, quàm pilos fieri albos: cùm tamen hîc Propheta Moses grauius esse ostendat, dicens, *Cumque colrr cutis mutatus fuerit, & capillorum mutauerit aspectum, ipsa quoque caro viua apparuerit.* Commemorat enim hoc postremò velut omnium grauissimum atque in initio capitis, eos quibus cutis alba, & humilior cute reliqua, & dealbati essent capilli, separari iussit ad arbitriũ sacerdotis: nũc verò adiiciens, *Et caro viua apparuerit*, dicit, *Contaminabit eum, quia aperta est immunditia*: tanquam grauius quiddam dicens Paulum verò & Auic. contrarium insinuasse constat, quia infixa acu sanguinem non exire tribuit Paulus leuce, Auicenna guadà & morpheæ: capillos albos fieri Paulus tribuit alpho & Auicenna barràs. constat verò leucem quam alphum apud

Leucophlegmatici.

Paulum, & guadà quam barràs apud Auicennam: leuiorem esse morbum, atque leucem Pauli esse guadà Auicennæ, & alphum barràs. Nos verò sequuti veritatem dicimus, in his omnibus vitiis cutis, quæ hoc loco lepræ nomine intelliguntur, minus esse graue mutari colorem solius cutis, quàm capillorum etiam. grauius verò quàm vtrumque, ipsam iam viuam carnem lepra respersam esse, ita vt transfixa cute sanguis non exeat, & fricata cute non appareat rubor. Mundissimæ lepræ signum esse dicitur, cùm lepra discurrens per totum corpus, operit totam carnem à capite vsque ad pedes, quidquid sub aspectum oculorum cadit. Quod sanè, vt est verissimum, ita naturalis quoque rationi esse consentaneum facilè intelliget, quicunque medicinæ tantillum degustauerit. Nam quantò excrementa abundantiùs extrorsum per cutem emittuntur, tantò internas partes minùs possunt lædere, & tantò maior naturalis facultatis potentia significatur. In vitiosis ergo corporum dispositionibus & cacochymiis, exigua quædam in cute efflorescere, signum malum est, quia impotentia expultricis significatur, & vt causa, parum confert, parum enim est quod corpore exit. Quare meritò timetur malũ partibus altioribus. Vbi verò contrà, plurimum est quod extra cutem traditur vndique à capite ad pedes totum interius corpus manere purum est consentaneum, perinde accidit in vocaris variolis, & morbillis, scabie, & aliis quibusuis exanthematis. Nihil enim potius censent Medici, quàm vt pro multitudinis ratione aut cacochymiæ, abundanter erumpant In hanc sententiam scripta sunt quàmplurima ab Hippocrate multis in locis, apertissimè verò, & quod ad locum præsentem maximè facit, scriptum est lib. 2. Epidemicãn sect. 2. his verbis, *Sed & quæ sub cutem abscedunt foras tubercula, velut putrescentia, & quæ separantur, aut vlcus, aut eiusmodi pustulæ, aut squammæ, aut defluuium capillorum, vitiligines lepræ aut eiusmodi, quæ abscessus sunt aceruatim fluentes, & non semirepẽtes.* His verbis Hippocrates docet, has omnes excretiones excrementorum in cutem esse debere copiosas, non semifientes, quia per copiosas excretiones manet mundum interius corpus. Vides vt hæc omnia præterquàm quòd morborum animi curationi rectè accommodantur, sunt physicè scripta, vt etiam quæ sequuntur.

Excremẽta quando debeant esse copiosa.

Caro autem & cutis in qua vlcus natum est, & sanatum, & in loco vlceris cicatrix alba apparuerit siue subruf, adducetur homo ad sacerdotẽ. qui cùm viderit locum lepræ humiliorem carne reliqua, & pilos versos in candorẽ, contaminabit eum: plaga enim lepræ orta est in vlcere. Quod si pilus coloris est pristini, & cicatrix subobscura,

&

& vicina carne non est humilior, recludet eum septem diebus, & siquidem creuerit, adiudicabit eum lepræ: sin autem steterit in loco suo, vlceris est cicatrix, & homo mundus erit. Caro autem & cutis quam ignis exusserit, & sanata albam siue rufam habuerit cicatricem, considerabit eam sacerdos, & ecce si versa est in alborem, & locus eius reliqua cute est humilior, contaminabit eum, quia plaga lepræ orta est in cicatrice. Quòd si pilorum color non fuerit immutatus, neque humilior plaga carne reliqua, & ipsa lepræ species fuerit subobscura, recludet eum septem diebus, & die septimo contemplabitur. si creuerit in cute lepra, contaminabit eum: sin autem in loco suo candor steterit non satis clarus, plaga combustionis est, & idcirco mundabitur, quia cicatrix est combustura.

Nihil hîc aliud dicitur noui, quàm solere in iis qui parati sunt ad lepram, occasionē præstare gignendæ illius vlcera, siue quæ sponte sint nata, siue quæ inusta, eò quòd soleat cicatricibus innasci. Neque mirum, quia sponte nascuntur vlcera in partibus debilibus, ob prauos succos in eas motos, & quæ semel vlceratæ sunt, etsi cicatrice obducantur, manent debiliores. Quapropter & ipsa vlcera solent sæpe in ipsis partibus nouari, & materia lepræ in eadem parte emergere. Orta verò lepræ easdem notas habet quas in reliquis partibus: nimirum macula serpens, & profundior reliqua cute, & pili mutati in candidum, veræ, ac malignæ lepræ notæ sunt contrariæ, mundæ scabiei. Quanquam enim in magnis profundorum vlcerum cicatricibus nullus pilus oriri soleat, eò quòd non cutis, sed velut crusta & callus innascatur: tamen in sponte nascentem vlcerum cicatricibus tenues cutes fieri solent, talesque, vt, nisi corpora sint cacochyma, nullæ maneant maculæ, & omnia vlcerum vestigia euanescant. Quare talibus cicatricibus innascitur villus, vt cuti reliquæ. Considerandum verò hactenus, cùm notas lepræ scriberet, non nisi candidæ maculæ meminisse, nunc verò dicere, *Et in loco vlceris cicatrix alba apparuerit, siue subrufa.* Illud nomen, *subrufa*, omnes interpretantur quasi dicatur subrubra: atqui macula lepræ in reliqua cute candida fit, in cicatrice verò relicta ex vlceribus sponte ortis fit aliquando subrubra, eò quòd sanguis quo pars nutritur, malè ob eius debilitatem mutetur, quæ causa macularum est.

Notæ lepræ.

Cicatrix de pilis.

Cicatrix rubet.

Vir siue mulier in cuius capite vel barba germinauerit lepra, videbit eos sacerdos, & siquidem humilior fuerit locus carne reliqua, & capillus flauus solitóque subtilior, contaminabit eos, quia lepra capitis ac barbæ est. Sin autem viderit locum maculæ æqualem vicinæ carni, & capillum nigrum, recludet eos septem diebus & die 7. intuebitur. Si enim creuerit macula, capillus sui coloris est, &

locus plagæ carni reliquæ æqualis, radetur homo absque loco maculæ & recludetur aliis septem diebus. Si die septimo visa fuerit stetisse plaga in loco suo, nec humilior carne reliqua, mundabit eum, lotisque vestibus suis mundus erit. Sin autẽ post emundationem rursus creuerit macula in cute, non quæret amplius vtrùm capillus in colorem flauum sit commutatus, quia apertè immundus est. Porrò si steterit macula, & capilli nigri fuerint, nouerit hominem sanatum esse, & confidenter eum pronunciet mundum.

Eadem ratio est dignoscendi malignã lepram ab scabie munda in capite & barba, & in aliis corporis partibus: nimirum quæ humilior est reliqua cute, & capillorum mutat aspectum, & sese effundit ac serpit maligna est, aut etiam quæ cum videretur esse munda, rursum emergit, redit, & serpit. Quæ contraria prorsus habet, nullatenus est maligna, vt certè de alia etiam lepra dictum est. Illud solùm interest, quòd in reliquis partibus, lepra affectæ cùm sunt, pili mutantur in albos, in capite & barba in flauos & tenues. Huius causa est, quòd capitis lepræ innasci solent achores, & ceria vocata, Medicis vulgò, ac quibusdam etiam Arabum Medicorum vocatur tinea. sunt verò vlcuscula quædam manantia succum quendam liquidiori melli similem: quod apertè indicat tali etiam sanie imbutam esse illis capitis cutem. Meritò ergo tales inde capilli nascuntur, tenues inquam & flaui, vt certè è reliquis partibus quæ salsa pituita imbutæ sunt, nascuntur albi. Causa illius, est bilis flauæ tenuis cum salsa pituita permistio, aut etiam cum portione aliqua atræ bilis. Res est certè experimento cognita, iis mulieribus præcipuè quæ tinea laborauerint, auro similes capillos oriri.

Indicium malignæ lepræ.

Achores.

Vir siue mulier in cuius cute candor apparuerit, intuebitur eos sacerdos, si deprehenderit subobscurum alborem lucere in cute, sciat non esse lepram; sed maculam coloris candidi, & hominem mundum.

Hîc statuitur differentia inter maculã simplicem coloris candidi, eam scilicet quam vitiliginem albam vocant Latini, & Arabes gaudà, & inter lepram, aut deteriorem corporis infectionẽ, hoc est, pra uos lycheuas, lepram particulariter vocatam, & elephantem, qui lepra est deterior, & achora: nimirum vbi nihil aliud est quàm candor quidam subobscurus, lucens in cute, neque scilicet humilior est plaga reliqua cute, neque pili nascuntur albi, neque tenues & flaui, neque serpendo crescit, hæc est vitiligo & non lepra, & homo mundus est.

Vitiliginũ à lepra differentia.

Vir de cuiusuis capite capilli fluunt, caluus & mundus est, & si à fronte ceciderint pili, recaluaster & mundus est: sin autem in caluitio,

caluitio, siue in recaluatione, albus vel rufus color fuerit exortus, & hoc sacerdos viderit, haud dubiè eum lepra condemnabit, quæ orta est in caluitio.

Caluities quædam naturalis dispositio est, quædam præter naturam & ex morbo orta. Quæ naturalis est, fit ob siccitatem cutis tegentis syncipu. Velut enim ex arida terra, & duris lapidibus nullæ herbæ nascuntur, ita neque ex dura crustæ simili facta cute nascuntur vlli pili. Et ij ipsi qui inerant deficiente humore arescunt, extenuantur secundùm radices, & excidunt. Eam verò esse causam naturalis caluitiei constat, siquidem contraria causa nunquam caluescunt neque pueri, neque mulieres, neque eunuchi, quibus scilicet humiditatis temperamentum redundat. Causam qua quibusdam ea cutis pars successit, Hippocrates sexto Epidemicon sectione tertia, reiicit in cerebrum, quòd scilicet quibusdam extenuetur eo loco consistens substantia cerebri, fiatque minor quàm vt tangere possit ossa, & id accidere posse iuxta frontem, vbi angustior cerebri pars est: in aliis capitis partibus non ita. Atque ob id secundùm synciput fieri caluitiem. Certè probabile est, quibus exterior anterioris capitis pars siccior est, esse etiam & interiorem siciorem, ac proinde contractiorem, & ossa minùs attingere, atque ea rursum causa fieri ossa, & per ea cutem aridiorem, non tamen necessarium est. Mille enim inæqualitates temperamenti, secundum exiguas etiam & proximas particulas fieri euenit. Est tamen semper naturalis caluitiei causa naturalis siccitas, & durities cutis syncipitis. Ob id, quibus ea pars siccior est, senescentibus fit caluitium, nimirum senescentibus naturaliter subrepit partium ariditas. Quæ verò fit præter naturam, & ex morbo, aliquando quidem vocatur à Medicis caluities, velut in aphorismo trigesimo quarto libri sexti, vbi dicitur, *Quibus caluis varices fiunt magnæ, ij rursus capillati fiunt.* Ibi enim de præter naturam caluis sermonem haberi constat, vt Galenus docet in commentario, quia caluitium naturale curationem nō admitit. Raro verò vocantur id caluitium, sed alopecia, aut ophyasis. Alopecia quidem, si secundùm ampla loca, ophyasis, si circulatim excidāt pili. Fiunt hæc ob vitiosos succos corrumpentes radices capillorum. Atqui in malignitate, aut abundantia eorum succorum magna differentia est secundùm magis aut minus. Est aliquando tanta, tamque maligna ibi cacochymia, vt inter lepræ species annumeretur alopecia, ea verò cacochymia, nulla potiùs nota significatur, quàm maculis in debili parte obortis albis vel rufis. Ea enim significant cutis infectionem à falsa pituita, aut à bile

Caluities. Caluitiei non obnoxij. Alopecia, Ophyasis.

bile ea quæ solet facere achoras, quas in lepris etiam esse diximus. Has ipsas notas cacochymiæ & alopeciæ recenset Galenus primo de compositione pharmacorum secundum locos cap. 1. quod est de alopecia, caluitie & ophyasi, his verbis: *Quales autem sint corrupti humores, ex colore cutis capitis cognoscet: aliquibus mutata albior apparet, aliquibus nigrior, aut pallidior.* Duobus ergo modis fieri potest vt homo caluus sit, & immundus, aut quòd ipsemet succus prauus qui lepram parit, capillos corruperit, quod in malignis alopeciis euenit, vt videmus nonnullos ex achoribus factos caluos; aut quòd in caluitio, alioqui naturali orta sit lepra. Vtrumuis fiat, significabitur, maculis cutis. Quod itaque hoc loco dicitur, est, eum cui à capite excidant capilli, nullo alio accedente vitio, caluum esse hominem, atque si solùm excidant à fronte, vocari recaluastrum, non tamen ob id immundum esse: si verò in caluitie, aut recaluatione albus vel rufus color sit exortus, lepræ esse signum, quæ orta sit in caluitio.

Duobus modis homo fit caluus.

Quicunque ergo maculatus fuerit lepra, & separatus est ad arbitrium sacerdotis, habebit vestimenta dissuta, caput nudum, os veste contectum, contaminatum ac sordidum se clamabit. Omni tẽpore quo leprosus est ac immundus, solus habitabit extra castra.

Hoc idem reperies præceptum apud Paulum lib. 4. cap. 1. vbi de victu agit laborantium elephante, quæ quidem est pessimæ lepræ species, cuius hæc sunt verba: *Quoniam autem in contagiosis est hæc passio non minùs quam pestis. habitandum iis est longissimè ab vrbibus, in mediterraneis, & frigidis, & parum habitatis locis. Atqui si fieri possit, etiam inde transeundem in loca proxima, & ob seipsos, & ob alios, qui, vt par est, ibi erunt cum minori malo. Nam & ipsi conuenientiori fruentur aëre, & non communicabunt aliis malum.* Hæc Paulus. Quibus præcipit, vt qui immundi sunt ab vrbibus in vicos, seu villas, quæ loca sunt minus frequentia habitatoribus, recedant. Atque adeò si fieri possit, etiam inde abeant in proximos agros, ìdque faciant, sui & eorum, quos eis est necessarium adesse, gratiâ. Nimirum morbus est contagiosus non minùs quàm pestis. In locis verò hominibus vacuis, & frigidioribus, vbi limpidiores perflant venti, ipsi fruuntur meliori aëre, & malum iis, qui illis necessariò adsunt (non enim possunt ab omnibus destituti viuere) minus communicant. Hoc eodem consilio in pestilenti tempestate, homines primùm recedunt à frequentissimis vrbibus, deinde etiam per apertos campos vagantur, seorsum alij ab aliis. Huc etiam spectant quæ Moses hoc loco præcipit. Nimirum, quædam horum oportet leprosos agere sui gratiâ, quædam

Vestiendi & viuendi ratio.

dam aliorum, quædam vtrorunque. Sui quidem gratiâ habere vestes dissutas, nuda rasáque capita, vt expirarent putidi vapores; gratiâ verò aliorum, habere os contectum veste, & clamare se contaminatum, & sordidum. quia nullo modo magis potest hominem inficere homo immundus, quàm expiratione quæ per os agitur. Admoniti ergo clamoribus, alij non accedent, si qui verò accedunt, tecto ore minus inficientur: vtrorumque verò gratiâ, habitare extra castra.

Vestis lanea siue linea, quæ lepram habuerit in stamine atque sub tegmine, aut certè pellis, vel quidquid ex pelle confectum est, si alba vel rufa macula fuerit infecta, lepra reputabitur, ostenditurque sacerdoti. Qui consideratam recludet septem diebus & die septimo rursus aspiciens, si deprehenderit creuisse, lepra perseuerans est; pollutum iudicabit vestimentum, & omne in quo fuerit inuenta & idcirco comburetur flammis. Quòd si eam viderit non creuisse, præcipiet, & lauabunt id in quo lepra est, recludétque illud septem diebus alijs, & cùm viderit faciem quidem pristinam non reuersam, nec tamen creuisse lepram, immundum iudicabit, & igne comburet, eò quòd infusa sit insuperficie vestimenti, vel per totum lepra. Sin autem obscurior fuerit locus lepræ postquam vestis est lota, abrumpet eum & à solido diuidet. quòd si vltra apparuerit in his locis, quæ priùs immaculata erant lepra volatilis & vaga, debet igne comburi. si cessauerit, lauabit aqua ea quæ puræ sunt secundò, & munda erunt.

Si verè dictum est à Paulo, lepram, in morbis contagiosis esse non minus quàm pestem, siquidem videmus pestis seminaria, vestibus, domibus & cubilibus, & etiam supellectilibus quibuscunque hærere consueuisse (per hæc enim omnia accidit fieri infectionē) constat & lepram posse, & vesti hærere, & domui, esséque posse, & domum, & vestem, vt pestilentē, ita & leprosam. Verùm domum aliquā duobus modis euenit esse pestilentem. Aut enim ipsa ex se separata est ad gignendum eum morbum, læditque incolas, velut domus malè perflabiles, & quæ similes sunt suffocatis tuguriis: aut ipsa quidē domus, ab aliquo, aut aliquibus incolarum qui laborauerint peste vitata est, & posteà ipsa alios qui in ipsam succedāt, lædit. Itaque aut domus per sese est salubris, aut quòd inquinamenta, seu seminaria contagionis receperit. An & leprosam vestem & domum fieri euenit duobus his modis, an altero, & quod eorum oportet inuestigare. Non enim aliunde rectiùs videmur posse ad præscriptæ orationis enarrationem procedere. Eius verò disquisitionis hoc est principium. Morbi contagiosi sunt, quos qui habent aliis communicant: constat verò eam morbi communicationem non posse fieri

Contagia.

fieri sine contactu, vt neque vllam omnino naturalem passionem, contactus verò esse potest sine medio, aut medium aliqua alteratione transmittente. Contactus sine medio, partium solum externarum, & quæ ad cutem pertinet esse potest. Alteratio non potest transmittere per medium, quæ vim generandi similem morbum habeat, quin ex corpore malè affecto substantia aliqua in corpus inficiendum deferatur. Nam si medium tantum aut calescat, aut refrigeretur, siccetur, aut humectetur, aut aliam quampiam qualitatem nudam, ac sine substantia suscipiat, alterabitur similiter proximum corpus, non tamen proinde suscipiet morbum corporis longè positi. Hanc ob causam Galenus, non solùm cùm homo ab homine læditur, sed & cùm prouincia à prouincia, dicit id fieri delatis pestilentiæ seminibus per aërem, hoc est, malignè putrescentibus vaporibus, seu corpusculis. Itaque cùm contagione inficitur corpus quodpiam non proximum, necesse est à corpore in corpus putidum aliquid deferri, id verò potest transmittere, aut per respirationem, altero inspirante quod expirauerit alter, aut per insensilem illam euaporationem, quæ ex toto corporis habitu plus minusve semper fit. Hinc sequitur morbos omnes qui ad cutem pertinent, aut ad respirationis instrumenta, si cum aliqua maligna succorum qualitate & putrescentia sint, esse contagiosos, quia cutis contactu proximo, & insensili euaporatione instrumenta respirationis, respiratione facilè inficiunt. Ob hæc cõtagiosa esse oportet omnia scabiei & lepræ genera, & exanthemata omnia malignitatis aliquid habentia, vt morbillos, & variolas, atque phthisim, sed & peripneumoniam, & pleuritidem, ac grauedinem quoque nonnunquam: cùm scilicet, cum maligna aliqua materiæ qualitate consistunt. Sunt etiam contagiosi alij, qui etsi neque ad cutem, neque ad instrumenta respirationis spectent, tamen ob malignam succorum intra corpus putrescentium qualitatem, faciunt malignos vapores & expirari, & exhalari per corpus. Huiusmodi est febris pestilens, & morbus vocatus Gallicus, per quem aliquando nullum in cute vitium est. Itaque contagio omnis respiratione aut exhalatione fit. Id verò nonnunquam euenit, vaporibus qui expirantur aut exhalant, mox occurrentibus homini alteri, aut rei alteri, in qua asseruantur. Atque ita quidam homines inficiuntur ab hominibus, quidam à rebus aliis quæ ab hominibus inquinatæ sunt, velut à veste, à cubili, à domo, à sede, à poculo, poculum quidem, & domus, & sedes, non adeò solent lædere atque vestis, quapropter eis vti non est adeò periculosum, veste verò periculosissimum, cùm

Morbi contagio contactu aliis communicatur.

Morbi contagiosi.

Vestium infectio.

cùm in aliis, tum vel maximè in vitiis cutis. Nam vestis excipit sudorem, & inuisibilem expirationem ferè totam, ac per eam effunditur in ambientem aërem, per quem & cubili occurrit, & sedi, & partibus domus; vestis verò non solùm recipit hæc, sed etiam aliquando in cutis vitiis, inquinatur sanie & sordibus. Fieri ergo hoc pacto vestem lepra infectam facile est, nimirum si putridam saniem eluerit à leproso, quam alteri affricando similem infectionem generet. Hoc idem videtur posse accidere domui, quamquam tenuiùs, quam vesti. Atqui vestis inquinata, non solùm seruabit inquinamenta, sed etiam putrescet, eodem modo quo leprosi hominis cutis, nimirum putrescere potest vt & cutis, & putrescentia non dissimili. Quapropter præter rationem non est, maculas in vestibus similes fieri & crescere putredine serpente, vt crescit etiam in eis tinea, vbi situ obsitæ sunt, & non ventilantur si verò indicatum est, posse vestem ita putrescere mutato prutrescendi principio ab hominis cute; itaque vestem & cutem posse putrescere eodem modo, quid prohibet quominus & ab eadem causa possint affectionis principium recipere, si modò est aliqua causa quæ vtrique possit admoueri; certè esus leguminum, aut aliarum rerum praui succi, parere potest elephantem aut lepram in cute, non tamen in veste nisi per cutem. in Epidemialibus verò constitutionibus per quas morbi aliqui tales populariter grassantur, & efficiens morbum causa est aëris intemperies, cur non possit vestis putrescentiam accipere ab aëre ipso, quam accipere posse diximus à cute? Tametsi enim, res adeò diuersas, differre naturis ac temperamentis opus sit, atque ita passiones earum ab eadem causa non sint omninò similes, tamen ob communem naturam, qua sunt omnia, & animata, & inanimata putredini obnoxia, possint accipere putrescentias non omninò dissimiles, sed analogas. Neque verò nouum est in tempestatibus insalubribus, & magnis aëris intemperiebus, inanima etiam corpora multifariam putrescere, & ex multiplici rerum putrescentia imminentis pestis accipi significationem, ex aquarum fœtore, vestium tinea, vinorum acescentia & animalculorum quæ putredine generantur magno prouentu: vestes verò & ligna, atque adeò parietes, aeris alterationes sentire res est notissima Nam flante Austro hæc omnia putrescunt, Aquilone à putredine liberantur: adeò hæc est res manifesta vt mulieres ad flantem Aquilonem soleant vestes suspensas distendere, vt seruentur incorruptæ, Itaque haud est rationi aduersum in vestibus, domus lignis, aut lapididus putrescentiam aliquam analogam hominum

Leguminũ noxa.

Auster. Aquilo.

lepræ generari: præcipuè per magnas abientis aëris intemperies, & morboſas conſtitutiones. Atque ita affecta ſeu veſtis, ſeu domus, noxia erit hominibus, & paſſionem eam afferet vtentibus, quæ eius infectioni eſt analoga. Atque ita poſſit eſſe veſtis aliqua leproſa, etſi ea nullus antea leproſa, vſus ſit, atque ſit domus aliqua non ſolùm inſalubris, ſed & hunc aut illum morbum nata patere, vt leproſa domus, quæ incolas afficiat lepra, ſuntque vt morbi quidam proprij quibuſdam oppidis, quos vocent Medici patrios. ita & proprij quibuſdam domibus, quos licet appellare domeſticos. Quare vbi in domo quapiam morbi frequentes fiunt, ſeu idem morbi genus repetit, aut apprehendit plures, conſultum ſit domum mutare, vt vrbibus etiam exeunt, qui in eis degunt inſalubriter. Quod verò ad veſtes attinet, nihil certè melius neque potius ad omnia cutis vitia, quàm vti mundiſſimis, nouis, aut lotis crebrò: vſque adeò vt ſola mundities ſoleat eſſe ſatis ad curationem: vt contrà qui ſordidis, & putreſcentibus iam veſtibus vtuntur, rarò ſunt liberi ab ſcabie, & pedieulis, & immunditiis eiuſmodi, etiam ſi nullus vnquam ſcabioſus eiſdem veſtibus vſus ſit. Nimirum poteſt vt veſtis à cute, ita & cutis à veſte infectionem recipere, & vtrunque ſeorſum putreſcere, & ambo ſordida cùm ſunt, computrefaciunt ſeſe mutuò. Vitare ergo oportet veſtes putreſcentes, ſordidas atque maculatas. Poſſunt enim veſtes putreſcere, & variis quidem putreſcẽdi modis, vt varia vitia, noſtræ cutis vitiis analoga in eis oriri poſſint. Hinc fit vt rationi etiam conſonum ſit, fieri in veſte ſiue lanea, ſiue linea, ſiue pellicea lepram, & habere eaſdem notas, quas in homines cute, maculam ſcilicet albã, vel rufam, non ortas ſcilicet, ob liquores aliquos qui infuſi ſint, velut lac, aut ius aut oleum, ſed ſponte & ſine cauſa manifeſta, & creſcere eodem modo, ac cætera habere, vt cutem, & ſimilem eſſe rationem dignoſcendi Nam præter dictas, eſt in laneis aut pelliceis quædam peculiaris cauſa ob morbos animalium, ex quibus lana, aut pelles detractæ ſunt. Nam ſcitum eſt illud, veſtes ex lana morticinorum pediculos facere, ita verò & morbidorum alias infectiones. Qui verò alias fœlicitates aut infœlicitates in domibus aut veſtibus ponunt, & aſpectus aſtrorum cauſantur, quibus ſunt factæ, nugantur haud dubiè: dictæ verò ſunt naturales cauſæ.

Morbi patrij.

Munditiei vis.

Veſtium putredo.

Pediculorum generatio.

CAPVT

CAPVT XX.

LEuitici 14. capite: *Locutusque est Dominus ad Mosem & Aaron, dicens. Cùm ingressi fueritis terram Chanaan, quam ego dabo vobis in possessionem, si fuerit plaga lepræ in ædibus, ibit cuius est domus nuncians sacerdoti, & dicet; Quasi plaga lepræ videtur mihi esse in domo mea. At ille præcipiet vt efferantur vniuersa de domo, priusquam ingrediatur eam, & videat vtrùm leprosa sine immunda fiant omnia quæ in domo sunt; intrabitque posteà, vt consideret lepram domus, & cùm viderit in parietibus ipsius quasi valliculas pallore siue rubore deformes, & humiliores superficie reliqua, egredietur ostium domus, & statim claudet illam septem diebus, reuersusque die septimo considerabit eam: si inuenerit creuisse lepram, iubebit erui lapides in quibus lepra est, & proiici eos extra ciuitatem in locum immundum: domum autem ipsam radi intrinsecus per circuitum, & spargi puluerem rasuræ extra vrbem in locum immundum, lapidesque alios apponi pro his qui ablati fuerint, & luto alio liniri domum. Sin autem postquam eruti sunt lapides, & puluis elatus, & alia terra lita, ingressus sacerdos viderit reuersam lepram, & parietes respersos maculis, lepra est perseuerans, & immunda domus: quam statim destruent, & lapides eius ac ligna, atque vniuersum puluerem proiicient extra oppidum in locum immundum, quòd si introiens sacerdos viderit lepram non creuisse in domo, postquam denuò lita fuerit, purificabit eam reddita sanitate.*

Disputatum paulò anteà est de lepra quæ vesti, & domui, & rebus aliis inanimatis accidere potest, indicatumque non esse id à Physica ratione alienum: sed nunc quoque aliquid, vt res intelligatur meliùs, addetur. Constat res omnes corruptioni obnoxias, communem habere naturam cum animatis (atque adeò cum hominibus) & communem rationẽ patiendi. Nimirum constant eisdem elementis, iisque contrariis: quamquam præter communem, habeat vnumquodque suam naturam, & præter elementa prima, habent animalia sanguine prædita alia elementa minùs multis communia; & posteriora, putà quatuor succos: sanguinem dico, pituitam, bilem, & melãcholiam, & singulæ animalium partes, præter naturam communem, quã communicant inter se, & cum rebus omnibus corruptibilibus, habent suã quæuis, qua & ab aliis partibus differũt, & à rebus inanimis, hæc natura est in proprio cuiusque temperamento, & cõpositione. Atque, vt agere potest res animata & quæcunque eius pars, quædam quà viuens: vt sentit, & mouetur libere *Succi quatuor.*

Actiones & passiones motus. animal, cor pulsat, ventriculus coquit, qua animalis pars quædam, qua res quædam est, vt alia quæuis, velut cadit ab alto præcipitatus homo, non minùs quam lapis, aut lignum, & manus aut pes hominis refrigerat, aut calefacit rem aliam cui admouetur, non certè qua hominis pars, sed vt fomentum: ita pati etiam euenit animal, aut quamcunque eius partem, quædam quà animal est, aut animantis pars, quædam qua res quædam, vt alia quæcunque corruptibilis. Nam delirat homo quà rationalis, conuellitur aut resoluitur quà motiuus: fastidit cibos quà sensitiuum quoddam animal: vtitur verò igne, madescit aqua, duratur frigore, vt & lignum, & corium, & lutum seu testa. Cùm igitur passiones quædam accidant animantibus non quà animantia sunt, constat eas omnes pati posse etiam res alias quæ animantes non sunt. Febrem ergo non patietur domus, neque vestis, neque cubile, neque mensa, neque sedes, quia cordis passio est, ea verò cor non habent. quare neque linquentur animo, neque patientur syncopē, neque sanè laborabunt phrenitide, neque lethargo, quia neque mentem habent, neque dormire possunt: neque tenebuntur fame aut fastidio cùm sensum non habeant alimenti. neque pleuritide aut nephritide tentabuntur, cùm neque latus habeant, neque renes: neque omninò laborabunt phlegmone quæ sanguine carent, quia phlegmon à sanguine fit, at verò scindi, perforari, vri, ac putrescere, non minùs potest pellis, pannus, linteus, lignum, lapis, & res quæuis eiusmodi, quàm hominis os, caro, & cutis. Cùm ergo scabies, & lepræ, & macularum genera omnia, quæ (vt nuper ex Medicorum veterum sententia diximus) non tam sunt morbi quàm deformitates, seu putrescentiæ quædam cutis, seu putrescendi modi, non est quòd non possint in rebus etiam inanimatis apparere, præcipuè vbi à causa aliqua communi gignuntur, & populariter grassantur, aëre enim, qui solus communis popularium morborum potest esse causa, vt in initio commentatiorum primi Epidemicon Hippocratis indicaui, tangit vndique atque circunstat inanima æquè atque animata. Non sanè erit omninò eadem affectio ab aëre, animatorum & inanimatorũ, quia non erit idem vtrorunque apparatus: sed neque ipsa animata patiuntur eodẽ modo: differentia enim nonnulla erit lepræ, hominis, bouis, ouis, & suis: nimirum hæc omnia facit euariare (etiam cùm efficiens causa eadem est) diuersus rerum apparatus. Erunt tamen ex earum omnium rerum affectiones, analogæ & propinquæ, adeò vt animatorum diuersæ naturæ & inanimatorum cum animatis possit esse contagium. Meritò ergo passionum propinquarum similes

Febris. (margin, beside "etiam res alias")

Phlegmō. (margin, beside "renes")

similes sint dignotiones, & curationes, quò respiciens Moses eandem adhibere curam, & rationem dignoscendi iussit, siue lepra sit humanæ cutis, siue vestis, siue parietum domus: nimirum id vitium non viuentium solum est, quia non tam morbus quàm putrescentia quædam est. Et ægrotare quidem sola viuentia possunt, putrescere verò omnia præter ignem, vt docuit Arist. Hactenus de lepra. Ignis imputribilis.

CAPVT XXI.

Leuitici 25. cap. *Numerabis quoque tibi septem hebdomadas annorum, id est, septies septem, quæ simul faciunt annos quadraginta nouem, & clanges buccina mense septimo, decima die mensis, propitiationis tempore, in vniuersa terra vestra. Sanctificabisque annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuæ, ipse est enim Iubileus.*

Cùm vellet Deus sæculorum ordine decurrentium fines quosdam statuere, vt diuenditæ possessiones ad priores dominos deuoluerentur, redirentque alia post alia sæcula, per quinquagenos annos computationem eorum fieri voluit, quia quinquagesimus continet, & finit septem septennarios annorum, qui sunt quadraginta nouem, qua in lege magna naturæ ratio habita esse videtur. Nam cùm mundus totus nullas naturales habeat ætates, siquidem neque interitum habet naturalem: habent tamen res omnes in mundo quasdam vissitudines & mutationes, secundùm quas mundus ipse ætates habere dicitur. Hæ ætates partim sunt fatales, partim legales: fatales sunt, mutationes quædam contingentes articulis, & momentis à Deo destinatis, completo scilicet eo annorum numero quem Deus Optimus Maximus apud se habebat, velut regna, & imperia diuersarum gentium, & vicissitudines imperandi & seruiendi, incœperunt ac desierunt certis quibusdam annis, quorum numerus ab æterno erat apud Deum, dispensante omnia eius prouidentia. Legales velut hæ repetitiones rerum omnium diuenditarum quas per quinquagenarios annos fieri semper, lege sancitum erat. Mirum verò quòd & in numerandis fatalibus mutationibus, & in condendis legibus ad annorum curricula pertinentibus, videtur in sacris literis (in quibus nihil non est perfectum & concinnum) semper habita ratio septennarij numeri. Nimirum septimanis dierum redeuntibus tota vita, & sæcula omnia, ac totus mundi decursus constat, & hebdomadibus annorum redire voluit Deus & terræ sabbata

Iubilei consideratio.

Mundi ætates.

Septenarij ratio in vita.

& hebdomadarum hebdomadibus, annos Iubilei. hæc verò omnia sunt legalia. Sed & fatale tempus aduentus Domini nostri IESV CRISTI, à tempore quo Cyrus edicto iussit reædificari templum, aut quo Isaias reædificandum prophetauit, numeratum est per hebdomadas annorum, Daniel. 9. Atqui hæc fatalia & legalia, respondent etiam naturalibus. Nam vt mundus totus septem diebus consistit, ita homo septem diebus formatur, & vsque ad septem dies sine refectione durat, & ætates hominum per septennia recipiunt mutationes, & tota hominum vita septenniis numeratur. Vnde solenne fuit antiquissimis Philosophis clymatericos, seu scalares annos vocare quosdam, quibus frequentiùs quàm aliis mori homines soleant: ij verò sunt qui septenniis clauduntur: in quibus præcipuè quadragesimus nonus, & sexagesimus tertius: quòd primus constet septem septenniis, secundus nouem septenniis. Vocabant veteres (tetigit hoc Plinius lib. 7. cap. 49. atque nos quoque anteà super cap. 6. Geneseos diximus,) hos annos scalares, quòd vita hominis, velut per scalæ cuiusdam gradus ascenderet: gradus verò essent ipsa septennia, & singulis gradibus, in ipsis insignibus vitæ mutationibus, contingeret multos decedere, velut in mortem præcipitatos; nouis illis articulis vitæ occurrentibus morbis, præcipuè verò ex septimo & nono gradibus. Ac proinde celeberrimi clymatericorum esse dicuntur quadragesimus nonus, & sexagesimus tertius, & experimento dicitur cognitum, his temporibus plurimorum hominum vitas concludi. Quare consonum naturæ etiam fuit, hunc eundem finem sæculi vnius statui, & numeratis quadraginta nouem quasi iam finito vno sæculo, res nouas rediri, & diuendita restitui suis familiis. Clymaterici etiam numeri videtur obseruata lex in Danielis Prophetia; ita enim dicitur: *Post hebdomadas sexaginta duas* (putà sexagesima tertia hebdomada) *occidetur* CHRISTVS. Magna profectò pulchritudo & perfectio est in numeris, atque Deus vt fecit omnia in pondere & mensura, ita & gubernat, quod cap. 11. Sapientiæ dicitur, quo in loco (si Deus concesserit) plura de hac re, & de Philosophia Pythagoricorum disputabuntur.

Hebdomadarum principiū.

Clymaterici dies.

CAPVT

CAPVT XXII.

CAp.27.Num.*Prouideat Dominus Deus spiritum omnis carnis, hominem qui sit super multitudinem hanc.*

Philosophi omnes qui palingenesiam asserebant, censentes animantium omnium esse communes animas (in quibus fuere Pythagorici, atque vt ego censeo, Platonici, & vt ex Auicenna libello qui Arabicè inscribitur Almahar, accepimus, nunc quoque sunt omnes Mahometani) locum hunc in suam sectam traherent, affirmantes esse spiritus communes omnis carnis, hoc est, animalium omnium, atque omnibus esse spiritus, hoc est, spiritales quasdam animas, separabiles, & valentes inde migrare, siquidem Deus esse dicitur spiritum omnis carnis, carnem enim vocari in sacris eloquiis non humanam solùm, sed belluinam etiam constat: siquidem cap. 9. Geneseos dicitur, *Omne quod mouetur & viuit, erit vobis in cibum, quasi olera virentia tradidit vobis omnia, excepto quòd carnem cum sanguine non comedetis.* Ibi carnis nomine caro animalium, quæ homini in cibos data sunt, intelligitur. videtur ergo hîc quoque affirmari, omnium carne præditorum animantium esse communes spiritus, aut saltem si non communes, singulis generibus eorum suos. omnibus tamen spiritus aliquos, seu spiritales animas quibus viuant. verùm hæc omnia falsa sunt, & absurda. Animas enim quæ simul & actus corporis, & spiritus quidam separabiles sunt, soli habent homines: reliquorum animæ nihil sunt aliud, quàm actus corporum sanguine viuentium Hoc autē loco, *Omnis carnis* nihil aliud est, quàm si diceretur, *omnium hominum*, vt apud Isaiam, *Et sciet omnis caro, quia ego Dominus saluans te.* & rursum, *Videbit omnis caro salutare Dei nostri*, & in Psalmo, *Ad te omnis caro veniet.* Neque alicubi videtur omnis caro, significare aliud, quàm omnes homines. Nomen verò spiritus in sacris literis sæpissimè significat spiritalia animæ dona, velut capite 11. libri Numerorum dicebatur, *Descenditque Dominus per nubem, & locutus est ad eum, auferens de spiritu qui erat in Mose, & dans septuaginta viris.* non enim abstulit à Mose partem animæ, sed transtulit ad eos spiritum Prophetiæ. Hoc etiam significato, dicitur spiritus sapientiæ, intellectus, & timori Domini. Hoc etiam modo petebat Eliseus dari sibi spiritum Eliæ, non enim animam. Dicitur ergo, vt ego existimo, *Deus spirituum omnis carnis*, quia distribuit omnibus hominibus spiritalia dona, vt vult nugacissima verò palingenesia, nullum hinc accipere potest adminiculum.

Spirituū communiū consideratio.

Differentia animæ hominis à brutorū.

Spiritus pro dono.

CAPVT XXIII.

DEuter.cap.4. *Ne fortè decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi vel fœminæ, similitudinem omnium iumentorum quæ sunt super terram, vel auium sub cœlo volatilium, atque reptilium quæ mouentur in terra, siue piscium qui sub terra morantur in aquis.*

Pisces an sub terra.

Eadem verba scripta sunt c.20. Exodi. Euenit dubitare, cur pisces dicantur esse sub terra, si sunt in aquis, cùm aqua, iuxta Philosophorum sententiam, vt est tenuior ac lenior, ita & superior quàm terra. Certè si aqua super terram sita esset, inundaret totam terram, effluens & quærens partium suarum æqualitatẽ: sin autem terra supra aquam locata esset, rueret, & ita sub aqua sese mergeret (nam quo pacto terræ pondus supra aquam sustentaretur?) atque terra non posset aqua irrigari, quod ad generationes rerum est apprimè necessarium. Nulla ergo alia ratione potuerunt terra & aqua ad sese mutuò aptari, vt generationi subseruirent, quàm ex ambabus sese mutuò secundùm magna spatia penetrantibus, vnico conflato globo, & eadem vtriusque existente rotunda superficie, ita vt neutra subsit neque superstet, & vtraque contineat & contineatur. Ita enim neque terram in aquam ruere, neque aquam terram euenit inundare, sed irrigare solùm, & fœcũdare. partimque patet Soli aqua, vt copiosus inde eleuetur vapor, densatus posteà in aquam descensurus: partim terra, generationi spirantium animalium & vitæ idonea, si verò hoc ita habet, vnicusque globus constat terra & aqua, vt vel vmbra indicat in eclipsibus lunæ, & eadem est terræ & aquæ superficies, constat, quæcunque intra aquam degunt, esse sub terra, quæ repentia adhærent terræ, esse in terra, quæ verò cruribus hærentia per terram gradiuntur esse super terram, pisces igitur morantur super terra, cùm præcipuè sub ipsa aqua, intra terræ cauernas se recondant.

Terræ globus.

CAPVT XXIV.

CAp.23. Deut. *Non intrabit eunuchus attritis vel amputatis testiculis, & absciſſo veretro in Ecclesiam Domini.*

Eunuchi.

Antiquitùs vtebantur Principes eunuchis ad custodiam mulierum, vnde & nomen illis datum, est, εὐνοῦχος enim Græcis est idem, quod Latinis cubilium custodia, seu custos. Hanc ob causam multi proprios filios tenellos adhuc, eunuchos faciebant, quò scilicet seruirent principibus. Paulus lib.6. docet modum

modum faciendi, quem Græci vocabant *ἐυνεχισμὸν*. *Erant verò faciendi multi modi. Quidam enim fiebant excisione testium, quidã veretri etiam cum testibus qui mingebant fistula anea, vt nunc quoque quibus ob morbum ea pars est secta, quidam fiebant testiculorum attritione. ea verò erat, Puello in balneo demisso, paulatim testiculos atterere, vsque dum velut dissipati euanescerent, atque contorquere, vt vena quæ alimentum illis defert, velut nodo interciperetur, atque ita illi tabescerent. Itaque erant eunuchi testibus excisis, solis, aut etiam cum veretro. Et contritis, qui propterea vocabantur Thlibæ.* Thlibæ. Hoc dicit Paulus. præstare exsectos contritis, quòd hi appetere Venerem non desinant. Hos omnes prohibebat Moses Ecclesiam ingredi, quasi mutilatos, & imperfectos homines. Alij ab Spado. his sunt, qui vocantur spadones, hi enim nullius partis patiuntur mutilationem, sed naturale quoddam vitium: quod qui habent, congredi possunt, & erigunt, instigantur ad Venerem: ob flexuram verò, aut conniuentiam vitæ, non possunt emittere, atque ideò neque generare.

CAPVT XXV.

VIgesimo secundo Deuter. *Si duxerit vir vxorem, posteà odio habuerit eam, quæsieritque occasiones quibus dimittat eam, obiiciens ei nomen pessimum, & dixerit, vxorem hanc accepi, & ingressus ad eam non inueni virginem: tollent eam pater & mater eius, & ferent secum signa virginitatis eius ad seniores vrbis qui in porta sunt, & dicet pater, filiam meam dedi huic vxorem, quam quia odit, imponit ei nomen pessimum, vt dicat, non inueni filiam tuam virginem, & ecce hæc sunt signa virginitatis filiæ meæ, expandent vestimentum coram senioribus ciuitatis.*

Ex his verbis constat, apud Hebræos fuisse in more positum, vt mulieres viris desponsatæ, abstinerent ab eorum congressu, vsque dum ab eis ducerentur, tuncque substrato linteo coirent, quo virginitatis signum, hoc est, virginis corruptione profluens sanguis, in illo colligeretur: atque id linteum daretur puellæ parentibus, quod illi acceptam (non arbitror sine multis testibus) asseruarent, vt virginitatis filiæ, vsque in nuptialem diem asseruatæ, testimonium. Sed euenit hoc loco dubitare, quid intersit inter virginem & corruptam: quæ sint illa claustra virginitatis, quorum dilaceratione sanguis effluat. si enim nulla sunt, haudquaquam videtur necessarium, vt corrumpenda virgine sanguis effluat: sin autem necessarium non est, fallax & periculosa erat ea ratio diiudicandi, qua explicato

De virginitate multa.

Virginis explorandæ ratio.

vestimento, seu linteo, in quo primùm coierant, vti iubebant senes. Certè vt cuiuis dissectionis perito constare potest (quamquam sunt quidam dissectores, qui esse in ore vteri virginibus membranam quandam annuli forma affirmant) nulla pars est in vteri ore, aut ceruice, quæ virginitatis custodia sit & in corruptione pereat, sed angustia tanta, & symphysis, seu coalescentia labiorum tanta, vt sine dilaceratione partium quæ symphysi coierant, admittere virile membrum non possit: quare necesse est sanguis effluat Atqui tanta coalescentia earum partium, vt sine dilaceratione id non admittat, naturalis est. Multis verò per morbos, aut vitiosam naturam tanta est obturatio, vt corrumpi facilè non possint, aut si corrumpantur quatenus possint concipere, non tamen deinde dehiscant adeò eis vteri, vt possint parere, nisi aperiantur ab obstetrice. Nonnullæ adeò magnam adstrictionem eius partis habent, vt vel menstruæ expurgationi impedimento sit. Obturantur verò seu clauduntur vteri ora, vel symphysi (vt dictum est) magna, vel oborta ibi re aliqua præternaturam, vt caruncula, aut membrana. Adnasci enim solēt multa ori vteri, quæ excisione indigent, vt vocata Nympha, & vocata Sarcosis, caro scilicet inde prominens, in modum caudæ, & thimi, & condylomata. Horum excisiones, & clausuras aperiendi rationem, docet Paulus libro sexto: horum verò nunc meminimus, vt diceremus, conclusiones has omnes, quæ re aliqua ibi orta, siue carne, siue membrana, quæ adeò dura quibusdam mulieribus ibi est, vt sit quasi quædam cartilago, siue tubercula, vitia esse naturæ, siue morbos: virginitatem verò in naturali quadam, & satis superabili partium adstrictione, & symphysi, seu coalescentia esse, ob eamque corrrumpenda virgine, sanguinem necessariò effluere. Hinc fit, vt esse possint, sintque re vera medicamenta ad ementiendam virginitatem, quæ adstringunt scilicet, & corrugant partem nouæ nuptæ. Ergo vbi primùm cum viro coisset, non erat præter naturam lintea contemplari, atque vbi sanguine essent infecta, velut virginitatis indicia asseruare. Vt enim nihil haberent sanguinis, duornm alterum esse in causa poterat, vel quòd mulier corrupta ad thalamum accessisset, vel quòd ob vteri nimiam clausuram, aut etiam ob viri frigiditatem corrumpi non potuerit, tuncque huius rei periculum esset faciendum, ostentata muliere obstetricibus & Chirurgis, vt constaret, an tunc quidem, an anteà fuisset corrupta Hæc ita habere facilè intelliges, si perlegeris libellum Galeni de dissectione vuluæ, ac multò magis dissectionem virginalis vteri faciens.

Marginalia: Virginis aperiēdæ ratio. — Nympha virginea. — Sarcosis vteri.

CAPVT

CAPVT XXVI.

DEuter.cap. 30. *Si ad cardines cœli fueris dissipatus, inde te retrahet Dominus Deus tuus, & assumet.*

His verbis nihil aliud significatur quàm si diceret, si ad extremas terræ regiones, quæ sub polis Arctico, & Antarctico sitæ sunt, relegeris, inde te in tuam patriam reuocabo. Sunt enim duo mundi poli, puncta cœli quiescentia, in quibus, & circa quæ, velut cardinibus quibusdam voluitur cœlum totum. Constat homines dissipatos, non mitti in cœlum, neque in ipsos polos cœli, sed cardinum cœli, seu polorum nomine, significari regiones sub illis sitas. Hæc verba antiquitas omnis putaret dicta per hyperbolem: quandoquidem tota sibi persuaserat è quinque orbis regionibus, quarum duæ extremæ sub polis essent, circulis arctico, & antarctico, finitæ, alia media inter tropicum Cancri & Capricorni, aliæ duæ mediores, hæc scilicet quam incolimus inter tropicum Cancri & circulum arcticum, & alia ei respondens inter tropicum Capricorni & circulum antarcticum: duas tantum has mediocres, esse hominum habitationi idoneas: tres alias inhabitabiles mediam æstu, extremas frigore. His addebant Christiani, ne eam quidam quæ nostræ regioni respondet, vltra Capricornum, sitam habitari. cùm enim ab vno Adamo omnes homines fluxerint, si per mediam illam regionem, quæ sub Zodiaco est, inter tropicos penetrare nullo modo possent, fieri non posset vt vltra & citra illam homines essent, sed ea tantùm mundi in parte in qua Adamus creatus esset. Hanc ob causam Diuus Augustinus putauit, omninò nullos esse Antipodas. si igitur quinque mundi partiũ aut vnica, aut duæ tantùm hominibus essent habitabiles, nulli possēt habitare sub polis, quare neque ad cardines cœli relegari, neq; reuocari inde. Quapropter antiquitas verba hæc, *Si ad cardines cœli fueris dissipatus inde reducā te*, non aliter acciperet dicta ac illa, *Si ascēdero in cœlum, illic es, si descēdero in infernũ, ades.* non scilicet quòd possint homines traiicere ad cœli cardines, magis quàm in ipsum cœlũ ascendere, sed per hypothesim impossibilem, vt ita significaretur, quàm esset Deus paratus populum suum reuocare: quod scilicet vel ex mundi cardinibus esset reuocaturus, si eò posset dissipatus mitti. Tempus verò rerum omnium magistrum, euidenter indicauit illum antiqnitatis errorem, neque vllam mundi partem cœli causa inhabitabilē esse, sed omnia coli, vltra, citra, & inter

De mundi polis.

Quinque orbis regiones.

Antipodæ.

inter tropicos, ac citra circulos arcticum & antarcticum: neque hominum dispersionem intra tam angustos fines stetisse, sed in vniuersum terræ orbem, esse factam: atque quamquam alij aliorum ob magna locorum dissidia sint obliti, tamen Dei prouidentiam, eos, more eius qui seminat, hac & illac, quoquò versus diffudisse, ita vt nulla pars hominibus alendis idonea, sine Adami semine relinqueretur. Hanc disseminationem, nulla neque memoria hominum, neque historia cognitam, nobis in hoc sæculo, velut digito indicauit, secundi Adami, hoc est, IESV Domini nostri seminis, hoc est verbi Dei disseminatio. Iam enim Christicolæ, Dei prouidentia omnia machinante, perlustrarunt Orientem & Occidentem: transilierunt vtrunque tropicum, viderunt antarcticum polum: ac penetrauerunt versus arcticum nauigantes, arcticum circulum; quo pertingunt, vt nobis referunt, in extremo Nouergiæ, Friumachia, & sub ipsomet polo, Simachia (author est Olaus Archiepiscopus) videruntque hæc omnia ab hominibus habitari: quibus & Euangelium plurimas iam in locis prædicauerunt. Itaque iam fieri incipit (quod verbis præscriptis insinuabatur) vt qui dissipati, ac segregati à conuictu populi Dei sub cœli cardinibus habitabant, nunc ad veram fidem, & Ecclesiæ vnitatem reuocentur: speramusque breui futurum vt cum magna IESV CHRISTI gloria, sanctissimum eius nomen vbique colatur, & vt videant omnes gentes salutare Dei nostri. Neque certè omnes antiquos latuit habitari posse totum orbem. Nam Auicenna, vt erat philosophus eximius, intellexit fen. secunda primi, doctrina secunda, capite octauo, locum sub linea æquinoctiali, habitationi hominum longè opportuniorem esse, quàm qui sub tropicis: duobus argumentis. Primo, quòd Sol citiùs recedat à capitibus ibi habitantium, bisque in anno, nunc in hoc, nunc in illud latus: à capitibus verò habitantium tropicos tardiùs multò, ac in anno semel. causa verò celeris recessus ab æquinoctiali, est ascensus obliquus Zodiaci; tardi verò à tropicis, ascensus rectus. Hinc fit, vt minori tempore fiant maiores dierum in longiores, & breuiores mutationes, circa æquinoctia quàm circa solstitia. Atque adeò hinc nomen solstitiis datum est, quòd in illis stare videatur Sol, vt declinat lentè. Secundo, quod in eo loco nunquam est dies nocte maior, sed æqualis semper; quare cùm sit dies splendoris & caloris, nox tenebræ & frigoris mater, in causarum æqualitate erit omnium mediocritas & temperies. Cùm igitur sint tres caloris causæ, vicinia, rectitudo, & mora Solis, rectitudo & mora multò plus possunt, quàm vicinia. Omnes enim Astrologi

Orbis totus habitabilis.

Tres causæ caloris.

Aſtrologi norunt,in æſtate longiùs abeſſe à nobis Solem,quia eſt in auxe, quàm in hyeme,quia eſt in oppoſito auxis : tamen quia rectitudo radiorum , & dies maior eſt , calent tantò magis omnia per æſtatem. Cùm ergo ſub æquinoctiali citiùs ac pluries declinet Sol , & dies nunquam ſint longiores noctibus , commodior multò ſit ibi habitatio quàm ſub tropicis, atque adeò omnium commodiſſima : quod noſtri iam habent perſpectiſſimum. Simili etiam argumento ſuaderi poteſt (etſi id nondum ſit adeò perfectum)ſub ipſiſſimis polis poſſe homines habitare.eſt enim in eo loco totus annus dies vnica, quandoquidem æquinoctialis linea,eorum horizon eſt.habent ergo conſpicuum Solem menſes ſex , & totidem latentem. itaque & in mundi medio , & in extremis , æternum æquinoctium eſt, tamen hoc intereſt , quòd ſub polis nunquam recedit Sol ab horizonte vltra viginti gradus , ac proinde nox tota crepuſculi ſunt (nam & apud nos vſque dum triginta gradus mergitur ſub horizonte Sol , crepuſculum eſt) ac licet dicere ibi nullam eſſe noctem ; ſed tempus totum Solis,aut crepuſcula. cùm ergo ea regio vincat proximas,ac reliqua Septentrionales, plus dierum longitudine , quàm rectitudine radiorum vincatur , & vicina multò minùs frigida , & habitationi opportunior ſit, quàm ille. Qua cauſa mihi perſuadeo, vt quæ eſt ſub æquinoctio , commodior eſt quàm quæ ſub tropicis , ita eas quæ ſub polis , commodiores eſſe iis quæ ſub circulis arctico & antarctico. Quòd ſi mediam & extremas regiones habitationi idoneas eſſe indicatum eſt , conſtat totum terrarum orbem habitabilem eſſe. duas enim reliquas , & mediocres conſtat habitabiles eſſe , ſiquidem earum altera eſt hæc quam incolimus , cui reliqua , & quinta ſimilis prorſus eſt. niſi igitur pars quæpiam ob ſoli incommoditatem eſt inhabitabilis , ob cœli tamen & Solis poſitum, nulla eſt in toto orbe. Lubet hoc loco admirari Dei. Opt.Max. ſapientiam,ex Solis corporis omnium quæ vita carent præſtantiſſimi poſitu & curſu. Eo enim illum loco aptauit, & eum curſum inceſſanter tenere iuſſit , quo ſolo poterat omnes mundi partes habitationi facere idoneas, & vtrique mundi lateri virtutem ſuam iuſtè ac æqualiter impertiri. Fertur enim Sol per mundi medium inter duos cardines , non ita tamen , vt per eandem lineam ſemper latus , æqualiter ab vtroque ſemper diſtet; ſed latus obliquè,nunc in hoc , nunc in illud inclinet : ita tamen vt inæqualis illius diſtantiæ æqualitas,temporum æqualitatem quandam faciat. Ita fit vt omnibus virtutes largiatur, per viciſſitudines rerum generationi neceſſarias. Si enim Sol citra, aut vltra æquinoctialem lineam ſemper

AEſtiui caloris cauſæ.

De ſole multa.

semper consisteret, oppositi poli partibus nunquã illucesceret. Quapropter, sub æternis tenebris, haudquaquam esse possent hominibus alendis & seruandis aptæ, & poli alterius partibus nunquam occultaretur, quare alterum mundi latus nesciret noctem, alterum diem. Neutrum verò amat hominum vita, neque terræ natura; quæ luminis & vmbræ, caloris & frigoris vicissitudine fœcundatur. Præter hæc, ea medietas mundi, intra quam Sol se semper contineret, vrgeretur calore, multò plus, ac secundùm partes longè maiores quam opposita altera frigore: neque partes mundi æquè distantes à polis & à mundi medio, æqualibus gauderent diebus & noctibus. Quapropter haudquaquam Sol mundi partibus omnibus virtutes suas impertiretur, secundum æquabilitatem, & iustitiam, vt nunc facit: quam tamen iustitiam distribuendi virtutes æqualiter secundùm latera, si, vt Galenus animaduertit, adeò natura seruauit in formandis, regendisque humani corporis partibus, multò magis seruari in maioris mundi formatione oportuit. Si verò Sol per ipsam lineam æquinoctialem semper ferretur, ita vt neque in hoc, neque in illud latus inclinaret, nulla ratione deteriùs posset mundo & hominum vitæ seruire, quia partes sub polis sitæ, neque diem neque noctem haberẽt vllam, sed in horizonte Solem semper, cuius dimidium spectarent, quod parum omninò abest ab æterna nocte. Neque Sol in horizõte semper volutatus, posset satis calefacere, ac fœcundare terras, quas nunc cum viginti tres gradus supra horizontem eleuetur, tamen calefacit tenuiter. Iam verò terra mundi media, rectum semper supra se Solẽ sustinere non posset, sed vreretur: atque hæ & aliæ omnes mundi partes, cùm nullis potirẽtur vicissitudinibus, sed eodem modo semper afficerentur, nequaquam possent generationibus esse aptæ. Non enim potest idem, & eodem modo habens tempus, sementi & messi, neque vindemiæ, & putationi esse aptum. Nimirum vt omnis generatio est ex contrariis in contrarium, ita inter contrarias versari causas debet, quia contrariorũ contrarias esse causas necesse est. Nisi igitur Sol per mundi mediũ ferretur obliquè, nunc in hoc, nunc in illud latus nutãs, nequaquam esset mundus hic idoneus generationibus. Quid ergo superest, an vt obliquitas Solis minor esset, aut maior quàm nunc est: sed ponamus primum esse minorem, velut v. g. recessus Solis ab æquinoctiali, quàm nunc sunt viginti trium graduum, esse si placet tantum decem, quid fieret? Primum quidem oportet Zodiaci ipsius amplitudinẽ, quæ nunc duodecim graduum est, ad proportionem contrahi: in tanta autem Zodiaci angustia, duplo plures congrederentur Planetæ in ecliptica, ac duplo

Generatio in quo.

duplo plures fierent eclipses, & virtutũ cœlestium subtractiones, quod non videtur citra noxam accidere. Præterea, quantò minor esset Zodiaci obliquitas, tãtò essent minores temporum vicissitudines, & tantò minus tempora à temporibus dissiderẽt. quapropter sub æquinoctiali, vbi parum nunc tempora dissidẽt, haudquaquam esset sufficiens ad generationes vicissitudo, ac ferè perinde esset atque si per æquinoctialem semper volueretur: si verò obliquitas esset maior quàm nunc est, vt si v.g. recessus Solis ab æquinoctiali qui nunc est viginti trium graduũ, esset quadraginta, illæ solum mundi partes quæ sub Zodiaco essent, coli possent: reliquæ sustineri non possent, partim tantam temporum diuersitatem, partim tantum Solis recessum. Natura enim animantium cùm nihil quod sit nimium sustinere possit, omnium minimè sustinet causarum contrarietatem. quare si extrema Moscouiæ pars multò fieret frigidior quàm est, haud esset habitationi idonea. maius enim esset id frigus, quàm vt viuere quidpiam in eo posset. Sed neque Africa, si vt nunc æstate æstuans, hyemes haberet quales Germania, habitari posset, quia tantam mutationem aëris haudquaquam possent homines sustinere. si verò Sol recederet gradus quadraginta ab æquinoctiali, nunc in hanc, nunc in illam partem, gentes quæ sub Cancri tropico degerent, aut viginti gradus distarent à tropico, æstuarent vt nunc Africæ intima, ac nihilominùs hyemes haberent quales Germania: recederet enim ab eis Sol centum gradibus, ipsi verò Germani, ac multò magis qui sub circulo essent arctico, haudquaquã possent hyemis frigus sustinere, quia recederet ab eis Sol multò magis, nunc verò malè sustinent. Cùm igitur quæ habitationi sunt futuræ idoneæ mundi partes indigeant mutationibus, non quibusuis, sed quibusdã si Sol per angustiorem versaretur circulum, minores essent vicissitudines temporum, quàm vt generationi rerum essent satis: si per ampliorem, maiores quam vt sustineri possent. Deus verò hæc exactissimè computauit, vnde argumentũ accepit gloriæ Dei Dauid Psal. 9. dicens: *Cœli enarrant gloriam Dei*, & rursum, *In Sole posuit tabernaculum suum & ipse* (Sol scilicet) *tanquam sponsus* (hoc est, pulcher & ornatus) *procedit de thalamo suo à vertice cœli exultauit vt gigas ad currendum viam* hoc est, fertur citra defatigationem mirabili celeritate, *à summo cœlo*, hoc est, ab Oriente, *egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius*, hoc est, vsque ad Occidentem, *neque est qui se abscondat à calore eius*, hoc est, cùm tenet cursum, & eo semper circulo voluitur, vt nulla mundi regio sit quam non illustret, calefaciat, & fœcundet, facietque plus aut minus, satis tamen habitationi idoneam.

CAPVT

CAPVT XXVII.

CAp.9 Iudicum: *Nunquid possum deserere vinum meum quod lætificat Deum & homines*; rursum Psal.1.c.3. *Vt educas panem de terra, & vinum lætificet cor hominis, & panis cor hominis confirmet.* & c.35. Prou. *Date siceram mœrentibus, & vinum iis qui amaro sunt animo, bibant & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur ampliùs.*

De vino multa.

Vinum, quod est Noë inuentum, est succus vuæ maturatione perfectus. Ita dico, quia recens expressus, neque per eam ebullitionem quam ciet naturalis ipsius calor perductus ad perfectionem, mustum potiùs est & potui minimè aptum, ac si quis potet, noxium. Multæ aliæ potiones sunt illi nonnihil similes quibus in penuria homines pro illo vtuntur, vt quæ nostris Cantabris vocatur *Sidria*, quæ *Ceruisio* Belgis, quæ Germani *Medo*, quæ omnes potiones vno nomine Hebræo vocari possunt *Sicera*. Id enim nomen tribuebatur potioni omni, quæ potest inebriare vini more. Atque ob id datur mœrentibus & in magno aliquo labore constitutis vinum, aut sicera ad obliuionem egestatis & doloris. Quatenus hoc faciendum aut cauendum sit, Theologis mitto dicendum, ad me tantum spectat, quod pertinet ad naturam. Itaque potiones sunt multæ, ex multarum rerum succis paratæ, & simplices & compositæ, sola tamen ea quæ ex succo fit vuæ, vocatur vinum. Ita etiam antonomasticè, ac propriè vocatur panis, qui paratur ex farina triticea subacta cum aqua: qui verò paratur ex aliorum frumentorum, aut leguminum (nam ex his omnibus parari solent in caritate annonæ) farinis, aut cum alio succo, dicetur panis cũ adiecto vt panis hordeaceus, typhaceus, fabaceus, aut apud Indos ex mayz (ita illi vocant quoddam genus frumenti, ex quo parabant sibi panes) aut panis dulciarius, aut lacticinus; panis verò simpliciter, est qui ex triticea fit farina cum aqua. Inter ea omnia quibus vescuntur homines, panis & vinum tenent primas, quia alij omnes cibi dati sunt hominibus ad delicias, & ad abundantiam: hi verò ad necessitatem & sufficientiam, & his maximè vtuntur homines. Nullis cum maiori malo carere potest, & nullis magis contenta est natura: quia sunt omnium optimè parabiles, mortalibus omnibus maximè communes, optimè omnium nutrientes: non tamen panis & vinum eodem modo, neque eisdem de causis, sed panis, quia substantiam

Potionum genera.

Panis.

Mayz.

tiam habet bene crassam, boni succi, & cum substantia nostra bene agglutinatur, habétque tantò plus alimenti, quantò medicamenti minus, cùm sit moderatum quiddam, neque calidum, neque frigidum, neque humidum, neque siccum, neque facultate vlla medicamentosa, vt expurgandi, aut sistendi, aut laxandi, aut aliud eiusmodi faciendi, sed si quid tantillum inclinat in calidum, quo natura gaudet & fruitur. Itaque est panis pro omnibus cibis, quia mediocritatem tenet omnium, & tenuium, & crassorum, & facultatum medicamentosarum maxime expers, vt sit mere alimentum Has ob causas symbolum est omnis escæ, ac totius nutritionis, petentesque huic corpori necessaria alimenta, solum panem iubemur petere, quem quotidianum vocamus, quia corpora indigent quotidiana refectione. Neque satis est, si quantum corpulentissimus athleta sanguinis habeas; & succorum intra venas repositum nisi recenti refectione quotidie vtaris, quæ quidem necessitas, ex spirituum facili dissipatione nascitur. Has ob causas Eliæ fame pereunti, panem quidem solum eúmque quotidie mittebat Deus per coruum. Vinum non nutrit tam firmiter quàm panis, tamen multò citiùs, quia non est tam aptum in densam, solidam, firmamque substantiam abire, tamen abit citissimè in vitales spiritus, ac satis citò in sanguinem tenuem & calidum. Hinc fit, vt optimè maximeque secundùm eorum naturas, dicatur panis confirmare cor hominis, & vinum lætificare. quia euenit his quod & aliis cibis, vt scilicet quò citiùs nutriunt, eò citiùs dissipetur quã præstiterint substantia contra quò tardior, eò firmior refectio sit, & diutiùs duret; in eam enim sententiam scriptum ab Hippocrate est, *Eorũ quæ celeriter nutriunt, celeres quoque fiunt excretiones.* Quæ ergo tardiùs nutriunt, solidius præstant robur, potestque qui eis vsus sit, diutiùs sine alia refectione persistere, pugnare, arare, aut aliud quiduis laboris sustinere: quæ verò nutriunt citò, præstant alacritátem, refectione illa facili spirituum, reuocant ab exolutione, & deliquio, si quod est: itaque exhilarant, robur verò & ad sustinendos labores vim non præstant, etsi quis impleatur, quia dissipantur facilè. Igitur quod maximè firmat, roboratque si modò vnicus cibus capiendus sit, est panis (quò spectat illud capitis 28. primi Regum, *Et robur non erat in eo qui non comederat panem tota die illa*: nimirum, vt dictum est, ad robur indigemus pane, eoque quotidiano) quod maximè exhilarat, vinum: exhilarat verò cùm ebrietatem affert, quia obliuisci facit paupertatis, & doloris, denique omnes molestias, curasque facit deponere. Nam vt

Panis bene moderatus.

Vini natura.

Hippocrates libello de flatibus inquit, *Ebrij fiunt præsentium malorum obliuiosi, ac futurorum bonorũ fœcunda spe beantur.* Vnde constat hilaritatem maximã ex vino, initium quoddam ebrietatis esse. Tametsi etiam citra vllam ebrietatis, seu dementiæ partem, lætitiam afferre potest mediocrem. Nam c. 31. Ecclesiastici dicitur, *Vinum ad iucunditatem creatum est, & non ad ebrietatem initio.* Est igitur iucunditas ex vino citra omnem ebrietatem, causæ verò illius sunt, dicta spirituum vitalium refectio, quorum penuria quia laborant melancholici, tristes esse consueuerunt, & quòd calefacit, laxat, funditque cor: quem eundem motum illud per lætitiam subit. Vt enim per tristitiam contrahitur, & torpescit, ita per lætitiam laxatur & titillat, cuius motus, calor suauis accommodatissima causa est. Quòd ergo vinum lætificet, has habet causas manifestas, præter indicibilem quampiam sympathiam, quam fortasse habet cum corde, quæ in eius substantiæ modo consistet, cùm ad iucunditatem creatum sit ab initio. Quòd lætificare Deum quoque dicitur, maius aliquod suspicor habere sacramentum, enarrandum Theologis: mihi illud occurrit, quandoquidem dicitur Deus in initio Geneseos, vidisse cuncta quæ fecerat, delectatusque quòd essent valde bona consonum est, vt tantò intuitu rei cuiusque magis delectetur, quantò ea est melior: aut (vt meliùs dicam) tantò res quæcunque sit potior, quantò Deo magis placuerit. quapropter perinde sit dicere, rem aliquam lætificare Deum, & esse optimam: est verò vinum optimum, nisi quis eo vtatur ad ebrietatem, facit enim ad iucunditatem; & ad sanitatem animæ & corporis, & ad vitæ æquitatem, & bonos mores. Ita enim dicitur capite nuper citato Ecclesiastici. *Exultatio animæ & corporis vinum moderatè potatum, sanitas est animæ & corporis sobrius potus*, & rursum: *Æqua vita est hominibus, vinum in sobrietate*, nimirum vt cap. 30 eiusdem libri dicitur, *Multos occidit tristitia.* His causis Seneca libro de tranquillitate vitæ, ad eam obtinendam, ebrietatem laudat, exemplo Catonis Solonis, & Archesilai, qui illi indulserunt Sunt verò illius hæc verba, *Nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat curas: eluit enim curas, & animo animum mouet, vt morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur.* Hæc ille. Nobis tamen neque sanitatis, neque hilaritatis causa procedendum vsque ad ebrietatem vnquam est, neque quæ ad mores spectant, petenda à Medicis, neque Philosophis; nisi quatenus cum diuina consonan sapientia, quæ tantum permittit vinum in sobrietate.

Melãcholici cur tristes.

Cur vinũ lætificet.

Ebrietatis ex antiquis commendatio.

CAPVT

CAPVT XXVIII.

CAp. 16. lib. 1. Regum ita est scriptum. *Ecce spiritus Dei malus exagitat te. Iubeat dominus noster rex, & serui tui, qui coram te sunt, quærent hominem scientem psallere cithara, vt quam arripuerit te spiritus Domini malus, psallat manu sua, & leuiùs feras.*

Duplex hic occurrit naturalis dubitatio. prima, An Dæmones possint morborum, qui alioqui in succorum & tēperamentorum, aut etiam compositionis vitia referantur, esse causæ. Deinde, An eadem auxilia desiderent illi morbi, ac cum sine Dæmonis opera orti sunt. Nam si Saül melancholiæ morbo tenetur, haud dubiè consultum esset, iuxta medicinæ præcepta tibicines quærere & Citharœdos, qui musica instrumenta pulsando animum illi demulcerent. nam cùm metus & tristitia ita sint huius pessimi morbi accidentia, vt etiam fiant illius augendi causa, nulla ratione meliùs succurritur, quàm omni genere delectamenti; abigendo mœstitiam, & euocando mentem à rerum terribilium consideratione: vsque adeò vt cùm morbus nondum est admodùm inueteratus, neque succus plurimum redundat: sola iucunda viuendi ratio soleat esse satis ad recuperandam salutem: præstare verò musicam magnam animæ hilaritatem, Ecclesiasticus dicit ter aut quater, cuius in c. 40. sunt hæc verba, *Vinum & musica lætificant cor.* meritò igitur musica mœstis, quales maximè sunt melancholici, naturaliter succurrit. si verò Saül non humore agitabatur melancholico, sed Dæmone, quæ causa esse possit, vt citharæ pulsatione iuuaretur, & leuiùs eam exagitationem ferret? An Dæmon mitescit musica? Hanc ob dubitationem, plurimi nihil hîc censent fuisse naturale, sed diuina vi effectum, vt pulsante Dauide citharam abigeretur Dæmon, non tam ob soni numeros, quàm ob diuinos hymnos quos ille cantando recitabat. Itaque diuinis Psalmis, vt exorcismis abigit Dæmonem. Ego quidem hoc non nego, neque dubito illa ratione, vim verbi Dei, & Dauidicæ Prophetiæ significatam esse: nihilominus censeo, naturalem quoque causam cum diuina illa coniunctam esse, atque admirandum illum effectum in vtramque referendum fuisse. Hoc indicabo facilè, productis in medium quibusdam Auicennæ verbis, ex cap. 18. fen. 1. tract. 4. quod est de melancholia, ea verò sunt hæc: *Et quibusdam Medicorum visum est, quòd melancholia contingat à Dæmonio, sed nos non curamus, cùm Physicam docemus, si illud contingat à Dæmonio, aut non contingat, postquam dicimus, quòd si contingat à Dæmonio, tunc contingit ita*

Morbi à Dæmonibus quomodo curandi.

Melāncholiæ remedia.

Musices vis.

vt conuertat complexionem ad choleram nigram, & sit causa eius propinqua cholera nigra, deinde sit causa illius Dæmonium, aut non Dæmonium. His verbis Auicenna inquit, nihil referre ad curationem, siue Dæmon sit qui melancholica inferat accidentia, siue non: eò quòd non possit ea inferre, aliter quam per ipsos melancholicos succos. Itaque causam proximam semper ad ipsos succos deuolui, atque eum ablatione causæ proximæ, necesse sit tolli morbum, vtentibus nobis naturalibus auxiliis, & causam tollentibus, necesse erit tolli morbum, etiam si Dæmon eum excitauerit. Ratio sanè hæc, partim quidem rectè procedit, partim tamen deficit quandoquidem, vt morbus qui pendet ex causa, nisi sublatione causæ proximæ non tollitur; ita neque ipsa causa proxima, nisi sublatione prioris: etiam si sit externa, modò non recesserit. velut si Sol bilem excussit, atque ita febrem fecit, tolli non possit febris nisi bile euacuata, aut consumpta: sed neque hæc penitus euacuari aut consumi, nisi ægrotus à Sole recedat, & in frigidiorem locum se transferat. si verò iam recessit, solum superest vt euacuetur bilis. Igitur eodem modo, si quis Dæmon, melancholicum succum agitando & augendo, melancholica intulit symptomata, iam recessit, solum superest, vt naturalibus agatur auxiliis, aduersus morbum & causam humoralem: si verò adhuc immanet, necesse sit simul vti remediis quæ Dæmonem abigant, & quæ melancholicum succum euacuent, & compescant. Effectum itaque hac ratione est, non vt omninò sit indifferens, siue sit morbi causa Dæmon, siue secus, vt volebat Auicenna; tamen, vt quæcunque auxilia naturalia curare possunt morbum, cùm is à Dæmone non pendet, possint etiam aliquatenus subuenire cùm pendet. Si ergo cantilenæ, & musicorum instrumentorum concinnus sonitus, placare naturaliter possunt melancholicorum sæua symptomata cùm eo morbo quis laborat, possint certè eodem modo, & eadem prorsus causa, cùm eius morbi author Dæmon est. Verùm hoc ipsum quod aliquatenus videtur iam esse demonstratum, euadet longè euidentius, si hæ dubitationes priùs explicatæ sint. Prima an malus Dæmon possit morborum causa esse; secunda, quomodo? tertia, an sint aliqua naturalia remedia, quæ per se, ipsos abigant Dæmones, an non, sed spiritalibus solum agendum aduersus eos sit, vt Ieiunio, & Oratione? His enim decisis, facilè eò quò volumus perueniet disputatio. Antiquissimas esse has dubitationes, neque Christianis solùm aut Iudæis, sed & Mahometanis & Idololatris agitari solitas constat. Primùm quidem ex eo Auicennæ loco quem produximus, deinde & ex libro de morbo sacro, qui nomine

Hippo

Hippocrates circumfertur, toto enim eo libro disputatur aduersus affirmantes, Epilepsiam ad Dæmonem referri, & eos, qui eo malo teneantur, solere in domum fugere, aut aliter à multorum conspectu se subtrahere, persentientes inuadi sese à Dæmone, atque adeò contendentes eiusmodi, non medicinalibus auxiliis, sed expiationibus esse curandos. censet verò is author, eam opinionem non aliunde, quàm ex ignoratione naturalis epilepsiæ, causæ nasci: plausibilem verò esse vulgo, eò quòd morbus videatur esse mirabilis, & ab aliis diuersus: atque quòd expiatio minùs molesta curatio esse videatur quàm quæcunque medicinalis, aut chirurgica. Atqui profectò, vt qui Philosophiæ sunt ignari, ob multarum rerum naturaliũ ignorationem fieri solent creduli, & superstitiosi: ita qui Physicæ plus satis sunt dediti, rebus omnibus quæ corpora non sint, aut eorum motus, periclitantur diffidere. Nunc verò cùm de Dæmonibus tam multa à Philosophis disputata sint, non video cur quispiam, quantumuis rigidus Philosophus esse velit, tollat è medio Dæmones, nullamque causæ rationem in morbis excitandis & torquẽdis corporibus eos habere censeat. Nam hæc cõsecutio nihil valet, potest melancholia & epilepsia vt quiuis alius morbus, citra Dæmonem fieri, ob succos ita aut aliter motos aut vitiatos: ergo non potest fieri per Dæmonem. At verò neque hæc. Quiuis morbus talis fit ab humore & causa naturali, ergo nullus fit à Dæmone, quia is ipse morbus qui fit à Dæmone, fit per causam naturalem, si Dæmon non aliter quàm per ipsos humores, infert tales morbos, habetq; Dæmon vicem causæ externæ, vt dictum est. nisi verò negetur, Dæmonem posse mouere succos: at verò moueri corpora ab spiritalibus substantiis, neque Arist. quidem, qui minimè de Dæmonibus est philosophatus, negauerit. Ille enim causas omnes corporum motrices reducit vsque ad indiuisibilem & incorpoream. Itaque posse fieri, vt Dæmonis præsentia morbos excitet, neque quidpiam in hac assertione Philosophorum placitis esse repugnans indicatum est. At verò esse re vera ita, superest indicemus. Primùm quidem literarum sacrarum testimonio, deinde & argumento ab ipsis rebus accepto. D Lucæ cap 8. ita scriptum est: *Occurrit illi vir quidam, qui habebat Dæmonium iam temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.* & paucis interpositis, *multis enim temporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis, & compedibus custoditus, & ruptis vinculis agebatur à Dæmonio in deserta.* Ex hac narratione facilè constabit cuiuis, qui vel summis labiis degustauerit medicinam, hunc hominem laborasse ea maniæ

An morbi per dæmones excitentur.

 specie,

Lycanthropia. ſpecie, quæ vocatur à Medicis Lycanthropia, ſeu lupina inſania. His enim præcipuè accidentibus definitur is morbus quòd ita affecti domi contineri non poſſunt, ſed circa ſepulchra frequenter vagantur. Iam verò eum, cuius mentio fit 9. cap Marci, conſtat fuiſſe epilepticum, ita enim dicitur: *Et attulerunt eum, & cùm vidiſſet eum, ſtatim ſpiritus conturbauit illum, & eliſus in terram volutabatur ſpumans.* conſtat verò elidi in terram, ac volutari, & neri ſpumam circa os, certiſſimas notas Epilepſiæ ſigna. eſſe Epilepſiæ. Quin etiam (quod aliquantò videtur rarius) conſtat 13. cap. D. Lucæ, puellam quandam conuulſionem ſpinæ accepiſſe à Dæmone: qua laborauit decem & octo annos. Manifeſtum ergo eſt, quanto in errore ſint, qui quòd indicauerint, eum qui defertur ad exorciſtas, teneri epilepſia, aut Cathocus. cathoco, aut melancholia (iis enim morbis frequenter tenentur) aut alio quòuis morbo, putant ſe iam indicaſſe, non eſſe id à Dæmone: cùm his exemplis conſtet, eos morbos quandoque fieri à Dæmone. Neque verò cùm Dominus noſter inter mortales ageret, vexabant hominum corpora Dæmones, ac non etiam nunc vexant. Non enim ſancta Eccleſia quæ diuino regitur ſpiritu, vteretur exorciſmis, ac crearet quotidie exorciſtas, niſi vexarentur nunc quoque hominum corpora à Dæmonibus. ſed & ex his quæ homines fide digni, & verbis, & ſcriptis teſtantur, facilè indicatur, eſſe etiam hoc tempore talium malorum cauſas immundos ſpiritus. Nam ferunt, horum multos reſpondere, appoſitiſſimè loqui, linguis alioqui ignotiſſimis, vt ruſticum & ignorantiſſimum Latinè, Græcè, Exorciſtarum vis. aut Chaldaicè: præterea iuſſos ac coactos ab exorciſtis, ſignificationes de ſe euidentes præbere immundos ſpiritus, & homines ab eis detentos multa diuinare, & narrare, quæ in remotiſſimis mundi partibus agantur. quæ ſanè conſtat nullatenus habere poſſe Phyſicam cauſam. Veriſſimè enim dictum eſt illud ab Ariſtotele, ſiquid aliud, intellectum hominis non poſſe aliter intelligere quàm phantaſmata intuentem; atque adeò nihil Intelligē di modus. in eo eſſe poſſe, quod priùs non fuerit in ſenſu. Cùm igitur anima ruſtici nullum, ne minimum vnquam conceperit Græci ſermonis phantaſma, vnde poſſit eius intellectus nunc abſtruſiſſimas phraſes eius idiomatis haurire? Eſt certè intellectio, animæ rationalis actio propria quamque citra organa corporea poteſt exercere, vnde & ſeparabilis eſſe cognoſcitur: ea verò, etſi per ipſiſſimam mentem citra organa agatur corporalia, non tamen dum anima in hoc corpore eſt, citra corporalia phantaſmata. Illud enim intelligere, eſt de vniuerſalibus, & à materia ſeiunctis cogitare: ſeiunguntur verò à corporalibus phan

phantaſmatis, vi intellectus agentis. Quorum ergo nulla vnquàm concepta ſint phantaſmata, nulla poteſt eſſe intellectio. Iam verò vt intellectio eſſe non poteſt eorum, quorum nulla fuerunt phantaſmata, ita neque recordatio, quorum non fuerit imaginatio, neque imaginatio, quorum non fuerit ſenſus. Ergo quæ alibi agantur certò cognoſcere nullus poteſt: per nullam enim internarum potentiarum, cùm talium nullus anteceſſerit ſenſus. Dixi verò certò cognoſcere, quia temerè, caſu quodam aliquid prædicere, aut præcogitare, garrulis euenit, & iis qui variis imaginationibus æſtuant, vt mare. Scio quoſdam Philoſophos minùs exactos, & qui admirationi magis ſtudent quàm veritati, cenſuiſſe admirandas has vires eſſe humoris melancholici, fierique poſſe, atque adeò ſolere; vt quidam (in quibus ſcilicet is ſuccus abundat) loquantur linguis ignotis, diuinent, quin etiam citra contactum moueant aliena corpora, cogant pluuias, excitent procellas, atque adeò eò vſque procedunt quidam, vt in neſcio qua naturali quarundam animarum præſtantia, vim mirabiliora opera efficiendi conſtituant. Verùm ex dictis conſtat horum aſſertiones deuolui ad aſſertiones illas Platonicas, Intelligentem animam non eſſe corporis actum, & vt Ariſtoteles loquitur, entelechiam, ſed aſſiſtere vt intelligentiam cœlo: noſtroſque animos ſciuiſſe quidem anteà omnia, diſcere verò nihil aliud eſſe quàm recordari. Ita enim, quandoquidem intelligens anima neque corpus naturale ſit, neque naturalis corporis actus, non teneatur legibus cauſæ naturalis, ſed poſſit mouere ſine contactu, & quia priùs omnia nouerat, poſſit extra materiam diuagata, aùt quietem agens per ſomnum, ſubtrahenſque ſeſe à ſenſuum perturbationibus, vt illi philoſophantur, per ſeſe ſcire, quæ à nullo ſenſuum acceperit. Verùm dictas aſſertiones conſtat ſapientium omnium conſenſu cenſeri iam abſurdas, & eſſe dogmatibus eccleſiaſticis diſſonas. Igitur qui vaticinantur, ſiue per ea inſomnia, quæ vocantur diuina, ſiue vigilantes, qui ignotis anteà loquuntur linguis, ope ſpiritus cuiuſpiam id faciunt ſiue boni, ſiue mali. Cùm verò torquere hominum corpora ad immundos potiùs ſpiritus ſpectet, conſtat eos qui torquentur ſimul tale quidpiã faciunt, teneri à ſpiribus immundis, atque ſpiritus immundos taliũ morborũ cauſas eſſe. Sed quo pacto eſſe poſſint dicamus. Dæmon cauſa eſt externa morborum. Non enim intra corpus ipsũ latẽter naſcitur, ſed extrinſecus accedit morbos illaturus, eos igitur qui pendent ex materia, non aliter infert, quàm aliæ cauſæ, procatarcticæ; putà mouẽdo internas, vt melancholiam morbum, augendo melancholicum ſuccum, & eum qui inerat

Phantaſmata.

Melãcholiæ vis.

Vaticinia vnde.

commouendo, deferendoque in cerebrum, & internorum sensuum sedes vapores nigros. Augere verò potest melancholiam eam quæ naturaliter generatur, detinendo ne expurgetur; aut quascunque exurentes causas admonendo, Epilepsiam verò, Apoplexiam, Paralysim, aut Catochum, deferendo crassos succos; ac per eos cerebri ventres, aut ipsas neruorum radices obstruendo. Cæcitatem, aut surditatem eodem modo, excrementa ad oculos, aut aures aceruando: quãquam hæc duo mala sine interna causa facere per sese possit, neruos visorios aut auditorios comprimendo, quominùs per eos facultas sentiendi transmittatur; aut cæcitatem quidem humorem aquæ qui crystallino oppositus est agitando: surditatem, detinendo aërem connatum (hunc enim existimo proprium esse audiendi instrumentum, vt & Aristoteles) quominùs moueantur. Vt enim nisi humor crystallinus colorum fulgoribus intinguatur, agi non potest visio: ita neque nisi internus aer externi excipiat motitationem, auditio. Itaque aqueum humorem tranquillum esse expedit, vt rectè agatur visio, & aerem internum agitari, vt auditio. Multa alia mala sunt huiusmodi, quæ aut per seipsum possit Dæmon facere, per internas causas. quapropter ad tollendum ea mala, quæ per sese faciet, solis exorcismis sit satis vti: ad ea verò quæ per internas causas, medicinalibus pariter auxiliis vtendum erit. Non ergo erit semper satis fugasse Dæmonem, nisi morbum etiam cures (vt neque satis semper sit ad tollendam febrem, quam peperit ira aut labor, mitescere, aut quietem agere) neque vnquam satis sit naturalibus instare remediis, nisi Dæmonem fuges quò fortasse respiciens Hippocrates in prognostico dixit: *Si quid etiam est in morbis diuinum, illius quoque oportet discere prouidentiam.* Nimirum refert ad curationem, & ne hoc ignoras & solum naturalem causam suspicatus, ineptè prædicat. Sed an sint aliqua naturalia remedia, quæ per sese in ipsos dæmones ferantur, & illis naturaliter aduersentur, dignum est consideratione. Videtur enim consentaneum, in ipsis naturalibns rebus esse quasdam Dæmonibus gratas, quasdam ingratans, & quibusdam allici quibusdam fugari naturaliter, vt capite septimo, & quintodecimo huius libri disputare cœpimus) siquidem inter omnes gentes, quia expiationibus curare morbos huiusmodi tentauerunt, res quasdam cauere iusserunt, & quibusdam vsi sunt, idque diuinitatis ipsius morbi causa dicentes se facere. Nam Hippocrates in illo libello de morbo sacro (nimirum erant etiam inter idololatras qui expiamentis tentarent curare) ita scripsit aduersus expiatores: *Cæterùm qui primi* (loquitur de Epilepsia) *hunc morbum sacrum*

Humoris Crystallini agitatio visum impedit.

Expiationis inuentio.

pronun

pronunciarunt, tales mihi hi fuisse videntur, quales etiam nunc sunt Magi, & Expiatores, & Circulatores, qui se vehemẽter pios esse simulant, & amplius quid scies. Hi itaque consilij ac mentis inopes prætexentes diuinitatẽ, cùm nihil haberent quod exhibitum prodesset, vt ne manifesta fieret eorum ignorantia, sacrã hanc esse affectationem pronunciarunt, & rationibus idoneis collectis curationem constituerunt sibipsis securam, expiamenta offerentes, & incantamẽta, & à balneis abstinere iubentes, & à cibis multis, velut ex marinis quidẽ à mulo & melanuro, mugilique, ac anguilla: ex carnibus verò à caprina, ceruina, suilla, ac canina: ex volucribus autẽ, a Gallo, turture, ac otide: ex oleribus à menta, allio, & cæpa. pallium præterea nigrum habendum non esse, neque in caprina pelle decumbendũ, neque eandem gestare oportere, neque pedẽ supra pedem habendum esse, neque manum supra manum. Hæc illo in loco. Ex quibus intelligimus, Magos illos siue expiatores, qui inter gentes versabantur, cùm morbum diuinum, hoc est, à Dæmome esse censerent, res quasdam interdixisse, vt naturaliter noxias iis, qui ita laborarent. Quin etiam hoc tempore scimus, multos exorcistas solere suffitu quarundam rerum vti, vt ipsi dicunt ad torquendum fugandumque Dæmonem ipsum. Nimirum dicunt, eum molestissimè ferre suffitum cornu caprini, & cuiusuis stercoris, præcipuè humani, & ruta, ac hypericone (quem ob id fugam Dæmonum appellant) fugari. Sed quod maioris nomenti esse videtur, & eius quod propositum est maiorem fidem facere, Tobias iunior suffitu iecoris cuiusdam piscis, iussu sancti Raphaëlis, fugauit Dæmonem, qui septem viros illo priores interfecerat. Videtur itaque his testimoniis effectum, pro ipsomet Dæmone fugando, esse naturalem quandam curationem. Nihilominùs vt nuper citatis capitibus indicauimus, si Dæmones penitus sunt incorporei, vt certè sunt, nullam à corporibus naturaliter passionem possunt accipere: sed neque si corporei essent (nisi etiam essent corruptibiles) voluptate aut dolore affici possent: quia neutrum horum potest esse sine sensu, neque sensus esse potest, nisi cum organis, habentibus communem naturam cum ipsis sensibilibus. Quapropter corruptibilium rerum sensitiua, corruptibilia esse corpora necesse est. Nisi igitur Dæmones corporei & corruptibiles sint (quales certè non sunt) neque voluptate neque dolore affici possunt naturaliter ab vlla qualitate corporali. dixi naturaliter, quia prima causa, quam nullis naturæ legibus teneri in Physicis fusiùs demonstraui, potest corporibus præstare vim attingendi etiam incorporea. ea verò vis non fuerit naturalis, sed superior, vt igni torquendi diabolum & angelos eius, & benedictæ

Quas res dæmõ fugiat.

 aquæ

aquæ eosdem fugandi & abiuendi mentes. Huiusmodi quandã virtutem tributam esse hepati illius piscis, quo Tobias vsus est, crediderim. Aliorum verò quæ proposita sunt, aliæ sunt causæ.

Balnea quibus interdicta. A balneis suspicor circulatores illos arcere solitos ægrotantes, quo sublata maxima ac notissima talium morborum curatione, maior expiationibus authoritas accederet. Nimirum melancholici morbi, quales sunt plerunque quos Dæmon ciet, nullo auxilio magis quàm balneo curari solet, atque eo magis quàm vllo alio Medici vtuntur. Tollebant ergo hoc, vt viderentur tollere totam curationem naturalem. Cibos illos omnes interdici ægrotis idoneum erat ob ipsos morbos, quandoquidem ob crassitiem, aut melancholicum substantiæ modum, aut acrimoniam erant noxij. Imponebant verò illi hac in re vulgò, id quod erat naturale ad diuinam causam referentes. Nigro indui

Pallij nigri vsus interdictus. pallio, ad melancholicas passiones non est vtile: manum habere supra manum, aut pedem supra pedem, otiosi & cogitabundi est, quod etiam melancholicis obest, indui pelle caprina, aut in ea decumbere, proprietate quadam esse noxium epilepticis Tralianus capite proprio tradidit. At verò quòd suffitu cornu caprini, & stercoris torqueatur Dæmon, dicunt causam esse, quòd contemni se non ferat, cùm sit superbissimus Ego verò exististimo, ventum esse illis in eam opinionem, quia vt Medici omnes testantur, illarum rerum suffitu epilepsia manifestatur. statim ergo ac epileticus illis suffitur, corripitur paroxismo, aut si

Hypericõ. paroxismo tenetur, ingrauescit. illi verò putant irritari Dæmomonem. Rutam & Hypericonem salutares herbas esse ad dictos morbos, res est apertissima: cuius præcipua causa est, quòd flatus absumunt, atque ita humores sedant, qui magna ex parte flatuum agitatione perturbantur, vt libello de flatibus probat Hippoc. si modò ipsius est ille liber. Itaque vtuntur quibusdam rebus, quas (cùm ad morbos illos curandos conferant) censent conferre ad fugandos Dæmones, & aliis quibusdã quæ nocent, hac ratione putantes se torquere Dæmonẽ, cùm torqueant potiùs miseros ægrotantes. Hæc cùm ita se habeant, cõstat ex his omnibus quæ dicta sunt, verisimile esse, plurimos eorũ, qui Dæ-

Dæmones quos inuadant. monis opinione ad exorcistas deferuntur, Dæmonẽ non habere, sed morbis aliquibus eorum qui dicti sunt, teneri & præ inopia consilij, cùm tentatæ sint aliæ curationes anteà, neque sufficiãt, deferri ad illos id quod meritò ab Hippoc. lib. de morbo sacro reprehenditur: esse tamen etiam aliquos, quibus talium morborum causa est Dæmon, illisque curationẽ naturalẽm non esse satis, conferre tamen, non ipsos Dæmones per se, sed ob morbos aut eorum symptomata, aut internas causas, quas Dæmon ciet.

Exemplo

Exemplo est Saül, qui cùm à Dæmone torqueretur, suauitate Dauidicæ citharæ delinitus mitiùs ferebat: nimirum, vt melancholico occupatus morbo. Neque enim est quòd quispiam sibi persuadeat, Dæmonem esse qui musicæ suauitate captus mitesceret, atque adeò illum torquere sineret. Hoc enim refutatum iam anteà est, disputatumque de ea re aduersus quosdam Platonicos c.16.huius operis, in explicatione c.2. Leuitici, quod bis iam citaui. Solum fortasse superest, quòd hoc loco quispiam dubitet, qua ratione fiat, si Dæmones nihil habent commune cum vllo corpore, vt melancholicos homines magna ex parte inuadant, aut melancholicos ipsi morbos inferant. Mihi quidem videtur ad eorum nequitiam referendum, non ad naturam: nimirum melancholicus succus, maximè omnium paratus est in insaniam & desperationem adigere, quæ illi nequam maximè exoptant.

Saulis morbus.

CAPVT XXIX.

Lib.3. Regum cap.1. ita habetur: *Et rex Dauid senuerat, habebatque ætatis plurimos dies, cùm operiretur vestibus, non calefiebat, dixerunt ergo ei serui sui, quæramus domino nostro regi adolescentulam virginem, & stet coram rege, & foueat eum, dormiatque in sinu suo, & calefaciat dominum nostrum regem. Quæsierunt igitur adolescentulam speciosam in omnibus finibus Israël, & inuenerunt Abisag Sunamitidem, & adduxerunt eam ad regem, erat autem puella pulchra nimis, dormiebatque cum rege, & ministrabat ei, rex verò cognouit eam.*

Cùm quis satis vestibus operiatur non calefieri, naturalis caloris defectum significat, quia vestes non calefaciunt calore proprio quo actu sint, vt ignis, neque quo potentia, vt medicamenta, sed solũ retentione, ac quodam repercussu caloris nostri: nimirum nostri caloris vi, expirat semper vaporosum quiddã ac calidum ex nostris corporibus, quod vocat Galenus calidum effluuium. illud vestes detinent, ac circa nostram cutem geminatum, faciunt sistere, atque ita calefaciunt, præterquam quòd externum frigus arcent, vt & domus parietes, & tecta. Cùm igitur corpus non calescit vestibus, nõ potest alia esse causa, quàm quòd non est calidũ effluuium, atque eò magis, quòd externum frigus sẽper arcent, vtcũque habeat corpus. Igitur si ne sic quidẽ calescit, constat corpus esse valde frigidũ, ac nihil, aut quàm minimum calidi spirare. Vt autẽ hoc eueniat duplex potest esse causa

Vestium vsus.

Calidum effluuiũ.

causa. aut enim ipsum innatum calidum affectum est, vt per magnum rigorem euenit, etiam valde calido iuueni, aut per sese est tenue & exiguum, in sene verò, neque rigore, neque horrore occupato, neque alia vlla passione præter naturam, constat ab exiguitate & tenuitate caloris naturalis, quæ ipsius extremæ senectutis omnes naturaliter est, nasci, cùm verò Dauid tanta caloris naturalis penuria laboraret, nullum salubrius consiliũ excogitari potuit, quàm quod serui eius ceperunt quærentes virgunculam formosam, quæ in sinu eius dormiret, videbantúrque legisse Galenum lib 7. Methodi. vbi imbecillitatem frigidi cum siccitate ventris curans, inquit. *Ex iis verò quæ extrinsecus applicantur, boni habitus puellus vna sit accubans, vt semper abdomen eius contingat.* Multò itaque meliùs illi consuluerunt, quàm si eum magna vestium mole onerassent, aut multo igne lectum concalefecissent, aut inuoluissent senem totum linteis igne concalefactis, aut oleis calidis inunxissent, aut etiam sinapismis aut rubrificantibus; ac multò magis quàm si vino meraciori ingurgitauissent: quia nullus calor naturali nostro magis conformis, aut esse, aut excogitari potest quàm qui feruet in pueruli aut adolescentulæ corpore: nimirum humanus ille est, & ob ætatem vigens. Itaque perinde est ac si senili corpori puerilem calorem manu admoueas, cuius solùm defectu illud laborabat. nulla ratione potiùs videaris tribuere illi quod deest. Verum hoc vt apertiùs iudicemus, quid intersit calorem simpliciter dicas, an naturalem calorem, oportet explicare.

Caloris frigus.

Senes calefaciendi ratio.

Nam Stoici (vt apud Ciceronem libr. 2. de Natura Deorum, videre est) censuerunt (quorum etiam sententiam hac in parte multi secuti sunt) vt duplex à Platonicis ignis statuitur, cœlestis & elementaris, ita etiam esse in rebus duplicem calorem, alium quidem cœlestem vt solarem, qui omnia generet, foueat, & ducat incrementum: alium igneum, qui omnia dissipet atque absumat. Atque in primo quidem genere esse calorem naturalem rerum omnium viuentium, in altero calorem ignis quo vtimur. Solis enim calore foueri terram, & fruges omnes tum nasci, tum ducit ad incremmentum, igne verò admoto consumi omnia: ita calore nostro ac naturali coctiones omnes agi generaríque ac nutriri omnes in nobis partes, alieno verò & præter naturam, vt febrili, ad tabem deduci, esseque hos calores (quadoquidem adeò efficiant contraria) longè diuersos, alterum quidem natura cœlestem, alterum elementarem. Ego verò cœlestem calorem nullum esse existimo, nisi est etiam frigus aliquod cœleste, quod nullus

Ignis duplex.

Caloris vis

An sit calor cœlestis.

nullus ponit. Omni enim calori frigus contrarium est: neque minus admota niue refrigerantur, quæ à Sole quàm quæ ab igne sunt concalefacta. Quòd si non minùs solari quàm igneo contrarium frigus est, nisi illi idem est calor, frigus duo habet contraria: sin autem alterum frigus etiam est, idque cœleste, certè cœlum non minùs sit corruptibile quàm aër, cùm contrariorum sit capax, & vtrumuis secundùm naturam habeat, alterum præter naturam pati possit. Non igitur est calor vllus cœlestis, sed vt omne frigus ex elementis est, ita & calor omnis. quin potiùs hæc est ratio cœlestis ignis, quòd lucidus sine calore est. Itaque cùm ignis statuatur duplex, lux communis vtrique est, differentia verò in calore & eius vacuitate. Atqui profectò calor quem Sol infert, ad elementarem ignem refertur (vt aliis locis diximus) qui splendoris analogia allectus, cum Sole circumfertur. Nam præter dicta, si calor naturalis non est igneus, sed à cœlo tributus omnis calor naturalis talis etiam sit, neque solùm humanus, sed & qui omnium animalium; neque horum solùm, sed & omnium stirpium, neque certè harum solùm, sed & omnium quæ suo calore seruantur, & admoto igne corrumpi possunt, cuiusmodi esse videmus succos omnes, vt lac, vinum, mel, oleum florum omnium ac herbarum succos siue destillatione, siue compressione extractos. Quod enim horum non corrumpitur, cùm proprius calor tabescit? aut non potest admoto igne penitus absumi? Igitur his quoque est calor cœlestis, quandoquidem ab eo seruantur, cùm corrumpi possint ab externo, atque adeò tantò citiùs, quantò habent propriis minus. Vinum enim natura robustum & calidum sustinet magnum aëris calorem sine corruptione: frigidum verò & languidum vel à repente aëre vertitur in acetum. Quòd si inanima & fluentia habent cœlestem calorem, cur non & solida, vt metalla, & gemmæ, ac denique quacunque vi frigoris & caloris possunt deduci ad interitum? si enim vi frigoris interire possunt, proprij caloris retentione seruantur: si autem seruantur proprio, & corrumpuntur alieno calore, proprium habent à cœlo: hæc enim erat causa, qua naturalis cœlestis statuebatur. At verò vt vi frigoris & caloris intereant, necesse est accidat omnibus quæ concreta sunt ex vocatis elementis. Nam quod calidi & frigidi contemperatione constat, vtriusque excessu necesse est interire, quia mediocritatem vterque excessus corrumpit. Fit igitur ex dictis, vt rerum omnium concretarum naturalis calor sit cœlestis. Vnde rursus fit, vt ignis elementum non sit, siquidem in mistis non seruatur virtus eius, quæ enim nisi calor; quòd si ignem

Vini robur.

An ignis sit elemẽtum.

è

è numero elementorum tollis, necesse est tollas & aquam, alioqui mistio non fiet, sed corruptio, quia erunt duo frigida, aqua scilicet & terra contra vnum calorem aeris, & duo humida, aqua scilicet & aër, contra vnam siccitatem terræ: non ergo erit mediocritas, neque attemperatio. Quòd si aquam tollis quoque, necesse est tollas omnia, quia terra & aer non sunt bene miscibilia sine crassa aquæ humiditate. Necesse est igitur calorem proprium rerum omnium igneum esse, aut elementa, & mistionem è rebus penitus tolli, ac longè aliter de natura rerum statuere, atque hactenus ab omnibus Philosophis qui in pretio fuerunt. Quæ igitur est differentia caloris naturalis, & præter naturam, si vterque est elementaris? certè quæ frigoris naturalis & præter naturam: ita etiam & humiditatis & siccitatis, quòd scilicet proprius est aut alienus, estque cuicunque rei proprius calor, qui secundùm naturalem eius mistionem moderatur, & qui mediocritatem excessit, iam est alienus. Atqui calor internus rei, ab exteriùs accedente quopiam aliquando corrumpitur, aliquando iuuatur Atque vt iuuetur, facit similitudo duplex: altera quæ in eius intensione est, vt scilicet non valde excedat, altera quæ in subiecto, vt scilicet similis sit substantia corporis quod admouetur. Si enim aridioris, aut humidioris admodùm substantiæ est, & si non superest intensione, alter vret, alter putrefaciet, vtraque ergo ratione fit, vt nihil vtiliùs possit admoueri quibus calor naturalis extinctus penè est, quàm corpusculum pueruli aut iuuenculæ calidioris. Nam is calor in substantia est simillima, & nisi eueniat febricitare, humani caloris gradum non superat. Neque quidem præter rem erat speciosum quæri, quandoquidem iucundiores fierent ita amplexus, abessetque omne tædium, atque ita foueretur magis senem, non aliter ac elinguntur suauiores cibi, ac medicamenta minimè insuauia, ne venter respuat. Quòd si frigidum iam semen multis vestibus obruas, onerabis quidem plus, calefacies verò nihilo magis: quia vestes parum calefaciunt, nisi sit internus calor quem cohibeant. Si verò linteis calidis inuoluas, aut lectum ipsum admoto calefacias igne: primùm quidem is calor cùm siccior sit, siccitatem auget senilem, & calorē alioqui exiguum dissipat: deinde cùm is calor præter naturam insit ipsis linteis, citò deficit, simulque cum illis refrigeratur rursum corpus: si verò oleis calidioribus, aut aliis medicaminibus ademptis velis calfacere, nec sic quidem proficies multùm, quia medicamenta prosunt quatenus ab ipso naturali ac proprio nobis calore deducuntur ad actum: id verò nisi calor possit, medicamenta nihil efficiunt, aut etiam

Caloris differētia.

Caloris auxilia.

etiam refrigerant. Quòd fit multa affricatione, aut igne fiant acta calida, eadem ac maiora afferent incommoda, quæ & calefacti ad ignem lintei. Iam verò nihil arbitror stultius, quàm senibus caloris augendi gratia, vinum abundanter, merum præcipuè indulgere. Quantò enim vinum calidius est per sese, tantò maiori ventris ac viscerum omnium calore opus est vt superetur: alioqui à minori acescit, crudúmque succum auget, vnde & calorem naturalem suffocat, & morbos innumeros parit, ac mortem properat. Quare vinum esse lac senum, non valde probo; censeo potiùs senibus sensim esse dandum dilutius, vsque dum in extremo senio constitutis toto vino detracto, detur pro eo mulsa aut decocta aqua, satius enim est permittere calori naturali sensim venire ad naturalem interitum quàm vino obruere & senectam facere miserabiliorem, & breuiorem. Rectè itaque procuratus calor est Dauidi seni: quod præcipuè ea in ætate effectum est, qua non potuerit virginem agnoscere: alioquin multò magis læsisset congressus, quàm contulisset admotio. Vinum senibus interdicitur.

CAPVT. XXX.

LIb.4.Reg. c.3. dicit Eliseus Propheta: *Nunc autem adducite mihi psaltē: cúmque caneret psaltes, facta est super eum manus Domini, & ait: Hæc dicit Dominus, facite alueum torrentis, &c.*

Itaque facta super eum manus Domini, hoc est, correptus seu afflatus diuino spiritu, vaticinatus est. Id vero vt fieret, postulauit adduci sibi psaltem, ad cuius cantum facta est super eum manus Domini. Quæ sanè verba magnam habent cōtemplationem. Si enim cantus & musicus concentus vim quāpiam habent ad vaticinandū, ipsa vaticinatio naturalis est, hoc est, ex naturalibus procedens causis. Nam concentus, naturalis quædam est causa. Videntur itaque (spiritus vaticinij) naturaliter allici concentu, aut anima per cātum naturaliter ad vaticinandum disponi. Quod sanè ita esse, Quintus frater in 1. lib. de Diuinatione Ciceronis, ex sententia grauissimorū Philosophorum, quam eo loco tutabatur, iis verbis asseruit: *Ergo & ij quorum animi spretis corporibus euolāt, atque excurrunt foras ardore aliquo inflammati, atque incitati, cernunt illa profecto quæ vaticinantes pronunciant, multisque rebus inflammantur tales animi, qui corporibus inhærent, vt ij qui sono quodam vocum, & Phrygiis cantibus incitantur.* Maximi ergo momenti fuit, rigidissimè examinare vim quā habet hæc res, atque adeò totā de diuinatione doctrinā, quandoquidem maxima sacrorum liberorū pars De vaticiniis multa. Carmina Phrygia.

Prophe

Prophetia constat. quod maximum est fidei nostræ firmamentum, iuxta illud 2. Petr. 1. *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes.* Si verò vaticinandi vis naturaliter hominibus accideret, qua ratione fidei, quæ de supernaturalibus habetur, argumentum esse posset? Vniuersim de diuinatione plurimùm disputatum est à veteribus Philosophis Stoicis asserentibus esse re vera omnia ea diuinationum genera, quibus gentes omnes vtebantur, adeò vt neque auspicia, auguria, neque sortes, neque iudiciariam Astrologiam, quam scientiam Chaldæorum vocabant, repellerent. Epicurei ea omnia deridebant, putabantque esse imposturas quasdam, per credulitatem, & timiditatem hominum inuentas. Diogenes à quo fluxerunt Cynici, cùm intueretur vitæ gubernatores, Medicos, atque Philosophos, dicebat animalium omnium sapientissimum hominem esse: cùm autem inspiceret somniorum interpretes, coniectores, & vates, huiusmodi, dicebat nihil se stultius existimare homine. Itaque & Cynici deridebant hæc omnia. Peripatetici quædam asserebant. Quod vt apertiùs exponamus, ab ea partitione incipiemus, qua Cicero vtitur in libris de Diuinatione. Omnia diuinationum genera, quibus homines vti tentauerunt, ad duo rediguntur: vnum quod ad artem quampiam videtur pertinere, alterum quod arte caret, videturque potiùs constare natura. In primo genere sunt auguria, & auspicia, & obseruationes portentorum, & astrologia iudiciaria, & missiones sortium, & prognostica medicinæ, & physionomia, cuius chiromantia pars est. In secundo genere sunt insomnia, vatum furores, & oracula, & Pythonum ex ventre responsa, & omnis necromantia. Rursum horum quæ in secundo genere continentur, quædam extrinsecus petuntur, vt oracula, & Pythonum, & mortuorum responsa. quædam in ipsa nostra anima esse videntur, vt insomnia, & furores vatum. Porrò ipsi sommiantes aut furentes, vocantur Platonici Vates; qui verò interpretantur, vocantur Prophetæ, itaque vates non intelligere quæ dicunt: Prophetas verò exponere quæ dicunt vates; quamquam in sacris libris hic omnium vsus non ita obseruatur, siquidem Cayphas dicitur prophetasse, cùm nesciret quid diceret. Ergo nos quoque nunc indistinctè vocamus, siue vaticinari, siue prophetare, præsentire, aut prædicere quæ futura sunt. Stoici vt dicere cœpi, nihil horum repellebant, sed omnium gentium hac in parte credulitati fauentes, censebant & auspicia, & auguria, & portenta, & scientiam magnorum, & sortes, aliquid continere in sese certi & firmi, atque adeò vanum non esse eis vti, &

De diuinatione multa.

De diuinatione opiniones.

Diuinationum genera.

Stoici vaticinia habuerunt.

& auſpicatò quiduis aggredi, quod in vita eſſet magni momenti, aut inire prælium, vxorem ducere, aut aliud quiduis facere. Itaque non niſi præter rationem dimitti poſſe, contemplationem dextri & ſiniſtri volatus auium, lugubris, aut hilaris cantus, & extorum in ſacrificiis. Præter hæc etiam, eſſe vim quandam quibuſdam hominibus, & in quibuſdam locis vaticinandi, nunc dormientibus, nunc furore percitis: eſſe quoque Deorum de futuris rebus reſponſa. Primum quidem argumentum, & quod vniuerſum de omnibus concludebatur, accipiebant ex communi omnium gentium conſenſu, qui (vt alibi dicit Cicero) lex eſt naturæ. Vix autem reperiri poterat gens vlla, ad quam Romanorum nomen perueniſſet, quæ non haberet eas omnes prædicendi artes, & apud quam non narrarentur fuiſſe vlla vaticinia. De ſingulis verò ita argumentabantur (eligam quæ videntur firmiſſima) primùm quidem auſpices, augures, & portentorum, & aſtrorum obſeruatores, & ſacerdotes qui conſiderabant exta, non temerè proferebant quidquam; neque niſi conſideratis quibuſdam ſignis, vtenteſque quibuſdam artibus, non aliter ac Medici, conſideratis in facie, & ſpiritu, & decubitu noctis, prædicunt hunc moriturum, victurum illum: atque agricolæ conſideratis volatu auicularum, & ranarum cantu, & grunnitu ſuum, præſentiunt pluere, & nautæ, piſcium conſideratis ſaltibus, & maris colore, inſtantem procellam. Vt ergo nemo eſt qui hæc præſenſionum genera vt naturalia non recipiat, ita nemo eſſe debet qui illa repellat. Nihil enim videtur intereſſe, prætèrquam quòd eorum cauſæ videntur ignorari. Si verò (inquiunt) experimento res conſtat, vt omnium gentium videtur vſu probati, etſi ignoretur cauſa, non eſt detrahenda fides, ſed cenſendum omninò eſſe aliquam, quia nihil ſine cauſa fit. Iam verò diuinationem illam aliam, quæ veriùs diuinatio dicitur, quæque ſine vlla arte intra nos eſſe videtur; dormientes, aut furentes, aſſeritur exemplis multis, quia præter vetera quæ narrantur quamplurima, vix vllus incidet in hanc lectionem, quia non audiuerit multa ad hanc rem pertinentia. Poſt exempla verò addebat Cratippus hoc argumentum, quod ſibi perſuadebat eſſe firmiſſimum. *Quodcunque animal vel ſemel in tota vita vidit cœlum, aut omninò colorem, fulgoremve aliquem, etiamſi centies millies videre nequiuerit, aut videndo deerrauerit, neceſſe eſſe habeas vim facultatemque cernendi: nam quod ea omninò orbatum eſt nunquam videre poterit.* Ergo & quicunque homo, vel ſemel præſenſerit diuinaueritque futura, etiamſi errauerit ea in re pluries, habet in ſeſe facultatem diuinandi. At vero nemo neget

De diuinatione per ſomnia.

plurimos somniasse aliquando, aut etiam vigilantes dixisse res futuras, quæ verè consequutæ sunt. Porrò (dicunt) vt naturaliter tributa est animæ vis quædam sentiendi præsentia, quæ dicitur sensus, & alia sentiendi præterita, quæ est memoria, ita oportet tributam esse aliam futurorum, putà vim diuinandi. Collocant itaque sensum, & imaginationem, quæ sine sensu temporis est, inter memoriam & diuinationem. His argumentis, & aliis multis (quæ vt minùs naturalia sciens prætermitto) affirmabant esse in humanis mentibus vim quandam diuinandi, quæ plerumque langueret, nonnunquam verò excitaretur vehementer, aut calore quadam intrinsecus excitato, vel vehementi motu, vel lino, vel flatu aliquo diuino talē habente naturam, cumque vel ex terræ quibusdam locis non continenter, sed ex temporibus quibusdam exhalare, ac sese, non in omnes, sed in natura magis paratas mentes inserere, illisque diuinationis, velut quædam, citra eum calorem vel flatum, obturata foramina reserare, ab eius quoque facultatis vsu mentem præsentia rerum externarū, inter quas versamur semper interturbari, proinde tunc maximè posse, cùm externis relictis rebus per se mouetur, vt in somnis, aut cùm eleuata est, vt cùm musico concentu detinetur. Licet tibi hæc legere vt multis aliis in locis, ita apud Plutarchum libello de defectu oraculorum. Quibus plurimum videtur adstipulari factum Elisei, siquidem petiit adduci sibi psaltem, vt vaticinaretur. Epicurei omnia diuinandi genera deridebant, censentes nihil eorum quæ omninò non sint, sciri posse, futurorum verò nullum esse adhuc. sed quoniam neque præterita iam sunt, meliùs videtur ratio hæc ita concludi posse. Quæ neque sunt, neque fuerunt vnquam, nullo modo sciri possunt; nam neque per se vt quæ actu sunt, neque per sui species, ac velut vestigia quæ reliquerint, vt quæ præterierunt: nulla est igitur diuinandi ratiò Censebant ergo, eorum quæ præcognita prædictáve per quoduis diuinationis genus esse narrantur, plurimas esse vulgi ineptias, aut sacerdotum imposturas: imperitæ verò multitudini, prætextu pietatis & religionis facilè persuaderi, nōnulla casu euenire, vt scilicet euenire potuit aliud quidnis. Neque enim necessariò non euenit quod prædictum est, sed & cùm non euenit, potuit euenire. Peripatetici, vt Cicero refert, omne id genus diuinationum, quod artis alicuius erat particeps, tollebant, vt Epicurei; id verò quod arte caret, vt diuinationem dormientium, & furentium, & eorum qui morti proximi sunt, concedebant, vt & Stoici. Plato vtrunque mihi videtur recepisse, alterius verò causam reiecisse in Dæmones, alterius in naturam

Epicurei diuinationes derident.

Peripatetici quid de diuinatione.

Opinio Platonis.

ram. Nam in conuiuio siue de Amore, differens de natura Dæmonum, quos inter homines & Deos censet intercedere, inquit: *Per hanc vaticinium omne sacerdotúmque dulgentia circa sacrificia, expiationesque, & incantationes, & diuinatio omnis, atque magica.* idem in dialogo de Natura, vaticinium statuit in iecore, censens scilicet diuinandi vim tributam esse hominibus à natura, & ea vi tunc maximè eos vti, cùm minimè vti possunt prudentia: sunt verò eius hæc verba: *Quòd autem dementiæ humanæ Deus diuinandi vim dederit, illud argumento esse potest, quòd nemo dum sanæ mentis est, diuinum & verum vaticinium vllum assequitur, sed cùm vel somno prudentis vis præpedita est, vel oppressa morbo, vel diuino aliquo raptu à sua sede dimota fieri diuinatio solet.* In Apologia idem Plato Socratis nomine, dicit eos qui proximi sunt morti solere diuinare. Pythagoram narrat Laërtius diuinatione per auguria esse vsum, & inter symbola scripsisse, *diuinationem omnem honora.* Aristoteles quoque sect. 30. problematum, causas quibus Sibyllæ & bacchantes, & vates fiunt, reiicit in calorem quem in mentis sede ciet atra bilis, eius verò sunt hæc verba: *Multi etiam propterea quòd ille calor sedi mentis in vicinio est, morbis vesaniæ implicantur, & lymphatici fiunt; vnde Sibyllæ, & bacchantes, & diuino spiritu afflati fiunt. cùm non morbo, sed temperie naturali fiunt.* Ex his verbis constat, Aristotelem censere, vel saltem eo loco affirmare (nam vt hoc obiter dicam, eius viri sententia propria malè petitur ex problematis, quia in eorum dissolutione sæpe vtitur alienis placitis) esse in hominum mentibus naturalem facultatem futura præsentiendi; eam verò incitari calore, in quibusdam quidem morboso, eosque dici maniacos, phreneticos, aut symphaticos: in aliis verò naturali, quòd scilicet atra bile, eáque calida, naturaliter iuxta mentis sedem, hoc est, in cerebro abundent, eáque causa fieri Sibyllas & vates, atque adeò prophetas, sed & in libro de mundo ad Alexandrum, extant hæc Aristotelis verba, quæ plurimum dictis de naturali diuinatione videntur fauere. *Atque etiam per multa spirituum genera plerisque in locis terræ ostio patefacta sunt, quorum quidem spirituum alij aduentantes instigant, alij inediam tolerare faciunt, & alij vaticinari, vt in Delphis & in Lebadia.* Itaque constat Philosophos omnes, præter Epicureos, qui non adeò sunt à multis existimati sapientes, censuisse esse aliquam diuinandi facultatem, hominum mentibus insitam naturaliter, etiamsi ea facultas non nisi in raris quibusdam esset conspicua. Nam etsi de artibus illis diuinatoriis, aruspicum scilicet, & augurum, sortilegorum, Chaldæorum, & Magorum,

Aristotelis opinio.

Lymphatici & Sibyllæ.

Diuinationē esse censent Philosophi.

Magorum, & Sacerdotum, & similibus dissentirent, aliis has quoque habere aliquid naturale putãtibus, aliis esse vanas prorsus, & nihil habere certi, retineri verò propter mores patrios, ne tollantur simul leges, Platone asserente ea quoque diuinandi genera, non tamen naturales habere causas, sed fieri Dæmonum interuentu; tamen de ea diuinatione, quæ citra omnem artem in nobis ipsis sita esse videtur, quales Sibyllarum, Prophetarum & somniantium, omnes præter dictos, consentiebant, naturaliter esse in ipsis nostrûm mentibus. Ex sacris eloquiis dubitare meritò posset, quam sententiam colligas. Nam cap. 23. Numer. Balaam afflatus diuino spiritu, & laudes populi Israëlitici commemorans, inquit, *Non est augurium in Iacob, nec diuinatio in Israël*, itaque quasi augurium & diuinatio omnis sint vana, aut malorum Dæmonum interuentu fiant, dicit, non esse horum quidpiam inter fideles. Hanc ob causam Saül, dum bonum ageret coram Deo, erasit è terra Israël magos, & ariolos, & habentes Pythones in ventre interfecit. Itaque omnes qui vtebantur artibus diuinatoriis, aut magos & ariolos è terra relegauit: admittentes verò malos Dæmones intra sese, interfecit. Hæc itaque omnia partim sunt censenda vana, partim praua, quòd partim sunt imposturæ, partim agantur, interuentu malorum Dæmonum, quod idem vel ex nostris legibus constare potest, quibus impostores omnes, qui vtcunque diuinationem profitentur, relegari iubentur, vtentes autem diaboli opera, vel comburi, iuxta id arbitror quod Saül initio sui regni fecisse narratur, cap. 28. primi Regum. itaque videtur omnis diuinatio populo Dei esse interdicta. Alia tamen ex parte videri possunt non minùs, sed plus etiam quàm gentes vsi omni genere diuinationis. Nam in secundo genere (vt ab hoc nunc incipiam) esse videntur visiones omnes Prophetarum & prædictiones, quæ non semper & vtcunque, sed efflatis numine quibusdam occasionibus fiebant, velut cùm Saüli obuius fieret cuneus Prophetarum, insiluit super eum spiritus Domimini, & prophetauit in medio eorum: itaque velut furens repente se coniecit medium inter Prophetas, prophetauitque cum illis; cuius rei nouitas prouerbium peperit, *Saül inter Prophetas*, vt narratur cap. 10. primi Regum Elisæus loco citato ad cantum psaltis prophetare cœpit. In hoc genere etiam erant somnia, & somniorum interpretationes, Ioseph, & Danielis. In primo genere esse videbantur missiones sortium, quæ quàm maximè videntur probari in sacris, siquidem 16. Prouerbiorum dicitur, *sortes mittuntur in sinum, sed à Deo temperantur.* Iosue cap. 7. suæ historiæ habetur, Mittens sortes primùm per

Diuinatio populi Dei interdicitur.

Augurij vsus in sacris.

per tribus, deinde per domos, postremò per singulos, reperit Acham filium Chaim, esse anathema. Diuus quoque Mathias electus est in Apostolatum missis sortibus inter eum & Ioseph: vt narratur capite primo Actuum Apostolorum. Augurio videtur etiam vsus Eliseus, qui lethaliter iam ægrotans, propherauit Ioë regi Israel, fore vt vinceret Syriam ter, eò quòd terram sæculo ter percussisset: si autem pluries percussisset, fuisse deuicturum eam vsque ad consummationem. Itaque ex numero iaculationum videtur præsensisse numerum victoriarum: non aliter ac Calchas Agamemnoni narratur, ex numero passerum prædixisse numerum annorum belli Troiani. Sed & 40. cap. Geneseos scriptum est, Iosephum solitum esse augurari in scypho, in quo bibebat: atque ideò ipsemet dixit, *An ignoratis, quòd non sit similis mei augurandi scientia?* Necromantiæ etiam exemplum esse videtur in sacris. Nam Saül cùm consultus Deus ei non responderet neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per Prophetas, curauit vt Pythonissa sibi suscitaret Samuelem, quem consuleret. Obseruationis etiã auium & inspectionis extorum, formam videtur præ se ferre illud, quod Deo imperante fecit Abrahamus, quod narratur cap. 15. Geneseos his verbis: *Et respondens Dominus, Sume, inquit, mihi vaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbam. qui tollens vniuersa hæc, diuisit ea per medium, & vtrasque partes contra se altrinsecus posuit, aues autem non diuisit: descenderuntque volucres super cadauera, & abigebat eas Abraham, cumque Sol occumberet, sopor irruit super Abraham, & horror magnus & tenebrosus inuasit eum, dictumque est ad eum, scito prænoscens, quòd peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, &c.* Videtur sanè in hoc oraculo, & inspectionem extorum fuisse, siquidem diuisit per medium tria illa animalia, & eorum partes contra se altrinsecus posuit auium quoque habitam rationem, siquidem descenderunt super cadauera: porrò accessisse diuinationem ex insomnio, siquidem post soporem dictum est ei quod semini eius erat euenturum. Arti quoque Chaldæorum, hoc est, Astrologiæ iudiciariæ, fauere videtur illud, quod capite quinto libri Iudicum scriptum est, *De cœlo dimicatum est contra eos, stellæ manentes in ordine, & cursu suo aduersus Sisaram pugnauerunt.* Si enim ob infœlicem stellarum in cœlo manentium ordinem Sisara deuicta est, potuit certè præuiso eo stellarum ordine suam calamitatem præsentire. Sed & chiromantici habent in sacris, quo se tueantur: siquidem capite 37. libri Iob ita habetur: *Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint*

Necromãtiæ exemplũ in sacris.

De Astrologia iudiciaria.

singuli opera sua. Iam verò oraculis nulli homines videntur magis vsi quàm Israëlitæ. Nam Dauid consuluit Deum c. 5. lib. 2. Samuelis: *Si ascendam contra Philisth æos & tradas eos in manus meas? qui respondit, non ascendas contra eos, sed gyra tergum eorum, & venies ad eos ex aduerso pirorum.* Consulebant etiam per Prophetas: nam cap. 16. secundi Paralipomenon, dixit Iosaphat ad regem Israel: *Consule obsecro in præsentiarum sermonem Domini. Congregauit ergo rex Israël Prophetarum quadringenta viros, & dixit ad eos: In Rhamoth Galaat, ad bellandum ire debemus, an quiescere?* posteà horum responso non contentus, accersiri iussit Michæam. Quæ igitur diuinatio non erat in Israel? Certè primæ de diuinatione quæstioni, An scilicet sit vlla diuinatio, nullus locus relictus est. Est enim re vera diuinatio aliqua, vsique ea sunt non tantùm populus Dei, sed & aliæ gentes: nam vt fuerunt Prophetæ inter Hebræos, fuerunt & inter Græcos, & Latinos Sibyllæ, & Balaam prophetauit inter gentes, & responsa accipiebant Idololatræ à suis Diis. nam præterquàm quòd nimis esset proteruum, negare omnia quæ de Ammone Ioue, & Delphico Apolline celebrauit antiquitas, Rex Ochozias misit nuncios ad Belzebub Deum Acharon consulendum de sua salute, quasi scilicet ad respondere solitum. Quapropter facesset stulta Epicureorum derisio, qui omnia siue de sacrificiorum inspectione, siue de diuinatione ex insomniis, siue de Prophetiis, siue de oraculis, ac prorsus de quouis diuinationis genere, vbi terrarum esse dicebantur, censebant esse meras nugas, ac non solùm non esse vllam diuinationē naturalem, sed ne esse quidem posse: qui hac vna causa mihi videntur laudandi, quòd scirent, quid ex suis placitis esset consequens. Nam illi nullam vim naturalem diuinādi esse censentes, cùm & nullos Deos qui rebus humanis prospicerent, esse putarent, sed (vt rectè Cicero intelligit) per derisum dicerent, eos esse imagines quasdam per aerem vagantes, non poterant vllam diuinationem recipere. Nos ergo quibus ex tam multis testimoniis doctissimorum ac grauissimorum auctorum, ac quod firmissimam fidem facit, scripturæ sacræ, constat esse re vera, fuisseque semper inter mortales futurarum rerum præsensiones, disputandum est, quæ diuinatio sit (posita enim sunt plurima illius genera) atque quæcunque esse probetur quàm habeat causam, an naturalem, an diuinam. Disputetur primùm quidem vniuersim, perinde per singula genera, hinc sumpto initio. Quicunque futura tentant prædicere, aut ex consideratione causarum, signorumve procedunt, aut sed sine vllis signis aut argumentis, quasi res ipsas per se videant,

Epicureorũ derisio arguitur.

videant, id faciunt: illud pertinet ad coniecturam, hoc ad diuinationem. Rursum, coniecturarum quædam sunt coniunctæ cum vera prudentia, quædam sunt vanæ, vt scilicet ipsæ, siue causæ, siue notæ, ex quibus ratiocinatur. sunt vt coniecturæ quibus Imperator in bello, & ciuilis vtitur in admistranda Republica, & Medicus in curandis morbis, & nauta in soluenda à portu, aut retinenda naui, & agricola in mittendis seminibus, coniunctæ sunt cum prudentia, quia cum naturali ratione, aut diuturna experientia rerum secundùm naturam contingentium. Quibus verò vtuntur Auspices, aut Augures, aut extorum inspectores, aut pullarij, aut obseruatores portentorum, vt videtur plerisque, vanæ sunt. Neque in volatum auium, neque in extis hostiarum, neque in pastu pullorum, neque in casu contingentibus portentis, videtur posse esse vlla naturalis significatio exitus bellorum, aut mortis vt principium, aut eiusmodi aliarum rerum, quarum gratia hæc obseruabantur. Diuinatio propriè vocata, aut vaticinatio, aut prophetia, nulla esse potest (quidquid grauissimi illi Philosophi dicant) merè naturalis; cur dicam merè, explicabo posteà. Nam qui diuinat, aut tunc primum illud didicit, aut anteà quoque sciebat non animaduertat tamen tunc quidem discere non potuit, quia cùm non dedicerit colligens ex præexistenti aliqua cognitione causarum, aut signorum, aut cuiuspiam corporalis passionis quam acceperit, neque omninò collegerit ratiocinando ex aliis assertionibus (id enim non diuinare, sed, vt diximus, coniectare esse oportet. ex ipsius obiecti præsentia scientiam comparauerit: at verò quod neque omninò est neque fuit, non potest esse præsens obiectiuè, igitur superest, vt qui diuinat eius quod diuinat notitiam semper apud se habuerit; id verò nulli finitæ facultatis menti contingere potest. Neque igitur vlla potest esse naturalis diuinatio. Nam facultas diuinandi si quæ est, non est quorundam, ita vt aliorum non sit; neque futurorum quædam diuinari possunt, quædam non possunt: sed ea facultas erit per sese omnium futurorum, vt memoria est per se omnium præteritorum, & quantum in ea agitur, quidquid futurum est diuinari possit. Necesse est ergo, si quæ diuinandi facultas naturaliter inest humanæ menti, in ea esse rerum omnium futurarum species, & notitiam.

Vanæ diuinationes.

Diuinatio non est merè naturalis.

Quoniam verò præsentia omnia & præterita aliquando fuerunt futura, tuncque pertinuerunt ad diuinandi facultatem, necesse est ea quoque sint in anima quæ eam habeat potentiã; ergo necesse est habeat humana mens in sese species & notitiam rerum omnium, præsentiũ, præteritarum, & futurarum:

id verò fieri non poteſt, neque per infuſas rerum ſpecies, neque per participationem idearum, neque aliter, cùm ſit finitæ ac certæ virtutis. Nam vt qui non eſt potentiæ infinitæ, non poteſt omnia facere, ita neque qui non eſt infinitæ ſapientiæ, poteſt omnia ſcire: ſit ergo, vt non poſſit eſſe in homine vlla naturalis facultas diuinandi. Ponere enim calorem quendam, ſiue bilis atræ, ſiue flatus cuiuſpiam, auræve talis, quæ incitando mentem inſtiget ad diuinationem, niſi priùs explices, qua ratione poſſit mens ipſa diuinare; an euoluendo quas in ſe habet notitias, an recipiendo quæ accedant extrinſecus, inutile eſt. Si enim ipſa diuinatio eſſe non poteſt, neque vlla ſit in mente diuinandi vis; ea verò ſi non eſt, calorem vel afflatum ponere, vt diuinetur, perinde eſt ac ſi quis putet hominem natura cæcum, cuiuſdam ſplendoris acceſſione poſſe videre. Quidam neoterici hoc argumentum ſibi videntur effugere, ponentes humanam mentem per ſe, ac niſi corporeis impedimentis teneretur, omniſciam eſſe, ac proinde cùm aliquando dimiſſis rebus corporeis, quaſi vinculis ſoluta euagatur, per ſeſe etiam ſine vllis obiectis res alioqui occultas, aut futuras, agnoſcere. Sed hi conditionem animæ alligatæ corpori non norunt, quæ niſi per ſenſus receperit, agnoſcere nullo modo poteſt: & ipſam humanæ cognitionis rationẽ tollunt, quæ nihil eſt aliud quàm quodammodo ab obiectis pati. Præterquàm verò quòd tam multa receptiſſima à Philoſophis placita perdunt, non vident ſe finitæ formæ perfectionem adſcribere infinitam. Scire enim præcipua mentis perfectio eſt, & quò plurium eſt ſcientia, eò maior; quæ ergo omnium, infinita ea, cùm non niſi in prima cauſa (quam infinitæ potentiæ, ſapientiæ, & bonitatis eſſe alibi priùs, & in hoc ipſo opere monſtraui) eſſe poſſit, conſtat neque ſcientiam futurorum poſſe eſſe, niſi penes primam, & infinitæ ſapientiæ intelligentiam, penes quam, vt inquit Plato, *neque eſt, erat, & erit, ſed eſt.* Igitur neque certa, neque ambigua prædictio rerum futurarum, taliumque, vt earum non potuerit eſſe vlla certa coniectura ex rebus ſenſibilibus, neque eæ poſſint ſecundùm aliquam corporalem paſſionem ſignificari, euidenter atteſtantur primæ veritati, quæ penes primam intelligentiam eſt, neque minùs quàm miracula confirmare eam poſſunt apud homines: imò plus etiam, quia multò meliùs poſſent Cacodæmones ſenſibus noſtris illudendo miracula ementiri, quàm certò & ſine fraude, futura prædicere. Sine fraude dico, quia hac etiam in parte tentauerunt imperitiſſimæ rerum diuinarum gentilitati imponere, & veri Dei opera vtcunque imitari: nimirũ, vt ille reſpondebat ex propitiatorio, vera, certa, &

Futurorum cognitor ſolus Deus.

Dæmones Dei ſimiæ.

& omni fraude vacantia verba,& veris Prophetis vera ſuggerebat;ita illi aut ex idolis, aut per pſeudoprophetas reſpondebāt nunc ambigua, & quæ in vtramuis partem flecti poſſent,nunc nuga,nunc mendacia. Ambigua,vt quidquid eueniret illi prædixiſſe putarentur;quale eſt illud, *Aio te Æcacida Romanos vincere poſſe* : nugacia,vt quæ ipſis manifeſta eſſe poſſunt,& hominibus occulta reſpondentes, ipſos in admirationem rapiebant, putantes quòd ſcirent occulta, poſſe etiam ſcire futura. quod tamen longè differt. huiuſmodi eſt illud. Cùm quidam ad oraculum miſſus eſſet, tenens manu placitam ſyngrapham, in qua ſcripta erat hæc interrogatio, *Vtrum mauis tibi bouem immolari, album , an nigrum* , ipſi neque interroganti quidquam , neque verò ſcienti quid manu gereret , bis ad autem reſponſum eſt, *album* : quæ res magnam Amoni authoritatē conciliauit,quaſi potenti de quacunque re conſuleretur, reſpondere. ea verò res nihilò maiorem edmirationem afferre debuit , quàm ſi aperta voce interroganti, qualem vellet immolari bouem, reſponſum eſſet, *album*. Cur enim Dæmonum natura ad agnoſcendas voces,quàm literas cenſeatur eſſe aptior.cùm non magis auribus, quàm oculis prædíti ſint ? mendacia ſuggerebant pſeudoprophetis ad decipiendum. Exemplo eſt id quod euenit Achab regi Iſraël, cui quadringenti ferè Prophetæ , ſpiritu mendacij inſtigati reſponderunt, fore vt debellaret & bello caperet Remoth Galaad,cùm tamen ille bello illo eſſet caſurus,& eius exercitus diſſipandus. Itaque vera & certa futurorum prædictio , ac prophetia, inſpirationis à ſummo Deo, per ſe , aut per bonos Angelos facta,euidens argumentum eſt,falſa verò,aut incerta, aut pertinens ad res præteritas , occultas tamen, vt furtorum, aliorum facinorum detectio (hanc enim etiam vocant diuinationem , quin & prophetiam , vt conſtat ex cap. 13 . Lucæ vbi dicitur, *vetauerunt eum & percutiebat faciem eius , & interrogabant eum dicentes , prophetiza qui eſt qui te percuſſit ?*) hæc inquam inſpiratione fieri poteſt prauorum Dæmonum , cuius inſpirationis, nonnunquam ipſi diuinatores ſunt conſcij , vt cùm conſulto , & præ impietate cum illis pepigerunt : nonnunquam ipſi etiam ignorant. Atque ignorantium nonnulli putant ſe à Deo Optimo Maximo inſtigari , velut quadringenti illi Prophetæ,qui deceperunt Achab : nonnulli neque an extrinſecus veniat vlla inſpiratio , an intrinſecus in ipſis orta ſit ea præſenſio,norunt. atque bene hi præcipuè ſunt,per quos ſibi multi Philoſophorum perſuaſere , eſſe hominibus ſecundùm naturam vim aliquam & facultatem occulta & futura diuinandi. Cùm enim diuinationē videant & inſpirationem non

Dæmonū reſponſa.

An facultas diuinandi ſit naturalis in hominibus.

agnoscant, causantur naturam. Certè longè facilius, ac suasibilius est, Dæmonem tacitè rem quampiam phantasiæ repræsentare, quàm esse vim naturalem agnoscendi futura, quæque nondum sint, & occulta, quorum formæ per organa sensuum non subierint, cùm hoc adeò naturæ ipsius animæ, & conditioni humanæ cognitionis indicatum sit repugnare; illud verò sit perfacile: agitatione enim specierum rerum præteritarum, quæ in memoria sunt repositæ, possunt fieri futurarum rerum, aut occultarum spectacula: id verò nisi raró & casu quodam fiat (in plerisque enim eorum quæ narrantur, casus & credulitas pepererunt diuinationis opinionem) à Dæmone fit. Itaque omnis propriè vocata diuinatio, quæque nullam habet adiunctam coniecturam, fit à Dæmone bono aut malo, neque est in hominibus vlla naturalis facultas diuinandi, neque vllus sensus futurorum. Argumentum verò, cui Cratippus maximè fidebat, nullius momenti est. Si enim nemo, neque dormiens neque vigilans quidpiam futurorum præsentit, neque prædicit (præter afflatus Dæmonum) nisi casu, non certè quia prædicit, prædicendi facultatem cognoscerut habere. quod enim fit casu, fit per accidens, quod à facultate, fit per se: non ergo à facultate quod casu. Casu verò fieri raras illas quæ narrantur diuinationes, constat, quia quod per se & à facultate fit, semper aut plerunque: quod casu, fit raró, aut semel: malè ergo ille colligit, si vel semel prædictum sit quod posteà eueniat, esse facultatem nobis diuinandi. Neque illud aliud quod de memoria, cui facultatem diuinandi volunt opponi, rectè concluditur. Neque enim quia præsentiũ & præteritorum est sensus, oportet vt & futurorum sit, cùm præsentium, & præteritorum sit vnde accipiantur certæ species, futurorum non sit, nisi per accidens, ex ipsis præsentibus, & præteritis. Non est itaque vera diuinatio naturalis: nihilominùs habet etiã in diuinatione partem aliquam natura, idque duobus modis: vno quidem, quòd quædã vocatæ diuinationes sunt meræ naturales: altero, quòd ipsa etiam propriè vocata diuinatio, & prophetia, ob naturales quasdam causas, accidit potiùs huic quam illi, hoc aut illo tempore, hoc aut illud agenti, hoc aut illo modo disposito. primus ergo modus primùm explicetur, deinde alius. De Astrologia & Physiognomia, cuius Chiromantiæ prædictio pars est, quandoquidem artium quarundã esse videntur, certum est seorsum disputare, an fide aliqua sint dignæ, an prorsus sint vanæ, vt etiam de Necromantia, ne tam multa vno cap. inuoluamus. Supersunt auguria, seu auspicia, & extorum inspectiones, portentorum interpretationes, sortes, & insõnia. Augurij & auspicij nomẽ propriè

priè dicitur de diuinatione,quæ ex cantu aut volatu,aut pastu auium,procedit:latiùs verò patente nomine, etiam de ea quæ ex aliis quibusuis rebus casu incidentibus, vt quòd hoc aut illud nomen auditum est, quòd talis aut talis homo occurrit, agenti iter,quòd hinniuit equus,aut cespitans cecidit,quòd in mensa sal excidit aut vinum effusum est, quòd tactus baculus bene in terram cecidit aut malè, & innumera alia, quæ neque vlla constant ratione,neque eadẽ apud omnes sunt,sed quæ sibi quisque fingit. Extorum inspectionibus vtebantur sacerdotes in sacrificiis idolorum, vtque animalium quæ immolabantur, erãt viscera integra aut vitiosa,ita bene aut malè ominabantur iis quorum gratia sacrificia fiebãnt.Vtraque horum erãt prorsus vana, ac ex superstitione hominum profecta; si quid verò maius in his eueniebat,quàm vt casu fieri cẽseri posset,id omne(vt Plato etiã author est loco quem citauimus) Dæmonum interuentu fiebat idcóque meritò datum laudi est Saüli, quòd eraserit à terra Israël omnes Ariolos,simul cum Magis, & Pythonem habentibus. Nihil occurrit in sacris quod augurij aliquam speciem præ se ferat,nisi fortè illud quod Eliseus respondit Ioë regi, victurum scilicet ter, quòd terram ter percussisset iaculo: id verò non ita oportet interpretari,quasi triplex iaculatio triplicis victoriæ augurium præstiterit, sed quòd Eliseus eam recepisset reuelationem à Deo, fore vt Ioe toties vinceret Syriam, quot ab eo iussus mitteret iacula: hæc verò diuinatio non ex augurio, sed ex diuina reuelatione processit. Iam verò quòd Abraham vaccam, capram, & arietem per medium secuit,sacrificium fuit, non extorum inspectio.abigebat verò volucres non auguriũ captans, sed sacrificij reuerentia. Iam verò Ioseph putabatur ab Ægyptiis augurari in scypho, cùm tamen ille re vera nihil tale faceret.sed esset & prudentissimus coniectator, & propheta iisse vt se magis dissimularet apud fratres, ad opinionem Ægyptiorum interrogauit, *An ignoratis quòd non sit similis mei in augurandi scientia?* nihil sanè affirmans,sed illos terrens,ac fingens esse alium. Portentorũ interpretationes vanas omninò non esse constat: siquidem Deus Optimus Maximus,gubernationem rerum humanarum penes se esse,vbi magnæ aliquæ earum mutationes instant, portenta quædam faciens indicare solet. Velut cùm placeret Domino transferre imperium Assyriorum in Medos, facta est portentosa illa visio manus scribentis in pariete,*Mane,Thecel,Phares*,quod interpretatus est Daniel,non certè aliter quàm per propheticum quem habebat spiritum. Porrò cùm mundi ageretur redemptio, & reconciliatio hominum cum Deo, & mutatio sæculorum, ac

Scyphus auguratio nis.

Portenta.

ac filius Dei moreretur, tenebræ sunt factæ super vniuersam terram horis tribus, & velum templi scissum, & lapides collidebantur mutuò, & surrexerunt plurimi à monumentis: quorum interpretatio per sanctum Spiritum facta est Ecclesiæ. Porrò interpretatio illa portendosi illius eclipsis Apollophanis Philosophi in Heliopoli agentis (vt narrat Diuus Dionysius in epistola ad eundem Apollophanem) minimè fuit vana, qui interrogatus quid de ea indicaret, respondit: *Diuinarum rerum vicissitudines.* qui mihi videtur maius quiddam, quàm humana sapientia consequi posset dixisse, ac fortasse prophetauit hic quoque, nesciens quod diceret: dixit verò rem verissimam. Nunquam enim tanta rerum diuinarum vicissitudo facta est, quàm tunc, cùm cessare cœpit scripta lex, & idolorum cultus cadere, atque omnia cedere legi gratiæ, initiumque accipere regnum Dei. Quoniam verò Deus non Christianarum rerum solùm, sed humanarum omnium prouidentiam habet, & gubernationem, vt ex eo quod contingit Balthasari palam fit, non est quòd fidem abrogemus iis, quæ de Romanorum, & aliarum gentium portentis narrantur, vt neque iis quæ Iosephus accidisse narrat paulò ante excidium Ierusalem; cùm præcipuè libro secundo Machabæorum capite quinto, ante illud templi & Ierusalem excidium, quod fecit Antiochus, dicantur quadraginta diebus apparuisse per aerem tam multa portenta. Verùm in hoc quoque præsensionis genere, sunt innumera vana, & falsa. Vana quidem, quoniam ea quæ vt portenta narrantur, leuia sunt, vel casu facta, & quæ non tunc primùm, aut solùm accidunt, sed tunc considerantur, quòd nouæ aliquæ res consequutæ sint, velut narrant Bœotios Thebaïdæ vidisse ex magno ac denso cantu gallinaceorum victoriam esse Thebanorum; fuisset verò, vt scitè dicit Cicero, portentum, si cecinissent pisces: falsa verò plurima sunt eorum, quæ in Principum obitu narrantur accidisse: ea enim, vt & diuinos titulos & honores, largita est illis adulatio. Itaque portenta, & eorum interpretationes, etsi magna ex parte, non tamen omninò vana sunt. quandoquidem, vt indicatum est, nonnulla sunt portenta diuina voco, quæ voluntate Dei, aut interuentu Dæmonum fiunt. sunt enim etiam multa huiusmodi, vt quæ faciebant Magi Pharaonis concertantes cum Mose, quos tamen confudit Deus in Ciniphibus re omnium vilissima, vt inde palam fiat hominibus, Dæmones ne minutula quidem posse, nisi Dei permissione facere. Quoniam verò Deus in suæ prouidentiæ, & gubernationis argumentum facit aliquando portenta illi superbissimi, Dei quo ad possunt æmuli, nonunquam in aëre tumultus

Interpretatio eclipsis Apollophanis.

Victoria cantu gallinaceorum.

Dæmones Dei æmuli.

tus cient, voces emittunt, aut phantasmata fingunt, cùm vident aliquid noui instare: præsentiunt verò id per coniecturas, vt sunt quàm nos perspicaciores. Huiusmodi esse puto, quòd auis dicitur clamasse ad Romanos, vt à Gallis cauerent. sunt itaque eorum quæ de portentis dicuntur, quædam vana (coniungo nunc cum vanis falsa) quædam diuina Sed & naturalia etiam sunt portenta, quorum est etiam naturalis aliquando interpretatio. vocantur enim potentia ea etiam, quæ etsi naturaliter fiant, ob raritatem admirationem aliquam faciunt, velut mulæ partus & fœtus monstrúosus. Hæc omnia censet vulgus hominum significare res nouas, velut dicunt Zoroastrem dentatum exisse in lucem, ac mox risisse, qui magicæ inuentor dicitur fuisse. Verùm hoc quod de Zoroastre ferunt, nescio, vt habuerit: monstruosos verò & portentosos partus siquidem causas habent naturales, constat, ob necessarias potiùs causas circa materiam contingentes fieri, quàm vt quidpiam futurorum significent. naturales verò interpretationes sunt naturalium portentorum, velut Pherecydes magister Pythagoræ prædixit fore terræ motus, eò quòd defecisset aqua in iugi puteo, & similibus his portentis admonitus Anaximander, dicitur Lacedæmoniis prædixisse instare magnos terræmotus, quòd ita re ipsa consequutum est, vt vrbs corruerit tota. Ita etiam insolitus ranarum, murium & reptilium prouentus, præmonstrant pestem. Tamen re verà hæ & eiusmodi aliæ præsensiones, non magis diuinationes sunt, quàm quibus Medici, agricolæ, & nautæ vti solent. Sortes nihil possunt habere naturale, quia ipsa ratio bene mittendi sortes, in eo maximè consistit, vt tollatur omnis causa siue naturalis, siue voluntaria, ita aut aliter cadendi, sed res tota, aut casui, aut occulto motori, eique diuino committatur. Si enim quis in vas mittens pilulas, aliquam facit aliis maiorem, aut parum versat, vt possit extrahere, quam velit; aut si qui sponderit cuius calculus priùs cadat, faciat suum grauiorem, hæc non sortes, sed imposturæ sunt: si verò omnis naturalis motus, & deliberationis causa absit, verè sors est. Igitur per sortes nihil futurornm potest præsentiri, neque occultorum agnosci naturaliter: potest verò Deus per has, vt multis aliis modis sensibilibus, quarum velit rerum significationem præstare, vt præstitit Iosue, & Petro cum consulentibus: tuncque verissimum est quod in Prouerbiis dicitur, *sortes à Deo temperari*. Hoc quoque sunt imitati mali Dæmones, respondentes iis qui eos consulunt per sortes. Ex dictis constat sortes mittendas non esse, nisi cùm Deus se ita respondere velle reuelauerit, quod sanctissimis illis viris

Romæ auis clamore seruata.

Terræmotus prædictus.

Pestis prænunciationes.

Sortium consideratio.

viris accidisse credo; aut cùm nullum humana prudentia locum habet. Nam tunc quoque verisimile est, si res sint magni momenti. Deum qui humanas res non negligit, nisi peccata obstent, sortes temperare: alioqui vanæ aut superstitiosæ sunt, quia imprudentissimæ fortunæ, aut nequissimis Dæmonibus cõmittuntur. Dormientibus fieri possunt futurorum, & eorum quæ occulta sunt reuelationes, ac fortasse etiam magis quàm vigilantibus, vt posteà dicemus. Sed & citra has, est quædam naturalis diuinatio ex insomniis, de qua ab omnibus ferè Philosophis disputatum est, atq; à me nunc iuxta illorum placita,

Insomnia. est agendum. Res quarum per somnum potest præsensio fieri, quædam à nobis sunt agendæ, aut sustinẽdæ, quædã omninò extra nos futuræ sunt, neque in nobis vllum sui principium habituræ. Nostræ quidem actiones aut passiones sunt, velut si ego iturus sum Romam, Rex futurus, febricitaturus, aut moriturus: extra nos sunt, vt si futurum est nauale bellum; occupanda quæ nunc obsidetur Goleta, aut fugandi Turcæ, aut futura ingens procella, aut largus imber. Porrò eorũ quæ extra nos sunt, quædam talia sunt, vt cum eorum causis nullã habere possimus compassionẽ, aut talia, vt possimus. Atqui vt non possimus cum eorum causis cõpassionem habere, aut ex natura rerum nascitur, aut ex tanta distantia, vt nullus contactus esse

Præsensionis ratio. possit (scimus enim actiones nullas naturales sine contactu fieri) vt à causis futuræ cras hîc pluuiæ, possum ego pati humectatus, emollitus, atque vexatus fluxionibus quod palã faciunt podagrici, & qui hernia laborant: tamen à causis futuri belli, aut interitus Pontificis, aut fugæ Turcarum, ob ipsarum rerum naturam, nullam ego possim accipere passionem corporalem. Neque certè Madriti agens à causis futuræ Romæ pluuiæ, aut futuræ hîc anno sequenti, distantiam loci, aut temporis, rerum huiusmodi à quarum causis nullum accipere possumus passionem, nulla neque dormientibus, neque vigilantibus esse potest naturalis præsensio, nisi per coniecturas. Sed cùm euenit quempiam vigilantem cogitare, aut dicere, vel dormientem somniare, aliquid quod posteà re vera fiat duorum alterum necesse est; aut id fortuitò fieri, non aliter, ac cùm nobis de aliquo homine loquẽtibus ille superuenit, aut à Deo cui omnia futura conspicua sunt, aut à sagacissimo coniectore Dæmone factam esse reuelationem. Aliarum verò rerũ, quarum principiũ intra nos est, aut à quarum causis pati possu-

Duplex præsẽsionis ratio. mus præsensio multò meliùs ac faciliùs accidit dormientibus, quàm vigilãtibus. Nam duplex ratio est qua res tales præsentimus, quid facturi simus, consultãdo quid facere nos posteà expediat

expediat: quid passuri, sentiendo in nobis exigua imminentium passionum initia. Primo modo admonemur sæpè per insomnia quid simus facturi. Nam sæpè de rebus agendus cœpta interdiu cogitatio, per somnum continuatur, inueniunturque tunc temporis accommodatissima ad finem media, quæ cùm expergefactis placent, opere exequimur, putantes nos à Deo admonitos quid facto opus sit, causa verò talis euentus est naturalis, Nam vtrunque dictorum, consultatio scilicet & sensus minutularum passionum, melius multò accidit dormientibus quàm vigilantibus, si modò somnus placidus sit, neque multis crassisque vaporibus conturbetur: tunc enim velut in agitata conturbataque aqua multæ variæque redduntur rerum imagines, nulla verò certa ac conspicua. Cùm verò somnus est moderatus, neque perturbatus multis animi motibus, aut morboso apparatu, aut crapula, dicta illa accidunt meliùs, quia anima intro se colligens, & nullis externis sensibilium motionibus distracta meliùs ac perspicaciùs consultat. Argumento est, quòd qui de rebus maximis cogitare volunt, in silentio, obscuris, conclusisque cubilibus, & sæpe etiam oculis id faciunt. Nimirum subtrahunt sese ab externorum sensu, vt cogitationi vacent. Constat verò nulla ratione magis animam vacare ab externis sensibus, quàm dormiendo, non verò ita vacat ab internis, siquidem somniat quod Hippocrates libello de insomniis significauit his verbis: *Cùm corpus dormit, anima vigilat*. Eandem ferè ob causam fit vt minutulæ passiones, quæque vigilantes latent à dormientibus sentiantur, videanturque illis esse multò quàm sint maiores. nimirum somnus habet ad vigiliam rationē, quàm nox ad diem, tenebrę ad lucem, silentiū ad clamores: at verò cōstat noctu & silentibus cunctis, strepitus vel exiguos videri magnos interdiu, & vbi est magnus strepitus, magnos etiā latere, adeò vt qui iuxta Nili ostium sunt, dicantur esse surdi. Horum verò causa est duplex. In ipsa anima, quòd sensus coniunctus semper est cum imaginatione, quæ cum animaduersione operatur, distrahitur verò ob aliorum sensibilium magnitudinem aut potentiam. In ipso organo, quòd vbi multæ recipiuntur figuræ aliæ alias obscurant, velut in aqua indicatum est. Itaque anima per somnum attentiùs cogitat quàm per vigiliam. & minutulas passiones maiores esse indicat. Sunt verò hæ passiones, & à causis internis, vt ab humoribus, & flatibus, & ab externis, vt ab aëris intemperie. Hinc fit, vt ex insomniis possimus multa de imminentibus morbis, aut latentibus morborum causis, præsagire; nonnulla etiā de externis, vt de procellis, imbribus, & eiusmodi. Porrò scire oportet, velut cum vigilātes loquimur, aut

Ratio somnij ad vigiliam.

aut cogitamus, aliquando id facimus per proprias appellationes aut notiones, aliquando per figuras, velut per similitudines, & allegorias; ita etiam somniare, atque ita aliquando opus non est interprete somniorum, sed illud ipsum quod somniatur significatur, vt si quis somniat se febricitare, est quòd timeat febrem, & qui esurit somniat se comedere, & qui sitit bibere; vt dicitur Isaiæ 23. Aliquando opus est interprete, qui calleat similitudines, & translationes, velut si quis somniet terram vri, aut præ vstione findi, est quòd timeat febrem. si quis somniat se esse languidissimum, est quòd timeat paralysim; si somniat sibi fieri crus lapideum, cruris paralysim timebit. Perinde etiam accidit in externis: siquis somniet largum imbrem, neque in sese catharrum, aut illius agnoscat exordia, imbrem præsagiet. Hoc idē præsagiet, si somniet se videre multos qui latè terram irrigent. Neque mirum videri debet pluuiam somniare signum esse pluuiæ; si enim videmus imminentem pluuiam, cornicem, delphinos, sues, araneos, & innumera alia animalcula ita afficere, vt ex eorum cantu, saltu frequēti, grunnitu, & errabundis motib facilè eam prænoscamus; quid mirum est nostra corpora aliquatenus etiam affici, affecta verò ita, vt humectata, quid mirum de pluuia somniare; vt scilicet redundāte semine somniant de Venereis, redundante bile de præliis, & quibus plena vesica est, de lacubus, & fluminibus cogitante anima quæ appetit aut fugit; si verò mirum non est sominiare de pluuia, cùm ea imminet, neque impossibile sit, vigilantem imaginari (tametsi rarius hoc sit, quia, vt dictum est, minutulas passiones dormientes sentimus magis, quàm vigilantes) vnde factum esse arbitror, vt Auicenna, & si qui alij eius sententiæ sunt, quòd vim habet signi, vim causæ habere putantes, asseruerint animam hominis vim habere mouendi externa, & quæ longè posita sunt: nonnullos enim cogitantes de pluuia, eam fecisse: cùm tamen iuxta dicta verisimilius sit, illos quòd instaret pluuia, de ea cogitasse. Ecce modos & causas diuinationis naturalis ex insomniis, quæ vt in reliqua vita alicuius, ita in medicina maximi momenti est. Plerunque enim internæ illæ passiones, ex quibus nascuntur insomnia, morborum aut symptomatum initia sunt. Insomnia etiam diuina, quæ esse diximus rerum quæ in nobis principium nullum habere possunt, neque nobiscum vllam sympathiam, sunt plerunque allegorica: atque ita ratio ea interpretandi, eadem est quæ & naturalium allegoriarum: nimirum per enodationem allegoriæ, velut explicari solent ænigmata. Atque vt in his explicandis sunt alij aliis prudentiores, ita & in interpretandis insomniis. Quo fit,

Somniorū interpretatio.

Pluuiam quæ prænuntient.

Symptomata morborū.

vt ſit ſæpè ſomnium diuinum, interpretatio vero naturalis: nonnunquam interpretatio quoque diuina: cùm ſcilicet eadem diuinatione opus eſt ad interpretationem, atque ad inſomniũ. Velut inſomnia Ioſeph videntis manipulum ſuum conſurgere, & fratrum manipulos coram illo cadere, & iterum Solem & Lunam & vndecim ſtellas adorare illum, diuina fuerunt haud dubiè; interpretatio verò facilis, & quæ mox ſuccurrit. primi quidem fore vt fratribus imperaret: ſecundi, vt ab illis, & patre & matre adoraretur, quod multò poſt euenit. Diuina etiam fuerunt inſomnia præpoſiti pincernarum, & principis piſtorum Pharaonis (cap. 40. Geneſeos) & inſomnia ipſius Pharaonis: interpretationes verò non eſt neceſſe per reuelationem, ſed per prudentem coniecturam eſſe factas, tametſi prudentiam illam Ioſeph dono Dei habuit, vt & Salomon ſapientiam gubernandi: atque illo loco Geneſeos coniector vocatur Ioſeph, non Propheta, Daniel vero non potuit Nabuchodonoſor reſpondere (cap. 2. Danielis) niſi per diuinam inſpirationem, quandoquidem reuelauit ei ſomnium quod exciderat, & appoſuit interpretationem, quod euidentiſſimum fuit argumentum reuelationis diuinæ, vel ipſis Magis Nabuchodonoſor aſſerentibus, qui ita reſponderunt: *Sermo quem tu quæris, rex, grauis eſt, neque reperietur quiſpiam qui indicet illum in conſpectu regis, exceptis Diis, quorum non eſt cum hominibus conuerſatio*, hoc eſt, nemo poteſt cogitationes hominis, & ſomnia ſcire niſi Deus Opt. Max. ac per illum boni ſpiritus, qui non conuerſantur cum hominibus huiuſmodi, cum Magis ſcilicet, & Ariolis, itaque iſta reſponſio eſſe non poteſt niſi Prophetæ ſummi Dei; atque ita Daniel oratione impetrauit à Deo reuelationem, quam nocte accepit per viſionem, Somnij etiam ipſius Danielis, quod cap. 7. narratur, interpretatio diuina fuit, vt ex ipſa conſtat narratione. Itaque duplex ratio eſt diuinandi ex inſomniis, quædam naturalis, quæ duas habet cauſas, eſtque re vera quædam coniectura procedens ex naturalibus ſignis, quæ præſtantur in ſomnis: quædam diuina, quæ ex reuelatione procedit, atque cùm ea reuelatio Dei eſt per ſe, aut per bonos Dæmones, eſt verè prophetica. Multi etiam ſunt, qui præter hæc putantur ex ſomniis diuinare, eò quòd aliquando conſequutum ſit, id quod futurum eſſe ſomniauerint, nonnunquam ita, vt euentus maximam afferat admirationem: tamen re vera illud caſu fit: euenitque hominibus ſomniabundis, cuiuſmodi ſunt multi atrabiliarij. nimirum illi cùm plurima eaque varia ſomnient, fit caſu, vt aliquando in res, quæ futuræ verè ſunt incidant, vt (inquit Ariſtoteles) qui

Duplex diuinandi ratio.

diem totum iaculatur, aliquando collimat, etiam si iaculandi peritus non sit. Neque sanè adeò mirum est, cùm tam multi homines semper somnient, aliquem aliquando incidere in rem futuram. Neque minus haberet admirationis, si nulla vnquam incidisset. Neque minori disquisitione indigeret, cur non posset fieri id quod ab aliquo somniatum esset. Cur igitur nunc miramur, si aliquando fiat? itaque verè diuinandi, hoc est, prænoscendi futura citra coniecturam, & quæ nullam in nobis habere possit passionem sui indicatricem, nulla facultas naturalis in nobis esse potest: tamen diuinandi quodammodo, per insomnia quidem magis, sed & per vigiliam aliquatenus est in nobis quædam facultas: ea verò malè à Platone collocatur in iecore. Nam cùm diuinare quodammodo sit contrarium ipsi memorari, ad eandem animæ partem pertinere necesse est, putà ad sentientem, quam Plato (vt & omnes Medici) in cerebro ponit: in hepate verò, aut nullius principium est, aut appetentis solum: itaque etsi appetitiua plurium insomniorũ principium, & causa sit, velut cùm quis cibi laborãs penuria, somniat se comedere affatim multa, & semine redundans, congredi cum mulieribus, inde tamen non fit, vt eiusdem sit facultatis aut partis, appetere & somniare, sed vt facultatum & partium animæ ac corporis tanta sit sympathia, quæ, vt hoc ita multis aliis argumentis asseritur. Sed redeamus ad pẽsum. Cùm ergo per omnia genera indicatum sit, diuinationes quasdã esse vanas, quasdam naturales, quasdam diuinas, vanis quidem non vtebatur Israël, vt Balaam prophetãdo dixit, naturalibus vtebatur vt aliæ gentes. diuinis meliùs multò quam alij omnes: etiamsi aliis quoque populis dedit Deus veros Prophetas, qui aduentum suum illis, & alia quàmplurima demonstrabant; vt Græcis & Romanis Sibyllas: Orientalibus populis Balaam. Verùm hoc intererat, quòd Israel (nisi cùm adulterabur) non vtebatur Pythonibus, neque oraculis cacodæmonũ, neque eorum prophetiis, sed solùm Dei Optimi Maximi responsis, & inspirationibus per viros sanctos. Proinde auguriis non vtebantur nisi peccãtes (quod acriter reprehendebant Prophetæ, vt certè Oseæ c. 4. dicẽs: *Populus meus in ligno suo interrogauit, & baculus eius annunciauit ei*) neque extorum consideratione, quia hæc vana semper sunt, aut praua, multò minùs Pythonibus, aut omninò Necromantia, quia hæc praua semper sunt. Vtebantur verò responsis Dei, & prophetiis Sanctorum, atque eorundem insomniis, & interpretationibus, nonunquam sortibus; his verò non leuiter, & vtcumque (ita enim essent vanæ) sed accedente semper diuina inspiratione, in re iusta, & magni momenti. De primo itaque

Animæ & corporis sympathia.

itaque modo, quo potest diuinatio quædam esse naturalis, hactenus dictum sit. Superest secundus, quo scilicet in ipsa vera, ac prophetica diuinatione partem aliquam habet natura. Certè quòd diuinetur propriè, ac verè, nulla naturalis causa est satis, quandoquidem indicatum est, nullam esse in nobis facultatem naturalem diuinandi, sed effectiuum principium externum esse ac spiritale: tamen potest esse in ipso qui talem accipit inspirationem naturalis quæpiam dispositio, magis aut minùs accommodata ad accipiendum. Non ita quidem vt ea dispositio causa sit inspirationis necessaria, neque qua præsente necessariò fiat, neque sine qua fieri non possit. Si enim Deus Optimus Maximus est principium efficiens veræ prophetiæ, vt monstratum est his, cùm ne ad creationem quidem adstrictus sit causæ vlli necessariæ, multò minus sit in largiendis his donis: sed cum is (quæ sua est bonitas) soleat disponere omnia suauiter, in his quoque quæ supra naturam facit, quoad fieri potest, rationem seruat naturæ, velut & miraculorum exemplis pluries iam indicatum est. Quandoquidem diuinatio non nascitur in nobis vt reliquæ sensationes ab obiectis (hæc enim nondum sunt) sed à diuinitus factis repræsentationibus, constat eam fore accommodatissimam dispositionem, per quam maximè vacat à motibus, quos cient sensibilia. Nam, vt nuper diximus, vt in aqua quieta facilè redditur quæcunque figura, in agitata verò non potest reddi, ita & in quiescente à sensibilibus animo, repræsentatio quæcunque: ab eo verò qui plurimum volutatur circa sensibilia, excluditur omnis inspiratio. Hanc ob causam, qui orationi volunt vacare, eligunt silentium, quietẽ, & tenebras, vt scilicet audiant quid loquatur in illis Deus. Itaque qui minimè vtitur sensibus, is maximè valebit diuinatione. qua de causa Plato & Aristoteles, diuinationem in fatuis ac stupidis esse dixerunt, in quibus scilicet minimè est prudẽtia (quod mihi videtur fabula, vt multa alia, adumbrasse antiquitas, dicens Tyresiam cùm donaretur facultate diuinandi factum esse cæcum) & in furentibus magis quàm sanæ mentis hominibus, & dormientibus magis quàm vigilantibus. Eadem quoque ratio esse videtur, quòd moribundis magis quàm per reliquam vitam Verum ne hæc tumultuariè prætereamus, sed expẽdamus singula, quòd fatui diuinationem habeant pro prudentia; contrà prudentes hanc pro diuinatione, videtur consentaneum, quia vt se habent bruta ad hominum genus, ita inter ipsos homines fatui ad prudentes: at verò vt homines prudentia, ita bruta videntur valere diuinatione. Nam pisces multi solent incautis præmõstrare nautis tempestatem, vt auiculæ agricolis,

Diuinationis dispositiones.

Fatuorũ diuinationes.

Brutorum præsensiones.

armenta bubulcis: & minores greges aliis pastoribus, & mures in proximam confertim abeuntes, dicuntur præmonstrare incolis ruinam domus. Multa etiam alia his admirabilora narrantur de brutorum præsensione, quàm illis velut instinctum quendam videtur dedisse natura, pro prudentia. Ita igitur & inter ipsos homines, imprudentibus datam esse diuinationem, est consentaneum. Sed vt hæc quatenus verum sit constare magis possit, operæ pretium fuerit dicere, quæ causa sit magnæ illius præsensionis, quæ in brutis conspicitur. Ea certè est, maior brutorum compassio cum causis corporalibus. Cùm enim hæc sensus afficiant, brutorum animæ (vt quæ mente carent) sensibilibus magis afficiuntur: quapropter exordia futurorum motuum sensus brutorum magis afficiunt. Itaque vt qui carent oculis audiunt exactiùs, ita quæ mente carent animalia exactiùs sentiunt. Adeò conspicuum est, quòd rationalis contemplatio detrahit sensui, vt qui intentiùs disputant, meditantur, aut orant, soleant plurima quæ coram fiunt, aut dicuntur, neque videre neque audire, ac nonnunquam sensuum munere priuari, quàm vocant ecstasim, vt Socrates, qui (vt narrat Alcibiades in Conuiuio) in medio exercitu aliquando, vno gradu diem & noctem stetit, vsque ad Solis exortum cogitabundus. eadem ratione euenit plerunque, vt qui exactissimos habent sensus, sint ad factorias artes aptissimi, ad contemplationem non adeò: contrà, qui in hac valent plurimùm, sint ad res tractandas parum idonei. Constat ex dictis eam diuinationem, quæ in brutis & hominibus rudioribus præcipuè est, in eo esse genere diuinationis, quod naturaliter inest per compassionem cum causis, aut per exordia rerum futurarum. Illa igitur nullatenus est vera diuinatio, quæ & prophetia dicitur. Sunt alij homines, imprudentes illi quoque, non tamen fatui aut stupidi, sed dementes, insani, & furentes, aut naturali vitio aut morbo, hos dicunt plus aliis omnibus futura prædicere, quod nonnulli in atræ bilis, quæ furoris est causa, naturam referunt per se, quasi scilicet ea sit eius succi vis naturalis, quia talis substantia, aut quia calida & sicca. verùm hoc falsum esse constat. Nam nullum omninò esse posse naturalem vim diuinandi, generatim iam monstrarum est: si autem nulla esse potest, certè neque in hoc, neque in illo temperamento, neque in hoc neque in illo succo: non igitur atræ bilis est ea vis per se, sed per accidens, quia scilicet atrabiliarij somniabundi sunt & loquaces, fit vt nonnunquam incidant somniando aut loquendo in id quod futurum est, velut qui sæpe iaculando aliquando collimat, vt nuper quoque diximus. Fit verò vt loquantur quiduis

Bruta cur præsentiant.

Ecstasis.

Somniabundi.

quiduis, & quia imaginationibus densis,& calore instigantur, & quia cùm sint insani, non habent (inquit Cicero)quam prudentia solet afferre timiditatem,hoc est, nihil dissimulant, sed omnia effutiunt. quid ergo mirum si aliquid exit quale futurum est? hæc verò longissimè abest à vera diuinatione. Aliam quoque causam habent melancholici diuinationis, atque eam etiam per accidens, nimirum Dæmones faciliùs apprehendunt hos quàm alios homines, quia plus habent imaginationum,& minus prudentiæ.Cacodæmon verò vbi adest, quandam ostentat diuinationis speciem : nimirum affecta, semper opinionem diuinitatis, ad quam solam scit pertinere veram futurorum, per se, & non per præsentes causas ac notas præsensionem. Parati etiam hi videntur ad inspirationes, quia cum sint alienati mente, minùs intenti sunt corporalibus passionibus. Adeò enim verum est eos qui mente laborant, sensibus non esse intentos, vt dicat Hippocrates eos ne dolores quidem sentire: argumento verò est, quòd videmus tales, & plagas,& vulnera, & nuditatem, & famen, & passiones alias quascunque sensibiles faciliùs tolerare : tales ergo paratiores sint ad inspirationes recipiendas.At verò rectè videtur censere Aristoteles libro de insomniis indignum esse, putare Deum cum hominibus dementibus colloqui, præteritis bonis & sapientibus. Plato quoque diuinam reuelationem amicis Dei fieri putat : nam *maiora iis quæ humana mens consequi potest, scit* (inquit)*Deus, & qui Dei sunt amici* : amicos verò Dei, quis dixerit alios, quàm probos & sapientes? Hoc argumento videtur Aristoteles velle tollere omnem diuinam prophetiam : illi verò solum concedimus, quod & ipse dicit diuinationem illam melancholicorum diuinam non esse, sed naturalem,aut dæmoniacam. Diuinas verò inspirationes, quas prophetias vocamus, fieri per viros prudentes, atque magna ex parte optimos, dico, magna ex parte, quia aliquando etiam locutus est Deus per improbos, vt constat exemplo Balaam, qui etsi astutus, ac suo modo prudens erat nequam, indignum certè loqui Deum per stultos & imprudentes homines : dignissimum loqui per prudentissimos, & optimos. Ne verò meritis potiùs quàm dono Dei prophetiæ spiritus contingere cuiquam putaretur, datus etiam aliquando est impio, vt & alia dona, vt certè sanitatis. Igitur atrabiliarij, & mente moti præ multitudine imaginationum & insomniorum, & loquacitate, videntur aliquando diuinare : atque eosdem nonnunquam occupant Dæmones. Nec ad veræ prophetiæ spiritum recipiendum oberit eius succi aliquid,cum neque tantus,neque talis est, vt aliquam pariat insaniam.

Melancholicorũ diuinatio.

niã. Nam dictas ob causas, quod insanientibus accidit, dæmoniacum potiùs est quàm diuinũ: irruit verò etiam diuinus spiritus in quosdam, qui præ mentis ecstasi, quæ ex contemplatione rerum diuinarum fit, videntur insanire, vt Saul cum se coniecit in medios Prophetas. Hic vocari potest furor diuinus, estque re vera coniunctus cum maxima sapientia, etiam si interim tollit prudentiam huius sæculi. nisi enim hãc abstulisset, non impulisset Dauidem, deposita regia seueritate saltare coram populo. Itaque mentis eleuatio ab humanis curis & solicitudinibus, maxima dispositio est ad propheticam captandam inspirationem, eaque naturalis, quia rerum humanarum curæ, plurimum auocant ab omni rerum superiorum contemplatione. Quæcumque ergo naturaliter reddunt animum vacuum à talibus curis, naturaliter etiam disponunt, & ad diuinorum contemplationem, & ad phrophetiam, etiamsi ipsa prophetia supernaturale donum est, & veritatis diuinæ euidẽns argumentum. Hanc ob causam Prophetæ variis modis se præparabãt ad recipiendum spiritum: nunc se conuertebant ad somnos, vt Iosephus & Daniel, vt in illa requie mentis & trãquillitate, sine strepitu externorum sensibilium, viderẽt visiones (qui prophetandi modus insinuatus est illis verbis Ioëlis, cap. 2. *Senes vestri somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt,* quod impletum est, vt in aliis multis, ita vel maximè in Iosepho viro sanctissimæ Mariæ, & in Magis) nunc quoque se præparabant oratione, vt in mentis ad Deum eleuatione, melius reciperentur eius inspirationes: præparabant etiam sese musico concentu, quia hic quoque mentem erigit, & à sensibus abstrahit. Hæc causa fuit, vt Eliseus rogatus diuinũ responsum, peteret accersiri sibi psaltem. Hac eadem, sancta Ecclesia, quæ diuino regitur spiritu, in celebrandis sacris vtitur musicis cantibus, & suauibus sonis, iuxta exhortationem Dauidicam: *Laudate eum in tympano & choro: Laudate eum in chordis & organo: Laudate eũ in cymbalis bene sonantibus, omnis spiritus laudet Dominum.* Itaque musica facit plurimum ad demulcendum animum, ac deponendas humanas sollicitudines: his itẽ dispositis multò faciliùs is transfertur ad diuina. Qui proximi sunt morti, solẽt prophetare, velut Iacob, qui iamaiam moriturus vocauit filios suos, dicens, *Congregamini vt annunciem quæ ventura sunt vobis in nouissimis diebus.* hoc idẽ fecit Moses, cùm eius instaret obitus, tribubus Israel: nimirum nunquam veriùs à sollicitudinibus seculi auocatur animus. Sed & illud est optimè sic natura comparatum, vt illa hora extinctis sensuum motibus, & deposito omni animi circa res sensibiles affectu, mens

Furor diuinus.

Prophetarum ad vaticinãdum præparationes.

Musices vsus in sacris.

Moribundi prophetant.

ad

ad eorum, quæ verè sunt in contemplationem conuersa, veritatem eò clariùs intueatur, quo neglectis caducæ huius vitæ voluptatibus, ad futuram eamque æternam aspiret auidiùs; & quæ superiori vita, dum adhuc sensus vigerent, vel sola mortis recordatione terrebatur, tunc nihil nisi peccata pertimescat.

CAPVT XXXI.

CAp. 5. libri Iudicum scriptum est: *De cœlo dimicatum est contra eos, stellæ manentes in ordine & cursu suo aduersus Sisaram pugnauerunt.*

Quamquam alia nonnulla Scripturæ sacræ loca, soleant in suum vocare subsidium, qui iudiciariæ Astrologiæ sunt addicti, nullo tamen mihi videntur meliùs, quàm hoc vti posse. Nam quod ex 1. Genes. adducunt, facta esse astra in signa, atque proinde significare posse futura, interpretatum mihi illic est, ita vt nihil ad Astrologiam, nimirum esse astra signa temporum, velut gnomon in horologio signum est horarum: itaque Cœlum totum esse chronologium, astra verò signa temporum. Quòd adducunt ex Psal. 19. *Firmamentum annunciat opera manuum eius*, hoc est (vt illi interpretantur) quæ Deus facturus est firmamentum annunciat, longè potiorem enarrationē accipit; pulchritudinem scilicet cœli, & firmamenti quod conspicitur, quodammodo nobis indicare posse pulchritudinem operū Dei, quæ cōspici non possunt, tamen quod dicit, de cœlo dimicatum esse cōtra eos, & stellas manentes in ordine & cursu suo aduersus Sisaram pugnasse, plurimū videtur Astrologiæ fauere. Nam quo alio potiùs modo, victoriæ causam in astra reiiceret, diceretque cursum & ordinem, quem eo die tenuerunt stellæ, fuisse Sisaræ infaustum, & exitiosum? si igitur quia stellæ eum ad sese tenuerunt ordinem Sisara periit, potuisset is per Astrologiam periculum præuidere, atque adeò (nisi vel inuitos fata trahunt) deuitare, quod si ita est, possunt quidam astrorum cursus, & ordines esse fausti & infausti: atque adeò iidem quibusdam fausti, & quibusdam infausti, is enim astrorum siue ordo, siue aspectus fuerit Sisaræ infaustus, Hebræis faustissimus, si verò ita habet, prudenter sanè eo die Sisara timuisset cœlum, ac deuitasset prælium. Cur ergo Dominus Ierem. c. 10. præcipit, dicens, *A signis cœli nolite metuere, qui timent gentes?* Neque verò illa (quod aliquis fortè interpretetur) vocat signa cœli, tonitrua, fulgura, aut fulmina, aut cometarum omne genus, & quæcumque

Astrologiæ iudiciariæ reprehensio.

Signa cœlestia.

homines vocant portenta: sed idem est quod hîc prohibet, & apud Isaiam c.47. derisit: dicens Babyloni, *Defecisti in multitudine consiliorum tuorum: stent & saluent te augures cœli, qui contemplabantur sydera, & supputabant menses, vt ex eis annunciarent tibi ventura.* Itaque vocant Astrologos augures: horum ergo diuinationes vt & alias omnes, pars est, intelligas prohiberi fidelibus, c.19. Leuitici, vbi dicitur, *Non augurabimini*, & Numer.23. Deut.18. & Isaiæ 47. Constat Dei populum ab hac diuinationis specie qua Chaldæi maximè omnium vsi sunt, vt & ab omni alia præter veram prophetiam, abstinuisse, siquidem Num.23. dicitur: *Non est augurium in Iacob, neque diuinatio in Israël.* quid est ergo quod nunc Debora stellarũ cursui, & ordini putat victoriam populi Dei? Mihi non est hæc quæstio, vt neque alia vlla in hoc opere, tam disputanda Theologicè, quàm iuxta conditionẽ argumenti, Physicè. Quapropter videndũ est, an ea Astrologia diuinatrix, quam veteres vocabant, vt videre est apud Ciceronẽ, scientiam Chaldæorum, sit ars quæpiam naturalis, an potiùs impostura quædam, quod examinauit diligẽtissimè, atque vt mihi videtur magna ex parte verissimè, Picus Mirandulæ comes. Ego verò mihi hanc quæstionem suscipio, non quidem tam diffusè, quàm ille, sed pressiùs, meo more tractandã. Duas partes habebit disputatio: altera versabitur circa ipsam naturam cœli & astrorum, altera circa ipsos Astrologos; & videtur quidem hæc ex illa pendere: si enim astrorum, pro mira quàm habent varietate, ac pro sua innumerabili multitudine, sunt etiam plurimæ eæque mirabiles virtutes, quibus inferna hæc moueant, videntur Astrologi laudandi, qui non patiantur eas latere mortales: sin autem non sunt plures quàm apparent cuiuis è plebe, damnandi sunt, quòd tam leuiter illis tribuãt multa quibus carent. Hanc ob causam Picus, acerrimus Astrologorum impugnator, affirmat astris nihil esse præter motũ & lumen, & motu mouere, & lumine calefacere, calore, vt ille putat, quodam viuifico, à calore elementari & igneo, natura diuerso. Astra itaque hæc solũ facere, atque omnia idẽ, plus aut minus: multiplices verò illas rerũ mutationes, & affectionum differentias imputari materiæ. Disputat multa hinc inde, vt detractis cœlo omnibus virtutibus, præter motum, & lumen, effecta tueatur. In duas verò præcipue, pro illis omnibus fertur responsiones, scilicet, aut alias omnes passiones, præter motum & calefactionem fieri per accidens à calore astrorum, aut calorem illum esse causam vniuersalẽ, ac proinde effectiuam per se multorum, atque adeò contrariorum, cõcurrendo cum multis, & contrariis naturis particularibus. Hæc arbitror summa est totius

Astrologia diuinatrix.

De Astrologia disputatio.

Astrorum vis.

totius libri tertij Pici, qui solus est Physicus, alij enim partim sunt Teologici, partim Astrologici. Mea verò hac in parte, plurimũ dissidet ab illius sententia, nam motus cœlorum, qui circularis est, haudquaquam potest motuum, qui in aëre cōtingunt, esse causa. Concepit Picus Aristoteli, si cœlum quiesceret, futurum vt nihil moueretur: cœlum igitur circumeundo mouet hæc inferna: aut ergo motu suo per se id facit, aut per accidens, per se dico, si cœlum id facit tantùm quia mouetur: per accidens si quia mouendo communicat facultatem mouendi reliquis: velut si quis manu admouet stupæ candelam, manus motu suo mouet candelam, & comburit stupam, illud per se, quia non aliter mouet candelam quàm mouendo manum, hoc per accidens, quia mouendo manũ ac candelam, admouet ignem, qui vrit per se. Si igitur cœlũ suo motu facultatem aliquam immittit rebus, qua adiutæ mouentur, habet iam vim aliam mouendi præter suum motum, sin autem nullam mittit, sed mouet solum quia mouetur, perinde eueniret, si cœlum ligneũ, aut æneum, aut lapideũ esset, atque ita vt nunc circumferretur: non eueniret autem. Cur enim si lignea sphæra superiori loco ferretur circulo, hîc apud nos ferretur recta lapis & fumus, ille deorsum, hic sursum; nam quidquid mouendo mouet aliud, id quidem facit impellendo, aut trahendo, volutando, aut vehendo: at verò lapis cadens, neque trahitur, neque pellitur, neque portatur à cœlo, neque verò volutatur, cùm feratur recta: concurrit ergo cœlum cum iis quæ feruntur, virtute aliqua motiua quam immittit, quæ motus non est, sed neque lumen (quanquam id ille concedit, satius verò sit indicari,) nam lumen illuminat; illuminando verò nō potest per se mouere, sed per aliud, hoc est, per illuminationem immittens vim mouendi. quod si ita est, habet cœlũ, quã communicet vim aliam à motu & lumine, sed quod accepimus ita patet. Si lumine moueret, nō esset latio primus omniũ motuum, sed altero: nam cœli lumen non pendet à motu, luceret enim Sol quiescens, non minùs quàm latus (constare id potuit pugnante Gedeone) penderent verò lationes aliarũ omniũ rerũ ab illustratione, quæ alteratio quædam est: non esset ergo latio primus motuũ quod Aristoteli cōcedit Picus. Neque verò est quod tã apertè subuertat eius sententiam, quàm id quo maximè se tueri vult, *vt* (inquit) *cor suo motu mouet alias omnes corporis partes, ita cœlũ alias mundi.* constat verò cor non solùm alias partes, quæ ad illud non spectant, sed neque arterias mouere suo motu, sed facultate pulsandi quam illis mittit, quã & vitalem Medici vocant. Nisi quidē moueretur non moueret, id verò est per accidēs, quia ipsũ extingueretur, neque posset aliis

Cœli motus.

Lumē cœleste causa.

Localis locus primus.

virtutem demandare; est itaque cœlo virtus, qua mouet hæc inferiora, præter motum. concessum sanè, quòd nisi mouendo, eam mouendi vim non communicaret: nihilominùs virtus illa mouendi, aliud est quàm motus: vel hoc solùm argumento, quòd facultas seu virtus nomen est immanentis qualitatis; motus, passionis cuiusdam. Iam verò neque quòd lumine calefacere dicit, probare possum, neque quòd calorem quem cœlum gignit specie differre dicit ab eo quē ignis. Nam quæ maximè cœlestem fulgorem videntur participare, vt spiritus in nobis, qui sensibus seruiunt, neque calidi sunt neque calorifici, sed sine calore fulgidi, vt hoc modo differat, authore Galeno ex sententia Platonis, quem maximè sequitur Picus, ignis cœlestis ab elementari, quod ille sit sine calore lucidus, hic calidus & lucidus. Exemplo constat id oculi, qui ad ignem refertur ob fulgorem spirituum, ad illum è cerebro venientium confertim, alioqui verò est subiecto frigidus, & plenus aqua: quod ferre natura non posset, si is fulgor esset caloris effectiuus: non igitur illud lumen calorem rebus affert per se, sed per aliquod accidens. Atque eum calorem quem Sol vtcunque facit, specie non differre ab igneo constat, cùm incidentes in eandem substantiam, vnicam reddant intensionem. quid enim? Si quis à Sole simul & igne calefit, duos concipit calores, ac non potiùs vnum intensiorem duabus causis in idem opus incumbentibus? Si vnicum, non different specie, qui sese augentes conflant vnum numero: porrò si duo, vterque excludit frigus. vtrique ergo erit frigus contrarium quod; si vtrique æquè, non sunt illi diuersi, sed idem, quia vnum vni contrarum, est. Non igitur solaris calor vrit minùs quàm igneus alia ratione, quàm quòd moderatior, neque certè coquit & vegetat magis, nisi ob eam moderationem, & coniunctissimas quasdam benignissimas influentias, quas, quia se putat Picus facere contra Astrologos, referens omnes in motum & lumen? certè facit nihil etiam si concedantur omnia. dicit enim, stellis esse nihil aliud quàm motum & lumen. Quid, quòd calefaciunt, quid aliud est quàm illuminare? Respondet, vt cœlum est causa vniuersalis, ita & eius virtutes esse vniuersales & eminentes, ac proinde posse facere multa, ac varia, atque adeò contraria etiam. Quid ergo interest ad Astrologiam, siue per plures, siue per pauciores facultates possit cœlum facere multa eaque varia, si modò potest? concedet tibi Astrologus, vt viter rixas, cœlo nihil esse præter motum & lumen, id verò lumen cœleste, quia causa vniuersalis est, eminenter continere virtutes omnes rerum

Calor cœlestis.

Oculi natura.

De Sole multa.

mutabilium, atque ita posse hæc & illa, quantacumque scilicet, volet confingere. Vsque adeò falsum est, omnia quæ facit cœlum, facere motu & lumine, & ad propositam disputationem nihil interest. Neque verò ego (vt hoc obiter dicam) propter calorem solùm, dico cœlũ vires habere alias quàm mouendi sese & illumandi. Nam, vt alibi indicaui, cœlo non est vis calefaciendi, sed lumine gignit calorẽ, id verò non per se, sed ob analogiam, & similitudinẽ naturæ, alliciendo ad illuminatũ aerem cum igne, qui per hanc corruptibiliũ sphęram permeat. Itaque calor non cogit nos affirmare, esse in celestibus corporibus alias virtutes à motu & lumine: sed lationes potiùs horũ inferiorum, quas à motu cœli pendere cũ omnibus Philosophis fatemur: non tamen ob ipsum motũ per se, sed ob aliquas virtutes, & influentias motrices, quas motu immittere, hîc, & alibi anteà probauimus. neque solum eas virtutes in cœlo, eiusque partibus esse existimo, sed innumeras alias indicibiles, quibus omnium mutationũ quæ hîc penes non aguntur, in efficientis genere causæ sunt priores quidẽ iis, quæ ipsi materiæ sunt proximæ, posteriores verò quàm aliæ quæ superiores sunt, & ordine quodam positæ, vsque ad primã: quæ omniũ, quæ vbi mundi, siue inferioris, siue superioris aguntur, causa est. Neque verò puto, omnibus cœli partibus omnes eas virtutes inesse eodem modo: sed vt lumen quod conspicimus, videmus alias aliis partibus conferre, vt Solem Lunæ (ne de quibus dubitatur affirmemus quidquã) ita alias quoque virtutes, quas neque nominare possumus, neque sentire, esse alias in aliis astris, aut solis, aut præcipuè, & aliis ab aliis demandari, ita vt ne minima quidem stella sit, quæ non conferat peculiarẽ aliquam commoditatem, & toti mundo, & reliquis partibus. Quorsum enim Deus tot in firmamento stellas, neque plures, neque pauciores, & hoc ordine, & his interuallis, vt hæ Coronæ, illæ Canis, aliæ Buccinæ, aliæ Currus redderent figuram? cur omnes & fixas & errantes, has hac, illas illac, tanto has tẽpore, tanto illas facit circuire, ita certa lege vt nulla per innumera secula, vel latũ vnguem possit declinare? An casu horũ quidpiã, vel frustra, ita vt aliter fieri, vel quod minutulum in eis esse videtur, posset citra mundi læsionem? minimè. Si enim in formatione hominis tanta est operis perfectio, & elucet formatoris sapientia, vt ne minimæ quidem particulæ addi detrahíve possit quidpiam, magnitudini, numero, figuræ, aut positioni, vt Galenus toto opere de partium vsu sapientissimè indicauit, sed neque in mure aut formica, sed sunt vnicuique iuxta suam naturam accommodata omnia organa, vt nulli vllum aliter meliùs, quantò magis id censere

Influentiæ cœlestes.

censere æquum est, de perfectissimis & pulcherrimis illis corporibus? profectò qui in numero, pondere & mensura fecit omnia sapientissimè, non fecit illum ornatum cœlorum casu, velut lapillos multos sparsim proiiciens, vt quius fortè ceciderit: sed pro numero virtutum fecit astra, & singulorum à singulis distantiam iuxta certam proportionem dimensus est: atque ex ea proportione natæ sunt multiplices illæ figuræ. Ea vero proportio interuallorum non fuerit, quæ maximè spectantium oculis placere posset, sed quæ communi mundi vsui maximè accommodaretur, vt scilicet distarent singula à singulis, vt maximè possent virtutes sibi communicare mutuò in vtilitatem totius. Hæc est enim veræ pulchritudinis lex, partium nempè omnium ad vtilitatem totius accommodatissima compositio. Vtilitati verò huic accedit harmonia secundùm perfectiores Arithmeticas, & visui grata pulchitudo. Nimirum illa, vt & alia omnia quæ facta sunt, fluxerunt à perfectissimo & pulcherrimo exemplari. Vt verò hæc quæ commemoraui, pulchritudinem operis, & artem opificis indicant; ita, si vnius aut duarum virtutum facta esset tanta corporum multitudo, nullam neque ob distantias, neque mutuos aspectus, neque varios motus afficiendi habens differentiam, esset sanè & opus minimè pulchrum, & opifex inertissimus. Non est igitur ita: sed fateri oportet, esse in cœlestibus corporibus multas mirabilesque virtutes. Nam quod dicunt, multiplicis mutationis causam referendam esse ad materiam, nihil obstat: siquidem mutationum & alterationum in materia tantùm est passiuum principium: effectiuum verò est in formis rerum proximarum, ac multò priùs in superioribus causis: per quas ordine quodam priorum & posteriorum, deriuatur virtus primæ vsque ad res singulas. Si igitur (quod ad secundam disputationis partem attinere iam incipit) ita habet, cur Astrologia iudiciaria, à viris doctis deridetur vt inanis, à cordatis exploditur vt inutilis: à diuinis legislatoribus & vatibus interdicitur, ac secundùm idololatriam vituperatur, vt impia atque adeò multis Pōtificum decretis, & Imperatorum etiam, quorum extant adhuc multa edicta, de Astrologis vrbe pellendis? Sub Claudio (authore Cornelio Tacito) de Mathematicis Italia pellendis, factum est Senatusconsultum atrox & irritum.

Harmonia cœlestis.

Mutationis multiplicis causa.

Astrologia iudiciaria reprehenditur.

Mathematici Italia pulsi.

Nam nescio quo magno malo, aut quo Dæmonum astu fit, vt cùm vbique gentium decretis expellantur, nunquam tamen extingui possint, imò neque deterreri, quod sanè nouum non est. nam idem Tacitus in libro decimoseptimo de Mathematicis dicit. *Genus hominū petentibus infidum, sperātibus fallax,* *quod*

quod in ciuitate nostra, & vetabitur semper, & retinebitur. Sed videamus quod sit eius imposturæ principium? hoc certè. Esse multiplices virtutes astris, quibus omnia quæ hîc geruntur, gubernantur, atque pro differentia aspectuum ad sese & ad res infernas, varias nasci affectiones, quod videmur recepisse, atque confirmasse: itaque quia videntur habere virtutes multas, & habere has & illas, colligunt temerè. quæ temeritas est certè, & inanis, & noxia, & parũ pia. quæ distinctioris doctrinæ gratiâ, seorsum indicabuntur. Ac primùm esse inanem, hoc est, vanam, nullius veritatis participem, atque omninò scientiam non esse neque artem, sed inposturam, & figmentum, idque eò maius aliis figmentis quod illis solent impostores alios homines decipere, ipsi nequaquã decepti: hoc verò ipsis etiam impostoribus imponitur. non enim arbitror, omnes qui hanc fictitiam artem professi sunt (nam tametsi ea fluxit ab idololatris, qui adorabant cœlestia corpora, & à Iudæis, & Mahometanis magna ex parte aucta est, inciderunt tamen in eam nonulli ex nostris non parum docti & probi quæ vafritie & malignitate voluisse vulgaribus imponere, sed eorum non paucos præ curiositate qui non exiguus animi morbus est, in eam credulitatem incidisse, & (quæ hominum est fragilitas) cum multis esse deceptos: satis arbitror constat, me non vituperare eam Astrologiam, quæ in cognoscendi cœli motibus versatur, cùm ea nihil esse certius in humanis possit, neque iis quæ circa propriam illius materiam fiunt præsensionibus: non enim minùs certum est futurum post biennium eclipsim Lunæ, quam futuras in mense Iunio breuissimas noctes. nam nisi quis supputando decipiatur, eadem vtriusque scientia est. Illam vitupero diuinationem, quam quondam vocauerunt scientiam Chaldæorum, nunc vocant Astrologiam iudiciariam, quam qui profitentur annuatim nobis prænunciant futuras aëris temperies, & temporum constitutiones, salubritatem aut insalubritatem, abundantiam frugum aut penuriam, otium aut bella, & eorum exitus tristes aut fortunatos, Principum incolumitatem aut mortem. hi ipsi electiones faciunt horarum fœlicium, aut infœlicium, pro quibusvis negotiis suscipiendis: per interrogationes, quas illi vocant respondent de re quacumque interrogati: velut quis furatus fuerit quod domi deest, quò fur abierit. Iam verò per natales horas diuinant futuros hominis cuiusque mores, eiusque fortunam, viuendi & moriendi sortem. Hæc omnia vana sunt, etsi non omnia æquè. nam cùm mutationes omnes corruptibilium corporum ad calidum, frigidum, humidum, & siccum referantur, & hæc in

Chaldæorũ reprehensio.

in cœlis habere causas priores & superiores quæ per influẽtias communicantur concesserimus, pluuias quoque ac serenitates, flatus & tranquillitatem aeris causas illic habere consequens est. Si autem hæc, & fructuum prouentus boni aut mali, & morbi, & salubritas; horum enim causæ maximè sunt in temporum constitutionibus, quæ in calida vel frigida temperie aeris, pluuiis aut serenitate, flatuum abundantia aut vacuitate spectantur, vt apud Hippocratem videre est alibi sæpe, & maximè in Epidemicis; in his ergo bonam causæ partem videntur habere posse astra, post hæc secundo etiam loco nonnullam & in formandis moribus hominum, si enim ad temperiem alterabilium omnium faciunt, & temperies ad mores, vt libello proprio indicauit Galenus, possint etiam nonnihil astra ad mores. Ad fortunam verò quid possunt astra; nam hoc ipsum casu, aut fortuna aliquid fieri, est nihil aliud quàm sine causa certa & per se fieri, si Aristoteli credimus; cõtradictionem ergo inuoluit, causas esse in astris eorum quæ casu contingant, aut fortuna, vt, quòd illo prætereunte lapis deciderit, & quòd fodienti illi vineam thesaurus inuentus sit: nihil enim minus fortuna aut casu fieret, quàm illud quod causam haberet certã in incorruptibilibus & æternis. Quæ fortuita ergo sunt, vt quòd ille sit à latronibus occidendus, quòd alius ruina, alius fulmine moriturus, quòd alius domi, alius in agro, quòd exeunti ab vrbe furi versus Orientẽ prætor longè visus sit, ac proinde ad Occidentm deflexerit, nullam causam habere possunt in astris, sed neque in vniuersa rerum natura per se, sed ex accidenti quodam: vtpote quæ casu aut fortuna fiunt: sunt verò hæc in quibus maximè gloriantur. Hoc ergo genus præsensionum, quod spectat ad fortunam, & casum, Physica ratione penitus excludetur illud quod secundo loco memorauimus, pertinétque ad mores hominum: siquidem pro moribus, de faciendis etiam feratur iudicium, penitus erit vanum: vt si cùm esset dicendum, mulier hæc erit libidinosa, aut ne ita quidem, sed calida dicas erit meretrix, aut infidelis viro: aut cùm dicendum, erit auarus aut ne ita quidem, sed natura propensus, dicas furabitur: alterius enim causa partim in educatione est, partim in natura, alterius verò in arbitrio, quæ plurimum diffident. si qui verò astra necessitatem putant arbitrio ponere, hi humanam tollunt libertatẽ, & rationem omnem boni aut mali, meriti aut demeriti. Superest ergo solùm primum genus, quod ad aeris pertinet alterationes, & in hoc secundo exigua quædam particula. Sed & in his ipsis incertitudo summa, ob causarũ implicationes, ea verò apertiùs conspicietur in eo quod pertinet

Astris nihil cum fortuna.

Astra non necessitãt.

ad

ad mores. nam ſit, ita, faciat Mercurius fures, an cùm hîc naſceretur, erat ſolus Mercurius in cœlo? habes aliorum omnium perſpectas naturas, omniúmque ſubduxiſti rationem quantum ſcilicet ſingula annuerent? non (dicunt) ſed quorundam. quid ergo? omnia reliqua ſcis eſſe neutra? ſed ſint, aut habueris omnium rationem, atque iam non Mercurius ſolus, ſed cœlum totum illa hora faciat fures? An non per temperamentum principiorum & materiæ generationis, id fieri dicebamus? ad eam ergo temperiem, parentum temperies non minùs facit quàm cœlum, non ſunt verò parentes omnes qui eadem hora coeunt eiuſdem tẽperamenti. oportebit ergo te iam videre, non ſolùm natalem horam huius, ſed & ſuorum parentum, & auorum, ac denique omniũ à quibus in hunc poteſt aliquis naturalis motus deriuari: ſcimus verò aliquando ſimilitudines etiam ab atauis. Sed noueris maiorum omnium ſecundùm vtramque partem temperies, ſcis etiam victus rationes, atque quid congreſſuri eſitauerint, piſces, an allia? nam ad ſeminis temperiem plus facient hæc, quàm Mercurius aut Venus. interrogaſti quibus cibis vſa ſi prægnans? ô quàm exigua manet iam cauſæ portio in iſtis ſchematis aſtrorum, quæ pro natali hora faciunt. Sed ſit hæc qnatulacunque, an non erit maior in hora conceptionis? dicunt ſe vtriuſque horæ rationem habere, atque ex hora ortus horam conceptionis agnoſci. omnes igitur eadem hora nati, eadem etiam concepti ſunt, non ergo poſſunt naſci ſeptimeſtres, & nouimeſtres, & decimeſtres ſimul: at verò quacumque hora poteſt naſci ſeptimeſtris, ergo nunquam poteſt naſci vllus nouimeſtris. quòd ſi non quacumque hora poteſt naſci eorum quilibet, ſint quædam horæ ſeptimeſtrium, quædam nouimeſtrium, quædam decimeſtrium: at verò nullæ tales definitæ ſunt ab eis. non poſſunt ergo ex hora ortus ſcite horam conceptionis? neque igitur ex naturalibus figuris poſſunt quidpiam præſentire. Quid ergo ſupereſt? vt prædicant nobis pluuias, aut ſerenitatem, flatus aut tranquillitatem, frigora, aut æſtus, ac per hæc de morbis & eorum curationibus etiam quædã. itaque ſupereſt ſolùm Aſtrologia agricolarum, nautarum, & Medicorum, quæ perexigua eſt. nam agricolæ & nautæ meteorologis ſignis magis vtuntur, quàm æthereis: Medici paucorum admodùm aſtrorum conſiderant ortus & occaſus, Pleiadum ſcilicet & Arcturi a aſpectus verò Lunæ & Solis: atq; hæc quoque multi doctiſſimorũ cẽſent eſſe ſuperſtitioſa. Sed huic præſenſioni non admodùm repugno, quamquam ei quoque obſtant duo magni momenti

Mercurius facere fures creditur.

Aſtrologia agricolarũ, nautarum & Medicorum.

momenti. Primum quidem multiplicium causarum concursio, quarum neque perspecta esse potest natura, neque haberi ratio. Alterum quod in Physicis indicauimus, quódque omnem ex causis naturalibus diuinandi rationem eleuaret, etiamsi omnium virtutes essent perspectissimæ, atque ob oculos pos[_]æ, videlicet, primum motorem non solùm mouere primum mobile, ac per illud alia ordine quodã vsque ad vltima, sed præter commune hoc mouendi principium, quod simul æquè præbet omnibus, cooperari immediatè (quid vetat ita dicere?) cum singulis esseque causam liberam, quæ singula deflectit, non quò cœlum trahit, sed quò ipse vult. neque verò solùm miraculosè, sed naturaliter, & cum magna suauitate. cur enim miraculum hoc sit, magis quàm si mea me mens trahit aliò, quàm cœlum aut natura impellunt? prætereà necesse est scientiam omnem resolui in principia, quæ per se nota sint, aut instrata, aut alia scientia denuo cognita experimento, aut à pr ma veritate reuelata; Astrologiæ verò iudiciariæ principiis nihil horum accidit. ea ergo nón est scientia, sed inanis impostura (exceptis minutulis illis) nihilominùs quàm sortilega. Primum quidem ea non esse per se cognita, neque in alia scientia demonstrata, ipsi dabunt: reuelatam esse dicunt eorũ quidam, alij ab angelo Adæ, alij Enoch, alij à Raphaële Tobiæ, ipsis verò Astrologis quis reuelauit factas esse antiquis istas reuelationes? Certe ipsi sibi. Nam quæ Ecclesia, quæ sacra scriptura, dicunt, Traditio est; per quos Apostolos? Non igitur est maior fides illarum reuelationum, quàm ipsorum Astrologorum authoritas. hæc verò est quæ in dubium tunc vocatur, non est ergo suorum principiorum fides. Superest vt sint experimento cognita: hoc vt persuaderent Chaldæi, Græcis, & Romanis dicebant (vt primo libro de Diuinatione licet apud Ciceronem legere) se obseruationes horum fecisse per quatercentum septuaginta millia annorum, ac rectè quidem dicebant. nam tot ac multò pluribus erat opus, vt singularum figurarum tenerentur perpaucæ obseruationes. Nam si toto anno magno, quem quadraginta nouem millibus annorum esse dicunt, cœlum totum nunquam ad eandem penitus redit figuram, totis quatercentum septuaginta millibus, rediisset minùs quàm deberi, teneri debent multæ obseruationes: paucæ enim casui possunt imputari, & cap. 1. Metaphysicorum dicitur, multæ eiusdem rei memoriæ vnius experientiæ vim habent. Illi igitur mentiebantur consentaneè: multò impudentiùs nostri, qui cùm credant, mundi totius nondum esse exactos

Disputatio de Astrologia iudiciaria.

septem

ſeptem mille annos, & multis iam myriadibus iactari iſtas impoſturas, dicunt nihilominùs experimentis cognita eſſe tot, quot vel fingendis miror mundum fuiſſe ſatis. Quod verò Thaletem Mileſium primo Politicorum, capite ſeptimo, dicat Ariſtoteles per Aſtrologiam proſpexiſſe vbertatem oliuarum futuram, non admodùm curo; præuiderit enim ille per incipientis iam anni conſtitutionem, vt agricolæ, aut Medici, at præuidiſſe per Aſtrologiam, fuerit inanis famæ; eſt enim, vt indicatum eſt, inanis hæc Aſtrologia. Quòd verò ſi inanis ſit, etiam noxia, facilè conſtare poteſt, quandoquidem multis credulis, & puſillanimis, quæ prænuntiata fuerunt dira, præ timore totius vitæ ſuauitatem abſtulerunt, ingerentia melancholiam, atque adeò veram inſaniam; & quod grauius quidem eſt, nonnullis, nimiùm cautis, ipſe timor facit certa eſſe pericula, velut ſi timet à muliere, ipſa zelotypia, ſi ab hoſtibus, aſſidua armorum geſtatio: ſi ab aqua, pauor pontes anguſtos prætereundo: denique à quibus quiſque timet, in ea videmus faciliùs incidere; vel permittente ita Deo, ita enim legimus capite vltimo Iſaiæ: *Vnde & ego eligam illuſiones eorum, & quæ timebant adducam eis*; & capite decimo Prouerbiorum: *Quod timet impius, veniet ſuper eum.* Atqui hæc ſanè fuerit vna cauſa, qua quæ ominantur, aliquando eueniant. Si igitur prænunciant mala, hoc modo nocent: ſi verò bona, quòd inani ſpe ſeducentes, multa impellunt fruſtra tentare, atque interim magnis ſe exponere periculis, aut certis aliis ſeſe priuare bonis, tametſi enim fieri poſſit, vt quiſpiam ſpe inariter concepta, tandem compos fiat leuiter ſperati boni, multò tamen plures fuerint, qui ſpe cadentes, magna ſint experti pericula, vt qui Imperij concepta ſpe, factus prædo, perit in furca: aut certa bona amiſerint, velut qui theſauri inueniendi, aut chymica arte faciendi aurum ſpe allecti, laborauerunt, quorum vix quiſpiam eſt, qui non rem totam perdiderit, quidam verò qui non quærebant, inuenerunt theſaurum. Satius ergo multò ſit vt inuenias, vineam tuam fodere; quàm de theſauro cogitare, ita vtilius multò ſit hominibus, vitam prudenter inſtitutam agere, quam diuinatione agi. Sed neque ſatis piam eſſe, præter ſacræ ſcripturæ loca quæ produximus, hæc indicant, quod facit periclitari fidem de Dei prouidentia, & de libero arbitrio, tametſi enim præfari ſemper ſoleant, ſe illa imprimis ſalua eſſe velle: ſunt verò adeò nimij narrando tam multa & ſtupenda, vt latenter de neceſſario fato, ſacrilegam audientium animis ingerant opinionem. Huc accedit multos, huius prætextu, Necromantiam exercere. Dæ-

Oliuarum vbertas prædicta.

Necromantia.

N monesque

moneſque(vt quæ commemorauimus mala accidant mortalibus, & hac via nonnulli à fide deerrent) exequi quo ad poſſunt illorum prænunciata, quæ alia cauſa eſt, vt eueniat, opereque comprobentur nonnulla. Præter dictas verò duas cauſas alteram ab effectibus eorum quibus prænuncientur, alteram à Dæmone, eueniunt quædam caſu, non ſunt autem tam multa quæ non mentiuntur, vt dictæ tres cauſæ (ſi modò caſus in cauſis eſt,) non poſſint eſſe ſatis. Eorum mendacitatem facetè admodum notauit Seneca, in ludo de morte Claudij Cæſaris, inducens Clothum ita loquentem: *Patiar aliquando Mathematicos verum dicere, qui illum poſtquam princeps factus eſt, omnibus annis, omnibus menſibus efferunt.* Accedit etiam, eam credulitatem coniunctam adeò eſſe cum Idololatria, vt Babyloniorum religio nihil fuerit aliud, quam ipſa ſcientia Chaldæorum. nam eadem Deorum & aſtrorum nomina, & eadem canebant de Diis in ſacrificiis ſacerdotes quæ prædicant de aſtris Aſtrologi. nimirum illis furatum eſſe boues Mercurium, hi ſub Mercurio natos eſſe fures:& alia omnia eodem modo,& meritò quidem; nam perſuaſi bona malaque omnia ab aſtris venire, neque quod amarent, neque quod timerent habebant aliud, quàm aſtra. Proinde ſimul cũ idololatria dãnatur hæc Aſtrologia loco citato ex Ieremia, his verbis: *iuxta vias gentium nolite diſcedere, & à ſignis cœli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ ſunt.* Vide vt leges gentiũ coniungit cum timore aſtrorũ. Peccant etiam Aſtrologi in ipſa aſtra imputantes illis tam multa: nam cum facta ſint omnia à ſummo bono, boni gratia, vt ſcilicet gignant, foueant, & augeant, in mortes in crimina, in bella, nullum factum eſt, neque quidpiam inde malignum venit, niſi ex accidenti quodam. Quo pacto ergo ſtellæ pugnauerunt contra Siſaram? nullo certè, quis enim congredientium ſimul hominum, poſſet illis eſſe delectus, vt Hebræos tuerentur, & debellarent Chananæos; ſed ſtellarum nomine haud dubiè illi vocantur Angeli, qui iuuarunt populum Dei aduerſus impios. Dicuntur verò manere in ordine ſuo, quod ſuo quiſque eſt ordine cœleſtis illius hierarchiæ: quia nihil eſt in rebus creatis pulchrius, aut ordinatius. Curſus verò Angelorum, dicitur aſſidua illa & continens cooperatio, qua homines cuſtodiunt, & gubernant. Angeli igitur cuſtodes Hebræorum, quorum princeps Michaël, ſuo quiſque ordine perſiſtentes in defendendi munere, pugnauerunt contra Iabin regem, & ducem excercitus Siſaram. atque hic eſt ſenſus literalis huius loci, non aliter ac 12. cap. Apoc. dicitur, *cauda draconis illius trahebat tertiam partem ſtellarum, & miſit eas in terram,*

Stellarum nomine Angeli.

Angelorũ curſus.

quo loco significatur literaliter tertia pars Angelorum. vnde nihil hic habere Astrologiam iudiciariam quo se tueatur: sed oportere, vt contemptis his vanitatibus, bene semper speremus, & actiones nostras prudenter instituamus, dantes gloriam Deo.

CAPVT XXXII.

Cap. 37. libri Iob ita habetur: *Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint singuli opera sua.*

His verbis solent sese, qui Chiromantiam profitentur, diuinantes ex lineis manuum, neque minora neque pauciora, quam Astrologi ex schematis stellarum. itaque intelligunt verbis his Iob significari Deum, cuicumque depinxisse in manu signa eorum quæ facturus esset: illi verò prædicunt, & quæ perpessurus, siue ab internis causis, siue ab externis, siue propriè, siue longè positis, siue naturalibus, siue fortuitis, qui cum hæc sibi persuaserint, possunt etiam in subsidium trahere locum alium ex 13. Exodi, quo ita dicitur, *Erit igitur quasi signum in manu tua.* Aristoteles quoque author nunquam contemnendus, cap. 15. primi de Historia animalium, ita dicit: *Pars interior manus, quæ vola dicitur, carnosa est, & scissuris vitæ indicibus distincta longioris, scilicet vita singulis, aut binis ductis per totam, breuioris binis quæ non longitudinem totam designent.* Operæ pretium ergo erit hoc loco considerare, An sit aliqua ex forma manus naturalis significatio, an omne id studium vanum sit. Eatenus verò, vt mihi quidem videtur, naturalis ars, & certitudinis aliquid habens censeri debet quatenus referri possit in naturales aliquas causas, habeatque principia, aut per se nota, aut alibi demonstrata, aut procedat ex certis experimentis: quatenus verò nihil habet horum, vana. Qui igitur palmas, fictis quibusdam lineis in partes quasdam diuidunt, singulasque tribuunt singulis planetis, & naturaliter innatas lineas, secundùm conceptam vulgo opinionem de naturis planetarum interpretantur, nihilominus vani sunt quàm ipsi Astrologi iudiciarij: imò eò plus, quo plures positiones accipiunt gratis, & sine vlla monstratione. Illi enim gratis accipiunt, hoc astrum hæc facere sub illo natis, illud illa: hi addunt, manum hanc aream esse Iouis, illam

Chiromantiæ examen.

Chiromantici Astrologis vaniores.

illam Veneris: & rursum hæc illa significare. quæ autem horum monstratio? quæ naturales causæ? experimenta verò iactare possint, vt ipsi Astrologi, casu quodam, rarissimè verarum pronunciationum. vani igitur sunt, qui ita procedunt, multò verò magis, cùm non solùm procedunt ad interpretandos mores hominis, sed & fortunas, & quæ non in eo cuius comtemplatur manus, sed in lege positis, causas habent, velut dicunt, hæc nubet ter, hic percutietur capite. Id verò mihi videbatur coniectandum ex manibus maritorum & eius qui percussurus est, nam quo pacto connubia possint habere causas in nubentium altero, cùm ad ambo pertineant? ac percussio in percusso solo, ac non potius in percutiente? Quid si primus maritus habet lineam vitæ longiorem quàm mulier? quo pacto poterit nubere illa pluries? percuti verò non potest hic, nisi qui percutiat, aut lapis tegulave cadat, causa enim percussionis percutiens est, aut ruina: igitur eadem causa est linearum manus Petri & iræ Ioannis, aut casus tegulæ; nisi enim referantur ad eandem causam, non possit alterius esse signum, neque alterum causa eius quod alterum significat. At verò causa linearum manus, intra ipsum hominem esse videtur, & ex illius natura fluere, intra Petrum itaque est causa casus tegulæ è recto: at hoc absurdum. Dicunt, in eodem astro causam esse harum linearum, & casus. redeunt eadem argumenta quæ aduersus Astrologos, & illud maximè, quod si naturalia, vt lineæ manuum; & fortuita, & casus & ruinæ easdem habent causas, nihil est fortuitum, cum omnia habeant causas per se, hoc longè absurdius. nam vt cadat tegula, causa est qui tollit fulcrum, vt verò cadat in Petrum, nulla est per se, sed eædem causæ, quæ per se faciunt lapidem cadere, & Petrum transire, faciunt ex accidenti quodam & fortuito lapidem incidere in Petrum. Hactenus igitur vana est Chiromantia: neque video quæ possit non esse talis, nisi fortè ea, quæ subalternata Astrologiæ non sit, sed pars quædam Physiognomiæ. Nimirum Physiognomus non solùm considerat faciem (quamquam eam maximè vt quæ sensuum organis constat, & mentem maximè prodit) sed aliarum etiam partium constitutione: nam capitis totius & pectoris, & dorsi, & vocalium, & genitalium, & pedum; ita verò & manus contemplatur: atque adcò post faciem, magis quam alia omnia: nam manus humana organum organorum est, authoribus Aristotele & Galeno, atque vt facies intellectiuas virtutes ita manus factiuas maximè potest indicare, habétque se manus ad rationem

Physiognomiæ consideratio.

rationem, vt instrumentum ad artem, quia vt ratio est ars ante omnes artes, ita manus organum ante omnia organa. Nihil igitur in homine, ea quæ spectant ad rationem præcipuè actiuam, æquè poterit indicare ac manus. Igitur ea manuum contemplatio, quæ Physiognomiæ fines non transgreditur, Physiognomiæ pars est, & parem cum ea habet authoritatem: quam ergo habere debeat Physiognomia, hoc loco videndum est. Non esse profectò omninò vanam, vel illud vnum argumento esse potest, quod Aristoteles, author minimè vanus, librum proprium dedit ei doctrinæ, & sparsim scripsit de ea multa in libris de Historia animalium; sed & Hippocrates, qui iudicio omnium est seuerissimus, sparsim scripsit multa spectantia ad Physiognomiam, quale est illud lib. 2. de morbis popularibus: *Quicunque rufi naso acuto, oculis paruis mali. Quicunque rufi, simi, oculis magnis boni.* Et iterum, *magni, calui, balbi gracili voce præditi boni rursum. Caput magnum, oculi parui, balbi iracundi sunt.* Et rursum, *Oculi non nictantes iracundi.* Et rursum: *Magnum caput oculi nigri & magni, nasum crassum & simum habentes, boni.* Sed & legibus etiam ciuilibus, in quibus iniquum sit censere esse aliquid futile, aut vanum, cautum est, vt si duo homines inciderunt in criminis suspicionem, is primum torqueatur qui sit aspectu deformior. Cuius legis ratio est in Physiognomia, Ecclesiasticus etiam capite 13. bonam faciem vocat vestigium boni cordis. sed & experimento probat Aristoteles esse artem Physiognomicam: quia quicumque plurimum inter animalia cuiuspiam generis versati sunt, sciunt ex forma dignoscere bona & mala, velut equites equos, venatores canes, neque in hac dignotione falluntur, sed semper aut magna ex parte euenit, vt illi iudicant. Est igitur aliqua Physiognomia. Verùm est, multò certiorem fore eam quæ versetur in dignotione brutorum, quàm quæ hominum, quia illa nihil habent præter ipsam naturam, in hominibus verò plurimum ad formandos mores educatio, & disciplina, & quod his omnibus maius est, Dei gratia. Sed neque hæc penitus eleuant Physiognomiæ facultatem; vt neque naturam. Notæ quas Physiognomi obseruant accipiuntur primùm à similitudine cũ aliis animalibus: vt qui paruis sunt oculis timidi, vt scilicet & simiæ, qui magnis stupidi, vt & boues & asini. Deinde & cùm diuersarum nationum aut sexus hominibus, vt qui valde nigri sunt timidi, vt Aegyptij & Æthiopes; qui valde candidi, timidi etiam vt mulieres, deinde ab ipsis passionibus, quare erat illud Hippocratis. *Qui oculis non nictant iracundi*: quia & qui irati sunt solent immo-

Physiognomica ars.

tis oculis & palpebris intueri. Post hæc loca argumentorum habent etiam præcepta conferendi signa cum signis, & colligendi quædam ex quibusdam: velut (dicunt) si quis est iracundus & tristis & prauus, necesse est sit inuidus. Sed nunc n[illegible] est animus hanc artem persequi. sed hæc summa eius capita attingere, vt videamus quas in naturales causas referri possunt. Inter omnes Philosophos conuenit omnibus animantibus data esse instrumenta, suis moribus accommodatissima, velut leoni, tauro & apro, vtpote ferocibus, vngues & dentes validos, aut cornua, aut exertos dentes: equo, vtpote veloci, & generoso, superbo & calcitranti, vngulas fortes, longa crura, & ornamentum iubæ: timidis verò & fugacibus, vt lepori & ceruo, pro armis dedit artus ad celeritatem comparatos, ita & alia omnia circa animalium singulorum partes fabricata est natura: quod mihi nunc satis sit pro re præsenti attigisse, tractat diffuse Aristoteles in libris de partibus animalium. Dubitatum est à veteribus an animalia talia sint, quia talia habent instrumenta, an talia habeant instrumenta, quia talia sunt. velut, an taurus, quia cornua habet, sit ferox: an quia sit ferox, habeat cornua: lepus quoque an quia est inermis sit timidus, an quia timidus, sit inermis. Anaxagoras, vt dicit Gal. primo de vsu partium, affirmabat animalia talia esse, quia talia habent instrumenta, quasi animæ ipsæ omnes sint eædem aut similes, sed pro differentia instrumentorum varios induant mores: Galenus contra censet, animas ipsas per se differre moribus, & vnicuique data esse instrumenta accommodata. Mihi verò vtrumque videtur verum, & animalibus data esse talia organa, quia sunt talia; & esse talia, quia habeant talia organa. Nam & homo, quia audax est, arripit ensem: & quia ensem habet, fit audacior: ita vitulus, anteà etiam quàm ei exorta sint cornua, ipso naturæ impetu inuadit, quasi velit cornu ferire: idem verò taurus iam factus, si ferrentur cornua, ferocitatem deponit: scilicet ipsa organorum vacuitas facit diffidentiam. Sed etsi instrumentorum commoditas mores illos augeat, siquidem non vnica est causa eorum, neque à principio facit, necesse est vt sit alia causa differentiæ morum, prior ipsis organis: hæc verò, vbi fuerit nisi in animabus quæ diuersæ sint, aliæ audaces, aliæ timidæ, aliæ agrestes, aliæ cicures, aliæ solitariæ, aliæ gregales.

Organorũ cõsideratio.

Morum differẽtia vnde.

Quid ergo, ipsæ animæ per se ante talia corpora sunt tales? non certè. nam brutorum animæ ante corpora ne sunt quidem, cùm educantur de potentia materiæ, & sint nihil aliud

quàm

quàm ipsi corporum actus. Quid ergo fit? Certè vt in ipsis corporibus ante organa sit aliquid, quod & morum, & organorum causa sit, hoc verò est temperies, seu natura; quæ facit ⁂ substantiam hoc aliquid; id verò in brutis est ipsa anima, atque adeò in hominibus secundùm partem sentientem, perinde eueniunt omnia, ac si anima ipsa corporis temperies sit: non enim ob hanc partem agnoscitur anima nostra esse separabilis, sed ob mentem. Cum ergo morum differentia non ex mente sit, sed ex irascibili, & concupiscibili, & internis sensibus, quæ consistunt in organis corporalibus, quod ad hoc attinet, perinde de nobis ac de brutis censere oportet. Igitur si temperies parit hos aut illos mores, & his talia aut alia succedunt organa, profectò temperies prior est organizatione, & causa illius: quod si temperies causa est morum, & compositionis, certè compositio significatiua sit morum, quia referuntur ambo ab eandem causam, atque adeò, vt Sextus Philosophus inquit, *etiam corpus sit quadam animi imago.* Ratio verò agnoscendi, quæ figura quos indicet mores, nulla potior sit, quam ex obseruatione figurarum quæ tales mores solent comitari, translata ratione ab aliis in alia: siquidem indicatum est, hac in re esse omnium eandem rationem. Cur igitur notæ morum à figura rectè capiantur, & tales rectè transferantur ab aliis animalibus ad alia, hæc est causa. Quòd verò & ab ipsis passionibus rectè accipiantur (quem tertium argumentorum locum esse diximus) ex dictis etiam constare facile potest. indicatum enim est, animalia quædam ad quasdam passiones esse propensa naturaliter, vt hæc ad iram, illa ad timorem, ad mœstitiam alia, alia ad gaudium. Porrò per has passiones, non viscera solùm, & in eis inhabitationes spiritus, & succi, sed & externæ partes modo quodam permouentur. Non enim difficile est, ex facie cognoscere iratum, timentem, hilarem, & tristem. cùm igitur omnia sponte ferantur, etiam sine vllo externo motore in quæ propensa naturaliter sunt, incidet per sese quoruncunque hominum vultus, etiam cum de nulla re cogitant, in eas dispositiones, in quas vergunt naturaliter, vt vultus iracundi in toruum aspectum, etiam càm non erit iratus: tristis in demissionem quandam, etiam cùm non mœrebit. Huc spectat Physiognomicum illud 12. cap. Paralip. *Sed & de Gaddi transfugerunt ad Dauid, cum lateret in deserto, viri robustissimi, pugnatores optimi, tenentes clypeum & hastam, facies eorum quasi facies leonis.*

Tēperies quid, & quorum causa.

Exem[illegible] Phys[illegible] gn[illegible]

Est igitur agnoscere animi robur ex facie, per similitudinem aliorum animalium: ex passionibus verò seu ex passionum vacuitate est physiognomicum illud Ecclesiastis capite octauo: *Sapienta hominis lucet in vultu eius.* Et illud Prouerbiorum, *Cor gaudens exhilarans faciē.* Et illud. *In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum in finibus terræ.* Nimirum, vt à facie quàm à reliquo corpore, ita ob oculis plura quàm à reliqua facie capiuntur argumenta: quia velut fenestræ animæ sunt, atque inter cætera à modo intuendi. Nam recta despicere, oculis parum demissis, verecundi, immotis neque nictantibus. impudentis & iracundi: plurimum nictare, timidi aut insanire parati: obliquè intueri, vt cùm sit è regione, habeat oculos in finibus terræ, est subdoli & derisoris, quem stultum vocant diuina prouerbia. Post faciem, in manibus potiùs quàm in vlla alia parte, dictis de causis locum habent signa, huiusmodi. Manus ergo bene magna multis lineis descripta, neque omninò glabra, neque pilosa, & longi digiti, ad naturalem proportionem inæquales, qui facilè & abducantur, sapientiam indicant, & bonos mores, maximè enim humana est talis manus. Curtam verò, rotundam, breuibus digitis, & æqualibus, glabram nimis, aut valde pilosam, qualis erat Esau, aut vngues habentes incuruos & longos, & nullis aut paucissimis lineis esse distinctam: hæc omnia belluina sunt, & ad aliqua brutorum genera referuntur. Quare pilosa manus significabit hominem agrestem, & ferum more vrsi, vngues incurui, rapacem more accipitris, rotunda ac breuis ac sine lineis, stupidum, qualia quadrupedum plurima. Ita etiam & à passionibus: qui contractas semper gerunt manus, timidi & auari esse dignoscuntur; contra qui extensas, audaces & liberales; qui pendentes aut demissas, aut aliam super aliam, desides: qui elatas aut mobiles, solliciti, & negotiosi: qui ad faciem aut os adducunt, cogitabundi. Ex his constat Chiromantiam, nisi vltra Physiognomiæ fines se effundat, vanam non esse, nisi verò intra illos se contineat vanissimam, velut & ipsa Physiognomia suos egressa fines, vana sit: vt cùm Physiognomi, non solùm naturales cuiusque mores, & ingenium volunt dignoscere, sed & fortunam prænunciare, dicentes alios esse Iouiales & fortunatos, alios Saturninos & infœlices. Nimirum si rectè anteà monstratum est, Astrologiam iudiciariam cùm præcipuè de fortuitis agit, vanam esse, necesse est omnes eas artes quæ ad illam referuntur vanas esse, vt Physiognomiam, quæ Martes, Ioues, aut Saturnos nominat; & Geoman

Manus consideratio.

di. vn

Geomantiam, quæ loca planetarum describit in terra: multò autem magis & Hydromantiam, & Pyromantiam, & innumera alia figmenta futilissima: quæ omnia sunt merè ludrica, ac adiunctam habent operam Dæmonum. Cùm ergo Chiromantiam bona ex parte receperimus, licebit verba alia Iob, *Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint singula opera sua*, Chiromanticè interpretari. Verùm occurrit mihi alia interpretatio, quæ multo magis arridet, nimirum vt Galenus loco citato edisserit, data manus est homini vt rationali ac sapientissimo animali. Nam æquum erat, habenti artem ante omnes artes, hoc est, rationem, dari organum ante omnia organa, hoc est manum: vt igitur fabrum dolabra & serra; agricolam ligo & falx, sui muneris faciunt recordari: ita manus hominum, humani officij. Ergo vel suas ipsius manus intuens homo, agnoscet se esse natum ad omnes artes exercendas, ad adorandum Deum, ad erigendas Deo aras, ad sacra facienda, ab scribendum, docendumque omnem sapientiam etiam posteros, dicent Pythagorici ad numerandum; quandoquidem calculi numeri, qui omnes continent numeros, in ipsis digitis positi ante oculos sunt. Signauit igitur Deus in manu omnium, vt nouerint singuli opera sua, hoc est, quæ eos facere oporteat, & ad quæ nati sint: nimirum admonent nos aures, natos nos esse audire, nares odorari, lingua gustare, oculi videre. Hæc verò omnia, opera nostra non sunt, sed sunt plerisque communia: manus verò sapientiæ & diuini cultus, & rationis numerandi, exercendarum omnium artium nos admouent; quæ sua hominis opera sunt. Quod decimotertio Exodi dicitur, *Erit igitur quasi signum in manu tua*, nullatenus pertinet ad Chiromantiam, sed alludit ad consuetudinem hominum, qui cùm rem quampiam volunt memoriæ commendare, signum aliquod alligant digitis, quòd scilicet manus ob oculos versentur semper. Eum verò esse legitimum sensum verborum sequentia indicant *Erit igitur* (inquit) *quasi signum in manu tua, & quasi appensum quid ob recordationem ante oculos tuos.* Quod Aristoteles primo de historia animalium dicit scissuras manus longioris aut breuioris vitæ notas continere, non tam est à ratione alienum, quàm fortuitorum euentuum significationes inde peti, quòd scissuræ illæ ad formationem spectant, & formatio ad temperiem rationem habet, bonúsque aut malus corpori habitus naturalis, qui compositione constat & temperie, longioris aut breuioris vitæ & eius interitus qui ab intrinsecis causis cietur, præcipua causa est. Tamen neque hoc mihi, vt verum fateat, ad-

Geomantia. Hydromantia, & pyromantia quid.

Vitæ longitudo.

modùm arridet: multis enim experimentis confirmanda foret eius assertionis fides. Neque me sanè plurimum moueat Aristotelis eò loci verba, ibi enim non Philosophum, sed Historicum agit: longè autem minor Historicorum, quàm Philosophorum authoritas est.

CAPVT XXXIII.

De Necromantia.

De Necromãtia multa.

Necromantia, vt ipsum præ se fert nomen, est diuinatio quæ procedit ex consultatione mortuorum, cùm scilicet Necromantici, incantationibus, & characteribus, aut certis quibusdam peractis, velut expiationibus, aut cæremoniis, mortuos accerserunt, quos de occultis aut futuris rebus consulant: cui rei magnam videtur authoritatem conciliare, quod euenisse Sauli narratur cap.18. primi Regum, cui opera cuiusdam mulieris pythonissæ, hoc est, familiaritate Dæmonis vtentis, inuocatus suscitatusque Samuel, finem suum imminentemque illi ac filiis suis à Philistæis, indicant. Si enim in sacris legimus, per mulierculam Necromantiam suis magicis artibus vtentem Prophetam adeò Deo charum suscitatum esse, & Regi verissimum futurorum reddidisse responsum, cur non putemus magicis incantationibus, characteribus, ac reliquis signis, facultatem aliquam inesse, aut naturalem, quæ vim etiam possit ipsis spiritalibus substantiis inferre, aut diuinam dæmoniacis illusionibus longè superiorem? Non enim videtur dici posse non fuisse verè Samuelem, aut eius animum, eum qui respondit Saüli; siquidem in c.46. Ecclesiastici, de Samuele, post alia eius acta ita scriptum legimus: *Et post hoc dormiuit, & notum fecit Regi, & ostendit illi finem vitæ suæ, & exaltauit vocem eius de terra in prophetia, delere impietatem gentis.* Quid enim aliud indicant hæc verba, quàm quod illo loco narratum est Samuelem postquam dormiuerat, rursum exaltasse vocem de terra, & notum fecisse Regi finem vitæ suæ in prophetia? quod certè non aliàs fecit, quà cùm à Pythonissa est excitatus. Scio de hac re diuersas esse Theologorum opiniones, aliis dicentibus fuisse verè Samuelem

Pythonissa.

Samuel an verè suscitatus.

lem qui indicauit Regi finem suum, aliis eius imaginem, quas nolo ego aliter examinare, quàm dicens quod mihi videtur probatissimum: quandoquidem Ecclesiasticus narrans Samuelis gesta dicit postquam dormiuit notum fecisse Regi finem suum, & excitasse vocem de terra in prophetia, non dubito quin fuerit ipse Samuel; non dico ipse Samuel suscitatus, sed illius anima apparens in corpore aëreo, vt solent Angeli. Neque enim mihi pro asserenda Ecclesiaisti veritate (tametsi id dicat vir sanctissimus æquè ac doctissimus Augustinus) videtur esse satis dicere, vocare Samuelem, Samuelis imaginem, videndum enim quorsum hæc narret Ecclesiasticus: non certè aliorsum, quàm vt narret gesta Samuelis, & illius laudem. quam autem laudem meretur Samuel, quòd Dæmon eius imaginem induens, pro illo responderit; aut quomodo quispiam hoc inter illius rectè gesta iure commemoret; accedit quòd ex Ecclesiastici verbis constat, illum non simpliciter pronunciasse Regi finem suum (hoc enim malus etiam Dæmon posset fortasse facere, aut coniectura, aut à Deo per bonos Angelos accipiens,) sed concionatum etiam esse aduersus idololatriam, quod malus Dæmon non fecisset. ita verò inquit Ecclesiasticus, *Et exaltauit vocem eius de terra in prophetia delere impietatem gentis.* Existimo itaque verè fuisse Samuelem. Monstratum verò mihi alibi est, nullam vim naturalem esse verbis, neque characteribus. Porrò monstratum etiam est, nullam Dæmonibus esse cum corporalibus sympathiam, neque antipathiam: vnde fit, nihil penitus posse Necromantiam nisi ex pacto: siquidem vim naturalem inferre spiritualibus substantiis nullam potest: neque quidem ex pacto sine Dei permissione, siquidem non annuente prima causa, ne esse quidem quispiam potest, nedum operari. Quid igitur superest? certè Necromantiam nihil esse aliud, quàm Dæmonis illusionem, hominum verò infidelitatem, qui cacodæmoni se deuouent. Quoniam autem neque Dæmon potest ex pacto respondere sine Dei permissione, fit nonnunquam vt Deus Dæmones coërceat, ipse verò aliquid in illorum qui se deuouent perniciam fieri permittat, atque vt dicitur capite vltimo Isaiæ, *Eligat illusiones eorum & quæ timebunt adducat eis.* Velut nunc in perniciem Saulis, qui volens ac sciens defecit à Deo, atque ad Dæmonem se contulit, permisit vt Pythonissa Dæmoniacas artes exercente appareret Samuel, & illi finem suum indicaret, maiorem fraudi finem adhibens induraretur, & adductus in desperationem periret in peccato suo. Censere verò aliquid

Necromātia quid.

præter

præter nequitiam esse in Necromantia, hominum est indoctissimorum pariter ac leuissimorum. Non desunt, qui asserentes non fuisse phantasma dæmoniacum, sed ipsum Samuelem, existiment assumpsisse Dæmonem Samuelis corpus, atque ex illo respondisse, atque vocari Samuelem, vt cuiusque hominis cadauer ipsius nomine dicimus: hoc verò sine omni probabilitate, neque sine Prophetæ iniuria, videtur dici, nam longè faciliùs erat Dæmoni aëreum corpus effingere, aut videntium oculis illudere, quàm dissolutum iam in sepulchro corpus, in formam pristinam, vel apparentem restituere. Quod autem maius opprobrium fieri poterat Prophetæ corpori, quàm à Dæmone assumi. hoc igitur minimè est probabile: quare superest, id solùm quo dictum est permissu Dei venisse animam Samuelis, atque assumpto corpore aëreo Saüli respondisse. Neque verò vellem hinc augeri credibilitatem indocti & superstitiosi vulgi, de reditu animarum hominum vita iam defunctorum. Verùm quia redeant an non, nihil habet cum naturali Philosophia, atque ad huius operis spectat argumentum. De his hactenus.

CAPVT XXXIV.

QVarto Regum, cap. 2. *Dixerunt quoque viri ciuitatis* (Hierichontis scilicet) *ad Eliseum, Ecce habitatio huius ciuitatis optima est, sicut tu ipse Domine perspicis, sed aquæ pessimæ sunt, & terra sterilis. At ille ait, Afferte mihi vas nouum, & mittite in illud sal, quod cùm attulissent, egressus ad fontem aquarum, misit in illum sal, & ait: Hæc dicit Dominus, Sanaui aquas has, & non erit vltra in eis mors, neque sterilitas: sanatæ sunt ergo aquæ vsque in diem hunc iuxta verbum Elisei, quod locutus est.*

Non dubium est hoc quoque, vt alia pleraque contigisse populo illi in figura, vt testatur Diuus Paulus, & aliquam aliam aquarum emendationem significasse, factumque esse ob aliquod sacramentum: an verò hic quoque aliqua naturæ ratio habita sit, præsentis operis est existimare. Dictum enim non semel est, atque indicatum, etiam in efficiendis miraculis, plerumque vti Deum aliqua naturali causa, idque multis atque optimis rationibus, quas, vt pote alibi dictas, non est nunc animus repetere, sed id præstare solùm quod proposi

Miraculorum ratio.

positum est. Quandoquidem terræ sterilitas curatur in aquis, constat nihil aliud insinuari, quam aquas fuisse tales, vt earum vitio irrigata terra sterilesceret. id verò vitium videtur rationi consentaneum fuisse salsuginem, & quia id solet esse frequens in aquis, & quo quamplurimæ fiunt ad potandum inutiles, & quia id solet omnium maximè sterilitatem afferre. Quo factum est, vt ab antiquissimis seculis venerit in consuetudinem, vt solo, quod ob patrata ibi facinora, & proditiones deuouetur, sal inspergatur: quod fecisse legimus Abimelech deleta vrbe Sichimorum, capite libri Iudicum: quin & Psalmo 106. ita dicitur, *Posuit terram fructiferam in salsuginem, à malitia inhabitantium in ea.* Itaque salsugo maxima causa est sterilitatis terræ, & inspersus sal sterilitatem inducit & maledictionem. Si autem salsæ erant aquæ Hierichontis, atque ideò hominibus erant ad potum inutiles, & terræ afferentes sterilitatem, quæ vis naturalis esse poterat in sale ad sanadum eas? cùm præcipuè Diuus Iacobus in sua epistola, capite 3. dicat, *Nunquid potest fratres mei ficus vuas facere, aut vitis ficus?* sic neque sala dulcem potest facere aquam. Neque dubium, cùm sint contraria contrariorum remedia, quin similibus augeantur rerum vitia. Alterum igitur duorum dicendum est, aut in illo Elisei miraculo nullam esse habitam naturæ rationem, sed adhibitam esse rem prorsus aduersam & noxiam, maioris portenti causa (nam hoc quoque nonnunquam legimus factum) aut vitium illud aquæ, non fuisse salsuginem, sed corruptionem putridam, & olidam, hæc enim vt aliis omnibus in rebus, ita etiam in aqua, salis admistione corrigitur. Nam sal calidæ & siccæ naturæ cùm sit, & facilè cùm aqua dissolutus commisceatur, putres in ea siue vapores, siue partes absumit, & putredinem emendat atque integritatem facit diutius retinere, testantur enim nautæ, aquas nonnihil salsas, aptas verò adhuc potui vtiliores esse nauigantibus, quòd diutius incorruptæ seruari possint, ac proinde suas ex puteis mari vicinis solere haurire. Quin etiam qui naturas rerum diligenter scrutantur, affirmant puteos malè olentes, & prauo aliquo sapore infectos nulla ratione meliùs expurgari, quam sale in eos iniecto: iniici verò solitam, quartam partem modioli in singulos, quamquam non potest hoc esse in omnibus ratum, sed plus aut minus debet iniici, vt in ipsis puteis inest aquæ. hoc igitur videtur maximè consentaneũ, quia præter dicta, ob putrescentiam, & graueolentiam euenit aquas esse mortiferas, magis quàm ob salsuginem: sed & steriles, quia salsugo nisi omninò

Aquæ salsæ monumenta.

Sal cur terris aspergatur.

Aquæ sale iniecto curatæ.

Salsugo. omninò sit maxima, vt in mari Sodomæ (quod quia nihil viuum generat, ac si quid in ipsum incidat necat, mortuum appellatur) neque lethalis est neque fœcunditati officit: quin potiùs cùm sine putrescentia est, & intra quamdam mediocritatem, vt in mari, ipsas aquas fecit fœcundissimas: nulli enim mundi adeò luxuriatur generandi facultas, neque est tam multiplex generatio. Atqui profectò, vt ego existimo, illc ipse Dei Spiritus, qui aquas incubauit initio (quem ego ignem esse cēseo) tales reddidit, crassas, inquam, & salsas; atque ita multiplici rerum generationi, aptiores multò quàm dulces. Iam verò irrigata aqua, non vtcumque salsa officit plantis, neque æquè omnibus; sed sunt quædam plantæ, quæ gaudent etiam quadam salsugine, & puteales quæ salsugine aliqua plerumque participant, desinunt priùs esse aptæ potui, quàm irrigationi, nimirum in potu insuauissima est salsugo, quia sitis humidi & frigidi appetitus est, irrigari verò alimenti magis rationem quàm potus habet, nutrit enim plantas, atque ita non statim officit, neque enim nisi cùm multa est, vt si muria, aut murina rigentur plantæ, aut inspergatur ipse sal. facit verò, si qua vlla in re, in sale maximam, ipsum plus, aut minus differentiam. multa enim salis irrigatio aut inspersio, siccat omnes plantas, & solum ipsum vrit ac facit sterile: moderata, quibusdam plantis est amica, nullis plurimum nocet. Animantia omnia à maxima salsugine, qualis maris mortui est, necantur (vtuntur enim) moderatiori, qualis reliqui maris, generantur quamplurima, & in molem ingentem augentur, ac maximè fruuntur salubritate, & mortua etiam asseruari possunt diutiùs: tametsi nonnulla ne tantam quidem salsuginem sustinent, neque consistere possunt, neque viuere, nisi in dulcibus aquis, & alia etiam quædam vtranque vitam sustinent: tanta naturarum varietas est. Iam verò hominibus multi salis vsus est morbidus, quia sanguinem salsum facit, & sterilitatem infert siccando vehementer, & acriùs efficiendo semen: moderati verò, facit salacitatem, & irritationem, & pruritum augens, ac proinde ad generationem confert. Quare indistinctè mihi videntur altercari nonnulli, partim dicentes salem sterilitatem inferre ac mortem, ac proinde solitum inspergi in solum quod deuouetur: partim fœcunditatem & incorruptionem, ac proinde fabulatos esse Poëtas, Venerem natam esse in mari, decidentibus in illud Cœli verendis, atque ab spuma vocatam, *aphroditim*. Nam re vera non sunt hæc tam propria salis, quàm consistunt in vtendi modo, estque verum, salis nomine hieroglyphicè significari plurima:

Aqua salsa fœcundissima.

plurima: nam & sterilitatem, & salacitatem, & sapientiam, & incorruptionem, & suauitatem, & mordacitatem; quibus verò causis singula, oportet Philosophos distinguere, vera salis natura perspecta, ac neque laudando neque vituperando esse nimios. Cùm enim, vt Hippocrates mirè dixit, sint omnia ad aliquid bona & mala, de sale videtur id multò meliùs posse dici; est enim sæpè ac plurimis rebus noxius ac sterilis, plurimis etiam aliis non rarò vtilis est, & fœcundus: putrida verò corruptio semper est mortifera & sterilis, cùm contraria sit omni naturali ortui, veniantque res omnes, teste Aristotele, per putredinem ad interitum. Cùm igitur hæc mortem & sterilitatem afferre nata sit rebus omnibus, & salis admistione naturaliter emendetur, consentaneum est id fuisse vitium aquarum Hiericontis, & Elisæum in earum curatione naturalem ordinem tenuisse, Deo interim adiiciente plurimum facultati, quam sali ab initio indiderat. alioqui enim, neque tam multæ aquæ expurgandæ fuisset satis tam modicus sal, neque ea sanitas durasset in hunc vsque diem.

Sal Hieroglyphicè quid.

Plantis quæ aquæ noceant.

CAPVT XXXV.

Lib.4. Regum cap.4. ita habetur: *Ingressus est ergo Eliseus domum, & ecce puer mortuus iacebat in lectulo eius: ingressusque clausit ostium super se, & super puerum, & orauit ad Dominum, & ascendit, & incubuit super puerum, posuitque os suum super os eius, & oculos suos super oculos eius, & manus suas super manus eius, & incuruauit se super eum, & calefacta est caro pueri, at ille reuersus deambulabat domi, semel huc atque illuc, & ascendit, & incubuit super eum, & oscitauit puer septies, aperuitque oculos.*

Puer resuscitatus ab Eliseo.

Puerum verè mortuum atque ab Eliseo suscitatum esse, dicendum (quæ magis communis & verior erit sententia) miraculose peractam esse rem hanc, ita tamen, vt & in hoc miraculo habitus sit naturæ honor, adhibita mortuo ea curatione, quæ ad syncopem, quæ integra fere extinctio naturalis caloris est, ac velut mortis initium, solet adhiberi, vt his causis, naturalis caloris velut igniculum adhibentibus, ac Deo peragente id, quò ipsæ non possunt pertingere,

ageretur suscitatio, velut quædum reuocatio à deliquio aut syncope. Quibus autem rationibus velit Deus causas naturales, etiam in peragendis miraculis, adhiberi, alibi dictum est. Esse autem vt dicimus, atque adeò in miraculis etiam maximis edendis, vti solere Deus naturalibus causis, non solò magnis, innumeris constat exemplis, nam ad siccandum vna nocte mare vsus est vento vehementi, & vrente, vt narratur cap. 14. Exodi. Quem autem ventum, aut quàm vrentem putes fuisse satis ad siccandum vna nocte mare nisi Deus, naturalem alioqui eius potentiam, vehementer & supra naturam auxisset?

CAPVT XXXVI.

Lib. 4. Regum cap. 4. ita habetur: *Et egressus est vnus in agrum, vt colligeret herbas agrestes, inuenitque quasi vitem syluestrem, & collegit ex ea Colochyntidas agri, & impleuit pallium suum, & reuersus conscidit in ollam pulmenti, nesciebat enim quid esset. infuderunt ergo sociis, vt comederent, cumque gustassent de coctione, clamauerunt dicentes, Mors in olla, vir Dei, & non potuerunt comedere, at ille, Afferte, inquit, farinam: cumque tulissent, misit in ollam, & ait, Infunde turba, vt comedant, & non fuit ampliùs quidquam amaritudinis in olla.*

Colochyntidis natura.

Nonnulli suspicantur alias colochyntidas fuisse has, quas Eliseus immissa farina adeò emendauit, vt dulces & esui aptas reddiderit à medicamentosis illis, quibus ad vehementer expurgandum vtuntur Medici. Sed meo quidem iudicio falsò: nam præterquam quòd nomen id præ se fert, descriptio quoque, & notæ indicant, nam re vera colochyntis herba sarmenta profert & folia viti syluestri non dissimilia, dicit prætereà Mesue colochyntidam vocare solitos Persas cucurbitam deserti: quid autem aliud est dicere colochyntidas agri, quam cucurbitam deserti? est verò adeò amara, vt fel terræ ab eisdem vocaretur, & Dioscorides dicat fructum eius esse vehementer amarum, quo gustato, exclamauerunt dicentes, *Mors in olla*, non potentes comedere. Nam ob amaritudinem id contigisse, sequentia illa verba declarant. *Et non fuit ampliùs quidquam amaritudinis in olla.* Sed quo pacto (dices) fieri potuit, vt vera colochyntis, quæ non amara solùm est, sed adeò perniciosa, vt

Cucurbita deserti. Fel terræ.

si

si supra quatuor obolos, etiam emendata sumatur, possit super purgationes, & exulcerationes ventris, & mortem afferre, atque adeò admota exteriùs enecet fœtus, solius farinæ siue triticeæ, siue hordeaceæ immistione emendari adeò, vt mox daretur turbæ abundanter pro cibo? Non certè id naturaliter & citra miraculum effectum est, cùm præcipuè inter agrestes herbas collectæ illæ colochyntides sint. culturæ enim hortenses effectæ, non parum fortasse mitescerent, agrestes verò, præcipuè quæ non inter alias, sed seorsum nascuntur, perniciosissimæ sunt. itaque miraculo effectum est, vt dulcescerent, & noxam deponerent; ita tamen, vt hîc quoque, velut in aliis plerisque, modus quidam naturalis operationis retentus sit. Nam Medici omnes inter emendantia colochyntidem, recensent ea quæ lenta sunt & glutinantia, cuiusmodi esse constat amylum, quod ex tritico conficitur, atque post hoc, etiam farinam triticeam, hæc enim suæ substantiæ modo lento & glutinoso, & sapore grato, atque vt ita dixerim, cibali, præsentem iam dysenteriam sanant, & imminentem anteuertunt, eiusque causis & efficientibus, & iam paratis obsistunt, mordacitatem & amaritudinem, aut acrimoniam hebetantia, & membranas internas ventris oblinentia. Haud dubiè igitur amylum & farina triticea, in emendantibus colochyntidem non instrenuæ sunt. non ita tamen, vt tantum tam citóque valerent, nisi plus solito illis aspirasset prima causa, quæ, vt rerum naturam à principio fecit, ita vtitur ea vt vult.

Culturæ vis.

Amyli vtilitas, & farinæ triticæ vis.

CAPVT XXXVII.

CAp.6.lib.4.Regum: *Accidit autē, vt cùm quidam materiam succidisset, caderet ferrum securis in aquam, exclamauitque ille, & ait, Heu heu heu domine mi, & hoc ipsum mutuò acceperā. dixit autem homo Dei, vbi cecidit? at ille monstrauit ei locum. Præcidit ergo lignum, & misit illuc, natauitque ferrum, & ait, tolle, qui extendit manum, & tulit illud.*

Res est experimento compertissima, multa quæ in aqua quieta subsident, cùm conturbatur, agitata aut ligno aliquo, aut re aliqua eiusmodi in eam iniecta, emergere, efferrique in sublime, & innatare: non quidem id accidere solet ferro, aut grandioribus lapidibus, aut denique rebus grauioribus quàm vt agitatæ aquæ impetu moueri possint, ea præcipuè agitatione, quæ immissum in eam lignum possit ciere. nam per maiores ac violentiores aquæ perturbationes, vt fluminibus

Ferri natatio.

violenter decurrentibus, & voluctari in aqua videntur magni lapides & euelli grandes pontes. hîc verò non potuit immissione ligni commota aqua, securis ferrum vsque ad summum eleuare. Neque sanè suspicor id fuisse certum aliquod lignum quod extrahendi ferri virtute valeret (quod enim esset?) sed quodcumque occurrit: neque denique aliud quidpiam esse appositum ad eleuationem ferri, quàm aquæ commotionem: ea verò cùm satis non esset pro tanto pondere, superest rem non esse sine miraculo transactam, ita tamen vt commotio aquæ apposita sit, & Deus ferro pondus detraxerit, adeò vt agitata aqua valuerit subleuari, arenularum more. Cur autem putemus Deum velle adeò leues causas, naturales tamen adhiberi, cùm ipse nullis indigeat adiumentis? certè, vt ego existimo (dictæ verò alibi aliæ etiam causæ sunt) quò intelligamus, quantopere deerrent, qui nullam in rebus suis adhibentes operam cùm possint, tantùm orant Deum, quem vident ne miracula quidem perficere, nisi rarissimè, citra vllam naturalium causarum admotionem; nedum ea, quæ naturalem habent prouidentiam.

CAPVT XXXVIII.

CAp. 5. lib. 4. Regum narratur, Naaman Principem militiæ Syriæ mundatum esse à lepra, quòd iussu Elisei septies in Iordane se lauerit: contemnebat verò, vt ibidem legitur, hanc curationem vt leuem, neque pro tanto morbo futuram satis: atque ob hanc diffidentiam, nisi à seruis suis persuasus esset, penitus dimisisset: *descendit verò septies in Iordanem & mundata est eius caro, factaque vt pueri paruuli*, haud dubiè in septena illa lotione, eáque per Iordanis aquam facta, magnum aliquod latebat arcanum & diuinorum sacramentorum significatio, eóque diuina virtute factum est, vt quæ (si res soli naturæ committeretur) leuissima fuisset curatio, pro tanto & tam inueterato morbo, fuerit sufficientissima ac perfectissima: non tamen ita fuit diuina ac miraculosa curatio, vt non etiam velut initium quoddam habuerit naturalis. Nam descendere in fluuiales aquas crebrò, innataréque, præcipuè ad rapidos aquarum vortices, plurimũ faci. ad eluendam omnem cutis immunditiam, atque sanandum omne genus scabiei: neque quidem solùm scabiei simplicioris, sed etiam lepræ, & lychenum. nam cùm hæc sint cutis quædam sordities, nascanturque à salsa pituita,

Fluuialiũ aquarum vis.

aut

aut vſta melancholia, lotio eluendo fortiter expurgat, atque adeò epidermidem ipſam ſeu cuticulam euellit ſæpè aqua verò ipſa humiditate & frigore, & naturali illa dulcedine, temperat & ſalſuginem pituitæ, aut aciditatem atræ bilis diluit & diſſoluit. Atqui profectò ſi lepra illa fuiſſet recentior, nec ſubiectæ carnis temperies eſſet iam mutata, & recens expurgatum eſſet corpus Naaman, ne intra illud ſubeſſent praui ſucci, fortaſſe pura natatio pluries repetita ſuffeciſſet: quoniam verò res non ita habebat, ſed multo tempore, multa lepra perſperſus fuerat, neque vlla tunc temporis præmiſſa eſt corporis expurgatio, miraculoſa fuit curatio lepræ, qua ſe tunc temporis Deus gentibus dedit agnoſcendum, atque in poſterum venturæ Eccleſiæ, ſuæ immenſæ miſericordiæ præſtitit ſignificationem.

CAPVT XXXIX.

Qvarto lib. Reg. c. 20 Cùm Ezechias ægrotaret vſque ad mortem, Deo ita iubente, ſanatus eſt ab Iſaia, admota maſſa ficorum. Verba verò ſunt hæc:

Dixitque Iſaias, Afferte maſſam ficorum: quam cùm attuliſſent, & poſuiſſent ſuper vlcus eius, curatus eſt. hæc eadem verba ſcripta ſunt cap. 38. Iſaiæ. Morbi qui miraculosè ſunt curati, vel ab ipſo Deo, cùm inter mortales ageret, vel diuina virtute à viris Dei amicis, partim curati ſunt citra rei vllius admotionem, ſolo verbo, vt Dominus ſanauit leproſum, ſolùm dicens, *volo mundare*, & cæcum, imperans vt reſpiceret, vel oratione, vt orante Abrahamo ſanauit Deus Abimelech, & vxorem eius: aut tactu, velut per manuum impoſitionem: quin & per tactum veſtimenti, atque etiam vmbræ: nam cap 6. Lucæ dicitur, *Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & ſanabat omnes.* exemplo eſt mulier, quæ cùm fluxu ſanguinis laboraret decem annis, tangens fimbriam veſtimenti eius ſanata eſt. Porrò 5. Actuum Apoſtolorũ narratur, ſolitos deferri ægrotos ad vmbram Petri, vt ſanarentur, partim verò curati etiam ſunt multi horũ, admotione quarundam rerum, quaſi medicamentis quibuſdam, velut hîc Ezechias ab Iſaia admoto cataplaſmate ex maſſa caricatum, & Tobias à cæcitate, infuſa in oculos bile, & Naaman à lepra, lotus ſepties in Iordane. Sed an hæc quæ Dei iuſſu ſanandis corporibus admouentur, re vera ſint medicamẽta, eaque natura prædita, vt per ſeſe nata ſint eos morbo curare,

Miraculoſæ curationes.

an non, sed ea in re præcipua sit ratio miraculi, quod earum rerum admotione, quæ nullatenus id sint natæ facere curentur morbi, dignum est consideratione, & spectat eius rei examen ad Physicum. Quod ad Tobiam spectat & si quæ alia eiusmodi sunt, suo quoque loco declarabitur: de curatione quoque Naaman dictum est antea: nunc quod propositum est ennarremus oportet. Caricæ, vt videre est apud Dioscoridem & Galenum, atque adeò vt inter omnes Medicos constat, vim habent extergendi, & calefaciendi ordine primo, aut etiam initio secundi, idque cum partium tenuitate: quapropter discutere possunt tumores paratos discuti, & emollire schirros & ad suppurationem perducere, si quæ sunt ad suppurationem parata: maximè verò efficient hoc aut illud, vt hoc aut illo modo parantur: nam decoctæ & cum triticea farina contusæ, mouent plus cum hordeacea discutiunt. Neque verò quia loco citato tantùm dicitur Isaias admonuisse massam ficorum, necesse est solis ficubus factum esse cataplasma. nam, & si acciperet caricarum, & farinæ (siue hordei, siue tritici, vt res posceret) æquales partes contusas & commistas cum decocto caricarum, vocaretur meritò massa ficorum. Galenus secundo de arte curatiua ad Glauconem capite septimo, ad eos tumores, qui neque facilè ad suppurationem perueniunt, neque facile discuti possunt, iubet, vti cataplasmate ex caricis, docétque ibidem eius compositionem. Sed ob hæc omnia non videtur ea massa potuisse sanitati restituere Ezechiam. nam ille laborabat vlcere: vlcera extersionem & desiccationem postulant, haudquaquam discussionem, emollitionem, aut suppurationem. hæc enim tumorum curationes sunt, non vlcerum. Certè vlcera, quà vlcera, & per sese, nihil aliud desiderant quàm agglutinationem. Cùm enim vlcus sit partium decisio & separatio, quæ alia eius curatio sit, quàm vnitio & agglutinatio? atque ita vlcera simplicia sola agglutinatione curantur, etiam si ossium fracturæ, nedum scissuræ carnis. Cùm verò simplicia non sunt, sed alias habent adiunctas affectiones, vt si cum scissura est etiam excauatio, & carnis defectus, aut si vlceris labia sunt inflammata, aut dura, callo aut schitro obsessa, aut subiectæ partes corruptæ, aut vehementer intemperatæ sint, frustra quis vtetur agglutinantibus, antequam adiunctis affectionibus accurrat. Cùm verò cum ea affectione, cuius curationi insistimus, aliæ aut aliæ affectiones copulantur, cùm multa variaque sint auxilia quæ expetuntur, ordine quidem opus est, vt illis quis rectè vtatur. Eius autem ordinis triplex ratio est, vt Galenus docet. Prima quidem, & quæ aliis omnibus præfertur, est, vt si quid est quod ita vrgeat

Caricarum vires. *Caricarũ cataplasma.* *Vlcera quid desiderent.* *Vlcerum curatio.* *Triplex ratio vlceris curandi.*

vrgeat, vt curationem legitimam non expectet, ei ante omnia occurratur: velut si cum vlcere tantus etiam dolor sit vt penè exanimet. ac per sese in mortis adigat breue periculum, admouenda sunt statim anodyna, hoc est, dolorem sedentia, aut etiam stupefacientia, etiam si ipsi vlceri ea obsint. Secunda, vt vbi sublata fuerint vrgentia, si quid sit quod rationem habeat causæ sine qua non, hoc est, quo non sublato morbus qui curatur tolli non potest, ei occurratur statim: velut si in vlcere est labiorum tumor, aut callus, detrahi debet antequam curetur vlcus; quia callus & tumor labiorum prohibet partium vnitionem eadem ratione, si est in vlcere cauitas, & subiectæ partis imtemperies, repleri debet priusquam vniatur. quia quî possint vniri, quæ propter defectum carnis dissident; sed & temperari antequam repleantur; quia sine partis attemperatione, non possit generari caro quæ repleat. Tertia, vt vbi nullum adsit impedimentum, videatur tamen an sit aliqua causa quæ faciat, & ea: tollaturea sublata tunc demùm rectè acceditur ad ipsius præcipui morbi curationem: velut cùm pars exulceratur à fluxione biliosa aut salsa, ea fluxio tollenda est, abluendum id sordium quod influxit. Hanc ob causam vlcera pleraque amant extersionem, omnia verò siccationem, vt rectè curentur, & agglutinationem humiditas non prohibeat. Quãdoquidem Ezechias proximus erat morti consentaneũ est eius vlcus, siue internũ siue externum esset, neq, benignũ fuisse, neque simplex, sed malignum & complicatum: malignum quidem, ob pessimum succum quo imbutum esset; complicatum verò cum inflammatione. fieri ergo potest, vt à coniuncta inflammatione magis, quam ab ipso vlcere periclitaretur. ita enim euenit, vt ob coniunctam inflammationem trahantur partes principes in compassionem, maximè cerebrum; & ob vlcus partium anteriorum, cum delyrio; posteriorum, cum conuulsione homo moriatur. Si igitur dicto modo Ezechias periclitabatur, nulla ratione meliùs illi subueniri poterat, quàm admoto cataplasmate ex carne caricarum cum farina hordei, si resolutionem admittebant inflammatio; sin minùs, cum farina tritici, vt facta supputatione mitescerent febres, & reliqua accidentia. Sed si hoc ita est, quid habuit hæc curatio miraculi? habuit certè aliquid. nam etsi est indicatum, ficus, vim medicamentosam habere ad illius morbi curationem accommodatam; tantam verò non habent, vt qui ægrotabat vsque ad mortem, die tertia posset sanus in templum ascendere, vt Ezechiæ euenit, nisi Deus peculiari auxilio, & solito maiori medicaminis, vim auxisset. Vnde facilè constat non

Vlcerum & inflammationis malignitas.

De medicina. tam esse fidendum medicamentorum facultaribus, quàm gratiæ Dei, qui his ipsis aspiret: neque mirum. Cùm enim Deus rerum omnium quæ sunt, quæque fiunt, prima causa sit, nihil aliorum mouere possit, nisi quatenus ab eo moueatur. Quod itaque medicamenta etiam mediocria fauente Numine plurimum possint, argumento est Ezechias; quòd verò illo non fauente tota medendi ars nihil possit, argumento est Asa Rex, qui ex podagra mortuus est intra triennium: neque excessit 41. ætatis annum, quia, vt dicitur cap. 16. secundi Paralip. *Neque in infirmitate sua quæsiuit Deum, sed magis in Medicorũ arte confidit.* Ita ergo fidendum arti est, vt Deum potiùs quæras: ita verò orandus Deus, vt artẽ non contemnas, quandoquidem & sancti Dei viri medicamenti vtebantur, scilicet, vt commendaretur apud homines medicina vt sanctum Dei donum.

CAPVT XL.

Secundo lib. Paralip. c. 21. mors Regis Ioram ita describitur: *Et super hæc omnia, percussit eum Dominus alui languore insanabili, cumque diei succederet dies, & temporum spatia voluerentur, duorum annorum expletus est circulus, & sic longa consumptus tabe, ita vt egeret etiam viscera sua, languore pariter & vita caruit.* Hoc exemplo, vt ex aliis multis, cõstat morbos diuinos, hoc est, à voluntate Dei pendentes, habere etiam causas naturales, & eandem essentiam cum aliis affectionibus: velut hîc Ioram, non tam profectò quod prauis cibis est vsus, quàm auerrit populum à lege Dei, & occidit fratres suos, correptus est alui languore insanabili: tametsi nihil obstat, quin & ex vitioso victu is morbus sit natus, sed si ipse populum non auertisset à Deo, neque occidisset fratres, aut minùs errasset victu dirigente eum Domino, aut ab eodem victu minùs læsus esset, Deo ita volente. nimirum Dei voluntas prior est aliis omnibus causis, naturales verò non tollit. Morbus hic haud dubie fuit diarrhœa, seu alui profluuium, adeò diuturnum & malignum, vt ad tabem hominem deduxerit, & mortem: non quidem ad eam quæ peculiariter à Medicis vocatur Phthisis, seu tabes, quæ scilicet est cõsumptio ex pulmonis putrescentia ortum habens, sed quæ communi appellatione, ad colliquescentiam scilicet, & comsumptionem totius corporis. Euenit verò hoc non raro per malignam diarrhœam: nimirum tabes nasci solet ex maligna putredine succorum, ob quam retineri non possunt, sed egeruntur assiduè, serpente verò ea malignitate,

Morbi diuini.

Diarrhœa maligna.

Phthisis.

tate, & aliis ab aliis ſuccis infectis, euenit nonnunquam nihil manere integrum, ſed ipſum etiam partium rorem malignè putreſcere, & cum aliis egeri ſuccis, & fieri deiectiones colliquatiuas, ipſaſque partes, primùm deſtitutas ab alimento tabeſcere, deinde & computreſcere cum ipſis ſuccis, & in saniem ſolutas egeri, eas præcipuè, quæ velut ex concreto sanguine ſubſtantiam habent, vti lienem & hepar: quod euenit miſero huic Regi, & in multis eorum, qui ex diarrhœa mortui ſunt vidimus. Eſſe enim ipſum hepar aut lienem diſſolutum, ac putre quod egeritur, modus ipſe ſubſtantiæ qui conſpicitur in deiectione oſtendit: vt & renis etiam ſubſtantia aliquando diſſoluta mingitur. diuturnus verò eſt hic morbus, niſi cùm coniungitur cum febre continua, atque ita durauit huic integrum biennium.

Renes mingũtur interdum.

CAPVT XLI.

Tobiæ cap.8. ita ſcriptum eſt: *Tunc Raphaël Angelus apprehendit dæmonium, & religauit illud in deſerto ſuperioris Ægypti.* Cùm diſputatum alibi, atque indicatum in hoc ipſo opere ſit, Angelos nullatenus eſſe corporeos, ſed ſine omni magnitudine merè incorporeas ſubſtantias, magnam dubitationem ingerunt hæc Tobiæ verba. Nam quî fieri poſſit, vt alter alterum apprehendat, religet, & certe quodam loco ligatum manere cogat? nam ne eſſe quidem in loco poteſt quod corporeum non eſt, cùm enim locus æqualis ſit locato quarto Phyſicorum, æquale verò & inæquale tantùm dicitur de magnitudine, conſtat quòd nulla eſt magnitudine, non poſſe eſſe in loco: ſi autem in loco eſſe non poteſt, neque moueri loco poſſit, ferri enim eſt fieri in loco: non poteſt autem fieri quod eſſe non poteſt: quantò ergo minus poſſit apprehendi, & religari? Innumera loca ſunt in ſacris, tam veteris quàm noui Teſtamenti, in quibus dicuntur Angeli alicubi eſſe, & moueri, mitti, accurrere, ſtare, obſiſtere, & multa alia eiuſmodi facere & pati, quorum omnium cauſa, dicendum eſt, quid ſecundùm naturales contemplationes videatur conſentaneum. Angeli ſunt ſubſtantiæ ſine corpore, non tamen ita, vt vniuerſalia ſeparata, intelligimus, quorum nulla neque actio, neque paſſio eſt per ſe; ſed vt ſuppoſita quædam, & ſingularia. omnis enim Angelus eſt Angelus

An Angeli ſint corporeæ ſubſtantiæ.

quidam, & hic, vt & quiuis homo. Neque proinde non sunt eiusdem speciei multi Angeli, quòd non sint singuli supposita quædam indiuidua, sed quòd singulorum species multiplicari non possint, sed seruentur in singulis indiuiduis, vt species Lunæ & Solis. Hoc verò ita habet in omnibus rebus incorruptibilibus, siue corporeæ siue incorporeæ sint. quia non seruatur in multis, nisi quod non potest & seruari in singulis ob corruptionem, quæ proinde defectum suum similium compensat generatione, quorum verò interitus non est, neque generatio esse potest, neque multiplicatio, sed species seruantur in singulis. Itaque Angelus est suppositum quoddam substantiæ incorporeæ, non igitur vt vniuersales naturæ dicuntur esse, quia essentiæ quædam sunt, non tamen existere alicubi, aut aliquando, sed omnes assertiones, quæ de illis dicuntur, sunt absolutæ à tempore & loco, vt diximus, humanitas est natura, ratio, seu quod quid est homins. nemo tamen interrogat, vbi existit, aut quando nisi per accidens vt est in singulis: quia humanitas nullibi est separata, neque vllo potiùs tempore est quod est. esse enim dicuntur talia, non existere: non inquam, ita Angeli, sed cùm sint substantiæ quædam singulares, & supposita, accidet eis quædam agere, & pati. Atqui, quoniam virtutis finitæ sunt, non possunt agere vbique & semper, vt Deus, sed alicubi, & aliquando. & quoniam sine corpore sunt, non possunt esse in loco, vt corpora, sed quoniam alicubi operantur, necesse est sint alicubi, modo aliquo nobis ob inexperientiam passionum insensibilium, non satis intelligibili. Itaque intelligimus Angelos esse alicubi; quia alicubi operantur: an verò ipsum alicubi esse, aliud sit quàm alicubi operari, magna est dubitatio. Mihi quidem videtur fieri necessariò, vt ratione sint diuersa, quia in his orationibus, Raphaël est in deserto superioris Ægypti, & Raphaël ligat Dæmonium, prædicata pertinent ad diuersas categorias, alterum enim ad vbi, alterum ad agere: quapropter ratione saltem non potest esse idem.

Angeli quid sint.

Verùm Angelus non potest esse in loco propriè, nam siue locus sit extremitas immobilis corporis continentis, vt fert plurimorum opinio: siue id spatium quod locati corporis dimensionibus occupatur, vt ego existimo, quod corpore caret, in loco esse non potest, quia neque extremitate circumscribitur; neque dimensiones habet; sed est vbi operatur per præsentiam virtutis. vnde fit, vt Angelus in maiori aut minori loco per se non sit, quia per se nullam extensionem habet, sed per accidens, per magnitudinem scilicet corporis in quod operatur. Quia enim non potest operare in quantuncunque corpus non potest

Angelus propriè non est in loco.

potest quantuncunque locum tenere; ea verò limitatio non nascitur ex corporis magnitudine, sed ex operis difficultate. non enim quia Angelus non potest tantopere extendi, cùm nullatenus extendatur; sed quia non potest tanti operis difficultati sufficere, cùm finitæ virtutis sit, atque alius alio maioris aut minoris. Quærere verò an sit minimus locus quem possit quiuis Angelus tenere, ita vt non possit esse in minori, & an possit esse in puncto indiuisibili, debilis dubitatio esse videtur: quid enim obstare potest incorporeo, quominùs sit in loco minori? an quod non potest adeò sese contrahere, aut alas adducere? Dicere verò venire posse Angelum ad adeò exiguum locum, vt operari in minori, sit maioris difficultatis, inane etiam est. Nam aut illa difficultas nascitur ex operis magnitudine, aut ex applicatione virtutis ad corpus: ex opere minimè, quia poni potest, imò verò plerunque erit, minus opus in loco minori: si verò ex applicatione, non potest esse alia difficultas, quàm quòd amplior, latiorve sit ea virtus, quàm vt possit ad tantas angustias contrahi. Hoc verò absurdum est censere, vbi nulla magnitudo est; non tamen proinde potest esse Angelus in puncto indiuisibili, quia vt in controuersiis Physicis ad tyrones indicauimus, punctus re vera nihil est, vt neque linea, neque superficies, sed hypotheses quædam vtiles ad doctrinam. Est igitur Angelus in loco, sed quia modo alio quàm corpora, maior an minor sit locus ad eum, nihil facit nisi per accidens, quia maius aut minus sit corpus circa quod operatur, aut quòd non possit mouere tantum, quantum capit tantus locus: exiguitatis loci in quo esse potest, neque per se neque pet accidens est vllus finis. Hinc etiam fit, vt præter rationem negetur posse esse duos, aut etiam plures in eodem loco, cur enim ita? An quia quæ sunt in loco vt corpora non possunt in eodem loco esse, neque quæ sunt vt substantiæ incorporeæ possint. Quid illis obstat? corporibus enim obstant dimensiones, & repletio; at Angeli non excludunt corpora, cur excludunt incorporea? quia (dicunt) duæ causæ completæ non possunt esse immediatæ vnius, & eiusdem rei; non video tamen cur Angelus sit necessariò causa completa eius actionis quam obit, ac non potiùs possint duo, tres, ac etiam plures, in eandem actionem conspirare, velut eundem mouere lapidem, non secundùm diuersas partes lapidis, sed secundùm easdem & totas. Dicunt, vt fieri non posse vt duæ lucernæ in eodem exactè loco existentes vna non fierent, ita neque duos Angelos, vtpote duas virtutes posse in eodem exactè loco existere. Mihi tamen videtur res longè diuersa: nam Angelus faculta-

Quomodo Angelus est in loco.

An duo possint esse in eodẽ loco.

tem habet mouendi lapidem, non tamen est ipsa mouendi facultas, sed substantia quædam & essentia, secundùm quam non numero solùm differunt, vt lucernæ, sed etiam specie; præterea, neque duos Angelos, qui eodem exactè sint loco, est necesse eiusdem actionis esse causas: possent etiam contrarias actiones obire, & in eodem esse loco: velut si Angelus statuam Apollinis euertere, & Cacodæmon hanc ipsam sustentare contendat. Itaque neque hæc consequutio valet, Sunt in loco, ergo sunt causæ completæ; neque hæc, Sunt in eodem loco, ergo sunt eiusdem rei causæ, neque si hæc valeret, eueniret quidpiam absurdum, aut impossibile. Censeo itaque multos Angelos posse esse in eodem loco, vel hoc argumento, quòd corpora nostra post resurrectionem poterunt in eodem loco esse multa, quia exuta impedimenta corporalia conditionem induunt spirituum. Quantò ergo magis id possint ipsi spiritus; nimirum verò si multitudo illa ingens Dæmonum, quam vnico ex corpore expulit Dominus (narratur Marci quinto) per diuersas particulas oberrabat, vt alius in pupilla, alius in palpebra, sub vngue alius se contineret; dicendum quoque esse maximā dæmonū multitudinem, quam vnumquodque corp. possit capere; atque adeò pomilionem non capere tot dæmones, quot procerum hominem. Hæc verò quæ necessitas cogit dicere; quid verò impediet mox dicere, esse Angelos palmares, & cubitales & vlnares. Ob hæc omnia mihi videtur, quod & anteà dictum est, Angelos esse in locis per se, quia alicubi operantur, in tantis autem, aut tantis per accidens, ob magnitudinem corporum in quæ operantur. Locorū verò magnitudinem quam tenere possunt, non diffiniri magnitudine corporū, sed operis quod exercent difficultate vt explicatū est: vnde multò magis euenit, vt si corporis & loci magnitudo ad eos nihil facit nisi operis augeatur difficultas, multò minus faciat luci figura, siue in longum porrectus sit, siue quadratus, siue alia quacunque figura, non tamē quia dictū est posse esse multos Angelos in eodē loco, censendum etiam posse eundem esse in multis locis, nam longè alia ratio est quia tametsi Angelorum non est magnitudo, est tamen numerus, estque eorum quiuis vnus, proprius etiam quàm quodcunque corpus, ac proinde non nisi in vno loco esse potest; eius verò nullam magnitudinem occupat per se, sed solùm per accidens vt explicatum est. De modo igitur quo sunt Angeli in loco hæc videntur probabilia. De modo quo mouentur, succedit statim dubitatio. constat enim, quādoquidem neque sunt vbique neque nullibi, neque eodem semper in loco, non esse omninò immobiles, quoniam verò

De motu Angelorum.

sunt

sunt sine magnitudine, non possunt moueri propriè, ita enim moueri passio corporum est: superest ergo eos non moueri per se, fieri tamen in alio & in alio loco, aliquo alio modo quàm corpora. Qui sit is modus, difficile sanè possit à nobis intelligi, cùm non possimus cogitationẽ à corporalibus phantasmatis semouere; at verò possumus ita diuinãdo pocedere. Quoniam non mouentur per se vt corpora, superest, vt moueantur per accidens, aut aliter mutentur: moueri per accidens dico, quæ mouentur motu alterius rei, velut quæ naui vehitur, mutari verò, quæ in alio & in alio loco fiunt: non tamen per successiuam illam, & continuatã loci commutationem quam motum vocamus. Primo modo mouentur Angeli, cùm volunt humanas actiones imitari, ac cum hominibus conuersari, vt Raphaël cum Tobia, aut cum Abrahamo, qui ad delendam Sodomam properabant, & Gabriel cùm missus est in Nazareth alloquuturus Deiparam virginem, & Hierosolymam, Zachariam; nimirum assumunt tunc temporis tenuia corpora, ex aëre aut igne, mouentque illa vt volunt, atque cum illis vtpote quibus hæserunt mouentur per accidens, sine corporibus verò possunt fieri in alio ex alio loco, neque insumẽtes in eam mutationẽ tempus, neque dimetiẽtes spatium, sed mutatione non quanta vt ipsorum substantia est. At verò necesse, quo in alio fiant loco, vt in priori esse desinant: siquidem non possunt esse in duobus locis simul, vt dictum est: incipiunt verò esse in loco per primum esse, & desinunt per primum non esse, iuxta conditionem formarum omnium, quæ comparantur instantaneè, ac sine successione. Itaque primum instans quo Angelus est Romæ, verbi gratiâ est primum quo non est Madriti. Fieri verò etiam potest, vt hæc Angeli mutatio successiua sit, & continuata, at tempus insumat, non quidem per se, & ob ipsius mutationis modum, sed ob continuitatem spatij, cùm scilicet Angelus partes omnes medij commouere vult, velut si hinc Romam abiens, partes omnes aeris in via positas commoueat: fiet enim tunc temporis continuata, & neque momentanea, neque intercisa mutatio: vt generatio etiam substantiæ nonnunquàm fit successiua ob materiam, vt cùm admota vni extremitati scintilla, decurrit flamma per totam stupam. Aliter vero nõ videtur mihi, temporalem & continuatam mutationẽ efficere posse Angelus. Si enim rectè Aristoteles dicit quodcunq; corpus ferretur per vacuũ, latũ iri in instanti, quia omnis tarditatis, seu moræ causa est in resistẽtia, cur non etiam incorporeum per plenum. Nam cur magis possit plenum incor

Quo modo mouẽtur.

Angelus nõ potest esse in duobus locis simul.

incorporeum, quàm vacuum corpori resistere? si cui verò ob rei difficultatem videtur inopinabile esse, à re quapiam quæ virtutis finitæ sit, fieri mutationem instantaneam, is tenebitur meo iudicio dicere, Angelos nunquam moueri posse nisi assumptis corporibus, aut commotis omnibus spatij partibus. Quæ hæsitationes magnæ illæ quidem, tam multos, atque adeò insignes Philosophos impulerunt dicere, Dæmones omnes esse corporeos. Verùm quandoquidem multis aliis argumentis indicatum anteà est, eos corporeos non esse, solùm superest opinemur, Angelos dictas habere mutationes, instantaneas per se, & successiuas per accidens, aut nullatenus moueri posse nisi per accidens, & assumptis corporibus, aut agitatis omnibus medij partibus, quæ in via positæ sunt. vtrum horum potius sit Deus nouit. Ego enim vel de rebus sensibilibus vix quidquam affirmo, nedum de his quæ tam longè à sensibus positæ sunt: vtcunque verò hoc habeat, quandoquidem possunt vno esse in loco, atque eo relicto in alium transilire, cohiberi etiam possunt imperio Dei quominùs loco exeant, quod quidem est firmissimo vinculo religari. Nam tametsi diabolus imperiũ Dei quo ad potest detrectet, tamen neque loco exi[illegible], neque aliud quidpiam facere, neque omninò esse potest nisi Deus eius actionis, aut vitæ velit causam primam se exhibere. Nolle igitur Deum illum inde exire, insuperabile vinculum penitus est. Tale igitur imperium Domini exequutus Raphaël, *apprehendit dæmonium, & religauit illu[m] in deserto superiori Ægypti.* Possunt etiam ipsi dæmones sese contineee in palla annuli, & vitreo vase, & vbi alibi: atqui peracto mundi iudicio, omnes detinebuntur in horrendis illis cauernis à quibus exire virtute Dei in æternum prohibebuntur. Huiusmodi sunt omnia quæ de Angelorum, siue motu, siue visibilibus ministeriis, legimus in sacris eloquiis. Honor & gloria sit Angelorum opifici Amen.

Dæmones includuntur.

CAPVT XLII.

TObiæ c. 2. ita scriptum est: *Contigit autem vt, quadam die fatigatus à sepultura veniens in domum suã, iactasset se iuxta parietem, & obdormisset, & ex nido hirundinũ dormiente illi calida stercora inciderent super oculos eius, fieretque cæcus.* Rursum c. 10. ita habetur: *Tunc sumens Tobias de felle piscis, liniuit oculos patris sui, & sustinuit quasi dimidiam ferè horã, & cœpit albugo ex oculis*

eius

eius, quasi membrana oui, egredi quam apprehendens Tobias traxit ab oculis eius, statimque visum recipit.

His verbis narratur causa externa seu occasio cæcitatis Tobiæ, & ipsius affectionis species, & curatio: constare verò facilè potest, etsi hæc Deo ita permittente, maioris cuiuspiam vtilitatis causa acciderint, facta esse secundùm naturam. Primùm quidem iuxta naturam eius auiculæ contigit is euentus: nam semper nidificat hirundo super domorum parietibus, & vt naturales narrant, cacat semper extra nidum auerso podice, atque perinde facere dócet suos pullos. Itaque meritò euenit, vt iacenti supino iuxta parietem, stercus hirundinis inciderit in oculos: sed & vt excæcaretur. Nam videmus oculos partem esse adeò delicatam, atque tam leuibus de causis nonnunquam hos morbos contrahere, vt admirationis nihil præstet, stercus hirundinum calens actu, in ambos simul oculos incidens, albuginem fecisse; non quidem (vt arbitror) quòd vlla proprietas illi stercori sit, eo modo oculis aduersa, sed ob qualitatem manifestam.

De hirundinis stercore.

Sunt qui proprietatem obcæcandi tribuant excrementi eius [illegible]culæ: idque duobus argumentis. & quia is morbus familiaris illi est, à quo illa censetur suos pullos liberare vsu chelidoniæ herbæ, quæ ab illa nomē traxit, & quia cinis capitum eiusdem commendatur ad extergendum oculorum albugines & cicatrices, & vocata pterygia. Non videntur autem hæc duo argumenta omninò leuia. Nam morbi contingunt animantibus secundùm naturam succorum quibus aluntur: alimenta verò symbolum habent cum excrementis. Porrò nihil magis cognitum experimento, quàm animalium partes vtiles esse ad eos morbos curandos, quos sua excrementa efficiunt, siquidem curamus carnibus viperæ, quos ea momordit, & sua saliua infecit, & demorsis à cane rabido censetur auxiliari, iecur canis qui momordit, & ictos ab scorpione sanat ipse scorpio superpositus. Vtrum ego vbi manifesta est causa, non libenter confugio ad istas occultiores. Nimirum stercus earum auicularum calidum satis est & siccum, accederetque calore actuali, vim habet rubrificandi, atque nonnihil exurendi, vt & stercus columbinum. Incidens ergo in oculos, partem sensus adeò acris, exussit nonnihil extremam membranæ superficiem, & conuocata præ dolore fluxio est & genita albugo. Est enim albugo, quædam cicatrix in ipsa oculi externa membrana orta. fit verò cicatrix, aut curanda ruptura, aut per vstionem (relinquuntur enim etiam cicatrices ex inustionibus) ita igitur facta in oculis albugo est, quæ hominem excæcauit.

Albugo quid.

Hanc

Hanc ſententiam iuuant illa ſacri contextus verba, *cùm calida ſtercora inciderunt in oculos eius*. innuunt enim id feciſſe ſtercota potiùs quia calida, quàm quia talia. Ego certè non ſolùm non crediderim excrementa hirundinis proprietate excæcare, ſed putauerim, ad extergenda quæ pupillæ innaſcuntur eſſe vtilia in collyriis. ſiquidem & columbinum ſtercus commendatur, & lacertinium, quia vim habent valde extergentem, & nonnihil exedentem: quæ etiam ineſt fimo hirundinis, & turturis, & ſimilium auicularum. Putauerim ergo ſtercora hirundinis, quæ calida incidentia in oculos hominem excæcarunt, potuiſſe adiumento eſſe, ſi tenuiſſimè trita in dote, & diluta aqua eſſent oculis admota, vt colũbæ ſtercora ſolent: vt etiam hæc ſi calida in oculos inciderent ſine vlla lotione atque omninò ſine correctione, excæcarent. Sanatus verò eſt illito felle cuiuſdam piſcis Qui piſcis fortaſſe fuerit, qui vocatur Græcis Callionymos, id eſt, pulchri nominis, qui idem, vt Plinius author eſt, vocatur Vranoſcopus, quòd habeat oculum inſignem in capite quo cœlum ſpectat; aut Hyena, quia cùm ad extergendas albugines inueteratas nihil magis à Medicis omnib[illegible] celebratum ſit, quàm fel, inter omnia eius genera omn[illegible] maximè commendatur, datur fel Callionymi piſcis, & mox Hyenæ. Galen. 10. de ſimplicium medicamentorum facultatibus cap. 12. ita inquit: *Porrò quorundam animalium ſingulariter bilis à Medicis extollitur, tanquam aciem exacuat oculorum & ſuffuſionum initia digerat, velut piſcis quem vocant Callionymum, Hyenæ, & ſcorpij marini, tum galli & perdicis.* Itaque primas defert Gal. hac in re bili Callionymi piſcis, ſecundas Hyenæ. Plin. quoque cap 7. lib. 32. ita ſcripſit: *Callionymi fel cicatrices ſanat, & carnes oculorum ſuperuacuas conſumit. nulli hoc piſcium copioſius, vt exiſtimauit Menander in comœdijs.* Itaque dicit Plin. & ex ſua, & Menandri authoritate huic piſci fel eſſe copioſius, quàm vlli aliorum, idque albugines ſanare.

Oculis medentia.

Callionymi piſcis natura.

Hyena & ex ea remedia.

Felis vires.

Idem dicit Ælianus, idem & Odoardus Oxonienſis, qui diligentiſſimè ſcripſit nuper de animalium differentiis. Ælianus libro decimotertio, capite quarto, ex Ariſtotelis ſententia dicit Callionymo piſci in iecore magnum fel ſitum eſſe. quod etiam confirmat ex ſententia Menandri, & anaxippi. Veriſimile itaque eſt hunc eſſe quem Tobias è Tigride flumine traxit, & exenterauit: quandoquidem, vt iidem authores narrant, eſt voraciſſimus, & carniuorus, aſpectu immanis, nam eſt ſerratis dentibus, oculos habens in ſummo vertice, & os inter oculos ſitum. Quapropter non mirum ſi puer rerum inexpertus, territus eſt ignotæ formæ intuitu piſcis irruentis quaſi ad

Callionymi forma.

de

deuorandum: nam impetebat vt voracissimus & carniuorus. Huc accedit, quòd, vt Aristoteli placet, est litteralis & ἡμερόκοιτος, hoc est, die dormiens, nocte exiens & oberrans. Cùm ergò totam diem egissent iter, prima mansione ad noctē mansit iuxta Tigrim, & cum tunc vellet defatigatus ex itinere pedes lauare in littore, exiens irruit immanis & littoralis piscis vt voraret. Neque obstat quod Opianus Pelagium vocat, neque quòd Plinius in marinis ponit, quominùs esse posset in prægrandi fluuio, quia id non adeò cōuenit inter authores, & quia etsi marinus sit, potuerit refluere ex mari, cùm præcipuè Plinius dicat, Euphratem & Tigrim mirum in modum stagnare: per stagnantem verò fluuium faciliùs retroceditur. Controuertitur etiam an sit esculentus, aliis dicentibus, aliis negantibus: verùm si hic est quem apprehendit Tobias, esculentum esse magna authoritate probatur, siquidem assarunt, & salierunt, vt eo vescerentur in via. Sed siue hic fuerit, siue alius (hoc enim certò scire non possum) non dubium multorum piscium ac fortasse omnium, fel vtile esse plus aut minus (non enim omnium æquè) ad extergendas albugines. Nam vt dicit Galenus loco citato, à cuius sententia nullus Medicorum hac in parte discrepat, succus hic vim habet valenter extergendi, qua facultate & albugines, & vocata pterygia, seu vngues, exedit. Plinius lib. 23. c. 11. de ocularium morborum curatione agens inquit: *Ad omnia autem inueterata fel efficacius putant.* Itaque omnia hæc per naturales causas euenerunt Tobiæ, permissu tamen Dei, qui primum quidem virum sanctissimum morbo tanto probari voluit, deinde medicamen idoneum, cùm sibi placitum est, reuelauit, & in maiorem sui gloriam auxit vires medicamenti: vt hinc euidenter constet, eam etiam sanitatem, quam Medicorum industria recipimus, esse in Dei benignitatem referendam, qui illis pro re præsenti idonea indicat medicamina.

CAPVT XLIII.

CAp. 8. lib. Iudith, mors Manassis mariti Iudith, ita narratur: *Vir eius fuit Manasses, qui mortuus est in diebus messis hordeaceæ. instabat enim super alligante manipulos in campo, & venit æstus super caput eius, & mortuus est.*

De Manassis morte.

Tametsi neque causa externa, neque omninò causa vlla potest interficere per se, neque lædere quidē actiones, vt maxima

ac

ac præcipua pars Medicorum censet, sed morbum inferendo, à quo actionum læsiones primùm, deinde & mors proueniat, cùm tamen ea maxima est, & nimis diligens sermo intempestiuus, dicere solemus ab ea mortuum esse hominem, vt Asclepiadem scalarum lapsu, Anacreontem multo vino: ita hunc Manassem multo Solis æstu. Verum & scalarum lapsus, & vini potus, & longa mora in Sole, lethales illis hominibus morbos intulerunt: primùm quidem mora in Sole fecit calidam capitis intemperiem, id enim significat illa verba. *Venit æstus super caput eius.* Consentaneum verò est censere, eam non fuisse quam Medici vocant nudam intemperiem, ac sine succo, non enim fuisset adeò lethalis, sed cum succo, natúsque fuerit ex calore morbus alius vt Phrenitis nisi fortè mortuus est repente (vt diximus nonnullos afferri ex messibus) fueritque facta Apoplexia, obstructis meningibus & toto cerebro à conuocato in caput confertim sanguine. Quantum verò possit qui in corporibus præerat apparatus, vt externæ causæ plurimum obesse possint, aut minimum hinc disces, quòd cùm eorum qui alligandis manipulis insudabant læsus fortasse fuerit nullus, hi qui illis tantùm præerat mortuus est.

Asclepiadis & Anacreõtis mors.

AEstus noxa.

CAPVT XLIV.

IOb cap. 7. Dominum ita alloquitur: *Quare posuisti contrarium tibi, & factus sum mihimetipsi grauis?*

Quæ verba hominis naturam quam post corruptionem primi peccati habet, optimè declarant: siquidem conqueritur esse se positum contrarium Deo hoc est sentire se (vt inquit Paulus) aliam legem in membris suis, repugnantem legi Dei, ob hanc ipsam causam, esse sibimet grauem, ac molestum. Igitur est homo naturaliter contrarius Deo, & sibiipsi, quod si ita est, constat esse hominem Deo similem, & contrarium: non possunt autem contraria inesse eidem secundùm idem; insunt ergo secundùm diuersa. Sunt ergo in homine duæ partes, altera secundùm quam in bonum fertur naturaliter, atque secundùm legem Dei operari expetit, altera quæ naturaliter etiam fertur in malum, & Dei legi repugnat, videtúrque quiuis homo hanc repugnantiam in seipso experiri. Nam optimus quisque habet stimulum carnis, quo colaphizatur; malus verò neque ipse est spontè malus, sed, vt dicitur Prouerbiorum 12. *vult & non vult*

Hominis & Dei contrarietas.

piger.

piger. Vterque autem, & bonus inquam, & malus, vult, & non vult, bonus quidem bonum vult, quodammodo autem non vult: malus vult malum, quodammodo autem neque ipse vult. Quo pacto autem potest velle, & non velle, nisi habeat duplicem voluntatem; habet ergo homo voluntatem duplicem, alteram naturaliter propensam in bonum, & honestum, alteram in delectabile, etsi sit inhonestum. expetit verò voluptates, omnem dolorem refugit. Nam ipsa voluptas in doloris exolutione habet essentiam: refugit verò naturaliter dolorem totum corpus, atque omnis agnitio corporalis. Omnis ergo corporalis agnitio capitur voluptate. igitur honestatis & iustitiæ, atque diuini cultus cura, est in alia parte præstantiori & minimè corporali, quare & incorruptibili, quia generatio & corruptio passiones corporum sunt, sicut & motus. Porrò, quandoquidem sunt in homine duæ partes, & voluntates duæ, necesse est alteram esse altera præstantiorem, alioqui nihil potiùs sequeretur homo, sed discerperetur semper, essetque non vnum verè, sed quasi hominem bicipitem intelligas: atque contineretur semper in perplexitate, neque consultaret, sed vtraque ferretur in suum obiectum, neutra alteri cedens: nunc autem est verè vnum, & consultat, estque alius bonus, alius malus. Necesse est ergo vt vtraque aut altera potentia libera sit, vt possit si velit alteri cedere, aut non cedere, alioqui neque bonus neque malus esset quispiam, siue hæc vinceret, siue illa, si neutra libenter cederet. Nam ob ea quæ insunt nobis natura, neque laudamur, neque vituperamur: nunc autem & laude, & vituperio, & pœna, & præmio inueniuntur omnium hominum consensione, qui digni sint: igitur est altera aut vtraque voluntas libera. Vtraque quidem esse non potest, quia eueniret sæpe, vt neutra vellet alteri cedere, aut vtraque alteri. Vtrumuis horum fieret, non esset penes hominem libertas, neque posset sequi hoc, neque illud, essentque multæ actiones earum, circa quas vitium & virtutem esse omnes homines fatentur, in quibus neque laudari, neque vituperari homo meritò posset: at verò non ita est, sed talia omnia liberè gerit, & de omnibus eiusmodi actionibus laude & vituperio dignus esse iudicatur, dum sanus est, & mente constat: igitur & naturaliter & per sese (siquidem in bene naturaliter disposito) altera dictarum voluntatum libera est. Necesse est autem eandem esse liberam & dominam, alteram verò seruam, siquidem hoc ipsum, non posse aliter facere ac facias, dominationi repugnat. Igitur necesse est dictarum voluntatum præstantiorem esse liberam, & natura dominam, deterio-

Voluntas duplex.

rem verò esse natura seruam: atque si homo velit, trahi posse. Hac causa, & quia homo hac libertate abitrióque differt ab aliis animantibus, Plato in dialogo de hominis natura, parti illi præstantissimæ & penitus incorporeæ, quæque dominatur corpori, & illo vtitur, potestque il bene aut malè exequi pro suo arbitratu (quam nos mentem vocamus) nomen hominis tribuit: corpus verò, & corporea omnia, non hominem, sed hominis quædam esse dicit. Nos verò mentem esse dicimus præstantissimam hominis partem, per quam à brutis separatur, fitque liber, & suarum actionum dominus, virtutis & vitij capax, & diuinarum rerum contemplator. Hanc humanæ naturæ dignitatem indicauit Deus ipse Cain (cap. 4. Geneseos) his verbis: *Nonne si bene egeris, recipies, sint autem malè, statim in foribus peccatum tuum aderit; sed sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius.* Appetitum peccati vocat eam hominis partem, secundùm quam conqueritur Iob, esse se positum contrarium Deo, & sibiipsi grauem; & quam Paulus dicit sentire se in membris suis, legem repugnantem legi Christi: nimirum lex Christi vocat nos in amorem contemptus, & vilitatis, & inopiæ, & laborum: appetitus peccati in superbiam, fastú abundantiam, & voluptates. Hunc appetitum peccati, edicit Dominus Cain sub sua esse potestate, esseque cum illius dominum. Secundùm alium igitur appetitum præstantiorem, rationalem scilicet, quæ ipsa mens est incorporea, separabilis, & æterna. Constat ex dictis, penes bruta nullam libertatem esse posse, sed moueri semper pro ratione obiecti quod sese offert. quòd si quando videntur quod præsens est despicere, & quasi præstantius aliquid cogitantia ad aliud conuerti id quidem ex deliberatione & arbitrio non nascitur (etsi nonnunquam ita videtur intuenti) sed euenit, quia obiecit sese terriculum aliquod in memoria, vt fortasse verberum, aut iucundius irritamentum in imaginatione; vt prædæ: neque enim hæc priuauit Deus internis sensibus, per quos & memoria præteritorum, & spe futurorum commouentur; sed sapientia, quæ diuinarum & humanarum rerum est scientia, cum virtute necessariò coniuncta: quare & cum libertate. Cùm igitur Medici animales motus appellant actiones voluntarias, non quasi liberas intelligendum est, sed quasi ex appetitu cum sensu profectas. Dico cum sensu, quia in rebus inanimis appetitum quendam ponunt Physici, quem vocant naturalem, quem naturalem impetum videntur mihi meliùs appellaturi. Itaque differerentia propria hominis, est sapientiæ esse capacem: atqui quoniam sapientia cum vera virtute coniuncta necessariò est

Liberum arbitriū.

Appetitus peccati.

Bruta libertate carent.

Hominis differētia propria.

est, & hæc cum Dei timore, omnium optimè definiuit hominem Ecclesiastes in verbis vltimis suæ concionis, dicens: *Deum time & mandata eius serua. hoc est enim omnis homo*: quod nihil aliud est dictu, quàm homo; homo enim est animal capax sapiẽtiæ veræ, quæ in timore Dei & legis eius meditatione cõsistit, quantò autem propiùs accedat ad hominis essentiam differentia hæc quàm rationale, inde intelliges. quod vt alibi indicauimus bruta omnia, rationabilia etiam quodammodo & circa quædam sunt, & intelligentiam quandam habent; sapientiæ verò nullatenus sunt capacia: itaque hominem esse animal sapientiæ capax multò cum minori ambiguitate dicitur, quam animal rationale. Quare propriam hominis naturam definitio hæc continet. Vita verò eius qua homo est (qui est secundus eius actus, & qui ex propria natura fluit) est militia super terram. Nam secũdùm sapientiam operari, seu sapienter agere, est irrationalibus affectibus repugnare, atque appetitum peccati, ob quem conqueritur Iob factũ se esse sibiipsi grauem, coërcere, vt rebellem seruum: qui enim contra facit, ac libertate suas abutens illi obedit, fit similis iumentis insipientibus, ac comparatur illis, quia viuit vt illa. Neque tamen ob hæc cogunt argumenta Platonis fateri, hominem nihil esse aliud quàm animam, corpus verò non hominem, sed hominis aliquid: ilic enim in Alcibiade primo, siue de natura hominis, ita argumentatur: *Necesse est aliud sit id quod vtitur, & aliud quo vtitur, & aliud quod imperat, & cui imperatur, vt aliud est cerdo qui insorio vtitur, & aliud incisorium quo vtitur; aliud quoque dominus, aliud seruus. vt verò cerdo, & incisorio dicitur incidere & manibus: vt manus autem, ita & pes, & oculus, atque corpus totum, est res qua homo vtitur: homo igitur, & est aliud à corpore, siquidem corpore vtitur, & est res illa quæ corpore vtitur: at verò anima vtitur corpore, homo igitur ipsa anima est.* Nam (inquit) *homo est anima, aut corpus, aut ambo simul. corpus non est, quia corpore vtitur, homo verò est qui vtitur: sed neque ambo, quia si duorum alterum non vtitur, neque ambo vtuntur: superest vt homo anima sit.* Eodem modo concluditur hoc argumentum, siue dicas vtitur, siue imperat, siue dominatur: nam ipsum vti imperio agitur, imperat enim cerdo manui, & incisorio, hæc verò obsequuntur tracta Itaque Plato ob hæc censet, hominem animam solam esse re vera, & in dialogo dicto, & 12. de Legibus, dicens re vera vnumquemque nostrum animam immortalem esse, corpus verò aliquid illius, vt vestem, aut loricam, cui consonum etiam est posse commutare corpora, fierique vt quæ anima hu-

Bruta quomodo rationabilia.

Homo an sola anima.

Palyngenesia. mano vsa est corpore, in palyngenesia (quam ille vt Pythagoricus profitetur) induat equinum, leoninum, suillum, aut pisceum, quodcunque accommodatum sit moribus, quibus sese in superiori vita imbuit: non aliter ac si cerdo, ac sutoria arte per negligentiam vacans, in fabrili se exerceret, deponeret postremo acum & incisorium, acciperetque serram & malleum. nimirum constat quibuscumque moribus assuescat, fieri animi ad eos propensionem, vsque adeò, vt quantò diutiùs assueuerit, tantò difficiliùs possit se quispiam ad alios transferre, & illa libertas qua hominem natum esse diximus, videtur perire. Qua causa Stoici homines, atque adeò & omnes Philosophi (etsi non omnes æquè) affirmauerunt, stultos esse seruos, & sapientes liberos. atque Dominus noster dicit, hos seruire mammonæ. Idémque octauo Ioannis, *Qui facit peccatum, seruus est peccati.* sunt innumera alia oracula in sacris, quæ hoc ipsum innuunt. cùm ergo videatur anima consuetudine mutare naturales appetitus & propensiones atque vnicuique videatur animantium tributa corpora secundùm suos mores (rapacibus enim vngues acutos, firmos & curuos; voracibus, dentes & capacem ventrem, & intestina minimè flexuosa; ferocibus cornua dura; fugacibus longiora crura) consentaneum censet Plato, & mutatis animabus, quas solas homines esse censet, commutari corpora, atque hanc censet esse brutorum generationem in Timæo: & decimo de Republica, siue de Iusto, censet hanc esse impiorum pœnam, quò quidem videtur spectare illa comminatio Psalmi trigesimi primi, *Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus.* & illa imprecatio. *In chamo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximent ad te.* Verum hæc omnia Platonis dogmata plausibilia magis sunt quàm vera, & Poeticè magis quàm Physicè colliguntur. nam habitus longè alia res est quàm natura: facitque habitus propensiones contrarias, natura manente. Neque quidpiam tam dissentaneum, quàm hominum brutorúmque easdem esse animas, aut animarum ipsarum, in alias animas fieri mutationes. non est ergo ita, sed quantumuis habitus difficultatem ingerat efficiendi contrarium, vt auaritia erogandi, luxuria continenter agendi, tamen quia natura non mutatur, quia natura liber, & suarum actionum dominus effectus est homo, liber necessariò manet, potestque sese in alios transferre mores, si velit; tametsi difficilius multò eo, quam nisi deterioribus assueuisset. Atque peccati vocatur seruus, non quòd non possit illi imperare, sed quia obedit voluptate deuictus, quia (vt dicitur in secunda epistola Petri) *à quo quis deuictus est, eius est seruus.* appel

Stulti serui.

Habitus & naturæ differentia.

Serui peccati.

appellationes verò belluarũ accipit, non ob naturæ vllam mutationem, sed quia ob belluinos mores comparatus est iumentis, & similis factus est illis. Psalm. 48. Neque sanè homo ipsa anima est, siquidem est animal, quapropter & corpus tale, animarum scilicet. neque quidquam habet absurditatis idem imperare sibiipsi, & vti seipso, & eundem à se ipso domari, vinci, & coerceri, eundemque sibiipsi repugnare. nam & lapides quoque & metalla, & inanima omnia corpora, per sese mouentur, quo illa sua fert natura, grauia deorsum, leuia sursum, vt alibi monstrauimus: neque sunt hæc absurda, quia etsi insunt hæc eidem, non secundùm idem, sed secundùm animum alia, alia secundum corpus, ex corpore verò & animo conflatum animal homo est, qui se pro suo arbitratu gerit. nam tametsi anima imperat corpori, & ratio appetitui, propriùs autem dicitur homo imperare, quia actiones suppositorum sunt; vt tametsi oculos videre dicitur, propriùs autem ac priùs, homo videt. Itaque & mens imperat corpori, & homo: mens tamen homo non est, sed pars hominis, per quam ille imperat. Vt homo videt & oculos videt, non tamen oculus homo est, sed pars hominis, per quam videt: ita etiam corpus repugnat rationi, sed & homo esse repugnat rationi secundùm corporalem appetitum, quapropter multò meliùs, ac exactiùs quàm Plato dixit Iob, factum se esse sibiipsi grauem Nimirum homo secundùm duplicem, qua est, naturam, pugnat secum & resistit sibiipsi. Pulcherrima est illa comparatio, quam Aristoteles innuit capite vltimo primi Ethicorum. Nimirum duo animæ appetitus, sunt vt duo corporis latera, atque vt cùm quis remissè vnum mouet in alterum fertur, ita qui remissè vtitur ratione, incontinenter fertur in appetitiones, & qui remissè appetit, fit continens: est verò ratio vt latus dextrum firmiùs, fortiúsque, & quod si velit contendere, potest alterum trahere. Adhuc etiam videri possit alicui appetitus peccati, neque sub mente, neque sub homine esse, neque hominem posse illi dominari, cùm est malus; sed necessitate quadam, vbi qui malus fit, in deteriora ferri Eam (dicunt) vt febris phreuitis, & hydrops morbi sunt corporis, ita luxuria, iracundia & auaritia, morbi sunt animi, vt ergo non potest qui ægrotat corpore morbosos appetitus cohibere, vt sitim febricitans aut hydropicus, & furorem phreneticus: ita neque qui ægrotat animo, possit cohibere appetitus irrationales, qui peccatorum appetitus sunt, alioqui (dicunt) non ægrotet. neque igitur (dicunt) pœna quispiam dignus sit ob peccata, sed perinde sit furem verberare quòd furetur; ac si febricitantem verberes quòd

Dextri perfectio.

Morbi animi & corporis.

febricitet, vtrumque enim inuito inest, & per morbũ, illud animi, hoc corporis. Hæc videri possint leuiter consideranti probabilia? sunt tamen sophistica & inepta. recipio enim, luxuriã, auaritiam, & iracundiam, morbos esse animi, non minùs quàm febrẽ, hydropisim, phrenitidem corporis, atque adeò vt ex his sitim & amentiam, ita ex illis libidinem, iram & aliarum rerum cupiditatem nasci, atque adeò non magis posse luxuriosum non prurire libidine, & iracundum ira intumescere, & auarum appetere aliena, quàm febricitantem, & hydropicum non sitire, & phreneticum non insanire. Quid tunc posteà? an proinde non est dominus suarum actioum vterque? absit. Nam & febricitans & sitiens potest non potare, auarus & concupiscens res alienas, potest non furari. quapropter meritò fur verberatur, non quia auarus, sed quia furatur, vt febricitans reprehenditur, non quia sitit, sed quia intempestiuè potat. Peccatum verò non est in concupiscentia, sed in facinore, aut certa voluntate committendi. non enim laude dignus minùs est, qui cùm sit natura libidinosus, non agit quidpiam petulanter. quàm qui talis non est: imò magis etiam fortasse aliquando, quia *virtus in infirmitate perficitur*, vt inquit D. Paulus, 2. ad Corinth. & virtus versatur circa difficilia, vt inquit Aristot. 2. Ethic. Est igitur in nostra potestate, non ille irrationalis appetitus, qui naturaliter exurgit ex nostræ naturæ corruptione, quam sæpe ipsa elementorum & humorum temperies auget, sed qui verè est appetitus peccati, hoc est, vera & certa deliberatáque voluntas aliquid contra Dei Opt. Max. legem committendi. quapropter vbi in decalogo dicitur, *Non concupisces res alienas*, non ita est accipiendum, quasi qui concupiscentiam habet rerum alienarum in peccato sit, etiam si nolit, quamquam possit, furari, sed is solus qui vult furari si possit: hæc enim voluntas est appetitus peccati. ille prior appetitus sine culpa esse potest, quia ex morbo nascitur, vt sitis ex febre. Vt igitur febricitanti nullus Medicus imperet, noli sitire, sed noli potare etsi sitias: peccat verò in Medicum non qui sitit, sed qui potat, aut vult potare, quidquid Medicus iubeat; ita in Deum, non qui vtcumque concupiscat aliena (nam qui possit non concupiscere aurum inops, aut auarus;) sed qui velit furari si possit, quidquid Deus imperet. vnde constat, nos natura dominos esse appetitus peccati, etiam cùm mali sumus, etiam si vitio & culpa simus serui peccati. constat quoque totam bene viuendi normam eò redigi, vt Deum timeamus: quandoquidem tota boni iustique regula, in Dei, vtpote rerum omnium Domini, voluntate consistit, peccatum verò in accusatione, sed (vt hæc apertiùs eloquar) potest

Cõcupiscentia nõ est peccatum.

test quispiam esse libidinosus, aut iracundus naturâ, aut habitu, atque vtcumque sit talis, propensus erit ad Venerem, aut iram. Interest verò multùm, nam quorum natura tantùm est talis, neque pœna, neque reprehensione dignus est, quia neque vituperari neque laudari quispiam debet, ob id quod naturâ illi inest quin potiùs si rectè agit, talis cum sit maiori est dignus præmio: qui verò talis est secundum habitum, reprehensione & vituperio dignus est, quia in sua potestate fuit eius habitus principiũ. sed si ne tunc quidem exerceat Venerea, aut irascatur, non est dignus pœna, quia peccatum in actione est, in habitu vitium solùm. potest verò iniustus non iniustè agere, etiam si non statim ac vult potest habitum commutare, sed longa aut magna exercitatione opus est. Culpa itaque iniusti, quod talis sit, solum est in principio, quòd iniustè agat in ipsa voluntate, quæ actiones nostras semper comitatur. Quod disertè docuit Aristoteles cap. 5. tertij Ethic. dicens: *Verum non similiter nostra sponte actus ac habitus fiunt: actuum enim à principio ad finem domini sumus ipsa singula cognoscentes, habituum verò principium.* Igitur punitur fur non quia fur est (quanquam hoc quoque si habitu constat est vituperabile) sed quia furatur: vt neque reprehenditur febricitans quia febricitat, neque quia fit (tametsi vituperatur, etiamsi ob prauum victum in eum affectum incidit) reprehenditur verò, quod potet cùm non expedit, atque adeò iure posset puniri, si sit seruus. Itaque peccata ex animi nasci morbis, nisi obstat quominùs sponte committantur, sitque penes nos liberum arbitrium, & mens appetitus sit natura domina.

CAPVT XLV.

Cap. 10. ita Iob Deum alloquitur: *Memento quæso, quòd sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me. Nonne sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti?*

Quæ verba non sunt oscitanter prætereunda Physico, neque quasi non explicent naturalem hominis ortum exactissimè; prima enim verba continent primam hominis formationem ex primis elementis, secunda generationem singulorum hominum ex semine. Quæ vt apertiora euadant, præfari oportet, quàmplurimas fuisse Philosophorum sententias de rerum corporearum elementis, antequam in illam vnam peruentum omnibus est, de calido & frigido, humido & sicco, seu terra, De elementis.

 aqua,

aqua, aere & igne, plurimi enim censuerũt, elementa corporum esse corpuscula indiuisibilia, nonnulli substãtias homogeneas, atque horum vtrique nihil errabant in notione elementi. alij enim principij & elementi rationem non distinguentes, dicebant elementa rerum omnium esse litem, & amicitiam, alij raritatem & densitatem, alij crassitiem & tenuitatem, alij alia. Cęterum, si quæ rerum naturaliũm elementa ponenda sunt, nulla æquè probabilis atque illa ab omnibus rectè Philosophantibus (nam & ab Stoicis & Academicis, & Peripateticis) recepta opinio, quæ ab Hippocrate fluxit, esse rerum omnium corporearum elementa, terram, aquam, aerem, & ignem, quia horum præcipuè corporum esse videmus qualitates, quarum mutua pugna fiunt ortus & interitus, quædam enim fiunt ex quibusdam crescente calore, quo aliquando extincto, hæc eadem abeunt in alia: ita etiam, siccata quædam intereunt, & alia humectata nimis: nihil autem interit, quin aliquid aliud ex illo fiat. itaque fiunt omnia dictarum qualitatum actione, quare & mistione illorum corporum, quorum illæ qualitates sunt primò, videntur generari, atque adeò (si quæ) illa esse corporum aliorum elementa. Cæterum neque hoc videtur mihi (quando non iam cum tyronibus agitur) leuiter prætereundum, sed examinandum, an verè Philosophi corporum naturalium elementa prima ponant. at sit hæc hypothesis, vt multæ aliæ in scientiis. si enim, vt Aristoteles secundo de ortu & interitu multis contendit, rerum omnium generatio agitur circulo, non generantur omnia ex quibusdam, sed ex quocunque quodcumque. Quare nulla re vera sint aliorum elementa. Porrò monstratum alibi est nulla esse simplicia elementa in rebus: atque adeo digito monstrari potest. quæ enim terra? an hæc, quæ nitro, sulphure, argento viuo, & metallicis omnibus concretionibus est intersita, & alicubi est gypsus, alibi calx, creta alibi? Quæ aqua? an marina, quæ hîc intolerabiliter salsa, alibi etiam est amara? Quis aer? an hic turbidus, qui vapor aut nebula, aut nubes, aut ignea exhalatio, aut horum quædam confusio esse videtur? Quis ignis? an carbo, qui terræ multis generibus est crassior? an flamma, quæ nihil est nisi fumus ardens? quod si nullibi vnquam elementa simplicia sunt, nec esse quidem possunt, vel hoc argumento (tametsi aliis etiam non ineuidentibus est à me monstratum alibi) quod in æternis idem est quod est & quod potest, quod si nulla sunt elementa simplicia, quorum mistione generentur reliqua, ne mistio quædam est vlla. Quorũ enim est mistio, nisi miscibiliũ. quod si mistio non est re vera, sed conficta, neque resolutio sit in simplicia. nihil

Elementorũ impuritas.

Resolutio.

nihil igitur fit ex elementis, neque finitur in elementa, quare neque elementa sunt omninò in rebus; nisi enim orationes in dictiones & dictiones in syllabas, & syllabæ in literas resoluerentur, à quibus coagmentatis extiterunt, haudquaquam diceremus literas esse verborum elementa. non igitur sunt alia aliorum elementa, sed fiunt alia ex aliis mutuo, & circulo quodam, vt ex pruno prunum, ex hoc nucleus, ex hoc prunus: & ex semine ouum, ex ouo pullus, ex pullo semen. his argumentis fieri videtur, nulla esse rerum elementa. Nihilominus est quod respondeamus, veram simul de elementis sententiam statuentes. tametsi enim verè dicatur rerum generatio esse circularis, non tolluntur elementa. Non enim fiunt omnia ex omnibus eodem modo: sed quædam ex quibusdam compositione; alia ex aliis resolutione. quis enim non videt lignum ex miscella terræ & aquæ, quam radicibus hausit, esse nutritum, atque ita ex illis effectum, resolui verò ignis vi in aquam, quæ inuisibiliter abit in vaporem, & cinerem terreum qui superest? fit haud dubiè ex ligno cinis resoluendo, quia deponendo quædam; ex terra lignum componendo, quia assumendo aquam. Sed quàm sint res omnes multarum compositione factæ, ipsa resolutio indicat. quotæ enim quæque res sunt, ex quibus non separet ratio distillandi terreas fæces, & partem aqueam, & oleosum quiddam, abeunte interim fumo? haud dubiè igitur sunt rerum ex rebus compositiones, & rerum in res resolutiones. Quapropter cùm ex aliis procedatur resoluendo, necesse est esse rerum elementa prima. quia cùm posteriorum natura nascatur ex prioribus, si nulla statuerentur prima, sed abiretur resoluendo in infinitum, vt in diuisione continui, non esset vnde inciperet compositio, neque vnde flueret rerum natura, quare neque esset illarum vlla natura. Necesse est igitur ponere aliqua corpora, quorum natura per se insit illis, neque ab aliis emendicata corporibus, illa verò sunt elementa prima: quæ quidem, pura & inalterata, necesse quidem, neque si essent, videri possent: quandoquidem sensibiles omnes qualitates præter primas, à temperamentis fluũt, temperamenta verò mistione constant. Superest igitur vt sint in hac vniuersitate alterata elementa: ea verò sunt, si grandes hæ mundi partes, terra, mare, & circunstans aer, & qui per alia omnia penetrat ignis, Hæc enim minimam omnium quæ in mundo sunt mistionem habent, & omnium maximè accedunt ad quatuor illas naturas corporeas & simplices, quas actu quidẽ nullibi, potentia verò in omnibus esse dicimus, neque proinde falsum est, aut tantùm hypothesis, esse hæc elemẽta. Sunt

[Margin: Distillãdi ratio.]

[Margin: Elementa prima.]

enim reuera, vt dicimus, potētia scilicet, velut re vera est in theriaca opium & casia Neque minus hæc in theriaca essent, etiāsi totum mundi opium esset in eam insumptū, neque alicubi maneret acta: vt nunc in mundum insumpta sunt tota, aqua, terra, aër ignis, vt nihil illorū iam supersit, sed aquea, terrea, aërea, & ignea corpora. Sunt itaque quatuor elementa, quorum naturæ in his aspectabilibus mundi partibus, terra, inquam, aqua, aëre, & igne præcipuè se exerunt: atque hæc quidem alterata elementa, sunt re vera actúque in mundo, & conspiciuntur: illa, inalterata & simplicia, sunt re vera, non tamē actu: atque vt sunt, ita mistione generant. Nimirū alterata hæc, præexistentia actu commiscentur, & generant: inalterata illa, nunquam præexistunt actu, sed potentia semper sunt, & in ipsa mistione & in mistis. Horum quatuor elementorum, duo præcipuè (aqua inquam & terra) præstant corporibus crassis, & solidis, vt lapidibus metallis, & arborum atque animalium partibus corporaturam: duo reliqua admiscentur propter temperiem, & facultates, & primò quidem omnia necesse est constiterint horū concretione, posterius verò quædam, vt quæ præstantiora cùm sint reliquis, præstantiorem etiam habent ortum, fiunt virtute seminali & mutatione, elementorū mistione latitante, & in ipso semine, & in eo quod oritur. Nam ipsa maturatio nihil aliud facit, quàm perfectiorem, ex imperfectiori, elementorum mistionem. itaque imperfectiora corpora, & quæ neque viuunt, neque vegetantur, eodem penitus modo necesse est à principio mundi constiterint quo nunc, concretione quadam elementorum, quadam proportione coëuntium, quod in lapidibus apertè conspicimus: qui aqua & terra desuper commistis, & durescentibus, augentur. Iis verò quæ seminali virtute generantur, necesse est duplicem tribuere ortum, alium quo constiterint ab initio; alium, quo nunc oriantur: oriuntur nunc ex semine, ex quo quidem à principio fieri non potuerunt, cùm semina posteriora sint natura, & tempore rebus ipsis: siquidem fructus ipsarum rerum sunt, vt anteà super c. 1. Geneseos indicatum est. Igitur cùm à principio facta sunt simul omnia, in illa communi omnium genesi facta sunt ex communibus principiis, hoc est, ex elementis: posterius verò singula ex propriis principiis, & suo quodque modo. Igitur homo à principio factus est secundùm corporeā molem ex terra & aqua commistis vt scilicet fit lutū, atque adeò ex limo terræ, hoc est, ex terræ, & aquæ mistura atque inde fluimus omnes. illamque naturā nobiscum deferimus. hanc primam rerum omnium genesim obumbrauerunt Poetæ connubio Pelei & Tethidis, id est, luti (πηλὸς enim lutum est)

Elementorum diuersitas.

Homo ex quo primum.

&

& aquæ, quibus nuptiis dicebant Deos omnes interfuisse, præter discordiam. Quia scilicet, virtutibus cœlestibus & diuinis coniungentibus, & in concordiam trahentibus elementa, orta sunt omnia. nunc verò nostrum quilibet à parentum genitalibus emulgetur in semine sicut lac, & in vtero coagulatur, sicut caseus. Est verò appositissima & maximè naturalis comparatio. nam conuenit semini cum lacte materia & conditionibus, & generationis modo, & officinis quibus fiunt, & vsu. Vtrunque enim fit ex sanguine, maturatione quadam, alterum in testibus, alterum in vberibus, partibus substantiæ modo valdè similibus, suntque ambo succi albi & crassi. vtitur verò natura, altero ad generationem, altero ad recenter genitorum nutritionem. vt alimento scilicet parum euariante ab ipso generationis principio. Ipsum igitur semen verissimè dicitur esse, vt quoddam lac: ipsa verò prima embrionis generatio, coagulatio est, vt casei ex lacte. nam Arist. cap. 21. de generatione animalium ita inquit, *Velut in lactis coagulatione corpus quidem ipsum lac est, succus autem coagulatum quod principium habet coagulandi ita quod à viro in muliere secernitur.* Constat ex dictis quanta proprietate sanctus Iob vtrumque hominum ortum recensuerit, & eum qui primò fuit omnium, & eum qui deinceps est singulorum. Lac ex quo & quomodo generetur.

CAPVT XLVI.

CAp. 14. Iob ita inquit: *Lignum habet spem, si præcisum fuerit, rursus virescit & rami eius pullulant, si senuerit in terra radix eius, & in puluere emortuus fuerit truncus illius, ad odorem aquæ germinabit, & faciet comam, quasi cùm primùm plantatum est: homo verò, cùm mortuus fuerit, & nudatus atque consumptus, vbi quæso est?*

Hîc deplorans Iob humanæ vitæ conditionẽ, quæ tam facilè pereat, atque cùm semel perierit, adeo fit irrecuperabilis, confert hominem cum ligno, dicens, miserabiliorem esse hominis conditionem; quia lignum etiamsi præcisum sit potest rursum reuirescere, atque adeò germinare, & infixũ in terra in arborem integram abire, atque adeò in arborem etiam diuersi generis inseri, insitionéque procedere copiosos ramos, & multum fructum, quin etiam si senuerit in terra radix, & truncus eius emarcuerit, mortuusque sit, si summa eius pars, & rami mucro infigatur in terram ad odorem aquæ (hoc metaphoricè dicitur, Arborum ortus.

hoc

hoc est, si absit aqua, vt ex aqua cum terra mista, alimentum capiat, germinabit, & mucro ille radices proferet in terram, & sursum faciet comam, itaque & nouam integramque arborem. His modis agricolæ & vineas renouant, nimirum insitione, plantatione, & germinatione, vt quiuis rei rusticæ vel exiguum peritus scit, & Theophrastus docet primo de historia plantarum. Homo verò nihil tale habet, sed quæcumque pars illi abscissa sit, emoritur statim, nullam neque plantationem neque insitionem recipiens, neque omninò vllam habet rationem reuiuiscendi. Iam verò si homo mortuus sit, nulla eius pars viua manere potest, ex qua re virescat vt arbor. In primis hoc explicemus vt habeat, mox naturalem causam apponamus: Homini quidem emori potest pars vna aliqua ante alias, vt digitus, auricula, pudendum, aut etiam pes, manus, crus, aut brachium, vt per gangrænam emoriuntur nonnunquam, aut Esthiomenum; tamen mortuo homine, hoc est corde, quod vitæ radix est, nulla ne minima quidem, neque extima pars manere potest viua, vt arbori, cui excisa, & exusta penitus radice, manere possunt virentes ramuli, atque mucrones. quibus in terram infixis, arbor renascatur. Verùm neque arboris semel siccata & emortua pars, potest ampliùs vlla ratione reuiuiscere, magis quàm mortuus homo, hæc enim in parte eadem ratio est, marcor enim & confirmata siccitas, in omnibus vegetabilibus est irremediabilis: neque solùm non potest semel emortuum lignum secundùm eandem partem qua emortuum est, reuirescere, sed neque qua parte consenuit, potest (vt ita dicatur) reiuuenescere. habent enim etiam suas ætates, vt animantia quas (mortalia cùm sint) necessariò percurrunt, neque datur à posterioribus ad priores retrocedere. Euenit verò aliis partibus senio confectis alias recentiores esse, & aliis emortuis, alias adhuc viuere & germinare, & euulsa arbor potest rursum terra condi & renutriri; nisi verò condatur, sed maneat euulsa, sine spe vlla moriatur, vt & homo si omni alimento destituatur, quia arbor ex terra capit alimentum per radices. Nam & ipse Iob cap. 7. dixerat. *Quasi euulsæ arbori abstulit spem meam.* Quæ verba videri alicui possint præscriptæ orationi repugnantia, non sunt tamen quia hîc in præciso ligno & radice senescente in terra, spem esse dicit, si ad odorem aquæ rursus plantetur: illic spem negat esse in euulsa arbore, si auulsa persistat, neque rursum terra condatur. nihil euenit tale homini: sed partes omnes consenescunt & cõmoriuntur cum præcipuis, neque est ratio semel è vita euulsum transplantandi. Quod, etsi miseriæ esse videtur, non est tamen imperfectionis, quia

Cor vitæ radix.

Marcor irremediabilis.

vnitas

vnitas & indiuisibilitas in rebus omnibus comes est perfectionis, multitudo & diuisibilitas imperfectionis. Proinde cùm multi sint viuentium gradus, qui perfectione & imperfectione distinguuntur, quò quidque est perfectius, eò partes eius maiorem habent vnitatem, minúsque viuere possunt nisi in toto: quare separatæ moriuntur. nimirum gubernantur, non singulæ seorsum ac per se, sed omnes ab vno principio: quò quidque imperfectius, eò minus vnum, sed vt vnita couglutinataque multitudo, ac proinde partes eò magis separari possunt, ac separatæ viuere, & germinare: quod per gradus viuentium fit manifestum. Plantarum enim partes dissectæ viuunt, & quæcunque seorsum in terram infigantur, siue in hanc siue in illam partem viuunt, & germinant, atque hoc inter ipsas plantas, vilioribus inest plusquam præstantioribus: adeò vt quarundam rami, in longum defossi, secundùm multas partes germinantes, multas producunt plantas. nulli hoc contingere potest, eorum quæ alimentum, non radicibus, sed ore capiant, tamen eorum vilissima dissecta in multas partes viuunt (vt in reptilibus videre est) quantum possunt durare sine alimento, quasi partes [illegible] accipiant vitam à partibus, sed singulæ viuant per se, aliæ aliis agglutinatæ, qua causa & insecta vocantur. Alia sunt his præstantiora, quæ non tantam patiuntur partium sectionem superstite vita, tamen præciso capite, & extracto corde volutantur, & subsultant aliquandiu, vt gallinæ: grandiora verò animalia (atque minimè omnium homo) cùm à principibus membris accipiant vitam & motum; omnemque gubernationem, illis præcisis, ne momento quidem temporis viuunt, sed secundum se tota moriuntur, vt ad vnitatem, & perfectionem naturæ magis accedentia.

Vnitatis & indiuisibilitatis perfectio.

CAPVT XLVII.

CAp. 26. libri Iob: *Qui extendit Aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum. Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum. Qui tenet vultum solij sui, & extendit super illud nebulam suam. Terminum circundedit aquis, vsque dum finiantur lux & tenebræ. Columnæ cœli contremiscunt, & pauent ad nutum eius. In fortitudine illius repente maria congregata sunt, & prudentia eius percussit superbum. Spiritus eius ornauit cœlos, & obstreticante manu eius, eductus est coluber tortuosus.*

Propo

Proposuerat in initio capitis Iob, Dei summam potentiam & sapientiam, exprobrans amico suo Baldad, quòd videretur illi patrocinari, quasi imbecilli & imprudenti, his verbis: *Cuius adiutor es? nunquid imbecillis? & sustentas brachiũ eius qui non est fortis? Cui dedisti consilium? forsitan illi qui non habet sapientiam.* Quasi dicat, Deus tuo patrocinio aut consilio non eget, fortissimus enim est, & sapientissimus. Hanc igitur nunc potentiam & sapientiam Dei celebrat, producens mirabilia eius opera in cœlo & in terra. Quæ, tametsi naturaliter effecta sint, nihilominùs diuinæ virtutis & sapientiæ maxima sunt argumenta, quæ ita mundi partes omnes aptauit, easque illis naturas tribuit, vt mirabiliter constiterint. Miratur primùm quòd extenderit Aquilonem super vacuum, hoc est, eam cœli partem quæ spectat ad polum, ac nobis imminet super aerem. Nam nomina ventorum illis etiam mundi plagis tribuuntur, & cœli partibus à quibus flant, velut apud Ezechielem cap. 20. dicitur, *comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonem*, hoc est, à Meridionali parte vsque ad Septentrionalem. non enim probo (tametsi id doctissimis videtur interpretibus) Aquilonem vocari hemisphérium quod nobis imminet, Austrum alterum quod substare videtur, ac nos latet, eò quòd polus hic noster sit Aquilonaris, alterque illis oppositus Austrinus. Nam etsi per ignorationem alterius hemisphærij, & putantes nihil illius esse habitabile, ita loquebantur antiqui, & Philosophi & Poëtæ, tamen re vera non ita est, sed à polo versus meridiem flat Aquilo, meridie versus polum Auster. Quare in altero etiam hemisphærio perinde fieri censendum est, esse, scilicet ventum nostro Aquiloni respondentem qui à suo polo feratur ad meridiem, suumque Austrum, qui à meridie ad polum. quapropter Aquilonis nomine non totum hemisphærium in sacris, sed Septentrionalis cœli pars significabitur. Quod vel ex Ezechiele constat: cùm enim comminaretur terræ Israel, quæ haud dubiè vtrumque hemisphæriũ non attingebat, dixit, *Comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonem*, non certè intelligens à polo ad polum, sed à Meridionali eius parte ad Septentrionalem vsque, igitur si hoc loco Aquilo cœli partem vllam significat, non aliã certè quàm Septentrionalem, ac per synecdochen totum cœlum. Significat etiam nomen Aquilo cœli partẽ cap. 1. Ecclesiastici, vbi de Sole dicitur, *gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem.* miratur itaque cœlum extentum esse super aerem. Vocari enim vulgò, quod solo aere plenum est vacuum, eò quòd solidiori corpore plenum non sit, Aristot. etiam annotauit c. 6. de Physica doctrina.

[Margin: Aquilo. — Auster. — Vacuum vulgo quid.]

Mira

Miratur quoque appensam esse terram super nihilum, hoc est, ita locatam, vt cùm nulli alteri corpori innitatur, sed in medio sit aëris quasi pendens, neque in hanc neque in illam partem inclinet. Itaque miratur, quòd duæ hæ mundi partes, quæ solidissimæ sunt, terra inquam & cœlum cœlũ enim solidissimum esse, quasi ex aëre constet. posterius dicetur) firmæ in suis locis maneant non cohærentes, sed distitæ interstite aëre tenuissimo. Hæ autem admirationes naturaliter subrepunt omnibus qui Philosophiæ student, atque adeò hæ & huiusmodi aliæ dubitationes initiũ dedêre Philosophiæ, quin potiùs earũ dilutio ipsa naturalis Philosophia est. Arist. cap. 13. secundi de Cœlo inquit irrationalis esse & amentis non mirari cur tota terræ moles in medio aëris quiescat, cùm vel exigua eius particula, si eleuata dimittatur, ruat, neq; verò dubitatio adeò est leuis, quin fuerint de ea re multæ variæq; sententiæ veterũ, vt Xenophanis, & Empedoclis, Thaletis, Anaximenis, Anaxagoræ & Democriti quas illic ipse narrat & refutat. De cœlo quoque cur non ruat, cùm nullo sustentetur corpore solido, sed extentũ sit super vacuum, multæ veterum narrantur opiniones c. 1. secũdi de Cœlo, quas omnes ego, vtpote illis locis satis vocatas in examẽ, & ab Aristotele ipso, & à me in cõmentariis nunc prætereibo, breui dicens, causam dictarum dubitationum esse, quod terra non est aliter nata moueri quam ad mediũ, neq; cœlum quam circulo, quapropter neque terra, vndecunque in illud ferretur, posset mũdi centrũ præterire. neque in illo semel firmata, potest inde exire (ita firmauit Deus orbẽ terræ, *qui non commouebitur*, vt dicitur in Psalmo) neque cœlũ vllam aliam in partem nititur, sed suo tantũ loco volutatur. Vulgus verò imaginatur, illud, vt soliditate est plusquam admantinum, ita esse & natura quasi argenteum, aut lapideum. Re vera autem illud est omnis & leuitatis & ponderis expers, circulo solùm natũ ferri. cuius circuitionis finalis causa est in mũdi totius indigentia, effectrix verò, in ipsius natura. Mirabilis verò Dei sapientia & virtus, eas singulis mundi partibus naturas tribuens, quibus maximè totius vsibus seruire possint. Addit, *Qui ligat aquas in nubibus suis, vt nõ erumpant pariter deorsum.* Admiratione etiam videtur dignum, aquã, cùm pluit, in guttulas dispersã, adeò æqualiter decidere, & latè parentem terræ faciẽ irrigare, ac non potiùs totã confertim cadentẽ obruere, aut inæqualiter aliã partẽ aridã relinquere, in aliã corriuare. Mirũ itaq; est, quàm aptè quamq; ex ipsarũ rerũ vsu pluuiæ fiant, vt videtur Deus ligatas habere aquas nubibus, neque dimittere eas nisi vt expedit, nimirũ guttatim, quasi per cribrum, aut irrigatorium vas percolatas. hoc celebrat

Mundi firmitas.

sanctus

Pluuiarũ conside-ratio. sanctus Iob, dicens, *Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum.* Quæ autem sit naturalis, ac necessaria eius euentus causa, dicendum est. Nam, vt sæpe iam diximus, Deus quæ fieri expedit facit per naturales causas, atque cùm in sacris eloquiis dicitur iubere aliquid, aut legem ponere, aut nunc alligare aquas nubibus, atque alibi concludere mare aut arena cingere, aut huiusmodi alia, quæ voluntatem Dei significant, significatur certè Deum talia voluisse boni gratia, ac fecisse quidem: id verò non prohibet, quominus per naturales ac necessarias causas fecerit, quin potiùs, illud velle, iubere, ac legem ponere, atque aquas alligare & mare coercere, nihil aliud est quàm eas rebus naturas tribuere, vt quæ fieri expedit, fiant, atque hoc quidem ita habet semper, præterquàm vbi agitur de mundi creatione. Ea enim cùm nondum esset natura, solius diuinæ virtutis opus fuit. Neque sanè quod dicimus, Dei laudibus quidpiam detrahit. Si enim non aliter quàm sua voluntate faceret, vt aqua guttatim descenderet, & mare sese intra suos carceres contineret, laudaretur eius potentia, nunc verò laudatur & sapientia; fitque hinc, vt quæ circa Deum habetur pietas, nullatenus eleuet studium Philosophiæ; quin potiùs, vt ego existimo, augeat quamplurimum, & promoueat.

Quomodo pluuiæ distillent. Quæ igitur stillarum pluuiæ causa sit, dicamus, vt dicitur c. 1. Prouerbiorum, *nubes rore concrescunt.* Quod quidem nihil aliud est, quàm eandem esse materiam roris & pluuiæ, putà vaporem, atque rorem fieri concretione vaporum circa terram manentium, vt pluuia concretione nubium, quæ quidem sunt vapores qui altiùs efferuntur. Itaque pluuia fit vaporibus concrescentibus atque concretione abeuntibus in aquam, vbi semel facta aqua sit, ferri super aere non potest, cùm illo adeò crassior sit: necesse est igitur vt mox ac concrescit, cadat Non potest autem nobis simul concrescere tota, sed necesse est à minimis partibus incipientem concretionem, ad maiores & ad totius commutationem procedere: neque igitur spectare potest donec cadat tota, sed necesse est, concretas à nondum concretis particulis decidi, ac seorsum cadere. Quod verò non possit secundum se totam simul & æqualiter concrescere nubis, euidens causa est. Nam siue alterationem eam censeas fieri ab aere, vt Stoici, qui ponebant aerem esse primum frigidorum, siue ex accidenti per antiperistasim, vt Aristoteles, fieri non potest, vt vel exigua eius quod patitur pars æqualiter admota sit agenti: constat verò ex admotione agentis ad id quod patitur nasci citiorem aut tardiorem commutationem, dicens, nunc fieri, vt guttulæ momentaneæ magnitudinis esse non

possint

possint, sed quibuscunque debeant esse minores, quia quantulascunque indices, concretæ fuerint earum medietates ante totas, quare & deciderint; cùm ergo nullæ sint moles indiuisibiles, fiet vt ne pluere quidem possit omninò, propter infinitam continui diuisionem. Concedimus nullam in nubis commutatione, quæ concretione agitur, esse primam aquæ partem, antequàm scilicet non fuerit pars alia minor, velut, & cùm ad extremitatem admota flamma ignis serpit per stupam. Verùm non decidunt decissæ à nube, nisi cuiusdam magnitudinis guttæ: quia antequam illis minores decidantur, anticipant aliæ particulæ generari, accidentesque prioribus, conflant cum illis guttas. Nimirum & decissio, & ipsa per partes generatio tempore quodam aguntur. quantum ergo aquæ generari potest, antequam genita portiuncula decissa cadat, tantum accedit guttularum magnitudini. Hinc fit meritò, vt quantò celeriùs agitur nubis in aquam commutatio, tantò cadant maiores guttæ. Quapropter aliquando cadunt minutulæ guttæ, aliquando copiosi imbres. Itaque naturalis causa distributionis pluuiæ in guttas, æqualisque illius, atque fœcunditati terræ accommodatissimæ irrigationi, est nubis paulatim procedens concretio. Considerans hunc motum & huiusmodi alios, qui scilicet aguntur, eò quòd res aliquæ mutationem propriæ substantiæ recipientes, factæ sint crassiores, aut etiam tenuiores solito (crassatæ enim descendunt vt pluuia, extenuatæ ascendunt vt vapores) dixit Arist. 8. de Physica doctrina grauia & leuia moueri à generante, aut à remouente prohibens, à generante, vt pluuia, ab eo quod densat vapores, à remouente prohibens, vt cadit tegula detracto fulcro. Nimirum, quia quod inanime est, non potest motum suum inchoare per sese, ac sine opera externi alicuius, externa illa dicit esse quæ mouent, quia sunt à quibus incipit motus. Moueri verò possunt inanima, aut vt grauia aut leuia, aut vt corpora quædam moueri possunt ab impellente, vt à neruo balistæ, aut à trahente, vt ab hamo, aut à vehente, vt à iumento, aut à voluente, vt à vento, aut rota, vt grauia verò, aut leuia, non possunt in motum agi anteà quiescentia; aliter quàm à remouente prohibens, vt tegula à detrahente fulcrum, aut à generante, vt pluuia à frigido quod densat. Quod non intelligentes multi, alioqui doctissimi Arist. interpretes, venerunt in ridiculam sententiam, omnia grauia & leuia moueri semper ab eo à quo genita sunt. Itaque vim & efficaciam mouendi ea corpora, esse in illo quod plerunque nusquam est. Sed quoniam ea mihi alibi refutata satis est, neque nunc nisi obiter, ob pluuiæ casum eius contigit meminisse,

Inanimatorũ motus.

nisse, procedamus: *Qui tenet* (inquit) *vultum solij sui, & extendit super illud nebulam suam*, hoc est, qui cœlum operit nebula, quominùs videri possit. Dauid quoque in Psalmis laudi Deo dat, quòd extendit nebulam per aerem mirabili quodam modo. Nam Psalmo 147. ita cecinit: *Qui dat niuem sicut lanã, nebulam sicut cinerem spargit.* Spargens nimirum nebulam sicut cinerem, operit vultùm solij sui, tenetque quominùs videatur. Nubes & nebulæ, eadem res esse videtur, hoc solùm differens, quod nubes effertur in mediam aeris regionem, quæ quia neque vicina Soli est, vt suprema, neque reflexis à terra radiis potitur, vt ima, frigidior illis est, & ad aquæ generum, hoc est pluuiæ, niuis & grandinis generationem accommodatior, nebulà circa terram constitit. Quapropter vt quidam fumus, cœli aspectum prohibet in aquas verò non concrescit, quin potiùs serenitas magis quàm pluuiæ nota est, quia est, vt Arist. inquit, velut nubes sterilis. Sterilitatis causam esse dicit Arist. quia est velut excrementum concretionis nubis. Quare vt excrementum sanguinis nutrire non potest, vt ille, ita neque nebula aquam gignere vt nubes. Verùm hoc expositione indiget. Excrementum propriè est, quod secernitur per concoctionem, vt inutile; nubis verò non est concoctio, sed concretio. At verò analogia dicitur excrementum nubis quod secernitur ex nubibus, quasi concrescere non potens, & mutari in aquam. Itaque ex Arist. sententia, nebula ex ea nubis parte, quæ quia mutari in aquam idonea non erat, excreta est, constat. Non explicat autem Arist. (quamquã id profectò expediebat quamplurimùm) cur ea pars idonea non esset in aquã abire. Quod magnam dissidij occasionem eius interpretibus præstitit, asserentibus aliis ob tenuitatem, aliis ob crassitiem esse talem. Mihi dicendum erit quod est verisimile. Nam monstratione hic locus non admittit. Si nebula excernitur ex nubibus, verisimilius est, crassiore esse earum partem, quàm tenuiorem, quia si esset tenuior, excerneretur sursum, excernitur verò deorsum, ad terram vsque pulsa. Prætereà si esset tenuior reliqua, quæ in aquam mutatur, in aeris aut ignis naturam inclinaret. Ob aeream verò naturam non esset inepta abire in aquam, siquidem communis omnium est consensus ac peculiariter Arist. in eodem cap. primi Meteor. mutatione aeris in aquam fieri nubem: igneam si haberet, haud esset adeò frigida, vt certè est, sed fulgurum & cometarum materia, vt reliqua exhalatio. Superest igitur vt inclinet in terram, eámque minimè exustam vt quæ vocatur exhalatio estque vt fumus vstæ terræ. Nimirum cùm vapores ex aqua cum terra mista eleuentur, fieri non potest quin aliquid secum

Nubis & nebulæ differentia.

Excrementum quid sit.

cum

cum efferant terreum;id, ob diuersum substantiæ modum non facilè abit in aquam, neque sanè per concretionem abire potest, cùm terra quàm aqua concretior substantia sit. Proinde deorsum humidis vaporum partibus concrescentibus, terreæ & tenues(vt ad reliquam scilicet terram)secretæ descendunt, voluntúrque circa terram, vsque dum vi Solis dissipatæ fugantur. Quod Hippocrates quoque libro de aëre, locis & aquis testatur. Hæ igitur pluuiis succedentes meritò succedentes indicant futuram, quia & dissolutas iam esse nubes in pluuiã & nebulam. Euenit verò nonnunquam vt nulli præcedentibus pluuiis fiant. Quæ, siquidem sint quæ propriè vocantur nebulæ. Græcis ὁμίχλαι ac non potius tenues quædã nubes, tunc quoque siccioris temporis, & impluuij sunt notæ: quia inutile esse, & infœcundum indicant, totum quod euaporat ex terra. Siquidem tale est quod effumat ex ipsa, quale quod solet ex nubibus excerni. Sunt quidem aliæ calignes potiùs quàm nebulæ vocatæ Græcis ἀχλὺς. Quæ ob nubes multas & tenues fiunt, quæ quidẽ pluuiam solent præmõstrare; illæ verò, vt dixi, propriè vocatæ nebulæ non sunt. Hæ enim sunt quales diximus. Caligines aquæ.
Vnde constat, quanta cum proprietate dictum in Psalmo sit: *Nebulam sicut cinerem spargit*, Nimirum illud spectare potest, & ad similitudinem sparsi cineris quam præ se fert, & ad naturam, siquidem vt terreus quidam puluis est, ac excrementum terreum, vt cinis. Neque quidem his obstat, solere ex fluminibus, & hyberno maximè tempore nebulas nasci. Nam vt ex nubibus, ita etiam ex fluuialibus aquis excerni illud nebulosũ potest, & quod purioris vaporis, ac tenuioris inde nascitur, euolat rursum, latam in nubium regionem, quod verò crassius, & impurius, consistit inferiùs, volitans circa ipsa flumina. Atque quoniam per hyemem omnia concreta sunt, neque facilè ob frigus secernuntur quæ sunt diuersa, excrementosus vapor magna ex parte exhalat, qui nebula fit: per æstatem verò tenuior ac limpidior eleuatur vapor, qui aut concretus in regione media fit pluuia, aut antequam illam attingat extenuatus in aere mutatur. Itaque nebulam sgargit Deus, vt quendam cineris pollinem tenuissimum, extendensque nebulam operis vultum solij sui, sed de nebulis satis. Descendens ad mare, addit Iob: *Terminum circundedit aquis, vsque dum finiantur lux & tenebræ.* Maximum argumentum mirabilis Dei potentiæ, atque omninò facultatis alicuius præstantioris, quàm sit ea quæ vocatur natura, ad quam Philosophi referunt omnia, quod cùm videamus ita esse natura cõparatum, vt vbi duo crassitie diuersa corpora congrediuntur, tenuius emergat in sublime, crassius

subsideat feraturque in profundum, terra tamen tota non submergatur in mare, factum verò id à Deo est, quia nisi terræ facies appareret, haud esset animalium perfectissimorum generationis locus, qua vero ratione id fecerit, explicuimus in expositione cap primi Geneseos, vbi Deus dixit, *Congregentur aquæ omnes in locum vnum* Cuius præcepto, vt hîc dicitur, repente maria congregata sunt, tanta est eius fortitudo. Non quidem vt Anaximenes, & Arist. censent, Sol, absumens locis quibusdam aquas, facit terræ superficiem apparere. Nam haudquaquam sub polis, & in partibus mundi frigidissimis, esse possent amplissimæ terræ partes, detectæ & habitabiles, quales Septemtrionales esse scimus latissimè patente Oceano inter tropicos, & sub ipso Sole. non igitur, quod aliæ partes sub aqua latent, aliæ detectæ sunt, in Solis calorem referri debet, sed in terræ structuram, quam ipsi dedit Deus à principio. Nimirum est rotunda, & in medio mundi posita, maximis verò partibus excauata, & anfractuosa, qua omnes cauitates replente aqua, fit ex vtrisque, terra inquam & aqua, globus vnicus, cuius centrum, & aqua & terræ, & mundi totius, idem est: constat verò necesse esse, vt ad centrum terra sit plusquam adamantina. talem igitur terram efficiens, conclusit Deus in terræ foueis aquas quæ alioqui essent totam submersuræ, atque ipsa est terminus quem circundedit aqua. atqui, etsi ita ad sese terra, & aqua positæ sunt, dicitur verius terra continere aquam ac cohibere, quàm aqua terram: quia quod siccum est, facilè continetur termino proprio, humidum verò non nisi alieno non tamen proinde violenter est aqua ita locata (nihil enim violentum simul & naturale) quia neque quidpiam crassius illi innatat, neque illa imminet vlli corpori tenuiori. Quoniam autem hæc non aliorsum ita machinatus est Deus, quàm vt in terræ facie agi possent generationes (alioqui enim fecisset totam secundum se compactam & vnitam terram, & sine vllis cauitatibus) constat duratura solùm quandiu durabunt ortus & interitus rerum. Hi verò durabunt quandiu Sol circulo feretur, ac sua circulari latione successiuam hanc vicissitudinem faciet, lucis & tenebrarum, hoc est dierum & noctium. circundata erit ergo aqua dictis carceribus, vsque dum finiantur lux & tenebræ, cessantibus simul, cœli motu & rerum generationibus Tunc verò vnita atque congregata (vt par erat) tota terra vbicumque conflans per se globum, in aqua submergetur. Quod dicitur, *Columnæ cœli contremiscunt & pauent ad nutum eius.* & rursum, *Prudentia eius percussit superbum*, ad Angelos bonos & malos pertinet, haudquaquã ad res vllas naturales.

Terra cur partim latens, partim detecta.

turales. Illa quoque verba quæ dictis succedũt: *Spiritus eius ornauit cœlos, & obstetricãte manũ eius, eductus est coluber tortuosus*, referunt plerique ad bonos spiritus & Satan. Mihi verò videntur pertinere posse ad opus quarti diei, ad creationem stellarũ inquam. Nimirũ ornatus cœli vocatur c. 1. Genes. illa innumerabilis multitudo stellarũ Coluber verò to tuosus mihi sonat per periphrasim, magnum illum latumque cœli circulum obliquè positum in sphæra, per quem semper feruntur planetæ, qui vocatur Zodiacus. Videtur enim ille positionis gratia volui in sphæra, vt conuolutum colubrum; non transigunt quidem leuiter Philosophi stellarum, naturam, & substantiam. Mihi verò dicetur de ea paulò post, vbi & de substantia cœli.

CAPVT XLVIII.

Terra submergenda tota.

CAp. 28. Iob: *Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mensura.* Dictum iam antea est, non semel celebratissimũ esse in sacris, non sine magna Dei sapientia effectum esse, vt aqua non obruat terram totam, atque sub se mergat, nullo ita vsui futurum ad generationem animalium: hoc idem hîc Iob insinuat dicens, *& aquas appendit in mensura*: quasi dicat aquam certa quadam dedit mensura, ne si magis abundaret, ruptis fontibus regurgitaret super terram, vt in tempore Noë, & eam aquæ mensuram ita ad terræ molem aptauit, atque ita appendit, & librauit, vt naturaliter decurrens quo sua eam natura fert, & quam amat partium æqualitas, terram non occuparet. Nunc addit aliud Iob dicens. *Qui fecit ventis pondus.* Nimirum vt miratur, quod aqua non redundet super terram totam, ita etiam quòd venti non ferantur sursum per totum aërem, sed quasi quodam pondere depressi ferantur circumcirca terram. Cuius rei naturalis causa poscit, vt de pondere, & leuitate disseramus, quid vtrumque sit. Vbi enim hoc fuerit indicatum, facile ea innotescet. Communis Philosophorum sententia est, vt calor, frigus, humor, & siccitas, sunt qualitates actiuæ elementorum, ita pondus & leuitatem esse motiuas, pondusque seu grauitatem esse virtutem eundi in medium, leuitatem à medio. Itaque vt ignis virtute quadam, quam calorem dicimus, calefacit, ac commutat accedentem quamcunque materiam, ita leuitate moueri sursum: aquam vt frigore refrigerat, ita pondere ire in medium. Atque vt calor & frigus primò sunt elementum, deinde & concretorum corporum, ita pondus & leuitatem. Mihi verò nunquam visum est ita,

De grauitate & leuitate.

sed corpus quodcunque per sese, ac sine vlla qualitate, abire in eum locum quem naturalis ordo poscit. Naturalis vero ordo est, vt crassa sint sub tenuibus Velut igitur aqua frigida rem accedentem frigore refrigerat, seipsam verò vbi calefacta est, non alio refrigerat frigore (alioqui esset in ea duplex frigus, & vt ita dixerim, frigus frigoris) sed suaptè natura, ac sine vllo instrumento redit eò, vnde violenter extracta est ab externa causa, ita quæcunque res vim habet mouendi aliam loco non per accidens qualitate quapiam, quæ facultas est ita efficiendi, id facit, vt magnes ferrum mouet; quæ verò seipsa mouent, neque per rem vllam extra se, nisi per accidens, vt quæ dicũtur grauia & leuia, ea, præter naturam propriam, nulla qualitate indigent, vt ita ferantur: redeunt enim in id quod sua natura amat, vt aqua frigescens. Quare opus non est, vt apponatur vis vlla alia, sed solum vt remoueatur quod prohibebat. Itaque opus non est, pondus & leuitatem vt qualitates quasdam rerum statuere, neque putare eas aliud quidpiam esse, quàm crassitiem & tenuitatem; sed ita censere rem quamcunque cùm rectè locata est ad res proximas, quiescere, cùm malet moueri, siue sursum, siue deorsum, vt res exigit quo naturæ suæ congruentem ordinem consequatur. Id verò ita esse in physicis commentationibus indicauimus. Nunc verò etiam hoc adiiciemus argumentum. Si grauitas & leuitas quædam contrariæ qualitates rerum essent, inessent quidem singulis secundum certos gradus: atque est res primo, aut secundo, denique certo quodam gradu candida aut nigra, ita esset grauis, aut leuis. Itaque esset res quædam pendens libram, alia vnciam, alia drachmam: at vero non est hoc vlla in re verum simpliciter, sed ad aliquid, hoc est ad medium. Si enim suspendis in bilance substantiarum diuersarum, auri exempli gratia & argenti æquale pondus, mutato medio mutatur pondus. Nam si in aquam immittas bilancem, fit vt quod substantia est crassius, detrahat quod tenuius, etiam si in aëre neutrum alterum detraheret. Nec mirum, vt monstrat Archimedes, licetque cuiuis experiri, aqua detrahit ponderi, quantum aqua quam res excludit ex vase pendet. Atque cùm crassiora minori quantitate penderent æquale, fit vt minus aquæ excludant, & ita ad proportionem amittant minus sui ponderis. Igitur fieri potest, vt quod in aëre pendebat æquale, nulla alia mutatione facta quàm medij, pendat minus atque etiam quod pendebat anteà plus. Atque profectò eadem ratione fit, vt ipsius etiam aeris mutatio in serenum aut turbidum, nulla re adiecta aut detracta lanci, immutet pōdera. Nulla igitur res certa est pondus, sed impetus internus maior aut minor, vt maior aut

Locorum naturalis ordo.

aut minor est rei cuiusque deordinatio, non enim res vlla fit dulcior aut acrior, cādidior aut nigrior, calidior aut frigidior, vtcunque res aliæ omnes mutentur, ipsa nullatenus mutata. Ipsum igitur pondus aut lenitas non est absolutum quidpiam, sed ad aliquid, vt ipsum ordinatum aut inordinatum esse. Fecit igitur Deus rei cuique pondus, vt crassitiem, neque aliud est dedisse pondus, quàm naturalem appetitum substandi tenuioribus. Hocque in omnibus substantiis perinde euenit. Quare quodcunque corpus est altero crassius, est & grauius illo. Ventorum materia fumus est, seu exhalatio, vt videtur Aristoteli, qui turbido, & vaporibus pleno aere fit tenuior, limpido verò & puro crassior: quare ex terra in primam hanc regionem quæ vsque ad nubium locum pertingit, naturaliter effertur, à superiori verò limpidioris aeris regione, suo ipsius pondere retrahitur, ac cùm neque descēdere per crassiorem, neque ascendere per tenuiorem aerem possit, neque loco capiatur, fit vt feratur in latera, feratque secum vndatim, & aerem & nubes. Fecit itaque Deus ventis pondus, neque minor est crassitiei & tenuitatis, ac proinde & ponderis & leuitatis differentia (etsi id minùs conspicuum sit) in spiritalibus, quàm in aqueis, & in duris corporibus.

Terræ & aquæ cōsideratio.

CAPVT XLIX.

CAp. 28. Iob: *Habet argumentum venarum suarum principia, & auro locus est in quo conflatur. Ferrum de terra tollitur, & lapis solutus calore, in æs vertitur.* rursum cap. 37. *Ab Aquilone aurum venit.* cap. 19 *Quis mihi tribuat, vt scribantur sermones mei? Quis mihi det vt exarentur in libro stylo ferreo, & plumbi lamina?*

In quinque hæc genera, quorum mentio in hoc libro fit, reducuntur metalla omnia, aurum, argentum, æs, siue cuprum, ferrum, & plumbum. Nam stannum, & impolitum & politum est plumbi species, plumbum scilicet album; electrum (quod multi inter metalla ponunt, & Ioui dicant) reuera est mistura auri & argenti. Aurichalcum, quod Hispane *Acofor*, & *Alton*, etsi videatur Plinius capite 2. lib. 34. censere esse peculiarem metalli speciem, & seorsum reperiri: reuera tamen est æs mistura quarundam rerum tinctum. Chalybs est ferrum defæcatum arte. Præter hæc nullum esse videtur Nam Cadmia, Pompholix, Spodium, Antispodium, Tutia, & Stibiū, metallica medicamenta sunt potiùs quàm metalla, vt & alia multa; metalla

De metallis.

Metallorum genera.

De mineralibus multa.

verò ea solum, quorum mentionem hîc reperimus, & in aliis sacræ Scripturæ locis. De re metallica multi scripserunt, veterum & recentium, chymicè tamen magis quàm physicè. Nam inueniendi & fundendi rationem docentis, eorum naturam, neque communem omnium, neque singulorum propriam persecuti sunt: tametsi enim attigerunt nonnulli, ita tamen vt desiderentur plura. Plato in dialogo de Natura, & Arist. in calce tertij Meteorωn, de metallorum natura egerunt meliùs multò, quàm omnes qui illos sequuti sunt, quia etsi perpauca dicit de ea re vterque; omnium verò quæ dici possunt de ea re, fundamenta iecerunt certissima. Amborum est eadem sententia, Metalla esse aquæ genera, concreta frigore, seu concretione generata. Quod non ita accipiendum est, quasi non sint mista & elementis omnibus participent, sed quod sint ad aquam præcipuè pertinentia, plus, aut minus, vt singulorum est natura: cognoscitur verò communis metallorum omnium natura, ex iis passionibus quæ communes omnibus sunt, cuiusque propria, ex passionibus singulorum. Quia enim metalla omnia liquabilia sunt vi caloris, cõstat frigore esse concreta, cùm necesse sit contrariorum contrarias esse causas, & quæ calore soluuntur, frigore esse concreta, quod vel sensu ipso deprehenditur. liquatum enim, siue aurum, siue argentũ, siue plumbum, amoto igne concrescit rursus, detracto scilicet calore, caloris autem priuatio frigus est. Hinc etiam fit, vt ad aquam potiùs pertineant, quàm ad terram, aquam enim congelat frigus & soluit calor; terram verò calor durat, & aqua dissoluit. Esse itaque metalla omnia aquea, & concretione generari, ex his constat, non tamen vt glacies, cujus concretio non finitur in aliam formam, & est nihil aliud, quàm aquæ alioqui inalteratæ concretio Metalla enim, præterquàm quòd liquabilia sunt, sunt etiam compressilia, & tractilia, quorum neutrum glaciei accidit: quia aquæ partes friabiles sunt, & nullo participant lentore, quo vt citra fusuram comprimantur, aut trahantur in modum massæ, partes indigent. Non itaque metalla sunt simpliciter concretæ aquæ, sed aquæ genera, id est, aquæ modo quodam alteratæ, factæ scilicet, tales, vt cum concretione retineant substantiæ modum, quo comprimi possint, & trahi, quod idem est ac si dicas, metalla esse corpora concreta; pertinentia præcipuè ad aquam. liquabilia, compressilia, & tractilia. Compressilitas, & tractilitas, passiones sunt quæ ex lentore nascuntur, lenta enim comprimuntur (nisi actu sunt liquida) & trahuntur: lentor verò nascitur ex magna humidi cum sicco permistione. Nam & massam ex aqua & farina, & quæcunque

Metalla quid.

medi

medicamenta emplastica, plurimùm versando, ac miscendo reddimus lenta, & eam habemus notam magnæ mistionis, quod lenta sunt, quia seorsum existentia humidum & siccum facilem partium à partibus separationem faciunt, quam vocamus friabilitatem, passionem contrariam lentori. Permistionem itaque habet humiditas metallica sicci non multi (prævalet enim aqua) sed magnam, tametsi differunt alia ab aliis & mistionis perfectione, & sicci quantitate, vt sunt nobiliora aut viliora Ea siccitatis permistio magna, præbet illis vt liquata & fusa non madefaciant res, per quas diffluunt, neque imbibantur vt aqua. Nam & emplastris euenit, vt cùm lentorem cum quadam soliditate comparauerint, tractata, manus non coinquinent. Nimirum coercet humiditatem valde permista siccitas. Metallorum itaque omnium, quæ in quinque genera redigimus, hæc est natura, quam dictæ nobis indicant passiones, quibus dissident ab aliis subterraneis, vt à terræ generibus & à lapidibus, lapides enim frangi ac comminui, ac illorum nonnulli findi possunt, non tamen liquari, comprimi, aut trahi in longum. Vnde constat aliam esse lapidum gemmarúmque generationem, & naturam; à metallicis longè dissidentem: lapidúmque substantiam pertinere ad terram, & concretionem habere ab vtroque, à calore scilicet siccante, & à frigore constringente, vt fictile. Siquidem neque dissoluuntur liquati à calore, neque dissoluti ab aqua. Atqui hanc esse vulgarium lapidum naturam & substantiam, satis est manifestum. De fulgentium ac pretiosorum lapidum, seu potiùs gemmarum natura, dubitare cogit fulgor, & transparentia, an terra sit: videtur enim terra opaca admodùm esse, atque tantæ pulchrritudini obstare. Quapropter multi illas cælestis ignis participes esse censent (vnde sine euidenti calore fulgorem recipiant) & cœlestis aquæ, vnde Crystallinam diaphanitatem recipiant, sine liquabilitate. Verùm hæc Platonici audient libenter, Aristotelici minimè, sed quia ad institutum præsens non faciunt, redeo ad metalla. Dictum est ea omnia à lapidibus & terræ generibus differre quòd admoto igne liquari possint, & ex hac ipsa passione agnosci eorum generationem esse concretionem à frigore. Videntur ergo illa Iobi verba, *Et lapis solutus calore in æs vertitur*: & naturæ lapidum, & generationi metallorum repugnare. Quia neque lapis potest liquari, neque æs generatur calore. Certè metallorum omnium generatio est, vt diximus: verba illa non tam continent naturalem æris ortum, quàm chymicum, quod ipsa res palam facit. Metalla omnia generantur (vt ego existimo) sub terra, atque illæ ipsæ aureæ arenulæ

De lapidibus.

De gemmis.

Ganges, Tagus aurifer.

quæ in fluminibus inueniũtur, vt in Gange, aut Tago, de montibus decisæ sunt quos raptim præterfluentes lambunt. Atque si quæ auri genera in montibus reperiuntur, non quidem supra ipsam terræ faciem genita, sed tempore detecta sunt. Experimento enim constat ea extrahi de terræ visceribus, atque adeò profundissimis fodinis. Rarissimè reperitur quodpiam metallum purum, ac citra vllam artem perfectũ, sed confusa alia cum aliis, ac cum lapidibus, & quibusdam terræ generibus. Vnde vt ignis in fornacibus distillat quodcunque seorsum relictis lapidibus, & terra. quæ res adeò est nota, vt hinc nomen nacta sint, vocenturque metalla μέταλλα, quasi μετ᾽ ἄλλα γεγενημένα, hoc est, iuxta alia genita: adnascuntur enim alia aliis, aut aurum argento, & hoc plumbo ac nõnunquam æri, ac ferro. Concrescunt circa lapides nonnunquã quidẽ pretiosos, aut aurum circa Adamantẽ, ac crebriùs circa lapidem Lazuli, crebriùs, multo circa alios viliores lapides. Illæ igitur fodinæ in quibus generantur metalla, aliquando altissimè ac longissimè decurrunt, & vocantur metallorum venæ: quæ quidem principia quædam habent & fines, atque in ipsa terræ facie qua sunt venarum principia notas quasdam naturales, eius rei peritis cognitas, quibus in illis inuestigandis vtuntur. Sgnificanter verò dictum est, Argentum habet venarum principia, & auro locus est in quo conflatur, quia multò magis videtur argentum in venis gigni quàm aurum, illud enim vno ductu continuatum reperitur à venæ principio, hoc autem non nisi frustratim & minutatim. Est verò eadem generationis materia metallis sub terra, & meteorologicis in aëre. Nimirum hæc generantur ex vaporibus, & exhalationibus sursum latis; illa ex his eisdem intra terram cohibitis ac iuxta lapides, aut eiusmodi alia concrescentibus, ac concretione firmissima, & paulatim facta, mutatis in substantias adeò solidas. Neque mirum, densati enim vapores in aquam abeunt, & exhalationes in exustam terram, quibus plurimum permistis. ita tamen vt aqua vincat, quæ frigore concrescens terram cohibeat, metalla generantur. Hinc meritò fit, vt chymistæ, ad imitandam generationem metallorum, argento viuo, & sulfure vtantur: illud enim plurimum habet vaporosæ naturæ, hoc fumosæ, qualis exhalationum est. Hinc etiam nascitur corrosiua illa qualitas, quæ cum quadam adstrictione coniuncta est in plerisque metallis. Nimirum non constant simplici ac inalterata terra sed exusta, in qualem densata exhalatio abit. Atqui vt verum vero consonet, & meteorologica eiusmodi habent qualitates, & nix abradit intestina. & pluuiali aqua vtimur ad eadem, ad quæ chalybeata, ad siccan

Metallorum venæ.

Chymistæ.

ſiccandum ſcilicet,& axtergendum ventrem & viſcera. Metallorum ergo in commune hæc eſt natura; ſingulorum verò propriam oportet dicere Æs, plumbum & ferrum, terræ habent plus quàm aurum & argentum, quod ærugo & ſcoria indicant, quæ maximè redundant in ære & ferro, & pondus plumbi, quod multæ terræ eſt. Aurum & argentum aquæ, ſunt genus, excoctum, ac perfectionem magnam adeptum, & optimam miſtionem. Duo accidentia videntur repugnare dictis, facilis liquabilitas plumbi, quæ aquæ magis quàm terræ eſſe videtur, & auri pondus, quod videtur eſſe terræ. Nam cùm aqua quam terra ſit leuior; quod terræ habet minùs, videtur futurum minùs graue. Sed liquabilitas plumbi non naſcitur ex pauciori terra (nam præter grauitatem, vri etiam poteſt, apta autem vſtioni ſunt terra) ſed ex imperfectiori miſtione, ob quam quod in eo eſt aqueum facilè effluit: auri verò pondus naſcitur ex denſitate ſubſtantiæ, ſunt enim leuiora quæ rariora, etiāſi aliquando craſſiora ſint, quia in ſe aerem admittunt, velut ligna. Omnia enim quæ denſiſſima non ſunt, etſi ſunt ſubſtantia terrea efferuntur in aquas; vt itaque raritas cauſa leuitatis eſt, ita denſitas ſit pōderis, aurum verò maximè denſum ac ſine poris eſt, proinde graue eſt, & ſonitum non edit; contra ac æs, quod cùm ſit poris plenum, ſonorū eſt, & minùs graue, etſi ſit magis terreum. Efficientem cauſam metallorū eſſe Solem, vt & aliarum omnium rerum generabilium, dubium non eſt, neque obſtat frigore concreuiſſe; non enim quia frigore concreuerunt, frigore genita ſunt. Neque enim concretio eſt eorum ortus, alioqui liquatio eſſet interitus, non eſt tamen, cùm non minus ſit aurum quod liquatum effluit, quam quod concretum conſiſtit, nam rurſus concreſcens vt eſt re vera & apparet idē. Calor ergo Solis excoquens, ac commutans, ex aquæ vaporibus cum exhalationibus generat interim hāc ipſam ſubſtantiam aquæ, quæ ita alteraſcit conſtringente frigore, Neque mirum ſimul à calore ſecundùm ſubſtantiam commutari, & conſtringi à frigore. Nā non niſi maximo calore ſoluitur metallorum ſubſtantia, ac proinde minimo frigore conſtringitur, adeò vt conſtrictū iam conſiſtat, & tangi non poſſit præ calore: non ergo frigus quod poteſt conſtringere, excludit calorem qui valeat commutare. Rectè igitnr metallorum ortus tribuitur cœleſti calori, etſi conſiſtentiam à frigore recipiaat Neque verò quia cœleſtis cauſæ meminimus, referri volumus certa metalla in certa aſtra, cum quibuſdam Platonicis, vt aurum in Solem, argentum in Lunam, ferrum in Martem, aurichalcum in Venerem, electrum in Iouem, plumbum in Satur

Metallorū miſtio.

Sol cauſa efficiens metallorum.

Saturnum,æs in Mercurium.Nam hæc, & alia huiusmodi,quæ sola constāt diuinatione,sunt quidē apud vulgus plausibilia, re vera tamen næniæ,aut seniles fabulæ,quæ in Philosophiam per vaniloquos irrepserunt.Cùm itaque metallorum generatio sit qualis dicta est,atque circa lapides,atque adeò intra lapides cōcrescant, vix vnquam reperitur alicuius eorum portio insignis per sese,ac pura,sed ex fodinis extrahuntur & lapides, & terræ quædam genera eius rei peritis cognita, ex quibus ignis vi in fornacibus distillant metalla, iisque extractis reliquum exustum superest, scilicet quod terreum, aut lapideum. Cadmiæ nomen datur duabus rebus,vocatur enim Cadmia lapis,ex quo in fornacibus secernendo fit æs Vocatur etiam fauilla quædā, quæ dum secernitur æs,vi ignis eleuata,fornacis parietibus adhæret. Id explicat omniū optimè Plinius lib.34.cap.10 dicens, *Metalla æris multis modis instruunt medicinam, vtpotè cum vlcera omnia ibi ocyssimè sanentur: maximè tamen prodest Cadmia. Fit sine dubio hæc, & in argenti fornacibus candidior; ac minus ponderosa, sed nequaquam comparanda ærariæ. Plura autem genera sunt. nam ipse lapis ex quo fit æs, Cadmia vocatur, fusuris necessarius, medicina vtilis. Hic rursus in fornacibus existit, aliamque sui nominis originem recipit. Fit autem egesta flammis atque flatu, tenuissima parte materiæ, & cameris, lateribusve fornacum, pro quantitate leuitatis applicata.* Hæc Plinius. Ex quibus constat, æs ex lapide quodam Cadmia vocato fieri. Galenus idem asserit, dubitat tamen an Cadmia illa lapis vocari debeat, an terra, lib.9. simpl. medic. dicens: *Cadmia fit vbi in fornacibus æs paratur. nempe tota terra illa ex qua æs generatur in fornacibus, in altum egerente velut fuliginem quampiam, vel fauillam, siue vtcumque appellare licebit.* At si non terram, sed lapidem nuncupare velis, ex quo in fornacibus secernendo partim fit æs, partim Cadmia, partim diphryges, nihil sanè retulerit Ecce vt Plinio & Galeno testibus, fit æs ex lapide Pyritidis etiam lapidis est quoddam genus, ex quo fit æs. teste Dioscoride, lib.5. cap.10. Igitur hoc idem dicitur in præscripta dictione, his verbis: *Lapis solutus calore in æs vertitur, non quidem quod lapidosum est liquatur (neque enim potest,) sed totus lapis, siue nuncupatus Cadmia, siue pyrites calore soluitur. liquato metallo quod intra se continet, reliquo redacto in exusta excrementa.* Quod ab Aquilone venire aurum dicit, non ita est accipiendum, quasi non aliunde: nam & ab Oriente, & ab Occidente venit quamplurimum,sed quasi inde quoque. Id verò experimento cognitum est,quandoquidem omnes qui de metallis scribunt, Panoniam,Bohemiam, & Austriam, & citeriorem Germaniam, inter feraces

Cadmia.

Aes ex lapide.

Pyrites lapis.

Auriferæ prouinciæ.

feraces auri prouincias commemorant. Illud porrò: *Quia mihi det, vt exarentur sermones mei stylo ferreo & plumbi lamina*: non quasi quidpiam quod fieri non posset, aut non etiam soleret, dicit, sed potiùs secundùm antiquissimi illius sæculi consuetudinem. Solebant enim veteres, vt Georgius Fabricius annotauit, ex plumbeis tabulis libros componere, quales in antiquis sepulchris repertos Neapoli ipse testatur. Sed pro conditione huius operis, satis de his dictum est.

Libri plūbei.

CAPVT L.

EX lib. Iob cap. 37. *Tonabit Deus in voce sua mirabiliter, qui facit magna & inscrutabilia.* Extollere volens Eliud Dei Opt. Max. potentiam & sapientiam, ab illius operibus quæ dicit esse magna & inscrutabilia, argumentum capit, atque præcipuè à sublimibus rebus & meteorologicis & ipsius cœli mentionē facit, vtpote quæ hominibus videri solēt admirabiliora. De tonitruis ergo agēs nūc, dicit, *Tonabit Deus in voce sua mirabiliter.* Nam & Poëtis vocatur Deus ob hanc mirabilem hominis sublimium passionem, Altitonās. De tonitruum naturalibus, non eodem modo senserunt veteres Philosophi. Nam Stoici collisu nubium fieri putabant, vt cùm apud nos aqua ad aquam colliditur, vt in torrentibus. Anaxagoras esse crepitum qui editur, cùm ignis, qui intra nubem inclusus est, & circumfusa aqua extinguitur, vt & apud nos crepitus editur immissa aqua in flammam, aut prunas, ignem verò illum descendere ex æthere, hoc est, superno igne, & ab acccidentibus vaporibus intercipi. Anaximander, & Metrodorus, atque Arist. censet fieri ex nubis scissura, à flatu incluso, ac fortiter erumpente, non aliter ac crepant, cùm ad ignem rumpuntur glandes aut oua, ex tormentis bellicis erumpente igne editur tonitruum. Nimirum in his omnibus rebus finditur, ac per fissuram verberatur vehementer aer, vnde vehemens nascitur sonitus. Cùm flatum qui erumpit ex nube, exhalationem igneam censet esse Arist. quæ non ex æthere detrusa est, sed ex terra ascendit, non minùs quàm vapor, qui est nubis materia, quæ sanè sententia dictarum omnium est probabilissima, nam collidi adeò vehementer non possunt nubes nisi contrariis ac vehementissimis incursantibus ventis, quod quidem fieri, cùm tonitrua eduntur, non experimur, sed plerumque aut vnico flante, aut nullo conspicuè. Porrò non licet torrentibus conferre nubes, cùm indicatum nuper sit, eas dum sublimes manent, nihil aquæ continere.

Tonitrui consideratio.

De tonitrui causis.

continere, sed simul in aquam mutari crassescente vapore, ac descendere. Si verò dirumpenda nube à concluso igne aut fumo, aut denique flatu edito tonitruum efferendum, certè illum infernè ex terra ascendere, per partes effumante terra vi Solis, vt ascendit vapor euaporante aqua verisimilius, quam ab æthere deturbari. Nam inde, neque pondere cadere posset, cùm longè tenuior aëre sit, neque violentia vlla deturbari, cùm pars cœlo proxima sit summè tranquilla, & circulari solùm agatur motu, cœli comes. Cùm præcipuè mihi, & in huius operis initio, & in aliis priùs indicatum, multis neque incuidentibus argumentis sit, nullam esse ignis regionem superiorem, sed totum quod inter nos & cœlum interest, aëre plenum esse, cœlum verò ipsum non esse igneum, talem præcipuè vt discerpi ac frustratim cadere possit, paulò post differemus. Superest igitur verissimum esse id quod communis nunc opinio fert, tonitruum edi ruptura nubium, & proximi aëris, ab erumpente violenter igne, qui ex densata exhalatione gignitur.

Fulmina. Velut enim flamma rarescens in fumum abit, ita fumus densescens, vbi non simul refrigeratur, abit in ignem. Verùm hoc ad coruscationum & fulminum causas iam spectat, ad tonitrua illud solum est satis, fieri rupta nube, erumpente quadam spirituosa substantia. Addit Eliud, *Qui præcipit niui vt descendat in terram, & hyemis pluuiis, & imbri fortitudinis suæ.* Pluuias moderatiores, & medioeri impetu cadentes, & caliginosas, vocat hyemis pluuias, quia tales per hyemem cadere solent; largas verò & impetuosas, quales per æstatem plerunque fiunt, vocat imbrem fortitudinis suæ, hoc est, fortitudinis Dei, quod est fortitudinis magnæ. Nam frequentissima phrasis est in sacris literis, dici Dei, quæcunque magna, vt mons Dei, quasi mons magnus. Extollit itaque Dei potentiam, quod eius præcepto descendant in terram, nix, & pluuiæ hyemales, & imbres æstiui fortissimi, & maximo impetu cadentes, qui Medicis vocari consueuêre, temporales, quasi æstiui: quia ea pars anni vocatur particulariter Græcis ὥρα, hoc est, tempus.

Niuis, grandinis & pruinæ generatio. Niuem, grandinem, & pruinam à maiori frigore, fierique pluuiam roremque constat; primùm quidem ex ea analogia quam habent cum gelu, quod apud nos frigore fieri experimur: deinde, & ex solutione, quòd scilicet, ea omnia calore soluuntur in aquam. Fieri etiam aquam ex vapore densato frigore, & anteà dictum est, & eodem argumento constat, quòd scilicet videmus calore resolui in vaporem aquam. Monstratum etiam anteà est, pluuias copiosiores & guttarum grandiorum, à maiori frigore fieri quàm contrarias; quia cùm aqua simul vt

gignitur

gignitur cadat, tanto grandiores fiunt guttæ, quanto celerius nubes in aquam mutatur. Si autem frigus eius mutationis causa est, celerioris mutationis causa sit maius frigus, vbi nulla in materia differentia statuitur. Grandinem etiam, quam niuem censet Arist. esse maioris frigoris sobolem, argumento à maiori soliditate ac duritie accepto. Nos id definire curabimus, vbi sermo inciderit de grãdine, nunc illud vnum interest scire, cur æstate fiant largiores imbres quàm hyeme, siquidem maioris frigoris sunt. Habet verò hæc illam dubitationem priorem, cur in media aëris regióne (neque enim iuxta terram neque iuxta cœlum) hæc fiant, & quæ ibi sit talium generationis causa. Stoici, qui ponebant aerem natura sua frigidiorem esse aqua, atque adeò primum frigidorum, dicerent, vapores & aquam densationes illas pati ab aere, vtpote frigidiori, illo verò potiùs loco, quod ibi maximè aer naturam suam retineat, neque à rectis radiis adeò alteratus, quàm sublimior, neque à reflexis, quando humilior. Aristot. qui aerem natura calidum esse putat, abit in antiperistasin, dicens regionem eam aeris frigidam fieri ob circunstantiam calidiorum. Verùm Stoici non videntur posse dicere, cur æstate fiant illæ concretiones maiores quàm hyeme, dicunt enim rectè illas concretiones ibi fieri, quia aër est frigidus, cur verò sit æstate frigidior, non dicunt. Aristot. hoc quidem rectè dicit, nam cùm non ponat aerem per se frigidum, sed ex accidenti, ob contrariorum circunstantiam, consequens esse videtur, vt quæ circunstant contraria, sunt maiora, sit & aer eo in loco frigidior. Sed vellem diceret Aristoteles cuius substantiæ est illud frigus, quod per antiperistasin, hoc est, contrarium nisum, augescit, an aeris, an ipsorum vaporum & aquæ. Si enim aeris, necesse est aerem frigidum ponere per se cum Stoicis: si vaporum & aquæ, sit vt vapores suo seipsos frigore refrigerent, & præter suam naturam densent, quod fieri non potest. Siquidem nulli dubitatum est illud Physicæ principium, omne quod præter naturam alterascit, aut omninò mouetur ab alio id pati. Quapropter vel his argumentis, probabilissimum fit, quod & alibi, & in hoc ipso opere probaui, concretionem non esse aquæ præter naturam, quin potiùs totum aquæ genus, si ab eo igne qui per omnia vagatur dimitteretur, concretum iri. Nam si aqua est primum frigidorum (vt certè est maximè consentaneum) nullum frigus est illi præter naturam. Quid enim possit esse maius summo? Si autem concretio illi naturalis, fusio ab aliquo externo sit, à quo autem alio quàm à contrario, hoc est, ab igne? cõcrescit igitur cùm ab igne destituitur: ignis

Imbres æstate largiores quam hyeme.

ignis verò fulgorem naturaliter sequitur ob naturæ similitudinem, atque ita abundans circa cœlum ob vigorem radiorum solarium,& circa terram,ob eorundem reflexionem, regionem mediam destituit, velut & terræ penetralia, idque facit æstate magis,quia magis dictis in locis abundat.quo fit vt sponte naturæ in medio aeris (alioqui vt mea fert opinio temperati) vapores concrescant in aquam, niuem, aut grandinem, idque æstate magis quàm hyeme fiat. Dicta igitur est causa cur pluuiæ hyemales, fortes verò imbres æstiuales sint. De niuis natura posteà dicetur. Verba illa: *Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint singuli opera sua*, explicata mihi sunt, vbi de chiromantia egi. nunc iis præteritis procedamus. *Ab interioribus* (inquit) *egreditur tempestas, & ab Arcturo frigus.* Dictum anteà est, imbres fortes cum tonitruis, fulguribus, & fulminibus temporales vocari, illud idem vocatur nunc tempestas, quæ quia per fortes æstus fieri consueuit, vt etiam diximus, ei vt contrarium opponitur frigus. Asturus est id astrum quod vocatur vrsa maior, vnde & nomen accepit: nam ἄρκτος vrsam significat. Inde etiam accepit nomē Polus arcticus, iuxta quem voluitur, ac proinde nobis est sempiternæ apparitionis. Eandem igitur partem cœli vocat nunc, nomine illius astri Arcturum, quam nomine venti inde venientis, anteà vocauerat Aquilonem, eam inquam quæ est ad Polum, quæ & Septentrio vocatur. Quæ quidem extrema cœli pars est, & ad ipsum polum, super quo voluitur totum, sita. Cui opposita est alia per totum mundi diametrum distans, alter scilicet Polus, qui vocatur antarcticus: Pars mundi quæ inter duos illos polos est, ab eis æquè distans, & ad medium diametri spectans, quæ vocatur Meridies, dicitur esse interior mundi pars, quasi inter extremitates, in quibus poli sunt media. Dicit igitur, *Ab interioribus egredietur tempestas, & ab Arcturo frigus*, hoc est, à meridie, vtpote calidissima mundi parte, & vnde flat Auster, calidus ventus, venient tempestates,& procellæ, & à Septentrione frigus, quia inde venit Boreas ventus frigidissimus. Horum causas, hoc est, quod tempestas veniat ab interioribus, & frigus ab Arcturo, referens in ventos, addit, flante Deo concrescit gelu, & rursum latissimè funduntur aquæ. Ventum vocat flatum Dei, hac phrasi indicans vt aliarum rerum omnium, ita ventorum esse primam & præcipuam causam Deum. Id ergo dicit, quòd flante Aquilone concrescit gelu, & rursum flante ei opposito vento funduntur, quæ concretæ erant aquæ, latissimè. Qua autem causa Auster calidus, & Boreas frigidus non sit, anteà dici potest, quàm de ventorum substantia sit disputatum. Inde enim

Arcturus quid.

Poli mūdi.

Tempestas.

Gelu.

enim & vtriusque venti temperies, & ratio, qua alter fundit, alter concretionem facit, innotescet. Multi veterum Philosophorum putauerunt, ventum nihil esse aliud, quàm aerem motum, eandemque substantiam, quietem vocari aerem, motum ventum, ita vt ventus esset, velut aeris vnda, neque ab eo differret vlla alia ratione, quàm motu. Hanc sententiam multis argumentis refutauit Aristot. in cap.4. lib.2. Meteoron. nullum autem mihi videtur esse potius, quàm quòd oportet agitandi aeris aliam causam assignari, in qua venti essentia probabiliùs constitueretur, quàm in ipso aere: nam aer qui quietus nunc sit, quî possit vndatim fluere, à nulla alia re quæ interfluat agitatus? quòd si quæ alia substantia tenuis, siue vapor, siue exhalatio eum impellit, ea potiùs sit venti substantia, quàm ipse aer Haud enim dubium est, cùm flat ventus aerem moueri, at verò nisi ipse seipsum mouet, (quod, cùm neque ponderis neque leuitatis sit is motus, neque replendi vacui necessitate factus, impossibile est) constat necessariò impelli ab alia substantia: ea verò siquidem non apparet, fuerit tenuis & spiritalis. Quid igitur prohibet eam appellare ventum? ventus igitur non est ipse agitatus aer, sed flatus aliquis aerem agitans, ac per ipsum decurrens. Hoc posito, cum duplex sit euaporatio, alia aquea, frigida & humida, quæ vocatur vapor, alia calida, & sicca, quæ vocatur exhalatio, seu terræ fumus, & vapor, materia pluuiæ, roris, niuis, grandinis, & pruinæ sit, constat ventorum exhalationem esse causam, quia magna ex parte solent accidere multi flatus, cum squaloribus & pluuiis superuenientibus venti conquiescere, quasi ex contrariis nascentibus causis, ventis & pluuiis. Hanc ob causam, hoc est, quia pluuiæ & venti ex contrariis fiunt, dicitur c.8. Geneseos, cùm Deus voluit, vt cessarent pluuiæ diluuij, adduxit ventum super terram, *Adduxit* (inquit) *spiritum super terram, & imminuta sunt aquæ, & clausi sunt fontes abyssi, & cataractæ cœli, & prohibitæ sunt pluuiæ de cœlo.* Velut igitur fumus qui è fornace aliqua, occursu venti effluit, dissipatur hac aut illac, ita exhalatio, quæ vrendæ terræ fumus est, occursu frigidioris, seu vaporis, seu aeris, qui in media regione præcipuè est, repulsa, cogitur ferri circumcirca terram, quæ ita lata dicitur ventus. Constat verò quandoquidem pars quæcunque terræ potest effumare, isque fumus versus quaque repelli, vt hinc aut illinc occurrit frigidior, & densior vapor, posse ventum ex quacunque mundi parte in quamcunque spirare: neque esse certam vllam, vnde, aut in quam feratur. Atque ita verissimè dictum est illud cap.3. Euangelij Ioan. *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed*

Ventus quid sit.

nescis unde veniat, aut quò vadat. Nimirum vndecunque terra effumet fieri poteſt,& quouſque eius impellēdi ceſſet impetus, ferri: tantùm audimus ſonitum & ſibilum, quem aëris verberatione edit. Nihilominùs venti & differentias accipiunt & nomina, à partibus ex quibus, & in quas feruntur. Iis qui ſunt in ſphæra recta ſub æquinoctiali, quatuor mundi præcipua puncta ſunt ſecundùm diametros diſtantia, Oriens, Occidens, & duo Poli, arcticus ſcilicet, & antarcticus, qui illis ſunt in Orizonte. Erunt igitur illis duo Aquilones, à duobus polis venientes. Eurus veniens ab Oriente,& Zephyrus ab Occidente,& innumeri alij inter hos, vocati laterales. Nobis verò qui hanc regionem incolimus, inter tropicum Cancri & circulum arcticum conſtitutam, quam ſolam cum alia ei oppoſita, vltra alium tropicum, cenſuit antiquitas habitari poſſe, nihil cum polo antarctico: ſed ſunt alia quatuor puncta maximè diſtātia ſecundùm duos diametros noſtri huius mūdi, quem Ariſt. dixit habere figurā tympani, habentis verò tam longitudinis quàm latitudinis fore duplum; ea ſunt Polus arcticus & Meridies, Oriens, & Occidens, nam à Polo venit Aquilo: à Meridie Auſter: Eurus ab Oriente: Zephyrus ab Occidente. Tametſi pleríque Ariſtotelicorum, decepti quibuſdam eius authoris verbis c.4.lib. Meteoron, quæ minùs attentè fortaſſe ſcripta ſunt, dicunt Auſtrum, vtpote Aquilonis contrarium venire à contrario polo putà ab antarctico, & proinde Aquilonem, totum hoc hemiſphærium, quod videmus; Meridiem, contrarium & huic oppoſitum: non animaduertentes Ariſtotelem ipſum c. 5. lib.2 Meteoron ita dicere, *Auſter quidem à ſolſtitiali fertur ſigno, neque ab alteris Septentrionibus.* Quod admodùm congruit cum præſcriptis verbis Iob, his ſcilicet, *Ab interioribus egredietur tempeſtas, & ab Arcturo frigus.* In quem errorē video incidere etiam Geographos, qui typos totius orbis terrarum nunc faciunt. Cùm enim & partes vltra & citra Meridiem, hoc eſt, vltra & citra Zodiacum deſcribant, tamen ſuos typos quatuor punctis notant, Oriente, Occidente, Septentrione, & Meridie, cùm deberent potius finiri, Oriente, & Occidente, Arctico, & Antarctico Polis. Nam faciunt Chile, & Pſitacorum regionem, & alias quæ vltra tropicum Capricorni ſunt, & earum quædam non longè à Polo, meridionales eſſe, præ Quito, quæ in ipſa meridie eſt, ſub æquinoctiali. Sed & re ipſa probatur habere vt diximus. Non enim ſolum Boreas eſt, qui ab ipſo venit Septentrione, hoc eſt, à terra ſub ipſo polo ſita, ſed quicunque verſus meridiem flat, dicitur à Septentrione venire, & in meridiem ferri etiam ſi longè citra circulum arcticum exortus ſit, &

Sphæra recta & obliqua.

Chile & Pſitacorū regio.

Boreas.

& longè ante tropicum desinat, sed quia eius initium spectat ad Septentrionem, vt finis versus meridiem. Eadem ratio est aliorum. Nimirum ex quacunque terræ parte incipere potest effumatio, neque opus est, cùm Hispania perflatur à Borea, perfletur etiam Germania, neque vt cùm ab Austro, perfletur Lybia. sed possunt illæ tranquillitate frui, nondm in illis exortis ventis. Si igitur hoc ita habet, inopinabile est, Austrum qui nos attingit, ab arctico polo venire posse, & præter rationem, tam longinquam illi principij statuere terminum, ac non potiùs in interiori illa mundi parte, quæ vocatur Meridies, quam percurrunt Planetæ. Cùm præcipuè siquis flatus inde huc penetraret in ea regione esset naturam permutaturus, atque eò vsque futurus Aquilo, laturusque frigus, inde iam futurus Auster, & laturus tempestates, cùm ab interioribus egrediatur tempestas, & ab Arcturo frigus. Verum his de differentia ventorum secundum loca enarratis, superest dicamus, quod ad eorum temperamenta pertinet, & ad rem præsentem maximè facit; quandoquidem ventorum differentias non accipimus ex materia, sed vnicam omnium ponimus, putà exhalationem fumo similem, constat ob aliud quidpiam fieri, vt non eadem omnium temperies sit, sed Aquilo sit frigidus & siccus, Auster calidus & humidus, Eurus & Zephyrus inter illos medij, & inter se quàm minimùm dissidentes. Id verò nō potest esse aliud, quàm illud vnde accipitur differentia, loca nempe à quibus, & in quæ feruntur, ob quæ meritò euenit, vt Aquilo & Auster inter se dissideant plurimùm, Eurus, & Zephyrus minimùm, quia Septentrio & Meridies plurimùm dissident, cùm alter calidissimus, alter frigidissimus locus sit: Oriens & Occidens quàm minimùm dissident, cùm ad vtramque partē æquè Sol accedat, & qui aliis Oriens, aliis Occidens sit. Dissident verò hi duo ab Austro, non tam ob locum ex quo, quàm in quē ferūtur. Illi enim feruntur à similibus in similia, ab Oriente in Occidentem, & ab Occidente in Orientem, hic à contrario in contrarium, putà à Meridie in Septentrionem: verùm hæc generatim dicta sunt, accedamus propiùs. Siquidem indicatum est, Boream non semper venire à Septentrione, neque Austrum à Meridie, sed vndecunque posse incipere quemcūque vt cōtigerit huc aut illuc ferri, constat differentiam non accipi à loco ex quo primo, sed è loco versus quem, atque adeò posse Aquilonem & Austrum oriri ab eodem loco, vt si flare incipiat à Carpentania, & feratur in Bœticam, Boreas sit, si ab hac ipsa, & feratur in Cantabriam, sit Auster. Quæ igitur causa superest, qua alius frigidus & siccus, alius calidus & humidus fiant? Dictum iam mihi pluries est,

De ventorum temperie.

ignem elementarem non esse vno quodam loco vt reliqua elementa, sed permeare per omnia, sequi verò magna ex parte Solis lumen, atque ideò vbi plus luminis eius, esse etiam plus caloris. Consentaneum mox est, vt ad Meridiem sit copiosissimus, & inde ad mundi latera sese effundat: nimirùm vt ipsum lumen Solis. His positis, fit vt ventus, qui contra meridiem fertur, ignem à rebus quibus occurrit abigat, illi contrarium motum subiens, qui verò fertur contra Septentrionem ignem adducat, similem illi motum subiens qui versus Orientem aut Occidentem, neq; admodum hoc faciat neq; illud, quia neque similem, neq; contrarium motum subit, sed transuersum. Hinc rursus fit, vt qui flat versus meridiem, refrigeret fugans ignem, qui versus septentrionem, calefaciat eum adducens. Rursum, qui refrigerat siccat quoque, idque duplici de causa, & quia ipse siccus est vt fumus, & quia refrigeratio densationem facit, & expressionem humidi vt in refrigeratis herbis & arboribus conspicitur: qui calefacit humectat non per se (siccus cùm sit, sed quia calore facit humorem fundi, qua causa & in hominibus ciet multas fluxiones Auster.

Venti ad Orientem & Occidentem flantes.

Qui flant ad Orientem aut Occidentem, nihil horum faciunt insigniter, sed temperant modicè, vt aer per ventilabrum citra faciem motitatus. Similis etiam causa est, qua Boreas fertur vehementiùs, Auster lentiùs, Eurus & Zephyrus mediocriter. Nimirum qui contra ignem fertur, fertur à frigidiori ad calidiorem, à densiori ad rariorem aerem, quare inde magis expellitur, huc faciliùs recipitur, ferturque vt quod in decliue, contra quod fertur in frigidiorem & densiorem quod in accliue: quæ feruntur in similia, vt quæ per planum & mediocriter. Hæc eadem causa est, qua qui nauigant in meridiem, citiùs multo illud pertingant, quam inde huc remeent: quod non intelligentes, qui ab Hispania ad nostras Indias feruntur, contendunt mare illam in partem esse decliue. Neque mirum, cùm ob eandem ignorantiam visum sit plurimis veterum Philosophorum, & cœlum & terram imminere magis ad Septentrionalem plagam, ad meridiem verò inclinatum esse orbem, qui & excogitauerunt plurimas eius situs causas. Diogenes & Anaxagoras factum iam orbem ipsamet prouidentia, à qua erat factus, fuisse inclinatum in meridiem magnæ cuiuspiam vtilitatis causa. Empedocles vento refugiente versus Septentrionem impetum Solis, distenta esse cœli latera, & vrsas esse loco motas, & eleuatas, atque Austrinas partes depressas, atq; ita totum mundum illò inclinasse. Leucippus procubuisse terram ad meridiem, quòd partes mũdi Meridionales

rariores ac solubiliores sint ob calorem, Septentrionales densiores & magis renitentes. Democritus augeri omnia ad Meridiem ob generantem Solem, atque ideò terram ea parte grauatam frugibus, & auctu, procubuisse. Sed hæc omnia sunt ineptiæ infantilis illius Philosophiæ. Non mundum totum perfectam sphæram esse euidenter indicant Astronomi, quia omnes cœli partes distant centro æquè, quare non est alia elatior, alia demissior: neque terra habet aliam vllam mundi partem se humiliorem, in aquam grauata inclinet, neque aliorsum nititur quam in suum centrum. Causa verò ob quam illæ opiniones inter primos illos naturæ inuestigatores, ac nunc inter vulgares ortæ sunt, est, vt diximus, in aere qui ad meridiem tenuior est, & in ventis, qui vt Aristot. quoque secundo Meteoron animaduerit, magis flant à mundi lateribus, ac fortasse etiam accedit, quibusdam in locis, copia maiorum fluminum, qui confertim irruentes in mare, per satis magnum spatium remorantur nauigia. Id verò sentitur in quibusdam Isthmis, vt in Ponto, & in Occidentalibus Indiis, iuxta recentem vocatam Carthaginem. Ex dictis facilè constare potest, cur ab interioribus, hoc est, à Meridie, oriatur tempestas, hoc est, æstiuales imbres, cum fulguribus, fulminibus, & tonitruis. Nimirum, sunt hæc omnia magni caloris, qui inde trahit originem, vnde ignis huc agitur flante Austro: frigus verò ab Arcturo, vnde venit Boreas. In eadem sententia perstans Eliud addit, *Flante Deo concrescit gelu, & rursum latissime funduntur aquæ.* Ventum appellat flatum Dei, hac ratione innuens quod Psal. 134. his verbis dicitur: *Qui producit vẽtos de thausauris suis.* hoc est sua infinita virtute & omnipotentia. Quæ verba facilè nobis indicant, quàm sit mirabilis ventorum natura, cùm de eorũ creatione Deo tanta accedat gloria. Quapropter non tantum mihi tribuo, vt existimem me vel huius leuissimæ rei causam inuenisse, sed, vt in aliis omnibus, quæ pertinent ad naturã, ad probabilitatem vsque disputasse. Ergo, inquit, *flante Deo* (per Boreã scilicet, quia exprimit ignem) *concrescit gelu: & rursũ Deo flante* (per Austrum, quia adducit ignem) *latissimè funduntur aquæ.* Addamus reliqua. *Frumentum* (inquit) *desiderat nubes, & nubes spargunt lumen suum, quæ lustrant cuncta per circuitũ, quocunque eas gubernantis vnluntas duxerit, ad omne quod præceperit illis super faciem orbis terrarum siue in vna tribu, siue in terra sua, siue in quocumque loco misericordiæ suæ, eas iusserit inueniri.* Omnes qui benè philosophati sunt, conuenerunt in hanc sententiam, nihil omninò eorum quæ natura constat factum esse casu, aut temerè, aut frustra, sed omnia alicuius gratia, atque

Tẽpestas à Meridie oritur.

adeò primam omnium rerum causam esse in fine cuius gratia fiunt. Si igitur hoc, de ea natura quæ coniuncta rebus est, rectè dicitur, & vsque adeò nihil est frustra ab ea factum, vt vel ipsis excrementis quæ necessitate potiùs quàm vtilitate videntur generari, animalium natura vtatur ad commoditates non exiguas, vt in libris de vsu partium Galenus conspicuè indicat, quantò magis ita de Deo Opt Max. sentire oporteat, qui cùm sit Optimus, nihil fecerit nisi bonum; bonum verò esse non potest sine vlla vtilitate; cùm verò sit Sapiẽtissimus, atque potentissimus, nulla necessitate cogeretur facere quod nulli vsui futurum esset Hac ratione Eliud, cùm nubium & aliorũ meteorologicorũ generationem, vt in facientem causam retulisset in Deum, qui vt est prima omnium quæ fiunt, & facta sunt causa, alias omnes continet, apponit etiam & finem, & cuius gratia fiunt. Quasi diceret, neque quidem frustra aut ostentandæ suæ potestatis causa Deus nubes fecit, sed magnæ cuiusdam beneficentiæ, siquidem frumentum, ex quo fit panis, qui confirmat cor hominis, desiderat nubes, quandoquidem illis spargentibus lumen suum, & pluentibus, fruitur necessario humore.

Nubium lumen. Nubes spargere lumen suum, nihil est aliud quàm pluere, quod ideò dici videtur, quòd dissipatis pluendo nubibus, spargitur lumen quod ab illis intercipiebatur: perinde ac si illæ lumen & aquam cõtinerent, ac vtrumque demitterent, ac spargerent, cùm tamen illæ reuera neutrũ contineant, sed in aquam mutentur, & dissipatæ, diffundẽdo lumini locum dent, sed ex eo quod sensui apparet nata phrasis ea est, qua rursum statim vtitur: *Nunquid scis quando præcepit Deus pluuiis, vt ostenderent lucẽ nubium eius*? Itaque dicit, *Frumentum desiderat nubes, & nubes spargunt lumen suum*: quasi dicat desiderat frumentum nubes, quia nubes pluunt. Neque verò solùm non sunt factæ temerè nubes, sed ne mouentur quidem temerè, nam *lustrant cuncta per circuitum quocunque eas gubernantis voluntas duxerit*, vbicumque scilicet velit Deus pluere, *siue in vna tribu*, siue in alia, *siue in terra sua*, hoc est, seruorum suorum, siue in aliena & inimicorũ, *siue in quocunque loco misericordia sua eas iusserit inueniri.* Nimirum *pluit super iustos & iniustos* (Matth cap. 5.) Et hæc est vera & perfecta scientia viarum nubium, scire scilicet eas in Dei voluntatem & prouidentiam referri, de qua statim subdit, *Nunquid nosti semitas nubiũ magnas & perfectas scientias*? Nimirum, qui consistũt intra causas naturales, non resoluunt vsque ad primas, ac proinde non habent perfectas scientias, sed illi solùm qui naturalibus non dimissis (id enim insipientiæ est) procedunt vsque ad primæ causæ bonitatem, quod principium omnium

omnium est. Sed nubes quidem, atque per has pluuiæ, &nix, & ros, & pruina, quia etiam & venti, haud præstant obscuras commoditates: omnia enim hæc suis temporibus, & per quasdam vicissitudines, terræ iuuant fœcunditatem. At verò quædam alia nulli prorsus vsui esse videntur, quibus id quod de omnium rerum vtilitate dictum est, videtur redargui. Quid enim commodi est ex grandine. Quid ex fulguribus? Quid ex fulminibus? Certè hoc nullus Philosophorum possit dicere, quin cogatur concedere factum esse aliquid frustra, quàm conscendendo in iudicia Domini, ac de illis philosophando, iuxta illud quod proximo cap. dixit idem Eliud, his verbis, *Per hæc enim iudicat populos, & dat escas multis mortalibus*: quæ verba significant, vti Deum his rebus, partim ad mortaliũ escas, partim ad iudicandos populos Sunt igitur horum pleraque ad vtrumque vtilia, nam pluuiæ, & venti maximi sunt vsus ad frugum prouentum: iudicauit verò per pluuias apertis cœli cataractis mundum, & euertit quotidie in mari triremes & in terra tecta & domos, vt vel domum in qua epulabantur filij Iob, & integras vrbes impetu ventorum. Nonnulla etiam sunt quibus solùm vtitur Deus ad iudicandos populos, vt grando & fulgura, & multò magis fulmina. Quod etiam Dominus ipse cap. 38. huius libri dicit his verbis: *Thesauros grandinis aspexisti, quæ præparauit in tempus hostis, in diẽ pugnæ & belli*, vt vel ex ex his possint homines, si prudẽtes sint, agnoscere, esse qui res humanas consideret, & populos diiudicet. Quod ille etiam Ethnicus Poeta optimè insinuauit, dicens, *Iupiter optime aspicis hæc? An te cum fulmina torques, nequidquam horremus*? Itaque nubium, & plurimarum in aere prouenientium rerum, vtilitas magna est ad fruges, quibusdam verò earum tantum vtitur Deus ad iudicandos populos. Eadem ratio est pestis, atque adeò morborum omnium, mortis, & eorum quæ nihil aliud quàm venena sunt: quæ complexus est Eccles. cap. 39. his verbis: *Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt, bestiarum dentes, & Scorpij, & serpentes, & romphæa vindicans in exterminium impios*. Vbi ignis nomine intelligo fulmina & reliquos ignes meteorologicos, aut æternum paratum diabolo & Angelis eius, nam vsualis ignis longè maxima vtilitas est. His dictis, redit Eliud ad naturam ventorum, dicens: *Nónne vestimenta tua calida sunt. cùm perflata fuerit terra Austro*? quæ verba ex dictis habent facilem interpretationem. Nam iudicatum anteà est. Austrum allicere ignem, ac proinde calefacere & calore aquam fundere. Hinc euenit, vt vestes eo flante caleant, atque caloris externo vincente, tinea exedantur:

Pluuiæ niuis, roris & pruinæ vtilitates.

Meteorologicorũ vtilitas.

quod perspectum habentes quibus illæ curæ sunt, flante Austro vestes recondunt, contrà ad Aquilonem suspendunt. Perinde contigit in aliis omnibus rebus quæ asseruantur, vt in vino, & eduliis, & omnibus frumenti generibus: ea enim omnia ad Aquilonem seruantur diutiùs, ad Austrũ computrescunt breui. Verùm hoc dictorum nuper corollarium est, vt & illud quod paulò post dicit: *Subitò aër cogetur in nubes, & ventus transiens fugabit eas.* diximus siquidem iam, ventos & nubes ex contrariis causis fieri, atque ideò magna ex parte sese mutuò tollere, atque superueniente pluuia extingui ventos, & superuenientibus his fugari nubes. Quod nubium generationem nunc tribuit densationi aeris, non repugnat iis quæ nuper diximus, putà esse ex vapore. nam vapor substantiam habet inter aquam & aerem. Quapropter aqua in aerem, & aer in aquam per vaporem, illa extenuata, hîc crassescens. Nubes ergo fient ex vapore, qui partim ascendit ex aqua extenuata, partim ibidem generabitur ex aere crassescente, secundùm quam partem verissimè aer cogetur in nubes.

CAPVT LI.

De cœlo multa.

EX cap. 37. Iob: *Tu forsitan cum eo fabricatus es cœlos, qui solidissimi quasi ære fusi sunt.* De substantia cœli, eius in quo, aut cum quo volutantur astra, quem veteres omnes vocauerunt æthera, ἀπὸ τοῦ θεῖν ἀεὶ (interprete Aristotele) hoc est, à perpetuo cursu, dubitatum est plurimùm à Philosophis: siquidem nonnullis veterum visum est rationi consonum, eam mundi partem, vt est suprema, ita esse tenuissimam, siquidem & in aliis omnibus, de quibus vtpote vicinioribus, possumus iudicare, ita fieri conspicimus, vt quò superius est aliquid, eò fit & tenuius. Itaque esse regionem quandam, substantia alia, aere longè puriori & tenuiori plenam, per eamque ferri astra omnia per sese, quasi volantia. Plerisque tamen atque adeò optimis (nam Pythagoræ, Parmenidi, Platoni & Aristoteli) visum est, cœlum substantia quadam constare firmissima & solidissima, adeò vt penitus neque diuisionem, neque distractionem recipere possit, & astra partes esse ipsorum orbium, ac cum illis ferri haudquaquam proprio concitata impetu. Ex eo verò quod de motu astrorum quis sentiat, pendet, & quod de cœli soliditate sit consentaneum. Si enim astra feruntur per se per cœlum, illud certè est tenuissimum, & facillimè cedens:

De astris præclara.

non

non enim tanta posset esse astrorum celeritas medio resistente. Si autem illa feruntur cum orbibus, constat orbes tantò solidiores esse adamante, vt penitus diuidi non possint. Nam alioqui, si ferrentur velut impulsa à substantia aliqua vehementer concitata, & dissipabili, vt quæ a ventis impelluntur, haudquaquam possent ferri eadem semper celeritate, neque eidem viæ semper insistere, sed iactarentur temerè, vt quæ à ventis: nunc autem videmus regulari ferri latione, & à certissimo tramite ne latum quidem vnguem vnquam declinare: igitur ij orbes cum quibus feruntur, nullam partium distractionem accipiunt vnquam, sed feruntur toti simul firmissimè. Neque hoc aliter fieri potest: quapropter eorum substantia neque diuidi, neque distrahi possit, sit igitur solidissima. At verò probabilius multò esse astra deferri cum orbibus, quàm in illis per se moueri, multis argumentis probat Arist. acceptis ab astrorum figura, & ei accomodatis motibus, & ab eorum celeritate & ab aliis eorum passionibus. Mihi verò videtur illud firmissimum, si quis velit recipere quod mihi in Physicis monstratum est, putà raritatem & densitatem consistere in angustia aut amplitudine pororum. Si enim astra ferrentur per cœlum, necesse esset illud secundùm partem anteriorem astri densati, & secundùm posteriorem rarescere, si verò rarescceret & haberet poros, eos ergo aut vacuos, aut plenos substantia alia tenuiori: est igitur vacuum, aut substantia alia cœlo tenuior. Illa verò si tenuior sit & cœlo superior, de illa rursum sciscitabor, an raritatem accipiat, atque ita peruenire necesse erit ad substantiam tenuissimam nullam raritatem aut densitatem recipientem, aut abire in infinitum. Si autem in talem vllam substantiam peruenire necesse est, cur non sit statim cœlum eiusmodi? Necesse est igitur astra cum cœlo ferri, ac non per cœlum, aut dari vacuum. Præterea si Sol, Luna, & alij planetæ per se mouerentur, non possent moueri regulariter, sed nunc celeriùs, nunc tardiùs, quia eodem tempore, putà die naturali, describunt circulos nunc maiores nunc minores, vt accedunt ad æquinoctialem circulum, aut recedunt: at verò Aristoteles multis argumentis probat secundo de cœlo motum cœlestium corporum esse regularem: non igitur mouentur per se astra, sed cum cœlo, quod est vt mundi murus, vt dixit Parmenides, solidissimum. Cui sententiæ plurimùm attestantur præscripta verba Iob: *Solidissimos quasi ære fusi.* Quibus consonant & hæc Homeri οὐρανὸς πολύχαλκος, id est, *Multi æris cœlum.* Multæ autem hinc quoque videntur oriri dubitationes, nam si cœlum solidum est, non videtur esse corpus simplex, sed

An astrorum substantia sit tenuior cœlo.

compositum ex elementis, vt quæ penes nos sunt, quod si est, erit vtique & corruptibile vt hæc, si autem corruptibile illud esse admittimus, nihil euenit incommodi, etiamsi tenue esse illud recipiamus, & dirumpi à percurrentibus astris, quare ita quoque videtur fieri rursum, vt non sit opus illud solidum ponere. Quod verò fiat vt si solidum est, constet elementis his, docet Plato in dialogo de Natura, his verbis: *Sine igne videri nihil potest, nihil sine solido tangi, solidũ sine terra nihil.* Hinc apertè fit vt cœlum duobus his elementis constet, si solidum est, nam & videntur astra, quæ eiusdem substantiæ cuius & ipsum cœlum esse inter optimos conuenit Philosophos. si autem habet hæc duo. putà ignem & terram, habet certè & reliqua duo, putà aquam & aërem, duo enim illa per se vniri non possunt, nam sicci & solidi partes, vt putà terræ, non cohærent nisi humido aqueo agglutinentur, sicco enim igneo penetratæ magis dehiscunt. Igitur vt ad soliditatem terra, ita ad continuitatem indiget aqua: aqua verò & ignis malè aptabuntur sine medio aere, neque sine eo habebit diaphanitatem. Si igitur cœlum est solidum compactum, diaphanũ, & aspectabile constabit ex terra, aqua, aere, & igne Rursum, cœli partes non sunt omninò similes, sed astra aspectabiliora, & minùs diaphana (quodcunque enim intercurrat, occultat aliud quodcunque) reliquum cœlum diaphanum magis, sed minùs venit in conspectum, non potest ergo esse cœlum omninò simplex substantia. Nam vnde nascerentur illæ contrarietates? contrarietatis enim admistionem habet omne quod dicitur secundum minus: in simplicissimo verò non potest esse vllius contrarietatis, ne tenue quidem initium. Concedendum itaque videtur, cœlum simplex omninò corpus non esse, sed constare ex elementis. Concedendum certè, vt mihi videtur, hoc Platonicis dictis argumentis: non tamen ex iisdem penitus, ex quibus quæ penes non sunt, sed ex homonymis. ex igne inquam cœlesti, & aqua cœlesti, & terra aereque cœlestibus, vt in Geneseos enarratione diximus. Sed cur videntur ignis aqua, terra, & aer, si non sunt qualia hæc? certè ob analogiam: quia quod ad substantiæ modum attinet, habent præstantius etiam quàm ille, tametsi contrarietate qualitatum actiuarum, caloris inquam, frigoris, humoris & siccitatis carent. Hinc fit, vt cœlum fulgentius atque aspectabilius, & solidius, & compactum diaphnúmque magis sit, quàm alia omnia corpora, incorruptibile tamen, neque dissolubile, quia caret principiis naturalis corruptionis, putà calore, frigore, humore & siccitate. Sed neque rarum neque densum est, quia poros nullos habet: neque crassum, neque tenue, quia neque

Cœlũ incorruptibile.

neque in parua neque in magna comminui poteſt, ſed fulgens ſine calore, ſolidum ſine ſiccitate aut craſſitie, compactum ſine humiditate, diaphanum ſine poris. Non igitur differunt aſtra à reliquo cœlo maiori craſſitie, neque denſitate, ſed miſtionis modo, quodque habent ſui ignis plus, & ſui aëris minus. Verùm etſi quia actiuis qualitatibus caret, naturaliter corrumpi non poteſt cœlum, eſt tamen (compoſitum cùm ſit) diſſolubile, & commutabile, ab eo videlicet à quo compactum eſt, putà à Deo: *Omne ſiquidem quod vinctum eſt* (vt inquit Timæus) *ſolui poteſt*, ac fortaſſe etiam diſſoluetur, & permutabitur, cùm ſiſtetur hic cœli motus, & finientur lux & tenebræ, velut & omnes aliæ mundi partes. Elementa quidem reddentur puriora; cœli verò in meliorem ſubſtantiam mutabuntur. Nam Marci 13. dicitur: *Cœlum & terra tranſibunt*. & Pſal. 101. *Initio tu Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cœli, ipſi peribunt, tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur*. Et in tertio cap. epiſt. 2. Petri: *Nouos verò cœlos & nouam terram, & promiſſa ipſius expectamus*. Iob quoque c. 14. inquit, *Homo cùm dormierit non reſurget, donec atteratur cœlum, non euigilabit, neque conſurget de ſomno ſuo.*

Cœli interitus.

Ex quibus verbis conſtat cœlum atterendum eſſe ante reſurrectionem mortuorum. Neque certè Philoſophiæ diſſonum eſt cenſere, ſi cœlorum motus ceſſaturus in æternum eſt, mutandam quoque eorum ſubſtantiam in aliam, cuius natura motum non ſpectet, quod in æternum ſit caritura, ſed gaudeat quiete, quam ſit ſemper actura. Neque enim perpetuum quidpiam quod violentum. Sed de hoc iterum diſputabitur.

CAPVT LII.

CAp. 38. Iob: *Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ? indica mihi, ſi habes intelligentiam, quis poſuit menſuras eius ſi noſti? vel quis tetendit ſuper eam lineam? ſuper quo baſes illius ſolidata ſunt? aut quis demiſit lapidem angularem eius? quis concluſit oſtiis mare quando erumpebat, quaſi de vulua procedens, cùm ponerem nubem veſtimentum eius, & caligine illud, quaſi annis infantiæ obuoluerem? Circundedi illud terminis meis, & poſui vectem, & oſtia, & dixi: Vſque hùc venies & non procedes ampliùs, & hîc confringes tumentes fluctus tuos.*

De Dei cognitione.

Hæc verba sunt Domini ad Iob. Quibus illum inscitiæ & ignorationis rerum naturalium arguens, vult ad sui cognitionem trahere. Differemus in hoc ipso opere, enarrantes locum quendam Ecclesiastes, nullum esse maius compendium ad cognitionem sapientiæ Dei, quàm sensum nostræ ignorantiæ, quod Eliud etiam in superiori capite tetigit dicens: *Memento quòd ignores opus Dei de quo cecinerunt viri* (hoc est, naturam rerum de qua scripserunt plurimi Philosophi, & ante Platonem omnes in carminibus) *omnes homines vidēt eum* (hoc est, aliquatenus agnoscunt ex suis operibus) *vnusquisque intuetur procul,* quasi diceret, nullus tamen accedit ad ipsius veritatis cognitionem. quia omnes intuentur procul. *Ecce Deus magnus vincēs nostram scientiam.* Hoc eodem argumento adducit nunc Dominus Iob, ad suæ sapientiæ contemplationem, ponens illi ob oculos mirabilia, quorum causas nullus Philosophorum inuenire satis potuit, neque nos quidem possemus, nisi magno Dei beneficio per diuina oracula essemus docti. Primùm igitur maiores mundi partes, hoc est, elementa & cœlestia corpora, percurrit: deinde animalium quorundam omnis generis historiam attingit: de quibus omnibus disputatum satis à Philosophis esse constat, nihil autem perfectè esse traditum, consideranti palam fiet. *Vbi* (inquit) *eras quando ponebam fundamenta terræ?* fundamenta terræ nullus Philosophorum vnquam somniauit (nisi fortè Pythagoras duplicem cōstituens terram, marem & fœminam) neque enim terram ex diuersis partibus constitisse, vt domum aut templum, sed vt simplex quiddam & homogeneum esse corpus, sui simile secundùm omnes, neque esse alias aliarum fundamenta. Re vera tamen non ita est. Neque enim terra, eum quem nunc ad aquam situm tenere posset, si qualis secundum faciem hanc quam terimus, tota foret: aut enim aquæ tota moles extremitatem solùm terræ lambet, secundùm eam eius partem quæ recta est, vt nunc videtur (si quidem nulla parte videtur mare leuca profundius, vt testantur nautæ) aut præter hanc aquæ molem, est intra terræ profundissima viscera magnus abyssus, longè maximam ipsius terrei globi partem occupans. Si primùm fieri non potest vt aqua sit centesima pars terræ, nedum terra sit decima (vt censetur) pars aquæ. Si autem hoc vltimum, quî fieri posset, vt interior terræ pars non esset humore dissoluta, & tota subsedisset in sese, in aquam mersa, nisi fundamentis firmissimis inniteretur? Innititur ergo haud dubiè, constatque ex iis quæ conspicimus, imam terræ partem esse plus quam admantinam, atque adeò Deum fecisse hunc terræ globum quem incolimus,

De fūdamentis terræ.

incolimus, versus centrum solidiorem, vt in omni secundùm rationem constituto ædificio fieri debet; ad superficiem verò friabiliorem, vt teri ac sulcari, & humore misceri potens, rerum generationi esset vtilis. Non est igitur (dices) in suo loco simplex, neque elementum. Certè esse in suis locis pura elementa, pueri putant, & qui nondum ære labantur: doctorum verò nullus non videt, nihil non esse alteratum, neque verò esse posse. Arist. in auditoriis libris qui re vera scribebantur ad inducendos tyrones, multa dicit quæ prouectiores debent accipere vt hypotheses, velut, esse corpora simplicia quatuor, quæ reuera neque sunt neque esse possunt, ponuntur verò ob quatuor naturas, quas in cõcretis sentimus, secũdùm quas fiunt rerũ commutationes, calidum, scilicet, frigidum, humidũ & siccum. Plato hoc docuit elegantissimè, dicens, *Sic de illis verba facimus, eaque mundi primordia constituimus, cùm ne syllabarum quidem, ne dũ elementorum vicẽ tenere, apud homines mentis quoque modo compotes debeant.* Itaque simplicitas terræ non obstat quominùs Deus fundamenta terræ iecerit, quibus partes eius superiores inniterentur. Addit. *Quis posuit mensuras eius si nosti?* vt in vndecimo capite Sapientiæ scriptum est, *Omnia disposuit Deus, mensura, numero, & pondere.* Nimirum, mundus opificium est pulcherrimum, siquidem optimi artificis, ad pulcherrimum exemplar. Ad pulchritudinẽ verò spectat, vt neque quantæcunque magnitudinis sint membra, neque ad se mutuò sine certa proportione, sed singula certæ cuiusdam magnitudinis, & ad sese elegantissimam habentia proportionem, simulque ad totius vtilitatem maximè accommodatam. Neque terrã igitur, neque aquam, neque aërem, neque orbium cælestiũ vllum, sed neque astrorum omnium minimũ fecit Deus negligenter, sed omnia magnitudinis cuiusdã, ad mundi totius, & ad cuiusque alterius partis magnitudinem, pulcherrimam habentes rationẽ, quam tamen agnoscere, ac explicare apertè, eius est solius qui fecit ac penes quem est illud æternum exemplar, cuius imitatione effecta sunt. Tametsi enim Pythagorici (quos ego viros prosequor magna admiratione) in hac contemplatione plurimum laborauerũt, & pro captu hominum plurimum assequuti sunt, tamen intuiti etiam illi sunt procul: longè autem magis Xenophanes qui infinitæ magnitudinis esse inferna ex parte est opinatus. Astrologi septem mille leucarum Hispanarum esse dicunt totius terrei globi peripheriam, vt sunt illorum rationes euidentissimæ, non admodum potest hoc à certa eius mensura declinare. Quæ autem huius certæ mensuræ in terra condenda fuerit ratio, scit mundi opifex: constat tamen dictis argumẽtis eam

Mũdi pulchritudo.

Mundi mensura.

eam fuiſſe diuiniſſimam, & ad totius pulchritudinem(cum qua vtilitas neceſſariò coniuncta eſt)ſpectaſſe. Addit: *Vel quis tetendit ſuper eam lineam?* Terra in mundi medio ita ſita eſt, vt eius centrum totius quoque mundi ſit, atque ita rotunda, vt omnes extremitatis eius partes æquè à centro diſtent, & tota terra æquè ab omnibus cœli lateribus, hæcque omnia tam exactè, ac ſi mundi opifex à polo ad polũ lineam tetendiſſet, & medio lineæ puncto alligaſſet terræ mediũ, eamque circino quodam rotundam effeciſſet. Quod quidem Plato animaduertit in Timæo, dicens, *Terram autem altricem noſtram circa polum per vniuerſum extenſum circumuolutam, diei noctiſque effectricem, & cuſtodem eſſe voluit.* Tanta igitur opificij perfectio ſapientiæ artificis maximum argumentũ eſt, quod redarguuntur omnes qui caſu ita cadentibus corpuſculis, factum eſſe mundũ affirmabant. Quæ enim dementia eſt ſibi perſuadere, immenſitatẽ inſectilium corpuſculorum, tam aptè cecidiſſe caſu, vt nihil ineptũ in toto mundo extiterit, ſed omnia ita, vt ne minimam particulam eorum quæ coierint fortuitò, ſapientiſſimi cuiuſpiam arbitrium poſſit emendare, aut cuiuſpiam ſani hominis menti perſuaſibilius videatur, ante mundum conditũ extitiſſe, nullo faciente, immenſam multitudinem viliſſimæ materiæ, quàm ſapientiſſimam quampiam, & optimam cauſam? An vt vitioſa hominũ voluntas facilius expetit quod malum, ita vitioſus intellectus faciliùs credit quod falſum, vt vel hoc argumento verum ſit quod bonũ, melius autem multò eſt ab optima cauſa in ſapientia eſſe facta omnia, quam ex viliſſima cauſa extitiſſe. Tantam igitur Dei ſapientiam, vt Iob ex terræ fabrica admiretur & ſuſpiciat, dicit Dominus: *Quis tetendit ſuper eam lineam?* Addit: *Super quo baſes illius ſolidatæ ſunt.* baſes terræ ſunt ipſa terræ fundamenta, quæ vt ex nihilo effecta ſunt, ita ſuper nihilo ſolidata, ſed ſuper ſeipſis, omnibus terræ partibus nitentibus ad centrũ, quod velut angularis lapis totius ædificij eſt, ad quem partes omnes firmiter alligantur: videretur autem omni humanæ ſapientiæ, ſi in conſultationem de formando terræ orbe à ſummo rerum opifice vocata eſſet, fieri haudquaquam poſſe, vt nulli innitens corpus, in medio ſpatioſiſſimi vacui firmiter maneret. Quò hæſitatio Xenophanem Colophonium putare coegit, terram ab inferna parte velut in radicem infinitam produci. Empedoclem quoque canere, infinitam eſſe profunditatem terræ. Thaletem Mileſium, terrã aquæ innatare vt lignum, Anaximenem, Anaxagoram, & Democritũ, cauſari terræ latitudinem, non enim diuidere poſſe aerem lata cùm ſit. Neque ſanè verum eſt, quod multi dixerunt, & Socrates etiam

Baſes terræ quid.

fibi

sibi persuasit in Phædone, terram manere in suo loco firmam quòd rotunda cùm sit,& in rotundi cœli medio collocata, non potest magis in hanc quàm in illam partem inclinare Nam vt rectè inquit Arist. si inde ferri nata esset, etsi nullam in partem posset ferri tota, feretur diuisa in multas partes:non est igitur ita,sed præcepto Dei manet ibi firma Nimirum vt in Psal.92. dicitur:*Firmauit orbẽ terræ,qui non commouebitur.* Sed quo pacto firmauit? tribuens certè rebus omnibus corporeis hanc naturam, vt ad sese mutuò ita expetant collocari, vt crassa sint sub tenuibus:terram verò omniũ crassissimã sub aliis omnibus statuens,quasi mundi cæmentum.His dictis de tera,transgressionẽ facit ad aquã,in sui etiam inde admirationem trahens Iob:*Quis* (inquit)*conclusit ostiis mare, quando erũpebat quasi de vulua procedens,cùm ponerem nubem vestimentũ eius,& caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluere? Circumdedi illud terminis meis,& non posui vectẽ & ostia,& dixi, vsque huc venies,& nõ procedes ampliùs,& hic confringes tumentes fluctus tuos.* Hæc verba enarrata ferè sunt super capite 1. Genescos. Ibi enim explicuimus,qua ratione Deus effecerit,vt aquæ in vnum locũ congregatæ terram totam non obruant,sed bonam eius partem, animantium generationi & vitæ,detectã relinquant. Nimirum, vt sæpe iam diximus,vnum ex ambobus corporibus,terra, inquam,& aqua globum efficiens, quò cùm amborum extremitatem eiusdem sphæræ partes sint,neutra superstet aut substet alteri.fecit verò Deus terrã cùm tantis cauitatibus,vt caperet abyssum immensum,& maria,atque ita caperet,vt neq; absorberetur illa aquæ moles, neq;redundans inundaret terrã, sed tantum eius relinqueret detectũ, quantum ipsi rerum opifici visum est. Itaque tantæ magnitudinis efficiens cauitates,fecit vt mare quousque ipse voluit procederet,neque inde transgredi posset,vel tantillum,etiam si arena cingatur sola,aut etiã mollissima alga.Illæ igitur terræ partes quæ prominent, atq; ad globi illius extremitatẽ emergũt,sunt vectis & ostia, quibus cõclusit Deus mare,& his vsus,circundedit illud Deus terminis suis,hoc est,posuit fines quos sibi placuit,vt alibi dicitur,*Posuit legẽ aquis quas præterire non potuerunt*:legẽ verò hanc posuit,dicens, *Vsque huc venies & non procedes ampliùs, & hic confringes tumentes fluctus tuos.* Hoc quod de tumentibus maris fluctibus dicitur, Regius etiam vates cecinit,in admirationẽ Dei nos vocans,in Psal.92. his verbis: *Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus.* Quasi dicat, vel ex elationibus maris videas quàm sit mirabilis qui in altis habitat Dominus Omnibus gẽtibus admirationi fuisse fluxus & refluxus maris,intelliges facilè ex illis Plinij verbis

Cur terra ab aquis non obruitur.

Fluxus & refluxus maris consideratio.

verbis quæ sunt prima cap. 79. lib. secundi *De aquarum natura complura dicta sunt, sed æstus maris, accedere, & reciprocare, maximè mirum pluribus quidem modis.* Ac rectè quidem dicit pluribus modis mirabiles esse fluxus & refluxus maris; sunt enim re vera tales ob raritatem, quia etsi id in maris littoribus quotidie videtur bis, atque in quibusdam, pluries, nihil tamen simile esse videtur in tota rerum vniuersitate, cuius comparatione tollatur admiratio: deinde & quia causa tanti euentus non satis intelligitur: sed & quia illi non eodem modo vbique marium fiunt, sed variè in multis, neque in eisdem semper eodem modo, sed pluribus modis mirabiles: nam quocunque die naturali, qui viginti quatuor horis constat, bis crescit & decrescit mare, ab exortu Solis vsque ad meridiem crescit, inde decrescit, vsque ad occasum, inde rursum augescit vsque ad medium noctis, ex quo vsque ad summum mane decrescit rursum, idque in Oceano multò magis atque euidentius fit, quàm in mediterraneis, neque hoc exactè, sed cuiusdam horæ partis facta detractione. Porrò hi maris æstus, per septenos dies insignes habent mutationes. septem enim primis à Luna noua modici sunt, reliquis septem vsque ad plenilunium increscunt manifestè, inde minui incipiunt, tertio septennio afferente etiam insignem mutationem. In æquinoctiis etiam ferunt esse maximos æstus, præcipuè in antunnali: in solstitiis verò minimos, præcipuè in æstiuali. Aiunt etiam obseruatum esse octauo quoque anno redire æstus maris ad paria incrementa, quòd octo annis centum numerentur Lunæ circuitiones: ego verò crediderim horum pleraque non tam constare certò quàm leuiter credi Ferunt etiam esse vbi in die septies reciprocet æstus ille, vt in Eubœa: sunt etiam putei in Bætica, quorũ in Hispali vnus, qui augentur etiam quotidie ac minuuntur: contra autem ac mare; siquidem eo crescente decrescunt, & crescunt decrescente. in Gadibus alius, qui æstum quidem habet, non tamen eisdem temporibus semper, sed aliquando contrariis, & cum hæc omnia mirabilia sint, illud verò multò magis fieri, hæc tam stata & firma lege, vt vltra solitum nunquam progrediatur mare, sed certò sciant litorales quotidie quousque mare sit exundaturum, neque tranuersum pedem errantes, vt euidenter constet eam legem posuisse Deum aquis ne vltra procederent, sed illic confregerint tumentes fluctus suos, non tamen proinde dicimus, id naturali causa destitutum solo constare Dei præcepto; imò verò ex præcepto Dei fluxisse rerum omnium naturas. Quapropter cùm in Dei præceptum referimus quidpiam, nihil prohibet naturales eius causas inuestigare

Maris æstus.

stigare. Vt mare exundet influatque in litus, indeque refluat, non quidem ob maris in quampiam partem fluxum euenit, sed quia augetur tumefactum & quasi furens. Quapropter, vt feruens aqua olla exit, non alia causa quàm quòd calore rarefacta, vase non capiatur, ita mare tumescens exundat in litora, contrà, detumescens subsidet, & velut absorptum redit in alueum. Hanc verò esse eius rei rationem inde constat, quòd circa litora magis quàm in altum deprehenduntur his motus, scilicet in alto non decurrit aqua, sed sensim intumescit, ad litora currit, quia non capitur: fieret verò contrà si influeret mare more fluminum; multò enim magis sentiretur motus vnde ageretur, quàm vbi finitus cessaret. Ex his palam fit, maiori proprietate appellari tumorem fluctuum, & elationem maris, quàm fluxum & refluxum: re vera enim non fluit nisi ex accidenti, quia tumescens non capitur loco; æstus verò mihi videtur per analogiam vocari, quia perinde videtur mare pari, ac si æstu caloréque ferueat. Huius intumescentiæ causas longè diuersas Philosophi reddiderunt. Arist. & Heraclitus (referente Plutarcho) à Sole fieri censent, plerosque enim flatus sua illum circuitione secum trahere, quibus ingruentibus, & protrudentibus mare Altanticum, ipsum intumescere & æstum efficere, sopitis deinde flatibus mare sese colligere, idque esse reciprocationem. Pythias Massiliensis maris accessus Lunæ incremento fieri, decremento recessus. Plato cuiusdam specus maximi intra terram hiatu sustolli aquas, & latè effluere, subindéque eodem refluere. Timæus causatur flumina irrumpentia in Atlanticum. Seleucius flatum dicit irruere in Atlanticum, cum verò motu terræ (hanc enim etiam moueri putat) & Lunæ agitari. Tam multas opiniones tantæ rei difficultas peperit: at mihi videtur, quæ ex his ferè omnibus colligitur esse probabilissima, nam quia adeò certus constitutusque est ille motus, & numerum quendam horarum, dierum, hebdomadarum, mensium ac fortasse etiam annorum obseruet, probabiliter refertur in superiores, æternas, stabilesque causas inferna enim omnia temerè agitantur, cùm præcipuè respondere videantur aptissimè illius circuitus Solis Lunæq; motibus. Nam diuina per senas horas repetitio diurno Solis, aut Lunæ motui respondet, quæ verò per hebdomadas fit mutatio menstruo Lunæ: mutatio etiam per solstitia & æquinoctia ad Solem refertur: quia verò multi & fontes & putei aut simul cum mari, aut contrariis temporibus crescunt & decrescunt, constat motum illum non ad supremam extremitatem aquarum cieri, sed intrinsecus à maximo illo barathro, quod intra terræ viscera

Mare Atlanticum.

est; vnde copiosus erumpens flatus aquas inflat, ac subsidens iterum facit detumescere. Verisimile est enim quibusdam puteis (siquidem alij omnes expertes illius passionis sunt) ampliores esse ductus vsque ad maximas illas terræ cauitates ipsis marique communes. Vt verò quidam tumescente mari detumescant, & detumescente tumescant, cùm alij moueantur vt ipsum mare. causa est in ipsorum pororum, quibus cum mari communicant longitudine, figura, & positu, amplitudine, aut angustia. qui enim coniuncti mari secundùm breues & rectos, amplósque & expeditos poros sunt, implentur cum ipso, qui verò contrà secundùm locos angustos, & in contrarium tortuosè ductos, his aqua absorbetur ab ipso tumescente mari; non aliter ac in corporis nostri venis euenit, vt magnarum scissione, quæ coniunctæ sunt, tractione repleantur, quæ contra positæ inaniantur reuulsione, qui mediocriter ad mare habent, nonnunquam simul cum mari, nonnunquam contra patientur vt huc aut illuc flatus ille à barathro cõtingit moueri; qui verò nõ habent (huiusmodi sunt omnes qui refluunt vsque ad mare) illos poros vsque ad barathrum perpetuos, & secundùm omnem longitudinẽ expeditos, sed multis in partibus intercisos, & obturatos interstire (dura quidem vt obsistat, rara verò & percolandæ aquæ peruia) terra: aut per reciprocos flatus expulsi, & supra naturã suã acti sursũ, à reliqua aqua decisi pendent, nullam talẽ passionẽ subeunt, sed sine æstu perseuerãt vtcunq; moueatur mare. Itaque proxima mouẽdi maris causa est flatus intra terræ cauernas conclusus: prima verò fortasse, duo luminaria, quæ generant flatum, & commouent, tametsi & in ipso flatu est mouẽdi causa, quòd aqua pondere subsidens premit illum, is pressus erumpit & violenter extollit aquas, eo impetu sedato rursus aquæ subsident, atque ita alternis vicibus agitur vtrumque. Figura verò & magnitudo cauernarum, non vbique eadem, sed valde dissidens facit vt quædam maria simul crescant, quædam contra, quædam bis, quædam pluries, quædam huc, quædam illuc versus, vt lacus Mæotis in Pontum: hic in Propontidẽ, nõ contra. Itaque horum omnium, quæ difficillima quidem sunt, intra terram esse videntur causa; vt verò hæ inundationes accommodentur illis horarum, mensium, & annorum articulis, opus esse videtur astris, atque vtrarumq; causarum copula veritas rei huius cõstare. Hæ cùm sint exũdationis maris causæ, earũ modus & certa facultas efficit, vt passionis quoque eius siue motus certa sit mẽsura, nimirum Lunæ, Solisq; eadem semper suique similis est facultas, regulam tenens æternam, accessus, & recessus, ac circutionum, Abyssi etiam illius ingentis

Motus maris causa.

Maris termini.

gentis, & humoris halituumque inclusorum, ad totius maris molem est certa ratio & mensura, vnde fit, vt sit certus quidam modus intumescentiæ illius maris, ac proinde & fluxus. Atqui qui modum eum causarum posuit, is quoque legem posuit mari, dixitque: *Vsque huc venies & non procedes ampliùs.* Neque verò quia quædam loca mari submersa sunt superioribus temporibus, ac nunc etiam alia periclitantur mergi, nisi obstaculis quibusdam obsisteretur mari, vt in Olandia, & Zelandia, quod de certa aquarum lege dictum est, redarguitur: magna enim ex parte illic, non tam detinetur quominùs constitutos sibi fines excedat mare, quàm ab illis finibus arcetur, obstaculis quibusdam ab incolis factis: atque cùm aliis insularum partibus arceatur, non potest alias inuadere: atque ita factum est, vt pagos quidem & villas occupauerit, aliis verò non minoribus partibus cesserit, hominum ad has mutationes industria iuuante, præterquàm quòd legem quam posuit Deus aquarum fluctibus, noluit ipsemet Deus adeò esse impermutabilem, vt quam Soli, Lunæ & reliquis astris. Illa enim ita iter peragunt imperatum, vt ne latum quidem vnguem essent huc aut illuc declinatura, ne si infinitum quidem tempus duraturus esset mundus: mare verò non ita, sed tam lentas effecturũ mutationes, vt conferentibus nobis quæcunque ab antiquissimis Cosmographis scripto mandata reperimus, cum iis quæ conspicimus, nullæ prorsus fieri videantur, eadem enim mensura, eadem figura, continentis, & insularum omnium: si verò in mille myriadas annorum esset mundus hîc duraturus, non dubium quin permutanda forent omnia, commutandaque loca terræ & aquæ, hinc exesa terra, illuc congestis arenis, adeò tamen lentè, vt nullis hominum sæculis agnosci possit vlla insignis mutatio, sed quantumuis vterentur scriptis, essent omnes putaturi, nihil esse vnquam permutatum. Neque quidem (vt dixi) hoc dictam aquarum legem tollit, hac enim ipsa conditione lex à Deo data est. Nimirum, est naturalis conditio rerum corruptibilium omnium, vt semper secundùm se totas, aut secundùm partes recipiant alterationes. Retenta igitur hac naturali rerum conditione, imperauit Deus mari, *non procedes ampliùs*, non scilicet ita procedes, vt animantibus terrori sit, aut eorum generationem tollas, sed *hîc confringes tumentes fluctus tuos*, tam perseueranter, vt nullam sæcula vlla sentiant insignem permutationem. Quapropter quod de Atlantidis insula mari submersa Plato narrat in Timæo, falsum prorsus est, atque impostura Chaldæorum, qui antiquitatis opinione, multa eiusmodi mendacia narrabant Græcis, dicentes

Lex maris.

Chaldæorũ reprehensio.

S 2 se

se (vt refert etiam Cicero) plus quàm quadraginta mille annorum historiam habere.

Sed quanta his impostoribus idololatriæ, & præstigiarũ omnium parentibus, fides habenda sit, multis iam locis indicauimus. Quod verò Arist. dicit, alternis vissitudinibus mutari mare, & terras, quasdamque insulas disparere, alias emergere, non est historicè accipiendum, sed Philosophicè, cùm enim ille putaret mundũ ab æterno extitisse, neque finem habiturũ, meritò colligebat, non semel, sed infinities mutanda omnia, secundùm partes quæ ortui & interitui sunt obnoxia. At verò id factum cùm nondum sit, neque fortasse antequam sistatur cœli motus sit efficiendum, historia constare non potest, sed stat firma lex, quam Deus posuit aquis. Atque conditione naturali seruata stabit, vsque dum eam ipse legislator, cui, vt nuper dixit Eliud, *nullus similis est in legislatoribus*, & simul cum hac mundi forma soluat. Quod igitur ad maris fluctus attinet, ita habet. Illud superest interpretemur. *Quando erumpebat quasi de vulua procedens, cùm ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem.* Videtur enim hoc aliud esse, quàm quod in Genesi dicitur à Mose, vbi maris generationem ita tradidit: *Dixit verò Deus, congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum vnum, & appareat arida.* Quæ verba significant haud dubiè, in initio delituisse totam terram sub aqua, hanc deinde præcepto Dei secessisse in locum vnum, & detectam esse eam terræ partem quam incolimus: præsentis verò loci verba videntur influere, factam esse aquam sub terra, atque cùm inde velut ex vulua magno impetu erumperet, cohibitam esse præcepto Dei, & conclusam ostiis, quominùs totam terram occuparet: hæc verò longè diuersa ratio mundi efficiendi esse videtur. Quæ non alio quàm hoc modo censeo componi posse. Initio fecit Deus rudem quandam congeriem elementorum, quam dixere Chaos.

Chaos. Erat verò quoddam lutum ex tota terra aquáque commistis, quod circunstabat moles magna nebulosi & omni luce carentis aëris densissimis Ægypti tenebris simillimi, mox vt separari hæc cœperunt, subsidens fæcis more terra expressit aquam, quæ ita ex terra erumpebat velut ex vulua procedens. Rectè enim terra mundi vuluæ confertur, siquidem in ea concepta, ex ea nascuntur omnia, aqua verò rationem habet seminis communis, per eam enim fœcudatur terra, neque sine ea procedere ex sese quidpiam potest. Accommodatissima ergo comparatione, exitus aquarum è terra, eruptio ex vulua vocatur, seminis scilicet communis ex communi matrice. Et tunc quidem

...idem aqua nebuloso & caliginoso aëre erat (recens à terra nata) velut pannis infantiæ obuoluta, tenebris scilicet, quæ erant super faciem abyssi aqua separata, & vt par erat superstante formauit Deus terram, qualis nunc est, confirmans eius fundamenta, præparansque in ea foueas immensas & cauitates, iussit aquas in illas secedere, & fecit ex terra & aqua vnicum orbem,

CAPVT LIII.

CAp. 38. Iob: *Per quam viam spargitur lux, diuiditur æstus super terram?* Aristot. lib. 2. de anima, cap. 7. reprehendit Empedoclem, quòd dixit, lumen seu fulgorem esse quiddam, quod feratur, & extendatur inter terram & cælum (itáque per aërem;) verùm eam lationem & effusionem nos latere, fortasse quòd tenuissima res sit, & celerrimè feratur, hoc inquam reprehendit Arist. quia ferri & extendi corporeæ substantiæ solum est, lumen verò nihil est aliud, iuxta illius sententiam, quã quædam patibilis qualitas, per præsentiam rei lucidæ genita, per quam quod erat potentia diaphanum, fit actu diaphanũ. Quæritur verò à Domino hoc loco, *per quã viam spargitur lux*, quasi scilicet spargatur, spargi verò genus quoddam lationis significat, quapropter & corporea substantia esse videtur, talis verò si esset, haudquaquam posset replere totũ aerem sine corporum penetratione, nisi forte aer, vt hoc argumento visum est multis Philosophis, poris vacuis abundat: si verò vacuũ nihil est, haud poterit per totum aerem substantia alia ferri, quantumuis sit tenuis. Accedit quòd si ex Sole continenter efflueret illa substantia, iampridem esset absumptus totus, aut saltem esset aliquando totus illuminatione absumendus. constat verò illuminationem lucidis corporibus nihil detrahere, quapropter corpus non est, quare neque spargi videtur posse. Mirabile verò etiam, si corpus non est quo pacto radiis stet, qui recta ferantur, reflectanturque & incidant ad angulos rectos, acutos & obtusos, & mille modis congrediantur. Nam si corporea substantia non est, sit sanè accidens, aut substantia incorporea: at verò neutrum horũ videtur illa pati posse, nam flecti, & ad hos aut illos angulos incidere, & rectum esse aut curuũ, figuræ quædam sunt: figura verò non est nisi in corpore, quare in incorporea substantia, vt in mente nullatenus, in accidenti corporali, non nisi per accidens, hoc est, per ipsum corpus cui

Lucis definitio.

inest: velut candorem nemo dicet triangularẽ, aut quadratum, nisi quia papyrus hac aut illa figura est, ita neque nigritiẽ, nisi quia litera. Eadem etiam ratio, ac fortasse etiã maior sit de aliis omnibus qualitatibus: quis enim audeat dicere, dulcorem aut calorem, rectum, aut curuum, triangularẽ, aut quadratum? non igitur posset lumen, nisi substantia quædam corporea esset, reflecti, nisi cum aëre illuminato: at verò reflectitur in vmbra, nullatenus reflexo aëre, non enim vt Echo fit repercusso aëre, ita vmbra, sed ipso quàm maximè quiescente, reflectitur: ergo lumen non vt accidens, sed per se, vt corporalis substãtia quædam quæ per aërem spargitur. Sed quæ eius via? corpori enim non potest esse per corpus via, si verò quantum est lumine plenum in aëre, erat vacuum, totus cùm illuminatus sit nullus relinquebatur aëris locus, præterquã quòd vacuum nõ esse, nulli iam video esse dubiũ. Mirabilis profectò est lucis natura, adeò vt à quibusdam Philosophis corporalis Dei pars appellata sit, cuius anima esset veritas, Deus ipse Opt. Max. primo statim generationis die, ipsam fecit, singulariter commendauit, videns lucem quòd esset bona. Videtur esse res sui generis, neque corporalibus rebus, neque penitus spiritalibus annumeranda, quæ difficilis sanè cognitu est, neque scio an vlli satis perspecta, qui non eius originem in æterno exemplari contemplatus sit. Non interim pro nostro captu eius conditiones perpendentes, quod Deus dederit, disserimus. In primis substantia videtur esse non posse, quãdoquidẽ neque corporea, neque incorporea: corporea quidem, quia non posset aërem penetrare, quem tamen totum illuminatum esse videmus: incorporea, quia videri non posset, lumen verò videri constat, quia sensus organũ ita afficit vt corrumpat etiam aliquando velut excellens sensibile. Quo pacto autẽ esset excellens sensibile, quod omninò sensibile non esset? est igitur sensibile alioqui quomodo in solum aerẽ intendẽtes visum, dignosceremus diem esse aut noctem. Neque verò videtur horum alterutrum priuatiuè cognosci, sed vtrumque per veram passionem visus à lumine quidem disgregati, à tenebris congregati. Sed, etsi dicamus tenebras priuatione cognosci, vtrumque tamen non potest: cùm enim contraria sint, nõ possunt ambo priuatione fieri: lumen igitur per se videtur, quare non est substantia incorporea, vt Deus aut mens. Sed neque accidens incorporeum est, vt notitia intellectiua, aut quidpiam tale, quia ne sic quidem sentiri posset: visorium enim organum corporeum cùm sit, ab spiritali passione affici non posset: superest igitur vt sit accidens corporale, hoc est, affectio aut passio corporis cuiuspiam. Eius igitur quod illuminatur, hoc

Lux non est substantia.

Lux est accidens corporale.

Diaphanũ quid.

hoc est diaphani, dicitur enim, estque re vera mediũ actu diaphanũ seu transparens, cùm illuminatũ, atque hac causa translucens etiam vocatur quod transparens, quasi idem sit, actu transparens & translucens: quod verò tenebrosũ est diaphanũ potentia, capax enim lucis & ea carens. Hac causa Arist. dicit lumen & tenebras eandẽ rem esse numero, putà ipsum diaphanum, ratione differre: quod enim potentia diaphanũ, tenebræ: quod actu, lux est, itaq; quod priùs erat tenebra, fit deinde lux. Quem loquendi modũ ad spiritalem transferens lucem, Paulus ad Ephesios dixit, *Eratis aliquando tenebræ, nunc autẽ lux in Domino.* hoc etiam significato acceptũ est tenebrarum nomen c. 10. Exodi, vbi dicit, *Extende manũ tuã in cœlum, & sint tenebræ super terrã Ægypti tam densæ, vt palpari queant.* Nimirum aër illuminatus rarescit, quia lumen ignẽ conuocat, lumine priuatus crassescit excluso igne: per summas ergo tenebras fieri poterat adeò densus, vt palpari posset, hocque est tenebras palpari, hoc est, aërem lumine priuatũ. Ita quoque fieri poterat tenebrarũ catena, vt dicitur 17. Sapientiæ. Verùm in his omnibus locis, nomen lucis & tenebrarũ materialiter accipitur. Vt & ab Aristotele: formaliter enim constat aliud quidpiam esse vtrumq; ab ipso aere, seu ab ipso diaphano. Si enim quod erat potentia diaphanũ, fit actu diaphanũ, illa ipsa Entelechia actu diaphani, seu forma, seu ratio, qua actu diaphanũ fit, fit formaliter lumẽ: itaq; lumen fit Entelechia, seu actus diaphani; tenebræ eius Entelechiæ vacuitas coniuncta cũ potentia, potentia autẽ & actus est diaphani, quare, vt dictũ est, fit lumen affectio aut passio corporis cuiuspiam. Quo pacto igitur spargitur, & recta producitur, & reflectitur? Nunquid hæc accidunt lumini materiali, hoc est, illuminato aere, an formali, hoc est, Entelechiæ actu diaphani. Certè huic, nam per aerem quiescentẽ spargitur rectáq; producitur & reflectitur lumen. Quomodo ergo hæc verè dici possunt de passione? non sanè propriè, & vt ea verba lationem quandam significant, sed analogicè. Quia ipsum illuminari, seu lucidum fieri, phantasiam præbet talium lationum, re vera autem fieri videtur, vt nunc dicam. Illuminatur aer, cùm fit ex potentia diaphano, actu diaphanum: fit verò tale sola præsentia corporis lucidi, vt Solis, aut ignis, itaque lux est facultas quædam, seu virtus, quod potentia diaphanum est, efficiendi actu tale, per solam suam præsentiam. Quoniam igitur corpus lucidum illuminare non potest, nisi illud medium, inter quod & ipsum nullum intercedit opacum (quia hoc cum non sit potentia diaphanũ, non est capax luminis) fit vt lumen fieri non

possit, nisi in ea medij parte, ad quam ex corpore lucido duci potest linea recta nulli opaco ocurrens, ob id secundùm lineas rectas ferri dicitur lumen: etiamsi reuera non sit res quæ feratur.

Lux totũ spatiũ nõ æqualiter illustrare. Porrò lux, vt maior aut minor est, ita maius aut minus medium potest illustrare, atque illud ipsum illustrare magis aut minùs, neque æqualiter quidem totum spatium, sed proxima pars illustrior fit sensim languescente lumine, vt à lucido corpore receditur, tantò enim quæuis pars minùs afficitur, quantò longiùs abest à facultate, vt ferrum tantò lentiùs trahitur, quantò longiùs distat à magnete. Cùm igitur lumen, antequã omninò sit exoluta facultas lucis, incidit in opacum, quæ antrorsum per aërem erat alteratio producenda, retrorsum producitur: idque vocant reflecti lumen, tametsi non sit flexile quidpiã, sed horsum aut illorsum acta alteratio. Eadem autem ratio est luminis, & visibilium specierum colorum omnium, Luminis definitio. nam lumen nihil aliud est quàm lucis species per diaphanum effusa, per quam & lux videtur, & ipsum diaphanum actu fit, vt species colorum omnium per illud transmittat. Vt igitur à lucido corpore lumen, ita species colorum à coloratis per diaphanum, sola præsentia producuntur, hoc interest, quòd lumen facit diaphanum actu, reliquæ species id non valent facere, sed per diaphanum actu producuntur: nimirum indicatum mihi alibi est, colores lucis participatione innasci corporibus, esseque flammulas quasdam lucis æmulas; sunt ergo genere similes, minùs autem possunt. Vt igitur lumen est Entelechia actu diaphani, ita reliquæ omnes species actu diaphani passiones quædam. Mirabile igitur est, quod cùm videantur per aerem spargi lumen & colorum omnium species, nihil tamen spargitur, neque penetrat, aut pulsat aerem, vt Empedocli videbatur; sed aer ipse mirabilibus quibusdam alterationibus, induit omnium corporum quæ adsunt formas. Hæc quo pacto fiant, nullus hominum potest distinctè eloqui, neque cogitare. tametsi fieri quidem omninò probabiliter disseruimus. Proinde humanam ignorantiam arguens Dominus, interrogat Iob. *Per quam viam spargitur lux?* addit, *diuiditur æstus super terram.*

AEstus consideratio. Æstum super terram fieri à cœlestibus corporibus, notius est quàm vt quispiam posset dubitare, tamen illius causam referre in motum, maximus atque apertissimus error est Aristotelis, non enim minùs aut tardiùs mouetur Sol noctu quàm interdiu, sed minùs illuminat.

Quare cùm id quod præsente fit, & quo absente cessat affectio, causam esse omnes homines censeant, constat ad lumen debere

debere referri æſtum, non ad motum: lumen verò proprietate quadam eſſe effectiuum caloris, in materia quæ poteſt calefieri, etiamſi Sol & alia aſtra eius paſſionis expertia ſint, vulgares Philoſophi affirmant: quod probabilius dicitur, quàm cœlorum motu fieri, longè autem probabilius quod ſæpè iam diximus, ignem qui per omnia permeat, ſequi Solis fulgorem: ob analogiam tractum, atque ideò quæ à Sole illuminantur à ſubſequenti igne calefieri. Diuiditur ergo æſtus ſuper terram, vt ignis hanc aut illam partem magis occupat, hocque euenit, vt hanc aut illam magis ſpectat Sol. Calefacit ergo magis partem quam magis illuſtrat, eoque, & quàm rectius aſpicit, quia ab ea parte reflectitur lumen, vt explicuimus: geminata ergo illa paſſione fit maior illuſtratio, & maior ignis conuocatio, & calefactio maior. Iuxta luminis igitur intenſionem diuiditur æſtus ſuper terram: minimo quidẽ exiſtente in ea parte, quàm Sol non intuetur: maiori in ea quam obliquè: multò, in ea quam recta plurimum ad calefactionem iuuante mora, quia cùm lumine ignis quoque immoratur. Via autem æſtus occulta eſt, nimirum pori aeris, quia rareſcit penetratus à corpore tenuiori.

Hæc de lumine, & comite illius æſtus, eſt quoddã aliud ſuperius lumen hoc noſtro quod conſpicimus, corporale illud etiam, in ſede Beatorum, quò Solis facultas non pertinget, ſolius Agni præſentia conſeruatum, velut & hic apud nos tribus primis Geneſeos diebus ſeruabatur; tantò præſtantius hoc, quantò ſupremi illius cœli corpus, aeris in quo viuimus corpore, eſt aliud longè diuiniſſimum, minimè corporale, quò non paſcuntur Beatorum oculi, ſed illuſtrantur mentes, quod vocant lumen gloriæ: hoc verò agnoſcere non pertinet ad Philoſophum, ſed ipſe Deus annunciat de eo amico ſuo, quod poſſeſſio eius ſit, vt capite trigeſimo ſexto dixit Eliud. quæ verba valde conſonant cum illis Platonis in dialogo de Natura: *Superiora verò his horum principia Deo nota ſunt, atque ei qui Dei ſit amicus.* vſque adeò Ethicus ille, hac certè cauſa ſapiens, diffidebat ſcire ſe poſſe prima & certiſſima rerum naturalium principia niſi Deo reuelante: neque ſanè de humilibus & incertis poſſe, niſi ad probabilitatem aliquid diſputare. Vt liceat mirari quorundam Chriſtianorum temeritatem ad credendum, qui eorum quæ opinantur, nihil non putant ſe certiſſimè ſcire, quo fit, vt ad credendum quæ non intelligunt ſint duriores, quia opinione ſapientiæ fiunt ſtulti, cùm tamen Deus ipſe toto hoc capite hominibus indicet ſuam, rerum etiam quas vident, & quibus viuunt ignorationem. Mihi mea ignorantiæ

opinio præstò sit, & humilitas. Per hanc enim (arbitror) viam spargitur lux. Deo gratias.

CAPVT LIV.

CAp. 38. Iob: *In similitudinem lapidis, aquæ durantur, & superficies abyssi constringitur.* De grandine videntur dici illa verba priora: *In similitudinem lapidis, aquæ durantur.* & de glacie quæ apud nos, fit posteriora illa, *Et superficies abyssi constringitur.*

Glaciei cõsideratio & grandinis.

Nimirum grando & glacies eadem res est, aqua scilicet præ frigore constricta. Figura solum differt, quòd scilicet grando orbiculares quidam lapilli sunt, ex pluuiæ cadentis guttulis geniti, glacies verò fit ex continuata aqua siue in fluminibus, siue mari, siue fontibus, siue in stagnis, aut vasis quibusuis concrescente, & ipsius aquæ quæ concreta est figuram retinet, tametsi sphærulæ illæ nomen peculiare habent, diciturque Latinis grando, Græcis χάλαζα; tamen communi nomine dicitur vtraque glacies, & Græcis κρύσταλλος. Atque ita de grandine dicitur in Psal. 147. *Mittit crystallum suam sicut buccellas, ante faciem frigoris eius quis sustinebit?* de glaciei verò generatione dicit, *Constringitur facies abyssi* quia concretio aquæ semper incipit à superficie, & procedit versus imum, atque adeò superuenitur in aqua, atque si violenta demergatur in profundum, sponte effertur, itaque semper occupat abyssi superficiem: cuius rei causa pendet ex ipsius glaciei generatione. Dictum enim mihi iam est non semel, aquam suo naturali frigore concrescere, per ignis, & calidarum exhalationum absentiam. Quia si affectionem vllam frigidam præter naturam suam pati posset, esset aliud quidpiam natura frigidius: cùm verò necesse sit quod est primò, esse etiam summè tale, necesse est aut aquam non esse primùm frigidorum, aut nullum frigus esse illi præter naturam. Cùm igitur quando recedente Sole, ignis eius assecla ex propinquo aere fugit, vapores frigidi eius loco in aerem se effundant, & exhalationes calidæ in profundum terræ se condant, necesse est, vt à superficie abyssi recedant priusquam ab aqua profundiori, atque ita deinde incipiat glacies. Qua etiam causa sese frigidis temporibus pisces in profundo recondunt, quo ad vitam indigent calore potituri, vitaturique mortiferum frigus. Glacies itaque

hac

hac causa gigni incipit à superficie abyssi. Grando quoque videtur quibusdam fieri ex nubibus, primum quidem in glaciem duratis, deinde ventorum frigore comminutis in frustula, aut etiam calore Solis. Itaque esse grandinem frustula decisæ glaciei, ea verò fieri in ipso descensu rotunda, longo illo præcipitio velut conuoluta. Fuit hæc sententia inter antiquos Philosophos Epicuri, inter Christianos D. Isidori Hispalensis, cui videntur suffragari illa verba cap.43. Ecclesiast: *In magnitudine sua posuit nubes, & confracti sunt lapides grandinis.* Hæc enim apertè videntur innuere, confractis lapidibus (ex glacie scilicet) factam esse grandinem. Cæterùm Aristot. euidenter satis refutauit hanc sententiam, cap. 12. Meteor. his verbis: *Absurdum prætereà suspicari, aquam superiori in loco congelascere, quandoquidem fieri non potest vt id consequatur antequam reddatur aqua, neque vllo tempore aqua suspensa permanere potest.* Hæc Arist. Ex quibus palam fit, ex nube aquæ guttas fieri potiùs, his deinde seorsum cadentibus, & gelascentibus, fieri grandinem, & ipsarum guttarum figuram retinere. Illud verò Eccl. ita intelliges, confractos esse lapides grandinis, hoc est, decisos ex nube, non quidem gelata priùs, sed per particulas in guttas abeunte: verum enim ita etiam est, lapides grandinis ex nube esse decisos, etsi non sint decisi facti iam lapides, sed post decisionem lapidauerint.

CAPVT LV.

CAp.38. Iob: *Quis posuit in visceribus hominis sapientiam, vel quis dedit gallo intelligentiam? quis enarrabit cœlorum rationem, & concentum cœli quis dormire faciet? Quando fundebatur puluis in terra, & glebæ compingebantur?* & c. 39. *Nunquid capies leænæ prædam, & animam catulorum eius implebis, quando cubant in antris, & in speciebus insidiantur? Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum vagantes, eò quòd non habeant cibos? Nunquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes ceruas obseruasti? Dinumerasti menses conceptus earum, & scisti tempus partus earum? Incuruantur ad fœtum, & pariunt & rugitus emittunt. Separantur filij earum, & pergunt ad pastum. Egrediuntur, & non reuertuntur ad eas. Quis dimisit onagrum liberum, & vincula eius quis soluit? Cui dedi in solitudine domum, & tabernacula eius in terra falsuginis. Contemnit multitudinem ciuitatis, clamorem exactoris non audit. Circumspicit*

cumspicit montes pascua sua, & virentia quaque perquirit. Nunquid volet rhinoceros seruire tibi, aut morabitur ad præsepe tuum? Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo, aut confringet glebas vallium post te? Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & relinques ei labores tuos? Nunquid credes illi quoniã sementẽ reddat tibi, & in aream tuam congreget? Penna Struthionis similis est pennis Herodij, & Accipitris: Quando derelinquit oua sua in terra, tu forsitan in puluere calefacies ea? Obliuiscitur quòd pes conculcet ea, aut bestia agri cõterat. Duratur ad filios suos, quasi nõ sint sui, frustrà laborauit nullo timore cogente, priuauit enim eam Deus sapientia, neque dedit illi intelligentiam. Cùm tempus fuerit, in altum alias erigit, deridet equum & ascensorem eius? Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitũ? Nunquid suscitabis eum quasi locustas? gloria narium eius terror. Terrã vngula fodit, exultat audacter, in occursum pergit armatis. Contemnit pauorem, neque cedit gladio. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta, & clypeus. Feruens, & fremens, sorbet terram, neque reputat turbæ sonare clangorem. Vbi audierit buccinam, dicit, Vah! Procul odoratur bellum, exhortationẽ ducum, & vlulatũ exercitus. Nunquid per sapientiam tuam plumescet accipiter expandens alas suas ad Austrum? Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur Aquila, & in arduis ponet nidum suum? In petris manet, & in præruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus. Inde contemplatur escam & de longè oculi eius prospiciunt. Pulli eius lambunt sanguinem, & vbicunque cadauer fuerit, statim adest. Hæc Iob.

Vt corporearum substantiarum præstantissimæ sunt, quæ vocamus animalia, ita ex naturæ eorum contemplatione, maximè erigitur humana mens in altissimi Dei contemplationem. Nimirum optimum opificium optimi opificis argumentum est. Proinde Dominus recensitis quamplurimis quæ spectant ad mundi partes sensu carentes, attingens per capita, quæ spectant ad animalium historiam, disputationem claudit. Nihil autem mirabilius est in animalium genere, quam id quo à reliquis corporibus differunt, putà cognitio: in hac verò mirabilis tanta differentia vt alia sint stupidissima, alia sagacissima, alia audacissima, alia timidissima, alia prolis amantissima, alia negligentissima. Porrò mirabilis est compositio singulorum corporum, & partium omnium ad mores accommodata structura. Mirabilis quorundam animi vigor postremò & corporis moles. Quæ omnia attestantur quam maximè sapientiam, potentiam, & bonitatem Dei: quandoquidem fieri non potest, vt animantia, vi cognoscendi, & sapientia plus aut minus participent, prima rerum omnium causa quæ ipsa fecit non sit intel

Animalium cognitio.

Intelligens & sapiẽs. Ad hoc argumentũ spectant verba illa Psal. nonagesimitertij: *Intelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem, non audiet, aut qui finxit oculum, non considerat?* Quod quidem argumentum firmissimum est, si semel concedatur, hominem, vt & quodcunque aliud animal, Dei esse opificium. Non enim posset Deus audiendi aut videndi organũ formare, ipsum audire, aut videre non agnoscens. Neque cùm adhuc nihil esset extra ipsum, poterat nisi in seipso agnoscere, quare necesse est ipsi præstantiori modo esse ea omnia, cognoscere videlicet & sapere. Neque aliter possit quispiam id negare, quàm negans hæc à Deo quopiam esse facta, sed sponte constitisse talia, vt & ipse Deus per sese est. Hoc igitur refutans Dominus exorsus est hanc disputationem ab illis verbis: *Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ?* & paulò infra in hoc ipso cap. dicit, *Sciebas tunc quod nasciturus esses, & numerum dierum tuorum noueras?* quasi dicat, tu ipse tibi conscius es, te nullibi tunc fuisse, ac ne fuisse quidem omninò; nihil igitur habes ex teipso, ne ipsum quidem esse, sed ab alio es factus, à quo necesse est acceperis quæcunque tibi naturaliter insunt. Neque sanè sit satis dicere, à parentibus; nam illi etiam paulò ante te facti sunt, quapropter eadem est dubitatio, eundúmque in infinitum, aut postremo consistendum in aliquo, qui nunquam non fuerit, à nullo factus, à quo facto sint omnia, cuius sint per se bona omnia, quæ reliquis omnibus communicauerit. Si igitur non semper fuimus, vt non ipsi nobis testes sumus, neque fecimus ipsi nos, ipse profectò fecit nos, qui semper, ac per se est, quapropter quidquid in nobis, aut aliis vllis rebus est boni, in illo necesse est sit eminentius. Ad hoc argumentum etiam pertinent prima illa verba præscriptæ orationis: *Quis posuit in visceribus hominis sapientiam? vel quis dedit gallo intelligentiam?* quasi dicat, neque homo accepit sibi sapientiam præ reliquis animantibus, neque eam quam habent intelligentiam illis impertitus est. Necesse est ergo tributa esse hæc & alia omnia bona quibus participant, tum hominibus, tum reliquis animantibus, tum etiam reliquis omnibus rebus quæ natura constant, ab vno aliquo ente ante omnia entia, & bono ante omnia bona, cum quo nullus homo possit contendere: videbatur enim Iob velle contendere cum Deo, vt exprobrabatur ei ab amicis. Dubitatum est à Philosophis de ea quæ brutis inesse videtur intelligentia plerisque negantibus esse illis vllam rationis vim, sed sensum solùm, aliis etiam non paucis asserentibus, præter sensum inesse illis quandam mentem. De qua quæstione Plutarchus libello de animalium

Bruta quomodo intelligãt.

lium

Nota hāc disputationem. lium industria, optimè mihi videtur disputasse. Negant vllam esse vim rationis brutis, hoc præcipuè argumento, quòd omne animal esset rationale. Videtur autem rationale differentia animalis esse, quapropter vt in illis contrariis euenit, ita in hac quoque oppositione, necessariò si vnum est, sit etiam alterum, vt si quodpiam est animal rationale, sit etiam aliquod irrationale. Quare si homo animal rationale est, sit quod nō est homo animal rationis expers. His alij respōdent, rationale & irrationale differentiam animalis non esse, sed corporis, numero quidem eandem cum sensibili & insensibili, eo quòd rationale separari non possit à sensibili. Stratonē Physicum referunt libellum quendam scripsisse, quòd sensus sine mēte esse non possit, quod præcipuum est fundamentum eorum, qui plus aut minus censent animalia omnia ratione participare. Itaq; huc controuersia vertitur, an possit esse sensus sine mente: si enim non potest, necesse est animantibus omnibus mentē concedere, aut brutis etiam sensum denegare. Videtur autem non posse mens separari à sensu, quandoquidem, vt Hippocrates dicit, qui parte aliqua corporis dolentes dolorem non sentiunt, iis mens ægrotat. Si igitur cùm mens ægrotat alienatáq; est, ita vt sensuum organis intenta non sit, etiamsi dolendi accedat causa, non sentitur, multò minùs sentiri possit res vlla alia earum quæ minùs violenter sensum pulsant, nisi adsit mens, quod etiā in nobis ipsis experimur. Nam cùm de re aliqua attentiùs cogitamus, plurima obuersantur ob oculos, & aures, quæ neq; videmus neq; audimus. Si igitur animantia mēte prædita, cùm mens non attendit, non sentiunt, multò minùs sentire possent quæ penitus essent amentia. Quòd si amentia sentire non possunt, neque sensum possunt habere. Non potest igitur sensus esse sine mente. Ex hac, etsi natæ sunt duæ longè diuersæ assertiones. Plerique enim eorum qui eam recipiunt, colligunt omnia animalia, plus aut minus esse mentis, & intelligentiæ participia. Quidam nostratium nuper, ne brutis concederet rationem, timens (arbitror) ne & immortalitatem cogeretur concedere, sensum etiam abstulit, negauítque vlli præter hominem esse sensum, sed quæcumque à brutis sensu quodam agi viderentur, sympathia quadam & antipathia potiùs agi, & naturæ magis quàm animæ esse opera. Si itaque dicta thesis recipitur duorum alterum fit, aut nulli præter hominem esse sensum, aut animantibus omnibus esse mentem, & rationem, quibus vtrumque videtur esse absurdum, negabunt non posse esse sensum sine mente. Qui soli homini sensum tribuit, difficilem possit adhibere interpretationem multorū quæ in sacris scripta sunt.

Sensus an sine mēte.

sunt. Nam, equo dicitur, *vbi audierit buccinam, dicit de Vah! Procul odoratur bellum, exhortationē ducū, & vllulatū exercitus.* Rursū de Aquila: *Inde contemplatur escam, & de longè, oculi eius prospiciunt.* Neque solùm Aquila & equus, sed & bos & asinus, stupidissima animalia, agnoscūt possessorem suū, & præsepe domini sui cap. 1. Esaiæ. Sed & opinio ipsa per se est absurda: nulla enim fides haberi potest sensibus nostris: proceditq; dubitatio vsque ad insaniam, si quæ cernimus intuitu quarundam rerum perterrita fugere: rursum quibusdam rebus allici, pulsata vociferari, amicitiæ & inimicitiæ leges obseruare, sensum vllum habere negauerimus. Proinde hac assertionis parte, quæ non longè abest à delirio, dimissa, alterā consideremus, An scilicet brutis ratio vlla insit. Videtur quidē inesse nulla, quia ratio consensu Philosophorū, destinatur ad virtutem: virtutis verò & vitij non videntur bruta esse capacia, igitur neq; rationis. Alij contrà, his obiiciunt, multa animalium tam terrestriū quàm marinorum, quàm etiam volatiliū opera, quæ eadem si qui hominū faciūt, censentur prudentissimi, quin etiā homines ipsos quamplurima eorū ob quæ maximè laudātur, facere cœpisse illorū mitatione. Quo pacto igitur (dicunt) nō sit iniquū illis eam laudem detrahere, quā nobis ex eorū imitatione assumimus. Præterea ad eandē facultatē pertinet benè & malè aliquid facere. Non enim euenit malè videre auribus, aut malè audire oculis, sed vtcunque videre oculorum est, & audire aurium. Igitur desipere, aut insanire, eiusdem est cuius sapere & bene ratiocinari. Nemo enim vocat lignum insipiens, quia scilicet sapere aptum non est. Videntur autē bruta nōnunquam decipi, quod quidem facit artem venādi iucundissimā, quia multis modis illis imponitur, etiamsi non paucis illa vtantur stratagematis ad vitandum insidias. Videntur etiam aliquando insanire, nam simiæ ebrietate corripiuntur, & vt alios morbos quàm plurimos, ita hydrophobiam, seu rabiem pati solent canes maximè, sed & equus, bos, & asinus, & camelus, quem morbum Medici ponūt in maniæ generibus. Si igitur bruta possunt delirare, possint & ratiocinari: nam delirium læsio rationis est. Cùm igitur ex hac parte adeò vrgeant hæc, videanturque animalia ratiocinari, suo quodque gradu, & alia plus aliis (quis enim negat asinum stupidiorem esse vulpe, & Struthionem perdice;) alia verò ex parte videatur à dignitate generis humani plurimam abhorrere, ratiocinandi vim cum omnibus animātibus habere communem. quid de hac quæstione statuendum sit videamus, Certè rationē aliquam esse brutis, negare non possumus citra proteruiam: alioqui non ineptiùs denegatur illi sensus, nam quæ

An ratio sit brutis.

Quæ animātia rabiem patiantur.

quæ alia ratio est agnoscendi facultates quàm per actiones, quàm per opera? Vt igitur quia clamoribus terreri, ac fugari videmus capreas, concedimus eas audiendi facultate esse præditas, ita videntes lépores metu imminentis periculi transferre suos fœtus, & canem spe capturæ, & cibi nondum præsentis, insidias struere, necesse est concedamus prudentiæ quandam vim illis inesse. Nam ipsum prouidentia vti nihil aliud est, quam nondum præsentia pericula præcauere, & quæ euenire possunt bona, mediis appositis procurare. Sensus enim præsentium solum est, multis tamen constat argumentis, hanc brutorum rationem longè diuersam esse ab humana mente, neque maioris vel minoris solum ratione differre, sed ipso rationis esse, atque ita vt rationis & rationalis nomen de vtrisque non vniuocè dicatur, sed analogicè. Primum quidem, quia mens humana, natura sua & ex sese nata est ratiocinari simpliciter, & circa quiduis. Studio enim & exercitatione fit hic strenuus Medicus, ille Imperator, alius venator, alius agricola, faber alius: rursum hic Physica meditatur, ille Mathematica, ille etiam Theologica. posset qui nunc Medicus, si didicisset, esse non minùs strenuus Theologus, & qui nunc Theologus, Imperator, aut agricola. Nimirum ingenij acies est, authore Platone, velut oculus tornatilis, mentis inquam oculus, qui se possit, quoquò velit vertere, brutorum verò nullum ratiocinari natum est, nisi circa quiddam, quò scilicet naturali quodam instinctu fertur. Scit enim canis leporem quærere, & perdici insidiari, sed nescit lectum sternere, aut specum fodere: lepus contrà lectum sternere, & cuniculus non sine magna arte domum sibi facere subterraneam, neuter verò scit ex venatione viuere, neque sanè hoc canis, aut illud lepus, doceri vlla ratione potest: igitur homo simpliciter rationalis est, brutorum quocunque circa quidpiam. quapropter non simpliciter, sed quodam modo, & analogia quadam. Pæterea homo deliberat & consultat de iis quæ facit, non enim solùm cogitat, quo modo possit hostem interficere, sed priùs etiam, an expediat interficere, reliquorum verò animalium nullum. Nunquam enim felis consultauit de ignoscendo muri, aut canis de innocentia circa felem, nimirum nullum horum operatur ex arbitrio, sed ex naturali propensione. Vnde (dices) nosti? inde certè, quòd quæ eiusdem generis sunt, omnia sunt sui similia, faciúntque eadem. Non enim vt hominum alius est cruentus, alius innocens, atque idem homo hodie mitis, cras crudelis, hodie iustus, cras iustitiæ contemptor, ita felis hic mures sectatur, ille tuetur, aut hodie eis vescitur, cras illis ex suo tribuit,

Bruta quo à nostra ratione differant.

buit, sed idem semperve faciunt omnes, quod euidenti argumento est non ex libertate vlla, aut arbitrio, sed ex natura eorum operationis, & intelligentiam fluere. Nimirum natura eadem est, similibus, atque eisdem semper, voluntas non eadem. Huc respexit Hippocrates dicens, naturam nullo doctore vti. Nimirum quæ natura fiunt, neque ex doctrina, neque ex meditatione procedunt, sed ex quadam popensione, quappropter qui ab homine tollit liberum arbitrium, nihil aliud quàm belluam ipsum facit. Cùm igitur propriè ratiocinari non sit vtcunque facere aliquid cum præsensione finis, sed consultare cum electione medicorum, & aliorum cum aliis collatione, idque brutis non insit, constat hominem solum esse rationale animal propriè, reliqua non nisi analogia quadam. Prætereà nihil eorum de quibus ratiocinatur aliorum animalium vllum est incorporeum aut æternum, sed omnia sensibilia, & caduca, nam de quærendo victu, de ineundo coitu, de nutrienda, & conseruanda prole, de fugiendo dolore, de vita valetudineque tuenda, de corporeis verò, & diuinis, aut de immortalitate, nulla illis subest cogitatio. Quî scis? dices, quia nullus illis Dei cultus, nulla cura iusti & æqui, nihil faciunt ad adipiscendam immortalitatem: sed solùm ne tunc moriantur. Sed & hoc quî sciam, interrogabis. Quia nullis ea videmus nominibus inclinari, nulla vindicta criminum vti, nullis virtutum præmiis. Neque verò possent sine communibus legibus, neque sine legum peritia, neque hæc sine sermone quem videmus illis negatum esse à natura qui sanè naturâ est adeò coniunctus cum ratione, vt meritò Græci idem nomen vtrique dederit, λόγον vocantes, & rationem & sermonem. Non igitur belluæ ratiocinantur simpliciter, sed quodammodo, de sensibilibus solùm & caducis. Vnde fit, vt etsi animalia omnia quodammodo ratiocinentur, immortalitatis verò participem animam ea solùm habeant, quibus de immortalibus cogitandi naturale principium est. Non enim posset ille impetus ferendi in immortalia, nasci ex meris mortalibus. Quapropter ignorantissimi sunt qui timent, si sensum cum quadam ratione brutis tribuant, ne illa donent immortalitate, & qui, quia bruta ratione quadam pollent, vocent in discrimen humanæ mentis immortalitatem. Non enim quia ratiocinantur vtcumque, immortales esse homines cognoscuntur, sed quia incorporeis, æternis, & diuinis. Atqui profectò nisi belluinam haberent stupiditatem, vel ex hoc solo quòd de immortalitate disputant, agnoscerent esse sibiipsis aliquid immortale. Nam quî posset magis quod mor-

Bruta quo modo rationalia.

Immortalitatis argumentũ.

tale, agnoscere immortalitatem, quàm oculus sonos, aut colores auris? Num igitur homines si omnes essent sine oculis nati, in dubitationem vocare possent, an essent illi colores? an differt minùs incorporeum & immortalium natura à corporeis & caducis, quàm colorum natura à sonis, & odoribus? longè autem abest, vt quia delirare possunt, rectè colligas habere mentem humanæ similem: nam ne homines quidem delirant secundùm eam mentem quæ illos separat à brutis, sed secundùm internos sensus quos cùm illis habent communes, imaginationem inquam, & sensitiuam rationem, quam nonnulli vocant cogitatiuam, alij æstimatiuam. Nam cùm phrenitis & melancholia morbi sint corporales affectiones, non possunt per se lædere nisi facultates corporales, mentem verò læsio non attingit, nisi ex accidenti, quia scilicet dum in corpore est, sensibus vtitur. Delirare itaque possunt bruta ob imaginationem, & ob eam quam habent rationem, quoniam eam quæ propriè ita nuncupatur, & liberam delirandi vim non habent, neque virtutis neque vitij sunt capacia, neque pœnæ, neque præmij digna: nimirum operatio secundùm virtutem ex deliberatione procedit. Hanc ipsam ob causam neque veram sapientiam habere possunt, quia vera sapientia nunquam separatur à virtute. Est enim sapientia, vt in sexto Ethicorum, & primo Metaphysicorum dicitur, scientia rerum honorabilissimarum: huiusmodi sunt quæ diuina, æterna, & verè bona, quapropter qui circa hæc non fallitur, is sapiens est. Quod cùm homini nisi Dei beneficentia contingere non possit, constat sapientiam à Domino Deo esse, vt in initio Ecclesiastici dicitur, atque vt in 3. eiusdem, filios sapientiæ esse Ecclesiam iustorum. Vera itaque sapientia est, quæ per veram fidem comparatur diuinarum rerum notitia cum meditatione diuinæ legis. Quandoquidem igitur, vt est indicatum, brutorum natura horum capax non est, non sine magna proprietate dicitur in præscripta oratione: *Quis posuit in visceribus hominis sapientiã, vel quis dedit gallo intelligentiam?* Nimirum animalium solus homo sapientiæ est capax, quia is solus habet delectum boni, & mali, & rerum diuinarum cognitionem, reliqua intelligentiam quamdam rerum minimè diuinarum, de quibus, vt indicatum est, naturaliter etiam ratiocinantur, non tamen cõsultant cum deliberatione. Volens igitur Deus, in sui cognitionem trahere hominem interrogat: *Quis posuit in visceribus hominis sapientiã*; hoc est, in humana mente notitiam diuinorum, & scientiã boni & mali; vt scilicet homo intelligat, non alium quàm Deum fecisse hæc, eadem enim est

Phrenitis.

Quis sapientiæ capax.

Sapientia quid.

interrogatio, & illa Psal. 4. *Multi dicunt, Quis ostendit nobis bo-...? signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Hoc est, multi dubitantes interrogant, Quis ostendit nobis bona, hæc inquam esse bona, & facienda, illa mala, & vitanda, aut quæ est regula dignoscendi bonũ & malum? Re vera regula & ratio est voluntas Dei: nam cùm is sit primum & summũ bonum, nihil possit in hac vniuersitate bonũ esse, nisi quod ei sit conforme. Porrò cùm Deus primum principium omnium, nihil potest esse bonum quod non ametur à Deo antequam ab alio quopiam; amor igitur Dei est regula bonitatis veræ, & nomine vultus Dei significatur æterna eius voluntate. Naturalis verò Lex, est significatio diuinæ voluntatis, quam Deus ipse nostris mentibus inseuit, vocaturque proinde lumen vultus Dei: atque hoc ipsũ est, ponere in visceribus hominis sapientiã. Itaque Deus posuit sapientiam in visceribus hominis, signans super nos lumẽ vultus sui: gallo verò & reliquis animantibus dedit intelligentiam. Hanc galli naturam mirati sunt omnes qui de animaliũ historia scripserũt. Plinius cap. 21. lib 10. ita inquit: *Proximè gloriam sentiunt, & hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus, rumpẽdóque somno natura genuit, norunt sydera, & ternas distinguunt horas interdiu cantu: cum Sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas laboresque reuocant, nec Solis ortum incautis patiuntur obrepere, diémque venientem nuntiant cantu: ipsum verò cantum plausu laterum imperitant suo generi, & regnum in quacunque sunt domo exercent, dimicatione patitur hoc quoque inter ipsos, velut ideò agnata tela cruribus suis intelligentes. Nec finis sapè commorientibus. Quòd si palma contingit, statim in victoria canunt, seque ipsi Principes testantur, victus occultatur silens, ægreque seruitium patitur.* Hæc Plinius de galli intelligentia, qui (res mirabilis) videtur habere sensum gloriæ & Principatus, & notitiam motus cœli, ac siderum, siquidem ternis horis canit interdiu, & quarta vigilia castrensi, hoc est, exactis tribus noctis horis, & iterum iamiam aduentante die. Indicat mox Dominus, non posse esse alium quàm Deum, qui hanc intelligentiam dederit gallo, dicens, *Quis enarrabit cælorum rationem, & concentum cœli quis dormire faciet?* quasi diceret, constat non potuisse tribuere gallo hunc sensum temporum, nisi qui perspectum haberet exactè cœlorum motum, hunc autem quis habebit? *aut quis enarrare exactè poterit rationẽ motus cœlorum?* quasi dicat nemo, nisi qui eis rationem posuit, quique poterit sedare eius cõcentum cùm volet, quem scilicet ipsemet excitauit in ipsa mundi creatione, quando fundabatur puluis in terra, & glebæ compingebãtur. Ex his facile est intelligere,

Lex naturalis quid.

Galli gallinacei natura.

quàm arroganter Astrologi, quæ ad rationem illorum motuum spectant affirment, quasi ipsos nihil eorũ quæ ibi geruntur lateat, cùm tamen, vt absunt illa longè à nostris sensibus, difficillimum sit, vt inquit Aristoteles, quidpiam de ipsis pronunciare. Laudandi tamen sunt ob eximiam diligentiam, qua cùm Mathematicarum peritia tam multa sunt assequuti, vituperandi verò nisi intelligant esse longè plura quæ ignorentur, neque exactè illorum quidpiam ab alio cognosci posse, quàm ab eo ipso qui (vt Platonis vtar verbis) *dies & noctes, menses, & annos, qui ante cœlum non erant, tunc nascente mundo nasci iussit.*

Annorum supputatio. Quod vel inde facile est intelligere, quòd annorum alia est supputatio apud Ptolomæum, alia apud Alfonsum Regem, alia apud Copernicum, quasi peritissimis eorum exactam computationem motus Solis, qui cœlestium omnium videtur esse regularissimus, & euidentissimus, nondum tenentibus, aut ipsis annis non semper æqualibus, sed inuicem ob causas nondum perspectas variantibus. Vix vlla ætas est, qua non inducant Astrologi nouam aliquam hypothesim, & motum alium, aliúdve corpus ponant, quod euidens est argumentum incertitudinis. Quid ergo? num verisimile est gallum nosse sydera, & ternis horis distinguere eorum motum? Non sanè, nam etiamsi, vt ibidem inquit Plinius, ea sola volucrum cœlum aspiciat crebrò, minimè tamen notare sydera potest, cùm eat cubitum cum Sole, sed necesse est naturalem habeat aliquam cum cœlo sympathiam, quia ternis horis ita afficiatur, vt latera sua pulset, & cantet. Quantò verò ipse minus potest quos distinguit cœli motus agnoscere, tantò maiori sapientiæ eius qui fecit, argumentum est. Magis enim miramur gallos quarta hora castrensi excitari ad cantum, quàm Monachos media semper nocte, tametsi hi multò minùs à sua hora deerrent. Verùm in his agnoscimus studium, & curam, in illis sine vlla institutione solam naturæ vim. Quare cùm illorum peritiam non agnoscamus, superest vt ad peritiam authoris referatur, velut quòd horologium motu gnomonis, & pulsatione cymbali, metiatur & distinguat nostra tempora, refertur ad peritiam artificis. Vel ex hoc igitur constat, eum qui dedit gallo hanc naturam, rationem cœlorum, & motus syderum exactè tenere. Is cùm esse non possit nisi qui fecit cœlum & terram, constat eum vt maximum, & optimum, ita esse & sapientissimum. Quapropter

Harmonia cœlestis. nemo possit cum illo contendere. Quod dicitur, & *concentum cœli quis dormire faciet?* ad Pythagoræ dogma videtur spectare, censentis cæli motu cieri maximum, eumque suauissimum & pulcherrimum concentum. Verùm quia (nisi quid hîc est,

quod

quod non intelligam) cœlorum motu nullus sonitus cieri potest, cùm is passio aëris sit, satius est nomen concentus (vt placet Diuo Thomæ) accipere metaphoricè pro motuum illa mirabili proportione. His dictis transgreditur ad alia: *Nunquid* (inquit) *capies leænæ prædam*? quod quidem & multa alia quæ sequuntur, bonitatis & prouidentiæ Dei circa animalia præstant argumentum, quæ, quia in iis quæ maxima premuntur indigentia, aut maximè destituta sunt, aut minimè proprio vel alieno omninò iuuari possunt, præcipuè agnoscitur, talium profert Dominus exempla. Leo voracissium animal est; tamen cùm liberè deerrat & diuagatur per syluas, non est adeò mirum prædam capere quæ sibi possit esse satis: tamem leænæ cùm cubat in antro, ne catulos suos deserat, quis potest escas suppeditare, quibus eius & catulorum (qui etiam sunt valdè voraces) impleantur animæ & satientur? Nunquid (inquit) tu capies leænæ, quam præstes, prædã, & implebis animam, hoc est, satiabis appetitũ catulorum eius? quasi dicat, non. Sed illud est opus prouidentiæ Dei, qui dat escã omni carni, & implet omne animal benedictione & abundantia. Addit aliud exemplum appositissimum, eorum qui destituti sunt, dicens, *Quis præparat coruo escã suam quando pulli eius clamant ad eum vagãtes, eò quod non habeant cibos?* quod idem in Psalmo 146. ita est scriptũ: *Qui dat iumentis escam ipsorum & pullis coruorũ inuocantibus se.* cuius loci interpretes narrant, coruos pullos suos adhuc deplumes destituere in nido, neq; nutrire vsque dum nigrescant, quod suos esse non ante agnoscant; vel vt alij existimant, quòd sint adeò obliuiosi, vt redire in nidũ non recordentur. Interim ergo illos, omni destitutos ope clamare quasi Deum inuocantes, & nutriri cœlesti rore, aut præteruolantibus muscis, aut vermiculis in nido genitis. Cæterũ quia non inueni hoc apud veteres naturalis historiæ scriptores (etiamsi id dicat Diuus Gregorius in Moralibus, & quia illa vox, *vagãtes*, in eiectos iam nido magis fertur, quàm in eo manentes, existimo hîc innui, quod Aristot. & Plinius, & Aelianus tẽstatur, coruos in locis arctioribus, & vbi non satis cibi sit pluribus, duos tantũ habitare, atq; pullos suos vbi primũ volandi potestas est, nido eiicere, ac regione tota expellere, cùm tamẽ reliquæ volucres, aliquandiu postquã volare cœperint, cibos suis pullis prę stẽt, infirmioribus scilicet adhuc, quàm vt ipsi sibi comparare possint. Quoniã igitur coruorũ filij infirmi, & venandi imperiti fugantur, & destituuntur, nihil possunt aliud, quàm huc & illuc vagantes, querulos clamores in aërem fundere; quod nihil est aliud, quàm ipsum rerum omnium parentem Deum naturaliter inuocare. Cuius

Leonis natura.

Corui nidificatio, & de eius pullis multa preclara.

qua in re potest benignitas illucere magis, quàm quod ne corui quidem animalis infaustissimi & despicatissimi, pullos in tanta constitutos inopia perire sinit? Hoc fortasse dixit Dominus Iob, ne tametsi fortunis omnibus priuatus, & orbatus filiis, & oppressus grauissimo morbo, & à familiaribus destitutus, ab amicis etiã & vxore ludibrio habitus, de diuina ope dubitaret, aut se putaret penitus derelictum. Addit: *Nunquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturiẽtes ceruas obseruasti? dinumerasti menses conceptus earũ, & scisti tempus partus earũ?* & cætera quæ etiam vt priora spectant ad prouidentiam Dei. Hãc vt homini indicet, profert in medium animalia agrestia, & quæ per sese vitam agunt liberam in abruptis montium præcipitiis, aut secretissimis saltibus, quibus tamen neque ad generationem, neque ad alimentum deest quidpiam. profert verò hæc potius, quia equorum, iumentorum, & domesticorum suorum, & gregalium animalium cura & procuratio, ad hominem videtur pertinere, vt ad hipparchos, muliones, agricolas, & pastores: ibicũ verò, ceruorum, onagrorũ, & rhinocerotum, nulla est humana procuratio. Neq; enim habent admissarios ad iucundum coitũ, vt equi & asini, neq; à pastoribus adiuuãtur cùm pariunt vt oues ac capræ, atque cùm opus est, vaccæ, neque præsepia illis, vt his parantur, neque aguntur ad pascua, tamen nihil illis deest. Quapropter cum ἄλογα sint, necesse est, fateamur illorum vitam & prolem, ad aliam causam quæ sit prudentissima pertinere. Cuius quidẽ diuina prouidentia eò nobis mirabilior videri debet, quò non vno, sed pluribus, atque adeò contrariis nonunquam modis prospicit. Quibusdam enim intelligentiam tribuendo, aliis hanc ipsam detrahẽdo, atque vtroque modo vtrorumq; cõsulit incolumitati, ita vt vtrunque summæ ipsius sapientiæ argumentum sit. nam ibicis & ceruæ intelligentiam tribuit illi quidem, vt in summis montium cacuminibus & inaccessibilibus petris pareret, huic, vt successus feris habitatos relinquens semitas vestigiis humanis tritas caueret, & nõ vtraque suo modo sibi prospiceret, ibis quidem conscendendi difficultate homines æquè ac feras vitãs, cerua, vt securi sint à feris hominis benignitati suos committẽs fœtus. Neque harũ altetrutra facit insipiẽtes, sed vtraque, quod sibi magis ex vsu est. Ibices enim sunt tantæ pernicitatis vt quæ sunt aliis inaccessa, possint facilè occupare, de quibus Plinius hæc scripsit: *Sunt ibices pernicitatis mirãdæ, quamquã onerato capite vastis cornibus, gladiorũque vaginis, in hæc se librant, vt tormento aliquo rotati in petras, potissimum è monte aliquo in alium transilire quærẽtes atque recussu pernicius quò libuerit exultant.* Cerui agnoscunt hominũ clemen

Ibicum natura.

Ceruorũ industria.

clementiã,&(vt idẽ ſcribit Plinius) vrgente vi canũ,vltra confugiunt ad hominem. eadem prorſus cauſa eos minùs timent, ad quos & confugiunt, proinde eorum veſtigia pro fœtibus ſuis non deuitant, tametſi eorum quæ ad partum ſpectant & prolem, fœminæ ſunt prouidentiſſimæ. nam & ante partum ſeſe herba Seſeli vocata purgant, faciliore ita vtentes vtero (Dioſcorides de Seſeli ſcripſit,capris,cæteriſque pecudibus datur in potu, quo faciliùs ſuos fœtus enitantur) & à partu habet duas herbas, Aron & Seſelim, quibus paſtæ redeunt ad fœtus. Narrat Plinius & ante illum Ariſt. editos fœtus exercent curſu, & fugam docent meditari (qua ſcilicet animal natura timidum maximè indiget) ad prærupta ducunt, ſaltúmque demonſtrant. Itaque duobus his generibus, intelligentia prouidit Deus: Struthiocamelo autem ſtupiditate, & obliuione ſui partus. Id animal cùm pennas habeat non minùs quàm Herodius, ſiue Ardea, quæ in adeò ſublime volatu ſe extollit,tamen volare omninò non poteſt, quia tanta corporis mole eſt, vt magnitudine æquet equum & inſidentem ei hominem: vtitur verò alis velut explicatis velis ad currendum, quod facit tanta pernicitate, vt concitatiſſimum etiam equum præteregrediatur, qui videtur vtraque ratione equum & aſcenſorem deridere, quod ſcilicet circa volatum ſuis pedibus inſiſtens, & magnitudine & celeritate vincit. Eſt verò hoc adeò glorioſum animal, & formationis adeò raræ,vt ambiguũ ſit ad volatilium an greſſilium ſpectet genus exiguo capite, cerebro penè omninò caret: vt autẽ cerebro,ita & intelligẽtia,eſt enim in procuranda prole (quæ maxima eſt alogorum intelligentia) adeò ſtupidum, vt derelinquat oua ſua in terra, & obliuiſcatur quod pes hominis poſſit conculcare, ea & beſtia agri poſſit conterere. Duratur ad filios ſuos quaſi non ſint ſui:ita enim illorum obliuiſcitur crudelis ſcilicet in prolem (nam & cap. 4. Threnorũ Hieremiæ dicitur, *Filia populi mei crudelis quaſi ſtruthio in deſerto*)neq; recordatur laboris quẽ patiendo ſubiuit,ſed quaſi fruſtra laborauerit, deſtituit nullo timore cogente ad eorum cuſtodiam. Nihil enim præ ſtupiditate,obliuione & crudelitate filij ſui timet, neque cauet, quapropter fuſtra quidem laboraſſet,niſi Deus omnium parens,ſua prouidentia ſeruaret. Hæc cùm (Deo ipſo aſſerente) vera ſint, conſtat falſum eſſe quod multi affirmant, Struthiocamelum ardentiſſimè amare ſuam prolem: oua verò ſub arena Lybica relinquere Solis calore fouenda, neque ipſam more aliarum auium incubare, ne mole corporis comminuat grãdior multò cùm ſit, verùm crebrò reuerti, atque eò verſus ſpectare ad cuſtodiam ouorum,

Partus iuuantia.

Struthiocameli natura.

Nam quo pacto hoc non sit falsum, siquidem præ obliuione illa destituit. Neque minus mihi videtur esse falsum, quod Ælianus de eius captura narrat, immittere inquam sese in spicula acuta expansis alis, præ ardenti pullorum amore. Nam quo pacto adeò ardens amor pullorum ferre posset tantam obliuionem, & crudelem negligentiam ouorum? Putauerim potiùs, si quando ita capitur, & in spicula vltrò impingi, præ stoliditate id facere, quia priuauit illum Deus sapientia, neque dedit illi intelligentiam. Quid verò, nunquid non satius est oua in ardente arena deponere, quàm demissa in illa tanta mole frangere; satius certè. Id verò non est sapientiæ Struthionis, sed Dei, qui, vt nuper dixi, illius animalis prouidit proli, illi detrahendo intelligentiam, & amorem, Struthione enim præ stupiditate, credulitate, obliuione, & veluti veterno quodam, destituente prolem, euenit quod illis ex vsu est, vt Solis colore extrudantur pulli, neque matris suæ corpore onerantur, tanta est Dei Opt. Max. sapientia, vt quorundam etiam stupiditate & crudelitate, in eorundem custodiam vti sciat. Deinde profert Dominus exemplum intelligentiæ insignis & fortitudinis, equum scilicet, cuius tanta est belli intelligentia, tanta audacia, tantus furor, vt fortissimè irruat, & iubæ, quam habent circundatam collo, erectione, & hinnitu, ac fremitu, per turmas irruentes vt locustæ, & inflantes nares, hostes deterreant: terram vngula fodiunt, exultant audacter, pergunt armatis in occursum, neque pauent, neque cedunt gladio. Sonantibus super ipsius pharetris & hastis vibratis, & fulgentibus clypeis, non solùm non terrentur, sed multò magis irritati, feruentes, ac frementes, sorbent naribus terram, neque reputant tubæ sonare clangorem, hoc est, neque clangore tubarum, quæ ab aduerso sonant, terrentur, intelligentiã habent belli & audientes buccinam, quæ ipsos ad prælium vocat, dicunt Vah! hoc est, exultant, & odorantur procul bellum & intelligunt ducum exhortationem, & vllulatum exercitus. Hæc valde consonant cum iis quæ Ælianus his verbis scripsit. Equus cùm fræni crepitum, & strata, & cætera ornamenta videt, tunc fremit, & exultans vngularum supplosione obstrepit, & eorum conspectu, quasi furoris afflatu ad iter incenditur, voce equisonis excitatur, & aures erigit, & naribus inflatis celerem festinationem anhelat, quodam incredibilis cursus studio ad currendi memoriã rediens. De docilitate eorũ, ad prælia, inter alia multa hæc inquit Plinius: *Docilitas tanta est, vt vniuersus Sybaritani exercitus equitatus ad symphoniæ cantum saltatione quadã moueri solitus inueniatur.* Videtur ergo quod in præscripta oratione

Equi natura.

dicitur:

dicitur: *Nunquid suscitabis equum quasi locustas*; referri posse ad motum hunc cum quadam saltatione, & ad copiosas turmas. Vtrumque enim locustis congruit. Rogat ergo Dominus: *Nunquid prabebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitũ? nunquid suscitabis eum quasi locustas?* quasi dicat, non sanè tu illi hanc belli intelligentiam & fortitudinem præstare posses, neque ipse sibi accipere potiùs quàm bos, aut asinus, aut ceruus, sed necesse est referas hæc ad vnum omnium conditorem, qui vt est primum ac summum bonum, omnibus sua cuique bona impertitus est, atque virtutum omnia symbola in diuersis expressit naturis, deditque omnibus intelligentiam. Quæ cuique maximè esset ex vsu. Exemplo sunt præter dicta, Accipiter, & Aquila. Accipiter ab accipiendo dicitur. Quapropter omnibus auium generibus. quæ ex raptu viuunt, videtur id nomen congruere, vt & Aquila etiam & Miluus, & aliæ omnes rapaces eo possent gaudere. At verò vsu effectum est, vt non omnibus, sed cuidam auium generi detur, quod, authore Aristotele, non minùs quàm decem habet differentias, vt autem antiqua nomina hæc sunt (Triorches, Æsalon, Circus, Asterias, Pernes, Phasonus, Subutheo, Chalchis, Ptinx, Chencris) non facilè singulis accomodantur, nunc vbique (quod de solis quibusdam, & cuiusdam Traciæ partis hominibus, ab Aristotele traditur) communi cum hominibus inita societate aucupantur. His enim ad aliarum auium capturam homines vtuntur, & prædæ particulam illis communicant, vocantur vulgaribus nominibus, Alcyones, Primulæ, Alcorani, Torseli, Gerifalti, Vasarces, Capallani, & alia eiusmodi. Velle singulis sua nomina ex antiquis reddere coniectando, operosum esset & ambiguum, & ad nostrum institutum minimè necessarium, illud solùm præsentis loci est, nosse eas aues, verè plumas commutare, ac ea commutatione quodammodo iuuenescere, vt & serpentes commutata pelle, & cerui commutatis cornibus ac ferè iumenta omnia pilis. Cùm igitur Accipitres oporteat singulis annis deplumescere, illi à natura ipsa docti, eo ipso tempore expandunt alas suas ad Austrum: quia (arbitror) is ventus laxat corpora, contra ac Aquilo, qui densat: laxata igitur cute amplioribúsque factis poris, faciliùs excidunt plumæ. Aquilarum quoque censetur multa genera, sex ab antiquis, inter quæ Halietos quæ clarissima pollet oculorum acie, librans ex alto sese, & viso in mari pisce, præceps in eum ruit Hæc eadem Aquila, implumes etiamnum (vt testatur Plinius) pullos suos percutiens, subinde cogit aduersos Solis radios intueri, & quem conniuentem nictantemque animaduertit,

Accipitrũ natura.

Aues rapaces.

Aquilarũ genera.

uertit, nido eiicit tanquam adulterinum, & degenerem. Neque verò ad pisciculum solùm sese demittit, sed ad lépores cuniculos, & alia animalcula quæ diripit, ac deuorat. Pulli verò eius lambunt sanguinem: ipsæ verò Aquilæ ad cadauera congregantur, vt & corui, & quæ ex Aquilis videntur degenerare, Ossifragæ. Ex mirabili ergo etiam Aquilæ natura, volens Dominus omnium agnosci, inquit:

Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur Aquila, & in arduis ponet nidum suum? in petris manet, & in præruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus, inde contemplatur escam, & de longè oculi eius prospiciunt. Pulli eius lambunt sanguinem, & vbicunque cadauer fuerit, statim adest. Quod quidem carniuoris omnibus est commune, omnium tamen maximè generi coruorum congruit, quæ ob eam causam habebitur infausta auis, vt scilicet demortui corporis indicium.

Aues infaustæ.

CAPVT LVI.

ILla verba Iob. c. 38. *Quis enarrabit cœlorum rationem, & concentum cœli quis dormire faciet?* videntur plurimum adstipulari illi Pythagoricæ sententiæ de cœli concentu, & musico sonitu. Videbantur enim Pythagoræ cœlorum orbes moueri ad numerum, atque mira quadam proportione choreas agere; inde ergo verisimile esse, diuinum quendam suauissimúmque concentum nasci, eò (arbitror) quòd omnia sint in hac vniuersitate facta in numero, ac proinde pulchra: omnium autem corporū pulcherrima esse videantur cœlestia; pulchritudo vero post illa quæ in conspectum cadunt, in concentu maximè reperiri possit. Hanc sententiam sequutus etiam est Cicero in Somnio Scipionis. Quam tamen Arist. cap. 9. secundi de Cœlo, refutauit non temerè, sed in mediū productis Pythagoreorum rationibus, réque vtrinque satis examinata, *Illis* (inquit) *videbatur necessarium, tantorum corporum tam celeri latione sonitum edi, eò quòd minorum corporum minus celeri latione hic apud nos sonitus cieatur. si autem omninò editur cœlestibus motibus sonitus, cùm sint corpora magnitudine adeò diuersa, & celeritate, proportione tamen quadam, necesse est edi diuersos acutie & grauitate sonitus cum quadam proportione, vnde necesse est oriri quendam concentum.*

De cœlesti harmonia contra Pythagoram.

Pythagoricæ harmoniæ confutatio.

Hæc quidem opinio plausibilis est; siquis tamen rem exactè pen

rendat, minùs vera. Nam si sonitum edunt cœli, eum oportet esse maximum; cur ergo non audimus? respondit Cicero, quia obsurdimus præ sonitus magnitudine, vt qui habitant ad Nili ortum. Aristoteles pro illis respondet acutiùs, quoniam ex quo nascimur, hic sonitus citra vllam intermissionem comitatur, non potest dignosci. Nam contrarium agnoscitur ex contrario, atque sonitus ex silentio, & silentium ex sonitu. Sed cur audimus aliud quidpiam? cur non tam excellens sensibile corrumpit penitus sensum? Neque solùm hoc, sed cur non præter sensum nos quoque totos atterit & perdit? quin & alia omnia corpora? Nam tonitrua sæpe (quæ tamen illi sono nunquam possunt comparari) domos faciunt tremere, atque solo prosternunt, frangunt lapides, & robustissima quæque corpora scindunt: non igitur cœli sonitum illum edunt. Præterquam quòd, neque si aliter consideremus, videtur fieri posse. nam sonitus est passio diuerberati, aut discussi aeris, vel corporis spiritalis, & tenuis: at verò orbes cœlestes nullum inter sese aërem habent quem comminuant; nullum igitur sonitum suis circuitionibus possunt edere. Ipsa verò stellarum corpora, siquidem per se non feruntur, sed cum orbibus quibus affixa sunt, multò minùs. Nullus igitur sonitus edi potest à cœlestibus corporibus, si cœli ipsi, velut anteà indicauimus, solidissimi sunt & lenes, nihilque aëris, aut omninò substantiæ alienæ intercipiunt, astra verò vt quædam eorum partes, feruntur cum illis. Sed neque si cœlorũ substantia tenuis est, ac velut fumus quidam, vt aliis placet, sonitus vllus fit, si astra cum illis feruntur, quæ enim ita feruntur, quia medium non secant, sonitum non edunt. Solùm igitur superest, fieri posse vt sonent, si cœli substantia tenuis est, & quiescit, atque per eam quiescentem feruntur astrorum corpora prægrandia & solida: hoc verò fieri non potest, nisi etiam cœlorum substantia sit ortui & interitui obnoxia: findetur enim, densabitur, rarescetque, sed hoc si ita haberet, ederetur profectò sonitus secundùm corporum magnitudinem, & lationum celeritatem, tantò omni alio eorum qui apud nos nunquam auditi sunt, quantò illæ, & magnitudines & celeritates, his sunt maiores. Dissiparentur ergo hæc ab illis, non solùm nostri sensus corrumperentur. Itaque conuertentes argumentum dicimus, quandoquidem talis sonitus non editur ab astris, ea non moueri per se in æthere tenui: sed vnico eodemque argumento constare, & cœlos esse solidos, & astra cum illis ferri, & nullum à cœlestibus corporibus edi sonitum, quare neque concentum. Quod si ita est, constat concentum vocari in libro Iob à Domino (eius enim sunt illa

Surdi ex vehementi sonitu.

An corpora cœlestia sonitũ edant.

verba

verba) per metaphoram : illam motuum maximè concinnam proportionem. Nimirum in ipsis motibus , vt & in sonitibus sunt concinnæ quædam & aptæ proportiones inuicem comparabiles, vt videre licet in iis qui saltant ad numeros, cantus,& musicos sonitus. Illas igitur aptissima cœli choreas vocat Dominus concentum quem ipse dormire faciet , cùm scilicet faciet post temporalem huius sæculi volubilitatem , cœlum inæternum quiescens.

CAPVT LVII.

PSal. 77. ita scriptum est : *Mandauit nubibus desuper , & ianuas cœli aperuit. Pluit illis manna ad manducandum.* (paucis interpositis.) *Transtulit Austrum de cœlo, & induxit in virtute sua Africum. Et pluit super eos sicut puluerem carnes , & sicut arenam maris volatilia pennata. Et ceciderunt in medio castrorum eorum , circa tabernacula eorum. Et manducauerunt , & saturati sunt nimis , & desiderium eorum attulit eis , & non sunt fraudati à desiderio suo; adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos. Et occidit pingues eorum, & electos Israël impediuit.*

Mannæ consideratio.

Multi cēsent aliud fuisse illud quod filiis Israël pluit in deserto, ab eo medicamine quo expurgandi gratia vtimur aëreo, vocato melle & manna , cuius prouentus maximus est quotannis in Calabria;& in locis quibusdam Hispaniæ etiam raris annis gignitur , quandoquidem censent fieri non posse vt illo vescerentur,& nutrirentur,quin diffluerent potiùs penitus dissoluti ac laxati, Cæterū ex descriptione mihi videtur constare, eandem omninò rem esse : nam,vt dicitur c.11. Numer. *descendebat noctu in castra cum rore.* Argue (vt c.16. Exodi) *apparuit in solitudine minutum, & quasi pilo tusum in similitudinem pruinæ super terram.* constat verò hanc esse ipsissimam generationem mannæ qua ad expurgationes vtimur. Tametsi enim quidam putauere esse potiùs gummi genus , quod exsudaret ex arboribus, aut lacrymam , alij opificium quoddam vesparum, aut apum aut muscarum quarundam intuenti tamen constare facile potest , esse rorem quendam crassiorem , maturationem quandam à Sole recipientem,& concretionem à noctis frigore pruinæ more , vespas verò & animalcula eius generis multa, allici eius dulcedine potiùs quàm efficere. si quid verò incisis corticibus destillat,id imbibitum ligno esse rorem. Quo verò

in Exodo dicitur minutum, & quasi tusum, & in similitudinem pruinæ, in Numer. lib. *Erat quasi semen Coriandri coloris bdellij*, nihil est aliud quàm quod Mesues etiam dicit, his verbis: *Diuersificatur autem secundùm diuersitates rerum, super quas cadit, cadens enim super lapides, est sicut gutta parua quæ congelantur, & fiunt sicut germens & cadens super plantas, suscipit de virtute plantarum, & est cum permixtione particularum foliorum & florum. Ex ea quæ super lapides cadit, melior est quæ est sicut semen album, & dulcis, & est recens: post istam verò in bonitate est, quæ est subcitrina.* Ex his verbis constat duplex esse genus mannæ, alterum cadens super frondes, alterum super lapides & terram scilicet) inter hæc verò præstantius esse quod cadit super lapides, quia alterum suscipit virtute plantarum (tametsi vulgò pretiosior est quæ de fronde vocatur, quod quàm sit verum ad præsens institutum non refert) porrò constat quod simile est semini, esse quod super lapides, idque esse grandioribus partibus quàm alterum atque si simul album sit, esse optimum: parum verò ab hoc deficere quod subcitrinum, scilicet colore bdellij. Est enim bdelliũ colore vnguium, hoc est, ab albo vergens in citrinum. Quod igitur vigesimo sexto Exodi describitur, *minutum quasi pilo tusum in similitudinem pruinæ super terram*, esse quod optimum: alterum verò quod quasi semen coriandri, coloris bdellij, secundum tenere bonitatis gradum, consentaneum autem est rationi in tanta copia, esse vtriusque satis multum. Si autem hoc ita habet, vt sanè videtur, quî fieri poterat, vt non laxatis ac dissolutis corporibus perirent? profectò ipsi sentiebant hunc cibum esse leuem. Nam 21. Num. ita conquerebantur, *anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo*, at verò cibos leues, & qui solidam substantiam corporibus non tribuunt, medicamẽta etiam esse, atque expurgare. Hippocrates testatur libello de medicamentis expurgantibus, & fieri quidem potest, vt principio is cibus illis contulerit vt medicamentum, ad deponendam cacochymiam, quam ex esu cucumerum, peponum, porrorum, cæparum, & aliorum, quibus multo tempore in Ægypto erant cibati, contraxerant: expurgatis verò iam, consuetudo fecit idoneum, & suauem cibum. Si enim consuetudo vel ex venenis potest cibum efficere idoneum, quantò magis ex cibis medicamentosis, accedente præcipuè Dei concursu, quo non cibus solùm, sed suauissimus etiam, & delectamentum omne in seipso habens efficiebatur? Neque enim hunc eleuo, cùm naturales rerum causas inuestigo, sed laudo infinitam eius sapientiam, qui ita omnia disponit, vt etiam quæ sunt

Mannæ diuersitas.

Bdellium.

porten

portentosissima, videantur bona ex parte secundùm naturalem rerum ordinem euenisse.

Vt & cùm populus querulus carnes posceret ad vescēdum, arreptas trans mare coturnices detulit, auiculas scilicet, maximo agmine trans mare impelli solitas vento vehementi, atque volantes circa terram altitudine tantùm duorum cubitorum, vt ita facilè omnibus caperentur. Vt autem transferret, abstulit Deus Austrum de cœlo, & in virtute sua induxit Africum, ventum scilicet vehementem, & procellosum. de quo Virgilius primo Æneidos, *Vnà Eurus Notúsque ruunt, creberque procellis Africus.* esse verò hæc omnia coturnicū naturæ, & passionibus conformia, naturales quoque cognouerunt. Nam Plinius capite vigesimotertio, libri decimi, ita inquit: *Coturnices antè etiam semper adueniunt, quàm grues, parua auis, & cùm ad nos venit, terrestris magis quàm sublimis.* & paulo post, *Austro non volant, humido scilicet & grauiore vento: aura tamen vehi volunt propter pondus corporis.* Rursū paulò post, *Aquilones ergo maximè volant.* Sed cur (dices) non induxit Deus Aquilonem, sed Africum? quia (arbitror) Africus vehemētia est proximus Aquiloni, situ verò est proximus Austro, cùm sit inter hunc & Zephyrum, amat verò suauitas disponendi rerum causas, minimas commutationes. Accedebat situs locorum: si enim Africus qui transuersum flat iuxta Austrum conturnices in castra impulit, Boreas qui est è regione oppositus, expulisset potiùs. Hucusque igitur nulla vis est illata naturæ, sed secundùm eius ordinem disposita omnia, velut etiam cùm Deo visum est, populum ob pertinaciam punire, ille ipse carnium esus, quem tantopere expetiuerant, attulit perniciem multis, vt vocatus is locus sit, *Sepulchra concupiscentiæ.* Nam cùm illi desueti iam cibis solidis, auidissimè sese carnibus repleuerint, comedentes vsque ad satietatem, vt odor carnium per nares expiraret, lethalibus morbis correpti sunt. Neque sanè parum ipsa carnium malignitas ad illorum perniciem effecit, coturnix enim venenis vescitur, vnde malignitatem aliquam contrahit, atque, vt Plinius loco citato dicit, eam ob causam eas damnauere mensæ. Narrat etiam Galenus in Doride Bœotiæ, & Thessalia, atque etiam Athenis, multos conuulsione correptos esse esu conturnicum, quæ veratro vescebantur. Rasius quoque & Isaac in suis diætis, & Auicenna secundo canone, & alij omnes Medici qui illos sequuntur, maximè vituperant: adeò vt Aponensis dicat, carnes coturnicum omnium volatilium carnibus esse peiores. Id quod iam dicunt, non ob helleborum solùm, sed per sese.

Coturnicum natura.

Coturnicum monumenta.

Coturnicū cibus.

Horus

Horus Apollo Niliacus narrat eam fuisse Ægyptiis de coturnicibus opinionem, vt in hieroglyphicis eam omnis immunditiei & nequitiæ signum esse fecerint. Itaque hæc omnia, Dei voluntate causas naturales dirrigente, effecta sunt. Quæ sanè nos admonent, ne cùm quidpiam nobis siue commodi, siue damni accidit, in Dei voluntatem referre recusemus, etsi naturales rerum eiusmodi causas agnoscamus, quoniam omnia seruiunt illi.

Coturnices hieroglyphicè.

CAPVT LVIII.

PSal. 93. ita dicitur: *Qui plantauit aurem non audiet; aut qui finxit oculum, non considerat.* Verba hæc cõtinent argumentum quoddam aduersus eorum sententiam, qui Deum esse omninò negabant, aut si cui rei id nomen tribueretur, eam non esse intelligentia præditam, neque omninò vlla cognitione, sed vt Solem, & Lunã, & Stellas, & ipsum primum mobile esse intelligimus, causas quidem eorum quæ in hoc generabiliũ & corruptibilium orbe geruntur; ipsas verò per sese nihil horum quæ efficiant intelligẽtes, efficientes enim nulla electione, aut voluntate, sed naturali quadam vi, aut potentia. Fuerunt verò in hac sententia (ne quis aliter putet) plurimi Philosophorum. Nam, vt refert Plutarchus libello de Placitis capite septimo, Diagoras Milesius, Theodorus Cyrenensis, Euenerus Theagetes, Deos prorsus nullos esse censuerunt. Euripidem quoque fuisse eiusdem opinionis, inquit, dissimulasse verò metu Areopagitarũ, inducentem in tragœdiis Sisyphonem eius sententiæ authorem. Plinius quoque eiusdem sententiæ fuit, siquidem caput septimum libri secundi, quod est de Deo, post multa alia, non sine magna impietate, his verbis claudit: *Per quæ declaratur haud dubiè naturæ potentia, idque esse quod Deum vocamus.* Lucianum quid commemorem, qui nullis non modis deridet omnes de Deo sermones, sed & Stoici omnes videntur mihi, etsi Deum nominent, nulli tamen intelligenti causæ id nomen tribuere; nam censent Deum esse ignem artificem, via procedentem in mundi creatione, vniuersas seminales rationales intra se complectentem, per quas omnia è facto fiũt. Insuper spiritum per vniuersum mundum penetrantem: appellationes autem identidem mutantem, per vniuersæ naturæ quam peruadit confinia. His verbis nihil aliud mihi videtur signi

Deũ esse probatur.

significari quàm Deum esse, quem ego apello ignem permeantem per omnia, & spiritum Domini vocari in sacris, interpretatus sum super primo capite Geneseos. Epicurei (vt Cicero mihi videtur rectè censuisse) nihil de Diis seriò affirmarunt. Sceptici verò de Deo an sit, vt de re alia omni dubitant, vt videre est apud Sextum Philosophum capite primo, libro tertio Pyrrhonicarum hypotheseon. Argumenta verò omnia negantium Deum esse qui prouidentiam habeat rerum humanarum, ferè mihi videntur in hæc tria redigi, quæ apud Plutarchum reperies loco citato. Primum, qodque Plinius maximi facit, si Deus est, nihil est ei factu impossibile, at verò (inquit Plinius) *non est Deus qui possit omnia, quia non potest sibi mortem cōsciscere, si velit, neque mortales æternitate donare, aut reuocare defunctos, neque facere vt qui vixit, nō vixerit, qui honores gessit, non gesserit, neque vt bis dena viginti non sint, neque habet vllum in præterita ius, nisi obliuionis*. fit igitur (inquit) vt Deus nihil aliud sit quàm ipsa natura, siquidem Dei potentia nulla est, nisi naturalis, non est igitur vllus Deus, qui voluntate & cognitione operetur. Secundum, si Deus est, is est omni ex parte beatus, si tamen curas gereret rerum humanarum, haud dubiè sustineret magnam molestiam & angeretur. Tertium, si Deus est, & curam gerit rerum humanarum, quam ob rem cum pessimo quoque fortuna præclarè agere solet, contrà cum præstantissimo quoque pessimè? hoc argumentum Sextus Philosophus ita premit. Siquidem Deum esse & prouidere dicunt, aut prouidet omnibus, aut aliquibus, si quidem omnibus prouideret, non esset neque malum vllum, neque vitiosus vllus, neque vllum vitium: at verò vitio plena esse pleraque videntur; non ergo omnibus prouidet Deus. sin autem aliquibus prouidet, aut vult & potest prouidere omnibus, aut vult quidem, sed non potest, aut potest quidem, sed non vult, aut neque vult neque potest. Si vellet & posset prouidere omnibus, omnibus prouidet, si vult, sed non potest, eius vires superabit ea causa, ob quam non potest prouidere illis quibus non prouidet, si tamen potest prouidere, omnibus & non vult, inuidus esse existimari possit: quòd si neque vult neque potest, fit & inuidus & debilis. Hæc autem omnia incidunt in maiorem impietatem. Non est igitur Deus qui prouideat, sed aut nullus Deus est, aut is est prima causa sine vlla cura, quin & sine vllo rerum aliarum sensu. His adeò stultis cogitationibus, quas vnico illo carmine Psal. 52. complexus est Dauid, *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus*, occurrit nunc idem vates, dicens, *Qui plantauit aurem non audiet, aut qui finxit oculum non considerat?* quasi

Tria argumenta Philosophorum negantiū Deum esse.

quasi dicat, quandoquidem non omnia quæ sunt, sunt entia per se, sed alia ex aliis, & ab aliis fiunt, & in iis quæ fiunt, sunt quædam sensus expertia, quædam sensu prædita, necesse est eam causam à qua quæ sensu participant sunt effecta, sentientem etiam esse, alioqui dedisset virtutem qua careret, effecissetque aliquid se præstantius, quod rerum naturæ repugnat. Nullum enim inter Physicos magis receptum axioma, quàm nihil operari posse vltra gradum suæ perfectionis. Si igitur sentiendi facultas est in posteriorum quibusdam, necessariò fit & in prima causa. Quapropter fieri non potest, vt qui plantauit aurem non audiat, & qui fecit oculum, non consideret. Porrò auris & oculus, & quæcunque alia nostri corporis organa, maximè verò hæc quæ sensuum sunt, ita sunt composita, & ad actiones proprias accommodata, vt nulla vel excogitari possit aptior compositio. Quæ res haud dubiè, nisi stupidis, euidenter indicat, ea non casu, ita aut aliter cadentibus corpusculis, aut elementis constitisse, sed in summa sapientia effecta esse. Nullatenus ergo à facultate cognitionis experte, sed sapientissima. Licet apud Galenum octauo libro de vsu partium, mirabilem sapientiam in effingendis audiendi & videndi organis legendo meditari. Quis hominum dubitet anfractuosum illum aurium porum, tortuosumque, neruo quodam quartæ coniugationis eorum qui nascuntur ex cerebro, substratum, & cute prætereà duriuscula contectum, & in osse durissimo formatum, non temerè effectum esse, ibi, & talem, sed audiendi gratia? si enim neque alia in parte, neque aliter effici posset, vt esset transmittendis in animam sonis adeò aptum, euidens coniectura est, ab aliqua sapiente causa esse aptatum. Nam præterquàm quod ad securitatem & tutelam cerebri, vt Galenus indicat, fecit illa flexuosa meatus figura, ad ipsos sonos qui aëris motitatione constant excipiendos præcipuè esse factam, indicant mihi euidenter conchæ quæcunque illam et figura cauæ, flexuosæ scilicet, & contortæ. Eæ enim auribus admotæ, ex eo solo quem intra se continent aëre, etiam nullo extrinsecus accedente motu, tinnitum edere continenter sentiuntur, adeò facit illa figura vt aer inclusus sonet. Porus ergo ille accommodatissimus effectus est, vt illam ab aere passionem excipiat, neruus verò quorsum eò venit ex cerebro, nisi vt deferat facultatem quæ percipiat? vt certè ad oculos primi veniunt ex cerebro molliores, & rariores, copiosiores spiritus, quibus ad videndum erat opus excepturi. Iam verò in ipsis oculis humor vocatus crystallinus, rotundus quidem, sed secundùm faciem externam habens peripheriam maioris circuli, quid aliud est, quam spe-

Aurium consideratio.

Oculorum fabrica.

culum cryſtallinum, colorum fulgoribus, ſeu ſpeciebus recipiendis accõmodatiſſimum. Tunica cornea totum oculum extrinſecus finiens, quid aliud quàm laterna cornea, ad recipiendum externos, & reddendum internos fulgores? adeò mihi videntur in hac parte homines non ſolùm quod ad figuram attinet, ſed in ipſa materia ſpeculorum & laternarum deligenda, imitati ſapientiam noſtri formatoris. Mitto dicere mirabiles vſus tunicæ vueæ, cuius media perforatione conſtat pupilla, & circulo varicolore iridem refert. Retiformis etiam arachnoydis, & coniunctiuæ, & humorum aquei & vitrei: quin & palpebrarum, & ciliorum, & ſuperciliorum, atque adeò ipſorum oſſium, integro enim ad recenſendum libro opus eſſet, neque eo exiguo. Vnico verbo indicabo hæc omnia atque eorum ſingula ſapientiſſimè, & magnæ cuiuſdam vtilitatis gratia eſſe ita aptata. Deme aut muta quodcunque horum, vel pilos ciliorum, aut ſuperciliorum velle: manifeſtam noxam inferes viſioni. Nihil igitur horum effectum eſt, hoc, vel tale, fruſtra, neque ornatus ſolùm gratia, ſed propter ipſam viſionem, aurium etiam, & auricularum eadem ratio eſt. Quo pacto ergo poſſit qui fecit hæc, intelligentia eſſe orbatus? ac non potiùs ſapientiſſimus? effecta verò eſſe ab aliquo neceſſe eſt, ſiquidem, vt in huius operis initio monſtrauimus, effecta ſunt, & non à ſeipſis. Nunquid igitur, qui fecit aurem non audiet? aut qui finxit oculum non conſiderat? Rurſum ſi auris ob auditum eſt, vt re ipſa conſtat, ac nemo ſanus neget, ob auditum certè effecta eſt; is ergo qui fecit, ob auditum fecit. Si enim non conſtitit caſu, neque præter intentionem agentis conſtiterit. Præuidit ergo qui fecit aurem, à principio auditionem, ſiquidem finis eſt quod primum in intentione. Vidit ergo aut in ſeipſo aut extra ſe. Extra ſe quidem non potuit, quia ante aures non poterat eſſe auditio: vidit ergo in ſeipſo, quapropter neceſſe eſt, vt qui ab initio fecit aurem & oculum, audiendi & videndi habuerit in ſe facultatem, & aures, & oculos. Quia ſi hæc omninò non fuiſſent, neque ſciri, quare neque fieri omninò poſſent. Igitur hac ratione euidenter conſtat, fieri non poſſe vt quis fecerit aurem, & non audiat, & oculum, & non conſideret. Vt igitur ſolùm des (eſt verò id anteà indicatum) hæc effecta ab aliquò eſſe, neque conſtitiſſe per ſe ab æterno, conſtat: eum qui fecerit, & videre, & audire, & conſiderare res humanas. At dices, ſi videt & audit, omninò ſentit, patitur certè à ſenſibilibus, nam vt Ariſtot. indicat, ipſum ſentire pati quoddam eſt: neque ſanè ſine paſſione corruptiua agitur, nam comitantur ſenſum voluptas & dolor, quorum alterum cum corruptiua

agitur

agitur passione, alterum verò alterius est comes, vt & reliqua contraria. Si igitur sentit (dices) potest & voluptate frui & dolere. Si autem hoc, & alterari & corrumpi: hæc verò aliena admodùm sunt ab eo quod æternum, igitur & sentire alienum ab eo est. Porrò dices, non solum nostro argumento fieri, vt vim habeat percipiendi sonos & colores, sed & aures, & oculos, & nares, ac denique alia omnia quæ fecit, siquidem necesse est præuiderit quæ fecit, non autē extra se. Ita est profectò, habet in sese omnia, non tamen vt extant extra illum, sed præstantiori quodam modo, atque vt in æterno exemplari, quod anteà etiam vel ex sententia Platonis indicauimus. Itaque audit, & videt, non tamē, vt nos, sed præstantiùs multò, ac citra omnem passionem vnica simplicissimaq; notitia agnoscens omnes, siue sonos, siue colores, ac denique omnia quæcunque sunt, fuerunt & futura sunt. Non igitur fieri potest, vt qui fecit aurem non audiat, & qui fecit oculum non consideret, neque enim quia perfectiùs videt & audit, negandum est videre, & audire, quin potiùs asserendum videre & audire omnia, atque esse sapientissimum, & prouidentissimum, atque vt nihil sine eius potentia, ita neque sine eius sapientia & bonitate geri. Neque verò atheorum argumentis respondere difficile. Pro primo dicimus eos rectè asserere, si Deus est, eum esse omnipotentem: at verò falsò assumere, non esse qui faciat quidpiam supra naturæ vires. Confirmauit enim Deus Optimus Maximus, quam de se voluit haberi fidem, innumeris neque ineuidentibus miraculis, siquidem suscitabit mortuum quatriduanum, & quod est multò maius, ipse etiam triduanus surrexit à mortuis. Dices hoc ipsum negabit Atheus. Dicet igitur multos, eosque aliòqui optimos viros, neque pecuniarum, neque gloriæ cupidos, adeò nihil sibi inde aucupantes, vt omnes, nullo ferè excepto, in confirmationem fidei mortem & tormenta libenter subierint, eosque per vniuersum orbem dispersos, vno ore, pro amico, multò antè contumeliosè ne necato mentitos esse, hisq; ipsis iam occisis, innumeros posteà sapientissimos, grauissimos, & sanctissimos viros, rebus omnibus posthabitis, vsque ad sanguinis effusionem leuiter credidisse. Quæ potest esse aut excogitari maior perfidia? petet Athens, vt illi indicem hæc ita esse effecta vt narrantur. Non possum aliter quam testimonio sacrarum literarum, & consensu mundi totius atque multorum sæculorum, & (quod est maximum) consonantia omnium testimoniorum veteris, & noui testamenti, & consensu historiæ prophanæ cum sacra. Quæ argumenta diligentissimè persecutus est Diuus Augustinus in libris

Deus omnia in se habet.

Respondetur argumentis Atheorū.

de Ciuitate Dei, & post illum Diuus Thomas contra gentes. Sed quo pacto indicat mihi Atheus, nihil horum effectum esse? quia (inquit) fieri non potest Sed cur non potest fieri; quia (inquit) nihil tale effectum est vnquam. Quid si effectum est; non est (inquit) itaque probat idem per idem, atque, vt dicunt, vtitur circulo, petitque credi sibi soli sine vllis testimoniis, potiùs quàm nobis cum tam multis. Longè stultius est putare, non esse Deum omnipotentem, quia non potest sibi mortem consciscere. Nam cùm mori pati sit, non agere, non posse mori roboris sit, non debilitatis. Iam verò non habere ius in præterita, hoc est, non posse facere, vt quæ facta sunt, facta non sint, & neque in præsentibus posse facere, vt non sit, quod sit, cùm est, quia hæc omnia continent contradictionem. Id verò quod contradictionem continet, nihil est, quia negatio tollit affirmationem & affirmatio negationem; igitur qui potest omnia quæ contradictionem non continent, nihil est quod non possit, & qui in his næuis hærent, non mihi videntur vt sapientes dubitare, sed vt quiuis ex indocta plebe Veniamus ad reliqua. Miserum dicunt futurum Deum, si quis sit qui rerum omnium humanarum gerat curam. Vtinam in miseriis ponerent homines rerum gerendarum sollicitudinem, ne essent adeò ambitiosi Vt verò homo qui multarum rerum curam habeat, sit miser Deus tamen minimè miser sit Miseria enim non est in prouidentia, sed in defatigatione, Deus verò defatigari non potest, siquidem nullo labore rerum notitiam conquirit, nullius obliuiscitur, sed omnia præsentia, præterita & futura, vno intuitu videt ipse existens simplicissimus, & nullius alterationis capax. Quantum autem faciat ad indolentiam simplicitas, Philosophi optimè intellexerunt, nam vel ipsum hominem dicit Hippocrates libello de natura humana, si vnum esset, hoc est vno constans elemento non doliturum, nedum Deus, qui non Physicæ solùm, sed & Metaphysicæ compositionis est expers. Quid ergo stultius, quàm timere ne prouidentia fiat miser qui nullatenus possit defatigari? Quid addunt præterea? Non videri Deum prouidentiam habere rerum humanarum, quandoquidem cum deterrimo quoque videtur fortuna optimè agere, & cùm præstantissimo quoque pessimè. Argumentum hoc tractauit disertissimè Dauid Psal. 72. his verbis: *Et dixerunt Quomodo scit Deus & est scientia in excelso? Ecce ipsi peccatores & abundantes in sæculo obtinuerunt diuitias. Et dixi, Ergo sine causa iustificaui cor meum.* Respondet verò mox ipsemet huic dubitationi, dicens: *Existimabã vt cognoscerem hoc: labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei, & intelligã in nouissi*

Deus omnipotens.

Atheorũ reprehensio.

nouissimis eorum. Quasi diceret, non possis intelligere, quantumuis labores, quæ sit causa qua impij in hoc sæculo prospere agant nisi intres in considerationem diuinorum mysteriorum, & intelligas quæ fient in nouissimis eorum Sed quæ sunt hæc? *Quia ecce* (inquit) *qui elongant se à Deo peribunt & perdet Deus omnes qui fornicantur abs se.* Post nouissima scilicet, & in futuro sæculo. Itaque hoc argumento non fit, vt Deus non prouideat rebus humanis, sed quandoquidem aliis argumentis constat prouidere, at nihilominùs in hoc sæculo sæpe agitur meliùs cum deterioribus fit; vt teneamur sperare aliud sæculum, in quo reddatur vnicuique secundùm opera sua. Itaque hoc argumentum non tollit de prouidentia Dei fidem, sed excitat spem futurorum bonorum, quia vt in hanc ipsam sententiam inquit D. Paulus 1. ad Corinth. c. 15 *Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Non est autem consentaneum, vt qui meliores, sint miserabiliores, cùm Deus sit optimus, videatque & audiat omnia. Speramus igitur non in hac vita tantùm, sed in futura potiùs, in quam boni resurgent induti immortalitate, mali autem in æternam perditionem. Itaque quia videmus sæculi huius bona magna ex parte esse collata in deteriores, non negamus Dei prouidentiam, sed intelligimus fines bonorum & malorum non esse in hoc sæculo, & quia alicubi esse oportet, excitamur in spem post mortem futurorum: interim suspicientes Dei bonitatem infinitam, qui in malos etiam est bonus, hæc qualiacunque bona illis tribuens, bonis verò verè bona, & nunquam interitura reseruans, quorum hîc inopia exercens, reddit digniores. Hoc eodem modo concludit Plato decimum librum de Rep. siue de iusto, hoc eodem argumento confirmans, & Deos habere prouidentiam, & animas nostras aliud sæculum manere.

Impij cur prosperentur.

CAPVT LIX.

PSal. 92. ita scriptum est. *Etenim firmauit orbem terræ qui non commouebitur.*

Arist cap. 13. lib. 2. de Cœlo inquit: *Mentis est ratione non admirari, curnam parua terræ globa, si elata dimittatur, fertur quiescereque non valet, & quo est maior, eò celeriùs fertur, vniuersa autem terra, si quis ipsam sublimem eleuatamque dimittat, ferri non potest.* Nunc verò tantum pondus quiescit. hoc est, miretur quispiam quo pacto fiat, vt tantum terræ pondus quiescat

in mundi medio, nulli rei innitens, nullis firmioribus cæmentis fundata, sed in aqua & aëre vndique pendens, cùm præcipuè videamus, minimi etiam ponderis frustulum si dimittatur in aëre, nulla alia re sustentatum, decidere, neque manere posse. Hæc dubitatio plurimum torsit veteres Philosophos, coniecitque in solutiones longè diuersas, quarum tamen pleræque, vt bellissimè dicit ibidem Aristoteles, absurdiores sunt ipsa dubitatione. Nam Empedocles infinitam esse terræ profunditatem, ideóque quiescere, quasi radicibus infinitis firmatam. Thales innatare in aqua vt lignum quoddam. Anaximenes, Anaxagoras, & Democritus amplam esse, & ob latitudinem quiescere, quòd subiectum aërem secare non possit, constat verò hæc omnia absurda esse. Nam terram rotundam esse, certæ cuiusdam magnitudinis, æquidistantem à cœlo secundùm totam superficiem, experimento constat, quare infinita non est, neque latitudinem planam habet, neque hoc hemisphærium illi magis innititur, quàm illud huic, sed in centrum nituntur omnia. Porrò si terra ampla est, & figuram habet tympani, ac proinde non potest secundùm latiorem superficiem secare aërem: cur tamen secundùm superficiem angustiorem non findit & elabitur? cur enim potiùs nitatur in hanc cœli partem, quàm in illam? Iam verò si terra aquæ innatat, ipsa aqua quo sustentatur? quòd si aqua pendere potest in aere, possit & terra, quæ enim maior dubitatio? neque igitur supra aqua, neque super radicibus, vel cæmentis infinitis firmauit Deus orbẽ terræ, sed, vt inquit Iob c. 26. *super nihilum appendit.* Certè ex hoc, vt ex aliis multis, quæ in natura rerum eueniunt mirabilia, nos prouocant sacra eloquia in Dei Opt. Max. admirationem. Nam & Esaias capite quadragesimo ita inquit: *Quis appendit tribus digitis molem terræ?* & rursum paulò infrà: *Nunquid nõ intellexistis fundamenta terræ?* rursum capite quadragesimo secundo, inquit, *Hæc dicit Dominus Deus creans cælos, & extendens eos, firmans terram.* Itaque gloriatur Dominus Deus, quòd sine vllis fundamentis, sed super nihilo firmauerit. Nimirum Dei imperium firmius omni fundamento est. Sed quoniam Deus omnia disponit suauiter, neque vlli æternã infert violentiam, necesse est, ita sit terra super nihilo firmata Dei iussu, vt ipsa non repugnet, sed ita ei obsequatur, vt verè secundum suam naturam locata sit. Inuestiganda igitur nihilominùs causa est naturalis, qua terra ita locata quiescit, neque vnquam commouebitur. Plato in Phædone ita inquit: *Persuasum mihi quidem est primò, si est terra necessitate eiusmodi, vt nunquam decidat, sed ad eam sustinendam satis id esse, quod & cælum vndique*

Falsa Philosophorũ opinio de terra.

Terra immobilis.

dique sibiipsi simillimum est omninò, & terra vndique æquilibris in similis alicuius medio posita, neque magis neque minus potest in partem aliquam inclinari, cumque similiter se habeat, ab inclinatione erit aliena. Hæc Plato. Cuius opinio plurimis arridet; videturque optimam & facillimam causam reddere, cur non ruat terra, nimirum quia non est cur huc quàm illuc potiùs rueret, rotunda cùm sit, & in medio posita. Ad hanc etiam opinionem alludit Ouidius dicens: *Ponderibus liberata suis.* Sed si ea esset verè causa, fieret, vt si extra centrum mundi posita dimitteretur, rueret in eam cœli partem, quam haberet propiùs, ideò enim non ruere dicebatur, quòd in medio sita in nullam potiùs partem inclinet. Deinde fieret, vt si terræ figura deficeret ab sphærica, & in alteram partem, vt in Septentrionem verbi gratia extaret, in eam cœli partem rueret, velut deficiente æquilibrio, & in eam partem potiùs inclinante pondere. At verò absurdum est, vtrumque horum, nam quoquò rueret, pondere rueret, pondus verò non fert in cœlum (qua enim ratione pondus ferat quà leuitas?) sed in contrarium. Leuitas autem fert versus cœlum, ergo pondus ad partem à cœlo remotissimam, putà ad centrum mundi. Ergo terra siue extra centrum poneretur tota, siue mutata figura in alteram partem extaret, rueret eò vsque, vt centrum ponderis sui in mundi centro collocaret. Dico autem centrum ponderis, quia si mutata figura extaret, non esset idem centrum ponderis & magnitudinis, sisteret verò in mundi medio ponderis medium, quia pondus causa descensus est. Si verò non mutata figura, sed à medio mundi aliquatenus pulsa emineret in alteram partem, rueret sanè tunc quoque, & medium suæ magnitudinis, & mundi totius idem esse faceret, quia nulla alia ratione potest aliis omnibus elementis substare. Amat verò id eius natura, quia est omnium crassissima: est verò is naturalis omnium corporum ordo, & cuius comparandi gratia mouentur per seipsa, hoc est, neque pulsa, neque tracta, neque portata, neque volutata, sed sponte naturæ, vt crassa sint sub tenuibus: est autem in vniuersa infimus locus, qui & intimus, putà centrum, supremus qui & extimus, putà cœlum. Quia vniuersi partes non possunt ad aliud quodpiam extra ipsum referri, vt in corporibus singulis, velut in ouo vitellus est pars intima, non tamen eadem infima, quia est quædam albuminis pars inferior, quæ scilicet longiùs abest à cœlo, in ipso autem orbe non ita, quia non est

Centrum locus infimus.

extra illud aliud ad quod eius partes referantur, sed est infra; quod continetur, supra verò quod continet; continetur verò ab omnibus quod in centro situm est, cœlum autem omnia continet. Hæc igitur causa est, qua terra extra centrum acta, aut altera ex parte eminens, rueret in centrum, & eadem, quia non ruit à centro. Nam quo pacto possit à centro, & ad centrum naturaliter ferri, contrariæ cùm sint tales lationes? neque certè re ita perspecta, vlla superest dubitatio. Nam particula terræ in aëre demissa, non fertur vnquam in eam cœli partem cui est propior, sed versus centrum, neque si iuxta ipsum cœlum dimitteretur, maneret, quamuis cœlum firmum, & velut ex aëre fuso esse indicatum anteà est. Non ergo quærit ruens, rem firmam cui adhæreat, sed ordinem quem naturaliter expetit, ne sit, scilicet super re tenuiori, sed tenuioribus omnibus substet. Terra ergo tota, cùm ita locata sit, non possit vnquam ruere: igitur firmauit Deus orbem terræ, non aliter, quàm rectè, ac secundùm eius naturam collocans, hoc est, in mundi medio, qui idem est locus infimus. Verùm quia, vt diximus, si alteram in partem extaret, velut si nunc ad Aquilonem aut Austrum tuberculum magnum terræ aliquod innasceretur, rueret, non quidem in cœlum eò versus (vt timere videbatur Socrates in Phædone) sed in sese ipsam, vsque dum centrum sui ponderis teneret mundi medium, necesse est vt hunc quoque casum Deus prouideret, efficiens ne aliquam in partem terra extet potiùs, sed omni ex parte sit æquilibris: hoc autem æquilibrium, siquidem terra esset perfectè sphærica, & secundùm omnes partes æquè crassa, nulla alia ratione indigeret, nam esset ita idem centrum magnitudinis & ponderis: verùm ob aquarum distributionum, & alias necessitates, oportuit vt terræ partes essent aliæ aliis altiores, ac nihilominùs vt firmiter quiesceret, oportuit vt nullæ partes potiùs quàm sibi oppositæ extarent, aut vt illa eminentia oppositarum partium crassitie pensaretur ad æqualitatem.

Montium & collium inæqualitas.

Necesse est igitur vt Deus montes, & colles, ac denique omnia terræ tubercula, ad æqualitatem ponderis terræ partibus distribuerit, æqualia æqualibus opponens, ne alia ex parte grauior facta terra, rueret in seipsam, aliud centrum quærens, quòd esset sui ponderis, etsi non esset suæ magnitudinis, velut de iis quæ vehuntur in aqua monstrat Archimedes. Iustam hanc partium orbis terræ dispensationem optimè cecinit Esaias cap. 40. dicens: *Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera?* ob hanc igitur æqualem distributionem partium, & quia in medio collocatus est

terræ

terræ orbis, non commouebitur.

Neque verò illa æqualitas partium, est extra id quod amat rerum natura, imò est quoddam naturæ bonum, non in vniuerso solùm, sed in vnoquoque spectabile. Galenus enim multis commendat, in opere quod de vsu partium scripsit, hanc partium æqualitatem in corpore humano, licet verò eandem contemplari in musica & culice, & arbore, & arbusto, & herbula, & re quacunque integra, vsque adeò fecit Deus omnia in pondere & mensura. Itaque ne terra per aërem in quo videtur pendere, rueret, prouidit Deus, illam sub aliis omnibus mundi partibus collocans: ne rueret in seipsam, aut commoueretur, prouidit, librans in pondere montes, & colles in statera Duplici ergo ratione firmauit orbem terræ qui non commouebitur.

CAPVT LX.

CAp. 25. Prouerb. *Acetum in nitro qui cantat carmina cordi pessimo.* Comparat Salomon carmina salutaria, decantata homini qui sit corde pessimo, aceto in quo dissolutum sit nitrum. Quæ quàm sit apposita, comparatio, quiuis facilè intelliget, perspectis iis quæ de talibus carminibus à Philosophis, & de nitro in aceto à veteribus Medicis scripta sunt. Plato in Charmide in persona Socratis multis verbis docet, morbos animi curari incantationibus, atque animi morbis sublatis, plerunque salutem in corpus redundare, tollique capitis dolorem, & multa alia mala, incantationes verò præclaris sermonibus contineri, quibus animæ temperantia tribuatur. Itaque sunt hæ incantationes, seu decantata carmina exhortationes, increpationes, ac denique disciplinæ omnes, quæ ad Dei timorem, & virtutum cultum nos alliciunt Maximæ scilicet ægri animi medelæ, quæ sanè à sapiente, & qui ex Deo est, libentissimè suscipiuntur, ei verò qui corde est pessimo, aceto in nitro, seu nitro dissoluto in aceto similes occurrunt. Principiò enim molestæ sunt, & mordent acriter, posteà verò extergunt & eluunt sordes animi, nisi quis iam est immedicabilis. Talis enim semper auersatur, & respuit, læditúrque omni curatione magis. De nitro verò à Dioscoride cap 89. lib. 5. ita scriptum est: *Purulentas aures & sonitum earum sanat, sordes expurgat cum aceto instillatũ.* Galenus quoque tertio de compositione medicamentorum secundùm locos, ex Archigenis sententia commendat ad aurium sonitus, acetum

Aceti in nitro soluti vis.

Aures purgantia.

cum nitro. Vt itaque nitrum cum aceto instillatum in aures, earum eluit sordes, & sonitus, seu tinnitus earum sanat, ita exhortationes sanctæ sæpius instillatæ in aures, etiã pessimis sordes anni eluunt, & varias perturbationes, quasi sonitus aurium prohibentes audire veritatem, sanant. Mordent verò, neque sine magna molestia ab ægro animo suscipiuntur, non aliter ac acetum & nitrum. Vtrunque enim per se, ac simul ambo, vbi in purulentas, & exulceratas aures instillatur, mordet, durátque ea mordicatio, vsque dum pars sanescit, & cute obducitur.

CAPVT LXI.

IN eodem 25. Prouerb. *Sicut frigus niuis in die messis, ità legatus fidelis ei qui miserit eum, animam ipsius requiescere facit.* Et paulò infrà in eodem cap. in eandem sententiam dicitur; *Aqua frigida animæ sitienti, & nuntius bonus de terra longinqua.* Itaque coniunctis ambobus locis facilè intelligimus potum aquæ refrigeratæ admota niue in die messis, hoc est, in æstate, facere requiescere animam potantis, vt nuntius seu legatus missus è terra longinqua cùm est fidelis, facit requiescere animam eius qui misit eum. Quoniam scilicet, fiduciam habet in nuncio fideli is qui misit eum, ac proinde requiescit animus eius. Possit hic Physicus pro potu niue refrigerato testimonium accipere; atque tempus vtendi illo discere, non minus quàm à Galeno: siquidẽ verba illa, *Animam ipsius requiescere facit*, vsum innuũt, illa verò, *In die messis*, tempus vtendi. Nimirum anima Physicè plerisque vocatur ipsa respiratio, seu qui respirando attrahitur spiritus. Atqui Diogenes, vt tradiũt qui de eius placitis scripserunt, in eo aëre animæ essentiam esse putauit. Sed vtcunque de animæ essentia sentiat Physicus, quia respiratu vita seruatur, ipsam respirationem animam vocat, atque huius ipsius facilitatem, seu tranquillitatem, animæ requiem. Itaque facere animã requiescere, est Physicis, respirationem facilem reddere, id verò fit, igneũ calorem extinguendo, atque hominem attemperando. Quod, cùm febris calor igneus sit, constat, vt possit à multis febribus liberare, atque ita esse vilissimum, cùm tempestiuè adhibetur. Intempestiuus enim eius vsus multorum malorũ causa esse potest. Quæ Hippocrates ferè colligit in Aphorismo dicẽs: *Frigida velut nix & glacies, pectori innimica sunt, tusses mouent, sanguinis eruptiones, ac defluxiones faciũt.* Rursus in alio Aphorismo: *Frigida inimica ossibus, dẽtibus, neruis, cerebro, spinali medullæ.*

Aquæ frigidæ potus.

&

& rursus: *Frigida conuulsiones, antrorsum ac retrorsum, distentiones, nigrores, rigores febriles. Opportunitas verò est,* vt Galenus libello de cibis boni & mali succi inquit, *in æstate non quibusuis sed iis tantùm qui exercentur dare, ne, scilicet æstu forti & exercitatione inflammati, in causones incidant.* Quorum generationem Hippocrates in libris de ratione victus in acutis, his verbis docet: *Febris autem ardens fit, cùm resiccatæ venulæ tempore æstiuo acres ac biliosos ichores in seipsa trahunt.* Fit autem plerunque ex longo itinere, & longa siti, cùm resiccatæ venulæ acres & calidas fluxiones in seipsa attraxerint. Cùm igitur hæc sit causonis generatio, & his causis fiat, constat nulla ratione posse præcaueri meliùs, quàm eo tempore, iis qui in talibus versantur causis, dato potu frigido, foréque vt venæ refrigeratione temperentur, & spiritus, qui æstu & exercitatione redditur difficilis, requiescat, fiatque facilis ac moderatus. Causonis generatio.

Facit igitur talis potus, animam requiescere in die messis, hoc est, in æstate & labore. Quo enim potiùs vteretur, quo significaret æstũ & laborem, quàm messis; non autem solis messoribus, sed & omnibus hominibus negotiosis, qui per æstatem non possunt se horis meridianis domi continere, & iter agentibus vtilis is potus est, siquidẽ inde febres ardentes solere cieri Hippocrates author est Neque verò tunc omnibus vtendũ tali potu est, sed quibus nulla pars earũ quæ eo lædi solẽt, insigniter est debilis; thorax dico, pulmo, cerebrũ, nerui, spinalis medulla, aut etiã intestina, aut vesica. Quibus ergo talis quæpiã est debilitas, exercitationes & insolationes per æstatẽ deuitentur penitus ne necessariò incidant in alterutrũ. ardentes dico febres, aut illas alias noxas. Vt verò præscripta verba Salomonis continent cõmendationẽ frigidi potus, ita innnũt, ne in æstate quidem nisi exercitatis vtendùm eo esse, in aliis verò temporibus nulli. Non enim simpliciter dicit, frigus niuis requiescere facit animam, sed in die messis? nimirum aliis temporibns, aut etiam in æstate vacantibus hominibus animam sedat ipsa aëris inspirati temperies, aut otium. Verùm de tali potu alibi mihi dicta sunt plura. Hîc pro meo instituto dictum est satis.

CAPVT LXII.

CAp. 1. Eccl. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem semper stat. Oritur Sol & occidit, & ad locum suum reuertitur, ibique renascens gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem, lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur.*

Hoc

De circulari motu.

Hoc quod Eclesiastes obseruauit, nihil aliud est, quàm quod Arist. in duobus vltimis capitibus secundi de ortu & interitu disertè tradidit, puta circularem esse rerũ omnium mutationem, & hinc pendere mundi æternitatem, quoniam scilicet, sola mutatio circularis potest esse perpetua. Partes ergo mundi quæ per se sunt perpetuæ, vt Solem & alia corpora cœlestia, nullam mutationem substantiæ subire, sed circulo volui, accedereque & recedere, eadem numero semper redeuntia: quæ verò corruptibilia sunt, fieri semper ex seipsis circulo nascentia & intereuntia, numero semper alia, sed specie eadem, vt ex aere fit aqua, & ex aqua aer. Hunc generationum abeuntium & redeuntium circulum, quo mundus seruatur, innuit Eclesiastes dicens, *Generatio preterit, & generatio aduenit.* Considerandum verò triplicibus rebus constare mundum hunc, quibusdam enim incorruptibilibus, vt cœlestibus: quibusdam secundùm se totas corruptibilibus, vt singulis brutis & arboribus: aliis corruptibilibus per partes, vt terra, mari, & toto aere; horum enim nullum secundùm se totum corrumpi potest, corrumpitur verò secundùm partes singulas. Corruptibilia primi generis, non aliter seruantur, quam successiua generatione singularium, generatione scilicet prætereunte, & generatione adueniente. Terra autem & mare & ejusmodi semper stant, etiamsi secundùm particulas præ sua mole insensibiles, recipiant accessiones. Sol, & reliqua corpora cœlestia, secundùm se tota & partes omnes inalterata, tantum mouentur circulo, qui motus ad aliorum corporum mutationes, rationem habent causæ. Quia enim hæc circulo voluuntur, illa circulari mutatione, hoc est, eisdem specie rebus abeuntibus & redeuntibus oriuntur & intereunt. Neque sanè illorum cœlestium corporum virtus æquè accedit ad omnia, quæ in generabilium & corruptibilium regione sunt, sed in his ipsis est ordo vt loci, ita & virtutis. Suntque alia aliis efficaciora & perfectiora, mutátque cœlum ipsum alia per alia, velut per tenuiora & superiora, quæ crassiora & inferiora sunt. Proindeque dictum est Empedocli, terram & aquam materiam esse generabilium corporum. vt farinam & aquam, aerem verò & ignem efficientia magis quam accipientia esse, & virtutes præstare magis quàm corpora rebus generandis. Hæc igitur consentaneum est accipere propriùs à cœlestibus vim, quàm in humiliora transmittant. Argumento est, quòd cum inferiora, & densiora, stent in suis locis firma (multóque magis terra) superiora illa & tenuiora cum cœlestibus voluuntur, & illorum persequuntur motum. Aerem enim supremum, & qui iuxta cœlum est circulo

Mũdi partes triplices.

De elementis.

Aëris motus circularis.

circulo volui quotidiè vt ipsum cœlum, indicant cometæ, qui quasi in ipso essent cœlo, videntur aliquando circuire, ignem verò qui & per aerem & per reliqua omnia penetrat, vt omnium tenuissimum motum ipsius Solis tenere, & cum illo circuire, indicat calor qui lumini accedit semper, & tenebrosa deserit, quasi luminis comes indiuiduus Id enim est, quia ignis est assecla Solis. Vt igitur Solis circuitio causa est circuitionis huius substātiæ spiritalis, aereæ inquam & igneæ, ita & hæc spiritus circuitio, causa est generationum, & corruptionum, eorum quæ circa terram, & mare oriuntur & intereunt, atque in his, maximè ignis. huic enim, vt Aristoteles inquit, substrata sunt omnia: vt materia, illeque suo calore efficit omnes naturales ortus, estque, vt in hoc ipso opere anteà interpretati sumus, spiritus qui ferebatur super aquas, & fœcundabat omnia. Breuissimè igitur Ecclesiast. complexus est totam de ortu & interitu tractationem, dicens, mundi huius perpetuum ductum seruari, aliis ex aliis rebus circulo genitis, & generatio successiua rerum numero diuersarum, specie similium, itaque generatione prætereunte, & generatione adueniente: causas verò huius comunicationis rerum esse, quòd terra semper stat in medio mundi firmata (intelligitur verò terræ nomine, totus eius globus, qui terra & aqua constat) & circa eam voluuntur circulo cœlestia, & spiritualia tenuiaque corpora, his enim (cœlestibus inquam & spiritalibus) facientibus, & illis (crassis scilicet elementis) recipientibus, ortus & interitus fiant. Vt verò hæc recipiant, & illa faciant, nihil magis consentaneum, quàm vt illa circumeant, & hæc firma stent, siquidem efficientem causam oportet accedere ad materiam, nulla autem ratione acceditur melius quàm materia quiescente, & effectrice causa accedente omnem in partem, omnem verò in partem non aliter acceditur, quàm circumeundo.

Quapropter facessat iam hinc quorundam veterum sententia, & Copernici argutiES, terra enim stat, & Sol circuit. Neque verò ipsa cœlestia corpora & tenuia elementa, æquè pertinent ad effectiuas causas, sed cœlestia efficiunt solùm, elementa tenuia efficiunt multò magis quàm crassa, ita tamen vt accipiant nonnihil, materiáque sint, alioqui non essent elementa. Neque ipsa cœlestia inter sese, neque tenuia elementa habent pares efficiendi vires, sed in illis Sol, in his ignis præcipua ortuum & interituum causa est, proinde Ecclesiastes patiendi principium in terra quiescente, efficiendi verò in Sole, & spiritu, hoc est, igne, circulo lactis posuit. Eam verò esse vtilitatem circu

Copernici reprehensio.

circularis lationis, vt effectrix causa ad omnes materiæ partes accedat, apertè insinuant illa verba, *Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus.* Nihil est enim aliud, quàm si diceret, in circuitu pergit, vt lustret vniuersa. Porrò nos anteà, super cap. 39. Deut. ex loco & motu Solis, Dei sapientiam commendauimus, & admirati sumus, qui ita illum cœlo locauit, eumque motum tenere iussit, vt nulla se mundi pars absconderet à calore eius.

Solis circuitione. Verùm quod de Solis motu hoc loco dicit, non exiguam ingerit difficultatem. Nam, inquit, *gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem.* Videtur autem hoc non ita habere. Nam Aquilo est ea cœli pars à qua flat Boreas, qui & Aquilo dicitur. Ea verò est vbi situs est polus. Sol verò circuit circa polum, ita vt polus centrum sit eius circuli quem Sol describit, non potest ergo versus polum flecti, siquidem circuli partes omnes distant à centro æqualiter. Neque verò hîc possis dicere quod D. Thomas Aquinas super Iob dicit, Aquilonis nomine significari hemisphærium quod supra nostrum Orizontem est, & huic oppositum dici Meridiem. Quin potiùs, meo iudicio, hinc constat, non esse illam legitimam interpretationem. Nam quis non dicit Solem gyrare per Meridiem, cùm horas nobis exhibet meridianas: constat verò horis meridianis supra nostrum Orizontem esse Solem. Meridies igitur pars nostri hemisphærij est, non quid huic oppositum. Quid ergo dicas? quo pacto flectitur ad Aquilonem? Videtur sanè hoc dictum iuxta sententiam quorundam veterum, qui, vt Aristot. cap. 1. secundi Meteor. narrat, censebant totum mundum secundùm Septentrionalem partem in sublime assurgere, secundùm Meridionalem verò demissum esse, idque non solùm in cœlesti, sed in terreno etiam globo. Itaque habere terreũ globum ad Septẽtrionalem partem velut gibberũ quendam prægrandem, extare enim ad eam partem, & ad meridionalem nutare, Solemque non sub terram, sed circum terram, & hunc Septentrionalem locum circumferri. Itaque diem esse cùm per meridiem circuiret, noctem verò cùm deflectens ad Septentrionem, illo velut terræ gibbero occultaretur. Videtur itaque illi sententiæ locus hic fauere. Sed & quod ponunt, aliique quàmplurimi veteres putauerunt, Septentrionalem cœli partem aliis omnibus esse superiorem, videtur ex sacris posse recipere confirmationem, siquidem Esaiæ 14. capite ita dicitur ex persona superbissimi. *In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamẽti in lateribus Aquilonis*, quasi

scilicet

ſcilicet, Aquilo excelſior cœli pars ſit. Verùm tamen hoc falſum eſſe, neque vllam mundi partem eminere aliis, eò quòd in perfecta ſphæra omnes extremitatis partes diſtent æquè à medio, indicatum anteà eſt ſuper capite trigeſimoſeptimo Iob. Porrò dicere Solem illo modo circuire, hominum eſt ignorantiſſimorum Aſtrologiæ. Nam cùm Sol moueatur motu diuino cum toto cœlo, niſi moueretur qua nos dicimus, ſupra & infra terram, non poſſent poli eſſe, vbi eſſe nunc ponuntur, ſed mutato circulo mutari oporteret polos, at verò polum eſſe vbi nunc ponitur, declarant ſtellæ omnes fixæ, quæ quò longiùs abſunt ab illo puncto, eò maiores deſcribunt circulos, & quò accedunt propiùs, minores, adeò vt ſint nonullæ æternæ apparitiones. Itaque falſum eſſe illud dogma, ex dictis apertè deprehenditur: quapropter non licet ſecundùm illud ſacra verba interpretari, ſed quæ ex Eſaia produximus verba ſunt Regis præ ſuperbia inſanientis, affectantiſque ſedes æthereas, ac ſoliũ ſuum collocare in Aquilone, quæ pars deſpectanti à terra videtur eſſe ſummus cœli apex, quia in medio aſtrorum omnium eſt, & circum quam Sol, & Luna, ac reliqua Aſtra omnia tam errantia, quàm fixa, videntur choreas ducere, non tamen proinde excelſior eſt aliis, neq; quidem poteſt in corpore perfectè ſphærico. Quo pacto autem vera ſint præſcripta nunc de Solis circuitione verba, iam dicamus. Certè illa in ſphæra recta & ſub æquinoctiali vera non eſſent, ibi enim Sol aut per ipſam lineam fertur æquinoctialem, neque in vllam mundi partem flectitur: aut vltra citráve eam lineam, ita tamen vt quotidiana circuitione eam non interſecet, non interſecans autem in contrariam mundi partem flecti nõ poteſt. At verò in ſphæra obliqua, qualis eſt hæc quã incolimus, & Syria, vbi hæc ſcripta ſunt, quinimò & vbi inter tropicum Cancri & circulum Arcticum (vltra quos fines nihil habitabile putabat antiquitas) veriſſimum eſt, quotidie Solem gyrare per Meridiẽ & flecti ad Aquilonem. Nam quacunque die conuertat homo faciem ad eam partem qua oritur Sol, & inde ducens per ſuum centrum lineam, deſcribat circulum magnum, & imaginatione ſecet mundum in duas partes æquales, eam mundi medietatem ad quam ſpectabit ſua dextra, vocabit Meridiem ad quam ſiniſtra Septentrionem aut Aquilonem, quia habebit polum à ſiniſtris, & à dextris meridianum motum Solis: quotidie autem Sol poſtquam gyrauerit per Meridiem, interſecans illum magnum circulum (qui eſt linea longitudinis) flectetur ad oppoſitam cœli medietatem, quare flectetur ad Aquilonem. Interſecare autem eam lineam quotidie, conſtat, quia Sol cùm fertur per Duæ mũdi partes.
æqui-

æquinoctialem, describit magnum circulum, duo autem circuli magni non possunt non intersecare sese per medium: cùm verò recedere ab æquinoctiali non possit Sol, nisi per triginta gradus, & obliquitas sphæræ dictis in locis maior sit (quod eleuatio poli ab Orizonte indicat) fit vt nunquam percurrat Sol circulum, qui non intersecet circulum illum magnum, etsi non per medium, & in partes æquales. Si autem intersecat, certè flectitur antequàm perficiat diurnum motum ad oppositam medietatem, & quæ spectat ad Aquilonem. Verissime ergo Sol ex quo nascitur, gyrat per Meridiem, & deflectens ad Aquilonem redit in locum suum. Quòd verò omnis locus citra tropicum Cancri habeat obliquitatem maiorem, quàm sit summus Solis recessus à linea æquinoctiali, constat quia duo tropici æquè distant ab illa linea, & circuli Arcticus & Antarcticus à polis; habebit ergo regio quæcunque tantò plus obliquitatis quàm id spatium sit, quantum distat ab ipso tropico, quod omninò sit aliquid, si citra illum sita est.

CAPVT LXIII.

IN eodem cap. 1. Eccles. ita habetur: *Omnia flumina intrant mare, & mare non redundat: ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur vt iterum fluant.*

Mare cur non crescat.

Antiquam hæsitationem vocat Arist. in 2. cap. 2. Meteor. cur mare non redundet, neque verò sentiatur augeri, tametsi multitudo ingens tantæ magnitudinis fluuiorũ in ipsum continenter influat. Nimirum inde licet intelligere, eam quæstionem ab antiquissimis etiam Philosophis agitatam esse, cuius decisionem constat pendere ab ea opinione, quam quis habeat de fluminum generatione, & hanc à generatione fontium. Siquidem videmus (neque dubium) flumina à fontibus incipere, & accessione fontium & riuulorum augeri.

De fluminibus.

Qui igitur censebit fontes ex ingenti illo barathro, & aquæ (vt ita dixerim) immensitate, quæ intra terram est, regurgitare, partim per patentes quosdam poros, velut per quosdam cuniculos, partim per solidam ipsam terram excolatos, dicet (quod in præscripta oratione legimus) mare non redundare, quia quantum alia parte accipit, tantundem alia dimittit. Cuius sententiæ Plato est in Phædone, vbi differens de magno illo barathro, inquit: *In hoc vtique receptaculum omnia confluunt flumina*

flumina, atque inde rursus effluunt. Aristotel. verò, qui de generatione fontium aliter statuit, putat illos non ex vno communi principio fluere, sed noua aliqua generatione fieri, suo in loco vnumquemque, meritò videtur refutare eam quæstionis antiquæ decisionem, & excogitare aliam. Nimirum ipse censet in terræ cauitatibus gigni aquam, aëris, & vaporum qui illic sunt copiosi, congestione, ibique multarum guttularum continenti concursu, riuulos gigni, qui per meatus aliquos erumpentes fontes dicantur, quorum rursus coitione fiant flumina quæ per terram decurrant vsque ad mare; hoc verò ob suam vastitatem, non videri accessione fluminum augeri, esse enim perinde ac si per amplissimam mensam effundas aquæ cyathum. Differendum igitur in primis videtur de fontium generatione, vtro dictorum modo fiant, & an eodem modo omnes, deinde ad antiquæ dubitationis solutionem veniendum. Aristoteli videtur fieri non posse, vt fontanæ fluuialesque aquæ effluant ex mari, cùm in illud influãt, quia cũ aqua moueri nullo modo possit, nisi ab editiori in humiliorem locum, fieri non potest, vt in eumdem locum influat à quo effluxerit, quia erit idem locus seipso eminentior, & humilior. Quæ causa est, vt non possint arte fieri vlli fontes perpetui, præcipuè non accedente vacui necessitate, quæ certè in terræ cauitatibus non accederet, quia possunt facilè repleri aëre. His possis addere tam insignem aquarum fontanarum è marina differentia, si enim ex mari vt ex communi alueo omnes fluerent, videntur & sui, & maris futuræ similes, nunc autem & à seipsis dissident multùm, & à mari quamplurimùm, cùm paucæ salsæ sint. Cùm igitur hic modus generationis fontium his argumentis videatur tolli, superest alter, ex vaporibus scilicet, & aere densatis intra terræ cauernas generari denuò aquam, quæ per quosdam hiatus exiens fons dicatur, atque deinde aliorum accessione increscens, etiam fluuius. Quam sententiam confirmat Aristot. dicens hac causa ad radices montium oriri semper fontes, neque in media planitie humilium vallium, neque in summis montium cacuminibus, quòd ex sublimium partium cauitatibus ad humiles guttatim destillet aqua, atque stillarum concursu colligatur. Cæterùm si quis rectè consideret, videat argumenta quæ contra aliam sententiam dicuntur esse solubilia, & quæ in huius confirmationem communia. Nam primo illo (quod & maximum esse videtur) non fit, vt non possit aqua influere in eundem locum à quo effluat, sed vt non secundùm eandem partem. Quid autem prohibet mare,

Fontium generatio.

Differẽtia aquarum.

adeò vastum cùm sit, & immensæ profunditatis, secundùm aliam partem recipere influentes aquas, secundùm aliam demittere effluentes? nimirum in arte factis fontibus machinari conantur, vt idem congus circulo quodam influat, & effluat. At verò in mari non ita euenit, neque eadem aqua quam in mare deponit Tagus, redibit, inquam, in eiusdem fluminis exortum, sed in mare deponit, & ex barathro illo immenso quod intra terram est exhaurit. Sed dices quo pacto exhaurit? certè vt in hominis corpore, magna sanguinis copia in hepate est, & corde, decurrit verò inde per totum corpus per quosdam angustos canales, quos vocamus venas, ita intra terram maximæ quædam cauitates sunt aqua plenæ, indeque per quosdam cuniculos, seu mauis, per quasdam venas decurrit per totam terram, vsque ad eius extremitatem, atque vbi euenit venarum aliquam ruptam esse, aut hiare, fons fit maior aut minor, vt ipsa est vena, aut hiatus. Atqui hoc ita se habere, apertè indicant verba illa cap. 7. Geneseos, *Rupti sunt omnes fontes abyssi*, hoc est, omnes fontes, qui ex ingenti aquæ abysso (hoc est, quod Poëtæ barathrum vocant, seu tartarum) procedunt, ruptis venis eruperunt, & ita effusa aqua abyssi inundauit terram, vt si quis ruptis vbique venis exhauriat sanguinem hepatis, ac totam corporis cutem commaculet. Sed dices perstans adhuc in primo argumento, quandoquidem ex terra & mari vnicus constat globus fieri non posse, vt aqua per illos meatus, siue canales, supra globi illius extremitatem, seu superficiem efferatur, ferretur enim sursum sublimior fiens toto mari à quo nascitur, nullatenus igitur efferri potest in montes, ex mari & reliqua terræ planicie sublimiores, at verò plerique fontes descendunt ex supremis montibus, decurruntque in terræ planitiem, àc per eam in extimam superficiem maris: non igitur ex mari veniunt, sed in ipsis montibus generationem habent, non aliter ac pluuiales aquæ in nubium regione. Non esset (arbitror) quod respondere possemus, si mare, & tota aquæ moles in suo loco consisteret firmiter, vt terra, neque agitaretur hac & illac ab vlla alia causa, quæ accederet. Nunc autem non ita fit, quinimò videmus mare assiduè agitari, nunc quidem stato quodam ordine tumescens, & detumescens, nunc temerè per tempestates insanas vsque ad nubes elatum, & rursum subsidens, quos motus, vix dubitare quispiam possit, ad conclusos intra terram, & aquam flatus referri. Nam aduentante

Abyssus.

tempe

tempestate, antequam per apertum aërem ventus reflet, sentitur intrinsecus aqua agitari, & cum ipso maris æstu quotidie aduentat aura quædam, ex aqua impetu interni flatus agitata, erumpens. Quale igitur hoc esse, videmus, circa hanc extimam superficiem tale quiddam necesse esse intra terram in contrarias partes fieri: agitari igitur interiùs aquam à flatu, & à barathro per terræ cuniculos in partes mari etiam sublimiores efferri, partim quidem ab impellente flatu pulsam, partim etiam ab erumpente, quærentéque exitum tractam, vt est scilicet via. Cùm igitur hoc ita habeat, putandum est, esse in supremis terræ partibus cauitates quasdam, quæ cùm aqua agitata eò vsque pertingit, replentur supernè, & cum reliqua aqua retrocedit quæ eas repleuerat, manet velut in ventribus quibusdam sensibilibus, à quibus per terræ rimulas defluens, in mare iterum recurrit. Neque verò non erunt hoc modo fontes perennes, nam inundationes illæ subterraneæ tam repetunt crebrò, aqua nunquam manente, sed semper agitata, vt antequam ventres illi exhauriantur, anticipent repleri. Sunt verò flatus, & aqua sibi mutuò causa agitationis, nam aqua deorsum cadens illum premit densatque, ille plus satis compressus, & quærens laxamentum, illam trudit, hisque mutuò fientibus, sunt intra terram magnæ turbationes, vt & in animalium ventre (vt in dicta perstemus comparatione) euenit, humores & flatus susque deque versari, quia & crassissimas fæces à flatu solent vsque ad supernum ventriculum, ab imo ventre efferri. Hac igitur terræ marisque dispositione, sapientia Dei librabat fontes aquarum, hoc est, ita aquas disponebat alias partes eleuans ac suspendens, alias deprimens, vt nunquam cessaret fontium fluminúmque decursus, quibus, velut verbis, terra omnium mater, animantia omnia potaret, & satis omnibus, ac fonte nascentibus alimenta præberet, vt inquit Philo.

Mare cur agitetur.

Flatus agitationis causa.

De hac aquarum dispensatione gloriatur ipsa Sap. c.24. dicens: *Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio, ego quasi fluuius Dorix, & sicut aquæductus exiui de Paradiso. Dixi, Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum. Et ecce factus est mihi trames abundans, & fluuius meus appropinquauit ad mare.*

Hæc verba haud dubiè innuunt dictam aquarum distributionem. Quod ipsarum si tam ampla differentia, facit percolatio. Nam & Aristoteles ipse dicit, demissis in mare vasis cereis extrahi dulcem aquam, tamen quod percoletur quod dulce

& potulentum est salsis & terreis extra relictis. Quin & terrea, ac lapidea quædam vasa sunt, per quæ excolata aqua redditur melior, ex corpore verò per quod permeat, semper aliquid trahit. Quid ergo prohibet hoc idem excolanda per terram aqua fieri? Accedit, fontes non exire ex maris conspicua parte, sed ex barathro, quod quia intra terram reconditum est, neque ita à Sole exuritur, minus erit salsum. Hæc igitur argumenta debilia sunt. Illud verò commune, nasci plerunque fontes ad montium radices. Dico autem commune, quia secundùm vtramque opinionem idem euenit, nam cùm aqua naturaliter feratur deorsum, etiamsi rumpatur vena, non decurret per terram nisi rumpatur in montibus, neque quidem in suprema eorum planitie, sed qua iam declinant. Alioqui ruptura venæ in locis planis fiunt putei. Hæc igitur Platonis sententia, quæ adeò consonat sacris oraculis, nihil videtur admittere incommodi. An verò & Aristoteles adeò probabilis sit, expendendum, non enim videtur. Nam si fontanæ aquæ perinde generantur in terræ cauernis, vt pluuiales in nubium regione, eueniret certè in illis, quod & in his, scilicet, neque essent perennes, neque eisdem in locis semper fierent, sed vt pluuiæ in certis fierent temporibus & locis. Prætereà nubes fiunt ex aëre & vaporibus loci frigiditate crassescentibus, cauernæ verò terræ non semper frigidæ sunt, sed in æstate solùm, quare in hyeme cùm sunt calidissimæ, vt & animalium ventres non manarent fontes, sed solùm in æstate, euenit verò contrà omninò, per hyemem enim fluunt abundantiùs, per æstatem extenuantur omnes, & arescunt plurimi. Quòd si dicas non gigni eam aquam crassescente aëre à frigore, sed congestione vaporum à calore resolutorum, vt in operculis ollarum ex aqua feruente, eueniret contrà, vt per æstatem nulli fontes fluerent, cùm totus calor sit extra terram, vt verò fluunt plurimi, iique frigidissimi, ac nonnulli etiam sunt qui obturati per hyemem, fluunt æstate solùm. Quòd si dicas æstate fieri refrigeratione, hyeme congestione resolutæ calore aquæ, præterquam quòd videtur figmento simile, non eandem esse toto anno fontis perennis generationem, eueniret vt Vere & Autumno minùs, tenuiusque fluerent quàm hyeme & æstate, cùm scilicet neque frigus esset tantum, & crassitiem inferret, neque tantus calor, vt solueret aquam in vapores, itaque haberent fontes quotannis duo incrementa & totidem decrementa. Tamen non ita euenit, sed vniuersum cùm ignis abundat, decrescit tota aquæ moles, cum extenuatur ignis, abundat aqua. Quapropter cùm fontes ac flumina, ex tota aquæ mole

Fontes vnde.

&

& ingenti illo barathro (quod nihil aliud est quam recondita maris pars) decidantur ; tabescunt cùm præualent calor & siccitas, abundant cùm contrariæ virtutes, hoc est, frigus & humor præcedunt. Constat igitur ex dictis, verissimum esse quod sacra testantur eloquia, fontes aquarum nasci ex abysso. Quid verò magis conspicuum in quibusdam & fontibus & puteis, qui cum ipso mari sentiunt fluxum, & refluxum, quem æstum dicimus? cur autem non omnes, & cur eorum qui vt mare æstuant, quidam augescente mari augescunt, subsidente subsident, quidam intumescunt detumescente, & tumescente detumescunt? Dictæ sunt causæ super caput trigesimum octauum Iob, nunc illud vnum dicimus, consentaneum admodùm esse putare, eos fontes, qui simul cum mari mouentur, ab eodem principio impelli, haberéque cum mari partium continuitatem, quam nisi per barathrum, habere nequaquam possunt. Porrò, quod in quibusdam fontibus euidenter agnoscitur, de omnibus æquum est putare, exire scilicet, ex communi aquarum principio, mari. Neque verò hoc verum non erit etiamsi excolatæ per terram aquæ ex mari, accessio aliqua fiat ex vaporibus, siue densatis, siue congregatis, nam & vapores ipsi ex aqua fiunt. Vt igitur destillantem ex alambico aquã, nemo negat exire ex herbis quæ in illius fundo sunt, etiamsi intercedat resoluti congestio, ita ne illam quidẽ aquæ partem, quæ fontibus & fluminibus accedet, ex vaporibus genita, siue intra terram siue in nubium regione negandum à mari exire, illud enim est totius humiditatis promptuariũ. Fatendum ergo omnia flumina à mari exire, & in illud reuerti, quod, præter dicta, vel facilis expeditaq; antiquæ dubitationis dilutio indicat, nimirum mare, etsi in illud flumina intrent omnia non redundat, quia ab illo etiam exeunt. Nam quam Arist. reddidit caussam, minùs probari potest. Qua enim vastissimum est mare, & influentia flumina non vna in parte aceruantur, sed diffunduntur per illud extensa, putat facere, neque sensibilem vllam molem posse addere. Quod quidem si vno tantùm die, aut vno mense, aut etiam vno anno, aut, si placet, annis centum fieret, probabiliter diceretur, si tamen infinito iam tempore (vt ipsemet author putat) influxerunt, necesse est plus aquę quàm totũ ipsum contineat mare, ingessisse, atq; ita redundasse iam multò antè in totã terram. Neq; si dicas, mare Solis vi ad Meridionalem plagam assiduè absumi plus quàm accessione fluuiorum possit augeri, effugies dubitationem, non enim minùs augetur ipsum per se mare sub polis, quàm extenuatur sub Zodiaco, quapropter illis exæquatis, redundabit quod ex flu-

Fontium & puteorũ æstus.

minibus accedet, denuo genitum Non igitur illa causa est, quà mare non redundat, sed quia ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant.

CAPVT LXIV.

CApite 1. Ecclesiastæ: *Ego Ecclesiastes, fui Rex Israel in Hierusalem, & proposui in animo meo quærere, & inuestigare sapienter de omnibus quæ fiunt sub Sole. Hanc occupationem pessimã dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea.* Cap. 3. eiusdẽ ita habetur: *Cuncta fecit bona* (Deus scilicet) *in tempore suo & mundum tradidit disputationi eorum, vt non inueniat homo opus quod operatus est Deus ab initio vsque ad finem.* Rursus in calce capitis octaui eiusdem libri: *Et intellexi, quòd omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem, eorum quæ fiunt sub Sole, quantò plus laborauit ad quærendum, tanto minus, etiamsi dixerit sapiens se nosse, nõ poterit reperire*, Et rursum: *Cũcta res difficiles, nõ potest eas homo explicare sermone* His oraculis duæ continentur assertiones: altera, studium Philosophiæ naturalis, & desiderium agnoscendi rerum causas, insitum esse naturaliter hominibus, neque fluere ex aliquo vitioso affectu, vt multas rerum prauarum appetitiones, sed ab ipso Deo rerum omnium & naturæ parente, & authore, illis esse tributum. Siquidem hanc occupationem pessimam, id est maximam, & laboriosam, non, inquit, ipsi sibi à natura declinantes conquisiere, sed dedit Deus filiis hominum, & mundum tradidit disputationi eorum: itaque cupiditatem philosophandi illorum animis inseuit, mundum verò posuit illis ob oculos, velut quoddam ænigma, & prima quidem assertio hæc est. Altera, Homines, quantumuis studio Philosophiæ insudent, fieri non posse, vt aliquando inueniant rationes & causas eorum quæ fiunt sub Sole, sed necesse esse, vt omnes in earum inuestigatione, dum sint in tenebris sensuum horum, plus aut minùs hallucinentur, & de iis etiam quæ sibi videntur probabilissima, nisi seipsos velint fallere, dubitent. Non enim, inquit, dedit Deus hanc occupationem hominibus inuestigandi sapienter de omnibus quæ fiunt sub Sole, vt consequuti certam eorum notitiam, fiant sapientes, sed vt occupentur in ea, sapienter inuestigantes. Nimirum homines non tam dici debent sapientes, quod sciant, quam quòd inuestigent non ineptè. Qui proinde mihi videntur vocati Philosophi, id est,

Mundus ænigma dicitur.

amatores sapientiæ, potiùs quàm σοφοὶ, id est, sapientes. Non enim tam sciunt, quàm scientiæ amore capti inuestigant. Propositæ itaque sunt duæ assertiones. De prima quidem omnes consentiunt, siquidem cum appetitum omnes persentiscunt in seipsis. Vnde quidam naturam sequuti, Philosophiæ vacant; alij eam naturam in vitium commutantes, in curiositatis peccatum incidunt vana & superstitiosa consectantes. Verissimè itaque dictum est illud ab Arist. *Omnes homines naturales scire desiderant.* Vt itaque vitam & fœlicitatem (quamquam de ea varie sentiunt) omnés naturaliter exoptant, ita & scientiam naturæ quam in parte fœlicitatis etiam ponunt, iuxta illud Poëtæ: *Fœlix qui potuit rerum cognoscere causas.* Obiiciet fortasse aliquis Socratem, qui hanc Philosophiam videtur spreuisse, & eam solùm probasse, quæ ad mores formandos pertineret. Cæterùm si consulamus Galenum in libro de historia Philosophica, intelligimus facilè, eum virum non neglexisse eam Philosophiæ partem, quam meliùs etiam, quàm multi aliorum excoluit, sed damnasse superiorum Philosophorum institutum, qui in ea suorum studiorum ponebant finem, & vni Philosophiæ parti Physicæ, cui soli illi vacauerant, duas adiecisse, rationalē scilicet & moralem. Ipse etiam Ecclesiastes in initio capitis septimi videtur arguere Philosophos, dicens: *Quid necesse est homini maiora se quærere, cùm ignoret quid cōducat sibi in vita sua?* Tamen re vera non vituperat sobriam Philosophiam, sed (vt ipsiusmet verbis vtar) verba plurima, multam in disputando habentia vanitatem. De secunda assertione plurimum altercatum est. Nam cùm fuerint penè innumeræ Philosophorum sectæ, quæ in tres primas differentias distributæ sunt, Dogmaticorum, Academicorum, & Scepticorum. in Dogmaticis fuere Peripatetici, Stoici, Epicurei, Pythagoræi, & alij innumeri. Academici, Socrates, Plato, Clitomachus, & Carneales. Sceptici, Pyrrho, & Xenocrates, & Anaxarches Abderyta, & multò pòst, Sextus in ea secta nobilissimus, qui eam etiam auxit. Galenus addit duplices alios Philosophos, Contentiosos, scilicet, & Mixtos. Contentiosos, dicit fuisse eos, qui nihil aliud quam superiores esse cauillis contendebant: in his dicit fuisse Euclidem, Menedemum, & Clitomachum. Mixtos eos, qui partim Sceptici, partim Dogmatici fuere, vt Xenophanes, qui solùm asserens omnia esse vnum, & Deum esse finitum immutabilem, & ratione præditum, de aliis omnibus dubitauit: & Democritum, qui nulla alia de re suam sententiam tulit, quàm de atomis, vacuo, & infinito. Cæterùm Contentiosos, satius est à numero

Philosophiæ naturalis desiderium.

Philosophorum sectæ.

Philosophorum reiicere, & Sophistas appellare: mixtos verò intelligere cum prioribus. Cum itaque fuerint triplices Philosophi, Dogmatici, Academici, & Sceptici, soli Dogmatici affirmare quædam ausi sunt, atque sua placita quasi certa & stabilia pronunciare.

Academici, nihil certò sciri posse, sed ad verisimilitudinem quandam, & probabilitatem posse procedere disputationes. Sceptici, nihil de vlla re affirmantes, neque negantes de omnibus æquè dubitant. Atqui, ne illud quidem, an sciri posset quidpiam, an non, affirmabant, aut negabant, sed in ore semper habentes illa familiarissima verba, *Nihil definio, & nihilo magis, & fortasse, & fieri potest, & ἐπέχω*, quasi subtraho iudicium, aut tentes aphasia, & acristia, hoc est, taciturnitate, & incertitudine, iudicare recusabant. Verum enim verò si quis consideret, quos illi vocabant modos Epoches, siue causas ob quas retineri semper debeat assensus, facilè intelliget. Scepticos, multò etiam magis quàm Acadamicos, desperasse aliquid sciri posse. Modi enim illi Epoches, sunt argumentorum genera, quibus indicatur, non solùm nullius rei comparatam adhuc esse scientiam, sed ne fieri quidem posse deinceps. Veterrimi Sceptici decem modos Epoches excogitauerunt, posteriores adiecerunt quinque. Quibus rursum alij alios duos. Quos omnes licet videre in libro Pyrrhonicarum Hypotheseon Sexti Philosophi, & in Pyrrhonis vita apud Diogenem Laërtium Mihi satis sit eorum nonnullos proferre quibus maximè quod propositum est indicetur. Redigunt illi omnes illos modos in tres, quos esse dicuut, à cognoscente, & ab eo quod cognoscitur, & ab vtroque: in modis à cognoscente est differentia organorum sensuum, quæ eorundem sensibilium facit adeò diuersas phantasias, vt nequaquam constare possit quid rei insit verè, quid tantùm appareat Differentia verò sensuum, est in differentia multiplici animalium, & ipsorum hominum inter se, & affectionum multiplicium, quibus eiusdem hominis eadem pars variè semper afficitur. Nam cùm experiamur, mel videri mihi album & dulce, icterico flauum, & amarum, & eidem homini eundem cibum, nunc esse suauem, nunc ingratum, quòd homo affectus morbosa dispositione sit, sed & sine omni præter naturam affectione, quòd esuriat, aut satur sit, cumque eadem res appareat illi rotunda, huic oblonga, huic simplex, illi gemina, quòd pupillæ figura mutata sit, aut quòd altera ab altera pupilla desciuerit, constat futurum, vt neque omnibus animantibus res appareant eædem, sed quæ aliis albæ, aliis pallidæ, aliis rubræ: quæ aliis rotundæ, aliis angulatæ, ita

Epoches.

ita etiam dulces, amaræ, salsæ, aut acidæ. Nimirum est compositio & temperies animalium multiplex, atque adeò organum visus, qui putatur esse perspicacissimus sensus, & ad consequendam certam rerum notitiam optimus, habet miram varietatem, quotuplices enim sunt colores oculorum? Si igitur differentia organi sensus facit eiusdem rei diuersam phantasiam, animalia verò omnia differunt ab aliis omnibus cõpositione & temperie omnium organorum, & singuli etiam homines ab aliis omnibus nonnihil, & singuli bene valentes ab ægrotantibus, & ipsimet bene valentes à seipsis nondũ ægrotantibus, sed naturaliter mutatis, per ætates, per animi motus, per casu incidẽtes cogitationes, per corporales motũs, vt quòd ambulauerit, aut sederit, comederit, aut biberit, aut abstinuerit, dormiuerit, aut vigilauerit, sine vllis autem mutationibus, ne minimum tempus potest homo persistere, certè nihil potest huiusmodi apparere, neque diuersis animantibus, neque hominibus multis, neq; eidem alio tempore, sed quod huic animali tale, illi alterum, huicque homini & illi, sed & huic hodie & cras, atq; adeò vesperi & manè. Vt autẽ hoc in externis sensibus, ita habet in internis. Nam non minorẽ esse differentiam iudiciorum quàm sensuum, constat cùm vix duobus hominibus eadem res placeat, sed quod alius probat, alius maximè detestetur, & eadem de re alius lætetur, alius mœreat, alius irascatur. Quin & idẽ homo eisdem verbis nunc irascitur, quibus nuperrimè placabatur. Atq; adeò de eadem re interrogati, vt an hoc honestum sit, an turpe, vix duo homines eadem respondeant, non solùm è vulgo, sed & ex iis qui censentur sapiẽtissimi. & quod magis mirere, idem homo nihilo factus doctior, aut indoctior, eadem de re mutat sententiam, sine nouis nonnunquam argumentis, sed quò ipsi eadem prorsus nunc displiceant, quæ placebant anteà, vsque adeò videntur in nobis omnia continenter mutari & rerum earundem mutare phantasias. Igitur à natura cognoscentis accepto argumento videtur nullius rei terram & statutã haberi posse notitiam, sed cẽseri omnia qualia apparent, qualia autem sint vera, nos scire haud posse. Ab eo etiam quod agnoscitur, capitur simile argumentũ. Eadẽ enim res, secundùm substantiam prorsus nõ mutata, sed quod alio modo obiiciatur, eidem homini & eodem tempore, videtur diuersa, Nã res quamplurimæ alio colore esse videntur integræ, alio comminutæ. Argenti certè frustum candidum videtur, eius verò ramenta nigra. Aqua etiam, quæ nunc nigra nunc decolor esse videtur, concreta in glaciem fit candidissima. Lapis quoque Tenarcus est viridis, & comminuti par-

Tẽperies multiplex.

Tenarcus lapis.

ticulæ albæ. Sed & citra comminutionem sunt quamplurima, quæ huc aut illuc versata, alio & alio apparēt colore, sed & saporem etiam mutant multa quòd integra aut cōminuta, hócque in maiores aut minores partes, degustentur: quædam etiam alium admota, alium affricata, alium comminuta odorem præ se ferunt, quamquam inde, neque substantiæ, neque verarum qualitatū (si quæ sunt tales) mutatio vlla fiat. Ergo & ob id etiam quod agnoscitur, fit, vt nullus possit iudicare, quales re vera res sint, sed quales appareant. Ad vtrumque, id inquam, quod agnoscit, & quod agnoscitur, pertinent mistiones, quæ plurimum etiam detrahunt exactæ cognitioni Nam & ob naturales mistiones rerum omnium (cùm exactè simplex nulla sensibilium sit) & ipsum organorum, & medij, quod vtriusq; gratia (cognoscentis inquam & cogniti in iis quæ per medium aguntur est necessarium, euenit, vt nihil occurrat sensui simplex. Nam gustabile nihil est, quod nō constet diuersis, ac non etiam aliquando contrariis partibus. Iam verò in ipsa lingua cum saliua miscentur, vnde, vt ex aliis omnibus condituris, saporē variare necesse est. Calores quoq; cum coloribus miscentur in medio. Quo fit vt aliæ iuxta alias res positæ colores mutent, & in vmbratili loco & in Sole. Sed & varij illi oculorum colores, qui secūdùm iridem, corneam & coniunctiuam tunicam sunt, & inter se inuicem, & cum extrinsecus subeuntibus speciebus miscentur variè. Nihil ergo syncerum ad sensum venit ipsum, quare neque exacta rei cuiusquam notitia haberi possit. Si enim vnicum idemq; semper esset, & nullam prorsus mutationem subiens sensus qui agnosceret, ipsum verò sensibile mutationes subiret ex modo obiiciendi, aut etiam si ne ipsum quidem sensibile mutaretur, causa autem medij, aut eorum quæ necessariò accedunt, simplex syncerúmque non occurreret, nulla prorsus notitia posset esse exacta, quātò magis cùm organorū sit tanta varietas & eorundem tam multiplices affectiones, & ipsa sensibilia nunquam non alio & alio modo mutentur, & misceantur, omniáque & interna & externa, & ad sensum & ad sensibile spectantia, phantasiam permutent. Hæc & alia multa huiusmodi sunt Scepticorum argumenta, quæ constat non eò tendere, vt indicent notitiam certam rerum comparatam hactenus non esse, sed ne cōparari quidē posse, ob naturā & conditionem sensuū sensibiliū. Igitur cùm tres fuerint primæ ac capitales sectæ, vnica causa est affirmare, se quidpiam scire. Duæ negāt sciri aliquid posse. Quibus plurimū videntur adstipulari præscripta verba Ecclesiastici. Atque ego ita statuo. Nullius substantiæ habere possumus per sese notitiam

De scientia opiniones.

quam vocant intuitiuam, quia nulla via eſt ad intellectum niſi per ſenſus, ſenſus verò patibiles tantum percipiunt qualitates. Accidẽtiũ haberi poteſt notitia per ſe: ſed ob inſtabilẽ ſenſuũ & ſenſibiliũ naturã, & ſentiendi modum, nũquam exacta. Porrò aſſertiones quædam ſunt per ſe notæ, quarũ aſſenſus natura nobis inſitus eſt, aliæ verò ſunt quarum ex primis mõſtratoriẽ colligũtur. Primarũ habetur ſciẽtia naturalis, aliarum verò ratiocinãdo conquiſita. Huiuſmodi ſunt pleræq; Mathematicarum theſeõ, quia de immaterialibus prorſus rebus enunciantur. Eorum verò quæ in opinione verſantur, cuiuſmodi ſunt omnia Phyſica problemata, conſtat nullum prorſus ſciri poſſe, quia ſi quodpiam illorum ſciretur, accedẽte ſciẽtia tolleretur omnis opinio, ſublata omni obſcuritate, & incertitudine, quæ non poſſunt abeſſe ab opinione. Non ſolum autem non eſt hactenus comparata ſcientia Phyſicarum aſſertionũ, ſed ne cõparari quidẽ poteſt, quia Phyſicus non abſtrahit à materia. Materialium verò notitia cùm pertineat ad ſenſus, non poteſt vltra opinionem procedere. Scientia enim eſt vniuerſalium & intelligibilium. Itaque Phyſicus, quantumuis laboret, non poteſt ſuarum theſeon ſcientiam comparare: non tamen proinde debet more Pyrrhonicorum dubitare de omnibus, ſed probabilioribus aſſentiri. Magna enim ſtupiditas eſt, putare omnium orationum contrariarũ eſſe parem vim etiamſi vbi probabilis eſt contradictio, neutri licet citra dubitationem aſſentiri. Sed dices, ſi nõ poteſt homo rerum naturalium ſcientiam aſſequi, quorſum eum appetitum Deus illi inſeuit? an tantùm vt cupiditate, cum deſperatione torqueretur; non quidem, ſed primùm ſane (vt in præſcriptis oraculis legimus) vt occuparentur in ea, vt ſcilicet honeſta & laborioſa occupatione detenti minùs vacarent criminibus. Deinde & ob aliam quoq; longe potiorem vtilitatem, ſcilicet vt non inueniat homo opus quod operatus eſt Deus ab initio vſque ad finem. Itaq; datus eſt homini is naturalis appetitus, mundúſque in diſputationem, vt ſemper quærẽs, nunquã inueniat cauſas operum Dei. Sed quæ hinc vtilitas? maxima. Ex nulla enim contemplatione potiùs quàm hac, venire poſſit homo in cognitionẽ Dei, & futurorum bonorum, neq; aliũde capitur melius argumentum. Cùm enim homini ſit ſcientiæ de natura appetitus naturalis, talis verò appetitus nõ poſſit eſſe impoſſibilium (quia omnis talis naſcitur ex priuatione & potentia) conſtat eum talem ſcientiam conſequi poſſe omninò. Quare ſi in hac vita, ac ſenſuum horũ miniſterio nõ poteſt, ſit vt illũ maneat vita alia beatior, in qua à perpetua, qua in hac torquetur ſiti, ſit ſatiandus, cum ſcilicet

Physica cur ignorentur.

Physicorũ vtilitas.

apparuerit gloria Dei. Simile etiam argumentum accipitur à beatitudinis naturali appetitu, & vitæ huius necessaria miseria. Eadem enim ratione fit, vt sæculum aliud beatius debeat expectari. Plurimum itaque confert Physica contemplatio ad cognitionem (vt disertissimè dixit D. Paulus) inuisibilium Dei, idque duobus maximè modis. Nam & per ipsarum rerum natura constantium pulchritudinem, & ob causarum quibus constant ignorationem, à Nicolao de Cusa doctam ignorantiam appellatam, cum scientiæ appetitu coniunctam. Quorum illud vocat nos in cognitionem Dei, hoc futuræ vitæ, in qua optatam & tranquillitatem, & scientiam, Deo concedente, consequemur. Argumentum à pulchritudine rerum cœperunt etiam Philosophi. Nam Galenus cap. 26. de historia Philosophica, inquit, *Dei verò cognitionem habuimus ex pulchritudine quam cœlo inesse spectauimus.* Nihil enim temerè aut casu pulchrum oritur, sed artificis alicuius opera. Plato quoque pulchritudinem mundi huius quam conspicimus, pulchritudinis causæ exemplaris, quæ est ipse Deus, argumentum esse affirmat. Sed in sacris eloquiis occurrit passim hoc argumentum. Quid enim aliud est illud Psalmi: *Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum*? & illud Cantici, *Benedicite Sol & Luna Dominum, benedicite stellæ cœli Dominum, benedicite imber & ros Dominum*, & iterum illud Psalmi: *Laudate eum Sol & Luna*: & iterum: *Laudate Dominum de terra dracones & omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. Montes, & omnes colles, ligna fructifera & omnes cedri.* Quorsum enim inuitãtur ad Dei laudem irrationalia, & inanima, aut quo pacto possunt laudare? certè non aliter quàm suo factori attestantia, atque potentiæ, bonitatis, & sapientiæ, illi testimonium perhibentia. Eò quòd suo quodque genere, valde bona, & pulchra sunt & perfecta, ita vt non possimus quidquam addere aut detrahere iis quæ fecit Deus, vt timeatur cap. 3. Ecclesiast. Innumera alia huiusmodi testimonia sunt in sacris scripturis, pro nostro autem instituto, satis sit nunc vnum aut alterum protulisse. In secundo etiam argumento, quod ab ignoratione causarum naturalium accipi diximus, versatur maxima pars eius disputationis quæ habetur in libro Iob. Nihil enim aliud innuunt illa verba cap. 36. quibus Eliud ita affatur ipsum Iob, vt suo loco explicatum: *Memento quod ignores opus Dei, de quo cecinerunt viri. Omnes homines vident eum. Vnusquisque intuetur procul. Ecce Deus magnus vincens nostram scientiam.* Alij etiam multa sunt huiusmodi, quorum pleraque propriam habent disputationem in hoc

Cœli inuocatio.

hoc libro. Illud verò in commune pro quamplurimis sciri oportet, non sine magno sacramento nos passim sacris eloquiis admoneri, nunc nostræ improbitatis, nunc debilitatis, nunc inscitiæ, quia ex horum cognitione nascitur firmissimum argumentum infinitæ bonitatis, potentiæ & sapientiæ Dei. Quicunque enim concedet, hominem neque posse velle, neque facere, neque scire omnia quæ amari, fieri & sciri possunt, sed quædam velle quædam inuidere, quædam posse, quædam non posse, quædam scire, quædam ignorare, cogetur necessariò concedere, esse aliquam in rebus præstantissimam naturam, quæ velit, possit, & sciat, quæcumque amari, fieri & sciri possunt. Nam quod simpliciter est possibile aut scibile, huic autem non est, necesse est sit alteri. Alioqui esset scibile, & à nullo scibile, quod quidem repugnantiam continet, quia passiua potentia refertur ad actiuam. Ergo quod scibile est, & ab homine sciri non potest, sciri potest ab alio. Porrò ab illo alio, aut omnia sciri possunt, aut quædam etiam necessariò ignorantur. Si primum, id est, quod quærimus, sit secundum, erit rursus alius cui illa patere possint, atque ita in infinitum ibitur, aut peruenietur tandem in naturam præstantissimam, & omniscíam, ita verò & omnipotentem, & bonitatis infinitæ. Igitur agnitio nostræ improbitatis, debilitatis & ignorantiæ, naturalis via est ad agnitionem Dei. Meritò ergo Deus Opt. Max. tradidit mundum disputationi hominum, ita tamen, vt non possit inuenire homo opus quod operatus est Deus ab initio vsque ad finem. Vnde constat non ipsam Philosophiam, sed Philosophiæ præsumptionem, & inanem fallaciam esse quæ decipiat, & à veritate seducat eos qui se opinantur esse sapientes. Quod optimè insinuauit Paulus ad Colossenses cap. 2. dicens: *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam, & inanem fallaciam.*

Mundus disputationi datus.

CAPVT LXV.

Ecclesi.c.3. dicit: *Didici quòd omnia opera quæ fecit Deus, perseuerent in æternũ.* Quæ verba optimè videntur congruere cum Platonis sententia, statuentis, nihil eorum quæ à summo Deo per sese, neque interueniente vlla naturalium causarum, effecta sunt, interitum vllum habitura. Inducit verò ille in dialogo de Natura summum Deum, ita alloquentem Deos minores: *Dij Deorum quorum opifex ego & pater sum, hæc attendite.*

Creata an erũt æterna.

Quæ

Quæ à me facta sunt, me ita volēte indissolubilia sunt. Omne siquidem quod vinctum est, solui potest, sed mali est, quod pulchre compositum est, seque habet bene, velle dissoluere: quapropter, quia generati estis, immortales quidem & indissolubiles omnino non estis, neque tamen vnquam dissoluemini, neque mortis fatum subibitis, nam voluntas mea maius præstantiusque vinculum ad vitæ custodiam, quàm nexus illi, quibus estis tunc, cùm gignebamini, colligati. Sed nunc iam quid iubeam cognoscite. Tria adhuc genera mortalium nobis generanda restant. Absque horum generatione cœlum imperfectum erit. Omnia enim animantium genera ambitu suo nō continebit, contineat autem oportet, si est mundus perfectus omninò futurus. Hæc verò si à me fiant solo, vitaque donentur, diis adæquabuntur. Quapropter accedite vos secundùm naturam ad animaliū generationem, ita vt vim imitemini meam, qua in ortu vestro sum vsus. Atque eius quidem animalis, quod in ipsis tale futurum est, vt cum immortalibus appellatione conueniat, diuinumque vocetur, principatumque teneat, & iustitiam simul ac vos colat, ego vobis semen & initium tradam, vos cætera exequi pars est, vt immortali naturæ mortalem attexētes, faciatis generetisque animalia, subministrantesque alimenta augeatis, & consumpta rursus reficiatis. Ex hac oratione constat, Platonem censuisse, Deum Maximum, rerum cognoscendi facultate præditarum, nullam præter Angelos fecisse per sese, hominem verò & reliqua animalia fecisse per Angelos. Non quidem quòd Angelis vim creandi (vt nostri Theologi loquuntur) hoc est efficiendi ex nihilo, communicauerit, hanc enim vix eorum vllus tribuebat vel ipsi Deo, nedum vt possent Angeli illius esse capaces: sed quòd animalia omnia mortalia ab initio facta sint concursione causarum naturalium, has verò Angeli inter sese commiserint. Ita enim inquit: *Quapropter accedite vos secundùm naturam ad animalium generationem, hoc est, accedite, & causas causis admouentes, accipientes, scilicet, ex elementis iam creatis, idoneas cuiusque naturæ portiones, atque vt cuique congruit miscentes, facite, vt homo, ac reliqua oriantur animalia.* In quem errorem suspicor Platonem inductum esse illis cap. 1. Geneseos verbis (quis enim dubitet Platonem esse versatum in sacris?) *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Olfecisse sanè videtur Plato, non immeritò diuinus appellatus, nescio quid de diuinis personis, cùm scribens ad Hermiam dicat, testando Deum rerum omnium Ducem, præsentium & futurarum, ac ducis & causæ patrem Dominum. Quid enim sibi vult Deum rerum ducem, & Dominum, Ducis patrem nominans? cùm tamen sacratissimum sanctissimæ Trinitatis my-

Angeli creatores Platoni.

sterium non satis assequeretur (quis enim hoc in Philosopho requirat?) suspicatus est, Deum efficiendi hominis curam Angelis demandasse. At verò non satis attendit Plato oraculo diuino: *Faciamq; enim inquit, hominem ad imaginẽ & similitudinem nostram.* Ipse verò putat humani solùm corporis curam efficiendi, esse Angelis demandatam, mentes autem esse factas ab ipso Deo. Constat verò hominem secundùm mentem esse Deo similem, non secundùm corpus. Quapropter efficiendi hominem ad Dei imaginem & similitudinem, non potuit cura demandari iis qui in mentium effectione nihil possent. Nisi verò hic Plato cum Epicuro censebat, Diis etiam esse humanas figuras. Sed præter hæc constat, neque hominis, neque rei vllius earum quæ à Philosdphis vocantur perfectæ, ortum primum potuisse esse naturalem. Nam nulla talium rerum ortum naturalem habet, nisi à sibi simili, neque hominem vlla naturalis causa efficere potest, prætér hominem. Primus igitur, ante quem non fuit alter, non potuit naturaliter oriri. Nisi quis imaginetur, primum effectum esse naturaliter, sed per accidẽs, hoc est, non à simili, sed aliarum causarum permistione, vt aurum & argentum chymicum fingunt. Constat verò consensu omnium Philosophorum, talem ortum perfectis animalibus denegari. Quod siquis plus satis Platonicus malit id dicere quam Platonem esse loquutum dissentanea; cogetur tamen fateri iuxta illius sententiam, omnium hominum imperfectissimum, & suo genere vilissimum, fuisse primum illum, móxque illi proximum, sensimque recedentes à primis factos esse meliores. Quod, primùm quidem, dissidet ab ea quam de primis hominibus omnes conceperunt, opinione, deinde etiam repugnat verbis Mosis, & ipsiusmet Platonis. Ille enim dicit, *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona*; hic verò dicit, delectatũ esse Deum opere. Sed in præscripta oratione dicitur, curasse Deũ vt mundus totus perfectus fieret, non esset autem talis, si præstantissimum animal adeò imperfectum euasisset. Fieri verò ex dictis cõstat, quia posteriores facti essent à causis propriis, & per se, primi verò ab alienis & per accidens. Non ergo secundùm naturã, neque à Diis minoribus factus est homo, sed creauit illum Deus ad imaginem & similitudinẽ suam, vt sacrum eloquium testatur. Non tamen in altera placiti sui parte, perinde errat Plato, sed verissimè affirmat, quod & Ecclesiastes, Omnia quæ à Deo Opt. Max. per sese facta sunt, æterna esse, & interitu caritura, non quidem natura sua, sed voluntate diuina: quæ verò naturaliter oriuntur, omnia habere interitum naturalem. Primũ enim Plato, non minùs quàm Arist. sed distin-

Qualem Deũ esse censeat Plato.

distinctius etiam docet, omnia quæ vtcunque facta sunt, interitum habere posse, ac dissolui, ab eadem scilicet causa à qua facta sunt. Nam quia Angeli non sunt à natura facti, non possunt à naturali quapiam causa extingui, non minùs autem possunt à Deo in nihilum redigi, quam potuerunt ex nihilo fieri. Atqui quod natura factum est, necesse est naturaliter intereat, non tamen perinde est necesse, vt quod à Deo creatum est, aliquando ab eodem redigatur in nihilum, quia natura causa necessaria est, ac proinde necessitate quadam fit aliquando quidquid naturaliter fieri potest & corrumpitur quod corrumpi. Deus verò nulla tenetur necessitate, sed liberrima causa est, atque vt vult potest, siue facere siue dissoluere, atque quia fecit, potest etiam extinguere, sed quia liber, potest etiam in æternum seruare. Est verò vt liberrimus, ita & optimus, ac proinde efficere quidem voluit, extinguere verò & in nihilum redigere nunquam volet. Quæ verò ipse per sese fecit, nulla alia causa valebit dissoluere, ipse verò nunquam volet. Nunquam igitur esse desinent quæ ab ipso Deo per sese effecta sunt, sed omnia opera Dei perseuerabunt in æternum. Huiusmodi sunt Angeli, & corpora cœlestia. Quid verò; annon de corporibus cœlestibus scriptum est, *Ipsi peribunt, & sicut vestimentum veterascent. Mutabis eos, & mutabuntur?* Atque alibi, *Erit cœlum nouum, & terra noua.* Præterea, non hæc solùm creauit Deus, sed & terram, cuius nomine elementa intelligo omnia, quæ tamen constat esse naturali interitui obnoxia. Sed & Adamus, qui, vt dicitur in Euangelio Lucæ, fuit Dei, naturalem habuit interitum. Sed & ipse Dominus & Deus noster, secundus Adamus, qui natus est de Spiritu Sancto, mortuus est. Multis igitur rationibus videtur falsum, omnia opera Dei perseuerare in æternum, interitum nunquam subeuntia. Ego quidem cœlestia corpora ita existimo innouanda, vt hæc quæ modò sunt intereant, aliáque pro his, & ex his oriantur potiora, vt ex embrione animal, hæc ergo non delenda, sed perficienda, donandáque meliori specie, & natura, exuendáque volubilitate, quæ ab imperfectione, rerum ortui, necessaria nascitur, donandáque æternæ, naturalisque quietis appetitui, æternitati illi, & rerum omnium Sabbato magis congruente. Dicitur verò hoc cœlum periturum, non quòd esse desinet & in nihilum abibit, sed quòd desinet esse tale, abiens in substantiam perfectiorem. Iam verò terra & reliqua elementa, vt facta sunt à Deo in initio, ita perseuerabunt in æternum, citra interitum (mutata verò ipsa in pulchriorem speciem) hoc est, secundùm se tota. Vt verò naturaliter intereunt, hoc est, secun

Deus liberrimus agens.

Quomodo cœlum & terra peribunt.

secũdùm partes. Tota verò terra semper stat, vt in Psal. dicitur. Porrò neque hominem, neque vllum aliud animalium fecit Deus ex nihilo, sed ex terra & aqua (nã ex lino terræ) quapropter non fecit per se solus, sed cooperantibus elementis. Vt & sanctissimum Iesu corpus ab Spiritu Sancto, cooperante verò etiam matre formatum est, vnde habuit vt mori posset, & animalia omnia protoplasta habuerunt vnde interirent. Hoc verò intererat inter hominem & reliqua, quòd in brutis nihil non est effectum ex terra, hominis vero pars præcipua, hoc est, mens, non potuit ex terra fieri, sed ab ipso solo per se Deo, dicentibus, vt Mose, ita etiam & Platone. Quapropter consentaneum est, eam partem interitu carere, atque adeò propter illius bonum, alteram aliquando ad vitam reuocari. Itaque nihil eorum quæ fecit Deus per sese, ac citra alterius causæ concursionem, videtur interitum habiturum.

Vt vel hinc accipi possit immortalitatis humanæ mentis argumentum, quòd neque ex corporalibus elementis, neque nisi ab ipso per sese Deo fieri potuit. Quod quidem Plato consentaneè loquens, disertissimè explicauit post præscriptam orationem, his verbis: *Hæc fatus in eodem rursus cratere, in quo mundi totius animam permiscens temperauerat, superioris temperationis reliquias miscendo perfudit, modóque quodam eodem non tamen perfectas similiter, sed & secundo & tertio gradu à primis deficientes. Denique cùm vniuersum constituisset, aëris parem numerũ distribuit animarum* Hæc Plato: qui apertè docet, Deum cùm minoribus Diis formandi corporis humani curam demandasset, ipsum per sese humanas animas confinxisse. eadem ratione qua fecerat ipsos Deos, seu Angelos, & animam mundi, atque eadem natura, etsi non æquè perfecta, sed paulò inferiori. Secundo (inquit ille) & tertio gradu à primis deficientes. In Psalmo verò octauo dicitur, *Minuisti eum paulò minùs ab Angelis*. Itaque hac in parte congruit diuinum oraculum cum Platonis placito. Ille enim dicit temperasse Deum in eodem cratere, superioris temperationis reliquias permiscendo (quæ verba innuunt similes esse naturas,) ac effecisse animas humanas modo eodem, non tamen æquè perfectas. Diuinus verò vates dicit Deum minuisse hominẽ paulò minùs ab Angelis. Quod quidem constat non ob corpora dici (ob hæc enim belluis simillimus est, non Angelis,) sed ob animas quas vt quosdam Angelos, etsi ordinis aliquantò inferioris ipse per sese Deus efficit, & diuino quodam modo, neque homini satis intelligibili immittit in corpora nullo quidem tempore, antequam in corporibus sint existentes. Ita verò se habere rem, cuius qui

Philosophiæ ignarus non sit, videtur suaderi facilè posse. Nihil enim Philosophis magis receptum est, quàm sentiendi facultatem quamcunque cum eo quod ab ea sentiri potest, habere similem naturam, indeque nasci (similiũ scilicet concursione) sensum actu, & ipsarum facultatum differẽtiam. Atqui profectò in hoc video, in aliis ferè omnibus placitis dissentientes sectas consentire. Nimirnm vt ex Empedocle libentissimè recipiunt, Plato, Aristoteles, & Galenus, & post illos alij omnes. *Sentimus terrã tellure, liquore liquorem, aëre aëream substantiam, ignem quoque cernimus igne.* Est scilicet quædã naturæ communio, sensibili, sensui, & sentiẽdi organo, neque aliter res cognoscibiles subeunt in animam, quam vnaquæque per sibi simile, ignea per igneum, aërea par aëreum, aquea per aqueum, terrea per terreum. Si igitur in homine est (vt quiuis, nisi stupidissimus, in se esse agnoscit) facultas cogitandi de rebus incorporeis & incorruptibilibus, constat esse etiam substantiæ partem aliquam incorpoream, & incorruptibilem. Mirum verò, esse multos qui se doctrinæ nomine iactant, qui acerrimè disputantes de diuinis, de incorporeis, de vno, ente, & bono, putant nihil in seipsis esse tale, quasi verò si omnes homines essent nati sine oculis, posset inter ipsos oriri vlla dubitatio de coloribus. Itaque quandoquidem humana mens substantiarum incorporearum habet sensum aliquem, incorporea est, & aliquid habet aliud quàm vt sit corporis actus. vnde etiam fit, vt ex nulla materia facta sit, & à solo Deo per sese. Nam vim ex nihilo faciendi penes solum Deum esse posse, anteà indicatum est, si igitur à solo Deo est facta, vel ob hoc æterna esse cognoscitur, ac velut Angelus Dei. Quoniam verò non est Angelis par, sed paulò minùs perfecta, nescio quã habet analogiã cum corporeis, ob quam separabilis cùm sit, potest esse etiam actus corporis & organorum sensus, ratio, forma, essentia, & Entelechia, quod corporei, & incorporei arctissimum vinculum, hominis naturam facit adeò mirabilem. Qua dignitate indignissimæ mihi videntur illæ belluæ (quo enim alio potiùs nomine appellabo eos, qui tanto studio tales esse contendunt?) dicentes cum stultis (quos Ecclesi. c. 3. inducit.) *Vnus est interitus hominis & iumentorum, & æqua vtriusque conditio. Sicut moritur homo, sic & illa moriuntur, similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius. Cuncta subiacent vanitati, & omnia pergunt ad vnum locum, de terra facta sunt, & in terram pariter reuertuntur. Quis nouit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus iumentorum descendat deorsum?* Hæc sunt insipientium voces.

Sẽsus sẽsibilis & organi communio.

Quo

Quorum insipientia duplici mihi videtur constare errore, altero, quòd in quæstione de re incorporea, & insensibili, vtuntur sensus testimonio, dicentes: *Sicut moritur homo, sic & illa moriuntur, similiter spirant omnia*, quasi sensu exploranda sit res hæc: altero, quòd negant fieri, quia quomodo fieri possit non intelligunt. Quasi rationem aliorum omnium, quæ secundùm naturam euenire non negant, apertè intelligant, aut valeant inuenire quidpiam eorum quæ operatus est Deus ab initio vsque ad finem. Deberet eo potiùs, si modò essent sobrij, propriæ ignorationis conscientia, dociles reddere, ac suasibiles.

CAPVT LXVI.

Ecclesiast. c.12. siue Concionatoris: *Memento creatoris tui, in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis tuæ, & appropinquent anni, de quibus dicas, non mihi placent. Antequam tenebrescant Sol, Lumen, & Luna, & Stellæ, & reuertantur nubes post pluuiam. Quando commouebuntur custodes domus, & nutabunt viri fortissimi, & otiosæ erunt molentes in minuto numero, & tenebrescent videntes per foramina, & claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentis, & consurgent ad vocem volucris, & obsurdescent omnes filiæ carminis. Excelsa quoque timebunt & formidabunt in via, florebit amygdalus, impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis. Quoniam ibi homo in domum æternitatis suæ, & circuibunt in platea plangentes. Antequam rumpatur funiculus argenteus, & recurrat vita aurea, & conteratur hydria super fontẽ, & confringatur rota super cisternam, & reuertatur puluis in terrã suam, vnde erat, & spiritus redeat ad Deũ qui dedit illum.* Hæc verba continent optimam senectutis ingruentis, & ad extremum vsque procedentis, atque adeò ipsius interitus, periphrasim. Metaphoricis enim loquutionibus significantur senũ labores & miseriæ. *Memento* (inquit) *creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequã veniat tempus afflictionis tuæ*, hoc est, senectus, *& appropinquent anni, de quibus dicas, non mihi placent.* Sanè anni senectutis displicent. Nam & ipsi senes displicent sibi vsque adeò vt sciamus, vel ob hanc causam in extrema senectute constitutos, solere libenter à vita discedere, non aliter, ac qui longissimo, & insanabili sunt confecti morbo. Talis enim re vera est senectus, hoc solum à morbo discrepans, quòd est secundùm naturam. Quod idem eleuat penitus spem euadendi, aliter quàm per mortem. Censeo autem hic sacrum

Senectutis descriptio atq; excellens declaratio.

Concionatorem, nomine iuuentutis appellare, non solùm eam quam Medici ad trigesimumquintum annum produci dicunt, sed primam etiam senectutem, quam illi consistentiam appellant, éstque vsque ad quadragesimum quintum. Nam ad hoc vsque tempus durant plerisque vires, haudquaquam insigniter labefactatæ, neque hebetescunt sensus, neque cani abundè proueniunt. Multò minùs aliæ notæ quas Concionator recenset, dicens, *antequam tenebrescant Sol, & lumen & Luna & Stella*. Hoc est antequam debilitari visus incipiat, & effugiat lucem, neque lumen sustinere possit. Significat verò Sol diurnum lumen nocturnum Luna & Stellæ, *Et antequam reuertantur nubes post pluuiam*. Hæc verba significant perpetuas & incoctiles valde senum coryzas. Nimirum coryza ex vaporibus crudis à ventre aut corpore toto ascendentibus, primùm quidem, vt nubes quædam caput occupat deinde densata abit in destillationem, vt quædam pluuia. Cùm ergo assiduis quis conflictatur catharris, successiuis vicibus citra intermissionem, nunc destillantibus, nunc recrudescentibus, perinde est ac cùm nox à pluuia aliæ nubes reuertuntur. Quoniam ergo, vt Hippocrates in aphorismo author est, coryzæ valdè senibus non coquuntur, fit vt ob caloris naturalis debilitatem, & ciborum incoctiones, assiduè conflictentur, nuncque grauentur crudis, ac difficulter spirent, nunc densatis, excreent multa, & emungant. Et nunc eandem ob causam *commouentur custodes domus, & nutant viri fortissimi*. Hoc est, sensus debilitantur, & crura præ corporis pondere vacillant. Nimirum exhaustis spiritibus animalibus, cerebroque refrigerato, & secundùm propriam siccato substantiam, multis verò excrementis obruto, necesse est exiguum facultatis influere in neruos motus, & sensuum organa, atque ea per sese esse inepta, & ad facultatem excipiendam, & ad exequenda sua munia. Cùm ergo sensus & motus ad eandem animæ partem, ad animalem scilicet, & ad eandem corporis partem, putà ad cerebrum spectent, necesse est patiantur simul. Magna autem proprietate vocatur sensus, custodes domus, & crura viri fortissimi. Nam huic nostri corporis domui dati sunt sensus ad custodiam, vt scilicet accedentium rerum perceptis noxis possit animal sibi cauere. Quacunque enim alia facultate polleret animalis corpus, nisi sentiret, cauere sibi non possit, siue vreretur, siue secaretur, siue pateretur aliud quiduis. Propriè ergo sensus sunt custodes. Mouendi verò instrumenta fortiora multò sunt, vtpote quorum munus in actione & corporis translatione consistit, non autem in passione, vt sentire. Hanc ob causam affir-

Coryza quid.

Sensus custodes corporis.

mat Galenus, etsi eadem facultas sit, qua sentimus, & mouemur, maiori tamen opus esse ad mouendum. Nimirum pars quæ mouet, apponit robur, quæ sentit, patitur tantum. Atqui vel ex ipso hominum sermone constat. Dicimus enim robusta esse crura, aut brachia, aures verò aut nares nemo dicit robustas, sed expeditas, aut perspicaces, ita etiam, & oculos & alios sensus. Si quando enim dicimus fortes aut robustos sensus, translata locutio est, aut non tam ob agendi vim, quàm ob dispathiam, quam scilicet fortia obiecta sustineant, neque faci è corrumpantur. Mouentia verò membra non ita, sed ob transferendi, aut portandi vim. Cùm verò fortitudinis epithetum partibus omnibus, quibus est vis mouendi, congruat, multò magis cruribus, quæ tota vita totam corporis molem sustentant, & transferunt. Hæc verò senibus vacillant, qua de causa baculis vtuntur. Porrò his ipsi sunt molares dentes perpauci, & ij ipsi qui supersunt otiosi sunt, neque queunt suo munere rectè fungi, cùm ob maxillarum debilitatem, tum etiam ob eandem ipsorum raritatem. Incidens enim in spatia vacua cibus mala conteritur. Hoc ergo est quod dicit, *& otiosa erunt molentes in minuto numero.* Dentes soli inter omnes nostri corporis partes nunquam nobiscum nascuntur, sed innascuntur iam ortis, & raro vsque ad naturalem interitum comitantur, sed excidunt priùs. Illud quidem vtilitate, hoc necessitate euenit. Non enim nascuntur nobiscum, ne lac è mammis sugere, alimentum vtile ei ætati, adeò impediant; excidunt verò non sine hominis damno, sed ob radicis siccitatem, & alueolorum quibus clauorum ritu infixi sunt, amplitudinem, quam defectus nutritionis maximè, & ipsorum dentium affert. Diximus senibus custodes domus commoueri, hoc est, sensus extingui. In his verò oculi & aures solent noxam insignē pati, *obtenebrescunt* enim aspicientes per foramina, hoc est, oculi, *& obsurdescunt omnes filiæ carminis*, hoc est aures. Vtriusque causa est debilitas facultatis eius quæ in cerebro residet, & in vtranque partem per neruos mittitur, & instrumentorum ineptitudo. Nimirum siccitate, & excrementorum congestione crassescunt senibus succi oculorum, & membranæ anteriores durescunt, & corrugantur. Vnde (accedente præcipuè spirituum inopia) fulgor amittitur. Nonnullis etiam obturantur nerui optici. Auribus simile quiddam contingit, & tabescit internus & congenitus aëre. Sed videamus quod interest. *Claudent* (inquit) *ostia in platea, in humilitate vocis molentis.* Vocatur platea, humani corporis ipsa facies, quia illis sunt omnes sensus, & omnis ad sentientem animam pertinens

Cur dētes nobiscum non nascantur.

Cur oculi n senectute tenebrescanr.

Facies plane corporis.

negotiatio, omnesque cordis affectus facies declarat, non timorem, mœstitiam, & hilaritatem. Quò respiciens Poeta ille dixit: *O quàm difficile est, crimen non prodere vultu.* Salomõ quoque quinto Prouerbiorum inquit: *Cor gaudens exhilarat faciem.* Eccles. quoque cap. 13. ait, *Cor hominis immutat faciem eius, siue in bona, siue in mala.* Certè cùm totum corpus anima teneat, in facie multò euidentiùs se prodit. Quo fit, vt meritò censeatur adeò contumeliosum in faciem cædi, quandoquidem in ipsos sensus atque adeò in ipsam animam videtur illata plaga. Qua eadem natura, cùm quidpiam irruit extrinsecus, accurrunt partes omnes in faciei custodiam seipsas periculis obiicientes. Senibus vox est humilis ob debilitatem facultatis, quæ thoracem mouet, quia ad edendam vocem vehementi expiratione opus est. Quapropter non temerè centurio, qui ex aduerso stabat (vt dicitur Marci capite decimoquarto) vidẽs quia sic clamans expirasset, dixit, *Verè filius Dei iste.* Nimirum qui sunt morti proximi, ne edere quidem possunt vocem præ debilitate, nedum clamare voce magna Præter facultatis autem debilitatem facit senibus humilitatem vocis, dentium defectus. Quia is ipse spiritus qui expiratur, non repercussus effluit, quare minùs sonat. Cui malo vt succurrant, comprimũt intorsum labia quasi vacua dẽtium loca ita obturaturi Quare ostia plateæ claudunt. Nimirum labia sunt oris ostia, os vt porta plateæ. Claudũt ergo ostia in platea in humilitate vocis molẽtis, hoc est, ob humilitatem vocis, quam faciunt rari molentes. Accedit quoq; senibus peruigilium, ob cerebri siccitatẽ, & non rarò ob dolores assiduos, cùm aliarum partium, tum vel maximè viarum vrinæ, & ob destillationes & excreatum. Quo fit, vt nunquam totam noctem dormiant, sed plerunq; surgant ad vocem volucris, hoc est ad galli cantum: expergiscuntur enim, atque si dolore vrgẽtur, etiam surgunt noctu aliquoties, atque adeò eorum plerique antelucano tempore, aut saltem summo mane exurgunt. Nimirum eius ætatis est, citò ire cubitum diurno motu defatigatos, & citò etiã exsurgere non dormientes, neque minùs defatigatos iacendo. Adeò nulla illis requies est, & meritò vita displicet. Hoc est quod dicit, *& consurgẽt ad vocẽ volucris.* De cantu galli, vt qui ternis horis cantare soleat, quasi motus cœli rationẽ habeat, vt qui quibusdam gentibus, & in exercitibus maximè, ad excubias noctis pro horologio sit, dictum anteà est in hoc ipso opere. *Excelsa quoque* (inquit) *timebũt in via* Hoc est, mens quoq; terebitur, vbi se ire in mortem præcipitẽ homo sentit. *Florebit amygdalus* hoc est, canescet quoque caput & barba, vt florescens amygdalus. Nimirum hæc arbo

Senes cur comprimãt labia introrsũ.

arbor omnium citiſſimè candeſcit. Cauſa canitiei eſt, redundantia pituitæ in alimento proprio, partium circa cutem, ob debilitatẽ naturalis caloris. Addit, *impinguabitur locuſta.* Quod de marina locuſta intelligi debet, ea eſt in animalibus oſtracodermis, hoc eſt, teſtacea cruſta rectis. Senibus ob ſiccitatem ſiccatur, dureſcitque cutis, ac proinde locuſtis conferuntur, Perindéque eſt dicere, impinguabitur locuſta, ac ſi diceret, creſcet calloſa durities in cute, quaſi locuſtæ cruſta fiat. Addit, *Et diſſipabitur capparis.* Quidam interpretantur, capparis nomine intelligi generandi potentiam, & ſtimulos Veneris, atque adeò ipſas venereas partes, quod (vt author eſt Auicenna ſecundi libri cap. centeſimo ſecundo) cappari Venerem inſtiget. Intelligunt itaque hoc quoq; eſſe extremi ſenij indicium, marceſcere genitalia ſine generandi cupiditate & potentia: fit verò id emoriente virtute in parte, & vitali calore, *quoniam ibit homo in domum æternitatis ſuæ*, hoc eſt, morietur, incipit verò mors à facultatum extinctione, huius verò ante alias, quia pluri ſpiritu indiget & ad propriam vitam tuendam minimè eſt neceſſaria, ſed ad prolem. *Et circuibunt plagentes in platea.* Hoc dicunt ſignificare lacrymas inuoluntarias, decurrentes ex oculis per faciem. Quod ſignum in ægrotantibus acutè eſt lethale, in ſenibus verò debilitatis naturalis oculorum, quod extremos iam ſenes ſolet comitari. Non eſt parum congruens hæc enarratio. Mihi verò ob illa verba quæ interiecta ſunt: *Quia ibit homo in domum æternitatis ſuæ.* magis placent, illa verba, *Et diſſipabitur capparis, & circuibunt plangentes in platea*, deſcriptionem eſſe mortis ipſius, & funeralium, quàm ſenij: quaſi dicat, eò res veniet tandem per ſenium, vt diſſipetur capparis, hoc eſt, aperiatur ſepulchrum, *& circumeant plãgentes in platea.* hoc eſt circa domum plangant, qui lamentis ſunt proſequuturi funeralia, Elegiaci ſcilicet, aut Præficæ, vt erat antiquitùs in more. Hæc verò fient, quia ibit homo in domũ æternitatis ſuæ. De cappari ſcribunt naturæ hiſtorici, naſci ſolere in ſepulchris, cùm deerret ſcilicet per campos, vbi quondam, tam Iudæorum quàm Gentium, erant ſepulchra Neceſſe ergo erat, quo ea aperirentur, capparim diſſipari. Nam Ariſtot. ſect. 20 Problem. 12. interrogat quid cauſæ ſit quòd capparis locis cultis non gaudeat, ſed inculta & inuia proſequatur, & maximè ſepulchris adhæreat. His de obitu per occupationem dictis, redit rurſus ad ſenij noxas, dicens, *antequam* (ſupple recordare creatoris tui) *rumpatur funiculus argenteus, & recurrat vitta aurea.* Funiculus argenteus vocatur magna proprietate ſpinalis medulla, cum neruorum qui ex ea oriuntur diſtributione. Neruis

Caniciei cauſa.

Elegiaci & Præficæ.

Capparis virtutes.

Spinalis medullæ.

enim, vt quibusdam funiculis, alligantur & firmantur omnes corporis partes. Est verò spinalis medulla, & ipsa neruorum substantia, colore argentea. Vita aurea vocatur menynx tenuis, siue cerebri inuolucrũ, ea enim, vt vitta quædam, totum cerebrum ambit, constringit, & continet Vocatur verò ea non ob colorem aurea, sed ob vtilitatem, quasi pretiosa. Est enim adeò, vt multi Medicorum censent, non sine magnis argumentis, ad illam potiùs, quam ad cerebri substantiam pertinere sentiendi principium. Ea adhæret adeò indissolubiliter cerebro, vt eo siccato atque imminuto, vt in senibus euenit, contrahatur ac corrugetur. Qua causa fit, vt cerebrum, & menynx recurrant à cranea, neque illud contingant. Hinc illud arescit & præ eius ariditate excidunt pili, vt herbæ arefacta terra, fitque caluitium. Porrò ad neruos pertinet sensus voluntarius, qui obitur per musculos, cùm laxantur quasi funes dirupti euenit membra, in quæ subeunt, resolui, ac paralysim pati, siue linguam, siue brachium, siue crus. Quæ passio senibus familiaris est, ob neruorum debilitatem, & redundantiam succorum crudorum. Dicit ergo, *antequam run patur funiculus argenteus*, hoc est, antequã fias paralyticus, & recurrat vitta aurea, hoc est contrahatur menynx cum cerebro, ac fiat caluitium, *& conteratur hydria super fontem, & confringatur rota super cisternam.* Hæc omnia pertinent ad vrinam, quæ primùm quidem exit guttatim, quasi ex rupta hydria, cùm senex laborat stranguria, deinde supprimitur omninò, quasi rota confracta super cisternam, fitque ischuria vocata, & tunc nihil superest, nisi vt *reuertatur puluis in terram suam, vnde erat, & spiritus reuertatur in eum qui dedit illum*, hoc est, homo moriatur. Quod vt intelligas, scias renes incessanter trahere serum ex vena magna, & hepate, vt rotam quandam quæ continenter haurit ex cisterna: hoc rursus, quod traxerunt mittere in vesicam, velut in hydriam quandam: hancque mittere in colem, vt in fontẽ ex quo aqua manat. Itaque fons est ipsa via per quam emanat aqua: hydria vesica quæ illi superstat rota ren, cisterna vena caua, & meritò quidem, quia ex caua hauritur. Ren verò rota, quia inde extrahit. Vesica potiùs hydria, quia non trahit, sed recipit quod in eam mittitur Primũ ergo senibus accidit, stranguria debilitata retentrice vesicæ quod est, esse hydriam ruptam. Deinde cessat penitus mictio, corrupta tractrice facultate renum, quod est. confractum esse rotam, tuncq; citissimè moriuntur. Quendam vidi per eam affectionem attigisse diem vndecimũ, alium nonum, alium septimũ tantum, quatuordecimum memini attinggere nullum. Neque mirum, distribuitur enim

Menynx.

Paralysi obnoxia.

Mictu quandiu carere cõtingat.

enim serum cum sanguine per totum corpus, quod calorem naturalem partium extinguit & impedit nutritionem, quia adeò dilatum alimentum non affigitur. abit ergo puluis in terram suam, ex qua sumus.

CAPVT LXVII.

CAp 7. Ecclef. *Noli esse iustus multùm.* Non videtur facilè intelligere, quis iustus multum possit vocari, aut quæ iustitia possit vituperari. Nam, vt ab Arist accepimus lib. 5. Ethic. ad Nicomachum, iustitiæ nomen dici potest, de eo quod legitimum est, in quo omnes virtutes continentur (quia in repub. perfecta omne bonum erit sancitum lege, & omne vitiosum ac turpe prohibitum) aut de eo quod æquum, siue æquale, quo significata est iustitia virtus quædam peculiaris, quæ versatur in quærenda æqualitate, vbi inter aliquos iniquitas quæpiam intercessit, siue in commutationibus faciendis, siue iniuriis inferendis Sunt verò huius iustitiæ partes tres, distributiua, commutatiua, & punitiua. Nulla harum videtur posse esse nimia, neque vituperabilis. Nam primum omnium, vt tota virtus est, non sit nimia. Nam ipsi virtutis rationi repugnat quod nimiũ, cùm in eius esse sit, in mediocritate consistere. Multò autem minus, vt est virtus quædam peculiaris. Omnis enim eius pars versatur in quærenda æqualitate. Æqualitas verò est res impartibilis, quare in ea non possit esse nimiũ. Quod si quàm maximè velimus intelligere per abusum dari nomen virtutis, vitio quod consistit in excessu, velut dicimus aliquando, nimis liberalem esse eum qui est prodigus, & nimis temperantem eum qui est insensibilis: tamen id cùm in aliis virtutibus fieri possit, in ea iustitia nullatenus videtur posse. Quia vt Arist. inquit cap. 5. lib. citati, iustitia non consistit in medio vt aliæ virtutes, sed modo quodam alio, quia non vt illæ, est inter contraria vitia constituta, sed versatur inter duo inæqualia, inter lucrum scilicet, & damnum, sed inter iniuriam facere & pati. Quæritque inter hæc æqualitatem, & medium, & quò propiùs accedit ad exactum, eò melior est, quare per iustitiam nunquam itur ad excessum, nulla igitur iustitia vituperanda, neque quisquã esse potest nimis iustus. Atqui profectò ita est. Nullus re vera est nimis iustus, sed neq; nimis temperans, aut prudens, aut fortis, quia virtutes nullam recipiunt vitij admi-

Tres iustitie partes.

Æqualitas.

ſtionem. Nihilominus cùm nimis adiicitur, ſignificant ea nomina non virtutes ipſas, ſed vitia quæ fiunt per exceſſum. Velut calor (vt conferamus Phyſica cum Ethicis) eſt ea virtus qua generamur, viuimus, nutrimur, & augeſcimus, ſi tamen dicas, calor nimius, febrem ſignificabis. ita nimis fortis dicitur audax, ſeu temperarius nimis temperans inſenſibilis, nimis prudens callidus Nimis iuſto non video quod nomen datum ſit. Et fortaſſe anonymum, vt multa alia in morum ſcientia, eſt tamen etiam qui nimis iuſtus vocari poſſit, deficiátque hac ratione à vera iuſtitia, ſitque vitioſus in hoc morum genere. Id quod indicare me poſſe exemplis ſpero per ſingulas iuſtitiæ partes, punitiuam inquam, diſtributiuam, & commutatiuam. Nam iudex, qui ſcelerum, & iniuriarum eſt vindex, deficere poteſt à Iuſtitia, minùs aut plus puniendo: minùs quidem, quia cùm Iuſtitia non ſit virtus ad ſeipſum, ſed ad alios, non eſt in eius poteſtate ſitum, alterius iniuriam condonare, neque ſi ſit crimen alio in genere (non enim omnia crimina iniuriæ ſunt) eſt ille aliud quidpiam, quàm miniſter legum; quare ne ſic quidem poteſt pœnam remittere vt lubet, non minùs tamen peccare poteſt, ſi nullam vnquam æquitatem adhibeat, ſed ſemper iudicet ex ſcripto. Nam etſi iuſtum legitimum ſit, quod lege ſtatutum eſt, quia tamen leges non poſſunt eſſe de ſingularibus, vt neque ſcientia vlla, neque ars, quia hæc ſunt infinita, quotidiéque naſcuntur, & intereunt, vniuerſale verò non poteſt non deficere in multis ſingulariũ, neceſſe eſt, vt, iudex inquã multis adhibeat æquitatẽ, quæ nihil eſt aliud teſte Ariſt. quam emendatio legis in eo quod deficit ob vniuerſale, hoc eſt, detrahere aliquod ei quod lege ſancitũ eſt ob circunſtantiã aliquã quã legiſlator non præuidit. Qui igitur nullam vnquam æquitatem adhibet, prætextu iuſti legitimi exequendi incidit in vitiũ, quod eſt in exceſſu. Iam verò diſtributiua iuſtitia conſiſtit in tribuendo cuiq; pro ſua dignitate, eſtque hoc modo iuſtus qui in bonorũ diſtributione æqualitatem ſeruat. Quam æqualitatem dicit Ariſt. debere eſſe nõ Arithmeticã, ſed Geometricã, quia non debet tantundem tribuere omnibus, ſed habita ratione dignitatis cuiuſque, vt, verbi graria, Achilli 3. Aiaci 4. Peccare igitur cõtingit in hoc genere duobus modis. Non enim ſolũ peccabit qui tribuit minus digniori, ſed & qui tribuet plus indigniori, ſi ſit materia iuſtitię (nã vbi locũ habet gratia, nõ pertinet ad iuſtitiã) velut ſi quis tribuit vtriq; Achilli dico & Aiaci 4. peccat, quia Achilli tribuit minus, ſi vtriq; 8. quia Aiaci tribuit plus: vtroq; autem modo deficit ab æqualitate, peccatq;, etſi non eodem modo: quia qui tribuit plus, iniuriam

Nimis iuſtus quis.

Æqualitas Geometrica in iuſtis.

iuriam non facit, vt qui minus, ei scilicet cui tribuit, est tamen nihilominùs vitiosa & iniqua actio. Velut (satius enim sit apertioribus vti exemplis) in suffragiis ferendis pro consequenda dignitate, aut authoritate in Repub. non solùm peccat qui denegat digno, aliquando etiã multò magis qui tribuit indigno. Tametsi non vterq; iniuriam facit, quia qui digno denegat tribuens minus boni aut plus mali, quàm meretur, iniuria eum afficit, qui tribuit indigno nõ ita, quin potiùs in contrariũ incidit vitiũ, quia tribuit boni plus, aut mali minus; est tamen hoc quoq; rem iniustam facere. Iam verò in iustitia commutatiua, iustus est qui sibi & aliis tribuit æquale. Æquale verò nõ Geometricum, vt in distributiua, sed Arithmeticũ, vt centũ pro centum, decem pro decem. Nulla enim in cõmutationibus haberi debet ratio dignitatũ, sed rerum. Igitur peccare quis possit in hoc genere duobus modis, & tribuens sibi plus quàm alteri, & tribuens alteri plus quam sibi. Iniquè enim commutat, qui pro re quæ valet centũ, tribuit quinquaginta, iniquè etiã si tribuit bis centũ, vbi nõ habet locũ liberalitas. Vbi verò liberalitate id agitur, nõ habet rationẽ cõmutationis, sed largitionis, quæ cõmutatio autẽ vitiosa erit. Non tamen eodem modo peccabunt hic & ille. Quia qui tribuit minus, iniuria afficit vendentẽ, qui plus, nullam iniuriam facit (nisi fortè Reipublicæ) vitiosè tamen commutat. Sunt igitur hîc quoque duo vitia, alterum in defectu, alterũ in excessu, atque vtroq; modo agitur res iniusta, etsi non vtroque infertur iniuria. His argumentis non possum hac in parte probare sententiam Arist. dicentis iustitiam non esse inter duos excessus, vt alias virtutes, sed modo quodam, quia versatur inter duo inæqualia, vt inter lucrum & damnum. Quin potiùs ex ipsius Arist. sententia, mihi videtur euidens argumentum capi, aduersus eundem. Nam si iustitia versatur inter lucrum & damnũ, necesse est vtriusque posse adhiberi plus & minus, & duplices esse actiones circa duplicem materiam, augendam aut minuendam, vtrasque deficientes ab æqualitate, ac proinde vtrasque vitiosas. Quare cùm habitus nascantur ex actionibus, duplices etiam habitus malè operãdi circa iustitiam possint animis innasci, sitque iustitia constituta inter duo vitia, vt virtus alia quæcũque. Verbi gratiâ, iustè cõmutat, qui sibi & alteri tribuit æquale lucrum & damnũ, iniustè verò, qui sibi lucrum & alteri damnum, vel sibi lucri plus, aut damni minus quàm alteri, & qui alteri lucrum & sibi damnum, aut alteri lucri plus, aut damni minus quàm sibi. Nam etsi plerisque videtur hic non peccare, quia nulli facit iniuriã (sibi enim nullus potest iniuriam facere quia ea non fit volenti) tamen non bene

commutat,

Iustitia in mediocritate consistit.

cõmutat, atque ea actio ratione largitionis, & ob liberalitatem possit esse studiosa, quæ commutatio verò vitiosa est. Constat igitur, iustitiam, vt alias omnes virtutes morales, in mediocritate consistere, quin etiam multò apertiùs quàm alias, quia versatur in quærenda mediocritate inter excessum & defectum. Quapropter sapientissimè monet Ecclesiastes, *noli esse iustus multùm*, siue, inquam, iudex es à Deo cõstitutus, ne ita te geras, vt nullam adhibeas æquitatẽ: siue emolumenta præmiáq; distribuis, caue tantopere timeas digno denegare, vt tribuas etiã digno: siue commutas, caue tantopere timeas alteri satis lucri non tribuere, vt tibi inferas damnum. Nam etsi non vtroque modo eris iniuriosus, vtroque eris iniquus, atque aliquando simul damnum patieris, & iniuria Remp. afficies. Quandoquidem ergo virum bonũ præcipuè ciuilem, oportet omnia eum, & vt oportet, agere, atque omnia in cõmune primùm bonum, deinde suum, conferre cauere debet, ne in materia iustitię quidpiam agat nimis: neque verò in vlla alia. Insinuant se profectò aliæ interpretationes eius loci non ineptæ. Possunt enim verba scripta esse in hypocritas, qui videri ab hominibus iusti volunt nimis. Quasi diceretur, noli nimis in conspectu hominum esse iustus. Possunt etiam dici in superstitiosos, qui prætextu pietatis, in multas impietates incidunt, & seruili timore peccandi, multa sibi fingunt, in quæ etiam incidunt, peccata. Verùm prior interpretatio, Philosophica magis est, & meo instituto accommodatior.

CAPVT LXVIII.

Fascinatio.

CAp 4. Sapientiæ ita habetur: *Fascinatio nugacitatis obscurat bona.* Paulus etiam cap. 3. Epistolæ ad Galatas, ita eos alloquitur: *O insensati Galatæ, quis vos fascinauit, non obedire veritati?* Quibus in locis videtur fascinationis facta mentio, tametsi plerique viri docti vanam esse censent de ea opinionem. Quapropter haud erit abs re, neque præter præsentis operis institutum, de ea tantisper disserere. Haud scio vnde meliùs possumus incipere, quàm ab iis quæ de fascinatione vulgus censet, inde illius comparata notione, examinemus, an re vera quidpiam fit in rebus tale, an aliud aliquid, an omninò nihil, sed meræ nugæ. Audio quàmplurimos affirmare, fieri nonnunquam, vt qui bene valent, ab alio quopiam tantùm conspecti,

conſpecti, repentè ac multùm lædantur, eoſque qui ira læduntur, faſcinatos vocant, quibus verò vis ea maligna in oculis ſit (neque enim omnibus eſſe æqualem) Faſcinatores. Hos verò ipſos faſcinare (hoc eſt, in tuendo lædere) cum quadam animi affectione magis, vt cùm attentè intuentur cum quadam inuidentia. Proinde hoc periculum multò magis ſubire pulchros quàm deformes, & cum laude magis quàm cum vituperatione. Vnde religio nata eſt, bene imprecandi, ei quem cum admiratione & cum laude intuearis, alioqui (dicunt) faſcinetur. Alij faſcinationis timorem, ad alias etiam quaſcunque inuidentiæ cauſas extendentes, ſi quid comedũt auidè, quod alium quempiam vident intueri, motu percuſſi partem cibi ſtatim porrigunt, ne faſcinentur. Porrò dicunt hanc paſſionem in puſillos incidere potiùs quàm in grandiores, quòd teneriores ſint, & (vt ipſi dicunt) leuiori ſanguine, hoc eſt (vt arbitror) minùs fœculento & melancholico, tametſi pulchræ etiam mulieres & quæ ſe tales eſſe præſumunt, ſibi cauent. Quin etiam ad animalia cætera dicunt hanc affectionem pertinere. Nam & gallinas, & agnos, & equos, ferunt faſcinatos aliquando cecidiſſe. Ex his omnibus quæ de faſcinatione circumferuntur, fieri videtur, vt, etſi modo & ſubiecto variet, illud tamen commune omni faſcinationi ſit, oculis & intuitu inferri. Itaque videtur eſſe læſio oculis illata, non tamen hoc ſolùm. Nam ſi, qui ophthalmia laborat, obuium quempiam inficit, atque ophthalmia facit laborare, nemo vnquam dixerit faſcinaſſe. Quidam addunt læſionem illam illatam oculis, oculis etiam concipi, vbi is qui faſcinatur & qui faſcinat, ſeſe mutuò intuentur attentè. Itaque ponunt in ratione, ſeu notione faſcinationis duplicem oculorum reſpectum, & inferri, & concipi oculis. Alij ponunt hæc ſeorſum, quaſi duplex ſit ratio faſcinationis, aut illata, aut concepta oculis paſſio. Quapropter erit multò verius faſcinatio, cui vtrunque accidet & inferri, inquam, & concipi oculis. Sed neque hoc vtcunque. nam & ophthalmia per contagionem genita, infertur & concipitur oculis, neque vlla ratione potiùs, quàm ſi qui primaria laborabat, & qui inficitur, ſe mutuò intueantur. Sed neque ſi quis peſtilenti affectus febre, aut etiam ſine febre, deferens ſecum peſtis ſeminaria, alium intuens intuẽtem inficiat, dicitur faſcinaſſe, ſed peſte affeciſſe. Quid ergo aliud poſſimus adiicere ad integram faſcinationis rationem; certè nihil (vt videtur) aliud, quàm timorem illum ſuperſtitioſum, & ſuſpicione inuidentiæ, vt ſi pulcher puſillus ſit, intueatur verò maligna anus quæ pulchritudinem miretur, & oderit. Hanc enim ob cauſam duobus occurritur remediis, vt ſigno

Oculorũ faſcinatio.

gno aliquo contemptus, vt implicatis digitis (ficam nostri vocant) aut bona precatione, alterum enim horum indicat, eum qui intuetur, non admirari, neque laude dignum magnopere censere, siquidem contemnit, alterum, non odisse, siquidem precatur bona. Ita etiam si quis comedens aliquid intuenti auidè, non porrigit, timet fascinationem, quia intuenti expetentique, est inuidiosus, inuidiæ enim obiectum est, ingratum bonum. Videtur itaque fascinatio esse passio oculis illata & concepta, profecta ex quadam affectione animi eius qui intuetur. Quapropter rationem aliquam pulchri, aut expetibilis esse oportet in eo quod fascinetur, & malignitatis in fascinatore. Si autem hæc est fascinationis ratio, quiuis facilè intelliget fascinationem esse superstitiosum quendam timorem ex stulta credulitate profectum, eiusmodi sunt quamplurima alia in hominum vita. Argumento est, quod mulieribus magis quàm viris, & viris indoctis magis quàm peritis probatur ea opinio. Tametsi video in ipsis etiam doctis esse quosdã, qui quadam ambitione, omnia quæ vulgus miratur, tueri curent subtilitatis magis, quam veritatis amatores; vnde iudiciarij, Magi, Præstigiatores, & secretorum periti haberi volunt, quorum ingenia ego nunquam fascinabo. At dices, fascinationis opinio neque vulgaris est, neque noua, siquidẽ antiquissimi & probatissimi authores scripsere multa illius remedia: si verò nulla re vera esset fascinatio, vanum esse prorsus eius remedia recensere. Plinius lib. 26. cap. 10. inquit, *altera Satyriõ Orchis cognominata fœmina esse creditur, distinguitur internodijs & ramosiore frutice, fascinis vtili.* idem lib. 28. cap. 4. *repercuti fascinationes despuitione affirmat* Inuentæ itaque iam sunt tres fascinationis præcautiones: fica, & benectio in eo qui cernit, spuitio in eo qui cernitur. Idem commendat lib. 13. cap. 4. contra fascinationes officula quædam palmarum lunata, & dente, nescio qua religione, polita. Idem corium frontis hyenæ fascinationibus resistere affirmat lib. 28. cap. 18 Arist quoque sectione 20. problematum dicit, rutam antidotum esse fascinationũ Non aliter profectò, ac nunc pusillis collo suspenditur Gagates. Nõ videtur ergo figmentũ esse fascinatio, cuius tam multa remedia inuenta sunt. Nam naturaliũ remediorum cognitio non aliter constat quàm experimento: non potest autem esse auxilij, quin sit ipsius etiam passionis experimentum: id verò si est, certè & ipsa fascinatio est in rebus. Quod aliis etiam antiquorum dictis confirmatur. Nam & Virgilij est illud carmẽ: *Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.* Plinius quoque libro 7. cap. 2. *In Africa* (inquit) *esse familias quasdam fascinan*

Fascinationis reprehẽsio.

Satyrion Orchis.

Fascinationis remedia.

Gagates lapis.

fascinantium. Isigonus & Nymphodorus tradunt, quarũ laudatione intereant probata, arescant arbores, emoriãtur infantes. Esse eiusdem generis in Triballis & Illyriis, adiicit Isigonus, qui visu quoque effascinent, interimantque quos diutiùs intueantur, iratis præcipuè oculis. Quod eorum malum faciliùs sentire puberes. Vides vt multi antiquorum fascinationem asseruerunt. Atqui & illa verba Ecclesi. 31. *Nequius oculo quid creatum est?* aliquibus sonant fascinationem. Præterquam quòd & in sacris extant duæ illæ quas præscripsimus orationes, in quibus fascinationis mentio fit. Verùm de præscriptis orationibus posteà dicemus, reliquis occurramus. Atqui (vt incipiamus ab vltimis) Virgilius non induxit ita loquentem Socratem, aut Aristotelem, sed opilionem, vt debeat meritò obloquentem personam censeri id dicere, non ex sua sententia, sed ex vulgi opinione, qua nihil est incertius. Plinij verba, & Isigoni ac Nymphodori authoritas, non indicant esse verè vllam effascinationem; sed si figmentum est, nouum non esse. Porrò Ecclesiasticus, oculi nomine inuidentiam damnat. Quæ de antidotis dicuntur optimè interpretatur Aristoteles loco nuper citato, dicens rutam censeri fascinationis remedium, quia tunc se putant homines fascinari, cùm voraciter edunt, aut incommoditatum aliarum tenentur suspicione, aut perturbantur ipsa fascinationis opinione, vt si animaduertant alium intueri in cibum quem capiunt. Ob voracitatem ergo, aut perturbatũ esum repleri flatibus, à quibus angantur aut vomant, rutam verò tunc temporis prodesse, quia flatus absumit, atque id non intelligentibus, videri fascinationem tollere. Certè ruta commendatur aduersus dæmones & fascinationes, ac denique aduersus omnes passiones, quæ cẽsentur esse sacræ, vt aduersus terribilia insomnia, Phantasmata, & nocturnos timores; huius verò causa est, quòd absumit flatus, & siccat, extinguitque seminis redundantiam. Pleraque verò eorum quæ in Dæmones vulgus refert, nascuntur ex dictis causis, vt facilè disces ex Hippocrate libello de flatibus & de morbis virginum. Hoc idem dicimus de radice Orchidis Præterquã quòd ea radix semẽ expellit, potiùs quàm absumit. Gagates lapis fortasse cõparauit eam authoritatẽ, quia recreat vuluæ strangulationes. Iam verò officula palmarũ lunata superstitiosum remediũ esse, vt ab errore conceptũ, potiùs quàm verum malum, constat vel ex ipsis Plinij verbis. Ipse enim dicit, religione quadam politum. Illa verò religio superstitio est, multò magis superstitiosũ est expulsione repellere fascinationẽ, atque hoc ipso remedio testari videtur homines, fascinationem non esse vllam à naturalibus causis illatam noxam, sed ad

Rutæ

Orcl
herb

ad veneficia & Dæmones pertinere. Nam hac ipsa religione videas nunc rusticos, vbi Satanæ abrenunciant, nominato eo semper spuere, eadem scilicet religione, qua contra fascinationes. Eidem vanitati attestatur remedium quod quæritur ex fica, & ex deprecatione. Naturalia enim non esse hæc, sed superstitiosa, quis non videat? Sed & his dimissis ipsa per sese res vana esse conspicitur. Quid enim facit (sublata eius qui se lædi putet, imaginatione) placeas, an displiceas ei qui te aspicit, oderit, an amet? nisi fortè placet opinio Auicennæ 9 Metaphysicæ, qui hominis animam, ea dicit vi pollere, vt possit imaginatione sola permouere materiam longè positam, ac distitam. Ea verò opinio nulli sanæ mentis homini probatur, ac tunc quoque imaginationis esset fascinatio, non oculorum.

Fascinatio est vana superstitio.

Fascinationis itaque nomen antiquum est, atque secundùm antiquam significationem, nullum naturalem morbum significat, sed superstitionem vanam, ex vulgari natam opinione: atque ideò neque Hippocrates neque Galenus, neque veterum Medicorum quisquam (quod ego sciam) fascinationes meminit, neque inter morborum differentias, neque inter eorum causas. Vnde rursus non parum probabile accipitur argumentum eius vanitatis Neotericorum quidam, vt asserant fascinationem, tollunt ab eius ratione affectionem animi eius qui intueatur, inuidentiam inquam illam, quia ea sola videtur efficere fascinationem superstitiosam, dicuntque fascinationem esse infectionem quandam malignam oculis illatam. Alij addunt, & oculis conceptam. Aiunt igitur multò magis quàm partem vllam aliam nostri corporis, posse virus quodcunque iaculari in alium, ob rectitudinem illam radiorum visualium, secundum quam, vt perspectiui monstrant, visio agitur. Deferri igitur virus, si quod inest cum radiis illis visoriis, atque in rem conspectam firmiter infigi. Porrò addunt a corde in oculos habere id virus expeditissimam viam, argumento, quòd cordis passiones citissimè oculis sese insinuant: ab oculis verò emissum, oculis eius qui contrà spectet, quàm vlla alia parte recipi faciliùs, ob similitudinem, quæ parit sympathiam: atque eadem ratione receptum oculis facillimè tendere in cor, vtpote à corde veniens. Deinde ex Galeni sententia, quæ multis non ineuidentibus argumentis confirmatur, dicunt, intra nostra corpora gigni posse vera venena: multos enim repente mori constat, cum eisdem omninò signis, quæ accepto veneno solent apparere, tametsi liquidò constet acceptum non esse. Id etiam venenum posse non exiguum tempus intra corpora latere, nulla interim illata euidenti noxa, indicant, quia à

cane rabido morsi sunt, quorum nonnulli etiam anni dimidium solent, sine conspicua affectione transigere. ita etiam mulieribus menstruatis virus quoddam verè venenosum agitari, agitatumque emitti per oculos, & haustum aliorum oculis, maximè puerulorum, qui & teneriores sunt, & incautiùs respectant, transmittere in cor, atque lethalem inferre noxam. Neque id videri debere mirum, siquidem Arist. 3. de Historia animalium capite decimonono, eum sanguinem vitiatum esse affirmat; adeò autem vitiatum esse censent, vt dicat Plinius cap. 15. libri septimi: *Nihil facile reperitur mulierum profluuio magis monstrificum, acescunt enim* (inquit) *eius superuentu musta, sterilescunt tacta fruges, moriuntur insita, exuruntur hortorum germina, & fructus arborum, quibus insedêre, decidunt. Speculorum fulgor aspectu ipso hebetãtur, acies ferri perstringitur, eborisq; nitor, aluei apum emoriuntur, æs etiam ac ferrum rubigo protinus corripit, odorque dirus aërea, & in rabiẽ aguntur gustato eo canes, atque insanabili veneno morsus inficitur.* Plura etiam non minùs mirabilia, dicit ibidem lib. 7. c. 2. Ex his videtur fieri probabile mulieres menstruatas, quibus tantum virus intra corpus agitatur, solo intuitu posse lethaliter inficere: atque vt hæ secundùm naturam colligunt monstrificum virus, ita posse esse homines quibus naturaliter veneficum quidpiam insit, quod per oculos, cùm intuentur recta, simul cum radiis visoriis emittatur, quorum sit periculosissimus aspectus, hosque esse fascinatores: quorum etiam scribunt notas, dicentes, hic esse in oculis ambobus, aut altero binas pupillas; aut in altero oculo pupillas duas, in altero effigiem quandam equi, aut canis. Vt vero quidam homines sint tales, sunt qui causentur temperamenti proprietatem, sunt qui substantiæ modum, sunt etiam qui putrescentiam spirituum: qui verò sunt eorum sapientissimi, natale astrum. En quæ maximè videntur abesse à præstigiosis fabulis, eorum quæ de fascinatione dicuntur. Quæ tamen omnia, si animi affectum, eius qui effascinet tollas, minimè videntur dici debere effascinationes, sed infectiones venenosæ; neque venenosi illi homines fascinatores, sed venenosi, vt & viperæ, & scorpiones, bufones, ac multò magis basilisci. Itaque vt illa animantia effascinantia nemo vocat, sed venenosa, ita neque tales homines est quòd voces fascinatores. Si enim studes opinionem de ea re vulgarem asserere, nomen quidem retinet, notionem autem eius minimè. fuisse enim ab antiquissimis illis sæculis, in fascinationis notione, iram, aut inuidentiam præter verba, quæ ex Plinio produximus, & Aristotele, ipsum nomen Græcum facilè indicat Vocatur enim Græcis

Mẽstruorum malignitas.

Fascinatorum notæ.

ad veneficia & Dæmones pertinere. Nam hac ipsa religione videas nunc rusticos, vbi Satanæ abrenunciant, nominato eo semper spuere, eadem scilicet religione, qua contra fascinationes. Eidem vanitati attestatur remedium quod quæritur ex fica, & ex deprecatione Naturalia enim non esse hæc, sed superstitiosa, quis non videat? Sed & his dimissis ipsa per sese res vana esse conspicitur. Quid enim facit (sublata eius qui se lædi putet, imaginatione) placeas, an displiceas ei qui te aspicit, oderit, an amet? nisi fortè placet opinio Auicennæ 9 Metaphysicæ, qui hominis animam, ea dicit vi pollere, vt possit imaginatione sola permouere materiam longè positam, ac dissitam Ea verò opinio nulli sanæ mentis homini probatur, ac tunc quoque imaginationis esset fascinatio, non oculorum.

Fascinatio est vana superstitio. Fascinationis itaque nomen antiquum est, atque secundùm antiquam significationem, nullum naturalem morbum significat, sed superstitionem vanam, ex vulgari natam opinione: atque ideò neque Hippocrates neque Galenus, neque veterum Medicorum quisquam (quod ego sciam) fascinationes meminit, neque inter morborum differentias, neque inter eorum causas Vnde rursus non parum probabile accipitur argumentum eius vanitatis Neotericorum quidam, vt asserant fascinationem, tollunt ab eius ratione affectionem animi eius qui intueatur, inuidentiam inquam illam, quia ea sola videtur efficere fascinationem superstitiosam, dicuntque fascinationem esse infectionem quandam malignam oculis illatam. Alij addunt, & oculis conceptam. Aiunt igitur multò magis quàm partem vllam aliam nostri corporis, posse virus quodcunque iaculari in alium, ob rectitudinem illam radiorum visualium, secundum quam, vt perspectiui monstrant, visio agitur. Deferri igitur virtus, si quod inest cum radiis illis visoriis, atque in rem conspectam firmiter infigi. Porrò addunt a corde in oculos habere id virus ex peditissimam viam, argumento, quòd cordis passiones citissimè oculis sese insinuant: ab oculis verò emissum, oculis eius qui contrà spectet, quàm vlla alia parte recipi faciliùs, ob similitudinem quæ parit sympathiam: atque eadem ratione receptum oculis facillimè tendere in cor, vtpote à corde veniens Deinde ex Galeni sententia, quæ multis non inevidentibus argumentis confirmatur, dicunt, intra nostra corpora gigni posse vera venena: multos enim repente mori constat, cum eisdem omninò signis, quæ accepto veneno solent apparere, tametsi liquidò constet acceptum non esse. Id etiam venenum posse non exiguum tempus intra corpora latere, nulla interim illata euidenti noxa, indicant, quia à

cane

cane rabido morsi sunt, quorum nonnulli etiam anni dimidium solent, sine conspicua affectione transigere. ita etiam mulieribus menstruatis virus quoddam verè venenosum agitari, agitatumque emitti per oculos, & haustum aliorum oculis, maximè puerulorum, qui & teneriores sunt, & incautiùs respectant, transmittere in cor, atque lethalem inferre noxam. Neque id videri debere mirum, siquidem Arist. 3. de Historia animalium capite decimonono, eum sanguinem vitiatum esse affirmat; adeò autem vitiatum esse censent, vt dicat Plinius cap. 15. libri septimi: *Nihil facile reperitur mulierum profluuio magis monstrificum, acescunt enim* (inquit) *eius superuentu musta, sterilescunt tactæ fruges, moriuntur insita, exuruntur hortorum germina, & fructus arborum, quibus insedêre, decidunt. Speculorum fulgor aspectu ipso hebetătur, acies ferri perstringitur, eborisq; nitor, aluei apum emoriuntur, æs etiam ac ferrum rubigo protinus corripit, odorque dirus aërea, & in rabiẽ aguntur gustato eo canes, atque insanabili veneno morsus inficitur.* Plura etiam non minùs mirabilia, dicit ibidem lib. 7. c. 2. Ex his videtur fieri probabile mulieres menstruatas, quibus tantum virus intra corpus agitatur, solo intuitu posse lethaliter inficere: atque vt hæ secundùm naturam colligunt monstrificum virus, ita posse esse homines quibus naturaliter veneficum quidpiam insit, quod per oculos, cùm intuentur recta, simul cum radiis visoriis emittatur, quorum sit periculosissimus aspectus, hosque esse fascinatores: quorum etiam scribunt notas, dicentes, hic esse in oculis ambobus, aut altero binas pupillas; aut in altero oculo pupillas duas, in altero effigiem quandam equi, aut canis. Vt vero quidam homines sint tales, sunt qui causentur temperamenti proprietatem, sunt qui substantiæ modum, sunt etiam qui putrescentiam spirituum: qui verò sunt eorum sapientissimi, natale astrum. En quæ maximè videntur abesse à præstigiosis fabulis, eorum quæ de fascinatione dicuntur. Quæ tamen omnia, si animi affectum, eius qui effascinet tollas, minimè videntur dici debere effascinationes, sed infectiones venenosæ; neque venenosi illi homines fascinatores, sed venenosi, vt & viperæ, & scorpiones, bufones, ac multò magis basilisci. Itaque vt illa animantia effascinantia nemo vocat, sed venenosa, ita neque tales homines est quòd voces fascinatores. Si enim studes opinionem de ea re vulgarem asserere, nomen quidem retinet, notionem autem eius minimè. fuisse enim ab antiquissimis illis sæculis, in fascinationis notione, iram, aut inuidentiam præter verba, quæ ex Plinio produximus, & Aristotele, ipsum nomen Græcum facilè indicat Vocatur enim Græcis

Mẽstruorum malignitas.

Fascinatorum notæ.

fascinatio βασκανία, & fascinare βασκαίνειν. Significat verò hoc idem verbum, inuidere, itaque βασκανία, est inuidentia & fascinatio: quasi fascinatio sit læsio cum quadam inuidentia illata. necesse igitur est dicere, illos ipsos venenosos homines, tunc magis inficere, cùm aspiciunt cum quadam inuidentia. Non quidem ob ipsam inuidentiam per se (ne in Auicennæ apertè falsam opinionē incidatur) sed ex accidēti, quod is animi affectus attentiùs faciat intueri; atque tunc propriè esse fascinationem quandam, vt à Basilisco. Sed tunc quoque hæc de fascinatione sententia ponit visionem agi exeuntibus visoriis radiis, cum his siquidē deferri vapores venenosos: quā tamen minor pars Philosophorum recipit. itaque iam ea opinio non poterit esse omnibus Philosophis cōmunis, sed peculiaris Platonicorum. Deinde verisimile non est, posse cuipiam homini secundùm naturam esse vim alteri homini venenosam. Nam vt animal animali sit venenosum, facit magnum naturæ dissidium, & contrarietas. Vt vipera homini, & homo viperæ habet saliuam venenosam. Sed neque vipera viperæ, neque homo homini adeò aduersam potest habere naturam. Nempe causæ omnes quas reddunt, partim futiles, partim ineptæ sunt. Primùm quidem quod de natali astro dicunt, mihi risum mouet (tametsi est grauissimorum hominum sententia, hominum tamen,) necesse enim esset, omnes qui illa ipsa hora essent nati esse fascinatores. Sed de huius Astrologiæ vanitate (si modò Astrologia dicenda, ac non potiùs diuinatio Chaldæorum,) in hoc ipso opere diximus multa. Temperiei aut substantiæ dissimilitudo non potest esse tanta in rebus eiusdē naturæ & speciei. Siquidem ex differentia temperamenti nascitur differentia naturæ. Certè neq; quod de basilisco dicunt, possum adduci vt credā esse verum, sed fabulosum, vt alia innumera. nedum vt ea natura in hominē transferatur aduersus alios homines. Consentaneum multò magis sit, basiliscum interimi hominis aspectu, si modò eum ipse necat, vt de saliua hominis & viperæ dicebamus. Neque quidē argumenta cuiusquā momenti sunt. Nam quæ de menstruo sanguine affirmant, falsa esse ac fabulosa, ipsum indicat experimentum. Versamur enim quotidie cum menstruatis citra vllam noxam, à quibus tamen si vera illa essent, neq; lapides, neq; ipsa durissima metalla illæsa esse possent. At verò menstruus sanguis, est ipsemet quo mulier nutritur. Qui nonnunquam ob solam redundantiam, citra vllam prauitatem emittitur, aliquando etiam ob malam qualitatem, qualis tamen est in reliquo sanguine: nimirum quam Hippocrates iubet contēplari in colore, quia si sunt alba, sint

Basiliscus.

Saliuæ vis.

pituitosa,

pituitosa, si flaua, biliosa. Quæ cùm apparent, nullis incantationibus aut præstigiis iuuet occurrere, sed neque alexipharmacis, quibus venena franguntur, sed medicamentis expurgãtibus, quibus soluũtur cacochymiæ. Itaque menstruus sanguis vitiosus plerunq; est, quia expultrix virtus semper fertur in id quod deterius, minimè tamẽ venenosus, sed qualis esse solet in corporibus cacochymis. Iam verò quod possint in nostris corporibus gigni venena, nihil ad fascinationẽ. Gignuntur enim præter naturam, fascinatores verò esse tales natura dicunt. Quid ergo superest? nunquid satis illis sit, si concedamus etsi naturaliter fascinatores nulli sint, tamen eos qui sunt præter naturam affecti, & morbosi, multò magis posse per oculos inficere, quàm per aliam partem? Certè quàm per aures ego concesserim, non tamẽ quã per os aut nares, malim enim me aspiciat, qui pestilenti tenetur apparatu, quàm spiritum in me emittat. Nam & putridi aëris veniet multo plus, & ab ore in cor, per arteriam asperam, est longè expeditior via, quàm ab oculis. Oculi (dicunt) mittunt facile sua mala in alios. Quæ? nunquid rixas? an suffusiones? an nubes? minimè, sed ophthalmias. Est itaq; ophthalmia morbus cõtagiosus. Quid ad fascinationẽ? manus quoq; scabies contagiosa est. Fascinamus ergò manibus. Vnde ergo (dices) nata est inter omnes homines hæc opinio de fascinatione, si ea adeò nihil est? ex leuium (arbitror) hominum credulitate. Diuus Basilius cognomento Magnus, in Homilia de Inuidia, spreta vulgari hac de fascinatione sententia, vt muliebri, dicit censere se dæmones vti inuidorum hominum oculis ad lædendum, vt instrumento quodam. Itaque non humanos per se, sed dæmones per eos lædere infantes, & inde natam eam opinionẽ esse. Sed quoniam hæc causa Physica non est, ad me non spectat, neq; ad hoc opus. Quam ergo habuisse occasionem suspicer, audi. Pueros solito nitidiores, crassiores, pulchriores etiam esse, res est comperta satis, neq; minùs hoc solere sæpissime, occurrẽtes, & viros & mulieres, admirari, laudare atque attente intueri, & vlnis gestare, moritare, ac denique cum illis ludere. Scitum etiam est illud Hippocratis; *habitum qui ad summum bonitatis attingit, periculosum esse.* & illud Celsi, *Qui nitidiores solito sunt, suspecta bona sua habere debẽt.* Cũ ergo pusilli ob natalem habitum, non rarò soleant, cùm viderentur habere optimè, in magna pericula repentè incidere, vulgus causam non intelligens, in laudatorum, quales illi quotidie habent quàmplurimos, oculos, & inuidentiam, reiicit, illos (quæ est hominum leuitas) sequuti sunt viri alioqui eruditi, &, vt est talium ignorantia diserta, processit paulatim res

Oculorum vires ad mala inferenda.

Ophthalmiæ contagium.

Pueri fascinationi obnoxij.

ad agnos, ad gallinas, ad equos, ad segetes, ad arborum fructus, ad ipsa metalla, ad specula, ad lapides. Rubigine obducuntur, hebetantur, franguntur, comminuuntur, mendacia mera. Iam est causa in substantiæ proprietate, in venenosa natura, iam in astris, meræ nugæ. Neque verò Diuus Paulus fascinationem aliquam naturalem esse asseruit, sed quasi prouerbio quod ex vulgi opinione natum est, vtens dixit, *Quis vos fascinauit recedere à fide?* hac loquutione insinuans, illos temerè ac sine vlla causa recessisse à fide cùm viderentur in ea profecisse quamplurimùm. Iam verò fascinatio nugacitatis vocatur in sacris quod à Diuo Ioanne in Epistola prima, concupiscentia oculorum, hoc est, auaritia, & cupiditas rerum alienarum. quia enim is morbus concipit oculis, vocatur per allegoriam fascinatio: dicitur verò nugacitatis, quia bonorum fallacium, iuxta illud Psalmi quarti: *Filij hominum vsquequò graue corde, vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium?* hoc est, vana & mendacia bona. Itaque concupiscentia oculorum est fascinatio nugacitatis. Hæc obscurat bona, quia, vt dicitur in Epistola prima ad Timotheum, *cupiditas radix est omnium malorum*, & vt eodem Sapientiæ dicitur, *Instantia cupiditatis transuertit sensum sine malitia.* Itaque loquutio illa Sapientiæ de fascinatione allegorica est. Allegorica verò accipitur à vulgari opinione. Neque mirum. indicatum enim est anteà multis exemplis, in sacris etiam esse morales fabulas, & allegorias à fabulis translatas, non aliter atque in moralibus Philosophorum libris. Velut & in ea ipsa re de qua disserimus, interpretantur nonnulli Platonici super conuiuio, siue de Pulchro, amorem, siue furorem amatorium esse fascinationem, quòd ea passio, eius quæ adamatur oculis plerunque videatur illata, concepta veò oculis eius qui amat semper (nisi forè quandoque concipitur auribus, rarissimè tamen solis) & oculis concepta in cor illabitur, cuius affectione corpus tabescit, sine vllo alio morbo manifesto. Vide quàm congruat hæc allegoria, quæ tamen ex vulgári, & falsa de fascinatione sententia nata est. Ita igitur, si quis placens Deo, factúsque ei dilectus (qualem illic describit author Sapientiæ) & viuens inter peccatores, per concupiscentiam oculorum mutetur, & amittat intellectum, dicetur appositissimè fascinator, quia cùm valeret optimè, per oculos valde læsus est, & in grauissimum coniectus periculum, quod pertingit cor per oculos. Nam ita dicitur Hieremiæ 22 *Tui autem oculi, & cor ad auaritiam.* ob has itaque causas is animi effectus dicitur fascinari. Hæc verò sunt Metaphoricæ locutiones, ad formandum animum com-

Furor amatorius.

paratæ: verus sit is sermo vulgi vnde sunt acceptæ, an non, nihil refert. Veræ enim sunt ipsæ Metaphoricæ loquutiones. Velut si adulatores Syrenes esse dixeris, non mentieris, tametsi Syrenes reuera nullibi sint.

CAPVT LXIX.

CAp. 11. Sapientiæ. *Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa, immittere illis multitudinem vrsorum, aut audaces leones.*

Mirari euenit hoc loco, cur dicat Salomon ex inuisa materia creasse Deum orbem terrarum, siquidem creauit ex nihilo. Quapropter neque ex vlla materia, siue visa, siue inuisa. Hanc dubitationem facilè deuitabunt, asserentes mundum hunc factum esse ex quadam congerie rerum omnium, citra vllum ordinem commistarum, quam vocant, chaos, vt Plato; aut ex atomis, vt Anaxagoras, Empedocles, & Epicurus. Hi enim omnes huic rerum vniuersitati ortum aliquem tribuentes materiē ex qua constitit, faciunt æternam. Mihi verò in ipso huius operis initio monstratum est, nihil omninò esse in rebus æternum, præter illud quod vnum, & primum, ac per se ens, hoc est, Deum. Illud igitur nunc ponentibus, videndum quid de præsenti dubitatione dicamus. Certè si quam habet mundus totus materiam, quæ eadem sit rerum omnium creatarum, aut certè corporearum, dicere possimus Deum fecisse terrarum orbem ex illa materia, non quidem præexistenti, sed concreata cum formis. Velut si nunc repentè Deus creet statuas humanas, aliam cedrinam, aliā abietinam, aliam quercinam, dicemus aliā factā esse ex cedro, aliam ex abiete, aliam ex quercu, tametsi non potiùs constiterint illa ligna, quàm statuæ. Quòd si hoc ita habet, constat materiam illam communem rebus omnibus, esse per sese inuisam, atque adeò inuisibilem quandoquidem si per se videri posset, haberet qualitatem aliquā aspectabilem, vt candorem, lucem, non nigritiem: quodcunque autem illorum haberet, non posset esse materia cōtrariorum, vt si esset candida nigrorū, & si nigra candidorū, si lucidā luce carentiū. Nam aut materia candida, nigrorum induens formam, maneret candida, aut candorē deponeret: si maneret, fieret res eadem simplexque candida & nigra: si deponeret, esset iam illa, materia vtriusq; cōtrarij, eius videlicet quod deponeret, & eius quod reciperet. Quapropter vtrumq; cōtrarium

Mundus ex materia inuisa creatus.

 rium

ad agnos, ad gallinas, ad equos, ad segetes, ad arborum fructus, ad ipsa metalla, ad specula, ad lapides. Rubigine obducuntur, hebetantur, franguntur, comminuuntur, mendacia mera. Iam est causa in substantiæ proprietate, in venenosa natura, iam in astris, meræ nugæ. Neque verò Diuus Paulus fascinationem aliquam naturalem esse asseruit, sed quasi prouerbio quod ex vulgi opinione natum est, vtens dixit, *Quis vos fascinauit recedere à fide?* hac loqutione insinuans, illos temerè ac sine vlla causa recessisse à fide cùm viderentur in ea profecisse quamplurimùm. Iam verò fascinatio nugacitatis vocatur in sacris quod à Diuo Ioanne in Epistola prima, concupiscentia oculorum, hoc est, auaritia, & cupiditas rerum alienarum. quia enim is morbus concipit oculis, vocatur per allegoriam fascinatio: dicitur verò nugacitatis, quia bonorum fallacium, iuxta illud Psalmi quarti: *Filij hominum vsquequò graue corde, vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium?* hoc est, vana & mendacia bona. Itaque concupiscentia oculorum est fascinatio nugacitatis. Hæc obscurat bona, quia, vt dicitur in Epistola prima ad Timotheum, *cupiditas radix est omnium malorum*, & vt eodem Sapientiæ dicitur, *Instantia cupiditatis transuertit sensum sine malitia.* Itaque loquutio illa Sapientiæ de fascinatione allegorica est. Allegorica verò accipitur à vulgari opinione. Neque mirum. indicatum enim est anteà multis exemplis, in sacris etiam esse morales fabulas, & allegorias à fabulis translatas, non aliter atque in moralibus Philosophorum libris. Velut & in ea ipsa re de qua disserimus, interpretantur nonnulli Platonici super conuiuio, siue de Pulchro, amorem, siue furorem amatorium esse fascinationem, quòd ea passio, eius quæ adamatur oculis plerunque videatur illata, concepta verò oculis eius qui amat semper (nisi forè quandoque concipitur auribus, rarissimè tamen solis) & oculis concepta in cor illabitur, cuius affectione corpus tabescit, sine vllo alio morbo manifesto. Vide quàm congruat hæc allegoria, quæ tamen ex vulgári, & falsa de fascinatione sententia nata est. Ita igitur, si quis placens Deo, factúsque ei dilectus (qualem illic describit author Sapientiæ) & viuens inter peccatores, per concupiscentiam oculorum mutetur, & amittat intellectum, dicetur appositissimè fascinator, quia cùm valeret optimè, per oculos valde læsus est, & in grauissimum coniectus periculum, quod pertingit cor per oculos. Nam ita dicitur Hieremiæ 22 *Tui autem oculi, & cor ad auaritiam.* ob has itaque causas is animi effectus dicitur fascinari. Hæc verò sunt Metaphoricæ locutiones, ad formandum animum comparatæ

Furor amatorius.

paratæ: verus sit is sermo vulgi vnde sunt acceptæ, an non, nihil refert. Veræ enim sunt ipsæ Metaphoricæ loquutiones. Velut si adulatores Syrenes esse dixeris, non mentieris, tametsi Syrenes reuera nullibi sint.

CAPVT LXIX.

CAp. 11. Sapientiæ. *Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa, immittere illis multitudinem vrsorum, aut audaces leones.*

Mundus ex materia inuisa creatus.

Mirari euenit hoc loco, cur dicat Salomon ex inuisa materia creasse Deum orbem terrarum, siquidem creauit ex nihilo. Quapropter neque ex vlla materia, siue visa, siue inuisa. Hanc dubitationem facilè deuitabunt, asserentes mundum hunc factum esse ex quadam congerie rerum omnium, citra vllum ordinem commistarum, quam vocant, thaos, vt Plato; aut ex atomis, vt Anaxagoras, Empedocles, & Epicurus. Hi enim omnes huic rerum vniuersitati ortum aliquem tribuentes materiē ex qua constitit, faciunt æternam. Mihi verò in ipso huius operis initio monstratum est, nihil omninò esse in rebus æternum, præter illud quod vnum, & primum, ac per se ens, hoc est Deum. Illud igitur nunc ponentibus, videndum quid de præsenti dubitatione dicamus. Certè si quam habet mundus totus materiam, quæ eadem sit rerum omnium creatarum, aut certè corporearum, dicere possimus Deum fecisse terrarum orbem ex illa materia, non quidem præexistenti, sed concreata cum formis. Velut si nunc repentè Deus creet statuas humanas, aliam cedrinam, aliā abietinam, aliam quercinam, dicemus aliā factā esse ex cedro, aliam ex abiete, aliam ex quercu, tametsi non potiùs constiterint illa ligna, quàm statuæ. Quòd si hoc ita habet, constat materiam illam communem rebus omnibus, esse per sese inuisam, atque adeò inuisibilem quandoquidem si per se videri posset, haberet qualitatem aliquā aspectabilem, vt candorem, lucem, non nigritiem: quodcunque autem illorum haberet, non posset esse materia cōtrariorum, vt si esset candida nigrorū, & si nigra candidorū, si lucidā luce carentiū. Nam aut materia candida, nigrorum induens formam, maneret candida, aut candorē deponeret: si maneret, fieret res eadem simplexque candida & nigra: si deponeret, esset iam illa, materia vtriusq; cōtrarij, eius videlicet quod deponeret, & eius quod reciperet. Quapropter vtrumq; cōtrarium

rium rationem haberet formæ: forma enim formam excluderet, non materiam. Quare ille candor non eſſet materiæ per ſe, ſed per formam. Ipſa igitur materia aſpectabilem qualitatem per ſe habere non poteſt. Eodem argumento fit, vt neque audibilem, neque odorabilem, neque tangibilem, ſed neque omninò vllam rationem aut formam, ſiue ſubſtantiæ, ſiue accidentis habere poſſit. Itaque neque dici poſſit per ſe hoc, neque tantum, neque tale, neque ad aliquid aliud, ita aut aliter habeat. Hac ratione Ariſtoteles communem ac primam rerum omnium materiam ponens, dicit eſſe meram potentiam citra omnem actum. Plato, qui diſertiſſimè de ea diſputauit, ita inquit: *Intelligēdum eſt quòd cùm eſſe debeat effigies rerum omni formarum varietate diſtincta, nunquam illud ipſum formationis huius gremium bene erit præparatū, niſi informe ſit, & ſuapte natura omnibus formis quæ recepturum eſt, careat. Nam ſi erit alicuius eorum quæ in ſe recipit ſimile, cùm contrarium eius cuius ſimile eſt naturam, aut aliam prorſus ſuſcipiet, nequaquam eius ſimilitudinem, & effigiē exprimet, cùm per ſe tulerit ſuam, quo fit vt nullam ſibi propriam habeat ſpeciem, quod eſt omnia genera ſuſcepturum.* Hæc & alia multa eodem ſpectantia ſcripſit Plato in Dialogo de Natura, quæ, vt in commētariis de Phyſica doctrina indicauimus, nullatenus diſcrepant à ſententia Ariſtotelis: ambo enim cenſent, vt & cum ipſis omnes nunc Philoſophi, materiam per ſe nullum ens eſſe, neque omninò rem vllam, quia ſcilicet omni actu caret: ſed neque nihil eſſe, quia eſt principium immanens omnium rerum. Meo igitur iudicio cùm hac in parte nulla illis Philoſophis diſſenſio ſit, libuit Ariſtoteli de nomine altercari cum Platone, quod dixerit eſſe ſimpliciter non ens, quaſi ſimpliciter non ens idem ſit quod nihil. Plato verò non ita intelligit, ſed quòd non ſit ens, niſi quodammodo. Iuxta hanc itaque ſententiam, quæ communis nunc eſt omnium Philoſophorum, dicemus feciſſe Deum orbem terræ ex materia inuiſa, & omninò inſenſibili, atq; adeò per ſe penitus informi, hoc eſt, ex materia prima. Quoniam verò quæ in libris ſacris ſcripta ſunt, non oportet ad cuiuſpiam opinionem interpretari, ſed ad veritatē, videndū eſt quàm certa, atq; firma ſit de materia prima aſſertio, atque ſi eius monſtratio ad probabilitatem procedit ſolùm, aliam quæ omni careat dubitatione, præſentis loci interpretationem adhibere. Certè eſſe rebus omnibus corporeis vnam communemque materiam, facilè dicitur, non ita tamen intellectu facile eſt, ſi quis conſideret exactiùs. nam vt anteà indicauimus, neceſſe eſt per ſeſe omni careat forma, quod primum omnium intelligi non poteſt.

Materia prima.

Nam

Nam quod non eſt aliquid,& ens, cur non ſit nihil? porrò quo pacto poſſit non ens (ita enim illam vocat Plato) eſſe principium ex quo immanens entis? nam ſi Ariſtoteles rectè probat in quarto de Phyſica doctrina, cap.I. elementa corporum non poſſe eſſe incorporea, cùm tamen cenſeat (quod eſt veriſſimum) non manere elementa prima in rebus actu, ſed potentia ſolùm, multò minùs poſſit eſſe corporum incorporea materia, ſiquidem ea qualis qualis ſit, maneat actu in rebus neceſſe eſt: non poteſt autem illa eſſe corporea per ſe, ſed per formam, alioqui quantitas illi per ſe ineſſet. quare non eſſet mera potentia. Rurſum ſi ea corporea per ſe non eſt, quæ maior neceſſitas, vt corporeæ ſubſtantiæ materia conſtent, quàm vt Angeli. Hos verò omnes immateriales appellant, quaſi magnitudo materiæ ipſius ſit per ſe, atque per hanc fiant res quantæ. Ob has & alias huiuſmodi dubitationes veteres Philoſophi partim poſuerunt vnam omnium materiam, eamque ſubſtantiam quandam re vera quantam, alij aquam, alij aërem, alij ignem, alij etiam terram, alij ſubſtantiam mediam tenuitate & craſſitie: partim nullam generationis ſucceſſiuæ rerum poſuerunt materiam, ſed ſeparatione & congregatione rerum ſimilarium priùs exiſtentium, oriri & interire res putabant diſſimulares, vt Empedocles, Anaximander, & Anaxagoras. Qui omnes principium materiale ab elementis non diſtinguentes, rerum omnium reſolutiones perducebant vſque ad ſimpliciſſimas aliquas ſubſtantias, Empedocles ad ignem, aërem, aquam, & terram. Anaxagoras & Anaximander ad ſimilaria, vt carnem, os, neruum, & innumera alia eiuſmodi. Alij ad vnū aliquod quatuor primorum corporum quodcunque eis videbatur reliquis eſſe prius Horum omnium ſententiæ hoc vnico argumento refutari videntur, quòd neceſſe ſit illud quod primum eſſe ponitur, ſiue vnum ſit, ſiue multa, carere generatione & corruptione, atq; ſolùm recipere congregationē & ſeparationem, ſecundùm ſententias Empedoclis, Anaximandri, & Anaxagoræ: vel denſationem & rarefactionem, vel extenuationem, & incraſſationem ſecundùm priores ſententias. At verò reipſa videtur conſtare, illud eſſe falſum Nam videmus fieri aërem ex aqua, & ex illo ignem, & ex pane ſanguinem, atque ex hoc carnem, ac deniq; ſimpliciſſima omnia fieri alia ex aliis, quod ſi ita eſt, videtur Ariſtoteli neceſſariò fieri, vt ſit illis alia prior communiſque materia, quæ per ſe nihil illorum ſit, ſed formarum omnium expers. Illi verò reſponderem, haudquaquā fieri res illas verè vt putamus, ſed ſeparatione apparere quæ deliteſcebant, cōgregatione deliteſcere quę apparuerāt. Quod ſi cui videatur

Corpus ex incorporea materia eſſe nequit.

confictum ad respondendum, neque adeò dignum fide, atque ob id nullam dictarum esse probabilem sententiam, possit fortasse dicere, rerum compositarum materiam esse res simplices, vt hominis carnem & ossa: & earum quæ simplices primo intuitu apparent, alias simpliciores quæ latitant: verè autem atque exactè simplicium nullam esse materiam, sed factam esse illarum quancunque ex materia, vt ignem ex aëre: non verò in materia, vt sigillum effigiemve in cera: itaque fieri res singulas etiam simplicissimas ex materia aliqua, vnam verò eandemque omnium nullam esse, quæ enim necessitas, vt quod ex alio fit, immanentem habeat materiam; quoniam (dicunt) res artificiales nos manu ducunt, vt intelligamus, nihil nisi in quadam materia fieri, vt scilicet lectus & arca ex immanente ligno, sigillum ex cera. Dicat verò fortasse quisquam ex aduerso, hoc artificialium rerum esse proprium, naturalibus verò non perinde accidere, quia res artificiales fiunt ex naturalibus, naturales verò non possunt fieri nisi ex seipsis mutuò; quia non vt arte natura prior est, ita ipsa natura aliud quidpiam. Cùm verò fiunt res ex rebus non vt immanentibus, velut lectuli ex nuce, & cedro, fieri; sed vt desinentibus, velut mensa ex arca. Quapropter nō videtur opus esse ponere primam materiam rerum naturalium, sed fieri alias ex aliis mutuò, atque ita esse circularem rerum generationem & infinitam; non finitam & rectam. Quid ergo diceret hæc sententia de primis rerum principiis? an esse nulla non certè, sed esse formam, & potentiam proximam, & priuationem: eam verò potentiam & priuationem, esse non in vlla materia communi genito & corrupto, sed in eo ex quo res fit. Cur enim fit potiùs caro ex sanguine, quàm ex vino aut melle? an quia sanguis potentiam habet ad formam carnis, vinum verò non habet proximam? Illa ergo potentia proxima cum priuatione, quæ necessariò adest, & forma quæ ingruit, prima principia sunt rerum simplicium. Compositarum verò principia sunt, res simplices, vt materia, & forma totius. Atqui profectò (quamquam plerisque aliter videbitur) ego existimo hanc esse ipsissimam sententiam Aristotelis & Platonis. Nam vt in commentariis capitis septimi secundi libri de Physica doctrina, & iterum capitis quarti, secundi de Anima (tametsi cùm hæc scribo, commentaria in libros de Anima, scripta multis antè annis nondum sunt in lucem emissa) indicaui, apud Aristotelem hæc omnia nomina, forma rei, & id quod res est, & essentia, & ipsum rei esse, & quod hoc est, eandem prorsus rem significant. Quia re vera, rei naturalis forma, nihil aliud est, quàm res ipsa qua hæc & talis.

Formæ nomina.

Id

Id verò falsum esset, si præter formam esset in re materia prima immanens, non enim esset rei forma, ipsa res actu qua talis, quia forma materiam non habet, res haberet. Plato quoque in Dialogo de Natura hominis multis argumentis contendit, hominem esse ipsam hominis animam, quod cùm hominem animal esse, ac proinde corpoream substantiam, toties ipsemet Plato dixerit, verum esse aliter non poterat, quàm si ipsa hominis anima esset nihil aliud quàm ipsius essentia, essentia verò ipsum quod quid erat esse hominem, hoc est, ipse homo, quia actu talis & perfectus. Tametsi hoc (vt rem totam apertè explicem) non tam exactè dicitur de heterogeneis substantiis. Quis enim separaret ignis formam ab ignis corpore, aliter quàm ratione? nimirũ ignis forma est ipse ignis actu talis, & perfectus: corpus, hic idem qua ignis formã, rationem & entelechiam, seu perfectionẽ consequutus, quod quidem est res eadem numero, rationes duæ, quarũ coitione fit ipsum ignem esse. Quæ cogitans Plato, posuit illa tria rerum principia, idem, & alterum, & essentiam. Quæ eadem principia Raymundus Lullius vocauit, tiuum, bile, & are, hoc est factiuum esse, factibile esse, & facere, hæc tria intelligens, non quidem effectiuè, vt videntur sonare, sed formaliter, & hæc quidem Platonicè. Maximè verò mihi videtur errare, quòd diuinam naturam cum creaturis ineptè & arrogantet coniungat, sed de illius doctrina agere loci huius non est. Illud solum interfuit dicere, sua illa tria principia, tiuum, bile, & are, eadem esse prorsus cum Platonicis, eodem altero, & essentia. Quæ omnia cùm iuxta Arist. & Platonis sententiam ratione potiùs separari, quam re ipsa, & numero indicauerimus, constat esse consentaneum, iuxta illorum placita, nisi heterogeneorum materiam nullam, velut alteram rei partem actu immanentem poni, sed doctrinæ solùm gratia intelligi primam materiam, & formam homogenei, vt quædam ratione diuersa. si quid verò his ampliùs de communi & ptima materia dicitur, hypothesim quandam esse ob rudiores confictam, & expeditiorem progressum Philosophiæ, qua & ego in Physicis auditoriis vsus sum. nunc verò cùm ad reconditiora Philosophiæ est peruẽtum, æquum est aperire prouectioribus veriora. Quandoquidem ergo assertio de materia prima, per sese formarum omnium experte, adeò vacillat, necesse est aliam loci præscripti interpretationem inuenire. Ea certè non est difficilis, neque aliunde petita quàm ex sacris. Constitit enim in initio Geneseos, antequam Deus diceret, *fiat lux*, extitisse quatuor elementorum corpora, confusa, & delitescentia sub tenebris, quæ futurorum omnium materia tenebrosa, ac

De Raymũdi Lullij doctrina.

proinde inuisa ante orbem terrarum facta est, ex qua deinceps ille. Neque igitur ob hæc diuini oraculi verba opus est communem materiam ponere, in qua omnes corporum formæ recipiantur, tametsi fieri nihil nisi ex materia potest, nihil enim fit ex nihilo, sed quoduis ex alio, vt ex ligno ignis, ex suo alimento lignum, & ita aliud quodcunque. Sed quæ (dices) necessitas, vt quoduis ex alio fiat, siquidem nullam ex corrupto accipit manenté materiam, id quod gignitur? certè quia nulla naturalis via est ad generationem, nisi per alterationem, atque necesse est generationem alteratio præcedat, alteratio verò alicuius substantiæ necessariò fit: neque sanè alterius quàm eius quæ corrupta in aliam substantiam commutatur. Nam alteratio immodicè producta in corruptionem necessariò finitur, quia naturale rei temperamentum tollit. Vt igitur res aliqua oriatur, necesse est aliam interire; non quidem vt ab ea mutuetur materiam, sed ob contrarietatem. Vt autem hoc ita fiat, hæc est causa. Rerũ singularũ naturæ nihil sine instrumentis agere possunt extra sese, quapropter neq; generare: instrumenta verò earum sunt elementorum virtutes, calor dico, frigus, humor, & siccitas. Non potest autem ignis verbi gratiâ calore vti, aliter quàm calefaciendo, neq; aqua frigore, quàm refrigerando, non potest autem calefacere, neque refrigerare, nisi sit quod calefiat aut refrigeretur, non calefiet autem ignis qui nondũ genitus est, neque refrigerabitur, quæ nondum est aqua. Calefiat ergo necesse est vt ignis ab igne fiat, aliud quod ignis nondũ est, futurus autem sit, vt lignum; aut refrigeretur, quod aqua nondum est, futura autem sit, vt aër. Quapropter rectè anteà dictum est, non posse quidpiã, nisi ex aliquo fieri, quia generatio omnis ab alteratione incipit. Data autẽ est rebus à naturæ parente ea contrarietas, & necessitas pugnandi ad generationem, non ob communem materiam, sed quia, si aliter quàm per pugnam generare possent, neque talem repugnandi vim haberent, aut nihil generaretur, aut generatio rei cuiusque procederet in infinitum. Nihil enim esset quod modũ poneret rei cuiuspiã productioni, nisi omnia sibi ponerent mutuò, mutuò repugnando. Dices fortasse; locus modum poneret. Omnes igitur res generarent sibi simile, dum esset vbi caperetur, & generare desinerent, cùm non esset. Igitur mox atque vno impetu processissent rerum omnium generationes, vsque ad summam totius orbis repletionem; atque statim generatio omnis esset sublata. Vt igitur rerum generabilium successiua genesis seruetur per æuum, vt ipse rerum parens voluit contrarietatẽ indere, & res alias ex aliis fieri, velut aliæ aliis loco cedunt, eaque contrarietas

Generationem antecedit corruptio.

ſtarietas neceſſitatem affert, vt res ex rebus fiant, ſi & communem materiam non habeant. Igitur neque hæc dubitatio cogit primam rerum materiam ponere, ſed vt dictum eſt. Porrò iuxta hanc ſententiam conſequens erit dicere, principium quod vocant indiuiduationis, non eſſe materiam, ſed magnitudinem, quod vel per ſeſe eſt valde conſentaneum. Nam eſſentia rei per ſeſe indiuidua eſt, quapropter vna & tota, in multitudinem non poteſt abire, niſi ſecundùm diuiſibilitatem. Diuiſibilitas verò neque formæ neque materiæ eſſe poteſt, niſi per quantitatem (quanti enim propria eſt diuiſibilitas) igitur multitudo in eadē ſpecie, quantorum ſolùm, atque ob quantitatem eſt. Qua ſanè cauſa, & qui eam ad materiam referunt intelligentes non ineſſe materiæ per ſe, addunt ſignata quantitate; id verò vix intelligi poteſt. Si enim materiæ ipſi per ſe nullum ineſt accidens, certè neque ſignatio, neque quantitas. Veriſimiliùs ergo refertur ad quantitatem ratio indiuidui, quàm ad materiam. Et tota rerum vniuerſitas propriùs diuiditur in corpoream, & corpore carentem ſubſtantiam, quàm in materialem, & immaterialem, niſi quis his nominibus eaſdem res intelligat. Sic enim de nominibus altercari minimè expediet. Nihil igitur prohibere videtur quin dicamus materiam primam eſſe nihil, non ſolùm non ens ſimpliciter, vt dicit Ariſtoteles, aut ſimpliciter non ens, vt dicit Plato. Quorum virorum ſententias ab hac quam nunc ſtatuimus, nihil cenſeo re vera diſcrepare. Non enim eſt, quod non eſt ens.

Indiuiduationis principiū.

CAPVT LXX.

De Philoſophia Pythagorea.

CAp. 10. Sapientiæ: *Omnia in menſura, & numero & pondere diſpoſuiſti.* Et 4. libro Eſdræ cap. 4. *Quoniam in ſtatera ponderauit ſeculum, & menſura menſurauit tempora, & numero numerauit tempora.*

Vt Plato dicit in dialogo de Natura, fas non erat, quidquam niſi pulcherrimum facere eum qui eſt optimus. Cùm enim ipſe ſit ſimpliciter pulcherrimus & optimus, feceritque omnia, vt in mundi geneſi indicauimus, ad ſimilitudinem ſuam, neceſſe eſt, vt fecerit omnia, ſuo quodque genere, pulcherrima, & optima, vt ſanè ipſi viſa ſunt. Cùm igitur omnis pulchritudo ſenſibilis in proportione & concinnitate ſit partium, neceſſe fuit mundum hunc ſenſibilem, ſecundùm ſuas

partes

partes, quæ sensibiles etiam sunt, proportionem quandam tenere certam, & totum ad partes singulas, & eas omnes inter sese, vnde necesse est mundum finitæ & certæ esse magnitudinis, & eius omnes partes præcipuas. Nam in rebus diuisibilibus, quod infinitum, aut incertum, imperfectum est & deforme. Quapropter, non solùm si quampiam præcipuarum partium eleuares, vt stellam, sed etiam si cuiuspiam illarum, etiam despectissimæ quantitati adiiceres aliquid, aut demeres, officeres mundi machinæ, & eius pulchritudini. Quia nihil temerè in eo factum est, sed omnia ad mensuram, numerum, & pondus, iuxta proportionem quam habebant in diuino exemplari.

Pythagoricorū dign[illegible] examen.

Huius rerum pulchritudinis rationem aggressi sunt Pythagoræi inuestigare. Res prorsus diuina, humanis verò viribus impar, neque vlli (arbitror) præter ipsum Deum satis cognita. Illorum verò conatum quis non laudet, & suspiciat? qui non solùm aggressi sunt, sed per numerorum etiam scientiam, pro hominum captu assequuti sunt multa. Mihi nunc non est animus, totam hanc Philosophandi rationem persequi; quia neque id pro dignitate efficere possem, neque si possem, ad meum institutum est admodùm ex vsu. Sed id solùm indicabo, quod propositum est. Omnia secundùm certam rationem, & proportionem esse facta, & primam omnium mensurarum esse numerum, deinde & earum rationem rectè transferri ad insensibilia, & totam rerum naturam factam esse ad numerum, atque exempli gratia adiiciam de numeris, quæ necesse erit, non quasi omnium numerorum naturam persequar, sed vt viam à longè indicem, cui Pythagorici institerunt, mirabilem quidem illam, & verissimam, neque vlla in parte Philosophiæ Aristotelicæ, quæ meritò nunc omnium maximè probatur repugnantem, quod vbi factum fuerit, grauitas sententiæ verborum quæ præscripsimus, & aliorum quæ sparsim in libris sacris scripta sunt, elucescet. Deum quidem omnia fecisse secundùm certam rationem, & proportionem, facilè suaderi potest, consideranti Deum omnia opera artificialia, quæ fieri iussit, ad normam certam mensuramque ab ipsomet traditam, fieri iussisse. Quare qui in artificialibus, certam commensurationem, adeò amauit eam in naturalibus, cuius ipsemet per sese est effector, non despexerit. Sed quæ sunt artificialia, quæ nos in cognitionem structuræ rerum naturalium, velut manu ducunt? Iussit Noë vt ædificaret Arcam. An qualis & quanta illi videretur? non sanè. Sed, *trecentorum* (inquit) *cubitorū erit longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo, & triginta cubitorum altitudo illius, fenestram facies in arca, & in cubito consummabis*

sum

summitatem illius. Exodi 25. dicitur monstrasse Deus exemplar, secundùm quod faceret tabernaculum, & omnia ad illud spectantia. Omnium verò eorum definiuit ipsemet Deus magnitudinem, numerum, & pondus. Arcam testamenti habere iussit longitudinis duos cubitos cum dimidio, latitudinis & altitudinis cubitum cum dimidio, mensam panum propositionis, longitudinis duos cubitos, latitudinis cubitum, altitudinis cubitum cum dimidio: candelabrum septem calamos procedentes ex hastili vno, & singulos calamos ternas sphærulas, ternos scyphos; & terna lilia: altare quinque cubitos longitudinis, totidem latitudinis, & tres altitudinis, atrium longitudinis cubitos centum, latitudinis quinquaginta, altitudinis quinque. Mitto innumera ad horum ornamentum, & sacra destinata, quæ omnia certis numero, & mensura, iussit Deus fieri. Iam verò structuram templi, quod ædificauit Salomon, longum esset recensere. Licet legere 3, lib. Regum cap. 6. In explicandis harum structurarum, & numerorum ad equos factæ sunt Sacramentis, multi fœliciter laborauerunt, mea nunc non referret, nisi solum animaduertere, omnes has ad certum numerum & mensuram esse factas, vt constet multò magis, in magni huius templi, quem mundum dicimus, structura, certam rationem seruatam esse, quam tamen ad amussim tenet solus ipse architectus. Conferri quidem res corporales aliæ cum aliis secundum plus, aut minùs, aut æquale, nõ possunt aliter, quàm numero, pondere, aut mensura: numero quidem vt denario, aut centenario: pondere vt libra, aut vncia: mensura vt cubito, aut palmo. Porro mensura duplex est: altera enim constat extensione, vt vlna, aut digitus: altera capacitate, vt congius, vrna modius, & semodius. Secundùm omnes has mensuras, seruata est ratio quædam in mundi structura. Nam est certus numerus partium omnium. Primùm quidem maximarum ternarius: regio enim ima corporum mobilium & corruptibilium: & media mobilium sine corruptione: & suprema incorruptibilium & immobilium, quæ sedes est beatorum, & cœlum cœli. In prima est quaternarius elementorum. In secunda, septenarius orbium errantium stellarum, & denarius omnium. In suprema verisimile est esse vanitatem, siquidem principium est omnium corporum, & sedes destinata ei quod verè est vnum. Iam verò mensura est quædam certa partium singularum, & aliarum ad alias proportio quædam. Decuplo maius esse censent Philosophi elementum quodcunque continens, eo quod continetur: velut aquam terra, & aërem aqua, & aëre ignem. Iam verò quod ad cœle

Arcæ testamenti structura.

Mensura quid.

cœlestium orbium mensuram attinet, censet Plato, primum orbem æqualis crassitiei, seu altitudinis esse, cum eo spatio inani quod est inter terram & cœlum: secundùm orbem duplo crassiorem primo, siquidem æqualem cum toto spatio aëris & primi cœli: tertium orbem esse quadruplo crassiorem secundo, quia duplum totius spatij aëris, & duorum orbium: quartum ad tertium habere proportionem quadruplam sequi alteram, vt 36. ad 8. quintum orbem ad quartũ habere proportionem decuplam sesquinonam, vt 384. ad 36. sextum ad quintum proportionẽ nonam, vt 3456. ad 84. septimum ad sextũ trigesimã primã super partientẽ medietatẽ, vt 108864. ad 3456. Iam verò & sphæræ solidæ, quæ intra dictos orbes continentur, proportione quadam constãt magnitudinum. Dicunt enim maximas fixarum stellarum centies & septies continere terræ molem: Iouem nonagesies & quinquies. Saturnum nonagesies & semel. Martem terra esse maiorem sesquialtera tantùm proportione. Solem verò maiorem terra centies sexagesiessexies. Venerem verò esse partem vigesimam terræ. Mercurium quoque minorem esse Luna, & hanc triplo minorem terra: terram autem totam (cum qua & aquam intelligo, quia vnicum conflãnt globum) esse 252000. stadiorum, quæ conflant septem millia leucarum Hispanarum. Hac verò magnitudine, neque maiori, neque minori constitisse terram, non casu, sed summa Dei sapientia, constat ex illis verbis cap. 38. Iob, quibus illum Deus ita affatur: *Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ? indica mihi si habes intelligentiam, quis posuit mensuras eius si nosti?* Ponderis quoque habita est ratio in mundi structura. Ita enim terræ centrum ad centrum mundi aptatum est, vt non possit eius globus in hanc aut illam partem inclinare, sed firmata quiescat, aquæ verò partes terræ partibus interiectæ, ita vt non possint seorsum abire, sed omnibus fontibus, qui velut ex venis quibusdam erumpunt, pondere latis ad æqualitatem, vnicam cum terra reddãt superficiem: quod dicitur illis Sapientiæ verbis: *Quando librabat fontes aquarum.* Itaque mensura & numero & pondere disposita sunt omnia. Cùm verò sint hæ tres mensuræ, quæ scilicet peculiariter vocatur mensura, estque quantitatis continuæ, & numerus, qui per se est quantitatis deiunctæ, & pondus, quod est substantiæ corporeæ & crassæ: videtur ex rei natura, mensura prima esse videri: prior quidem pondere, quia magnitudo potest esse sine pondere, & in tenuibus elementis & cœli corpore, pondus, tamen non potest esse sine magnitudine: numero verò, quia numerus fit diuisione continui, quare continua quãtitas, prior esse

De magnitudine terræ & astrorum.

Tria mensuræ genera.

esse videtur quàm deiuncta, ac proinde & mensura, quàm numerus. At verò si quis exactè consideret, videat rem non ita se habere, quin potiùs numerum priorem esse omni mensura. Nam diuisione fieri ex vno corpore multa, & quod actu erat vnum, & potentia multa, fieri actu multa, verissimum est. At verò non proinde verum est, numerum omnem fieri continui diuisione: nam Angelorum numerus sine vlla magnitudine constitit. Nihil ergo minus est in ratione numeri, quàm fieri ex continui diuisione, sed euenit aliquando, neque id quidem secundùm rationem & formam numeri, sed secũdùm materiam. Si enim tripedale erat corpus, quod in tria pedalia diuisum est, habebat etiam antequam diuideretur, ternarium: alioqui non fuisset tripedale. Nam quid aliud est esse tripedale, quàm habere tres pedalitates, & duodecim palmos, & quadraginta octo digitos, & centum nonaginta duo grana? Tot igitur habebat id corpus partes, non quidem separatas, cùm nondum esset diuisum, sed coniunctas. Tamen nihil obstat coniunctas esse, quominùs sint tres pedalitates, alioqui neque proportionẽ habet vllam corpus ad corpus. Cur enim tripedale ad bipedale proportionem habet sesquialteram, nisi quia hoc duas, illud tres pedalitates habet? Si autem neq; illud tres, neque hoc habet duas, quia separatas nõ habent, fit vt neque proportionem habeant ad se vllam: habent verò; ergo & numerum. Itaque indicatum est, quæcumque ad sese proportionem habent vllam constare certis numeris. Habent autem aliquam magnitudinem omnes, siquidem nulla est infinita. Ergo nulla magnitudo esse potest sine numero est, verò numerus sine magnitudine, vt indicatũ est; igitur numerus prior est quàm magnitudo, quare & quàm mensura: est verò mensura prior quàm pondus, quia mensura est magnitudinis, crassitiei. Magnitudo verò prior est crassitie, cùm crassities non insit nisi quantis. Igitur numutus prior est omni alia mensura, atque omnis proportio nascitur ex numero. Neque id solum spectatur in corpore quanto, sed & in aliis omnibus quantis, vt in motu, & voce, & aspectabilibus figuris. Nam cantat hic ad characteres quos intuetur in charta, ille saltat ad cantum. quod fieri non posset, nisi singula haberent proportiones quasdam, & omnia ad se mutuò proportionalitates quas vocant, hoc est, similitudines proportionum. Ergo sunt & in ipsis figuris, & motu saltantis, & in canentium vocibus numeri ac proportiones. Neque in his solùm, quæ etsi non omnia eodem modo, quanta tamen sunt, sed & in qualibus quæcunque secundùm magis & minus dicuntur, est numerus. Nam & calidum & album est

Numerus omnium prima mensura

aliud

aliud alio duplo magis tale, & quadruplo: in ratione verò dupli, tripli, & quadrupli, sunt duo, tria, & quatuor. Nam ne definiri quidem sine his possunt. Sed hactenus indicauimus, numerum intrinsecum esse rebus omnibus secundùm partes magnitudinis, aut intensionis, secundùm, id inquam, quo, tanto aut tanto maius aut minus, magis aut minus, tale dicitur quidpiam. Est autem etiam secundùm partes essentiæ numerus in rebus. Quod in accidentibus primùm, deinde & in ipsis substantiarum formis, tentandum est indicare; in transeuntibus quidem ex ipsis definitionibus, cùm tempus, teste Arist. sit numerus qui numeratur in motu: motus verò numerus, quo numeratur tempus. Secundùm Platonem verò, tempus est æternitatis in vnitate manentis imago in numero fluens. Sed & immanentes constare numeris facilè intelliges. Figuræ quidem omnes habent essentiam in numeris: nam planæ in vnitate aut multitudine linearum, solidæ superficierum, vt circulus in vnitate lineæ: sphæra in vnitate superficiei: triangulus in ternario linearum; cubus in senario superficierum. Ita & aliæ omnes. Ipsa verò linea in vnitate dimensionis, superficies in binario, corpus in ternario. Sed & relationes eorum, quæ dicuntur ad aliquid, habent in numero, aut vnitate essentiam, quia secundùm similitudinem aliquam aut dissimilitudinem referuntur. Similitudo verò vnitas quædam est rationis alicuius, dissimilitudo pluralitas. Ipsæ quoque patibiles qualitates, variis essentiis ad numerum quendam conflatis constant: seu potiùs in numero quodam formarum vnam in conspirantium habent propriam essentiam, quod ex definitionibus colorum apud Platonem facilè intelliges: *Splendidum* (inquit) *albumque rubeo mistum flauum procreat. Rubeum cum albo nigroque, purpureum generat. Fuluum flaui fuscique temperatione producitur, fuscum verò albi & nigri confusione. Pallorem albi flauique copula generat. Cæruleũ cum albo, glaucum. Fului nigrique temperie color viridis nascitur.* Hæc Plato. Vnde constat, singulas colorum species in copula quarundam essentiarum, ad proportionem quandam, & certos numeros, habere essentiam. Constat enim non solùm fieri colores quosdam ex quibusdam, sed cum certa quadam proportione. Non enim si albi duplum cum vna nigri proportione misceas, idem extat color atque si contra apponas nigri duplum. Nimirum sola proportionis euariatio mutat essentiam: velut compositorum medicamentorum vires, & naturam mutatio proportionis simplicium, manentibus eisdem. Constant verò, vt mixta corpora corporibus ad numerum coëuntibus, ita essentiæ essentiis, vt colorum exemplo indica

De numero in rebus.

Mistio colorum.

indicatum est: constatque omnium essentia certa mensura & numero, (indicatum enim anteà est non posse esse mensuram sine numero,) etiamsi nobis nota esse non possit singulorum mensura·proinde dixit ibidem Plato: *Quo autem mensura modo singula singulis misceantur, etiamsi quis nouerit, narrare prudentis non est, præsertim cùm neque necessariam neque verisimilem de his rationem afferre vllo modo possit.* His verbis significat, etiamsi nos eum númerum definitè nesciamus in singulis, omnia tamen facta esse ex rebus ad numerum quendam compositis, vt corporea ex corporibus, ita essentias ex essentiis, atqui ipsa compositio corporum, vtpote apertior, manuductio est ad formarum compositionem. Cùm enim pictores, commixtis certa quadam proportione liquoribus fuluo & nigro viridem reddant, constat verum virorem fuluitie nigritieque ad numerum aptatis constare (dicitur corporum compositio Physica, formarum Metaphysica;) simplices verò omninò, siue res, siue formæ corporeæ nullæ sunt seorsum, sed in ipsis compositis, vt vnitates in numeris Producentes autem ampliùs hanc ratiocinationem, facilè intelligimus, non solùm accidentium formas, sed substantiarum etiam essentias, ita constare: siquidem aliæ alias, vt numeri numeros continent. Scitè enim illud dictum ab Aristotele est, vegetatiuum in sensitiuo esse, vt trigonum in terragono, scilicet vt ternarium in quaternario (nam figurarum differentias numeros esse, anteà est indicatum;) vt verò hæc, ita alia omnia ad substantiarum formas spectantia, habent. Nimirum essentiales vocatæ perfectiones, sunt in aliis plures, in aliis pauciores, vt vanitates in numeris, & ab eminentioribus inferiores continentur, vt numeraria numeris. Iam verò & in rerum principiis primis, est ratio numeri. Nam forma vnitas est, materia pluralitas, quia forma per se omnia quibus inest facit vnum; materia plura, cùm participatione speciei omnes homines sint vnus homo, ob materiam verò vnum hoc animal adeò multiplicetur. Indicatum ergo videtur satis, omnia corpora, ac corporales affectiones, & formas, ac eorum principia, fecisse Deum ad numerum, atque ei omnibus esse numerum natura intimum. Quod si ita est, haud dubiè multò verius id dicatur de incorporeis substantiis, quandoquidem perfectiori quadam, & eminentiori participant natura, ac proinde pulchriores sint, & magis concinnæ, fuerintque propriùs illæ factæ ad numerum, in quibus nulla alia mensura sit, cùm neque magnitudinem vllam habeant, neque pondus: illarum ergo priùs ac propriùs est numerus, quàm corporearum. Quoniam verò in tota rerū vniuersitate,

Numerus in primis principiis.

aliud alio duplo magis tale, & quadruplo: in ratione verò dupli, tripli, & quadrupli, sunt duo, tria, & quatuor. Nam ne definiri quidem sine his possunt. Sed hactenus indicauimus, numerum intrinsecum esse rebus omnibus secundùm partes magnitudinis, aut intensionis, secundùm, id inquam, quo, tanto aut tanto maius aut minus, magis aut minus, tale dicitur quidpiam. Est autem etiam secundùm partes essentiæ numerus in rebus. Quod in accidentibus primùm, deinde & in ipsis substantiarum formis, tentandum est indicare; in transeuntibus quidem ex ipsis definitionibus, cùm tempus, teste Arist. sit numerus qui numeratur in motu: motus verò numerus, quo numeratur tempus. Secundùm Platonem verò, tempus est æternitatis in vnitate manentis imago in numero fluens. Sed & immanentes constare numeris facilè intelliges. Figuræ quidem omnes habent essentiam in numeris: nam planæ in vnitate aut multitudine linearum, solidæ superficierum, vt circulus in vnitate lineæ: sphæra in vnitate superficiei: triangulus in ternario linearum; cubus in senario superficierum. Ita & aliæ omnes. Ipsa verò linea in vnitate dimensionis, superficies in binario, corpus in ternario. Sed & relationes eorum, quæ dicuntur ad aliquid, habent in numero, aut vnitate essentiam, quia secundùm similitudinem aliquam aut dissimilitudinem referuntur. Similitudo verò vnitas quædam est rationis alicuius, dissimilitudo pluralitas. Ipsæ quoque patibiles qualitates, variis essentiis ad numerum quendam conflatis constant: seu potiùs in numero quodam formarum vnam in conspirantium habent propriam essentiam, quod ex definitionibus colorum apud Platonem facilè intelliges: *Splendidum* (inquit) *albumque rubeo mistum flauum procreat. Rubeum cum albo nigroque, purpureum generat. Fuluum flaui fuscique temperatione producitur, fuscum verò albi & nigri confusione. Pallorem albi flauique copula generat. Cæruleũ cum albo, glaucum. Fului nigrique temperie color viridis nascitur.* Hæc Plato. Vnde constat, singulas colorum species in copula quarundam essentiarum, ad proportionem quandam, & certos numeros, habere essentiam. Constat enim non solùm fieri colores quosdam ex quibusdam, sed cum certa quadam proportione. Non enim si albi duplum cum vna nigri proportione misceas, idem extat color atque si contra apponas nigri duplum. Nimirum sola proportionis euariatio mutat essentiam: velut compositorum medicamentorum vires, & naturam mutatio proportionis simplicium, manentibus eisdem. Constant verò, vt mixta corpora corporibus ad numerum coëuntibus, ita essentiæ essentiis, vt colorum exemplo

indica

De numero in rebus.

Mistio colorum.

indicatum est: constatque omnium essentia certa mensura & numero, (indicatum enim anteà est non posse esse mensuram sine numero,) etiamsi nobis nota esse non possit singulorum mensura·proinde dixit ibidem Plato: *Quo autem mensura modo singula singulis misceantur, etiamsi quis nouerit, narrare prudentis non est, præsertim cùm neque necessariam neque verisimilem de his rationem afferre vllo modo possit.* His verbis significat, etiamsi nos eum numerum definitè nesciamus in singulis, omnia tamen facta esse ex rebus ad numerum quendam compositis, vt corporea ex corporibus, ita essentias ex essentiis, atqui ipsa compositio corporum, vtpote apertior, manuductio est ad formarum compositionem. Cùm enim pictores, commixtis certa quadam proportione liquoribus fuluo & nigro viridem reddant, constat verum virorem fuluitie nigritieque ad numerum aptatis constare (dicitur corporum compositio Physica, formarum Metaphysica;) simplices verò omninò, siue res, siue formæ corporeæ nullæ sunt seorsum, sed in ipsis compositis, vt vnitates in numeris Producentes autem ampliùs hanc ratiocinationem, facilè intelligimus, non solùm accidentium formas, sed substantiarum etiam essentias, ita constare: siquidem aliæ alias, vt numeri numeros continent. Scitè enim illud dictum ab Aristotele est, vegetatiuum in sensitiuo esse, vt trigonum in tetragono, scilicet vt ternarium in quaternario (nam figurarum differentias numeros esse, anteà est indicatum;) vt verò hæc, ita alia omnia ad substantiarum formas spectantia, habent. Nimirum essentiales vocatæ perfectiones, sunt in aliis plures, in aliis pauciores, vt vnitates in numeris, & ab eminentioribus inferiores continentur, vt numeraria numeris. Iam verò & in rerum principiis primis, est ratio numeri. Nam forma vnitas est, materia pluralitas, quia forma per se omnia quibus inest facit vnum; materia plura, cùm participatione speciei omnes homines sint vnus homo, ob materiam verò vnum hoc animal adeò multiplicetur. Indicatum ergo videtur satis, omnia corpora, ac corporales affectiones, & formas, ac eorum principia, fecisse Deum ad numerum, atque ei omnibus esse numerum natura intimum. Quod si ita est, haud dubiè multò verius id dicatur de incorporeis substantiis, quandoquidem perfectiori quadam, & eminentiori participant natura, ac proinde pulchriores sint, & magis concinnæ, fuerintque propriùs illæ factæ ad numerum, in quibus nulla alia mensura sit, cùm neque magnitudinem vllam habeant, neque pondus: illarum ergo priùs ac propriùs est numerus, quàm corporearum. Quoniam verò in tota rerũ vniuersitate,

Numerus in primis principiis.

singula facta sunt ad numerum, & omnia ad quendam concentum, & harmoniam. respondent spiritalia corporalibus, atque vt hi cœli aspectabiles nouem sunt qui circulo voluuntur, ita inuisibilium & mobilium per accidens, qui etiam in sacrosanctis interpretibus vocantur cœli, sunt nouem ordines, atque vt supra nouem orbes mobiles est alius immobilis, quem dicimus esse sedem beatorum, ita supra omnia inuisibilia, est illud vnum, primum ac optimum nulla ratione mutabile. Aristoteli quidem consentaneum videtur motibus cœlorum substantias illas incorporeas, ac per se immobiles præficere, non verò eas esse putat supra numerum eorum, sed singulis aptat singulas: mihi verò videtur plurimum detrahi gloriæ & splendori rerum omnium domini, per tantam ministrorum penuriam. Quapropter non nouem solùm substantias, sed nouem earum ordines esse censeo. Non quidem ita, vt nouem sint species, & magna multitudo singulariũ. Cùm enim magnitudine careant, quam diximus esse principium indiuiduæ multitudinis, non possunt esse multæ perfectione pares, sed inæquales omnes, vt numeri. Itaque vt quiuis numerus ab alio quouis specie differt, ita quæuis incorporea substantia ab alia quacunque. Nihil tamen prohibet esse nouem ordines velut nouem genera. Nam tametsi singularia ponere ratio prohibet, quia in magnitudine non est earum forma, vt corporearum, tamen species & genera nihil vetat, cùm habeant etiam suam compositionem essentialem, atque (vt inquit Plato) ex quibusdam essentiis colligatæ sint, ab eodem à quo sunt colligatæ dissolubiles, alioqui esset earum substantia penitus simplex, quod nisi primæ non euenit. Itaque sunt illæ substantiæ compactæ ex essentiis, quas nouit is qui compegit, non tamẽ coierint temerè, & vtcunque, sed ad numerum, pro singularum perfectione. Si enim certam seruatam esse rationem, & proportionem in vilissima etiam rerum constitutione indicatum est, quo pacto illæ præstantissimæ & pulcherrimæ ea caruerint? itaque omnia & visibilia & inuisibilia, facta sunt ad numerum. Quod si ita est, cùm non ea fecerit Deus, & aliqua tunc cùm faceret meditando excogitauerit, sed ad æternum exemplar quod apud se habebat, quod est eius verbum, constat in ipso omnium parente Deo esse vnitatem & numerũ. Si enim omnia ad numerum facta sunt, apud Deũ erat numerus. Quòd si numerus & vnitas (vnitas enim est principium numeri, igitur in Deo primum quidem vnitas erat) deinde & infinita illa fœcunditas per quam ex nihilo fecit tam multa. Quoniã verò ea erat initiũ producendæ multitudinis, rectè vocetur

Cœlorum numerus.

Numerus apud Deum.

dualitas,

dualitas, accedente verò vnitate ad dualitatem, velut vtriusque copula, necessariò esset ternarius. Nemo autem, arbitror, intelliget, ita à me dici esse in Deo vnitatem, aut dualitatem, aut ternarium, quasi accidentia quædam, cùm in primo non possit esse accidens, neq; esse tria, quasi diuersis prædita naturis, quia quod primum, necessariò est vnum. Necesse est ergo illis tribus vnitatam accidere, vnde sit quaternarius, qui continet omnes numeros. Erat igitur in æterno exemplari omnis numerus, ad quem facta sunt omnia. Philosophi, qui ob amorem sapientiæ nomen id consequuti sunt, rerum omnium naturam & essentiam, pro sua virili conati sunt agnoscere exactissimè; cùm verò id nulli hominum contingere possit, dum huius corporis vtitur ministerio, & horum sensuum, qui nihil agnoscunt præter accidentia, quasi substantiarum vmbras, per quasdam rerum analogias, seu similitudines, conati sunt prope veritatem accedere quasi circum circa versantes. Velut Pythagoras, ea omnia quæ de numeris diximus, atque alia multa, vt erat perspicacissimus contemplatus, omnium rerum causas & naturalium problematū solutiones redegit in rationes, primùm quidem Geometricas, deinde Arithemeticas. Nimirum intelligens, quandoquidem omnia certa mensura, & numero facta sunt, suo quodque genere pulcherrima necesse esse, vt omnium harmonia quædam & concentus, atque Physica respondeant Geometricis, & hæc Arithemeticis. Atque quoniam, vt indicatum est, numerus est omnium prima mensura, sint Arithmeticæ rationes quasi omnium prima principia. Plato hanc ipsam rerum concinnitatem admiratus est, numerorum naturas suspiciens, nihilominùs intelligens (arbitror) numeros aliquarum rerum esse numeros, vt denarius ouium, boum, & caprarum; ac proinde oportere vt in ipsis rebus aliquæ naturæ sint subiectæ numeris, quæ ipsæ analogam aliquam cum numeris habeant rationem, quam numerorum (alioqui non differret septenarius Vergiliarum & Planetarum, non enim qua numerus, cùm idem sit) vtranque rationem philosophandi coniunxit, & eam quæ ad numerorum perfectiones omnium causas redigit, & eam quæ considerat Physica principia. Simul enim mundi omnes partes numeris adptauit, & de forma atque materia, motu & tempore, & elementorm qualitatibus disputauit, modúmque agendi & patiendi, per quem rerum mutationes, ortúsque & interitus, cùm violenti, tum etiam naturales contingunt, persequutus est. Quod quia non fecerunt Pythagorici, sed solis definitionibus per numeros latis cōtenti sunt, simplicitatis notātur ab Aristotele Metaphysicorum

Philosophorū de numero consideratio.

rum capite quinto Ipse verò Aristot. numerorum magna ex parte deposita cura, & sensibilium magis considerationi sermonem accommodans, corporearum substantiarum principia per analogiam cum rebus artificialibus intepretatus est, & elementorum & rerum compositarum virtutes, non aliter quam per ipsas actiones, in his diiudicandis fidem sensibus non derogans Nimirum, vt videmus, quæcunque res arte fiat, vt arca, mensa aut lectus, fieri materia aliqua formam aliquam recipiente, & quamcunque formam cum alia communi; ita vt quicquid fit hoc aut tale, ex non hoc, aut non tali fiat, velut mensa ex ligno quod non erat mensa, sed arca, aut aliud quiduis: ita (inquit) censendum est in naturalibus, ponendúmque necessariò, tria esse rei cuiusque principia, formam, materiam, & priuationem. Et vt area fit ex ligno per hanc formam seu figuram, à fabro lignario ad prandendum, ita rerum quoque naturalium quadruplices esse causas: fieri enim quiduis ab aliquo, ex aliquo, per insitam formam, alicuius boni gratia Siquidem nihil frustra: effectrices verò causas commutationem naturalium esse virtutes elementorum, calorem scilicet, frigus humorem, & siccitatem, quas non, vt Plato, per figuras corpusculorum, ex quibus elementa sint coagmenta, exponere studet, sed per sensibiles passiones, vt quod fundit & liquat, calidum, quod cogit & densat, frigidum quod emollit, humidum, quod indurat, siccum. Non tamen quia Philosophorum principes, diuersis adeò viis institerunt, necesse sit eorum aliquem aliquósve deerrasse, aut contraria repugnantiáve dogmata tradidisse, quin potius respicientes ad diuersa, diuersis viis ad eandem veritatem iter fecisse, vt is eius plurimum videatur esse consequuturus, qui ea dogmata rectè coniunxerit. Quod vno aut altero exemplo præstiterit indicare, vt videntes consonare ea, vt verum vero: atque effectis Arithmeticas, Geometricas, & Physicas causas rectè quadrare, aliquid degustemus illius concentus, & harmoniæ ac pulchritudinis quam diximus, intelligamúsque verissimum dictum esse illud Sapientiæ, *Omnia in mensura. & numero & pondere disposuisti* Dubitatur de numero elementorum, curque ea quatuor sint. Respondet Aristot. quia sunt quatuor qualitates actiuæ. per quas aguntur omnes ortus & interitus. aut igitur singulis elementis dabuntur singulæ, atque ita erunt elementa quatuor: aut binæ (ternæ enim non possunt, quia inerunt contraria) & cùm ex quatuor qualitatibus habentibus duas contrarietates, quatuor solùm possint constitui coniugia qualitatum non contrariarum, ita quoque erunt quatuor,

Tria rerũ principia.

Cur sint quatuor elementa.

quatuor. Plato respondet, quia cùm mundum oportet habere non latitudinem solùm, sed altitudinem quoque, & esse solidum, necesse fuit ipsa quoque elementa solida esse. Fecit ergo Deus duo solida supremum & infimum. Illa verò oportuit, quò ex extremis fieret vnum, medio aliquo colligari. At verò solidis non est satis ad bonam coaptationem vnum medium, sed duobus indigent, contra ac latis, quibus sufficit medium vnicum. Velut in numeris, in quibus qui fiunt ductu solius vnitatis, vocantur lineares, quia vt linea fit solius puncti ductu, ita illi vnitatis, vt ternarius, & spetenarius. Qui fiunt bis replicato eodem numero dicuntur plani, nimirum vt planities habent duas dimensiones, ita illi duo latera, vt quaternarius, qui fit ex bis duobus, & nouenarius ex ter tribus. Qui fiunt ter replicato eodem numero, dicuntur solidi, quia solidum in magnitudinibus fit ex tribus dimensionibus, vt octonarius fit ex bis duobus bis, & 27. fiunt ex ter tribus ter. inter numeros ergo planos, est inuenire vnicum medium, qui secundùm eandem proportionem illos colliget, hoc est, eadem proportione superet minorem, qua superetur à maiori. Inter solidos verò id fieri non potest, per vnicum, potest tamen per duos medios. Vt inter quatuor & nouem, qui sunt primi plani, sunt sex, eadem existente proportione à nouem ad sex, quæ à sex ad quatuor in 8. tamen & 27. qui sunt primi solidi, nullus talis est numerus, sunt autem duo 18 & 12 eadem enim est proportio à 27 & ad 18. & à 18. ad 12. & ab hoc ad 8. ita igitur, vt duæ solidæ magnitudines aptè colligarentur, opus fuit duobus mediis, vnde quatuor elementorum corpora constitêre. Hæc Plato. In qua ratiocinatione vides rationem Physicã redigi ad Geometricam, & Geometricam ad Arithmeticam; quia elementorum substantiæ indicantur per magnitudines, & magnitudines per numeros. Constat verò, hanc rationem non eleuare illam Aristoteleam, neque ab ea eleuari. Simul enim consistunt, quia necesse est elementa, & alias omnes mundi partes præditas esse idoneis facultatibus, simulque idonea mensura magnitudinis, eamque proportionem, quæ in numeris habet essentiam, vt indicatũ est antea, ad alia omnia habere, & eo esse numero, vt in omnibus sit, & secundùm ipsas substantias & secundùm propria accidentia, perfecta quædam pulchritudo, & ad numeros ac musicam harmoniam videantur esse facta. Quapropter necesse est, ipsas etiam rationes Philosophandi consonare, & eam quæ principiorum, & elementorum naturas considerat per se, & quæ magnitudinum proportiones & numerorum quasi concentus. Omnia

enim insunt. Atqui profectò vtram vtri præferas, haud facile sit dictu. Nam illa sensui magis se accommodat, ac propiùs accedit ad materiam, hæc verò diuinior est, haud dubiè, quia magis fert contemplationem diuini exemplaris. Et hoc etiam præstat, quod multorum reddit elegantissimas causas, quorum illa alia Philosophia ne tentet quidem dicere vlla, velut cur sint septem planetæ, quid dicent qui non habent rationem numerorum? illi verò dicunt quaternarium corporibus ortum & interitum habentibus, atque genitis & generantibus: septenarium verò accommodatissimum numerum esse corporibus ingenerabilibus, neq; similia sibi generantibus, cuiusmodi sũt cœlestia. Quia quaternarius primus numerus est qui generetur ab alio, & alium generet, fit enim à duobus bis, & generat octo, acceptus bis. Septenarius solus est intra decem (hi autẽ sunt omnes numeri) qui neq; generantur ab alio, neq; aliũ generant. Atqui quoniã linearis est, fitque ex vnitatibus illis, maximè congruit corporibus incorruptilibus, quæ singula sua quodque orbe vnum consisterent. Verùm exempli gratiâ, hæc dixisse satis sit. licet cuiuis legere huiusmodi innumera quæ plurimùm arrideant apud Platonem, & Philonem, & Diuum Augustinũ, & inter iuniores apud Marsilium Ficinum, & Augustinũ, Eugubinum, & Picum Mirandulæ, & innumeros alios, ex quibus perspicuè agnoscet mundi huius aspectabilis pulchritudinem, & numerum, eò quòd omnia facta sint ad mensurã, numerum, & pondus. Quamquã satis certò scio quòd exactè id agnoscet nemo, vsq; dum videat diuinũ illud exemplar, cuius imitatione facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil, quod factũ est. Reliqua adiiciamus. Non solùm res omnes visibiles & inuisibiles fecit Deus certis mensura & numero, & pondere, sed & ipsa sęcula ita disposuit, atq; vt dicitur 4. Esdræ cap. 4. (quamquam is liber est apocryphus, neq;, quid in illo diceretur curarem, nisi hæc plurimum cum aliis scripturæ locis congruentẽ) *in statera ponderauit sæculum, & mensura mensurauit tempus, & numero numerauit tempora.* Quod nihil aliud est, quàm vt totius mundi moles infinita non est, neq; ex infinitis, sed terra quædam, ex certis constituta numero, pondere & mensura, atq; singulas habet partes proportione quadam cõstantes, ita neq; totius mundi decursum, & durationẽ, ex quo tempus simul cum motu cœli natũ est, vsque dum eo cessante finiatur infinitũ fore, sed certũ quẽdam, cuius partes omnes, vt sæcula, generationes, annos, menses, dies, & horas, habet Deus in numerato, factaque esse singula, foréque in posterum quæ supersunt,

Planetæ cur sint septem.

Secula & tempora numerantur.

superſunt, ſuo quodque tēmpore. Vt hoc quoque ſenſu veriſſimè dictũ ſit illud Salomonis, *Omnia tēpus habent*. Ita ſanè omnes inſignes mutationes mũdi, vt in primis illa humanæ creaturæ quaſi renouatio per diluuium: initia imperiorum, & fines, rerum diuinarum, ac legum mutationes, certa quadam temporũ menſura, ac numero diſtant, habentque tempora ad tempora proportiones quaſdam, & in illis quoque ſeruatur ratio quædam harmonica numerorum. Quod cùm ſint plurima in ſacra ſcriptura quæ indicent, nihil tamen vt illa Diui Matthæi in Euangelio cura diſtribuendi per quatuor denas generationes] omnes ab Abraham ad Ieſum. Inquit enim, *omnes itaq; generationes, ab Abraham vſque ad Dauid, generationes quatuordecim*: *& à Dauid vſque ad tranſmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim*: *& à tranſmigratione Babylonis, vſque ad Chriſtum, generationes quatuordecim*. Quod certum eſt non temerè, vt neque aliud quidpiam ab Euangeliſta dictum eſſe, ſed vt indicet tres mutationes inſignes fuiſſe populi Dei; perque bis ſeptem generationes accidiſſe. Nimirum ab Abraham cœpit ſeparari à gentibus, gubernari per duces, & à Dauid cœpit regalis proſapia. In tranſmigratione finitum eſt regnum, cœpitque regi populus per ſacerdotes. Si igitur non caſu quodam & temerè ita euenit (neque enim animaduertiſſet Matthæus) ſed Deo ita diſponente, vt eſſet tēporum ratio quædam & proportio, certè & ipſa ſæcula certo quodã numero diſpoſita ſunt. Quòd verò Matthæus ab Abraham vſque ad Chriſtũ quadraginta & vnum tantùm recenſens, inter quatuordecim diſtribuit, cum tamen ter 14. conflēt 42. ſimile eſt cõputationi Medicorũ, qui ex ter ſeptem conflant viginti, quatuordecimo bis numerato, vt fine ſcilicet ſecundæ, & initio tertiæ ſeptimanæ. Ita Iechonias in illa computatione, finis ſecundi ſeculi & initium tertij eſt. Neq; ſanè hoc ratione vacat. Nam Ioſias non fuit pater Iechoniæ, ſed auus, interfuit verò Ioachim, qui fuit partim Rex, partim priuatus. Pro hoc recenſetur filius eius Iechonias, velut duplex perſona Longè autem difficilius eſt, cur dicantur à Dauid vſque ad Iechoniã fuiſſe quatuordecim generationes, cùm fuerint reuera præter Reginam Athaliã, reges decem & ſeptē, cum fuerint inter Iorã, Azariã ſeu Oziam, Ochoſias, Ioas, & Amaſias, quod reor quidem prætermiſſos eſſe, quod nõ compleuerint in pace dies ſuos, ſed occiſi ſint gladio, velut in mediis generationibus intercepti. Reclamat verò Amõ, qui tãetſi annumeratus aliis, eſt occiſus à ſeruis coniuratis in domo ſua Ego enim, etſi quæ potui commentaria in eum locum vidi, & multum diúque cogitaui, non intelligo: quantò

Genealogia Chriſti.

autem intelligo minus, eò magis credo, & arcanam numerorum dignitatem magni facio, Deique Optimi Maximi in numero disponentis sæculo, suspicio sapientiam, & veneror. Non absimile est illud Danielis, cui tempus Christi Iesu, ab ædificatione secunda templi, significatum est per septuaginta septenarios, numeros quidem, siquis consideret rationes harmonicas, ambos insignes. Quandoquidem septimus censetur diuinissimus numerus, quia neque producitur, neque producit, sed est vnicus per se ex vnitatibus, alioqui continens duos primos perfectos, ternarium, & quaternarium Maximè verò est is numerus tempori numerando accommodatus, quia tempus quod vnà cum cœlo natum est, vt inquit Plato, septem corporum Planetarum motibus numeratur primo. Sepruaginta verò est septenarius denariorum, quare cùm decem omnes numeri sint, septenarius, cuius vnitates sunt (vt ita dicatur) perfectæ totalitates. Iuxta eundem numerum destinati sunt Hebræi seruituti regum Babylonis, per septuaginta annos. Quibus exemplis, & innumeris aliis, quæ per totam scripturam sacram occurrunt, maximè in Daniele, & Esdra, quibus multæ temporum reuelationes factæ sunt, sed & in Apocalypsi Ioannis (si quis intelligat) apertè indicatur, quod verbis præscriptis dicitur, in statera ponderatum esse sæculum, & mensura mensurata tempora mundi. Itaque, vt mundi huius aspectabilis partes omnes, indicatum est proportionem quandam seruare inter sese, & consonantiam cum substantiis inuisibilibus, ita & cum toto mundi tempore, & eius partibus, siquis historiæ valde peritus & numerorum acriter consideret, concentum mirabilem inueniat, velut enim alterabilis partes mundi quatuor sunt, ita secularis potentiæ toto mundi decursu, sunt quatuor Monarchiæ, quas Daniel Propheticè descripsit. Prima Chaldæorum vsque ad Balthasar, secunda Medorum vsque ad Darium, quem expugnauit Alexander, à quo incœpit tertia Græcorum vsque ad Cæsares, à quibus incœpit quarta Romanorum, cuius imperium quia coaluit cùm Ecclesia, durabit vsque ad finem temporis. Itaque constat tempus quatuor Monarchiis, vt mundus alterabilis quatuor elementis. Porrò vt tota mundi moles triplici machina, corruptibilium, tantum mobilium, & penitus immobilium: ita & totum tempus tribus seculis, naturæ, legis, & gratiæ. Res verò diuina, velut cœlestiũ orbium lumina, septenariis computatur, vt exemplo generationis Iesu, & reuelationis factæ de eius aduentu indicatum est, & constare etiam potest per septem renouationes Diuinæ legis, & mandatorum Dei, quas recenset Esdras cap. 3. lib. 4. primam

Monarchiæ.

Septẽ diuinæ renouationes.

ptimam in ipſo Adam, ſecundam in Noë, poſt diluuium; tertiam temporibus Abrahæ, Iſaac, & Iacob; quartam per Moſem data lege; quintam per Dauidem & Salomonem pro tabernaculo, ædificato templo; ſextam in tranſmigratione Babylonis, renouatis omnibus, & reædificato templo; ſeptimam eamque perfectam, & in ſecula ſeculorum duraturam, per Ieſum Dominum. Quæ quidem ſeptem mundi ætates ſunt. Itaque vt mundus viſibilis & inuiſibilis factus eſt ad numerum, ita & eius duratio. Factáque ſunt ea omnia ad normam quæ erat in exemplari, atque vt mundus factus per quoſdam gradus fert in id quod æternum, ita tempus per quoſdam curſus certos, labitur in æternitatem. Non autem ſolùm mundi totius ætates, certo quodam numero ſunt apud Deum computatæ, ſed & ſingulorum hominum vita & ætates, vt ex iis quæ de climactericis annis ſcripſimus ſuper cap. 6. Geneſeos conſtare poteſt. Sed adhuc videntur verba illa Eſdræ maiori indigere enarratione. Nam quomodo menſuretur & numerentur tempora, facile eſt intelligere. Siquidem menſurari poteſt tempus cùm ſit continuum & quantum; numerari verò cùm ſit numerus, qui numeratur in motu, vt per Solis circuitiones ſiue annuas, ſiue diurnas, & per circuitiones menſtruas Lunæ, atque adeò per lineas quas percurrit gnomon in horologio, & eiuſmodi alia: ponderari verò in ſtatera quomodo poſſit? haud dubiè hoc per Metaphoram dici neceſſe eſt, cùm tempus nullum habeat pondus, vt poſſit ſuſpendi in ſtatera, ſed quid ſignificet ea Metaphora, iam explico. Prima cauſa, qua hæc hoc, illa illo tempore fiant, eſt voluntas & præſcientia Dei, qui ita menſura menſurauit, & numero numerauit tempora. Nimirum vt creationis, ita & durationis, & operationum rerum omnium, ac denique omnium quæ fiunt, Deus eſt prima cauſa, neque ipſe ab vlla alia extra ſe mouetur, vt ita aut aliter velit, aut intelligat. Quod innuit Ioannes in Euangelio ſæpe dicens, *factum eſt hoc, vt impleretur quod dictum eſt per Prophetam.* Quæ phraſis apertè indicat, non quia ita erat futurum, prædictum fuiſſe à Deo per Prophetam, ſed ita eſſe factum, quia prædictũ erat à Deo, & vt impleretur quod Deus prædixerat. Nimirum Deus eſt rerum omnium efficiens cauſa & finis. Omnia fiunt ab illo & propter illum, quia eſt α, & ω, hoc eſt, principium & finis. Siquidem omnia facit propter ſeipſum, vt dicitur 16. Prouerbiorum Igitur quia Deus prædixit euenit, vt & impleatur, & glorificetur Deus, igitur eueniunt omnia eo tempore, quo deſtinata ſunt à Deo, cùm in principio numerauit tempora. Neque eſt qui ea tempora mutare poſſit, aut aliter diſ-

Quomodo tempus pondere-tur.

ponere, quàm à Deo disposita sunt. Quod innuunt verba illa Danielis cap. 7. vbi futuri tyranni super his verbis depingebatur. *Sermones cõtra excelsum loquetur, & sanctos Altissimi cõteret, & putabit quòd possit mutare tẽpora.* His verbis significatur, frustra illum per superbiam putaturum, quod fieri nequit vt scilicet mutẽtur tempora. Hoc etiam innuunt illa Saluatoris verba, *Nondum venit hora mea*, & illa, *Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.* Nimirum cùm Deus à principio numerauit omnia secula, omnes annos, dies omnes, & omnes horas, & temporum momẽta, nihil geri potest, nisi tempore à Deo definito. Verùm etsi hoc ita sit, nõ tamen ita disposuit Deus tempora, vt nulla alia causa sit, qua tunc fiant, quàm quòd ita ipse disposuerit: sed sunt etiam omnium quæ fiunt aliæ causæ, effectis proximæ. Velut temporibus Noë accidit diluuium, quia tunc corrupit omnis caro viam suam. Temporibus Abrahæ combusta fuit Sodoma, quia eousque creuerat tunc eius absurditas, vt ne decem quidem in populosis vrbibus inuenti sint iusti. Tempore Iesu Naue, Deus Amorrhæos, & alias gentes deleuit, quia consummata tunc est iniquitas Amorrhæorum. Ciuitatem Sanctam Hierusalem deleuit Romanus exercitus, quia tunc desiit esse eius populus, qui Christum negauerat. Postremò toti mundo finem imponet Deus, quia tunc erit impletus numerus iustorum. Igitur cùm ita res se habeat, disposuit ita Deus omnia secula, vt in destinata tempora inciderent simul res gerendæ, & earum causæ, atque tanquam Deo, in bilance ponderante mutationes rerum & causas, in idem tempus destinauit singula, in quod pondere causarum trahebantur: atque aptare causas effectis, eaque in tempora certa destinare, est in statera ponderare seculum. Quod quidem apertum fit ex c. 5. Danielis, vbi narratur, qua nocte interfectus est Balthasar Rex Chaldæorum, & regnum eius occupatum à Dario Medorum rege, visam illi esse manũ scribentem in opposito pariete, *Mane, thecel, phares.* Quam scripturam Daniel sic est interpretatus. *Mane, numerauit Deus regnum tuum, & cõpleuit illud: thecel, appensus es in statera, inuẽtus es minus habens.* His duobus verbis continentur ferè omnia quæ diximus. Nam instabat finis regni Balthasar iuxta numerum annorum, quos Deus dederat regno illi; atque adeò toti Monarchiæ Chaldæorum. Causa verò vt tunc finiretur fuit, quòd Balthasar cùm appenderetur in statera, hoc est, eius merita & demerita velut in bilance appenderentur, inuentus est habens minus meriti, quàm vt dignus posset esse diuturniori regno. Numero ergo, mensura & pondere disposuit

Sodomæ interitus.

Hierosolymorum excidiũ.

Monarchiæ trãsmuratio.

fuit Deus illam translationem regni à Chaldæis in Medos, vt & alias omnes rerum vicissitudines. Huic interpretationi consona est illa de Michaële concepta ab Ecclesia opinio (minimè quidem vana, vt quibusdã impiis videtur) quem depingunt altera manu ensem, altera habentem stateram Ensem quidem, vt indicetur eum fuisse principẽ militiæ Dei aduersus Satanam, quem & vicit, & cœlo deturbauit. Stateram verò, quia cùm sit princeps populi Dei, ad eum præcipuè spectat fidelium animas Deo præsentare & earum merita, velut in statera appendere, iuxta id quod Balthasari denunciatũ est. Diximus itaque vt Deus omnia in numero, pondere, & mensura disposuerit hac ratione mundum pulcherrimum efficiens, ac secundum harmonicas proportiones constituens, & ipsa quoque mundi tẽpora, ex quo cœpit moueri adhuc nascens, vsque dũ moueri desinat, velut in statera ponderata esse, & numero numerata, & mensura mensurata: atque in hac quoque temporum dispositione habitam esse rationem numerorum & concinnæ proportionis quasi mutationibus ipsis seculorum cadentibus ad numerum. qua de re eius qui mouet mundum hunc, tanquam appositissimè citharam pulset, sapientia commendatur Vnica videtur superesse dubitatio. Videtur enim fieri, vt necessariò eueniant omnia cùm fiunt, siquidem mutari non possunt tempora: si autem omnia necessariò, nihil videtur fieri ex deliberatione. Certè hæc dubitatio non est propria huius loci, sed cõmunis omni doctrinæ de prædestinatione, neque aliter nobis hîc quam illic Theologis respondendum. Nimirum in sensu composito, omnia fieri necessariò cùm fiunt: in sensu autem diuiso, ac simpliciter, posse tunc fieri aut non fieri, quæcumque pendent ex electione, quod (vt dicam apertiùs) nihil est aliud quàm futurum necessariò tunc, si Deus tunc fieri præsciuit: id verò fieri posse vt non fiat tunc: quòd si non fiat, neque Deus præsciuerit, velut fieri non potest, quin currat Petrus, si eum ego currere video; potest verò ille non currere, atque si non currit, neque ego viderim. At dices longè interest. Ego enim video currere, quia currit, at Deus non præuidit quia erat cursurus, sed hic potiùs currit, quia Deus præuidit, & voluit. Nam à Ioue principium, ita est profectò, sed hoc est immensæ indicibilisque sapientiæ Dei argumentum, ita rerum omnium causas disposuisse, & aliarum ex aliis ductum, quem Stoici vocabant Fatum, vt cùm nulli liberæ causæ detrahat deliberandi, atque eligendi facultatem, omnia tamen sint futura, cùm, & vt ille disposuit, quæ est altitudo diuitiarum, sapientiæ, & scientiæ Dei, cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Michaëlis Archãgeli pictura.

Necessaria non omnia.

CAPVT

CAPVT LXXI.

CAp. 27. Ecclesiastici: *Sensatus homo in sapientia manet sicut Sol, stultus sicut Luna mutatur.*

Lunaticorũ consideratio.

Hæc verba videntur innuere, insensatos & stultos, denique eos qui non sint sana mente, per vicissitudines, & mutationes Lunæ habere grauiùs, eosque proinde vocari lunaticos, quam sententiam iuuat, quod cap. 4. Matthæi legimus: *Obtulerunt ei omnes male habentes, variis languoribus & tormentis comprehensos, & qui dæmonia in habebant, & lunaticos, & paralyticos*, & rursus cap. 17. *Domine miserere filio meo, quia lunaticus est, & malè patitur, nam sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam.* Ex his Euangelij verbis constat, haud dubiè epilepticos dici lunaticos. Constat quoque ex multis veterum locis, & ex communi hominum sententia lunaticos vocari maniacos. Cuius tamen appellationis non omnes eandem rationem reddunt, sed genethliaci seu iudiciarij, qui natiuitates obseruant, dicunt inde esse, quòd qui in interlunio nascuntur, aut luna malè collocata, sunt plerunque epileptici, alij censent, & furores & epilepsias mutationes accipere cum Luna, itaque increscente crescere, & decrescente minui. Alij verò dicunt non ob aliud appellari hos lunaticos, quàm quòd teneantur morbo cerebri, membri adeò humidi, Luna verò humiditatibus præest. Verùm si Luna humiditatibus præest, hac eadem causa augebit eas, & minuet, quare & morbos ipsos, quod si fit, quam potiùs ob causam appellentur lunatici, qui ita sunt effecti? augere verò Lunam humiditates, & veterum & recentium constat testimoniis. Nam Plinius cap. 41. lib. 2. ita inquit: *Iam quidem lunari potestate ostrearum, conchyliorumque, & concharum omnium corpora augeri, ac rursus minui.* Hoc quoque fatetur Aristot. 4. de Generatione animalium. Omnes etiam qui de agricultura scripsere, nullo excepto, decrescente Luna putari arbores iubent, quod tunc minus humiditate redundent, & ea ipsa causa, ligna eo tempore decisas minùs sentire cariem affirmant. Itaque communis omnium hominum sententia est (cui sine proteruiæ nota non possemus repugnare) cum Luna humorem omnem augeri & minui. Quod si ita est, cùm dicti morbi ex humore pendeant, vt & alij plerique, non mirum si ij, & aliorum multi secundùm Lunæ mutationes, ipsi quoque mutentur. Sed cur Luna humiditates

De Luna multa.

Morbi secũdũ Lunæ mutationes.

ditates augeat, aut si non auget, cur illi, aliíque similes morbi mutentur cum Luna, nõ omnes eodem modo dicunt. Quidam enim censent Lunæ naturã esse frigidam & humidam, vt Saturnum frigidum & siccum, vt & Martem calidum & siccum, ac Iouem calidum & humidum. Itaque Lunam, quia humida est, augere humiditatem, tuncque maximè cùm est valentior, increscentem scilicet, Arist. Lunam calefacere & siccare censet, vt ipsum Solem, tantò autẽ minus, quantò repercussum, quàm rectum lumen debilius esse par est. Augere verò Echinos & testacea in pleniluniis, quòd calore & lumine adiuta, fœliciùs nutriantur: humiditatem verò excrementitiam, in decremento & interlunio redundare magis ob defectum caloris, ac proinde muliebria decedentibus mensibus potiùs fieri. Vide caput quintum de partibus animalium quarti, & secundum quarti de Generatione animalium. Itaque videtur consequens, vt iuxta priorem sententiam, dicti morbi, crescente Luna crescant, iuxta posteriorem verò, decrescente. Alij autem quibus fortasse nihil horum placet, censet lunaticos solùm fuisse, quod Dæmon premeret. Diabolum verò lunaria seruare tempora, vt creaturam infamet, in blasphemiam creatoris. Omnia quæ ad iudiciariam, seu Chaldæorum vanitatem spectant, refutata mihi seorsum sunt in hoc ipso opere, præcipuè sacrorum authoritate Quapropter licet, tunc intacta, repellere quæcunque genethliaci dicunt: neque minùs quæ de temperamentis Astrorum leuissimi homines effutiunt, cùm nulla confirmentur monstratione. Certè Luna plena à vacua solo differt lumine. Nam cætera eadem habet. Id verò lumẽ est solare, à Sole enim accipit. Solem verò ipsum non aliter quàm lumine calefacere, indicatum mihi anteà est. Lumine quidem non per se, sed ex accidenti, quòd scilicet luminis comes est ignis ob analogiam. Lumini ergo, præcipuè solari, etsi per accidens, semper tamen accedit vis calfaciendi. Quandoquidem verò per ignem qui se exhibet comitem, constat quòd & siccandi. Constat ergo haud dubiè, noctes plenilunij calidiores & sicciores esse quàm interlunij, atque adeò Lunam eadem præstare quæ Solem, etsi debiliùs, atque vt Sol per annum, ita Lunam per mensem suam æstatem facere & hyemem. quod Arist. affirmat 4. de Generatione animalium, cap. 2. quod idem euidenter confirmatur verbis illis Ps. 120. *Per diem Sol non vret te, neque Luna per noctem.* Vrit scilicet per noctem Luna, vt per diem Sol. Nimirum est Solis vicaria lumen ab illo accipiens, vt pro illo præsit nocti, vt ille diei. Luna ergo per lumen habet vim calfaciendi & siccandi, quare ea diminuta, aut omninò deficiente, meritò euenit augeri

Lunæ plenitudo.

Lunæ lumen.

augeri humiditates, defectu scilicet ignis. Cùm tamen ita sit, nihil prohibet, ipsàm etiam plenam humidas passiones augere, non quòd frigida & humida, vt vulgus putat, sed quòd reflexio luminis tepidus sit calor. Talis enim solet humiditates plus fundere quàm resoluere, atque ita augere, & mouere, vt tepidum balneum, & vernus calor fluxiones mouet. Hinc fit vt qui destillationibus sunt opportuni, sentiant se lædi à Luna, quòd scilicet tepidus eius calor humores fundat. Læduntur verò minùs aliquando à Sole, quòd hic calidior cùm sit, non plus fundat quàm absumat. Quod quidem Plinius cap. 9. lib. 2. explicuit, de Luna disserens his verbis. *Ideò mollior & imperfecta vi soluere tantùm humorem, atque etiam augere, quem Solis radij absumant.* Esse igitur morbos qui Luna crescente, aut decrescente augeantur, & eos qui ita laborent, vocari lunaticos, nihil habet rationi dissonũ, idque siue dæmone exagitante fiat, siue aliter. Nam dæmones ipsi vtuntur ad torquẽdos homines succis, eorundem obseruata natura, vt iam anteà indicatum est. Porrò tales præcipuè esse epilepsias, & insanias, rationi quoque est consonum, quia cerebrum est membrum redundans multa humiditate, quæ aut in plenilunio fundi, aut in interlunio augeri possit. Vtro verò potiùs Lunæ tempore patiantur lunatici, & an vtroq;, an alij in alio, res exigit vt explicemus.

Quo tempore Lunæ patiantur lunatici.

Quandoquidem duplex ratio est, qua Luna humiditates auget, constat, neque omnes, neque eosdem lædi vtraque, sed quosdam hac, quosdã illa. Nam qui vtraque ratione æqualiter afficientur semper (quod ad Lunam attinet) æqualiter ægrotabũt, qui altera afficientur grauiùs, ad alterã videbuntur habere leuiùs. Quosdam autem hoc, quosdam illo tempore habere deteriùs, & meliùs consentaneum est. Nimirum quibus fusio humiditatis inexistentis fiet maior quàm accessio nouæ, lædentur plenilunio, quibus contrà gignetur potiùs noua quàm fundetur pristina, lædentur interlunio. Quæ autem erit vtrorumque differentia, certè quæ humorum. Horũ enim quidam sunt concreti, frigidi adeò, vt nisi magno calore, qualis Lunæ non est, non fundantur; frigore verò moderato maior, magnopere augeãtur, huiusmodi sunt pituitosi & vitrei. Alij sunt calidi adeò, vt vel moderato calore fundantur, frigore verò nõ augeantur, sed compescantur, & sedentur, huiusmodi sunt biliosi & exusti. Eos ergo qui huiusmodi succis abundant, verisimile est deteriùs habituros in plenilunio, qui verò illiusmodi, in interlunio. Ergo maniacis omnibus, & epilepticis ex atra bile, crescet malum cum ipsa Luna. Epilepticis verò ex pituita & crudis succis, decrescẽte crescet, & vrgebit maximè in interlunio. Natos verò

esse

esse homines in nouilunio aut plenilunio, meo iudicio, nihil refert. Refert fortasse potius, quo tempore vtero essent concepti. Sed pro aliis rebus, & aliis succis est distinctio alia; nimirũ quidam succis sunt alimenta, quidam excrementa. Alimenta semper auget Lunæ lumen: moderatum enim calorem cùm afferat rebus, nutritionem auget; quare & alimentis replet, excrementa verò non semper. Nam quæ per incoctionem generãtur, decrescente potiùs augentur. Hinc fit vt plantæ omnes, & natura illis proxima conchilia, crescant magis in plenilunio, & ea humiditate qua nutriuntur abundent: ac proinde periculosius putentur: menstrua verò, quæ magna ex parte sanguis crudior est, plerunque fiant circa interlunium. Neque tamen semper, vt enim de epilepticis dictum est, ita & in hac euacuatione eueniet. Atrabiliariis scilicet fœminis, & quibus atrabiliarius erit sanguis, aut valde biliosus, & si non ater, plenilunio potiùs irritabitur, & fluet: pituitosis verò & quibus crudior, in coniunctione seu interlunio. Omnium igitur quæ eueniunt dicta est causa, Lunæ nulla, neque frigida, neque humida, neque maligna facultate imputata, sed ea per lumen, quod à Sole accipit calfaciente atque etsi minùs, vrente tamen per noctem, vt per diem vrit Sol, dictumque qui & quotuplices sint lunatici, & quo tempore quique lædantur. Ad insanos ergo & lunaticos potest Ecclesiasticus alludere dicens, *stultus sicut Luna mutatur.* Quamquam alioqui Luna hieroglyphicè significat stultos, & inconstantes homines, ob assiduas mutationes.

Luna hieroglyphicè quid.

CAPVT LXXII.

CAp. 30. Ecclesiastici: *Multos occidit tristitia, & non est vtilitas in illa. Zelus & iracundia minuunt dies, & ante tempus senectam adducet cogitatus.* cap. etiam 25. Prouerbiorum: *Sicut tinea vestimento, vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi.*

Medici in sex genera redigunt res omnes, quibus constat victus, seu dieta. Hæc sunt, cibus, & potus: motus, & quies, somnus, & vigilia: aër in quo viuimus: animi perturbationes, & quæ excernuntur, aut retinentur. In bona enim horum moderatione cõsistit tota victus salubriter instituẽdi ratio. Vocant verò has res non naturales, quia neque naturales sunt & semper vtiles, neque præter naturam & semper noxiæ, sed eædem bonæ, & malæ pro vtendi modo. Itaque si quis illis rectè

De dieta multa.

rectè vtatur, vtiles fiunt, si malè, fiunt causæ morborum, atque etiam mortis. Sunt verò hæc quæ vocantur causæ externæ seu procatharticæ. Hæc igitur Ecclesiastici verba, quibus affectus animi moderatio consulitur, partim pertinent ad tractationem de causis morborum, partim ad tuendam valetudinem, priora illa, *Multos occidit tristitia, & non est vtilitas in illa*, ad morborũ causas: vituperatur enim tristitia, vt quæ morbos & mortem inferat: posteriora verò ad tuendã valetudinem, quia vituperatur sollicitudo, vt quæ vitam contrahat, & canos ante tempus capillos afferat. Perpẽdamus singula, & apponamus causas. Videtur tristitia penitus vituperari, quasi semper noxia, & in qua nulla vnquam sit vtilitas, sæpe verò etiam occidat. Si autem hoc ita est, primùm quidem malè ponitur à Medicis in causis non naturalibus, sed potiùs in iis quæ præter naturã ac semper noxiæ. Deinde gaudiũ semper esset vtile, & quantumcumque. At verò non est: quin potiùs, vt Galenus docet primo de symptomatũ causis, ex ingenti gaudio nõnulli pusillanimes perierunt, suntque multæ de ea re historiæ & antiquæ & recentes. Non igitur semper gaudium vtile est, quare neque tristitia semper noxia, sed est huius quoque, vt & aliorum animi motuum quædam moderatio salutaris. Atqui profectò ego ita censeo. Consultum enim fuisset mulieri, quæ viso filio quem mortuum crediderat, exanimata est, aduentum filij cum tristi aliqua narratione prænunciasse, vt scilicet, tristitia gaudium temperaret. Haud dubiè procuranda nonunquam quædam tristitia est, non minùs quàm alij animi motus, velut certè & ira, quæ Hippocrate authore consultò est in frigidis naturis & affectibus excitanda, augendi feruoris gratia; & gaudium, quod tam multis machinamenris melancholicis procuratur: & vt etiam timor, quem nonnulli in quibusdam passionibus incusserunt, & furentibus sæpe incutitur ad cohibendam iram, nihil enim iram æquè frangit ac timor. Non tamen proinde magna tristitia, quæque plus quàm profusi gaudij temperatio est, vnquam prodest. Quinimo talis semper nocet, & potest aliquando occidere. Non quidem repentè, vt timor & gaudium (author Galenus loco citato) sed paulatim, & multo tempore. Quia per gaudium affatim, & sine vllo fræno effunditur totum calidum, quare in pusillanimis totum exhalat. In timore magno affatim accurrens ad cor, suffocatur. Motus similis est tristitia timori, non tamen vehemens, vt ille, sed natura sua lentus: ac proinde paulatim facit vitalem calorem marcescere, & nutritionem partium minui, atque ita deducit ad tabem. Quod apertè significant illa verba Prouerb. 17. *Spiritus tristis exsiccat*

Causæ procatharticæ.

Tristitia.

Gaudio mortui.

Morbi ex tristitia.

exsiccat ossa. Itaque tristitia repentè nullum fortasse occidit, vt & timor gaudium, lentè verò ac paulatim quamplurimos. Illa verba, *& non est vtilitas in ea*, duplicem ferunt sensum, naturalem & moralem. Naturali quidem significant, tristitiam nihil conferre: nam neque ad pellendos morbos, neque ad tuendam valetudinem (id verò constat ex dictis, intelligi debere de magna tristitia, & quæ omnem excludit hilaritatem, morali verò, continent exhortationem quandam, ad pellendum ex animo tristitiam. Quasi dicatur, vita tristitiam, quia multos occidit, & nihil confert ad recuperandum id cuius gratiâ doles. Neque enim lachrymis defunctum vita maritum suscitabis, neque filium, neque amissam inuenies pecuniam, neque incendio cõsumptam reficies domum. Huc pertinent illa verba c. 8 vbi de lamentatione mortui agitur: *Ne dederis in tristitia cor tuum, sed repelle eam à te, & memento nouissimorum, & noli obliuisci.* Neque enim est conuersio (à morte scilicet ad vitam) & huic nihil proderis (mortuo scilicet) & teipsum pessimabis. Hactenus de prima præscriptæ orationis parte. Altera, quam pertinere diximus ad tuendam valetudinem, vituperat zelum & iracundiam, & assiduum cogitatum quòd minuant dies & ante tempus adducant senectam. Videntur autem mihi illa omnia vnico solitudinis nomine significari. Sollicitos enim esse dicimus eos, qui plus satis curant, quid agatur, quod futurum sit. Tales enim sunt zelatores, ac proinde iracundi, & cogitabundi. Quæ omnia excludunt ab animo hilaritatem. Quare si verè dictum est 17. cap. Prouerb. *Animus gaudens ætatem floridam facit*, meritò euenit, vt quæ gaudium excludit solicitudo, afferat intempestiuam senectutem. Verum autem illud esse cõstat, siquidem indicatum anteà est spiritum tristem exsiccare ossa: exsiccat ergo & ea passio cuius tristitia comes est, putà sollicitudo & nimia cura: vt verò exsiccat, ita refrigerat, quia, vt super diximus, siccat imminuta nutritione, per vitalis caloris & spirituum consumptionem: refrigeratio verò naturalis cum siccitate ipsum est senium, vnde efficitur, vt sollicitum esse, ac proinde iracundum, & cogitabundum adducat ante tempus senectutem. Neque res vlla experimento magis cognita est. Neque quidquam iis, qui priuatam agunt vitam consultius, quàm nulla de re esse sollicitos, iis verò qui Reipub. tenent gubernacula, qui id non possunt, tamen interponere gaudia curis, & animum tantis solutum curis crebrò laxare, ac locum dare cibis & exercitationi, ne semper animo ad cogitationem translato, corpus tabescat.

Sollicitudo vitanda.

CAPVT LXXIII.

Ecclesiastici c.23. *Vigilia, & cholera, & tortura, viro infrunito: somnus sanitatis in homine parco. dormiet vsque in manè, & anima illius cum ipso delectabitur. Et si coactus fueris in edendo multùm, surge è medio, euome, & refrigerabit te, & non adduces corpori tuo infirmitatem. Audi me fili, & ne spernas me, & in nouissimo inuenies verba mea, in omnibus operibus tuis esto velox, omnis infirmitas non occurret tibi.* & rursum cap. 37. *In multis escis erit infirmitas, & auiditas approbinquabit vsque ad choleram. Propter crapulã multi obierunt, qui autem abstinens est, adiiciet vitam.* Plurimùm gloriatus est Hippocrates 1. libro de Diæta (si modò eius est is liber,) & initio libri de Ratione victus in acutis, se rationem victus instituendi inuenisse, quam antiquiores aut omninò non attigissent, aut tractassent negligentius, quam tamen artis partem magnopere laudat & meritò quidem. Siquidem reliqua medicina, tam quæ pharmacis vtitur, quàm quæ adhibet manuum operam (his enim tribus tota medicina continetur,) ad præsentes tantùm, aut iamiam imminentes morbos est vtilis, quæ verò victum instituit etiam ante omnem morbi suspicionem, ne vnquam fiant. Sed & ad multos morbos præsentes facit non minus victus, quam pharmaca, & Chirurgia, & ad quosdam multò plus, atque adeo ad nõnullos sola sufficit cùm ad nullos sit satis reliqua medicina sine vlla victus cura multis itaque rationibus præstat reliquis Medicinæ partibus, hæc cuius inuentione gloriatur Hippocrates, est profectò tanti momenti, vt ad animi æquè ac corporis medicinam spectet, nullus enim error in victu committitur, qui non æquè vtranque partem hominis lædat. Ebrietas etiam vt caput grauat, ita mentem lædit, cibi & potus ingestio nimia, vt replet succis corpus, ita facit hominem libidinosum. Otium facit corpus excrementosum, & animum mollem, ac desidem. Cibi abstinentia nimia extenuat ac debilitat corpora, animum facit meticulosũ. Vini potus (cui aqua erat ex re, fluxiones multas ciet & iracundiam affert: potus aquæ (cui vino erat opus) cruditates parit, & tristitiam. Si igitur, vt ad tuendam corporis valetudinem humores oportet esse compositos, ita ad valetudinem animi affectus; & vtrosque modo aliquo turbat quicunque error in victu constat idoneam victus institutionem ad [illegible] hominis valetudinem, corporis inquam, & animi esse necessariam. Cùm præcipuè non solùm talis error vtrosque

Dietę vtilitas.

Ebrietatis incommoda.

vtrosque per se turbet, sed & alterutros per alteros, vtcunque enim turbentur succi, euenit turbari affectus, & vtcunque turbentur affectus, humores quoque. Quapropter verissimè dictum est a Galeno, Medicinæ partem esse Philosophiam morum, non solùm quæ ad Reipub. pertinet constitutionem, sed quæ singulorum motibus componendis se accommodat. Hæc enim affectus temperat, quæ vna quidem pars est (neque ea maxima) totius victus: cùm hic, vt Medicis omnibus conuenit, sex constet rebus, cibo & potu, motu & quiete, somno & vigilia, aëre, animi affectibus, & excretione, aut retentione quorumdam. Haud dubiè igitur, ea Philosophia, quæ affectus temperat, Medicinæ pars est, non minùs quàm quæ modum ponit cibo & potui. Neque abs re Galenus, aut extra chorum saltans, scripsit, de cognoscendis, & curandis animi morbis, neque Plutarchus de sanitate tuenda, neque igitur sine causa in sacris, ac præcipuè in moralibus (cuiusmodi sunt liber hic Ecclesiastes, & omnes libri qui extant Salomonis, aut Salomoni attributi, præter Cantica) tam multa scripta sunt medicinalia, & ad victus institutionem pertinentia. Cùm verò multa sint, præscripta oratio continet præcipua totius victus capita, & plurimum congruit cum Hippocratis præceptis. Nam tametsi victus dictis sex cõstat rerum generibus, modus cibi, & exercitationis, primũ ac summum rei caput est, & ad hæc referũtur alia omnia. Omnes enim morbi, teste Hippocrate, additione aut detractione constant. Atqui præcipua additio & detractio, repletio & inanitio est. Repletionem facit cibus, inanitionem exercitatio. Constat verò quod repletionẽ naturæ est facere, inanitionem tollere, quod inanitionem facit, tollere repletionem. Cibus igitur & exercitatio non vt expedit suscepta, morbos omnes nata sunt facere, & vt expedit, tollere. Reliquæ verò omnes causæ, his sese adiungunt socias, quia aut replent, aut inaniunt. Proinde maxima pars diæticæ partis est, modum ponere cibo, & exercitationi. Modus autem quem ponit Ecclesiasticus est ne quis sit infrunitus, hoc est, intemperans in capessendo cibo, sed parcus: & vt in suscipiendis laboribus sit velox, quæ eadẽ sentẽtia scripta est ab Hippocrate lib. 6. Epid. sectione quarta, his verbis: *Exercitatio sanitatis est, citra satietatem cibũ capere, & impigrum esse ad labores.* Quæ assertio quàm sit eadem, quæ & Ecclesiastici, quiuis videt. Parcum enim esse, quid aliud interpreteris, quàm citra saturitatẽ vti cibis? esse verocẽ in suscipiẽdis laboribus, quid aliud quàm esse impigrum ad labores? Verùm Ecclesiasticus, non cõtentus simpliciter pręcipere, apponit

Medicinæ pars Ethica.

Parsimoniæ vtilitas.

etiam incommoda, quæ intemperanter facientibus eueniunt & commoda quæ temperantibus. Explicat verò vtraque per notas quasdam, & signa affectionum, quæ Medici symptomata appellant. *Viro* (inquit) *infrunito accidet vigilia & cholera, & tortura, somnus autem sanitatis in homine parco.* Nihil magis experimento cognitum, quàm eum qui se cibis impleuit vsque ad satietatem, non posse dormire, sed aut totam noctem vigilare, huc & illuc se iactantem, neque posse loco consistere: aut dormire somnum grauem, cum multis horrendisque insomnijs, neque eum longum, sed crebrò interruptum, ac cum cholera nonnunquam, & tortura, hoc est, cum anxietate ventriculi & vomitibus cibi corrupti, aut nauseis, & fructibus nidorosis (hic affectus vocatur Hippocr. cholera sicca) & cum torminibus intestinorum. Illud quidem ob cibos corruptos, qui adhuc in ventriculo hærēt, hoc ob eos qui in intestina descenderunt: eum verò, qui parcè aut citra saturitatem cœnauit, dormire vsque in manè, & animam eius cum ipso delectari, hoc est, magnam ex somno voluptatem capere, & expergisci alacrem & expeditum, quod quidem signum optimè peractæ concoctionis, atque adeò bonæ valetudinis est. Ob hæc igitur iubet, parcum esse, & prætereà in omnibus operibus esse velocem. *Et omnis*, inquit, *infirmitas non occurret tibi.* Quod non ita accipiendum est, ac si nullo possit morbo penitus corripi, sed quòd nullis morbis esse poterit valde obnoxius, sed rarò, ac leuiter tentabitur: nisi casu lædatur à causis, quas Medici vocant non necessarias, vt ense, aut igne, aut lapidis iactu, aut domus ruina, aut contagio. Nam præter hæc, etsi parcum atque exercitatum hominem reliquæ quatuor victus partes lædere possint, aut ita vt Sol, hæc tamen ipsa rarò magnopere lædent. Quanquam non nego posse etiam grauiter lædere aliquando, præcipuè eorum quædam, vt si fortè, qui parcus atque exercitatus sit, vtatur multa Venere, fortasse enim lædetur plus quàm si viueret in otio. Superest igitur, vt illud, *Omnis infirmitas non occurret tibi*, intelligatur ita vt explicui: quasi, inquam, diceret, rarò grauiter ægrotabis, quia scilicet, præcipua, ac maxima pars rectæ victus institutionis, est hæc, quamque Hippocrates antonomasticè vocauit exercitationem sanitatis. Verùm expedit eum qui nolit ex rectè dictis ansam peccandi accipere, hoc loco scire non ita esse vtilem cibi parsimoniam & exercitationem, vt quanto minus accipiat & plus se exerceat, tantò censeatur suæ sanitati meliùs consulere. non enim ita est, sed ambo fieri debent intra modum quendam, quia in Aphorismo dicitur, Neque satietas, neq; fames, neque aliud quiddam, quod naturæ

Repletionis mala

Exercitationis vtilitas.

Modus in omnibus adhibendus.

naturæ modum excedat, bonum eſt; habet certè vterque exceſſus, & cibi & laborum, ſuas noxas, atque haud facile ſit dicere vter maiores, nam vt cibus ſupra modum ingeſtus morbum facit, ita & nimis tenuis, dictum enim ab Hippocrate eſt, Morbos ex repletione, ſanat inanitio, & ab inanitione repletio. Porrò vt otium vituperatur, ita & defatigatio, quam interdicens Hippoc. ſcripſit, *vbi laſſari cœperit corpus, quieſcere ſtatim remedium eſt.* Cur igitur (dices) Eccleſiaſticus tenuem victũ & labores commendat, ac non potiùs mediocritatem eorum? certè intra mediocritatis fines intelligendum eſt, hæc laudari. neque verba aliud ſonant. Nam parcus non eſt qui fame ſe macerat, ſed qui non eſt infrunitus, hoc eſt, inutiliter cibos ingerens, aut, vt referam Hippocratis verba, *qui non accipit ad ſatietatem* Velox non qui præcipitatus, ſed qui non piger. Itaque harum, vt & aliarum omnium cauſarum quæ nos alterant, eſſe debet modus, quia omne nimium eſt naturæ inimicum, modus verò cibi & exercitationis, definiri primùm debet ad ipſum hominem, ſeu ad eius facultatem, deinde alterius ad alterum, quia exercitatio eſſe debet pro modo cibi, & cibus pro modo exercitationis. Nam Hippoc. in Aphoriſmo dicit, *vbi fames laborandum non eſt.* Atque ita conuertenti licet dicere, vbi laborandum, fames ſuſtinenda non eſt, ſed capiendus cibus, atque eadem ratione colliges, vbi otium, cibus capiendus non eſt, niſi parciſſimè & vbi multum accipiendum ſit cibi, non vtcunque, ſed multum exercendus eſt homo: quia vt ipſemet dicit lib. 1. de Diæta. *homo comedens & non laborans, non poteſt eſſe ſanus.* appoſuit verò ibidem cauſam omnium eorum quæ diximus, his verbis: *Contrarias enim inter ſe vires habent cibi & labores.* Verùm inter ſe mixti conferunt ad ſanitatem. Labores enim ea quæ inſunt conſumere ſolent, cibi autem & potus ea quæ euacuata ſunt explent. Itaque modus eſt, vt vterque ad alterum accommodetur, quia contrarias cùm habeant facultates, neutrum oportet alterum ſuperare, neque cibum vnquam, neque laborem; mutuò enim ſeſe corrigunt, alterum cùm inaniat. Igitùr ſi cui laborandum neceſſariò plus ſolito, eſt adiiciendus cibus: ſi veſcendum pluribus, exercendus etiam plus. Igitur ne nimio indigeas motu, conſultius ſit parcè vti cibo. Neque tamen ſemper, vbi ſolitam cibi copiam auxeris, ſatis ſit augere exercitationem, neque vbi ſatietas magna fuerit, quia etſi cibus & labor contraria ſunt, non tamen vterque poſt alterum commodè adhibetur; ſed, vt Hippocrat. inquit, *labor cibum præcedere debet, non ſubſequi.* Neque quidpiam periculoſius, quàm pleno

Exercitatio poſt ſatietatẽ mala.

pleno ventre, aut toto etiam corpore pleno, aut impuro vehementer exerceri, antequam magna pars copiæ aut cacochymiæ, manifesta euacuatione sit deposita. Quia exercitatio distrahit per corporis habitum, quæ intra ventres ac cauitates recondita sunt. E pleno igitur ventre cruda detrahit in partes alias omnes: quare & capitis, & pulmonis, & hepatis & viscerum omniũ facit obstructiones, atque fluxiones multas in eas ipsas partes,& in vesicam,& in articulos,& totum corpus vnde innumeri nascuntur morbi. Igitur maximè ac primùm curandum est, ne vnquam cibum capias nisi parcè,vt ab illo placidè ad longum dormias, & à somno alacriter experrectus, impigrè exercearis, vt omnem effugias infirmitatem. Si quando verò coactus sis, ita vt fit in conuiuiis (tametsi id vir temperans, & fortis, quique rustico pudore non laboret,pati non debet) in edendo multum,cõsultissimum sit, multitudinem cibi primùm deponere,deinde dormitum ire,vt concoquatur reliquum, postea exercere,vt extrudantur excrementa. Optima autem ratio ventriculi vacuandi in vomitione est, secunda ab hac in deiectione. Vomitio enim eiicit ex ipso ventriculi ore, antequam descenderint cibi, succurritque citissimè, sine aliarum partium noxa. Deiectio ex intestinis, quæ iam descenderunt. Vtendum ergo,si modò facere id homo possit, vomitione statim,si autem quispiam eorum sit qui vomat difficillimè, vtendum aliquantò pòst alui subductione,tunc scilicet,cùm tormina,aut distensionem inferioris ventris cœperit sentire. Optimè igitur,ac secundum Hippocratis & Galeni præcepta, vt lib.7. Methodi medendi licet videre, præcepit Ecclesiasticus,: *Si coactus fueris in edendo multum, surge è medio* (his verbis significat statim id esse faciendum, antequam cibi copia noxæ aliquid afferat) *& vome, & refrigerabit te* (hoc est, subleuabit te,)& non adduces corpori tuo infirmitatem.

Vomitus vtilitas.

CAPVT LXXIV.

De Medicina.

CAp.38. Ecclesiastici: *Honora Medicum propter necessitatem, etenim illum creauit Altissimus, à Deo est enim omnis medela, & à Rege accipiet donationem. Disciplina Medici exaltabit caput illius, & in conspectu magnarum collaudabitur. Altissimus creauit Medicinam de terra, & vir prudens non abhorrebit illum. Nonne à ligno indulcata est aqua amara? Ad agnitionem hominum virtus illorum, & dedit hominibus scientiam Altissimus honorari*

honorari in mirabilibus suis. In his curans mitigabit dolorem, & unguentarius faciet pigmenta suauitatis, & unctiones conficiet sanitatis, & non consummabuntur opera eius. Pax enim Dei super faciem terræ, fili, tua infirmitate ne despicias teipsum, sed ora Dominum, & ipse curabit te. Auerte à delicto, & dirige manus, & ab omni delicto munda cor tuum. Da suauitatem, & memoriam similaginis, & impingua oblationem, & da locum Medico. Etenim illum Dominus creauit, & non discedat à te, quia opera eius sunt necessaria. Est enim tempus quando in manus illorum incurras. Ipsi verò Dominum deprecabuntur, vt dirigat requiem eorum, & sanitatem, propter conuersationem illorum. Qui delinquit in conspectu eius qui fecit eum, incidet in manus Medici. Hactenus Ecclesiasticus.

Qui Medicinã dum sani sunt vilipendunt, neque pauci sunt, neque ignobiles, imprudentes tamen sunt haud dubiè, vt hoc loco testatur Ecclesiasticus. Nam, inquit, *vir prudens non abhorrebit illam*, neque de spirituali hîc agit (huc enim confugiunt) Medicina, sed de ea quam creauit Altissimus de terra, tribuens scilicet virtutes salutares herbis, lapidibus, succis, & terræ generibus, & metallis. Eorum igitur qui Medicinæ detrahunt, quidam ipsas medicamentorum facultates negant, quòd nihil possint insigne, sed opinione magis constent Medicorum, quàm reipsa. Quidam, esse quidem re vera, hominibus verò non haberi certam de iis scientiam, atque adeò neque ipsam Medicinã scientiam verè esse, sed incertas & instabiles opiniones, & coniecturas non satis firmas: argumento, quòd multæ fuerint, nascanturque quotidie Medicorum sectæ, & abeant, & redeant semper per quasdam vicissitudines, quasi nihil certum in eis sit, fallanturque quotidie Medici, quasi nihil habentes scientificum. Quidam etiam calumniantur, defecisse iampridem, temporis diuturnitate, medicamentorum vires, neque esse quales antiquitùs, sed elanguisse omnia. Alij stulta quadam religione affirmant, Medicinæ opera necessaria non esse, quòd sanitas, & morbus, vita & mors penes Dei voluntatem sint, ita vt nulla arte possit vitare homo, quod de eo Deus Opt. Max. decreuerit, & apud sese habuerit statutum. Hæc omnia sigillatim refutat Ecclesiasticus, præcipitque honorem haberi Medico, duplici de causa, & quòd necessaria sint eius opera, & quòd creatus sit ab Altissimo. Explicat verò quem honorem illi haberi præcipiat, dicens, *à Rege accipiet donationem, & in conspectu magnatum collaudabitur.* Nimirũ his duabus rebus constare debet honor Medici, copiosa donatione, hoc est, ampla mercede atque laudibus. Nam his duobus euadet honoratior. Cùm

Variæ de Medicina opiniones.

Medici honor.

enim ex Peripateticorum sententia quæ à nostris etiam Theologis receptissima, rei familiaris amplitudo sit in bonis honorabilibus, hæc ipsa accedens ex arte efficiet artificẽ honoratiorem. Laudibus verò comparatur bonum nomen, quod melius etiam est quàm diuitiæ. Cùm verò duo hæc honorare adeò possint Medicum, tunc maximè, cùm à regibus, & magnatibus præstantur. Nam cùm honor, teste Aristotele, sit in honorante, is maximè honorare potest, qui est honoratissimus. Proinde Ecclesiasticus, tum omnibus in commune mortalibus, præcipit honorem Medico habere: tum maximè Regibus & magnatibus. Atqui profectò ipsa natura, cuius Medicus minister est, id omnes gentes docuit. Nulla enim tam barbara aut fera est, aut vnquam extitit, vt nulla penitus vteretur Medicina. Neque sanè solùm natura, quæ est hominibus omnibus communis, à qua naturale ius fluit, sed ea etiam quæ est illis cõmunis cum belluis (quam naturæ impetum, ius verò vocari non vellem) Medicinæ vsum ingerit, cùm ab irrationalibus putentur Medici multa, neque ea quidem parum vtilia, didicisse. Quæ verò gentes humanioribus vsæ sunt legibus, omnes quidem publicè decreuerunt Medicis multos honores, immunitates, ac priuilegia, & inter eos quidam, Regiis, longè amplissimos: præstantissimis verò Medicis, etiam diuinos honores tribuebat antiquitas. Romani Imperatores certatim largiebantur Medicis, & ipsam artem ac medicamentorum affluentiam magnis sumptibus augendam procurabant. Nulla potiùs ratione mortalibus vtiles se esse posse iudicantes. Quod, vt alia omnia, quæ ad Regia pertinent officia, omnium optimè nunc Philippus II. Dominus meus exequitur, multam pecuniam impendens medicamentis conuehendis ex America, & vndique terrarum, & medicinalibus viridariis excolẽdis, & de naturali historia rerũ Americarum commentariis componendis, quo studio haud dubiè de tota hominum posteritate optimè merebitur, vt de nobis merita est antiquitas: quæ hanc artem maximi fecit. Quam vt ego existimo in magna illa antiquitate, Medici requirebantur, vt reliquis hominibus imperarent, ac Reges fierent. Quod non obscurè indicant illa verba Isaiæ cap. 3. *Apprehendet enim vir fratrem suum, domesticum patris sui, & dicet: Vestimentum tibi est: princeps esto noster. Ruina autem hæc sub manu tua. Respondebitque in die illa dicens. Non sum Medicus, & in domo mea non est panis, neque vestimentum, nolite constituere me principem populi.* Hæc Isaias: constat verò illa verba *non sum Medicus*, excusantis sese esse, quòd posset esse princeps populi. Nunc verò eò res deuenit, tanta est hominum imprudentia,

Medicorũ præmia.

dētia, tam præposterumque fertur de rebus honorabilibus iudicium, vt licet nobis aliud dignitatis artis huius argumentum accipere, quòd hoc seculo vili penditur. Sed quia locum hunc multi Iurisperiti tractauerunt disertissimè, & meus fortasse affectus suspectus habebitur, continendus mihi impetus orationis est, condonandaque inscitiæ Plinij sua Grammaticalis garrulitas, mendaciis plena, & Catonis pulchra magis & procax, quàm grauis sententia dimittenda: & sigillatim enarrandæ singulæ præscriptæ dictionis partes. Ab Altissimo dicit creatam Medicinam ob necessitatem Haud dubiè ab Altissimo, si necessaria est. Deus enim non deficit in necessariis, necessariam verò esse Medicinam constat, si modò sunt morbi, quos non possit ipsa per sese natura superare, possit verò accedente artis ministerio. Hoc quidem si esse indicetur, nemo negat eam artem esse necessariam. Omninò enim salute opus est ad vitam retinendam, esse verò ita, facilè mōstrari potest. Nā esse morbos quosdam, & alios aliis maiores, ac maligniores, quiuis libenter concedet. Porrò mitiores ac benigniores faciliùs, maiores & maligniores difficiliùs vinci quis neget? Porrò nos admotione, aut ingestione rerum quarundam posse lædi, refrigeratos aut exustos, aut aliter affectos si quis negat, admoue illi niuem aut glaciem, aut ignitum ferrum, aut nudum hyeme sub dio dormire, aut diem totum per æstatem transigere in Sole coge. Quòd si lædere possunt hæc & alia huiusmodi, possunt etiam prodesse non enim omnia eodem modo lædunt, sed per contrarias alterationes. Quare quibus alia nocent, alia erunt vtilia, atque quia non omnes homines eodem modo affecti sunt, eadem aliis noxia, & aliis erunt vtilia. Hæc solùm si receperis, necesse est concedas reliqua. Si enim ad quascunque intemperies sunt res aliquæ vtiles quæ scilicet inducunt contrarias alterationes, constat, naturam idoneo adhibito medicamento, morbum quemcunque faciliùs superaturam, quàm nullo. Si igitur sunt morbi alij aliis solutu faciliores, alij difficiliores, necesse est sint aliqui adeò difficiles, vt omninò vinci non possint, & alij adeò faciles, vt sine vllo medicamento vincantur. Hæc duo facilè dabis. Nam si neges, fiet vt nullus morbus possit sine medicamento solui, aut vt omnis possit cum medicamento, atque vtrumuis horum fiat, erit ars longè magis necessaria. Si verò sunt illa duo, necesse est, sit etiam inter illa medium, morbi scilicet, qui medicamento solui possint, sine illo non possint, ob quos constat, Medicinam esse simpliciter necessariam. Dico autem simpliciter; nam ob quosdam etiam aliorum erit vtilis, in illo enim genere morbo- Medicina est necessaria.

rum, qui sine medicamento solui possunt, sunt qui facilè, & qui difficilè: ob eos verò, qui etsi à sola natura vinci possint, difficilè autem soluuntur, vtilis est Medicina, vt interim natura minùs laboret, & minùs in posterum relinquatur noxæ: ob alios verò qui nullatenus sine eius ope soluuntur, est omninò necessaria. Rursus, sunt nonnulli morbi, qui errore ipsius naturæ constant, & augentur, quique proinde nõ nisi solius artis opera, etiã natura repugnante curationi, solui possunt. Quos si solui ad tuendam vitam necessarium est (est profectò aliquãdo) Medicinam esse simpliciter necessariam. Nam pone, carnem (ita vt fit quotidie) crescere in vrinæ meatu, nisi dissoluatur, nõ magis viuere possis, quàm sine mictu. Non est autem quòd expectes naturæ medelam, quia ipsamet natura est quæ auget, estque ille morbus, & præter naturam, auctæ substantiæ verò naturalis incrementum. Sola igitur arte curari potest, ferro scilicet, aut exedente medicamento. Est igitur tunc solius artis curare id, quo non curato, viuere non possis omninò. Igitur ars est simpliciter necessaria. Ad multa itaque vtilis est, & ad quædam necessaria. Vtilitatis adscripsit Ecclesiasticus duo exẽpla dicens: *Curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta suauitatis.* Nam hæc duo pertinent ad meliorem tolerãtiam morbi, & quandam facultatis refectionem, vt scilicet per anodians vnctiones dolor mitescat, & per suauia pigmenta voluptas concilietur. Addit verò, *& vnctiones conficiet sanitatis,* quasi dicat alias quoque conficiet vnctiones necessarias, quibus non soluat solùm dolorem, aut voluptatem conciliet, sed morbum ipsum demoliatur, dolores aliquando etiam augens. Hæc igitur ita habent. Si verò Medicina est ad multa vtilis, & ad quædam necessaria, constat datam esse hominibus à Deo, alioqui deficeret Deus in necessariis. Neque hoc quospiam latuit mortalium. Omnes enim gentes Medicinæ inuentionem in suos Deos retulerunt, aut illos ipsos homines qui putarentur inuenisse, retulerunt in numerum Deorum: quasi Medicina non posset esse nisi Dei inuentum. Auxerunt quidam illam præstantissimi quidem viri præceptis & experimentis, & secundùm Dialecticæ leges, methodo constituerunt. At verò primò, ab ipso rerum opifice data hominibus est, neque priùs fuerunt ægroti quàm Medici, neque vnquam sine Medicis. Illos enim sexcentum annos quibus Roma caruit arte hac, Senatusconculto damnata, mendacium esse merum, ipsa annorũ cõputatione constat. Nam venit Romam (teste eodem Plinio) Arphagatus, anno ab vrbe cõdita 530. qui honorificentissimè receptus est, & post illum semper plurimi subsequuti. Si igitur plusquam

Medicina vtilis ad multa.

Quandò cœperit Medicina.

quam 600. antè annis, damnauerat artem, Roma plusquam 70. annis antequam conderetur. Futilia itaque dicteria sunt hæc omnia. Estque Medicina Dei inuentũ, quo nullo vnquam tempore caruit, aut omninò carere potuit hominum genus, atqui profectò ita oportet. Nam eiusdem est domum facere, & labentem reficere, ita & vestem, & calceum, & rem quamcunque. Cũ ergo ad Deum spectet humani corporis formatio, & temperies, ad eundem spectet necesse est eius conseruatio & refectio: à Deo igitur est omnis medela. Quid igitur honorabilius ea arte, quæ necessaria est, & à Deo fluxit? At dicunt non est tanta vis medicamentis, neque experimento probantur quàm plurima eorum, quæ ab iis qui de illorum facultatibus scripsere, dicta sunt. Ita est profectò, facileque concesserim, nulla de re magis medicos nugari quã de medicamentorum viribus, singulis tribuentes innumera, quorum multis experimenta non respondent, aut non euidenter. Sed nugentur illi quantum lubet, sunt nihilomnius plurimæ, atque mirabiles medicamentorum vires, tametsi illi de quibusdam nugentur per leuitatẽ, alias exploratas nõ habeãt per inertiã. Sed sunt etiã per omnia secula nonnulli prudentes, docti & exercitati Medici. Quid autẽ non speres, fieri posse circa humanũ corpus, per naturalis cuiuspiã rei admotionem, cùm Moses iniecto in eos ligno quodã magnos aquæ fontes, ex adeò amaris, vt neque à valde sitientibus possent degustari, reddiderit dulces? Id quod naturali quapiam virtute effectũ esse, super caput quindecimum Exodi disputauimus. Constat verò ex hoc loco. Nisi enim naturali facultate id fecisset lignum, non bene in Medicinæ cõfirmationẽ accõmodaretur. Sed de hoc seorsũ egimus, nunc procedamus. Dicũt alij. Sũt quidẽ multæ virtutes tributæ rebus naturalibus, earum verò cognitio non est hominibus tributa. His respõdet Ecclesiasticus dicens, *ad agnitionem hominum virtus illorum* (scilicet peruenit,) *& dedit illorũ scientiam hominibus Altissimus, honorari in mirabilibus suis*, hoc est, vt honoraretur in mirabilibus suis. Quod & argumẽtũ affine. Quorsũ enim fecisset Deus, nisi eorũ cognitio esset ad homines peruentura? quæ enim vtilitas accederet hominibus, aut quæ gloria Deo: necesse est ergo dederit Deus in ipso mundi initio facultatum talium scientiam, quam fortasse, quia exolescebat, posteà dedit Salomoni, qui scripsit de omnibus ab Hysopo vsque ad Cedrum. Ex cuius scriptis multa arbitror deriuata esse ad Græcos & ad Latinos, & Arabes & ad nos vsque. Dicunt alij. At deficit iam plurimorum medicaminum vis. Ipsa quoque terra velut defatigata, & tabescens, minùs profert efficacia. Non est iam ea virtus rebus, quæ antiquitus

An eadem virtus sit medicamẽtis quæ antiquitus.

tiquitùs. Cui sententiæ fauere videntur verba illa capitis quinti libri quarti Esdræ, vbi de terræ totius & minùs senio agitur. Verba verò sunt hæc, post multa alia facientia ad institutum idem. *Considera ergo & tu, quoniam minori statura estis, præ his, qui ante vos, & qui post nos minori quàm vos, quasi iam senescentes creaturæ, & fortitudinem iuuentutis prætereuntes.* Cæterùm neque hic quartus Esdræ liber recipitur à Theologis inter sacros: neque mihi hæc sententia vnquam probari potuit. Habet enim mundus ætates secundùm diuinas ordinationes, & rationem temporum quam Deus apud se habet, non tamen secundùm naturam, cùm neque naturalis extiterit eius ortus, neque interitus futurus sit. Fieri quidem potest, vt vna aut altera terræ particula, longa cultura & assidua seminatione defatigata, langueriț, vt tamen tota terra, minimè. Neque enim vnica particula languescit vnquam, velut quæ verè senescunt, vt non possit scilicet in posterum vires resumere, ac velut reiuuenescere. Imò circulo quodam abeunt & redeunt omnia, secundùm omnes & singulas partes, secundùm omnes quidem per vicissitudines, aliis debilitatis, aliis fœcundioribus redditis: secundùm singulas autem singulis debilitatis, & refectis alernatè. Quapropter fieri potest vt quæ aliunde antiquitùs deportabantur medicamenta, veniant nunc aliunde potiora ac contrà: vt verò omnia vbique debiliora effecta sint, fieri non potest. Atqui profectò nunc medicamenta non valent minùs quam antiquitùs. Quinimò video Medicos nunc multò magis illorum potentiam formidare, ac de dosibus antiquis magnam partem detraxisse. quod facultatum non imminutarum argumentum est. Iam verò copiam medicamentorum habemus longè maiorem, quæ nostræ Indiæ, & Orientales abundè suppeditant. Haud dubiè igitur (vt inquit Ecclesiasticus) *non cõsummabuntur opera eius*, hoc est, Medici, *Pax enim Dei super faciem terræ.* hoc est, quia semper Dominus dabit benedictionem, & terra dabit fructum suum, alimenta scilicet, & medicamenta. Dicunt alij, imprudenter morbos & sanitatem, vitam, & mortem, voluntate Dei dispensári, neque rationem vllam esse euadendi, cùm Deus morti homines destinauerit, aliqui verò ipsos per sese sanescere: quapropter ea arte opus non esse, quæ solùm non morituros. Huic abundè contradiximus nuper, indicãtes artis necessitatem, atque adeò esse morbos quosdam, qui arte quidem possint, sine ea verò non possint superari. Verùm nunc aliter procedamus, vt hic locus postulat. Non dubium est morborum causas aliquando esse in peccatis: nam hoc ipsum præscriptæ orationis verbis vltimis,

mis testatur Ecclesiasticus, dicens, *qui delinquit in conspectu eius qui fecit eũ, incidet in manus Medici*: itaque ex peccatis nascũtur morbi, vt & aliæ omnes miseriæ. *Neque est in ciuitate* (vt inquit Propheta) *malum quod non fecerit Dominus*. Atque ipsa Ecclesia Catholica, penes quam prima ac summa authoritas est, id testatur, dicens, *Cùm infirmitas corporalis nonnunquam ex peccato proueniat*. Nihilominus habent etiam illi iidem morbi naturales, circa nostra corpora consistentes, causas. Nam ipsemet Ecclesiasticus explicuit multas tales, inter quas, multum esum, dicens, *Si coactus fueris in edendo multùm, surge & vome, & non adduces corpori tuo infirmitatem*. Neque quidem Deus cùm in morbum hominem ob peccata coniecit, vult nisi rarissimè & maximis de causis per sese liberare, sed per hanc dignissimam artem, quam in humanæ salutis custodiam, & reparationem creauit. Nimirum hac ratione efficiens quod præcipit, honorem, inquam, tribuens Medicinæ. Ipsemet Deus vulnerat & sanat, neutrum tamen nisi per naturales causas, siue enim morbos infert, in vindictam, aut castigationem, aut probationem, siue salutem miseratus nostri largitur, causis vtitur secundis. Velut Tobiam execrauit stercore hirundinum, & sanauit Callionimi piscis felle. Si igitur morbi duplicem habent ortum, alium diuinum, alium naturalem, quid expediet ægrotos agere? certè pariter placare Deum, & medicationem adhibere. Si enim ad Deum confugiens, curationem paruipendas, peccas ob imprudentiam in ipsum Deum, qui post expiationes iubet locum dare Medico, quia ipse creauit eum propter necessitatem. Quare falsa pietatis specie, incidis in impietatem, parui pendens illius opera; si verò oblationibus, & precibus derelictis, solis Medicinæ confidas operibus, pecces grauiùs, aliquid sine Deo rerum naturam præstare posse confidens. Ob quod peccatum (permittente Deo) rex Asa dolore pedum vehementissimo vexatus per biennium, mortuus est, vt narratur secundo Paral. cap. 16. itaque infirmus placare debet Deum, & Medicum adhibere in curationem. Quoniam verò, vt inquit Hippocrates, in ipso totius artis proœmio, non solùm ægrotus se debet præstare opportuna facientem, sed Medicus, hunc quoque oportet perinde facere, adhibere scilicet, curationem, & Dominum deprecari, vt dirigat opera sua. Requirendus igitur est, vt res bene cedat. Medicus doctus pariter, ac probus, vt possit vtrumque præstare, curationem, inquam, idoneam, & preces. Huic verò habendus honor est, & sui gratia, quia eius opera sunt necessaria, Dei verò præcipuè, à quo creatus est propter necessitatem nostram. Hæc omnia adeo sunt rationi con

Morbi ex peccatis nascũtur.

Duplex morborũ ortus.

consentanea vt nisi ei, qui de Deo malè sentiat, aut nullam omnino notitiam habeat rerum naturalium, dubia esse non possit. Quæ his verbis complexus est Ecclesiasticus, *Fili in tua infirmitate ne despicias te ipsum* (sine vlla scilicet procuratione manens, vt iumentum,) *sed ora Dominũ & ipse sanabit te.* Non sit tamen satis orare, si in peccatis maneas, *sed auerte à delicto, & dirige manus*, restituens scilicet si quid rapueris, ac insuper tribuens pauperibus. *Et ab omni delicto munda cor tuum*, hoc est, neque solùm non exequaris opere, sed neque cõcupiscas malũ. *& da suauitatem & memoriam similaginis, & impingua oblationẽ*, hoc est, offer abundanter munera Deo grata, tuncque (placato scilicet Deo) *da locũ Medico, etenim illum Deus creauit* (vt scilicet per illum largiretur salutẽ, quibus vellet) *& non* (inquit) *discedat a te quia eius opera sunt necessaria: est enim tẽpus, quando in manus illorum incidas.* nimirum, omnia tempus habent, & tẽpus ægrotandi, & tempus vtendi Medicis. *ipsi verò*, præterquam quod idonea adhibebũt medicamẽta, *Dominum deprecabuntur vt dirigat requiem eorum, & sanitatem*, hoc est, vt tribuat ægrotis sanitatem, & ipsis requiem animorum impetrato eo, quod vehementer exoptant, & ob hanc ipsam causam, quæ Dei est bonitas, exaudientur, & tribuet Deus sanitatem ægrotis ob conuersationem, & conuictum eorum. Haberi igitur debere honorẽ Medico, & naturæ lege (quando quidẽ gentium omniũ de re aliqua confirmata opinio lex est naturæ, vt inquit Cicero) & Diuino præcepto iam constare videtur. Possunt verò ex Philosophorum placitis nonnullæ etiam oriri obiectiones, quas dilui satius sit, quàm dissimulando præterire. Videtur enim sciẽtiæ cuiuspiã dignitas malè necessitate æstimari, siquidẽ Arist. c. 2. primi Metaphysicorũ, de prima Philosophia disserẽs inquit. *Cæteræ itaque omnes magis ea necessaria sũt, nulla verò melior* Itaq; dicit artiũ omniũ aut scientiarũ, eam esse optimã, quæ minimè necessaria sit etiã vilissima; quare & minimo honore digna quæ maximè necessaria. Neque profectò dubiũ est, longè aliud esse in rerum omnium generibus, quod honorabile, & quod necessarium. Quis enim neget naturales actiones, vt esse, bibere, egerere, & mingere, necessarias magis esse ad vitam tuendam, quàm rationales, vt meditari, consultari, & disputare, constat verò quàm sint hæ honorabiliores. Ita igitur dicere possis, Medicinam artem esse maximè necessariam, vilem tamen, cùm dignitas alia potiùs ratione sit æstimanda, quàm necessitate. Dicit enim Arist. primo Politicorum, cap. 6. *Sunt enim operationes illæ artificiosissimæ, in quibus maximum est fortunæ: illæ sordidissimæ, in quibus maximè inquinatur corpus: illæ seruilissimæ, in quibus corporis est*

Scientia optima quæ.

vsu plurimum: illæ vero ignobilissimæ, in quibus minimũ requiritur virtutis. Ignobilis quidem hac ratione non sit Medicina, non enim minimum virtutis cum eius recto vsu coniunctum est. Quin potiùs, vt nuper diximus, probus æquè ac doctus esse debet Medicus. Videri non possit sordida, ac seruilis, quia non potest sine magno corporis labore exerceri, cũ opus sit ægrotos vincere, & nõ raró Medicus inquinatur, contrectatque partes ipunctas, aut per sese turpes, præcipuè cùm Chirurgia non minima pars Medicinæ sit, sed neque admodùm artificiosa videri alicui possit, cùm in ea minimum putetur valere fortuna. Quis igitur honor haberi debeat arti seruili ac sordidæ, si præcipuè neque admodùm artificiosa est, sed fortunâ plena? his obiectionibus facturi satis, de necessitate dicamus primùm. Nam & ad rem ipsam maximè expedit & ad verborum Ecclesiastici enarrationem. Certè neque quò scientia est minus necessaria, est ignobilior (alioqui esset prima Philosophia quam vocamus Metaphysicam, omnium ignobilissima) neque quò minus necessaria, nobilior, Nam agricultura est, quàm mercatura nobilior, & multò magis necessaria. Et in ipsis mercaturæ generibus, quæ fœneratur est ignobilissima, eandẽque quam quæ emptione, & venditione cõstat mercium, multò minus Reipublicæ necessaria. Quia agricultura, cum qua & pecuaria intelligitur, secundùm naturam est, mercatura merciũ, præter naturam, fœneratio verò, etiam contra naturam, quia facit, vt pecunia pecuniam pariat, quæ tamen natura sterilis est (author est Aristoteles primo Politicorum capite septimo.) igitur neque quò magis necessaria, eo nobilior ars quæpiam censenda est. Neque id dicit Ecclesiasticus, sed Medicinã esse honorabilem, quia est necessaria., non tamen hinc fit vt omnis honorabilis sit necessaria, sed vt omnis necessaria, quà necessaria sit honorabilis. Dico autẽ, quà necessaria, quia cum non vnica honoris causa sit necessitas, potest ob alia multa esse quæ necessaria, ignobilissima, vt carnificis opera, qua fortasse in republica causæ sunt magis necessariæ, & nulla vilior, nõ tamẽ est ob necessitatẽ vilis (nam ob hanc solùm tolerabilis.) sed ob alia multa Necessitas igitur, cùm accedunt alia, nobilitatem auget, sola verò non valet efficere. Considerandа igitur alia quæ ad Medicinam spectant, videndumque an ob ea etiam sit honore digna. Interest, vt apud Aristotelem legimus secundo Ethicorum, capite duodecimo, laudabile quid dicere, aut honorabile. Laus enim debetur virtuti, qui est boni alicuius effectiua, honor verò posterius quiddam ac præstatius est, quod debetur ob dignitatẽ, per operationẽ perfectæ

De Medicinæ necessitate.

Laudabile quid sit.

virtutis

virtutis comparatam. Itaque propriè laus est eius, quod boni cuiuspiam est effectiuum, honor verò eius dignitatis, quam virtus peperit. Ita mihi fieri videtur, vt laudabile meritò nihil sit, quod non sit etiam honore dignum (dignitas enim necessariò sequitur virtutem;) honorabilia verò nonnulla, quæ laudem nullam merentur, quia laus eorum solùm est quorum & virtus, honor verò etiam attingit posteros, honoramus enim viros maiorum virtute, & rebus bene gestis nobiles, idque meritò, neque sine iniuria possumus illos eo honore priuare. Quia cùm fortunæ posterûm ad defunctos pertineant, suorum maiorum id debetur virtuti, átque etsi virtus non possit, dignitas tamen possit esse hæditaria. Nemo tamen qui mentis sit compos eos laudet, quod tam bonis parentibus nati, aut pulchri, aut proceri, quia nulla eorum virtute id effectum est, sed nascendi sorte. Qua quidem in re præstant homines noui iis qui veteri gaudent nobilitate, quod hi honorandi solum, illi verò etiam laudandi sint, nisi tamen virtute propria augeant veterem nobilitatem, ita enim & laudem habent propriam, & honorem duplicem. His itaque constitutis, constat Medicum laudari debere, quia Medicina virtute comparatur, & exercetur, estque boni magni effectiua, quòd si laudari, certè & honore haberi, ac tantò maiori, quantò maiorem dignitatem conciliat. Nascitur verò dignitas ex nobilitate subiecti, & finis: subiectum verò circa quod versatur est humanum corpus corporearum omnium substantiarum haud dubiè præstantissima, finis verò sanitas, summum bonorum omnium quæ ad corpus spectant, quæ enim sanitate sunt meliora, pertinent ad animam. Iure igitur Medicis in omni bene constituta Rep honores magni legibus decernuntur, & illorum posteris: quod hæc ars, vt & ciuilis, & bellica honorabilissima sit Neque quæ ex aduerso obiecta sunt, habent quidpiam monenti: fortuna enim fieri, quæ in Medicina bene cedunt, vulgi, & imperitorum sententia est, qui si dato medicamento expurganti, succedit expurgatio copiosa, facilis, & vtilis; aut secta vena cessat dolor, aut soluitur statim febris, bonæ Medici fortunæ id imputant, cùm deberent arti. Nihil enim est minus quam fortuna. Nam hæc solùm est, cùm quid rectè euenit præter intentionem agentis; si verò Medicus vt expurgaret, dedit medicamentum expurgans, & expurgauit, artis est rectè adhibitæ. non fortunæ; neque enim quia potuit decipi, & arte malè vti, fortunæ est non esse deceptum, sed artis, vt decipi esset erroris, & inertiæ: habet quidem fortuna etiam in Medicina locum aliquem, vt in alia arte quacunque

Medicinæ subiectum & finis.

cunque, cùm ſcilicet artifice aliud procurante, aliud, idque meliùs quàm expetebatur, euenit. Vt ſi cum pharmacum expurgandi per aluum gratiâ dederit, menſes qui erant ſuppreſſi erumpant, aut vomica aliqua puris in aliquo viſcere, vel in ipſo ventre latitans rumpatur, & expurgetur, aut calculus è rene detrudatur, & mictu erumpat. Verùm hæc perpauca ſunt præ illis quæ ex arte, atque ex Medici inſtituto fiunt. Atque ea ipſa fortuita ſunt huic Medico potiùs quàm ipſi Medicinæ, quia non ſine naturali cauſa fiunt, quam alius fortaſſe Medicus intelligens illud ipſum auxilium direxiſſet, in id quod euenit. Nam ipſemet Hip. 6. Epidem. ad calculos renum iubet vti pharmaco expurganti, ſciens certè illius vſu ſolere detrudi. minimus igitur locus ſupereſt fortunæ in Medicina, quo fit vt ſit artificioſiſſima. Multò profectò maiorem locum habet in re bellica, in qua nonnunquam euenit, qui ſe parabant ad fugam, videri inimicis velle prælium inire, illiſque ob id fugientibus priùs, victoriam fortunâ manere, apud eos qui iam cœperant fugam capere. Artificioſior ergo multò eſt Medica ars, quam militaris. Neque mirum, hæc enim vſu non adeò longo, comparatur mediocriter, illa non ſine Philoſophiæ ſtudio, & multis lucubrationibus, ac longo inſuper vſu. Haud dubiè igitur eſt per ſe artificioſiſſima, nunc verò ab optimis authoribus adeò eleganti methodo conſtituta, vt mihi videatur nulla artium cum illa poſſe de methodo & conſtitutione contendere. Iuris enim peritia quam hominum ambitio omni ex parte Medicinæ anteponit, aliis quidem cauſis fortaſſe vincit, vt mox explicabo, methodo verò longo ſpatio à Medicina relinquitur. Iam verò Medicis nullus labor corporalis, niſi ex accidenti: quia ſcilicet, non poſſunt ægroti ob debilitatē ad eos adduci, alioqui cōſtat eos non curare viſendo, ſed cōſulendo non aliter ac cathedræ moderator, docere non poteſt niſi quotidie abeat in Lycæum, eius verò officium docere eſt, non abire, neq; Peripatetici officiū erat deambulare, niſi per accidēs, quia deambulans diſputabat. Nobilitas verò artis non expectatur ab eo, quod per accidens, ſed quod per ſe facit, aut patitur artifex: nobiliſſima enim eſt ars imperatoria, quia eius eſt imperare, etſi non poſſit id ſine magnis laboribus exequi. Iam verò elegantior Medicinæ pars, à qua Chirurgia, & Pharmacopœa ſeparatur, ſolùm medetur victus inſtitutione, & ex ſyngrapha pharmacis, & ſine omni ſorditie tractari poteſt. Quinimò munditiès omnis, & ornatus ſplendidus, decet admodùm Medicos, vt licet videre apud Hippoc. libello de Medico, vbi cōſulit Medicum veſtitu decoro, & vnguentis odoratis vti. Neque ſi quid

Iuriſprudentiæ & Medicinæ comparatio.

humanæ necessitatis causa admittit sorditiei, vt frequenter contemplari vrinam, ac, vbi necessitas postulat, etiam fæces, haberi id debet turpitudini, aut ignobilitati, quin potiùs virtuti, condonandumque id est subiecti dignitati. Neque verò quòd suæ operæ mercedem accipiant, nobilitati detrahit, nam & milites merent, & duces, & ipsi Imperatores. Neque ad nobilitatem interest mercedem recipiat an non, sed ex qua arte recipiat. Neque Medicus lucratur quà Medicus, sed cùm idem sit Medicus & paterfamilias, quà Medicus medetur, quà paterfamiliàs victum quærit familiæ, ex arte honesta & nobili. Nam cùm victus quærendi industria ad œconomicam pertineat, sitque muneris patris familias, & ea tribus constet agricultura, mercatura, & arte: victum ex agricultura quærere, nobile certè est, & maximè secundùm naturam, ex mercatura est præter naturam, & nisi accedat magna opulentia (quæ tamen rarò iusta est) ignobile: ex arte verò, nunc nobile, nunc ignobile, vt ipsa est ars. Medicinã verò ex aliis indicatum est, esse nobilem: quare victum ex ea comparare, ignobile non est. Sed quo honoris loco sit habenda, superest explicemus, ne quid desideretur in hac lucubratione. Multis Medicis videtur, eisdem argumentis effici, hanc artem honore magno esse dignam, & esse omnium dignissimam, atque præferendam Iurisperitiæ, & aliis omnibus disciplinis, Quorum sententiæ videtur fauere Arist. cap. 5 lib. 1. Rhetoric. qui recensens omnes honoris causas, primo loco ponit facultatem benefaciendi, in iis, quæ pertinent ad salutem, vitamque tuendam. Mihi verò videntur multis modis falli, neque rem ad exactum ducere: quod mihi nunc agendum est, Repub. in omnes suas partes distributa, & considerata singularum dignitate. Tria mihi esse videntur totius Reipub. membra principalia, vt & hominis. Ea sunt in Republica agricultura, res bellica, & literaria: in homine iecur, in quo residet facultas naturalis, ad quam spectat omnis nutritio: cor, in quo facultas vitalis & irascibilis: & cerebrum in quo mens, & tota cognitio, vides quæ cui respondeat. Agricultura enim naturali, quia alimenta suppeditat ciuitati; bellica ars irascibili, quia repellit si quid inferatur violentiæ; aut impedimenti; literarum studium cognitiuæ facultati, quia spectat ad intelligentiã, porrò, vt præter tria membra, quæ principalia vocantur, sunt in homine alia multa minùs principalia externaque vt manus, & crura: ita in Republica præter dictas tres partes, sunt aliæ externæ & minùs nobiles, vt mercatura & artes mechanicæ Ex dictis haud dubiè fit vt primus honoris gradus debeatur Reipub. rei literariæ, secundus bellicæ, sintque duæ hæ viæ ad nobilitatem: post has verò agriculturæ debeatur ho-

Honoris gradus in Repub.

nor antiquitatis, & naturæ. ea enim fuit prima mundi ars, & maximè naturalis, quam hoc nomine commendat. Ecc.cap.7. dicens: *Non oderis laboriosa opera, & rusticationem creatam ab Altissimo.* Manet etiam mechanicas artes suus honor: maximũ enim dedecus in inertia. Constat verò rem literariam honorabiliorẽ esse bellica, quia bello nihil esset magis ferinum, nisi comparetur ad tuendam pacem, & vt vacent homines sapientiæ, in qua est omnis veri, & boni contemplatio, & verus Dei cultus. ipsa igitur sapientia, & intelligentia præstantior multò est quàm bellum. quia propter vnum quodque tale est, illud magis tale est. Cùm verò id dicimus, secundùm genus intelligimus. Habet enim vtraque pars Reip & bellica inquã & literaria, partes multas dignitate dispares. Neque omnes literarias, bellicis omnibus anteponimus (neque enim Grammaticum Imperatori) sed præcipuas præcipuis, mediocres mediocribus, & infimis infimas. Porrò res literaria tres habet disciplinas principes, ex quibus aliæ inferioris notæ ministrant, hæ sunt Theologia, Iurisperitia, & Medicina. Ministrant his tres sermocinales, Grammatica, Rhetorica, & Dialecta, duæ Philosophiæ naturæ, & morum: Mathematicæ vocatæ scientiæ. In tribus primis, aut dubium est, primum & summum honorem deberi Theologiæ. Quia, vt Aristoteles capite secundo primi Metaphysicorũ dicit, *quæ diuinissima, eadẽ & honorabilissima est, ea verò est, quam maximè Deus habet, & quæ maximè diuinorum est.* Hæc Aristot. quæ Theologiæ congruunt Ea enim est scientia rerum diuinarum, quæ quidẽ principia penes sua Deũ habet, & mentes beatorum. Huic itaque non est quod vlla alia certet: tametsi audiui quosdam sciolos, volentes huic quoque ciuilem artem præferre, hoc argumento, quod vt aliis omnibus artibus, ita etiam Theologia videatur ars ciuilis vti. Non enim minus videtur cautum legibus, & ad ciuilem spectare, ne in Rep. sacra desint quàm vt iustè, & salubriter viuatur, & artium omnium ministeria exerceantur, vt oportet. si igitur (dicunt) ciuilis Theologia vtitur præstabilior quàm illa est; hîc verò optimè occurrit Aristoteles in calce capitis vltimi sexti Ethicorum disserens de prudentia, his verbis. *At verò neque sapientiæ præest, neque præstabilioris est partis sicut neque ars medẽdi præsidet sanitati. nõ enim vtitur ipsa, sed videt, vt fiat. illius igitur gratia, non autem illi iubet. Præterea simile est, ac si quispiam facultatem ciuilem principium esse Deorum, siue diuinorum dicat, propterea quod præcipit de omnibus quæ aguntur in ciuitate.* His verbis Aristoteles docet, eos qui prudentiam sapientiæ præferunt, aut ciuilem

Disciplinæ quæ principes & ministræ.

Theologiæ & Iurisprudentiæ comparatio.

facultatem ei quæ de diuinis est, perinde errare, ac si quis dicat Medicinam esse potiorem sanitate: quia vt Medicina non vtitur sanitate, sed medicamentis propter sanitatem, ita neque prudentia sapientia, sed mediis prudenter inuentis ad consequendam sapientiam. Et ars ciuilis non vtitur peritia rerum diuinarum, sed legibus, vt rebus diuinis ciuitas vacet. Itaque in diuinis est finis rerum omnium diuinarum, Theologia verò est de rebus diuinis ac proinde omnibus scientiis sine contentione præferenda. Solùm igitur superest agitatissima illa inter Medicos & Iurisconsultos controuersia, illis dicentibus, se non de fideiussione, stipulatione & iure hæreditario, quæ solùm pertinent ad tuendam rem familiarem agere, sed de propulsandis morbis, tuenda valetudine ac denique seruanda vita, qua nihil esset mortalibus pretiosius: his contrà respondentibus, sed non singulorum hominum, sed totius Reipub. vitam tueri, ac santitatem, hoc est, iustitiam. Quam ergo controuersiam citra inuidiam dirimam? Satis enim mihi esse videtur, si mea ars sit in præclaris, quin sit omnium præstantissima. Iurisperitia duas habet partes, alteram ciuilem, quæ versatur in gerenda Repub. alteram litigiosam, quæ in agendis causis. Prima haud dubiè Medicinæ præferenda est. Nam Arist. 2 Ethic. c. 13. ita inquit, *Facultas ciuilis honorabilior Medica est, atque præstabilior.* Causa verò est, quod Medicus de seruanda solius corporis valetudine agit, atque si quando de temperantia, & cohibendis animi affectibus, id quoque refert in corporis valetudinem: ciuilis verò de formandis moribus & continendis omnibus in officio. Quod quantò sit præstabilius quam bene valere, satis constat. Alteram etiam partem & litigiosam, præfert Medicinæ hominum auaritia, & inscitia, tamen hanc immeritò fortasse. Quia hæc, non vt ciuilis agit per se de Reipub. constitutione, & bonis moribus, sed de singulorum Iure, vt neque Medicus de hominis salute, sed huius, & illius. Eorum verò quæ lite possunt detrahi, aut tribui, nihil est cum vita conferendum, de eripiendis enim animi bonis (quæ sola rectæ vitæ præferuntur) nunquam est inter homines orta lis. Præstabilior igitur est ea ars quæ curat ne homo ante fatale tempus intereat, quàm quæ ne illi quidpiam suorum bonorum iniuria detrahitur. Honore igitur dignam esse Medicinam, & quo honoris gradu, dictum est.

De cõtrouersia inter Medicinam & Iurisperitiam.

CAPVT

CAPVT LXXV.

ECclesiastici cap. 33. *Et sic intueri in omnia opera Altissimi: duo contra duo, & vnum contra vnum* Vsurpatissimum est Peripaticis omnibus axioma illud Aristotelicũ, Vnum vni est contrarium. Vnde fit, vt duo aut plura non possint esse contraria vni, quare neque vnum duobus aut pluribus, sed necessariò contra vnum, & duo contra duo, & plura contra plura. Quod euidenti monstratione videtur confirmari posse, posita definitione contrariorum. Nam contraria sunt, quæ sub eodem genere pósita longissimè distant: at verò ab vno non possunt in eodem genere plura æqualiter distare; necesse est igitur vt vnum sit, quod distet longissimè, non posse autem duo distare æqualier, constat. Nam aut illa duo distant loco, aut magnitudine, aut ratione aliqua. Si loco, aut secundum eandem lineam, aut secundùm diuersas. Si secundum diuersas distant duo æqualiter ab vno, necesse est illud vnum sit centrum duarum linearum, & illarum extremitatum, atque ita non potest illud vnum esse quod longissimè distet ab illis duobus. Nam productis vltra centrum ambabus lineis, erunt duæ aliæ extremitates longiùs distantes à duabus primis quàm illud medium, igitur illud vnum neutri est contrarium, nedum ambabus. Si verò duo illa secundum diuersas lineas distant inæqualiter ab vno, non distant ambo longissimè, sed alterum, quare secundùm diuersas lineas, non possunt esse contraria vni, duo aut plura. Multò autem minùs secundùm eandem lineam Nam aut versus eandem partem, aut versus oppositam. Secundùm eandem lineam, & versus eandem partem, non possunt duo ab vno æqualiter distare, nam neque duo puncta eiusdem lineæ, quæ ducatur à centro ad peripheriàm, possunt æqualiter distare à centro. Si autem non distant æqualiter, non distant ambo longissimè ab vno, sed alterum longiùs. Si verò ponis duo illa distare ab vno secũdum eandem partem, tunc à neutro distat illud vnum lõgissimè, quia longiùs distat alterum ab altero. Nullo igitur modo possunt secundùm locum distare duo ab vno longissimè sed vnum ab vno, vt supremum ab imo, & duo à duobus, vt supremum, & dextrum ab imo, & sinistro: magnitudinis eadẽ

Contraria quæ.

omninò ratio eſt, quæ & loci. Quæ ratione aliqua, aut natura, aut forma (nihil enim refert) diſtant, ea etiam neceſſe eſt eſſe tantum duo, ita vt & vni vnicum ſit contrarium. Nam ſi duo diſtant ab vno, aut ſecundùm eandem rationem, aut ſecundùm diuerſas. Secundùm eandem non poſſunt duo ab vno diſtare æqualiter. nam ſi illa ratio diſtanti æqualiter participatur, ſecundum illam rationem, vnica ſit ſpecies, non duæ, velut à candore non poſſunt diſtare duo colores æqualiter, ſed quæcunque à candido recedunt æqualiter eodem colore ſunt, quia colorum differentia ſolo maiori aut minori receſſu conſtat. Igitur quod ſummè recedit vnicum eſt. Si verò duo illa ab vnico recedunt æqualiter ſecundùm diuerſas rationes, iam non ſub eodem genere ſunt, ſed ſub diuerſis. nam illa ratio ſecundùm quam diſtant contraria, genus illorum eſt. Velut color eſt genus quo & conueniunt & diſtant candida, & nigra. Si verò diuerſis generibus communicant duo vni, illud vnum ad duo pertinet genera, qua autem ad duo genera pertinet, non vnum, ſed duo eſt, vt lac, albũ, & dulce. Neq; enim quia dulce, & cãdidũ ſunt in eodem lacte, non ſunt duo, & duobus contraria, putà nigro & amaro. Vnum igitur vni, & duobus duo ſtatuere contraria neceſſe eſt. Neque dictis obſtat, videri auaritiæ eſſe contraria duo, putà liberalitatem, & prodigalitatem: ita verò, & in aliis virtutibus & vitiis. Cùm enim authore Ariſt. virtus in mediocritate, atque inter duo vitia ſtatuatur, videbitur virtus contraria eſſe vtrique vitio, & vitia ipſa inter ſe. Quare & virtuti, & vitiorum vtrique ſunt contraria bina. Nam virtuti duo vitia, & vitiorum vtrique virtus, & vitium alterum. Nõ, inquam, hoc dictis obſtat. Non enim liberalitas contraria eſt auaritiæ, neque prodigalitati, ſi exactè loqui volumus, ſed liberalitas illiberalitati, atque ſub illiberalitatis genere auaritia, prodigalitati. itaque liberalitas & illiberalitas ſunt ſpecies contrariæ, ſub eodem genere, putà ſub habitu animæ pertinenti ad largitionem, hic enim habitus liberalitas, aut illiberalitas eſt, hæc rurſum auaritia, aut prodigalitas. Atque ita ego non concederem virtutem vllam in medio vitiorum eſſe, quia quod in medio eſt participat vtroque extremo, nihil autem diſtat magis à vitio quàm virtus. Neque ſanè prodigus tantum diſtat ab auaro, quàm liberalis, quia hic habet cum Iuſtitia coniunctam liberalitatem. Illorũ vterque abeſt à iuſtitia: quare facilè vterque furatur, cõueniuntque ambo in vno genere illiberalitatis, quo liberalis differt ab vtroque. Potiùs dixerim virtutem omnem contrariam eſſe certo cuidam generi vitiorum, idque genus diuidi in duo contraria vitia, quorum vtrumque moderatur

Vitia duo an vni virtuti contraria.

Prodigalitati cõtrarium.

tur virtus, non vt medium illorum, sed vt contrarium eorum generi. Itaque illa duo sunt vni virtuti contraria, non qua duo, sed qua vnum genus. Mox verò ac duo fiunt, est alterum alteri contrarium. itaque in eis quoque euenit, vt sit vnum vni contrarium. Videtur dictis repugnare saporum genus, quandoquidem Aristoteles dulce, & amarum, dicit esse contraria, Galenus acerbum, & amarum. Quæ si vera sunt, constat amaro esse duo contraria, dulce & acerbum. Verùm hæc nō eadem ratione, neque secundum eandem considerationem dicuntur: nam reuera qua sapores, dulce & amarum contraria sunt, quia longè diuersas passiones inferunt gustandi potentiæ, alterum voluptatem, alterum magnam molestian. Verùm qua alterationem aliquam nostris corporibus afferunt, quæ talibus qualitatibus sunt affecta (quod ad considerationem Medicam magis spectat) acerba, & amara statuuntur contraria, quia illa adstringunt, & refrigerant, hæc calefaciunt & dissoluunt, ac dilacerant. constat verò has esse considerationes diuersas. Vtcunque verò considerentur res, vno modo est vnum vni cōtrarium. Sed quoniam Ecclesiasticus iubet intueri in omnia opera Altissimi, sermonē vlteriùs producamus. Non solùm quod diximus verum est in iis, quæ propriè vocantur contraria, sed in naturalibus etiam rerum antipathiis. Nimirum animalia non omnia cum omnibus exercent inimicitias, atque cùm multa alicui videantur aduersari, non tamen æquè omnia illa, sed est quod aduersetur præcipuè cuicūque quoddam certum. Velut leporē canis insectatur, non ita lupus, aut leo, neque ita felem aut murem, felis murē, non ita aliud quodpiā animal. In inanimis quoque rebus perinde euenit: cùm enim sint quædam antidota, & simplicia, & composita, quæ censetur pluribus venenis aduersari, vt lapis bezohar & Theriaca, tamen sunt singulis venenis singula antidota propria, quia est quod cuique peculiariter ac propriè aduersetur, velut aconito ruta, opio generosum vinum, lepori marino lac. Itaque sunt quædam simpliciter antidota, quædam quorundam, atque deteriorum generi aduersatur genus alexipharmacorum, vnum vni, est enim quodammodo etiam vnum genus omne cuicunq; venenosum antidotum. Porrò naturalem hanc contrarietatis legem imitari videntur etiam hominum simultates & odia, quæcunque enim inter plurimos, siue in vna domo, siue in ciuitate, siue in regno, siue etiā inter multa regna, oriātur dissidia, mox omnes ad quos illorū causa vtcūq; pertinet, ferūtur in duas factiones. adeò diuisioni accōmodatus numerus, est dualitas. Itaq; vidētur odia omnia, siue naturalia, siue volūtaria, exerceri per binarios

Saporum cōtrarietas.

Antipathia naturalis.

Bezohar lapis.

vt necesse sit, vnum esse contra vnum, duo contra duo, & ita deinceps. Habent verò hæc omnia causam non valdè dissidentem à priori. Nimirum vnum quiddam esse semper id, secundũ quod aduersari contingat: secundum vnum verò non posse distare longissimè nisi duo. Nam antipathiæ naturales, ex naturali quapiam dissimilitudine nascuntur, dissimilitudo verò est similitudinis vacuitas: similitudini verò cuicunque est vnũ subiectum. igitur & dissimilitudo omnis est secundùm vnum aduersitas. Iam verò causa omnis dissidij, quod nascitur inter homines, redigitur ad affirmationem, aut negationem. Quare necesse est abeant primùm in duas sententias, tametsi illarum quæcunque possit deinceps abire in alias diuisiones Præter dicta videtur etiam præscripta oratio Ecclesiastici, cõtinere dogma quoddam Epicuri de vocata illi ἰσονομίᾳ, seu, vt interpretatur Cicero primo de natura Deorum, æquabili tributione, seu æquilibritate. Annotauit enim Epicurus ineptè, eam esse naturam rerum, vt omnia omnibus partibus paria respõdeant, & similia similibus, & contraria contrariis, & oppposita, ita vt in omnibus, & singulis seruetur æqualitas, & respondentia quædam. Velut totidem esse quæ conseruent, & quæ interimant: atque corporeorum, & corpore carentium, mortalium, & immortalium, & aliorum omnium quæ secundùm oppositionem dicuntur, esse quandam æquabilitatem. Quam Galenus quoque in membris hominis, quæ secundùm opposita latera sita sunt, dextram, dico & sinistram partem animaduertit, miúmque in modum celebrauit, iustitiam naturæ appellans. Nimirum nulla pars est in vllo laterum cui non in altero sit opposita æqualis altera. Nam vt geminæ sunt atque altera in altero latere opposita, æquabilitatem etiam situs obseruans, vt oculi, aures, narium foramina, renes, testes, manusque & crura & eorum digiti: aut simplices eæq; in medio sitæ vt cerebrum, cor, pulmo ventriculus, vesica, & vterus; inter externas, frons, os, & colis; aut secundùm latera, contrapositæ ad æqualitatem vt hepati opponitur lien. Duæ tantum particulæ videri possunt ἰσονομίαν corrumpere, vena quæ vocatur ἄζυγος hoc est sine coniuge, quia ea sola inter omnes, non oritur gemina & intestinum vocatum cæcum, quod in dextra solum parte situm est sub rene. Verùm neque hæ rectè consideranti, citra æqualitatem esse videbuntur, quia vena mox ac oritur ex sinistra reflectitur ad dexteram partem, vt hactenus, neque dextra, neque sinistra esse videatur, sed transuersim posita in medio. Mox repit deorsum, æquales ramos emittens in oppositas partes per singula spatia intercostalia, vsque dum insumitur

Æquilibritas.

Corporis partes trinæ.

Vena Azygos. Intestinũ cæcum.

mitur tota in modum ſpinæ cuiuſdam. Iam vero cæcum inteſtinum, totius inteſtini pars eſt, vt & colum. rependitur verò ea pars, qua inteſtinum vocatur cæcum, maiori coli ad partem oppoſitum amplitudine. Itaque & ſecundum genera ſimilium, oppoſitorum, & contrariorum, & ſingulas ſpecies & partes ſingularum rerum retinet natura æquabilitatem & vocatam Epicuro ἰσονομίαν atque vt inquit Eccleſiaſticus, *In omnibus operibus Altiſſimi duo contra duo, & vnum contra vnum.*

CAPVT LXXVI.

CAp. 42. Eccleſiaſtci: *omnia duplicia, vnum contra vnum, & non facit quidquam deeſſe.* Poſtquam Eccleſiaſticus capite hoc percurrerat plurima, & præclariſſima operum Dei, poſtremo paucis his verbis, totius vniuerſitatis rerũ rationem complexus eſt Verè enim tota rerũ vniuerſitas, & tota eius perfectio hac ratione conſtat: *Fecit Deus omnia duplicia, & vnum cõtra vnum &, nõ fecit quidquam deeſſe*, eorum quæ ad perfectionem vniuerſitatis ſpectant. Sed quo pacto ſunt omnia duplicia? an eſt duplex Sol? & Luna duplex? aut etiam terrarum orbes duo? Imò verò videntur præcipuè mundi partes eſſe simplices, vnica enim terra, mare vnicum: res verò quæ multiplicitate conſtant, haud ſcio an vllæ ſint geminæ, ſed multæ, vt homines, ſtellæ multæ, Angeli quoque, aut ſua ſpecie ſinguli, aut quacunque plurimi. Quæ ſunt igitur hæc duplicia? In microcoſmo certè quædam ſunt gemina, vt renes, teſtes, oculi, nares, aures, manus ac pedes; quædam verò ſingula, vt veſica, ventriculus, caput: quædam multiplicia, vt digiti, & dentes: quommodo ergo ſunt duplicia omnia? certè non ſunt res omnes geminæ, imò verò nõ eſt numerus quem non alicui rerum generi aptare poſſis, etſi incipias ab vnitate. Nam eſt vnicus mundus, & vnicus mundi rector, & vnicus Sol, ſunt duo luminaria magna, duo ſexus, tres mundi corporalis partes, ſeu regiones corruptibilium, tantum mobilium & immobilium, tres corporis dimenſiones, tres diuinæ perſonæ. Quatuor elemẽta, quatuor eorum virtutes, quatuor anni, partes totidem concretorum corporum temperamenta. Quinque ſenſus, quinque vocalia elementa, quinque digiti: ſex apparent Pleiades: ſeptem planetæ, vt & triones: octo orbes ſtellati: nouem Angelorum ordines: decem rerum genera. Quo pacto ergo ſunt omnia duplicia? Certè ſecundum contrarietates: quia rerum multiplicitas formalis, naſcitur ex

Creata duplicia.

diuisione generum, & diuisiones fiunt per differentias contrarias, vni verò non est nisi vnum contrarium, & non facit Deus quidquam deficere, quia tota rerum vniuersitas opus perfectũ est, ac proinde in quocunque rerum genere, si vnum contrariorum est, necesse est alterum omninò esse. Velut quoniam est numerus aliquis par, necesse est esse etiam aliquem imparem si res aliqua calida necesse est esse aliquam frigidam, atque si cãdida, aliqua etiam sit nigra. Alioqui manca esset, & insufficiens rerum vniuersitas: nisi inquam essent omnia rerum possibilium genera, & omnium generum differentiæ omnes. Non enim est perfectum, & integrum cui aliquid deest. tametsi verò sunt quorundam generum differentiæ multæ, omnes tamen illæ ad duas rediguntur, aut duarum mistura constant. Velut animaliũ differentiæ rediguntur ad rationale, & rationis expers, & colores omnes constant mistura albi & nigri, & sapores dulcis, & amari, soni grauis, & acuti. Itaque omnia genera rerũ quibus constat hæc vniuersitas sunt duplicia, secundùm differentiarum oppositionem, quia vnum vni contrarium est, & non fecit quidquam deesse. Constare verò totam rerum vniuersitatem rebus geminis, & multitudinem omnem fluere à binario, constat primùm hac ratione. Ipsum ens, primùm quidem duplex est, alterum enim semper ens, alterum non semper ens: rursus ipsum non semper ens, duplex, nam alterum est per se existens, alterum alicui accidens. Rursus quod per se existit alterum corporeum, alterum incorporeum. Porrò ens corporeum alterum generabile, & corruptibile, alterum sine ortu, & interitu. Rursus quod ortui, & interitui obnoxium, simplex (quod & elemẽtum vocamus) aut mistum, rursus mistum, viuens, aut vita carens, & quod viuit, sensu præditũ aut sine sensu, & quod sentit, rationale est, aut irrationale. Porrò elementum duplex, alterum actiuum, alterum passiuum, etiam vtrumque horum duplex, nam alterum calidum, aut frigidum: alterum humidum, aut siccum. Alia omnia horũ mistura constant, cuiusque quoque corporis, siue simplicis inquam, siue compositi, duplex est principium, forma, & potentia. Genera quoque omniũ. quæ mistione constant, sunt diuisione duplicia, vt de visibilibus, gustabilibus & audibilibus indicatum est. eadem autem est ratio omnium patibiliũ qualitatum. Itaque constat omnia esse in hac vniuersitate duplicia, aut ad duo redigi, quia cuiusque generis prima diuisio est, in duas differentias opposita. Hoc tamen non prohibet esse quinque digitos, & septem Planetas & stellas fixas innumeras, & huiusmodi alia, quia illa duplicitas non est in cuiusque speciei singulis,

Binarum rerũ principium,

ſingulis, ſed in ipſis generum differentiis. Quoniam ergo genera omnia diuiduntur per oppoſita, & vnum eſt vni contrarium, conſtat(ſi quidem mundus perfectus eſt)fieri non poſſe, vt quidquam deficiat eorum quæ verè exiſtentibus oppoſita ſunt. v. g. quandoquidem eſt aliquid aliquando ens, aliquando non ens,neceſſe eſt eſſe aliquid ſemper ens, & quoniam eſt aliquid alteri accidens, neceſſe eſt ſit aliquid per ſe ſubſiſtens, & quoniam eſt aliqua ſubſtantia corporea, ſit etiam aliqua incorporea,& quoniam eſt aliquod corpus corruptibile,ſit etiam aliquod incorruptibile,& quia generabilium quædam ſunt mista,ſint neceſſariò quædam ſimplicia,atque in his ſi ſunt actiua, paſſiua quoque ſint,vt in ipſis rerum principiis.Et quoniã calidum,& frigidum contraria ſunt,ſi res quædam ſunt calidæ,neceſſariò ſint aliæ frigidæ, etſi enim omnium hæ,& aliæ huiuſmodi conſequutiones habent peculiares alias neceſſitates,omnes tamen illam communem, quod non fecit Deus quidquam deeſſe. Nimirum inſufficiens,& imperfecta,atque,vt ſic dicam, manca & mutila eſſet rerum vniuerſitas,atque adeò ne vniuerſitas quidem eſſet,niſi haberet vniuerſa. Nam hæc eſt ratio totius vt nihil deſit. Dices hinc fieri,vt neceſſariò ſint in mundo animalia immortalia(cuiuſmodi eſſe Deos,& cœleſtia corpora, multi Philoſophorum putauere) ſiquidem ſunt mortalia: at verò non ſit, quia mortale, & immortale non ſunt differentiæ animalis, imò alterum repugnat, alterum neceſſariò ineſt animali. non enim poteſt eſſe animal quod non ſit ſenſitiuum,neque ſenſitiuum quod non paſſiuũ corruptiuè,neque hoc quod non mortale. Ergo mortale, per quædam media,eſt in ratione animalis. Non poſſunt ergo eſſe animalis differentiæ mortale, & immortale.velut ergo nemo dicet,quia eſt homo rationalis, eſſe hominem irrationalem,ita neque quia eſt animal mortale, ſit animal immortale, ſed quoniã ipſe mortalis, & immortalis, rationes contrariæ ſunt, & ſunt res quædam mortales,ſint neceſſariò aliæ res immortales. Itaque(vt reſumentes ſermonem dicamus) ſunt rationes rerum omnium duplices, & neutra ex parte claudicat vniuerſitas,ſingula tamen, vt homines, equi, & ſtellæ,innumera, omnis tamen multitudo rerum quarumcunque, multiplicatur per dualitatem, vt animalia per duplicem ſexum, & quæ ſexu carent per duplex principium,materiam,& formam,ſeu potentiam & actum.Nec ſanè quidquam eſt,quod omninò careat dualitate, præter id, quod perfectiſſimè eſt vnum per ſe ac ſemper ens, à quo facta ſunt omnia, & non fecit quidquam deeſſe, cui honor, & gloria in æternum.

Generum oppoſita.

CAPVT

CAPVT LXXVII.

Cap. 43. Ecclesiastici legimus, *Gelu sicut salem effundet super terram.* Quæ verba nonnulli referunt ad salis naturam, dicentes salem concrescere vt gelu à frigore, habereque similem illi generationem. Quod tamen facillimè redarguitur, quia celebratissimum est apud omnes Physicos, à contrariis dissolui rem quamcunque, iis à quibus compacta est. Sal à nulla causa minùs dissoluitur, quam calore, quia ad ignẽ siccatur ac vritur, dissoluitur verò ab aqua, vt quæ constructa sunt, calore. Neque verò dici potest constructum esse ab vtroque vt fictile, esset enim illiquabile, vt illud non est tamen, sed facillimè liquescit, vbi quidpiam accedit humiditatis. Illud igitur quod de sale hoc loco dicitur, non spectat ad illius naturam, sed ad phantasiam, & id quod apparet Nimirum nomine gelu, hîc pruina designatur quæ aspectu quidem sali per terram sparso est simillima, adeò at si procul aspicias, non valeas discernere; res verò adeò similes aspectu discrepant naturâ plurimùm Nam pruina eandem habet cum niue generationem, hoc solùm discrepans, quòd circa terram consistit, se habet enim ad niuem pruina, vt ad pluuiam ros, & ad grandinem glacies Hæc verò omnia sunt aqua concreta, exiguis differentia conditionibus. Sal autem insignem habet naturam, vix vlli alteri similem. Si quidem neque in metallis est, quia non dissoluitur calore, neque in lapidibus, quia dissoluitur aqua, neque in terræ generibus, quia totus dissolutione abit in aquam, non quidem in eá subsidens, sed solutus in aquam crassiorem, neque verò est aqua, quia non absumitur ab igne, sed vritur potiùs, vt terræ, quid ergo illum esse dicas, nisi αὐτόγενον, hoc est, sui generis? quod sit autem id genus, seu qui modus mistionis, inuestigandum. Primùm quidem, salsum saporem remissione amari fieri terræ vstione, aperte indicat Galenus: nam exustis rebus superest cinis, qui nihil est alius, quàm terrea, exustarum rerum pars, ignitionem retinens. Hic amarus sentitur, qui deposita in aquam ignitione fit frigida terra, aquam verò vertit in salsum lixiuium, itaque amarum fit maxima terræ vstione: salsum hoc ipso, adiectione humoris, aliquatenus attemperato. Sal verò est illud terreum vstum, quod cum aqua permiscetur facilè,

Del sale copiosè.

facilè, permistum verò ipsam rendit salsam. Id apertè percipitur, quia ex aqua salsa quæ colligitur, siue ex mari, siue ex salinis, per destillationem separatur sal, & fit succus potui aptus: quandoquidem igitur separatione salis dulcescit, permistione illius erat salsa, estque sal terra illa exusta, quæ cum aqua facile permiscetur, non est autem vsta vsque ad amaritudinem. sed infra, argumento quod vbi vstio plurimùm creuit, mare ipsum pro salso est amarum, vt quod mortuum appellatur. Non est autem sal, terra vtcunque exusta, neque qualiscunque, sed talis nimirum quæ sensim vrenda exhalatione, atque cum aqua miscenda, constituit. neq; prius est ex terra facta, deinde in aquam demissa, aut ex teræ sordibus, vt quidam dicunt, in mare congesta, sed simul vi Solis eleuata, vsta & immista, vnde illud misti corporis genus, vix vlli simile constitit, maxima ex parte terreum, & graue (nam & Ecclesiasticus salem confert cum arena, & ferro quo ad pondus attinet) facilè verò miscibile cum aqua, neque subsidens, sed retinens mistionem, vt primæ suæ generationi congruentem per minutulas quoque partes, intra exustam terram conclusit flatum, vnde vt spuma quædam est, & candorem habet. Qua etiam in re similis est niui, & pruinæ: qua causa, ab igne resilit, extenuato scilicet flatu, qui concludebatur, vt & in aliis omnibus rebus flatuosis, velut castaneis & glandibus, euenit. Itaque sal ad terrã pertinet modo quodam alteratam, & nactam quandam sympathiam cum aqua ob primam generationem, ob quam non solũ in aqua, sed & in aëre humidiori, vt cùm instat pluuia, emollitur: ob redundantiam verò terræ, & vritur & est adeò grauis, inclusus enim flatus non adeò detrahit pondus rebus cùm appenduntur in aëre, quàm in aqua. Quod indicant ligna quæ cùm sint in aëre importabilia, in qua fluitant, ac superuehuntur. hanc ob causam, sal, cùm in aëre æquè grauis sentiatur ac terra, in aqua nõ subsidet, vt terra, sed commistus pendet cum aqua. Ob dictam quoque naturam euenit salem siccare simul, & extergere siccitatem præstante terra vsta, & extersionem ipsa ignitione, quia verò hanc minorem habet, exterget solùm. Nam amara etiam corrodunt. Atque sal quidem solus, eandem ob causam, linguæ molestus est, admistus verò pinguibus, aut insipidis, molestiam & fastidium tollit, & gratiam addit: acida verò, contrarij causa retundit, liberant verò vtraque & salsa, & acida, inquam, à putredine, absumendo humiditatem, quia hæc cùm frigore, illa cum calore sicca sunt, putredinis verò causa est redundans humiditas cum languido, & alieno calore. Salis igitur natura vtcunque explicata est, quæ

Ligna cur supernatent.

quæ non adeò similis est pruinæ, quàm aspectu, & forma, præcipuè cùm effunditur super terram in salinis.

CAPVT LXXVIII.

CAp 43. Ecclesiastici: *Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illum, valde speciosus est in decore suo: gyrauit cœlum in circuitu gloria sua, manus Excelsi aperuerunt illum.*

De Iride multa.

Multis in locis sacræ scripturæ commendatur Iridis pulchritudo. Nam & in cap. 50. huius libri in Oniæ laudem dicitur: *Quasi arcus refulgens inter nebulas gloriæ, & quasi flos rosarum in diebus vernis, & quasi lilia, quæ sunt in transitu aquæ.* Et merito quidem, pulcherrimis enim coloribus est, puniceo, scilicet, viridi, & rubro, quapropter plurimum nos vocat in laudem Dei, vt & aliæ omnes res pulchræ in laudem opificum. non minimum autem auget pulchritudinem eius, illa magnitudo, qua cœlum videtur gyrare, hoc est, in circulum comprehendere. Nunquam enim superstat hemisphærio nisi circuli medietas, quasi pars sit circuli maioris, ac totum cœlum ambientis, atque altera pars sub terra sit in altero hemisphærio. Cuius quidem causa est ab opposito Sole fieri velut in terram dispectante, ac secundùm peripheriam refractione radiorum in denso aëre reddente circulum, qui terram in medio contineat, quò fit, vt quò Sol sit humilior, atque occasui propinquior, eò sit arcus pars quæ spectatur sublimior, & quò superior Sol, eò arcus demissior. Nimirum est illi oppositus, & velut per totum cœlum distentus. Miratus ergo Ecclesiasticus illam tanti arcus extensionem, vt quod videtur, pars circuli maioris appareat, dicit, *Manus Excelsi aperuerunt illum.* De iridis causis dictum iam anteà est, super Genesim, Nunc hoc solùm dicere refert.

CAPVT

CAPVT LXXIX.

Cap. 6. Baruch, quod est Epistola Ieremiæ ad adducendos in Babyloniam, ita dicitur: *Quasi possint sentire qui non habent motum.* quibus verbis Ieremias indicare vult Idola sentire non posse, quandoquidem motum proprium non habent: non possunt autem sensum habere, quæ motu carent animali. contrà autem videtur, motum sine sensu esse non posse, sensum verò esse posse sine motu. Quandoquidem præstantoris facultatis, & ordinis est motus, siquidem Aristoteles quatuor animalium gradus statuit hoc ordine, vegetatiuum, sensitiuum, loco motiuum, & intellectiuum: vt ergo intellectiuum à motiuo separari non potest, motiuum verò ab intellectiuo separatur in brutis, ita motiuum sine sensitiuo esse non possit, licet sensitiuum sine motiuo aliquando sit. Nimirum valet argumentum à maiori ad minus, non contrà. Galenus quoque libello de causis symptomatum, affirmat, in parte præter naturam affecta posse perire motum manente sensu, non tamen hunc, manente motu, quandoquidem vehementiori facultate opus sit, ad transferendum membrum, quàm ad sentiendum solum. Igitur & in toto animali, & in parte quacunque, videtur seruari posse seorsum sensum sine motu, non tamen motum sine sensu. Prætereà, sensus causa est vnde incipit motus per appetitum, aut phantasiam: appetitus enim est qui mouet animal (is verò fluit à sensu;) motus verò nullo modo, causa sentiendi esse videtur: igitur motus necessario coniunctus sit cum sensu, vt cum sua causa, sensus verò non necessariò cum motu Quapropter à motu rectè videatur quis argumentari ad sensum, dicens si quid mouetur, sentit etiam, non tamen è contrario, si sentit mouetur. Videtur ergo Propheta non satis indicare, Idola non sentire, quòd non moueantur, fuisseque rectiùs dicturus non moueri, qui non sentiunt. Nihilominùs Prophetæ verba secundùm communem hominum sensum prolata sunt, nulla enim alia ratione agnoscimus animal mortuum esse ac sensu vacuũ, quàm quòd neque respirat, neque aliter mouetur. Sed & in ipso ortu, quod nondum sensum assequutum est, neq; viuit vita animalis, non potest aliter dignosci ab eo, quod iam sentit, quàm quod moueatur, aut secus. Atque adeò Ecclesia ipsa ita procedit, abortiuos enim fœtus nisi motus alicuius speciem

Sensus an sine motu.

Gradus motus.

Baptismus abortiuorum.

præ

præ se ferant, non baptisat, quasi animæ præsentia, non aliter quàm per motum agnosci posit, neque sensus, vbi motus non sit. Atqui profectò, præterquam quòd reipsa & communi omnium hominum sententia videtur constare, argumentis multis iudicari potest non posse sensu esse præditum, quod moueri non posit. Nam Medici multis neque ineuidentibus indicant, sensum & motum ab eodem principio fluere, putà à cerebro eiusdémque animæ partis esse (quam vocant facultatem animalem) & eisdem instrumentis deferri, & exerceri, puta neruis, & musculis. Quæ igitur actiones, neque differentia facultatis, neque principij, neque instrumentorum possunt separari, necesse est simul insint, merito autem si insunt simul, motus nota sentiendi est, potiùs quàm sensus mouendi, quia motus sensibile quoddam est, sensus autem non est sensibilis per se ab alio, quàm ob eo cui inest. Cùm igitur signum notius quiddam esse debeat, necesse est sensum ex motu venemur, vt ex re notiori, simul autem existente. Prætereà, cui motum denegasset natura, frustra sensum concessisset. Quorsum enim dedisset voluptatis atque doloris occasionem, nisi prosequendi, & fugiendi dedisset potentiam? nisi certè conferret animali ad sui custodiam, si neque cibum, quem cum voluptate olfaceret, capere posset, neque ab igne à quo vreretur se substrahere. Frustra igitur dedisset ei sensum. Sed neque frustra solùm, sed etiam crudeliter. Quod cùm tamen longè absit à diuina bonitate, vbi natura esset perficienda, non puniendà culpa, constat fieri non posse, atque adeò conuertibiliter dici de re quacunque sensum & motum: neque alterum sine altero inesse, in aliquo toto, & secundum naturam habente: velut in animali quopiam bene valente. Quare rectè considеranti, motiuum à sensitiuo non rectè separari videtur ordine & gradu, simul enim insunt & æqualiter, generibus omnibus, æquè inquam perfectè, aut imperfectè. Quibus enim omnes sensus, & imaginatio bona, ea & progrediuntur; quæ verò affixa tantùm contrahuntur ac dilatantur, vnum aut duos tantum habent, gustum scilicet, & tactum cum imaginatione leuissima. *Non igitur inest cuipiam alterum sine altero. Dixi in toto & secundum naturam habente, quia in vna quapiam particula haud dubiè inest secundùm naturam sensus sine motu, velut in neruis omnibus qui in nullos musculos inseruntur, cuiusmodi sunt optici & alij complures, qui ea causa vocantur à Medicis nerui sensus. Præter naturam verò & per morbos, & in toto animali, & in parte potest perire motus manente sensu, in

Sensus & motus ab eodem.

Motus à sensu non separatur.

In quibus sensus sit sine motu.

toto quidem vt per catalepsim; in parte verò, cùm paralysis non procedit vsque ad sensus sublationem. Maiori enim noxà perit sensus, quia, vt dictum est, minori facultate obiri potest. Vnde fit, vt non statim ac sentiri desinit omnis motus, sciri certò possit obiisse hominem, sed expectandum non rarò sit, vsque dum refrigeratio integra subsequatur, præcipuè in quibusdam mortis generibus. Rectè igitur Propheta argumentatus est, dicens, *quasi possint sentire qui non habent motum*, non habent scilicet, motum naturalem, vt animalia. Non enim potest quidpiam, quot totum sit atque integrum, & suam naturam retineat, tali motu carens, habere sensum.

CAPVT LXXX.

Libri Danielis cap. 4. *Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosor, & ex hominibus abiectus est, & fœnum vt bos comedit, & rore cœli corpus eius infectum est, donec capilli eius in similitudinem aquilarum crescerent, & vngues eius quasi vngues auium.* Videtur Nabuchodonosor in belluam versus per annos septem, siquidem & figura illi mutata esse dicitur ab humana, & cor à corde hominis. Nam paulò ante præscripta verba ita dicitur in eodem capite: *Cum feris pars eius in herba terræ, & cor eius ab humano commutetur.* Porrò paulò infrà in eodem capite dicitur, *In ipso tempore sensus meus reuersus est ad me, & ad honorem regni mei, decoremque perueni, & figura mea reuersa est ad me.* Quasi scilicet, & figuram hominis amisisset, & sensum. Cæterum constat apertè non fuisse hanc metamorphosim aliud quàm morbum eum, quem Medici vocant melancholiam, morbum, quo qui laborant, insaniunt non eodem modo omnes, sed multifariam, vt sunt eius morbi multæ, ac longè diuersæ species, inter alia insaniæ genera, illa sunt celebratissima, quod se in aliorum animalium formas mutatos esse imaginantur, faciuntque, & patiuntur omnia quasi re vera ita esset; alij in canes, & latrant; alij in gallos, & cantant, & concutiunt latera; alij in lupos, & exeunt noctu domo, quæruntque sepulchra, & versantur libenter cum cadaueribus. Adeò sunt celebres hæ insaniendi differentiæ, vt ab illis indita sint morbis nomina. Vocatur enim camina melancholia, & lupina. Græcis λυκανθρωπία, Arabibus Cucabut. Verùm, plures sunt insaniendi modi, quàm morborum nomina. Non enim vl-

Nabuchodonosoris metamorphosis.

Melancholicorum genera.

lum peculiare nomen est eius insaniæ, qua se quis esse gallum putat, aut asinum aut bouem, est tamen omnibus his commune nomen insania ex melancholia. Quem morbum insinuauit Arist.7.Ethic.c.1. dicens, *Ferus atque immanis est inter homines raro, maximè verò inter nationes barbaras est.* Fiunt autem quidā tales, & ob morbos læsionesque principij. Vocat Arist. læsiones principij, ipsa insaniæ genera, quia sunt læsiones partis principis in qua est mens. Hic Nabuchodonosor haud dubiè neque Canem se, neque Lupum esse imaginabatur, siquidem fugiens semper homines, vitam agebat in syluis & vescebatur herbis, quod neque Canum, neque Luporum est, sed Onagrorum, aut boum: aliquid igitur tale esse se ipse putabat, appetebatque belluinam vitam, & victum, quod est, factum illi esse cor ex humano belluinum, alioqui & figura ipsi mutata est non quidem penitus in belluinam, sed in magnam deformitatem, & faciem ab humana diuersā, corporis tota cute durata, & infecta à rore cœli, cùm versaretur nudus, ortisque pilis crassissimis, vt quodammodo imitarentur plumas, quod sanè ab eiusdem morbi causa fiebat, à copiosa scilicet fuligine crassissimæ melancholiæ: vngues quoque illi creuerunt, factique sunt vt rapacium auium, ob copiam crassi terreique alimenti & ob tam longam intermissionem amputandi. Durauit morbus hic annos septem, quod tempus multis morborum longissimorum est fatale, & decretorium, ob vim septenarij.

Pilorū & vnguium materia.

Anni decretorij.

CAPVT LXXXI.

CAp.14. Danielis: *Tulit ergo Daniel picem, & adipem, & pilos, & coxit pariter, fecitque massas, & dedit in os Draconis, & diruptus est Draco.* Hæc ratio interficiendi Draconem, qua Daniel vsus est, non fuit miraculosa, sed naturalis. Quia etsi neque pici, neque adipi, neque pilis, vis vlla deleteria sit, ac proinde neque illorum misturæ, tamen sunt alia ratione mortifera. Nimirum, quæ deuorata mortem afferunt, quædam ob ipsius substantiæ proprietatem, quæ accipientis animalis naturæ aduersa est (non enim eadem sunt omnibus venena, sed alia aliis,) id faciunt, suntque illis venena: quædam cùm sint alioqui medicamenta, in vsus quosdam vilissima, quòd intempestiuè accipiantur aut dosi nimia mortem inferunt: quædam ob quandam incōmoditatem, quam à substantiæ modo, aut figura habent, etsi per se nulla vehementi qualitate polleant, velut acicula

Draco diruptus.

Deleteriorum diuersitas.

aciculæ latenter intra maſſam, aut panem deuoratæ, aut fruſtula vitri, aut adamantis, huiuſmodi ſunt quæ Hiſpani vocant, *caracas*. in hoc genere eſt quod Daniel obtulit deuorandum Draconi. Nam pici nulla pernicioſa qualitas eſt, neque adipi, cùm præcipuè non fuerit pernicioſi cuiuſpiam animalis, ſed vt veriſimile eſt, cùm ſimpliciter dicat adipem, nullius animalis facta menſione, hirci, aut arietis, aut bouis aut alicuius alterius familiariſſimi. Sed neque pilis talem vim ineſſe agnoſces, quia ſi in puluerem comminuti propinantur, nihil aliud, quàm ſiccant. Tamen conſtat (mihique aliquando id contigit videre) pilos humanos deuoratos, magnam ventriculo inferre noxam, atque adeò choleram morbum lethalem. Cuius cauſam eſſe exiſtimo, quòd ob illam flexibilitatem, nauſeam mouent, ipſi vero ob tenuitatem, & implicabilitatem non reiiciuntur, ſed continenter hærent, irritant. Iam verò pix & adeps cùm ſint glutinoſa, & emplaſtica, obturare viam cibi nata ſunt, implicata verò pilis multò hærebunt tenaciùs, quapropter meritò factum exiſtimo, vt boli ex ea maſſa dati hæſerint firmiter anguſtiſſimæ ventris viæ, eáque penitus obturata, nullóque exitu dato; neque deuoratis, neque flatui, dirumperetur Draco.

CAPVT LXXXII.

Lib. 1. Machab. c. 6. ita legitur: *Elephantis oſtenderunt ſanguinem vuæ, & mori, ad acuendos eos in prælium.* His verbis conſtat, Perſas, qui Elephantis vtebantur in præliis, conſueuiſſe illos irritare poſito ab oculos ſucco vuæ, & mori. Atque eiſdem verbis inſinuatur, illos ob ſimilitudinem ſanguinis cenſuiſſe, Elephantos ſuccis illis irritari, quaſi conſpectu ſanguinis ſæuientes. Nam dicitur, *oſtenderũt ſanguinẽ vuæ & mori*, hoc eſt, ſuccum vitæ & mori ſanguine effuſo ſimilem, an verò vana eſſet hæc conſuetudo, an ratione fulciatur naturali, dignum eſt conſideratione. Certè multarum gentium opinione conſtat, pugnaces feras intuitu rerum rubrarum irritari: nam & Hiſpania qui tauros agitant, rubris tunicis induti in forum proſilire conſueuerunt, quaſi illos ita magis irritaturi. Atque quod multarum gentium conſtat conſenſione, æquum eſt cenſere eſſe ita atque vt confirmatũ experimẽto recipere, & cauſam inueſtigare, eam eſſe vulgus cenſet, quòd ſanguinis intuitu ad ſanguinis effuſionem prouocentur. Mihi verò ea

Elephas cur viſo colore ſanguineo irritetur.

causa non placet. Nam ira est feruor sanguinis, quem ciet appetitus vindictæ. Quæ autē causa est, vt sanguinis effusi phantasia, appetitum inferat vindictæ? Hunc enim appetitum nihil nisi imaginatio contemptus, vel acceptæ iniuriæ in animantibus, quibus honoris est sensus aut doloris illati, vel prohibitionis rei expetitæ, in omnibus inferre potest. In obiectu autem sanginis nihil horum esse videtur, quapropter multò magis placet ratio alia quæ non incipit ab imaginatione, sed à propria sanguinis natura. Nimirum sanguis intuitu rerum rubrarum commouetur, is commotus, præsenti præcipuè iræ causa, vt in præliis, facilè feruet. Quo feruore, accedente eo quem præsens irritatio ciet, verisimile est primùm ira increscere. Agitari verò ac commoueri ira sanguinem, receptissimū est à Medicis omnibus, qui proinde, spuentem, aut fundentem ex naribus sanguinem, vetant ipsum sanguinem, & res alias omnes rubras intueri, & ad cærulea aut nigra potiùs iubent oculos conuertere. Contrà exanthematis secūdùm cute laborantes iubent rubris indumentis operiri, atque cubiculi, in quo decumbunt parietes, rubris tapetibus tegi, vt scilicet rubra despectent. In illis quidem timentes, ne sanguis ampliùs agitatus rumpat, in his sperantes fore, vt ita abundantius ad cutē emergat. Galenus libello de subfiguratione empyrica ita inquit: *Prætereà color rubeus sanguinem expuentes irritat, in reliquis verò passionibus, & symptomatibus, ipsa etiam experientia attestante planè inutilis, & superuacaneus est.* itaque Galenus eo loco dicit experimento constare irritari sanguinem conspecto colore rubro, causam verò qua irritetur non dicit, quia arbitror, illic de empyrica subfiguratione disserebat: opus est ergo vt à me dicatur. Hanc ego arbitror præcipuè esse in spiritibus. Nam hi tenues, & maximè mobiles cùm sint, adeò vt ab Hippocrate idcirco vocentur impetum facientia, & in venis, & in arteriis cum ipso sanguine misti abundent, faciantque eum fluxilem esse, alioqui concreturum, atque vt Arist. censet futurum etiam frigidum, in spiritibus calesceret, consentaneum, est eos allici splendore illo simili splendori sanguinis in quo volutantur naturaliter; ad oculos præcipuè, quæ partium omnium externarum maximè spirituosa est, deinde, & ad totam cutem accurrere, & per quamcunque venæ aut arteriæ rupturam, aut laxitatem effluere. Cum præcipuè vt Medicorum opinio fert, spiritus vitales ex sanguine, & animales (duplices enim spiritus esse autumant, nisi etiam triplices) ex vitalibus generentur. Omnes ergo hæ substantiæ, sanguis dico, & duplices spiritus proximam habere naturam est necesse, atque adeò spirituum naturam

Colore rubro cur sanguis moueatur.

Spiritus duplices.

naturam fulgorem cum fulgore rubro ſympathiam, ob quam illo alliciantur, ſecumque ſanguinem commoueat. Sunt certè alia quamplurima, quæ longè occultiores habent ſympathiæ cauſas, in quibus tamen acquieſcunt Philoſophi, aliis euidentioribus deſtituti, quapropter non videtur mihi eſſe hæc valde longè petita. Vtcunque verò de cauſa ſentias, res certè ipſa multis neque ineuidentibus conſtat experimentis. Noui quendam qui oculos in rem quampiam cum rubore ſplendentem aliquantiſper attentiùs intendens, non aliter oculis ac toto vultu afficiebatur, ac ſi vino æſtuaret, aut erypſipelate corripi inciperet. Id verò quoniam non æquè accidit omnibus, conſtat accidere magis, quibus ſint cum ſanguine ſpiritus agiliores (ob hæc ſymptomata dicit vulgus eſſe quibuſdam ſanguinem leuiorem) aliquantiſper verò accidere omnibus, nam & qui faciei eryſipelate laborant, & qui ophthalmia, vel ſuffuſione cruenta, ſplendoris rubei conſpectu plurimùm læduntur. Mulieres verò, quibus pulchritudinis eſt cura, ſiquidem albidæ ſunt purpureis vtuntur indumentis, & ſpectris, non ſolùm quòd ſpectrum attemperatione apparens quidam rubor exoriatur, ſed etiam quòd hunc apparentem inſequatur verus color incitatis ſpiritibus, ac cum eis ſanguine, quæ eadem eſt cauſa furoris excitandi in belluis, vbi alioqui eſt præſens iræ occaſio.

CAPVT LXXXIII.

Vteri geſtationis exacta cõſideratio.

Lib. 2. Machab. cap. 7 ita alloquitur mater filium ſuum minimum: *Fili mi, miſerere mei, quæ te in vtero nouem menſibus portaui, & lac triennio dedi.* Dubitare hîc poſſit Phyſicus, cur dicat, nouem menſibus te portaui in vtero, cùm in c. 7. Sapientiæ, dicat Salomon, *Decem menſium tempore coagulatus ſum in ſanguine, ex ſemine hominis, & delectamento ſomni conuenienti.* Deinde cur dicat triennio lac dedi, an id factum eſt iuxta naturæ ac Medicinæ rationem, an nimium fuit infantem triennio lactare? Primam quidem dubitatiunculam facilè dilues, quandoquidem, vt Ariſt. dicit capite quarto ſeptimi de hiſtoria animalium, *Cum alia omnia animalia ſingulari, ac vno modo partum ſuum perficiant (vnum enim ſtatutum eſt pariendi tempus omnibus) homini vni multiplex datũ eſt. Nam & ſeptimo menſe, & octauo, & nono, parere poteſt, & quod plurimùm decimo: nonnullæ etiam*

vndecimum tangunt. Hæc Arist. Author libelli de carnibus, qui inter Hippocraticos est, affirmat postremum finem, quo mulier parere possit, decimum esse mensem, neque vllam vltra id tempus posse parere deceptasque esse omnes, quæ se vndecimo affirmant peperisse, mensium suppressione anticipante conceptionem: infrà illum verò finem esse alios plures. Libello etiam de alimento Hippocrates multos variosque pariendi fines connumerans, postremum statuit tercentum dies, quos constat decem menses perfectos esse. Aristot. nonnullas vndecimum attigisse affirmat, quod mihi non videtur inopinabile, tametsi rarum sit, quandoquidem vix quidquam esse in rebus huiusmodi, quæ ad naturam spectant impossibile, aut necessarium, adeò mira rerum varietate natura luxuriat. Itaq; sunt & qui recensentur ab Arist. pariẽdi fines, & plures adhuc: inter eos autem omnes, qui maximè videntur iuxta id quod deprehenditur exprimento, & Hippoc. doctrinam naturales sunt dies ducenti & septuaginta, qui complent nouem menses Græcos, hoc est, vulgares, & constantes triginta diebus, & ducenti & octoginta, qui decem dies accipiunt decimi mensis, & trecenti qui decem integri menses sunt. Nam Hippoc. lib. 2. de morb. vulgaribus sectione tertia, ita inquit: *A mensium fluxu numerandi sunt nouem menses, aut à conceptione, & ad septuaginta ad ducentos dies Græci menses fiunt.* Porrò libello de partu septimestri, maximam vim tribuit quadragenariis dierum, affirmans eos qui quinto aut septimo edantur quadragenario, vitales esse, sunt verò septies quadraginta, ducenti octoginta. Iam verò tercentum dierum finem eodem loco, & in eis quos citauimus ex libello de alimento & de carnibus & alibi pluries, scribit. Cùm ergo optimi ac perfectissimi sint nascẽdi fines, nouem, & decem menses, dicere possis vtriusque in sacris factã esse mentionem, neque possit quispiam inficias ire. Ego verò magis adducor vt credam, vtrobique intelligi idem tempus, puta menses nouem, is enim, & Hippocratis testimonio & omnium hominum experimento creditur esse maximè naturalis, & communis nascendi terminus. Sed quia nomen mensis non de eodem dierum numero semper dicitur, sed nunc de Græco, qui, vt diximus, triginta diebus constat; nunc de Lunari, qui Græco semper est minor, fit vt qui nono mense Græco erit, vtero exeat decimo lunari: itaque si Lunæ circuitiones numeres, nascuntur homines decimo mense, sin vulgares mẽses, perfecto nono tempus idem est. Et hæc quidem quæstio Physica est, illa verò Medicinalis; An expediat integrum triennium lac dare infantibus, an priùs sint ad cibos solidiores transferẽdi.

Partus multiplicitas.

di, est verò non solùm Medicinalis, sed etiam practica. Scire autem in primis expedit velut earum mutationum, quæ pueris natura contingunt, cuiusmodi, ingressus, loquelæ, dentitionis, primæ & secundæ, nulli sunt certi iidemque omnibus fines, ita neque eorum, quæ arte circa illos fiunt, velut extrahendi brachia, erigendi in pedes, contrahendi vestes, admiscendi cibi aliquid cum lacte, & omninò ablactandi. Nimirum vtraque, & quæ natura inquam, & quæ arte fiunt, causam habent in natura; naturarum verò est mira varietas. Verùm quia incerta cadere non possunt sub artem, facit Medicina quod & aliæ artes, hanc irregularitatẽ redigens ad regularitatem, & statuens certos quosdam fines, quasi sint omnibus iidem, qui tamen sunt plurimis communes, à quibus deflectere, nisi exiguum non liceat. Galenus primo de tuenda valetudine iubet lacte solo vti, vsque dum exeãt dantes anteriores, seu incisorij, postquàm autem prodierint assuefacere infantem cibo crassiori, dare verò nihilominùs lac μέχρι τὸ τρίτον ἔτος, hoc est, vsque ad tertium annum. Dubitare possis in Galeni verbis, an spectanda esset integra eruptio dentium anteriorum, ad primam solidioris cibi oblationem, & an tertius quoque annus esset transigendus ante ablactationem. vtrumque exposuit eius interpres Auicenna fen. 3. primi libri dicens, *naturale tempus lactandi, est tempus duorum annorum*, & rursus, *postquam duales* (vocat duales anteriores, quia nascuntur bini, suprà & infrà) *apparere cœperint dentes, ipse adnutriens mouendus erit ordinatè, quòd sit fortius.* Itaque vt assuefacere incipias puerum crassiori cibo, Galeno authore, & interprete Auicenna, satis est, si anteriores dentes incipiant apparere: ad ablactandum autem si duos annos trãsegerit, itaque lac acceperit, vsque ad tertium. Eandem sententiam sequuti sunt Oribasius, & qui ab illo mihi videtur hæc, & multa alia transcripsisse Paulus. Dicunt enim: Satis erit biennium lacte nutrire. eadem quoque esse videtur Ætij sententia, qui cum frumentaceum cibum (hoc est, panem) intrepidè accipit, ablactandum censet infantem, quod (inquit) circa vigesimum mensem plerumque accidit. tunc ergo paulatim ab vbere desuescat. Eadem inquam penitus mihi videtur esse sententia: nam in illũ paulatim insumuntur quatuor menses, qui vsque ad integrum biennium restant. ergo & quod mater Machab. dixit, *triennio lac dedi*, ita est intelligendum, ac si diceret, vsque ad tertium annum Non est autẽ res parui momẽti, neque parum refert scire, quo tẽpore sint ablactandi pueri: nam si ante tempus id fiat, maxima nascuntur incõmoda; si vltra tẽpus differatur, maiora. Nascuntur verò vtraque ex eadẽ causa:

Lac sugere quãdiu pueri debeant.

Ablactationis tempus.

ea videlicet, qua datur lac, infantibus ea est, quia humiditas illa infantilis quam ex vtero & suæ generationis principiis contraxerunt, conseruationem postulat, & quia secundum naturá est, vt certè quodcunq; tẽperamentũ ætatis, & præterea est optima, quia nõ solum naturalis, sed etiá natiua, & ad reliquá vitam, & futurum incrementum apprimè necessaria. Calor enim naturalis tali humiditate seruatur, & incrementum, non nisi in humida materia fieri potest, igitur multis causis, eisque optimis, infantilis humiditas, seruari postulat. Conseruatio autem omnis agitur similibus, velut curatio contrariis. Humido autem humiditate natiua, nihil vel excogitari quidem potest similius lacte, quod ita est humidum siccúmque ex ipso vbere spirituosũ, vt vnica eáque exigua trãsmutatione factũ ex ipsomet sanguine, ex quo coagulatus est infans. Si igitur ab hoc adeò simili cibo ante tempus abstrahatur, eueniet id temperamẽtum nõ conseruari quandiu potest, sed intempestiuè cõmutari in aridius. Vnde euenient, vnum, vt cibi ante tempus oblati non benè conficiantur, & infans in morbos incidat; alterum vt caro intempestiuè siccescat & infantilis ætas contrahatur, atque cum illa ad proportionem sequentes ætates, & incremẽtum minùs succedat, sitque proinde homo, & minor, & breuioris vitæ, & morbosior. Si autem plus satis in vsu lactis persistitur, & hæc eadem nascuntur mala (præter id quod spectat ad incrementum & moribus etiam,) ingenio incommodatur. Nam vt infans ætate procedit, siccatur naturaliter & durescit. Si igitur eius temperamento alterato. cibus manet idem, fit vt qui similis erat, contrarius iam sit, atque qui naturalem seruabat humiditatem, excrementitiam inducat; quare & morbosam. humidum igitur faciet præter naturam. Sed & frigidum, & caloris naturalis inopem. quia vbi iam est tempus ablactandi, infans solidiores appetit cibos, quos & potest conficere. Si igitur dentur tenuiores, & debiliores quàm pro eius concoctrice facultate debilior fiet homuncio, & naturali calore minùs abundãs (marcescit enim naturalis calor cibo tenuiori) ac proinde breuioris vitæ. Nam caloris naturalis robore seruatur, & producitur vita. In hanc sententiam dixit Hippocr. Epid. comm. 4. imbecilli victus frigidi, robusti verò calidi, & rursum Comm. 5. eiusdem sexti, imbecilliora cibaria breuem vitam habent. Sed & quod ad mores attinet, & ingenium, perinde probatur. Si enim Plato rectè dicit, humiditatis redundantiam stupiditatis infantilis causam esse, constat nimium vsum cibi adeo humidi contrarium esse prudentiæ. Quoniam verò calori detrahere naturali indicatum est, augebit timiditatem, erit

Lac ex quo generetur.

Ratio nutriẽdi infantis.

eritque contrarius fortitudini. Fiet igitur qui non ablactabitur tempestiuè, debilis, mollis, & stolidus. Plurimum itaque refert suo tempore infantes ab vberibus abducere, tempus verò legitimum esse perfectum biennium constat ex communi Medicorum omnium sententia, & ipsis naturalibus indiciis. Ad id enim tempus in plerisque dentibus os impletur, & pueros panem auidè euenit arripere ac plorantes poscere, natura scilicet, & instrumentis, necessitatem, vt digito, indicauit.

CAPVT LXXXIV.

IN Euangelio Matthæi cap. 6. *Lucerna corporis tui, est oculus tuus, si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit.* His consonare videtur quod ab Hippocrat. 6. Epid. sectione 4. dicitur his verbis. *Oculi vt valent, ita & totum corpus.* eam enim orationem in nostris commentariis indicauimus, æquè ad Medicinam, & Physiognomiam, & Philosophiam morum pertinere posse, siquidem oculi præ aliis omnibus corporis partibus notas præbere possunt morborum qui infestant, & morborum in quos quisque natura est propensus & motuum animi, siue hilaris est, siue tristis, siue iratus, siue timet, siue aliud quiduis patitur. Nimirum librum Prognostici inchoat Hippocr. à facie & oculis: & Physiognomici nulla ex parte accipiunt plura signa, quam oculis, neque verò tot, vt facile est videre apud Aristot. in libello de Physiognomia & apud Hippocrat. lib 2. Epid. sect. 5. & 6. in quibus sunt multa pertinentia ad hanc Philosophiam. eorum verò pars maxima spectat ad oculos, nimirum, vt super vltimo cap. libri Ecclesiastes explicuimus, hominis facies vocatur platea animæ, & oculi vocantur aspicientes per foramina,, quia in facie sunt omnes sensus, quapropter illic videtur anima, vt in foro versari, ac negotiari cum rebus externis. Sensuum verò perfectissimus, atque exactissimus est visus. Atque per oculos quàm per aures & nares, & os, tantò magis videtur exire ipsa vis animæ ac sese manifestè prodere quasi per fenestras: vt à Platonicis omnibus atque adeò à Galeno, existimatum sit, verè ipsam animæ facultatem exire ad videndum atque visionem longè ab homine agi. Certè constat fulgoris illius sensifici qui

De oculis multa.

spiritibus animalibus inest multò plus abundantiúsque venire ad oculos, quàm ad alium quodpiam sentiendi instrumentum, atque per hoc multò magis cum externis communicare animam. Hinc fit, vt quid patiatur, qualisque sit, nulla in parte apertiùs indicet: atque vt verissimum, sit quod Hipp loco citato dixit, *vt oculus valet, ita & totum corpus*. Porrò nomen oculi propriè dicitur de corporali videndi organo: Metaphoricè verò de acie mentis, hoc est intellectu. Quia vt ille videt corporalia, ita hic incorporea. Hac Metaphora, & Philosophi omnes & poëtæ etiam vtuntur: in sacris verò est frequentissima. Illud enim Psal.12. *illumina oculos meos, ne vnquam obdormiam in morte*, & illud 24. *Oculi mei semper ad Dominum*, non de corporalibus his oculis, sed de mente venit intelligendum. Neque enim optandum est ne vnquam obdormiamus corpore, sed mente & in peccatis: neque refert corporeos oculos intentos semper esse in Deum, quē illis oculis non videbit homo & viuet, sed mentem. Significatur verò hæc nomine oculi. quam Metaphoram persequutus optimè est Plato lib 7. de Rep. seu de iusto, ita de mente disserens comparansque cū corporali oculo: *Præsens autem ratio nobis innuit, primùm vim quæ est in animo cuicunque, deinde instrumentum quo res discere quisque potest, perinde ac si oculum impossibile esset, aliter quam vnà cùm toto corpore ad clarum obiectum ex obscuro conuertere. Ita tota mente à generatione vsque ad id quod ens dicitur, circumagere oportet, vt quod clarissimum est, possit speculando transcendere. Hoc autem ipsum bonum esse dicimus. Ad hoc igitur ipsum eruditio competens erit facultas quædam animi dirigendi, vt ipsius oculi, quam facilimè & efficacissimè conuertantur, quæ huic oculo aciem, visúmque non dabit, sed tum potius cùm visum quidem habeat, neque tamen rectè conuersus sit, neque quod decet aspiciat, conuertere omni machinatione contendet*. Ecce vt Plato mentis aciem oculum vocet, atque per oculi analogiam definiat. Ergo quo Physici, & Physiognomici de corporali oculo affirmat, qualis scilicet is est, tale esse & totum corpus, hoc Dominus transfert ad oculum animi, hoc est intellectum, dicens, *Lucerna corporis tui est oculus tuus, si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus lucidum erit*. Quasi diceret, vt oculus est lucerna corporis, ita mens seu intellectus animæ, quæ est præcipua hominis pars, ac per quam homo bonus, aut malus dicitur. Velut ergo, vt vel oculus, ita valere agnoscitur totum corpus; ita & valet anima, ac per eam totus homo, qui nunc significatur nomine corporis. *Si igitur* (inquit) *oculus tuus simplex*, hoc est, bonus

Oculorū virtus.

nus est, *totum corpus* (hoc est totus homo) *lucidum erit. Si autem oculus fuerit nequam, homo totus erit tenebrosus.* Vbi est animaduertendum, in sacris, cùm hæc de mente, aut de homine enunciantur, idem esse simplex seu bonum & lucidum, atque nequam & tenebrosum. Nimirum radix, ac principium peccati, est ignorantia, & tenebræ: principium autem veræ virtutis, lux & perspicacia mentis intuentis primum verum bonum. Vnde à causa ad effectum translato nomine malus vocatur tenebrosus, & bonus lucidus, & ipsa bonitas, lux & sapientia, & malitia tenebræ, & stultitia: qua phrasi tota scriptura sacra, maximè verò libri Sapientiales referti sunt. Philosophis etiam omnibus est semper in ore illud Aristot. 3. Ethicorum cap. 1. *Omnis peccans est ignorans.* Causam verò non omnes assequuntur, imò plerique dubitant, quod non videantur peccata ex ignorantia, fluere omnia, sed quædam. Imò verò quæ verè ex ignorantia, ea aut omninò non esse peccata, aut leuiora videantur, siquidem & Paulus de seipso dicit in epist. 1. ad Tim. *Misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in credulitate.* Ignorantia igitur non videtur facere, sed aut tollere, aut imminuere peccatum. Porrò plerisque hominibus videtur, se non ignorare quid faciant, cùm quid peccant, sed velle potiùs scientes & volentes, sequi deteriora. Hæc autem dubitatio nulla ratione melius diluitur, quàm adhibita causa, qua dicta asseritur thesis, puta peccatum omne nasci ex ignorantia, & tenebris. eam verò reddit optimè Plato, loco nuperrime citato ex septimo de Rep. dicens, mentem humanam velut oculum quendam esse, eumque cùm conuersus est, ad res & negotia huius sæculi, auersum necessario esse à veris & æternis bonis, ac proinde non posse ea perspicaciter intueri. ideoque neque videre, nisi tenuiter, neque ab illis permoueri, sed à rebus caducis trahi, vtpote quas videat exactiùs: eum verò cuius mens diuinis rebus sit intenta, circa humanas cæcutire non aliter ac qui è luce splendida repentè se transfert ad tenebras. Hinc fit, vt filij huius seculi (dicitur hoc c. 16. Luc.) hoc est, qui res huius seculi habent chariores quam diuinas, prudentiores sunt in generatione sua, hoc est, in tractandis negotiis secularibus, quam filij lucis, quod in id sólum, quod verè bonum, & verè ens est, habent intentos mentis oculos. Iidem verò, qui in his rebus sunt perspicaciores, circa diuinas cæcutiéres, & stulti facti peccant, quia verba bona tenuiter vidēt, vtpote à quibus habent oculos auersos. itaque vtrique sunt perspicaces circa quæ habent oculos intentos & cœcutientes circa contraria, vnde & illud Paul. epist. 1. ad Cor. c. 3. etiam intelligitur facilè: *Si*

Filij huius seculi perspicaces.

quis videtur inter vos sapiẽs esse in hoc sæculo, stultus fiat, vt sit sapiens, sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum. Ignorantia itaque eius qui peccat, est in auersione oculorum mentis à Deo. Proinde monet ibidẽ Plato, eius oculos disciplina, & meditatione ad vera bona sensim cõuerti, quia si quis repentè velit diu occupatũ in rebus caducis ad vera bona trãsferre, nihil proficiet, quia excæcabitur repentino lucis intuitu, vt qui diu moratus sit in tenebris, paulatim verò meditatione, & exhortationibus trãsfertur mentis oculus ad veri boni contẽplationẽ facilem, vnde & resipiscet. Quanquam nonnulli etiam repentè trãslati sunt, atque iis quidẽ solet repentinus fulgor multas excutere lachrymas; quorum multi quasi dolore perterriti retrocedunt, nonnulli verò quibus Deus maximè fauet, etiã perseuerant. Constat itaque vt vera virtus ex vera mentis oculorum luce; nequitia verò nascatur ex tenebris. Nam etsi vtrique, & boni inquam & mali, in suis quique rebus sint perspicaces, tamen quantò res diuinæ humanis sunt illustriores ac meliores, tantò etiam præstat bonorum sapientia malorum sagacitati (nimirum scientia ex obiectis accipit dignitatem; quare hæc ad illam tenebræ. illa verò lux Prouer. 4. *Via impiorum tenebrosa, nesciunt vbi corruant: iustorum semita quasi lux splendida procedit & crescit vsque ad perfectam diem.* Meritò igitur in tenebris versari dicuntur impij, boni verò ambulare in luce, atque adeò, quod probum lucidum, quod nequam tenebrosum. Quod verò eorum qui peccant, plerique nihil se sentiant ignorare, nihil obstat dictis, quin potiùs hoc ipso sunt insipientiores, hoc ipsum adiicientes suæ insipientiæ quod se putant scire, quæ ignorant. Nimirum teste Arist. c. 3. 7. Ethic. sunt vel furentes, & ebrij, qui de quacunque re interrogentur. respondent nonnunquam, ita, vt videantur sapere, & eligunt, faciuntque contraria. Duodecimo etiam cap. Prouer. legimus: *Via stulti recta in oculis eius.* Quod verò obiiciebatur de ignorantia quæ peccatum minuere potiùs quàm augere videtur, explicemus. Dicta ignorantia quæ auersio intellectus à vero bono est, non potesse abesse ab eo qui peccat, illam enim facit perturbatio mentis qua tenetur; & qui in illud bonum habet mentem intentam, videtque illud perspicaciter fieri, non potest vt mala eligat præ illo. naturaliter enim ferimur in bonum, atque hoc ipsum in ratione boni est. Quare qui deteriora eligit, meliora non satis vidit, & ea quidem ignorantia non minuit, sed auget peccatum, quia ea ipsa maxima improbitas est. Habere inquã mentem auersam à Deo, cùm possis conuertere, aut studere, vt conuertas. Quidam verò præter hanc, quæ communis omnibus qui

Vera virtus vnde.

An ignorãtia peccatorum minuat, an augeat

qui peccant est, ignorantiam, habent aliam peculiarem circa propriam materiam peccati, vt qui ignorans diem festum esse, rei sacræ non interfuit, aut ignorans esse alienum, quidpiam abstulit. ea quidem ignorantia culpam semper minuit, nisi sit studio procurata, grauius enim esset sine vlla excusatione, sciẽtem ac considerantem diem esse festum, & rem alienam, peccare; si verò nulla negligentia in causa fuit vt ignoraret, etiam tollit omnino peccatum, quia (vt Aristot. cap. citato ex tertio Ethicorum dicit) cum tali ignorantia non est electio, sine qua esse peccatum non potest. Nihilominùs est semper peccatis adiuncta ignorantia ea, quæ in oculi mentis auersione consistit, vt omnis vera bonitas ad eius oculi in Deum conuersione procedit. Quapropter vt habet is oculus, ita & totus homo. Atque si oculus is fuerit simplex, totum corpus erit lucidum: si nequam, tenebrosum, vt explicatum est.

CAPVT LXXXV.

Serenitatis præsagium.

MAtthæi cap. 16. ait Dominus, *Vespere facto dicitis, serenum erit, rubicundum est enim cœlum: & manè, hodie tempestas, rutilat enim triste cœlum.* Quæ verba haud dubiè non sunt dicta à Domino, vt docerentur tempestatis, aut serenitatis præsagia, sed vt arguerentur illi ad quos ea verba habita sunt, ex suo ipsorum sermone. Nam addit: *Faciem ergo cœli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis?* Verùm quia non vulgi solùm, sed Philosophorum etiam & agricolarum, & nautarum est ea assertio, quibus vtpote talibus obseruationibus deditissimis, fides non debet denegari, huius quoque si fieri potest, reddẽda hoc loco causa est. Ea verò mihi esse videtur, quod nubes densæ tactæ Sole obliquo, qualis est qui iam occidit, nigritiem per se ferunt. Quæ ergo rubicundæ sunt, non sunt adeò opacæ, & densæ, sed penetrantur lumine, quapropter in diem posterum nullum indicat tempestatis apparatum, serenitatem ergo permittunt. Cùm verò oriente Sole, triste hinc inde, & nubilosum se exhibet cœlum, plerunque solent ad primum orientis Solis occursum dispergi nubes. Quæ tamen si densæ sunt, quales cùm triste cœlum, non dissipantur, sed excepti per eas radij Solis videntur rutilare. Postremò verò, vesperi, cùm Sol, cum quo toto die sint colluctatæ languescit, concurrunt, densatur, fiúntque imbres.

CAPVT

CAPVT LXXXVI.

CAp. etiam 12. Lucæ eodem modo arguens hypocritas, ait Dominus, *Cùm videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, nimbus venit, & ita fit: & cùm Austrum flantem, dicitis, quia æstus erit & fit.* Horum verborum multò magis rationem reddi oportet, quam priorum. Quia non solùm quasi vulgi sermonem protulit, sed adiecit, *& ita fit.* Quasi in eo iudicio ferendo de imminente tempestate, non deciperentur. Sanè vt incipiam ab vltimis, Austro succedere æstum, & experimento est compertissimum, & rationi valdè consentaneum, cùm Austrum calidum ventum esse, & oppositum illi Aquilonem frigidum, omnes qui de ventorum agunt naturis, vno ore confiteantur, neque solùm secundùm hanc qualitatum primarum oppositionem, sed secundùm alteram etiam contrarios esse putant illos flatus, Austrum scilicet humidum, Aquilonem siccum, vel hoc argumento, quod tempestates Austrinæ plerunque sunt etiam pluuiosæ, ac semper blandæ; Aquilonares plerunque serenæ ac semper arentes: atque adeò, quod flante Austro facile res putrescunt, vtpote calidi, & humidi flatus contractu alteratæ, Aquilo à putredine liberat, siccans, & refrigerans. Huc pertinent illa verba Iob cap. 37. *Nonne vestimenta tua calida sunt cùm perflata fuerit terra Austro?* Verum cur Auster talis sit, memini me anteà dixisse. Nimirum quia flat à meridie versus Septentrionem: meridiana verò mundi pars abundat igne præ mundi lateribus. hunc ergo allicit Auster, Aquilo cótrariam ob causam frigidus est, quia scilicet, aduersus ignem latus, illum abigit. Sed dices oportere vt eadem causa Auster siccus, & Aquilo humidus sit, quia ignis non solum calidus, sed siccus etiam est. Cæterum, vt hæc illis insint, alia causa est. Nimirum qui venit à frigidiori mundi parte à frigidiori cœlo repulsus, non effertur in sublime, sed decurrit iuxta terram, ac proinde humiditati aëris sublimioris minùs admiscetur, contrà, qui venit à parte mundi calidiori, effertur in regionem mediam aëris, vbi à vaporibus quibuscum miscetur, multam recipit humiditatem. Cur ergo flanti Austro succedat æstus, hæc est causa. Cur verò nimbus

De vētorū naturis.

Cur Auster sit calidus.

bus ascendente nube ab occasu oportet scrutemur. Certè Elias cùm futuram copiosam pluuiam, post tam longam ariditatem Regi Achab prophetauit 3. Regum capite 18. dicitur vidisse nubem ascendentem à mari Dicitur enim: *Ecce nubicula parua, quasi vestigium hominis ascendebat à mari.* Constat autem ascendisse ab occasu Solis Nam Palæstina ad occasum habet mare. Censebatur ergo vt existimo, in illa regione pluuiæ signum, nubes ex occasu ascendens, quia cùm ad occasum haberent mare, inde ascendebant, erátque id signum illi regioni proprium. Nobis verò quibus mare æquè ad occasum, & meridiem, & Septentrionem est, æquè ex his omnibus partibus ascendunt nubes nimborum nunciæ, Britannis ascendunt vndique, vt qui mari cinguntur.

Nubes ex Occasu pluuiæ signum.

CAPVT LXXXVII.

CAp. 10. Lucæ ait Dominus: *Et approprians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum*: quibus verbis per insinuationem, videtur commendare ad vulnera oleum & vinum quod Græcis vocatur οἰνέλαιον. Videtur verò ad id alia quidem ex parte Medicinæ placitis dissonum. Nam de vino Hippocrat. libello de Vlceribus ita inquit, *Vlcera vniuersa nisi vino humectari non oportet, nisi in articulo fuerit vlcus.* His verbis Hippocrat. commendat vinum ad lauanda vlcera, vituperat verò omnem humectationem, quantò magis eam quæ agatur oleo. De quo paulò infra idem Hippocrat. dicit *At oleum, & quæcunque mollia aut oleosa sunt medicamenta, talibus vlceribus non conducunt, si non valde iam ad sanitatem tendant.* Neque vlceribus exercenti vulnere oleum conducit, neque mollientia, neque adiposa medicamenta tum aliàs, tum quòd vlcus ampliore purgatione opus habet. Gal. quoque tertio libro Meth. commendat vinum, & vituperat oleum ad curanda vlcera. Nam cap. 4. ita inquit, *Vinum igitur omnis vlceris, qua vlcus est, optimum est medicamentum*: capite autem 2. eiusdem libri inquit, *Oleum namque cauo vlceri infusum aduersissimum omnium medicamentorum est, cùm si ita mederi voles, ipso vsu intelliges sordidum ac malè olens vlcus fieri.* Videtur ergo id medicamen, quo in parabola dicitur vsus Samaritanus, partim fuisse vtile, partim verò

Vinum vlceribus aptum.

Oleum quomodo noceat aut prosit vlceribus.

verò etiam noxium. Neque sanè (vt hoc obiter dictum sit) etsi id medicamen fuisse ineptissimũ quis existimet, quidquam detrahitur sacræ lectionis authoritati. Nam in illo loco hominis charitas, nõ Medicinæ peritia cõmendatur. Nihilominus mihi etiã sonat, velut medicaminis ad eã rẽ idonei facta mentio. Cur autem vino & oleo vteretur, duplex ratio est, aut enim seorsum aut admistis seorsum quidẽ, interius. & in ipso vlcere vino: exteriùs verò, & super circũsitis partibus, oleo haud dubiè vtilissimè vteretur, nisi essent vlcera in articulis aut penetrantia in capite. Nam vinum mundat, confortat, & siccat vlceratã partem; oleum verò sanat, circum circa existentes fouet & si quæ est in illis doloris causa, mitigat. Re vera, an infusum ὀνέλαιον, quod vino & oleo constat, vtile esse potest, difficiliorem habet inquisitionem. Certè vlcus simplex, & quod prima, vt dicunt, intentione curandum sit, non indiget oleo, quia tale siccationem solùm, & agglutinationem desiderat, quorum neutrum præstare potest oleum. Non læditur autem oleo magnopere, nisi quod sordidum est, & putredini valde opportunum, quia oleum hæc magnopere auget, est nihilominus aliquod vlcus quod vsu olei multum iuuatur: in quo scilicet pus moueri est opus, vt quod cum contusione consistit. Sunt ergo quædam vlcera, quæ oleum amant non solùm partibus sanis quæ circunstant, admotum, sed infusum etiam intrò. Atqui neque ea quæ oleum solum purúmque respuunt, vt quæ caua & sordida, statim etiam læduntur omnibus quæ partem aliquam eius recipiunt: nam cerato ex oleo cera & ærugine æris expurgantur, replentur carne, & senescunt. Cùm igitur sint vlcera, quæ solo oleo gaudent, & recentia omnia quæ in carne consistunt, vno solo plurimùm iuuentur, & ea etiam quæ solo oleo læduntur, commistum cum aliis amicè recipiant, plus aut minus, vt res exigit, sint etiam hauddubiè quibus mistura ex oleo, & vino sit accõmodatissima, quibus, scilicet, vlcus sit crudiusculum in carne (nam nerui neque vinum, neque oleum simplex amant) & asperum, & phlegmonis aliquid per partes habens. Ea enim solùm oleum fecerit, sordida solùm vinum irritauerit, & exasperauerit οἰνέλαιον verò mitigauerit, (anodinum enim est) emollierit simulque roborauerit particulam (constat verò id modicè calidum debere infundi;) fuerũt verò talia haud dubiè vlcera eius quia latronibus percussus, semiuiuus relictus est. Siue enim fustibus ictus sit, quod plagarum nomen sonat, siue ense vulneratus, oleo necessariò indigebat. Nam si contusione erant inflicta vulnera, nihil potiùs: sin autem sola incisione, tamen destituto sine alligatione

tandiu

tandiu ſub dio, ab aëre haud dubiè eſſent exaſperatæ, & refrigeratæ partes, cui malo nulla re meliùs ſuccurreretur, quam calente οἰνέλαιῳ.

Itaque bonus ille Samaritanus, non piè ſolùm, ſed prudenter etiam videtur ſuccurriſſe. Idem etiam medicamentum vtile ſit ad partes verberibus contuſas ſimul, & dilaceratas. Quod innuitur etiam illis verbis Iſaiæ cap. 1. *Vulnus, & liuor, & plaga tumens, non eſt circum ligata, neque curata medicamine, neque fota oleo.*

CAPVT LXXXVIII.

Dare an beatius quàm accipere.

CAp. 20. actuum Apoſtolorum ſcriptum eſt, Ieſum ſeruatorem noſtrum, ſuo ore dixiſſe: *Beatius eſt magis dare, quam accipere.* Quæ aſſertio etſi nullum deſideret argumẽtum, vt pote diuina authoritate confirmata, Phyſicam etiam habet monſtrationem, ſolo eo poſito, quòd beatitudo in bonorum abundantia ſit, miſeria in priuatione, aut contrario; quod ex ipſis nominum notionibus manifeſtum eſt. Cùm igitur dandi principium ſit, ipſum habere, recipiendi verò in vacuitate, quia nihil poteſt dare id quo caret, neque recipere id quod habet, conſtat beatius quiddam eſſe ipſum dare, quam recipere. Obiiciet autem quiſpiam recipiendi cupidus, quia beatius eſt habere quàm carere, beatius eſſe recipere quàm ſpoliari, quando quidem ex fine debent ęſtimari omnia, finis verò recipiendi eſt habere, dandi verò carere. Coniunctis ergo vtriſque rationibus conſtat fieri, vt illud ſit longè beatiſſimum, dare ſemper, & abundanter, & nihil amittere, quod primæ ac ſummæ & beatiſſimæ cauſæ neceſſe eſt tribui, cui ex ſeſe eſt ſufficentia ſumma. Cauſis quoque naturalibus, quæ ſcilicet ſine deliberatione operantur, euenit dare nihil amittendo ex ſuo, hæquè tunc dare poſſũt magis, cum habent melius. Ignis enim cùm actu eſt ignis, formam tribuit; quod verò eſt potentia ignis, & adhuc caret, recipere poteſt. Itaque in merè naturalibus, haud dubiè, dare eſt melius habentis, & per eam largitionem nihil amittitur eius quod inerat largienti. Verùm quoniam de talibus nomen beatitudinis non dicitur niſi fortè æquiuocè, neceſſe eſt videre an de humanis largitionibus quæ non niſi aliqua bonorum expenſa fieri poſſunt, dicatur illud

verè. Constat autem quandoquidem hoc ad mores hominum spectat, Ethicam desiderare monstrationem. Quam non aliunde possimus meliùs petere, quam ex Arist. cap. 7. lib. 9. Ethic. ea pender ex bonorum differentia. Nimirum bona omnia, & hominibus expetibilia, sunt in triplici genere: nam aut honesta, aut vtilia, aut voluptuosa. Horum quiuis homo bonus (penes tales enim oportet esse iudicium) concedat, præstantissima esse quæ honesta, post hæc quæ vtilia: omnium vtilissima tantùm voluptuosa. Dico autem tantùm voluptuosa, quæ nihil aliud afferunt quàm voluptatem. Nam voluptas quæ accedit ex honestate, aut vtilitate, aut etiam ex eo quòd assequutus sit ea quæ voluptuosa, & animum suum expleuerit, ea non est differentia bonorum, sed perfectio & finis ac summum cuiusque generis. Velut summum virtutis est, cùm iam quis cum delectatione bene agit. Summum etiam artis quæstuosæ, cùm quis negatione delectatur. Summum turpitudinis, cùm quis gaudet expresè voluptatibus. Has enim pœnitentiam subsequi oportet, non gaudium. Ita cùm sic se habeant bona, & fœlicitas in fruitione bonorum optimorum, præcipuè plurimorum, & maximorum, & largiri sit res honestior, accipere vtilior, constat tantò beatius esse dare quàm recipere, quantò præstat honestas vtilitati. Præstat autem, tum ex sese, quia ita videtur omnibus hominibus, qui non sunt animo ægro, tum etiam quia honestas diuturnior est quàm vtilitas. Quin etiam honestas per sese æterna est, vtilitates verò paucæ non breues. Nam vtilitas accipiendi perit simul ac consumptum est quod donatur, quia inde solum est, honestas verò dandi est æterna, quia non est ex re donata, sed ex ipso dedisse. Fieri autem non potest vt qui dedit non dederit, per accidens quidem perire potest honestas dandi pereunte memoria, ex sese autẽ æterna est. Quapropter si quæ est in rebus memoria, quæ in nullam vnquam obliuionem possit incidere (vt certè est) constat nullam vnquam honestatẽ, nihil quod rectè actum sit, penitus perire posse, sed æternũ esse. Contra verò in eo qui accipit, consumpto dono perit vtilitas, manet verò illa inhonestas, & illiberalitatis nota, quæ est in recipiẽdo. Præterea beatitudo, authore Arist. (qui maximè sequitur communem hominum bonorum sensum) consistit in operatione secundùm virtutem, cum omnium bonorum sufficientia. Largiri autem est liberalitatis, virtutis quidem honestissimæ: accipere verò ad nullam virtutem spectat, nisi fortè rarò amicitiam. Esse autem ita vel inde constat quòd dare difficilius est, vtpotè in quo virtus versatur, accipere verò facile vt quod plerumque ex vitio est aut indigentia. Igitur haud dubiè est

Triplex genus bonorum.

Beatitudo in quo sita.

est beatius dare, quàm recipere. Constat verò ex dictis, non vtcunque neque vbicunque esse beatus, sed cùm agitur secundùm virtutem (ea enim dicebatur esse summa beatitudinis causa) cùm oportet scilicet, & vt oportet. Hæc enim virtutes omnes comitantur, siquidem cum prudentia coniunctæ necessario sunt. Talis autem largitio alios sanè augebit bonis, largitorem autem ipsum non spoliabit, neque miserum reddet. Rationem enim habet propriorum bonorum liberalitas Igitur liberalis largitionis extremum, non est bonorum vacuitas, sed abiectio potiorum, putà honestatis, & honoris. Neque recipiendi extremum est abundantia, cum quadam nota potiorum, & cum quadam illiberalitate. Quapropter ij, qui bene de rebus sentiunt, beatiores iudicant eos, qui largiuntur, quàm qui recipiunt. Atque hac ipsa causa censet Arist. plus amare eos qui beneficia conferunt, quàm in quos sint collata, vtpote maius inde bonum consequuti. Ita etiam à parentibus amari filios, plus quàm redament. Contrà qui receperint, citiùs recedere ab amicis, quàm qui largiti sint, quòd scilicet amissa vtilitate, nihil illis restet in amicitia præter illiberalitatis memoriam: his verò restet semper suauis recordatio benefactorum At dices, non ergo omnis largitio commendatur præ receptione, sed ea tantum quæ liberalis est Multæ autem largitiones sunt pessimæ, quæque in summam miseriam ipsos largitores adigunt. Certè laudari dicique beata non potest, nisi ea quæ sit studiosa largitio. Neque dubium est, honestius esse recipere ab amicis, ne illis videaris intractabilis, & ex arte honesta mercedem, vt familiam nutrias, quam dando sicariis, aut meretricibus, patrimonium perdere. Sed oportet vt aliis omnibus in rebus, æqualitatem comparationum seruare conferréque studiosa cum studiosis, & praua cum prauis, eritque ita generatim atque omninò, beatius dare quàm recipere. Nam & liberalis qui largitur, beatior est multò, eo qui recipit mercedem iustam, & prodigus est minùs malus, quàm auarus, vt idem Arist. multis argumentis probat cap. 1. quarti Ethicorum ad Nicomachum. Quorum hæc sunt præcipua, quòd prodigalitas prodest multis, auaritia nulli: quod curari facilius potest, idque multis de causis, & quia propinquior est liberalitati, cum habeat communem cum ea voluptatem dandi, & dolorem recipiendi, & quia ipsa seipsam curat, consumens suas facultates, sine quibus largitio cessat. Auaritia verò pecunias cumulans, seipsam auget, curatur etiã ætate prodigalitas; auaritia crescit senectute. Itaque prodigalitas his causis minùs mala esse probatur, quã auaritia. Quod quidẽ vt exactè consideretur aliqua

Largitio liberalis.

Prodigalitatis & auaritiæ comparatio.

indiget animaduersione. Non enim omninò, neque semper ita habet. Nam sunt vtriusque vitij multi gradus. Et siquidem prodigus, qui sua omnia, sibique necessaria distribuit, etsi non omninò indigus, deterior adhuc qui talibus largitur sua & aliena, aliena scilicet rapiens, vt det quibuluis; omnium pessimus, qui consumptis iam propriis, rapit aliena, tribuitque indignissimis. Porrò auarus est, qui non largitur ex suo pro modo suarum facultatum, multò autem magis, qui penitus largitur nihil; magis adhuc, qui retinet sua & aliena: omnium pessimus, qui sibi etiam denegat necessaria ad victũ & aliena quacunque ratione arripit, atque omnia congerit. His ita positis, constat quosdam prodigos deteriores esse quibusdam auaris. Si tamen pares paribus gradus cõponas, stant adhuc argumenta quibus efficiebatur, prodigum minùs malum esse, quam auarũ, atque adeo beatius esse dare quàm accipere, quia in bonis melius, in malis minus malum est. Euenit autem mox dubitare ex dictis, si liberalitas rationem habere debet suarum facultatum, atque ea cura deposita vitiosa largitio sit, quo pacto consultum esse possit cuipiam, vt vendat omnia quæ habet, & det pauperibus, quod tamen scimus Dominum consuluisse cuidam (Marci 10. & Lucæ 18.) atque adeò in initio nascentis Ecclesiæ ab omnibus solitum fieri Hierosolymis? tametsi enim hi conferebant in indigentes & dignos, tamen suarum facultatum rationem non habebant, cùm darent omnia. Quod tamen necessarium esse ad veram liberalitatem indicauimus. Multò meliùs ad hæc intuenti videri possit consilium Tobiæ, qui cap. 4. ad filium dixit, *Ex substantia tua fac eleemosynam, & noli faciem tuã auertere ab illo paupere, ita enim fiet, vt neque à te auertatur facies Domini. Quomodo potueris, ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue, si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impartiri stude.* Hîc cõsiderare oportet conditiones simpliciter liberalis largitionis aut commutationis. Qui largitur enim, primam rationem habere debet sui, secundam eius cui tribuit. Sibi quidem cauere, ne auferat necessaria; alteri prospicere, vt tribuat vtilia. Ratio igitur quam suarum facultatum habere debet liberalis, eò redigitur tota, quam sibi sint necessaria, quę largitur. Cui ergo nulla bona necessaria sũt, omnia potest largiri sine vlla prodigalitate, modò rectè collata sint. Porrò qui commutat, id solùm videre debet, quid pro quo det, dans enim quod minus, pro eo quod magis eligible, vel simpliciter, vel saltem sibi errare non potest: imò quanto excessus maior, tantò prudentiùs aget. Tobias igitur sapienter consulebat filio, ne omnia, sed pro modo suarum facultatũ largi

Liberalitas beatissima.

largiretur, vt pote patrifamiliàs futuro, vxorique ac proli necessariò prospecturo: sapientiùs autem multò Dominus adolescenti, qui ad cœlibatum, & statum nullis indigentem vocabatur, vt se ab omnibus expediret, & primum perfectæ virtutis faceret gradum, pauperibus tribuendo. Eorum etiam qui in initio nascentis Ecclesiæ, prædiorum pretia ponebant ad pedes Apostolorum, est eadem ratio. Nam etsi vxores habebant, & filios, transferebant tamen ad aliam viuendi formam, ad communionem scilicet bonorum, in qua nulla esse poterat indigentia, vt nunc etiam qui cœnobia ingrediuntur. Porrò vtrique, & hi, inquam, qui relictis retibus sequuti sunt Dominum, commutabant bona hæc vilissima, & maximè caduca pro optimis & æternis, quæ verissima sapientia est, & beatissima liberalitas.

CAPVT LXXXIX.

De mundi fine egregia.

CAp. 3. epist. 2. Petri, ita scriptum est: *Adueniet autem dies Domini vt fur, in quo cœli magno impetu transibunt, elementa verò calore soluentur, terra autem, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur.* Deinde (paucis interpositis) *properantes in aduentum Domini, per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent: nouos verè cœlos, & nouam terram, & promissa ipsius expectamus.* Hoc idem videtur esse quod Ioanni reuelatum est 21. Apocalypsis, vbi inquit: *Et vidit cœlum nouum, & terram nouam. Primum enim cœlum, & prima terra abiit, & mare iam non est.* Quod idem reuelatum anteà erat per Esaiam cap. 65. his verbis: *Ecce enim ego creo cœlos nouos & terram nouam, & non erunt in memoria priora.* Dauid quoque in Psal. 101. dixit: *Opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur, tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* Dominus quoque in Euangelio dicit: *Cœlum & terra tansibunt, verba autẽ mea non transibunt.* Multa alia sunt oracula, quæ nobis indicant mundũ hunc, quem conspicimus mutandum esse, atque formam aliam longè præstantiorem subiturũ, tunc scilicet, cùm cessabunt ortus, & interitus rerũ cessantibus motu, & tempore. Plerique nolunt intelligere, mutãdas esse naturas & formas corporum cœlestium, & elementarium, sed motũ cum quiete commutandum, & tempus cum æternitate, manentibus tamen eisdem formis, & essentiis, atque ob has tam insignes

mutationes quas subibunt, dici mutanda faciendaque noua. Itaque permansura in illa æternitate, Solem, Lunam, & Astra, & hos ipsos in quibus nunc sunt orbes, nullas autem circumuolutiones eorum futuras. Veniunt autem in hanc sententiam, primùm quidem, quoniam non videtur esse necessarium, hos cœlos, & hæc elementa deleri, vt creentur alia denuò, sed si quàm maximè oporteret, satius esse, hæc reddi speciosiora, adiicíque illis decorem manente substantia. Cùm præcipuè dictum sit ab Eccles. c. 3. (quod cum Platonico dogmate maximè consonare anteà indicauimus.) *Didici, quod omnia opera, quæ fecit Deus, perseuerent in perpetuum.* Cùm ergo cælum, & elementa ab initio facta sunt ab ipso Deo sine vlla causa secunda, videtur oportere, vt perseuerent in æternum. Deinde Petrus dicit cœlos ardore esse soluendos, terram autem, & quæ in ea sunt exurenda. Cœlorum autem substantia non est vstionis, neque verò alterius alterationis capax. Alioqui quid prohiberet multò iam anteà exarsisse, si eorum cauitas plena est igne, & illi adeo rapidè mouentur, & Solis fulgor eum vndecunque attrahit? multò minus intelligi possit cœlum præ ardore dissipandum, siquis ponat cum Ambrosio, Isidoro & Basilio, cœlestia corpora ignea esse, ne autem ardore soluantur prohibere aquas quæ supra cœlos sunt. Nam si ardore soluenda sunt illa corpora, nihil sunt minùs, quàm ignea. Ardor igni non potest esse alienus, neque corruptiuus magis quàm aquæ frigus. Perinde ergo sit dicere, ignea corporea calore soluenda, ac si diceres aquam frigore absumendam. Quin potiùs oporteret corpora illa pertinere ad aquam, & frigore esse concreta modò: nam quæ concreta sunt frigore, soluuntur calore, quæ calore humore. Non videtur ergo consentaneum, cœlestia corpora calore, neque vlla alia virtute elementari corrumpi posse, sed vt Aristot. sensit, ac nunc omnes consentiunt esse incorruptibilia & inalterabilia ac proinde siquis ortuum & interituum rerum futuros finis est, sistenda priuandáque motu, ea figura qua deprehensa sint, in æternum permansura, non tamen mutanda secundùm substantiam, & naturam. Nihilominns maius aliquid mihi sonant illa oraculorum præscriptorum verba, mutandos cœlos, vt opertorium ipsos perituros, soluendos nouos creandos. Quapropter si quæ ratio inueniri possit, quam propositis argumentis pari probabilitate obiiciamus, in ea certè acquiescere æquum est. Videtur autem ex hypothesi probabilissimum esse, mundum hunc corporalem, quem conspicimus, periturum aliquando esse, ac pro illo alium longè præstantiorem denuò creandum. Scilicet, hæc series ortuum,

Cœli quomodo igne soluendi.

tuum & interituum in æternum duratura non est, sed cessatura aliquando, cessurusque motus quieti, & tempus æternitati. Alienum enim omninò à ratione est, corpora natura mobilia, quæque naturali impetu feruntur, vt cœlestes orbes in æterna violentia contineri. Nihil enim Philosophis certius quàm nullum violentum esse æternum. Cœlum autem cùm naturaliter feratur circulo, præter naturam, & violenter detineretur. Neque minor inferretur violentia elementorũ naturæ, si ea quoque quali nunc sunt natura durarent. Etsi enim corporibus suis ordine dispositis, naturalis succederet quies, esset tamen necesse, statim & illum ordinem & quietem interturbari actione mutua virtutum elementarium, nisi essent actiua passiuis proxima sine vlla actione: quòd nihilominus rationi repugnat. Quid enim posset eas illis inducias firmare, nisi à maiori virtute illata violentia? neque enim satis sit (vt quispiam fortasse putet) sublatam esse lationem, vtpote motum primum vt tolleretur alteratio. Est enim latio prior alteratione, nulla causa, quàm ob admotionem efficientis & recipientis. Si autem essẽt ordine posita, non solum propè essent, sed & contigua. Essent itaque omnia violenter detenta, & actione orbata, quo nihil absurdius, in illo præcipuè fælicissimo æuo, in quo oporteret omnia esse pulcherrima & propriam perfectionem cõsequuta. Verisimilius ergo multò est, corpora hæc cœlestia, & elemẽtaria quæ ad hanc velut rerũ genesim optimè cõparata nũc sunt, exacto toto tẽpore, & eleuatis successiuis mutationibus quasi toto iam negotio peracto, velut defuncta munere suo finiri atque alia pro illis longè pulchriora, & æternam illam requiem naturaliter expetentia, & secundùm se tota inalterabilia, creari denuò, quæ immutabilibus, & æternis subseruiãt, vt priora hæc nascentibus, & intereuntibus deseruiũt modò. Videtur itaq; inuenta optima ratio, qua quæ nunc sunt deleantur & illis eleuatis creentur pro eis alia, vt scilicet ad tam diuersos status res etiam diuersæ accommodetur. Neque obstat esse hæc corpora à Deo creata, vt deleri possint, non enim ab vlla naturali causa, sed ab ipsomet Deo qui creauit delẽda dicimus: neq; sanè in nihilum (non enim hoc dignũ censent Dei bonitate) sed in alia essentialiter perfectiora, in quibus horũ ipsorum perfectiones maneant eminenter demptis mobilitate cœlestium, & corruptibilitate elementarium, quæ imperfectionis sunt. Velut autẽ mutatio naturalis formæ in aliam perfectiorem, non vocatur interitus, sed ortus, vt cum ex embrione fit animal, ita neque mutatio quæ diuina virtute fit in substantiã præstãciorẽ, vocari debet annihilatio, sed creatio, alioqui limum ex quo Adã creatus

Cœlestia corpora his pulchriora futura.

tus est, annihilauit Deus, & costam Adæ ex qua Eua. Ita igitur dissoluere quæ fecerat non est à bonitate diuina alienum, mutando scilicet in potiora, in quibus priorum perfectiones maneant eminenter. Alioqui necesse esset in æterno illo, & fœlici æuo Equos esse, & Leones, & Vrsos ac reliqua animantia, quorum species æternæ sunt; etsi ortu, & interitu singulorum seruantur, sed omnia huiusmodi habent firmam æternitatem præcipuè in exemplari, deinde & in aliis rebus perfectioribus, in quibus sunt, vt trigonus in tetragono. Ita ergo animantia reliqua erunt in homine, & priora hæc corpora illis posterioribus, omnia autem in exemplari diuino. Hoc est quod mihi sonant illa verba Pauli, ad Romanos, *omnis creatura parturit vsque adhuc*, hoc est, in potentia est ad aliam perfectiorem naturam. Quod non solùm soluendos esse cœlos, sed ardore soluendos Petrus dicit, aliquantò videtur difficilius, & ob eas obiectiones quas antea scripsimus, & ob eam quã tetigimus modò. Nimirum quæ à Deo ipso per se ac sine causa secunda cõpacta sint, nõ posse ab alia causa solui, sed solũ ab eo ipso à quo sint coagmentata. Quæ igitur Deus ipse composuit vt cœlestia corpora, haud quaquam dissoluet ignis, neq; alia causa ipso Deo minor. Certè ita est, virtutem diuinam apponi necesse est, vt deleatur quod Deus ipse fecit, nõ igitur ignis delere, aut dissoluere cœlos poterit sua vi, sed diuina, quam Deus illi tunc, ad id ministerium exequendum apposuerit. Velut damnatorum corpora torquebit nõ corrumpens, ac multò magis, vt nunc torquet animas damnatorum. Nimirum corpore hoc natura violentissimo vtitur Deus ad actiones, quæ omnes naturæ vires excesserunt, aut igitur hoc modo ignis dissoluet cœlos, aut orbis mutationem inchoabit, totam hanc corruptibilium corporũ molem exurens, interimque Deus sua virtute demolietur cœlos, vt videatur tota mundi machina cõflagrare. Dicetúrque ita verè, per synecdochen, totus mundus igne perire, quia vrendus omnibus cõbustibilibus, mutationem recipiet. Complebitúrq; tunc quod Psalmo quadragesimo nono cecinit Dauid dicens: *Deus manifestè veniet, Deus noster non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tẽpestas valida.* Solùm igitur superest, de hypothesi, ex qua fluunt hæc cum probabilitate dicere. An scilicet, futurus aliquis ortuum, & interituum finis sit. Futurum autem esse videtur, facilè ex indicatis antea colligi posse. Indicatum enim est, mundum hunc æternum non esse, sed incœpisse aliquando, cùm anteà non extitisset. Indicatum quoque eum esse vnicum totum, pulchrum, & perfectum, ferrique totum in summum bonum, à quo creatus est. Creati verò mundi

Opera Dei nisi vt diuina solui non possunt.

mundi velut apicem & per quem in Deum feruntur omnia, esse hominem. Hunc enim esse propter Deum, & propter ipsum reliqua, atque animos hominum esse immortales. Ex his fit quod quærimus. Si enim mundus pulcher, ac perfectus est, necesse est omnia in illo esse mensura, numero & pondere, certis effecta. Nam neque magnitudo, neque multitudo actu infinita esse, neque intelligi potest. Quod autem infinitum potentia, deforme, & imperfectum est. Nam est id cui semper aliquid deest, constatque ea infinitas, ex nunquam finienda adiectione, quæ perfectioni est contraria. Nam perfecto, qua tale, nihil deest, nihil adiici potest. Cum igitur humani animi à mundi exortu continenter creentur in corporibus, atque separati permanent, si generatio hominum nunquam esset cessatura, illorum esset futura multitudo potentia infinita, quo nihil imperfectius, neque magis inconcinnum. Cùm præcipuè sit mundi pars, earum quæ cum corporibus habent aliquid commercij, præstantissima. Ad pulchritudinem ergo & perfectionem mundi spectat, esse certum numerum creandarum animarum, qui vbi perfectus erit, necesse est, aut easdem rursus redire ad corpora per palyngenesiam Pythagoricam, aut generationum naturalium esse finem: si autem generationum & motus, & temporis. Quantum igitur habet improbabilitatis illa Palyngenesia, tantum probabilitatis habebit finem habituram hanc rerum genesim. Sed ex ipsa humanæ animæ natura colligitur hæc ipsa assertio. Indicatum enim animam hominis id habere præcipuum præ formis corporum, quod est separabilis, idque singulare præ omnibus substantiis incorporeis, quod est etiam actus corporis. Itaque est pariter substantia incorporea sine corpore potens existere, vt Angelus Dei, & actus corporis, vt forma alia quæuis. Igitur & cum est in corpore, potest separari, & cum separata, expetet vniri. non sunt igitur sine corporibus in æternum victuræ. Alioqui quod corporibus cœlestibus, & elementaribus timebamus, eueniret animabus, vt scilicet, æterna priuatione rei naturaliter expeditæ teneretur. Quod tantò longiùs à ratione abest, quanto vacuitas cum sensu miserabilior est quàm sine illo. Verisimillimum ergo est illas sua corpora aliquando resumpturas. Si ergo naturalis palyngenesia impossibilis est, superest, vt sit alia longè superior, quæ diuina virtute peragatur. Nõ autem vt naturalis virtus proferet aliam post aliam regenerationem, quasi generationem pristinam ordine repetens (successio enim hæc impotentiæ naturalis est) sed vnam totámque omnium simul efficiet palyngenesiam, tunc scilicet, cum perfectus earum erit

Generationes finiendæ.

Anima in æternum victura.

ratio proportionis ad alias intelligentes substantias exiget. Si quando igitur animi omnes sunt sua corpora resumpturi, certè postquam separati sint omnes. Separati autem esse omnes, non poterunt, antequam finis sit nascendi. Necesse est igitur nascendi finis aliquando futurus sit, atque ideò & mouendi, & temporis. Hinc autem fiebat, vt & cœli & elementa essent in alia corpora præstantiora abitura. Verè igitur tota hæc mundi moles peritura est: ac pro ea alia longè pulchrior creanda, nullis mutationibus idonea, sed domus æternitatis futura. Quapropter omnia oracula quæ æternitatem corporum, quæ nunc sunt videntur asserere, & immutabilitatem vsque ad mundi huius finem, intelligi debent. Quale est illud Psal. 148. *Quia ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Statuit ea in æternum, & in sæculum sæculi, præceptum posuit & non præteribit.* Et illud Psal. 92. *Etenim firmauit orbem terræ, qui non commouebitur.* Nimirum Ecclesia Catholica semper proclamat: *Dies illa in qua cœli mouendi sunt, & terra.* Itaque vsque ad mundi finem stabunt hæc qualia nunc sunt, nullam sentientia mutationem naturalem, tunc autem deleta, mutabuntur in alia noua & pulchriora.

Mundus nouus.

CAPVT XC.

Aqua tepida ad vomitum inuitat.

APocal. cap. 3. *Vtinam frigidus aut calidus esses, sed quia tepidus, neque calidus, neque frigidus, incipiam te euomere ex ore meo.* Res est Medicis omnibus notissima, & confirmatissima experimento, tepida omnia vētriculū subuertere, frigida verò aut calida retineri multò meliùs. Vsque adeò, vt sola aqua quæ per sese nullam vim vomitoriam habet, ea solùm causa, quod tepida bibatur, vomitum moueat. non omninò segniter. Huius rei causa est, quod tepidarum rerum tactus blandus, placidus, ac laxans est. Quod apertè indicant medicamēta, propriè anodina, à soluēdo dolore vocata, quæ tepidi caloris sunt, quia immoderatiùs frigida, & calida vtraque mordent, frigida quidem, quia contrahendo exasperant, calida quia pungunt, & ad vtrorumque tactum contrahuntur partes; ad tepidum autem blandum & suauem, laxantur, atque extenduntur, non aliter atque animalia affixa, aut crusta tecta, quæ videmus, quæcunque causa doloris accedat, siue mordens, siue pungens sese contrahere, perfusa verò tepida, seu ad Solis moderatum calorem, distēdi. Ita faciunt spōte naturæ ventriculi partes. Cum verò primo occursu cum quadam voluptate id accidat partibus mos ea

tactus vertitur in tristitiam, & anxietatem, ob quam accidit abominatio, & vomitus. Nam ventriculus bene constrictus, atque corrugatus circa cibum, aut potum, continet illum sine molestia, & nullam offensam ab ea sentit. Si verò laxatur, dimittit, qui dimissus ponderi est ac molestiæ. Non aliter ac manus laxata euertitur ab eodem pondere, quod firmiter constricta facilè sustentaret. Itaque eandem passionem afferunt ventriculo tepida, etsi aliqua vomitoria non sint facultate, quàm quæ sunt per sese, & propria potentia talia. Horum enim quædam, qui sunt laxantia, & emollientia, sunt etiam vomitoria, vt oleum & omnia quę sine sale sunt pinguia: quædã sunt malignitate quadam abominabilia, vt agaricus, Turpetum, & Ellebotus, & succus Raphani. Vtraque verò etsi longè diuersa ratione, faciunt ventriculi in quem ingeruntur laxitatem saltem secundùm fibras obliquas, quæ subseruiunt retentioni. Transuersæ enim & quæ seruiunt expulsioni constringuntur, insurgente virtute partis in id quod molestum ei est. Similem huic etiam passionem facit tactus rerum tepidarum. Fibras obliquas laxat per se ob blandum sensum, trauersas per accidens facit constringi ad exemplum, quod quia male continentur, grauat. Vt ergo famem non mouet sola penuria & succus ab habitu corporis excitatus, sed quæcunq; similem faciunt in ore ventriculi corrugationẽ vt acida: ita abominationem contraria ei appetitui in quo famẽ ponimus, efficiunt non solum quæ abominabilia per se sunt, sed & quæ quacunque ratione laxari illud faciunt, in quibus sunt quæ accipiuntur tepida, præcipuè verò quæ liquida. His enim accedit fluctuatio, quæ non parũ facit ad vomitionem. Ex hac calidorum, frigidorũ, & tepidorũ proprietate accepit Spiritus Sanctus allegoriam transferens ad hominum mores, dicensque: *vtinam frigidus aut calidus esses, sed quia tepidus es, & neque frigidus, neque calidus, incipiam te euomere.* Quæ verba sunt Dei ad hominem improbum, possuntque Theologicos sensus recipere, mei verò muneris solùm sit, ea Ethicè interpretari, vt id vnde allegoria accipitur sũ interpretatus Physice. Cõstat nomine frigidi & calidi non intelligi contrarios affectus, inter quos si tepiditas, vt mediocritas quædam nihil admittens nimium. Nam vt in 2. lib. Ethicorum Arist. monstrat, virtus quæcunque atque adeo virtus omninò in mediocitate consistit, inter excessum, & defectunt constituta: vitia verò consistunt in extremo. Si igitur calidi, & frigidi nomina extremos affectus significarẽt, & tepiditas eorum mediocritatem videretur virtus præ contrariis vitiis vituperari, quod consentaneum non est. Ob hanc obiectionem plerique

Agarici malignitas.

Virtus in mediocritate persistit.

plerique calidorum, & frigidorum hominum nomine, intelligi putãt optimos, & pessimos: tepidos verò vocari remissæ cuiusdam, & imperfectæ virtutis homines, hosque vituperari plus aliis, non quòd vtrisque sint deteriores, sed quod sua mediocritate decepti, minùs soleant resipiscere, & ad perfectam virrutem aspirare. Placet hoc non paucis: mihi verò non satis. Nã præter quàm quòd manifestum, meliorẽ esse conditionem hominum, qui etsi perspecta virtute non sint, neque vendiderunt omnia quæ haberent, vt pauperibus largirentur, sequuntur tamen temperatum quoddam, & mediocre videndi genus, seruantque mandata, quàm eorum qui sunt manifestè improbi: sed & ad proficiendum, ac ad resipiscendum à peccatis, sunt illi quàm hi paratiores. Nam si naturales ipsorum vires consideres, constat tantò cuique esse difficilius bene agere, quantò plus criminibus assueuit. Quandoquidem habitus omnis facilitatem parit, ita operandi & contrarij difficultatem habitus quidem virtutis facilitatem bene operandi, & secundùm rationem; vitiosus verò difficultatem, & quantò maior, tantò maiorem. Sin autem consideres auxilium quod diuinitùs accedit, id quoque constat tantò desiderari maius, quanto homo pluribus, maioribusque peccatis est implicatus, vel hoc solùm argumento, quòd ea auxilia morborum animi medicamina sunt, morbi autem maioribus maiores indigent. Tametsi ergo pessimi, & iniquissimi hominis iustificatio meritò sit Deo gloriosissima & cœlitibus iucundissima, vt scilicet medico & eius amicis reuocatio deplorati, eius tamen status nulli exoptãdus, neque imprecandus est; vt pote periculosissimus, & ex quo perpauci euadunt. Hæc igitur cùm ita se habeant, & Dominus particula exhortãdi vtatur, dicens: *vtinam frigidus aut calidus esses*, necesse est nomine tepiditatis, significari dispositionẽ quampiam animæ, quæ mediocritatis, & trãquillitatis cuiusdam speciem præ se ferat, re vera autem sit vitiosissima, dicaturque tepiditas ob apparentem pacem, vituperatur autem omnium maximè ob verissima & maxime latentia vitia. Quæ autem sit hæc dispositio, primò mihi videtur Aristot. explicasse 7. Ethicorum ad Nicomachum, continentis ac incontinentis, & temperantis, ac intemperantis rationes exponens, atque differentiam. Nimirum dicit intemperantiam, & incontinentiam (eadẽ est contrariorum ratio) circa eadem versari: nam speciatim ac propriè acceptis his nominibus, versantur circa voluptates tactus, & gustus, neque quidem circa omnes tactiles, sed solùm circa Venereas: itaque circa ingluuiem, & Venerem; translatiuè verò & latius patentibus nominibus, versantur

Continẽtis & incontinẽtis ratio.

circa

circa omnem dolorem, & voluptatem, atque vt est incontinens cibi, & potus & lasciuiæ, est etiam incontinens iræ, & cupiditatis diuitiarum, & honorum. In quocunque horum generum est perturbatio animi, & ipsum peccatum, & vitium per quod peccatur. Velut est ira, & vltio, & ipsum vitium animi, per quod homo sponte sua deliberat vlcisci. Non esse autem idem, iram & illud vitium, constat, quia multi etsi irascantur abstinent à vindicta, quia sunt probi. Est igitur virtus quæ obsistit iræ Cùm ergo ira & virtus illa non sint in eodem genere proximo, quia virtus est affectus in anima permanens, habitus scilicet, ira autem passio, constat præter iram esse vitium quoddam, illi virtuti contrarium, in eo qui irascitur, & cum deliberatione & sponte vlciscitur, aut vlcisci vult.

Cùm tamen sint hæc tria, ira, vindicta, & illud vitium, constat malignitatem per se non esse nisi in illo vitio. Nã vindicta potest esse bona, vt vindicauit Moses in fratres suos. Ira quoque: nam in satellitium rectæ rationis data est hominibus à Deo. Vitium verò nunquam potest esse bonum, quia est per se malum. Dicit ergo Aristot. temperantiam & intemperantiam versari circa actiones bonas, aut malas; continentiam & incontinentiam potius circa ipsas passiones, & perturbationes siue animi, siue corporis. Tẽperantia & intemperãtia circa quæ.

Animi dico, vt circa iram, gaudium, & cupiditates diuitiarum, aut honoris: corporis, vt circa carnis lasciuiam, seu pruritum, & cupiditates cibi aut potus. Temperans enim est qui etsi irritetur commoueatúrque, temperat à crimine: intemperans qui nõ temperat, vtcunque habeat circa irritationem. Incontinens verò aut continens, potiùs propter perturbationes dicitur. Est enim incontinens qui leuiter, & ob quæcunque irritamenta perturbatur, vt qui de quauis leuicula causa irascitur, aut prurit aut concupiscit. Itaque qui conspecta muliercula nõ se videtur posse continere, sed citra deliberationem mox irruit, ita verò aut irascitur, aut vtcunque aliter patitur, incontinens est. Continens contrà qui talis est, vt minus etiam quam homines solent perturbatur, quæcunque occurrant iritamenta: Ex his definitionibus constat, continentiam & incontinentiam quodammodo non esse virtutem, neque vitium, quia per se non versantur circa actiones bonas aut malas, sed circa passiones, quæ natura indifferentes sunt. Præterea incontinentia, & contrarium nascuntur sæpe ex cuiusque hominis temperamento, aut compositione, denique ex natura, ob quam neque laude, neque vituperatio dignus est homo; ob ea autẽ quæ sunt vera vitia aut virtutes, meritò vituperatur quis, aut laudatur. Continẽs & incontinẽs quis.

Verbi

Verbi gratiâ, culpa non eſt in ira, ſed in vindicta. Ita verò fugienda eſt, quia eſt animæ perturbatio, cum qua perdifficile eſt, à vindicta velle abſtinere. Per ſeſe autem culpa eſt, in vindictæ cupiditate ſpontanea & cũ deliberatione. Dixi verò incontinentiam quodammodo non eſſe vitiũ, neque cõtinentiam virtutem, quia quodãmodo etiam ſunt. Sæpe enim illi naturali, ſiue impotentiæ, ſiue potentiæ, admiſcetur aliquis voluntarij. Vt qui facilè iraſcitur, non tamen omninò pœnitet leuiter admiſſæ iræ. Is enim iam non merã habet incontinentiam, ſed intemperantiæ etiam aliquid & vitij quatenus vult, & delectatur. Ita etiam continentia quæ non venit ex natura, ſed hac repugnante, vſu temperata eſt, timore Dei aut amore, ea maxima temperantia, & eximia virtus eſt. Itaque ſignum incontinentiæ meræ, & quæ nihil habuit culpæ, eſt, mox à ſedata pertubatione pœnitentia vera conceptæ perturbationis. Contrà ſi quis incontinenter eſt iratus, poſteà verò illum perturbationis non pœnitet, ac multò magis, ſi quem iratus læſit, euidenti argumento eſt aliquid ibi fuiſſe vitioſæ voluntatis, & culpæ. Cum igitur quiſpiam iratus eſt, quãtumuis vehementer, nullũ tamen læſit aut non ſponte, & cum deliberatione, & illũ citò incontinentiæ illius pœnitet, in nulla culpa eſt. Quod apertè ſatis inſinuant illa verba Pſalm. 4. *Iraſcimini & nolite peccare, quæ dicitis in cordibus veſtris, & in cubilibus veſtris compungimini.* Quaſi dicat, cùm iraſcimini (id quod natura hominibus ineſt) nolite peccare, id eſt, opere exequi, aut cum deliberatione velle, ea quæ in cordibus veſtris dicitis cùm eſtis irati, quæ ſcilicet, comminamini, ſed ab iniuriis temperantes poſteà in veſtris cubilibus, vbi ſedari conſueuit hominum animus, compungimini, & pœnitentiam agite conceptæ iræ. Ita enim ob naturalem quidẽ debilitatem egeritis incontinentes, non eritis autem in culpa. Ex his quæ dicta ſunt, conſtat, temperantium, & intemperantium poſſe eſſe quatuor modos. Nam poteſt eſſe quis temperans ſimul, & continens, qui ſcilicet minùs perturbatur quàm homines ſolent, ſimúlque à peccatis abſtinet. Poteſt etiam eſſe incontinens, ſed temperans, qui etſi ob naturale rituum, aut inueteratam cõſuetudinem eorũ quibuſcum vixit, vt domus, aut vrbis, aut gentis facilè irritatur, à committẽdis peccatis abſtinet, cùm locum deliberationi paſſio concedit. intemperantium quoque ſunt duo modi. Nam poteſt eſſe quis ſimul incontinens, & intemperans, qui quacunque occaſione perturbetur, & quiduis opere exequatur, non primo ſolùm impetu, ſed etiam poſtquàm deliberandi tempus aliquod nactus eſt, neque eum facti pœnitet; poteſt etiam eſſe

Quatuor modi tẽperantiũ & intemperãtium.

esse intemperans, etsi non sit incontinens, qui scilicet, non admodum permouetur, neque irritatur in occasionibus; imperturbatus verò, & citra irritationem, nihilominùs committit peccata. Horum quatuor duos quidē constat studiosos esse, temperantes scilicet siue continētes etiam sint, siue secus. Atqui etsi multitudini videntur esse meliores longè, qui continentes simul sunt & temperantes, reuera tamen non semper ita est, sed tunc solùm, cùm continentia meditatiōne virtutis comparata est, aut, incontinentia culpa est contracta. Si enim tam continētia, quàm incontinentia naturalis est, aut gentilis, melior multo est temperatus incontinens, quia longè maioris difficultatis est, cum ea incōtinentia temperare; difficultas verò nulla sua culpa orta est. Duos alios constat esse vitiosos, & prauos intemperantes, scilicet quorum ij qui simul sunt, & incontinentes, vulgò videntur esse deteriores, reuera autem sunt tolerabiliores Reliqui enim qui scilicet sine incōtinentia sunt intemperantes, omnium sunt pessimi, idque multis de causis. Primùm quidem, quia quò quis cum minori perturbatione, eò peccat cum maiori libertate, & deliberatione. Passio enim libertati detrahit, adeò vt nonnunquam in ipso primo impetu omninò tollat. Cùm igitur malignitas in libertate operandi cōsistat, malignior sit is, quā is, qui sine perturbationibus trāsgreditur nihilominùs rectæ rationis fines. Atque vt dicitur Eccles. 19. *Melior est homo qui minuitur sapientia, & defisiens sensu in timore Domini, quàm qui abundat sensu, & transgreditur legem Altissimi.* Is certè de quo dicitur Prouerb. 3. *Quasi per risum stultus committit scelus.* Deinde, & quia est insanabilior, idque etiam multis de causis. Primùm quia [illegible] medela, vt idē Aristoteles loco citato apertè dicit, pœ[illegible] est, hunc verò rarò facti pœnitet qui cùm peccauerit imperturbatus, in eadem voluntate persistit. Deinde, quia [illegible] non agnoscit propriam culpam, sed eadem causa, qua vulgò videtur minùs malus quàm incontinens, sibi videtur etiam esse bonus. Adeò vt dicat Arist. 2. magnorum Moralium cap. 6. in [illegible] corruptum esse principium, hoc est rationem & mentem, eoque in prauis: rationem aliquam magni boni coniectare, velut Dionysius, Phalaris, & Clearchus, haud dubiè immaniter peccantes, illustria facinora coniectabant. Neque enim per iram ea semper patrabant, sed plerunque per errorem talem; multi etiam mulieribus abutuntur non per amorem, neque verò admodum per pruritum, sed per licētiam, & corruptionem principij, quapropter neque peccata sua satis agnoscunt. Nam perturbationes, vt ira, & lentigo, & reliquæ cupiditates, manifestæ

Intemperantium vitia.

Peccatorum cognitio.

festæ admodùm passiones sunt, & ei qui patitur, & intuentibus. Peccata verò sine perturbationibus latent, quia nullam per sese sensibilem notam præstant, cùm præcipuè non finiuntur in extrema opera. Hinc nascitur tanta illa difficultas agnoscendi peccata, quæ Dauidem in illa verba fecit prorumpere: *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me Domine.* In hos igitur quos omnium esse pessimos dicit Arist. optimè quadrant illa verba capitis duodecimi Prouerb. *Via stulti recta in oculis eius.* Quomodo igitur curationem quæret, qui se putat bene valere; est itaque hic pessimus, & quia re ipsa malignior, & quia incurabilior, deinde & quia inexcusabilis; non enim habet perturbationes quas causetur, sed ob solum legis & virtutis contemptum, quasi nihil intersit ita, aut aliter agere imperturbatè, ac proinde inemendabiliter peccat. In hoc genere sunt simulatores, & callidi, parati scilicet ad proditiones fratrum vrbium & regnorum, qui (vt dicitur Iob. 16.) prouocant iram Dei: Nam vt dicitur Prouerb. 12. *Qui statim indicat iram suam fatuus est* (nimirum vt Aristot. indicat cap. decimo septimi Ethicorum) *incontinens non potest esse prudens, qui verò dissimulat iniuriam,* (vt scilicet vlciscatur melius) *callidus est.* In hoc etiam genere sunt hypocritæ qui speciem virtutis præ se ferentes, alios primùm, deinde & seipsos aliquando seducunt. hos vocat Sanctus Spiritus tepidos, quia neque boni sunt, neque conspicuè mali, cùm reuera sint omniũ pessimi. hos euomit Deus, atque à se reiicit & indurat, traditque non rarò in reprobum sensũ. Ergo inquit, *vtinam calidus, aut frigidus esses,* hoc est, bonus, aut apertè malus, & perturbationis plenus, vt iis sedatis ageres pœnitentiam, ac resipisceres. *sed quia tepidus es.* hoc est sub specie boni iniquus & impœnitens, & legis contemptor, *incipiam te euomere,* velut qui tepida deglutierunt iuscula. Tu autem Domine miserere nostri.

Peccatorum cognitio.

Pessimi qui.

Hypocritæ pessimi.

CAPVT XCI.

Capite 21. Apocalypsis. *Ego sum α, & ω, initium & finis,* quæ eadem verba repetuntur cap. vltim. addditis his duabus voculis, *Primus & nouissimus,* quæ ad Philosophiam non videntur pertinere, sed grandius aliquod continere arcanũ fidei, quæ est Domini nostri IESV CHRISTI. Priora illa à Deo prolata, rationẽ mihi videntur habere naturalem, & cõsonare

Deus principiũ & finis.

nare cum illis 16.cap. Prouerb. *Vniuersa propter semet ipsum operatus est Dominus.* Itaque est Deus vniuersorum principium & finis, quia ab ipso & propter ipsum facta sũt. Ab ipso quidem facta esse omnia super caput primum Geneseos, quod huius operis est primum, firmissimis, vt mihi videtur, argumentis est indicatum. Superest vt qui in principio, principium esse rerum ostendimus, iam nunc in fine, finem esse indicemus. Erunt autem nobis hîc positiones, quæ illic sunt indicatæ, nimirum mũdum hunc vniuersum factum esse, neque ab æterno extitisse, factumque ab vno quodam principio quod æternum, vnicum, simplicissimum, idemque potentissimum, sapientissimum, & optimum, pulcherrimumque. His positis, fit, illum mundi opificem sui ipsius gratiâ fecisse vniuersa, esseque & principium à quo omnia, & finem, cuius gratiâ effecta sunt. Nam aut fecit mundum alicuius gratiâ, aut temerè. Operari autem temerè non cadit in sapientem, fecit ergo alicuius gratiâ. Id verò cuius gratiâ aliquid fit, melius esse debet quam ipsum quod fit, vt sanitas quàm medicina, & habitatio quàm domus. Boni enim gratiâ fiunt, quæcunque alicuius gratiâ fiunt, à causa non errante, & ipsa ratio finis, est ratio boni. Igitur id cuius gratiâ Deus fecit vniuersa, melius est vniuersis quæ facta sunt, non factum autem nihil est præter ipsum Deum. Ipsemet igitur est finis, qui & principium. Dices fortasse, Deum cùm sit summum infinitumque bonum, esse etiam sibi sufficentissimũ, atque nullam boni accessionem posse recipere, ac proinde nullius gratiâ operari, cuius enim gratiâ operetur, qui nulla re indiget: atque si quàm maximè alicuius gratiâ, certè non sui ipsius, cùm nihil possit sibi comparare, sed gratiâ aliorum, vt fortè rerum ipsarum quæ fiunt, vt scilicet sint, quia res ipsas esse, quàm non esse, melius est illis. Itaque sit finis finiendi ipsum esse, sicut rei cuiusque generatio finitur in eius formam. Ita est profectò: res factæ sunt vt sint, sed hinc rursus efficitur, quod asserimus. Nam cur Deus voluit eas esse; annon quia melius erat, quàm non? esse igitur vt illis benefaceret. Sed cur voluit benefacere? an non quoniam bonus? igitur postremus rerum faciendarum finis, vt effector benefaceret, secundùm quod bonus est. Is autem finis est in ipso principio, sua gloria. Deus igitur ipse est finis vltimus rerum omnium. Dico vltimus, quia singularum rerum sunt singuli fines proximi, nam res ipsæ sunt aliæ propter alias, postremò verò omnia deuoluuntur ad vnum finem. Porrò eisdem argumentis quibus effectum est, vnicum esse rerum omnium principium, omniaque ab vno fluere efficitur vnicum etiam esse finem: nimirum ex vnitate & perfectione

vniuerſi.multò enim magis diſſoluit vnitatem & perfectionem multitudo finium vltimorum, & qui non ordine feruntur in vnicum, quàm principiorum. Eſſe enim & perfectio rei ex fine magis pendet, quàm ex vlla alia cauſarum. Neceſſe eſt igitur, ſiquidem mundus eſt vnus, pulcher, ornatus (vnde & nomen accepit) perfectus, vnicum eſſe rerum vniuerſarum finem. Vnicus autem, omnium non poteſt eſſe vlla rerum effectarum. Nā aut ipſius eſſet alius finis, aut nullus. Si nullus, ea res eſſet facta temerè, quod non minus eſt abſurdum, quā ita eſſe facta omnia. Sin eſſet alius, is alius eſſet vltimus finis omnium. Si enim eſt finis proximus eius, quod eſt finis aliorum omnium, eſt ſimpliciter vltimus omnium. Ille igitur, aut eſſet res creata, aut ipſe Deus; ſi creata, redit eadem dubitatio, & in infinitum ibitur. Neceſſe eſt igitur ſtare in fine increato, qui eſt ipſe Deus. Si igitur alia omnia facta ſunt propter hominem, ipſum hominem neceſſe eſt factum eſſe propter Deū, atque ordine quodam extitiſſe alia propter alia, poſtremò verò omnia propter Deum, vt prata irrigua propter pabula, hæc propter pecora, hæc propter hominem, hominem propter Deum. Igitur ſi mundum oportet eſſe perfectum, & vnum, oportet etiam ab vno principio fluere, & in vnum finem ferri. Non poteſt autem differre ille finis ab illo principio. Nā cùm indicatum ſit ſeorſum, neque principium, neque finem poſſe eſſe creatum; fieret vt eſſent duo æterna. Indicatum autem eſt anteà, quod & nunc ponitur, quod æternum, eſſe vnicum & ſimpliciſſimum: neceſſe ergo eſt idem eſſe vniuerſorū principiū & finem. Sed & ipſa forma aſpectabilis mundi, ob ipſam rerum neceſſariam concinnitatem, hoc idem indicat. Velut enim ipſum mundi corpus, quod conſpicimus, perfectiſſima figura, hoc eſt, circulari, eſt, & inceſſanter circumuoluitur, ita neceſſe eſt ipſam rerum ſeriem, non in rectum ferri, ſine fine, vt quæ imperfecta ſunt, ſed circulum imitari, finirique vnde cœpit. Nam quod huiuſmodi, eſt perfectum & infinitum. Perfectum quidem, quia finitum ſuo ipſius principio, infinitū verò, quia nullibi interciſum, & pendens, vt quod rectà producitur. Indicatum verò anteà eſt multis argumentis, caput quod de Philoſophia Pythagorea inſcripſimus, in hac vniuerſitate rerum, quæ ab æterno fluxit exemplari, quod penes Deum eſt ipſe Deus, concinnitatem habere perfectam, & ad ſe ſingula, & inter ſe, Arithmetica, Geometrica, Phyſica, & Metaphyſica entia, ex eaque concinnitate naſci mirabilē quandam perfectionem, quæ eſt ipſa forma & ratio vniuerſitatis. Eloquamur igitur iam, vt in libri calce decet, apertè principia & cauſas totius vniuerſitatis, & rerū ſingularum. Cùm ſint generatim

Homo propter Deum factus.

Quinque cauſarum genera.

neratim quinque causarum genera, efficiens, materia, forma, finis, & exemplar: vniuersitatis totius creandæ materia nulla fuit ex qua, siquidem ex nihilo est facta, nunc autem immanens materia sint eius partes: efficiens verò, & finis, & exemplar, est ipse Deus. Forma quidem eius non est Deus (etsi aliquibus veterũ id quoque visum est) forma enim, essentia, & quod quid erat esse rei, est, mundus verò non est Deus. Neque verò est anima mundi quam Plato inuexit, censens mundum animal quoddam esse perfectissimum, & sapientissimum. Nam ne animal quidem est, vt Aristot. multis firmissimisque argumentis ostendit, & omnium iam Philosophorum communis sententia est. Sed illa aptissima omnium ad omnia coaptatio, & ordinantissima concinnitas, quæ facit ipsam verè vnam ac perfectam, ipsa illius forma est. Est verò non accidentalis, vt lignorum, & lapidum dispositio talis est forma domus, sed substantialis, siquidem vniuersitas vna substantia perfecta est, vocarique potest illa, vniuersalis natura, quæ adeò est ipsum mundi esse, vt quin mundus deficiat deficere illa vnitas, & coordinationis appetitus nõ possit. Hinc fluunt omnes motus, & quietes, ac denique omnes naturales actiones & passiones, quæ communes æquè omnibus rebus sunt. Moueri scilicet, & quiescere, vtcumque expedit ad retinendam continuitatem, & rerum ordinem: velut quæ cuique rei sunt propriæ, fluunt ex cuiusque rei peculiari natura, velut calefacere, aut calefieri, refrigerare, aut refrigerari, durare, aut durari, mollire, aut emolliri, trahere, aut trahi, repellere, aut repelli, aut quiduis aliud eiusmodi facere, aut pati. Itaque vniuersitatis totius hæ sunt causæ. Singulæ autem res ab vniuersitate discrepant: primùm quidem, quòd eorum plurima habent materiam ex qua fiunt, non immanentem, quod vniuersitati repugnat. Nam cùm vniuersitas constet ex omnibus rebus creatis, nihil potuit esse ante ipsam quod in eius creationẽ insumeretur, alioquĩ fiens desineret esse vniuersitas. Quare vel ipsa ratio vniuersitatis exigit, vt facta sit ex nihilo. Aliarum verò rerũ, artificiales quidem omnes siue homogeneæ, siue heterogeneæ, fiunt ex materia immanente, & nulla (nisi per accidens, vt si fit ex arca mensa) desinente. hac in parte quodãmodo similes vniuersitati, vt lectus ex cedro, mensa ex nuce, arca ex pinu, statua ex ære, domus ex lateribus, lignis, tegulis & calce: nauis ex tabulis, trabibus, & ferramentis. Naturales verò, omnes quæ heterogeneæ, habẽt materiã vtranque aliã ex qua desinentẽ, vt animal fit ex semine aut ouo desinentibus, & ex carne, osse, neruo, medulla & pelle, manẽtibus, arbor ex nucleo disinẽte radice, cortice, ligno, fibrísque, manẽtibus. Ipsæ verò homogeneæ quæ

Materia immanẽtiæ & desinentiæ.

summè tales sunt, actu immanentem nullam materiam habent, nisi fortè potentia: fiunt verò aliæ ex aliis desinentibus, vt ex arena lapis, ex lapide rursum arena, accedente, & recedente humore. Discrepant etiam vniuersitas & res singulæ, efficiente & fine. Quòd vniuersitatis solus Deus est effector primus & proximus, & finis vltimus & proximus, quia inter Deum & vniuersitatem nihil potest interesse. Cùm vniuersitas sit omnia præter Deum. Singulorum verò sunt aliæ causæ effectrices, & aliæ finales proximæ, nisi fortè hominis, qui hac ratione videtur conuenire cum vniuersitate (ipse non alia ratione potiùs microcosmus nuncupatus) quòd propter solum Deum effectus est. Dico autem secundùm speciem. Nam in singulari cuiusque generatione fuit proximus finis, speciei productio. Itaque Deus est prima & vltima causa omnium, proximus verò effector vniuersitatis, finis tamen & vltimus simul & proximus vniuersitatis, & solus hominis secundùm speciem. Quod ad formam attinet nullum est discrimen. Nam & vniuersitatis, & rei cuiusque forma est sua ratio, & ipsum rei esse. Exemplaris causa eadem est vniuersitatis & rerum omnium secundùm speciem, vt hominis, equi, & bouis, putà Deus: singularum verò generationum non est causa vlla exemplaris. Neque enim α, ignis fecit β, ignem ad exemplar, sed naturaliter in nihil intuens. Homo quoque ab homine fit sine exemplari, sed naturaliter. Nam tametsi intuitus rei cuiuspiam, faciat id quod gignitur simile, vt de virgis Iacob differentes recepimus, causa non est in imitatione, vt cùm transcribitur aliquid ab exemplari, sed in similitudine quam cogitantis anima induit, vt illo loco explicauimus. En finis totius Philosophiæ naturæ, cognitio scilicet causarum, quæ omnes cùm ad ipsum summum Deum deuoluantur, ipso existente, totius vniuersitatis & rerum in ea omnium α, à quo primo fluunt, vt à principio & exemplari, ω, in quem finem feruntur, constat, quàm recta via tendat, imò quàm proximè accedat naturalis contemplatio in Dei Optimi Maximi contemplationem. Qui, vt est mundi totus, fuerit mihi huius operis principium, sitque finis.

INDEX

INDEX RERVM, & Verborum.

Aqua

Dextri

Essentia

Hebraicæ

L

Pisces

FINIS.

SIMILITVDINVM AC PARABOLARVM QVÆ IN BIBLIIS EX HERBIS ATQVE

Arboribus desumuntur, dilucida explicatio: In qua narratione singula loca explanantur, quibus Prophetæ, obseruatâ stirpium naturâ, conciones suas illustrant, diuináque oracula fulciunt,

LEVINO LEMNIO,
Sacrarum Literarum studioso,
Auctore.

Paſchaſij OEnij Heicrucini in Authoris & operis commendationem Carmen.

VEnturo quotquot Medicus clariſſimus æuo
Sacrauit Genium conſtat habere libros.
Hic tamen imprimis docti ſuffragia cœtus
Promeritus, nullo fine ſuperſtes erit.
Res magnas, res difficileis, res denique ſacras
Eruit eximium candide lector opus.
Author enim ſyluas inter reptando ſalubres,
Cœleſtis Sophiæ largiter hauſit aquas.
Quando vel arboribus, vel humi ſerpentibus herbis
Acceſſit priſco tempore tantus honos?
Ecquis crediderit ſacri tot myſtica Verbi,
Clauſa ſub extremo cortice ſenſa tegi?
Si non aſſiduo diuinæ Pallados vſu
Lemnius occultas explicuiſſet opes.
Nullos inuoluet poſthac Labyrinthicus error
Flexibus ambigui, multiplicique via.
Seu per odorato veſtitos gramine colles,
Seu per frondoſum te iuuat ire nemus:
Non ſecus, ac Theſeus Ariadnes fila ſequutus,
Quò te cunque feres, hoc duce tutus eris.
Si iucunda igitur, ſi quæris idonea vitæ,
Hanc propera in ſyluam ferre ſubinde gradum.
Fatidicæ ſtirpes, leno quaſi Copia corn[illegible]
Paſcendis animis pabula læta [illegible]

IMIO

EXIMIO SVMMÆQVE virtutis ac dignitatis Viro D. Thomæ Thieldio, D. Bernardi in confiniis Antuerpianis ad Schaldam, Antiſtiti cum primis reuerendo, Leuinus Lemnius Medicus Ziriżæus ſacrarum literarnm ſtudioſis S. P. D.

QVum mihi nuper ampliſſimè deprædicaret virtutis tuæ decus, & mentis præſtantiam, Antiſtes ſpectatiſſime, Iacobus Suſius, vir, præter antiquæ nobilitatis inſignia, omni diſciplinarum genere excultiſſimus, cœpit illico animus noſter in tui nominis amorem ac venerationem incitari. Quis enim erga illum non afficiatur, qui in pacificandis optimatum diſſidiis, in dirimendis ſopiendiſque controuerſiis hæreditariis, de fundis, ac ſuburbanis prædiis ſingulari pollet dexteritate ac prudentia? Quis non vnicè illum diligat, veneretur, ſuſpiciat, qui inſtitutis erectiſque aliquot palæſtris literariis, artes ingenuas ac liberales diſciplinas fouere non deſinat? qui rebus tam exulceratis, tantiſque opinionum diſſidiis diſtractis ac diuulſis ſana conſilia adhibere curat, ac propoſitis præmiis, doctos quoſque ad concionandi munus exſtimulare, quo famelica ac diſſipata multitudo ſalutaris doctrinæ pabulo ſaturetur, mentéſque aridæ ac ſiticuloſæ verbi Dei irrigatione reuiuiſcant ac reficiantur. Nullum profectò excogitari poteſt opus, quod plus ſolidæ laudis promereatur, & quod humano generi ſit vtilius, magiſque frugiferum aut ſalutare. Quocirca excogitatum eſt à me argumentum, vir præſtantiſſime, tuæ dignitati aptum, tuoque tam ſalutari inſtituto accommodum, quo omnibus innoteſcat laudatiſſimus tuus iſte conatus, ac longè latéque propagetur nominis tui honos, tuoque exemplo complures ad illuſtrandam fouendamque

uendamque religionem Christianam, ac sincerum Dei cultum stabiliendum exstimulentur. Eo autem magis gratum acceptumque Amplitudinis tuæ munusculum hoc literarium fore confido, quod tale quiddam à nullo hactenus tractatum sit, ipsaque rei narratio non minus habeat vtilitatis quàm oblectamenti. Tametsi non defuturos ominor, qui vbi conspexerint Medicum tractare argumentũ Theologicum, confestim exclament, Ne sutor vltra crepidam, tum id, Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

Quod Medicorum est

Promittunt Medici, tractant fabrilia fabri. Flor.lib.2 epist.1.

Verùm hæ voces non sunt tanti, vt ab harum rerum tractatione non deterreant, quam par sit vt omnes qui Christo nomen dederunt, ea consectentur, quæ maximè salutaria sunt, illiúsque doctrinam cumprimis illustrent. Quod præter alios spectasse obseruo virum illustrem Ioachimum Hopperum Iurisconsultum, Hispaniarum Regi Philippo à consiliis secretioribus, in enarrando Decalogo. Quamobrem non decet id mihi fraudi esse, quam sacrosancta religio à Regibus etiam atque magnatibus (quorum plerique non semper res prophanas tractant) exculta sit ac popagata, diuinóque afflatu in commentarios redacta. Documento sunt Abrahamus, Isaac, Iacob, Moses, Dauid, Salomon, Esdras, à quibus primùm profluxit ac dimanauit cultus & doctrina cœlestis, ac cùm scripto, tùm viua voce posteris per manus tradita. Eo autem minus vellicari, aut arrodi meretur nostra hæc lucubratio, quòd pro dimidia parte sit professionis Medicæ. Siquidem ad Medicum potissimè spectat herbarum tractatio, etsi qua ex his sumitur Metaphora, Similitudo, Exemplum, Comparatio, non alienum est ab eius professione dilucidè ea explinare. Quum autem professores sacri minus fere exercitati esse soleant in herbarum cognitione, ac vix vulgatas passimque obuias herbas cognitas, perspectasque habeãt, fieri nequit, vt omnia exactè

atque

atque ad amussim perspiciant aut interpretentur, suáque dignitate singula exornent, destituti notitia stirpiũ, aut minus explorata earum natura. Quocirca boni consulet æquus rerum æstimator nostram hanc qualemcunque industriam, cum ea tractem quæ magna ex parte ad Medicum spectãt, quem naturæ inuestigatio, cui sedulo incumbit, ad contemplandas etiam res diuinas erigit, ad Opificis notitiam eiúsque amorem atque admirationem inflammet. Spero autem candidum Lectorem minus alienum futurum erga opusculi huius autorem, vbi eius gustu se expleuerit, ac nonnihil fructus ac commodi ex illius lectione conceperit. Hac enim commendatione Genium consequi libri solent, ac plausibiles esse, summáque auiditate à studiosis expeti, præsertim vbi viri alicuius excellentis patrocinio in lucem prodeunt. Quæ res hoc apud me effecit, Antistes cumprimis obseruande, vt passus sim hoc nostrum commentariolum tuis auspiciis tuique nominis fauore in vulgus efferri, multorúmque iudiciis ac censuris subiici. quod vnum nonnunquam viros quãlibet eruditos ad lucubrationum suarum editionem retardare solet ac remorari. Quis est enim ea dicendi peritia imbutus, eaque rerum cognitione instructus, vt censores passim tam rigidos Aristarchos, tam oculatos non pertimescat ac reformidet? aut quis sua scripta omnibus approbare, omnique ex parte calumniam abs se depellere posse confidat? præsertim in argumento quod detegit vitiat erroréſque hominum qui ferè salutaria monita respuunt, eósque aut odio prosequuntur, aut vellicant, qui illis ad virtutem, ad decus, ad probitatem, ad sinceram religionem sunt incitamento. Quod ipsum nusquam non deplorãt sacri vates iis locis quæ illustranda suscepi, qui in eo toti sunt, omnẽque suam operam atque industriã conferunt, vt cum omnes, cum illos potissimè officij sui commonefaciãt qui Ecclesiastico munere funguntur, ac diuinis ministeriis sunt addicti, quo subditis absolutum virtutis ac pietatis exẽplar exprimant, summoque studi

dio enitantur, ac rationem ineant, quæ collapsæ atque inclinatæ Religioni medelam adferre queat, eamque erigere atque instaurare. Illorum enim interest ac munus delegatum exposcit, vt deuias balantesque ac dissipatas oues ad Christi ouile dirigant, atque ad saluberrima cœlestis doctrinæ pascua reducant, vt egenis ac calamitosis, omnique præsidio destitutis subueniant, atque illis aliquid solatij, nõnihil subsidij adferant, vt ingenuos ac bonæ indolis adolescẽtes, in quibus elucet ac se profert aliquod viuidæ erectæque ac generosæ mentis indicium, liberalibus disciplinis institui curent, quo aliquando Patriæ vsui sint atque ornamento: vt virgũculis maturis ac coniugio aptis dotem conferant, ne qua pudicitiam expugnari contingat, ac publice vt mercenarias prostitui. Hac enim ratione obtinebimus ne passim tot existãt validi errones ac grassatores nocturni qui aliena inuadant ac deprædentur, nec tot contaminatæ integritatis puellæ, quæ in lustris ac fornicibus extra legitimam vitæ societaẽ, corporis sui visum omnibus promiscue concedunt. Quod dedecus fœdaque vitæ consuetudo ne inter Christianos inolesceret, in fragile illum sexum in sua beneficia ac munificentiam liberaliter contulerunt veteres illi Ecclesiæ proceres, qui quod cæteris virtute morumque integritate praelucerent, ac subditorum vsibus commodisque sedulo prospicerent, Episcopi, Præsules, Antistites vocabantur, atque à paterno pioque affectu ac propensione in gregem suæ fidei ac tutelæ commissum, Abbates ac Cœnobiarchæ; sic vt dignitati & honori sollicitudo & cura cõiuncta esset. Consopiebãt illi tumultus ac dissidia quæ in magnũ Reipublicæ detrimẽtum erant euasura, refarserunt laceratam ac diuulsam ciuium ac popularium concordiam, omniaque reddiderũt trãquilla ac pacata: mitigabant Regum ac Principum irritatos animos, qui sinistris parumque auspicatis nonnullorũ consiliis inflammati, grauiora quàm pro æquitate, onera subditis inferre meditabantur. Quale exemplum editum est in Roboam Salomonis filio, qui cum in paternam hæreditatem

ſcitus atque inauguratus imperio, iuuenum potius quàm ſenum conſilio acquieſceret, florentiſſimum regnum abs ſe diuulſum alienauit. His ac pleriſque aliis præclaris virtutibus enituere veteris Eccleſiæ miniſtri, atque iis ſe potiſſimum exercuerunt in quibus ſitus eſt præcipuus Charitatis fructus, totiuſque pietatis ac religionis ſumma conſiſtit, vt Iacobus Apoſtolus palam teſtatur. Nam erigere operoſa palatia, magniſque ſumptibus extruere porticus, pauimenta, xyſtos, ambulacra, periſtylia, conuiuari lautius, ac magnifico ſplendidóque ferculorum apparatu, aut denique exquiſito cultu opes profundere, ſubleuādis tenuioribus deſtinatas, alienum prorſus eſſe decet ab illorum conditione, natura, moribus, quorum profeſſio atque inſtitutum frugalitatem ac moderatum rerum vſum exigit, ab omni luxu, pompa, faſtu, ambitione, ſtrepitu, aliaque mundana oſtentatione remotum. Hæc vir humaniſſime libere quidem, ac amanter ac ſincero affectu à me amplificata ſunt, quò plerique exſtimulentur, vt Spartam ſuam exornent, ſuamque minam aut talentum auctione conduplicent, illi, inquam, qui in clariſſima luce hominum verſantur, ac velut in totius orbis theatro conſtituti omnium ora atque oculos in ſe conuertunt. Sic enim futurum confido, vt qui nunc multorum animos abs ſe habent auerſos atque alienatos, ſibi magna veneratione ac reuerentia deuotos deuinctoſque experiantur. Eſt enim virtus vitæque integritas fauoris ac beneuolentiæ, totiuſque humanæ ſocietatis conciliatrix. Qua de re cum nuper in amœniſſimo tuo receſſu ſerio ſimus philoſophati, præſente clariſſimo ac Senatorij ordinis viro Nicolao de Voocht Iuriſperitiſſimo, ac multa vltrò citróque agitata ſint, non viſum eſt operæ pretium diutius huic argumento inhærere. Deus Opt. Max. cui, Chriſti fiducia, vota preceſque noſtras deferimus, te diu nobis ſeruet incolumem, ac tuos conatus promoueat, magnáque incrementa ac progreſſus conferat. Zirizææ ex Muſeo noſtro Nonis Maij, Anno M. D. LXVI.

Cap. 1.

Honor virtutis præmium.

Amplissimos Reges ac sacratissimos vates herbarum cognitione exactè fuisse imbutas, desumptæ ab iis tot Metaphoræ ac Parabolæ declarant, quæ hîc spectandæ exhibentur.

CAPVT I.

PRæstãtissimos Reges ac magnanimos illustresque Heroas in ipso etiam armorũ strepitu tumultúque bellico, studiosè olim excoluisse rem Herbariam, ac stirpiũ cognitione cum primis fuisse delectatos præter veterũ historias, Bibiliorum codices abundè testantur. Cum enim harum rerum inuestigatio, amœnissima varietate exornata sit, nec minus habeat vtilitatis, quàm oblectamenti, non visum est Regum amplitudini, nec imperatoriæ maiestati indecorum, huiusmodi occupationibus distineri, præsertim vbi ab vrgentissimis negotiis, ac functionibus publicis respirare, atque aliquid sibi laxamenti impetrare licuit. Hac enim cùm animi, cùm corporis cultura non minùs celebris facta est illorum memoria, non minùs illustratus nominis splendor & magnificentia quàm rebus aliis præclarè gestis, aut hostibus vel subactis, vel ad internecionem deletis. Sic Mithridates Ponti, atque vndeuiginti regnorum Rex propter eximiam herbarum notitiam, & singulare antidoton contra venena morbosque omnes contagiosos præsentaneum, illius nomine insignitum immortale nomen est consequutus. Lysimachus Eupator, Gentis Illyricorum rex Artemisia Mausoli Cariæ regis vxor, multique alij præter belli gloriam, herbarum cognitione illustres sunt. Marcus Curius Imperator Romanus post deuictum Pyrrhum Epirotharũ regem, Lucius Cincinnatus, Marcus Valerius Coruinus plantarum amœnitate allecti procul à strepitu & ambitione ciuili ruri consenuerunt. Salomon verò regum amplissimus, qui præter immensas opes eam consecutus est à Deo Opt. Max. sapientiam, ac rerum cognitionem, vt nullus regum illi sit comparandus, in herbarum notitia mirificè excultus, exactéque versatus legitur, ac disseruisse non solum de piscibus, alitibus, quadrupedibus, astris, sed de arboribus etiã & stirpibus à cedro

Reges herbarum cultores.

Libani vſque ad Hyſſopum qui egreditur è pariete, hoc eſt, à minutiſſima herba ad procerrimas, celſiſſimáſque arbores viſque, omnia habuiſſe cognita & explorata. Sunt præter Salomonem proceres aliquot vateſque Hebræi, qui paſſim vaticiniis ſuis herbarum nomina effectuſque interſerunt, ac comparationes ex iis mutuantur Cum enim ſtirpes aliæ aliis rebus adhiberi ſoleant, ac nonnullæ alimenti vſum præbeant, aliæ medicamenti, pleræque vtrumque, nõnullæ noxiæ ſint ac naturæ infeſtæ, aliæ ſalutares morbiſque expugnandis accommodæ: ex iis Prophetæ appoſitiſſimas ſimilitudines, ſcitaſque & concinnas cõparationes deſumunt, quibus conciones exornant, ac fidem narrationi adſtruunt. Cum autem multa ſint in humanioribus diſciplinis ac politioribus literis, totáque philoſophia humana quæ hominum animos affatim oblectant, illorúmque mentes exemplis ac morum integritate imbuunt, cum nulla ad hæc perficienda maiorem vim atque efficaciam obtinet, quam ea quæ ſacri vates, quorum nemo non diuinitus afflatus, concionibus adhibent, adeò vt quiuis vel in naturæ operibus vel diuinis contemplationibus mediocriter exercitatus, facilè perſpexerit, quàm non ſit ſterilis & ieiuna illorum narratio, quàm non prorſus infœcunda illorum doctrina, ſed vtilis, ſalutaris, fructuoſa. Si quidem ſcriptura ſacra à cœleſti parte diuini Spiritus afflatu promanans, mentes hominum ſuauiſſimo pabulo paſtuque ſalutari reficit. Quod ipſum Dauid rex indicat, deſumpta peramœna ſimilitudine à viridante floridoque prato ac ſaluberrimis aquis, quibus armenta maximè pingueſcũt & ſaginantur. *Dominus regit me. nihil mihi deerit in loco paſcuæ vbi me conſtituit, ſuper aquas refectionis.* Sic cũ ſibi gratularetur ac plauderet, quod Dei munere in diuidenda hæreditate, vberrima pecora, ſolumque ac fundum maximè fœcundum ſortitus eſſet, *Funes*, inquit, *ceciderunt mihi in præclaris.* Solebant enim olim funibus extentis metiri iugera, ſuoſque limites cuique aſſignare ac partiri prata: quod apud nos nunc decempeda perficitur. Huius generis cùm innumera exempla in veteri nouóque inſtrumento ſe proferant, non ſolùm in vulgato vitæ vſu & conſuetudine, ſed ex natura rerum quæ nihil non ſuppeditat, deprompta: operæ pretium viſum eſt iſta eruere, atque auido lectori ſpectanda exhibere, quo illi innoteſcat, quantus ſcientiæ ac ſapientiæ theſaurus reconditus ſit in arcanis literis quæ non tam dulcia, quàm ſalutaria hominibus proferunt. Nec ſanè quiſquam ex vllis Philoſophorum aut Rhetorum Poetarumque ſcriptis tam vberem & copioſam doctrinæ frugem, tam ſalutare animæ mentiſque pabulum

pabulum est percepturus, quam ex vberrimo atque inexhausto diuinitatis fonte, illorúmque oraculis quæ diuino adflatu sunt prodita. Quod si cui libeat attentè considerare atque intimè excutere diuina eloquia, quantáque vsi sint sapientia, qui tam salutaria documenta nobis prodiderunt, mentémque ac voluntatem Dei mortalibus indicant, dilucide perspecturus est, quid diuina prophanis præstent, & quàm sint res æternæ ac solidæ caducis ac momentaneis præstantiores. Sacros verò vates præter exactam diuinitatis cognitionem in naturæ reb. exquisitæ versatos, nec vllius disciplinæ fuisse rudes, vel illud argumento est, quòd ex intimis atque arcanis naturæ similitudines & comparationes desumant, denique ab animantibus, herbis, arboribus, elementis, igni, terra, aquis, aëre, fluminibus, riuulis, fontibus, cisternis, Oceano, astris, gemmis, lapidibus, à fulmine, pluuia, rore, æstu, frigore, flatibus, grandine, niue, gelu, glacie, à satis & semente, à sale, à fermento, à sagena, verticulo, nassa, retibus, ab humoribus qui corpori humano subsunt, vel ab eo promanant, sanguine, lacte, semine, menstruis, à pariente & partu, à scoria, ferro, auro, argento, aliisque innumeris Tropos ac figuratas eloquutiones, Metaphoras, seu translationes, parabolas, collationes, exempla, Schemata, hoc est, ornamenta verborum & sententiarum, & quæ quasi aliquo gestu orationem illustrant, narrationibus suis accommodant, quib. multum lucis atque intelligentiæ, plurimũ dignitatis ac splendoris concionib. adferunt, mentesque ac animos socordes atque oscitantes, suique oblitos ad veritatis cognitionem incitant atque inflammant: improbos adducta ex iis rebus similitudine, à maleficiis deterret, atque ad virtutem, ad solidam fœlicitatem, ad Dei metum & fiduciam extimulant, illisque, omni adhibita industria, diuinitatis notitiam insigunt: probos verò & qui vitæ integritatem consectantur, stabiliunt, vtque perseuerent atque in suscepto negotio persistant, sedulò exhortantur: obiter, quod & Paulus præcipit, inordinatos, intractabiles, incompositos officij sui commonefaciunt, ac salubri placidáque monitione increpant: pusillanimos, & mœrẽtes solantur, imbecilles ac labantes fulciunt, collapsos erigunt, lenitate & clementia vtuntur erga omnes, lenti ad iram, ad vindictam ac violentiam tardi, medentur iuxta Esaiæ ac Christi vaticinium contritis fractisque mentibus atque animis deiectis, mœstis, afflictis salutarem medelam adhibent: prædicant captiuis remissionem & indulgentiam, obcæcatis visum: ita vt diuinæ lucis efficiantur capaces, calamitosis solatium,

Sacra prophanis potiora.

Prophetæ omniũ rerũ cognitione instructi.

Deus blãdimentis allicit 1. Thess. 5.

Esaiæ 61. Luc. 4.

vinctis ac diaboli tyrannide oppressis relaxationem ac libertatem;eaque omnia elegantissimis parabolis & collationibus in suis passim scriptis perficiunt. Cùm autem nemo non Prophetarum, inter quos multi regia maiestate existunt, harum rerum specimen exhibeat, atque etiam Iesus Christus, quique eius nomine apostolicæ legationis munere funguntur, in eodem doctrinæ genere versentur, operæ pretium me facturum sum arbitratus, si obiter commonstrem quanta sit eruditio, quàm recondita sapientia, quæ rerum cognitio ac naturæ inuestigatio, quantus ardor propagandæ religionis, atque expulsa omni superstitione & idololatria proferendi cultus diuini in iis hominibus qui diuino spiritu cœlestique afflatu imbuti tam salutaria non prodiderunt, accita ad orationis decus & ornamentum vniuersa rerum natura: quod ipsum patefacere iam meditor.

De conditione & natura Mandragoræ, quam à Lia sorore eblandita est Rachel.

CAPVT II.

INter herbas virentes ac floridas, quantum innumeras naturæ ac rerum omnium conditor Deus in vsum hominum è terra produxit, Mandragora non infimum locum obtinet, nec prorsus ignobilis est. Cuius cùm in sacris Bibiliis extet mentio atque in deliciis habita sit in edendique vsum experta: de hac instituti argumenti sumetur exordium. Constituuntur huius stirpis duæ species: quarum vna est foliis lactucæ æmulis, sed angustioribus, saturati vmbrosique viroris. Pomum verò emergit è centro imoque stirpis meditullio, quod herbaceo stylo incumbit, auellanæ nucis, nonnunquam iuglandis aut castaneæ magnitudine. Hæc species fœminæ nomine insignitur. Mas verò speciosa magnaque foliorum amplitudine ac pompa luxuriat, lacteo vitore perpolita. Pomum verò quod ex passis patulisque quaquauersum foliis è media stirpe prodit orbiculatum ac circinatæ rotunditatis, oui gallinacei vitello aut luteo prorsus affine est, odore, non sine grauitate quadam soporata, iucundo, radice crassa, pilosaque ac bifida, atque in humanæ coxendicis aut cruris formam bifurcata. Qua occasione circumforanei quidam impostores ex huius

Gen. 1.

Mandragoræ duæ species.

huius & bryoniæ radice imagunculas confingunt humana specie, atque vtrumque sexum emolliuntur, ac credulæ turbæ persuadent ea forma ac specie è terra enatas. Nonnulli seriò prædicant vitalem fuisse subterraneum hunc fœtum, atque ex locis quibusdam funestis eruisse, quibus supplicio affici solent sontes ac facinorosi, qua persuasione rudi atque imperitæ plebi imponunt, atque huiusmodi impostura argento illos emungunt. Belgæ Mandragoræ poma *Deelappelen* vocant, quo nomine & radicem designant, quod mentem amatorio quodam fascino in errorem pertrahant, & quodam modo incantent. Huius pomi fuisse auidam Rachaelem, summóque eius desiderio occupatam sacri codices referunt. Cùm enim triticeę messis tempore Ruben in rus digressus Liæ matri attulisset Mandragoras, Rachel sterilis ac sororiæ fœcunditatis æmula, eas sibi concedi offerrique postulauit. Lia exasperata importuna interpellatione, poma illi denegauit: tandem sopita altercatione hac lege ac conditione res transacta est, vt Lia subsequente nocte mariti concubitu frueretur (nam id alternis vicibus, duabus sororibus vni marito dedicatis perfici solet) Rachel verò potiretur Mandragoris, quas ea mente atque animi intentione à sorore eblandita creditur, quo amabili ac gratioso cum patriarcha Iacobo congressu, esu illius pomi, conceptui effici posset idonea. Cùm enim inuidia in sororem permota sterilitatis probrũ à se depellere atque amoliri cuperet, expostulauit cum marito, quod sterilis degeret, cum soror numerosa prole ferax esset & fœcunda. Iacobus indignatus se perfunctum maritali munere profitetur, ipsumque ne culpari posse nec ignauiæ argui. cæterum fœcunditatem ac conceptum Dei donum esse, illiúsque arbitrio negotium istud perfici. Cæterum an Mandragora fœtificandi vim mulieribus conferat, atque vtero retinendi seminis efficaciam conciliet, in dubium vocari posset. Cùm enim soporifero effectu prædita sit, & impensè frigida, hæc qualitas ad talè quiddam præstandum prorsus inefficax censeri solet & inidonea. Quod tamen ita dilui posse video, vt in frigidis humidisque regionibus, atque in vtero humecto & algido tale quiddam perficere nequeat, sed in torrido æstuantique & exusto. Sic in Africa, Hispania, Iudæa, Mauritania, Numidia, Ægypto, in quibus ferè regionibus mulieres adustos arentesque habent vteros ac feruidos, tum squalidos ac strigosos: non incommodè hoc pomum adhiberi posse crediderim. Si quidem eius esu corpus ad temperiem reduci posse existimo, cùm post am-

Pomum Mandragoræ blãdimentum amoris
Gen. 30

plexum & congressum maritalem soluto in somnum corpore, vterus retinendi vim seminis asciscat, nec id in fumos ac fuliginem euanescat, vt in calido atque æstuante vtero assolet, in quo vtriusque semina minùs coalescunt aut vniuntur, sublata omni posteritatis spe. quod multis vsu venisse obseruaui etiam in Belgica, quæ ob plus satis calidam vteri intemperiem effœtæ extiterunt, tametsi mariti sedulo illis suam operam præstarent, suóque officio alacriter fungerentur: quin & viri ex frequenti illorum concubitu aliquando pudendarum partiũ vitia contrahunt à salsuginosa atque acri mordacique vligine, quæ genitali virus infert ac contagione inficit. Huiusmodi mulieribus quæ fere sunt indomitæ libidinis ob ignitos vrentesque locos, poma Mandragoræ inoffensè, imò magno commodo exhiberi possunt, cum pepones, cucumeres, cucurbitæ, melones, portulaca, lactuca, solanum, aliáque refrigerantia, quibus intensus ille feruor ac vitiosa vteri qualitas retunditur, & quò minus concumbenti deleteria sit, cohibetur. Scio equidem multa esse stirpium genera apud Belgas & Septentrioni obuersas regiones, quibus cum subsit noxia vis & perniciosa, valetudinem deteriorem efficiunt ac depopulantur, nisi illorum effectus in destruenda naturæ temperie coerceatur. Sic omnes herbæ quæ frigida qualitate imbutæ sunt, pipere, zinzibere, & grano paradisi, quod nonnulli inter species cardamomi statuunt, conduntur, quibus refrenatur illarum malitia, & obtunditur hebescitque ferocia. Sic fungi, boleti, tubera, aliáque excrementa terræ Italis ac Transalpinis innoxia sunt: Cisalpinis verò ac Belgis nocentissima ac venenata. nisi condimentis calorificis mitigetur venenosa illorum qualitas, adde quòd in calidis regionibus, quæque Sole affatim illustrantur, & incalescunt, omnia meliùs maturescunt, quæ vis efficit vt illa fercula vt pote libidinis incitamenta à delicatis ac ganeonibus in deliciis habita, atque in excitandæ tẽtiginis vsum expetita, minus incommodi corporibus inferant. Cæterum Mandragoram odoris fragrãtia ac suauitate recreasse olim Hebræos, Epithalamium siue Canticum Salomonis indicat, sic vt existimem in Iudæa illam in ratione expetitam, ac manibus contractari solitam, quòd suaui quodam odore imbuta sit non sine vi somnifica & soporosa, quæ lassos & languidos recreat: vt ferè esse solent qui amoribus dediti sunt, aut aliquem depereunt tanquam amatorio philtro incantari. Mihi verò quid de Mandragora accidit, obiter enarrabo. Cum autem æstiuis mensibus (nam eo tempore poma Mandragoræ se proferunt) semel at-

De Mandragoræ pomo historia.

que iterum in museo nostro amabilem ac speciosum eius stirpis fructum negligenter collocassem, ita somnolentus sum effectus, vt ægrè sopor excuti posset. Cum autem obnixè oblectarer somnolentiæ, illamque excussisse conarer, ægrè id obtinui, nec rationem tanti veterni inire potui: tandem cum quaquauersum dimouissem oculos, obtulit se à tergo pomum Mãdragoræ, quo amoto atque in alium locum translato, factus sum alacrior, atque torporem depuli, omnemque oscitantiam discussi. Cæterum ab hoc suauiolenti miréque odorato pomo quod gratiam fauoremque gestanti apud amasium conciliat, sponsus captat occasionem expatiandi. Cum enim vernis æstiuisque mensibus omnia frondeant ac nitescant, ac Mandragora stirpesque aliæ odorem suauiter in auras diffundant, Sponsam extra limen & conclaue euocat, quò relicta vrbe ruri atque in suburbanis prædiis se oblectet, ac tot passim florentibus herbis & arboribus, nardo, viola, liliis, malo Punica, Mandragoris, ipsaque florescente vite se reficiat. Cum autem singula quæ è terra emergunt verno tempore frondescant, ac florum cum amœnitate, tum fragrantia homini blandiantur, tum ipsa vitis præ cæteris fragrantissimum odorem exspirat, ac naribus suaues halitus effundit: profert hæc sub finem veris flosculum minutum & stellarum festucis ramentisque orbiculatis obsitum, vel lichen, vulgo vlnea, colore subspiceo aut flauescente, eximiæque suauitatis, quo in asterisci formam deciduo, confestim specimen racemorum exhibetur. Odor huius flosculi cerebrum & cor mirificè recreat, sic vt mihi gratissimum sit florescente vite sub vinea pergulata ac pampinis concamerata fornice ac testudine prandium cœnamque absoluere, aut cum æqualibus eruditis fabulis temporis tædium fallere. Huius autem flosculi odor, tanti effectus prædicatur, vt venenatas bestias abigat, adeò vt serpentes, colubri, bufones hunc perferre nequeant, sed remotissimè ab eo se subducant. ergo circa florescentem vitem non solùm salubris est & peramœna ambulatio, sed etiam secura & tuta: licet enim in herbido thoro ac viridante gramine decumbere, ac sub arbore patulis diffusa ramis opacum frigus captare, atque æstum propulsare, vel apricatione Solis radiis incalescere & illustrari, nullo metu aut trepidatione serpentũ qui aliquando latenter in herba delitescunt, atque improuisè obrepunt, hominíque terrorem incutiunt. Dum autem sponsus (quo nomine Christus à Ioanne Baptista designatur, qui erga suam Sponsam nempe Ecclesiam, cœtumque illi fidentium

vnicè afficitur) nuſquam non ſpeciem, & venuſtatem decoremque Sponſæ amplificet, atque è diuerſo Sponſa mutua compenſatione illi paria faciat ac vices repẽdat, quidquid præclarum eſt, & admiratione dignum in natura vniuerſi, cælo, ſideribus, montibus, ſyluis, nemoribus, campis, herbis, floſculis, ex quibus ſuauis odor emanat, arboribus quæ non minùs ſalubres quàm ſpectabiles & ſpecioſos fructus proferunt, vino generoſo ac ſaporis eximij quod ex lectiſſima vite exprimitur: huc vterque congerit, ac ſimilitudines appoſitiſſimas pro vtriuſque dignitate producit. Sic nardo Sponſus comparatur, herbæ cum primis odoratæ, faſciculo myrrhæ, botro aut vuæ Cypriæ ex generoſiſſima vite decerptæ. Sponſus verò amicam lilio comparat ob eximium candorem atque odorem ſuauiſſimum, adeo vt ſi pediſſequa & quibus ſtipari ſolet, Sponſæ conferantur, ſpinæ ſint nulla ſpecie, nulla formæ dignitate commendabiles, hoc eſt, & puellæ quæ illam comitantur velut hybridæ parumque ingenuæ, nihil habent amabile aut ſpecioſum, nihil ſpectabile, aut vlla gratioſa venuſtate viſendum. Huiuſmodi metaphoricis ac figuratis elocutionibus ſcatet non ſolum hoc canticum, ſed tota paſſim Scriptura ſacra, ita vt ampliſſimus ſe campus aperiat, quo ſtudioſus lector poſſit oblectari, tota mente ac cogitatione à naturæ præſtantia, in Opificis admirationem erecta. Sumuntur in hoc Cantico elegantiſſimæ ſimilitudines ab iis rebus, quæ ſyncopi atque animi deliquio collapſos erigunt, ac ſpiritus ſopitos labanteſque inſtaurant: vt ſunt vinum odoriferum, faſciculi manuales & olfactoriola ex redolentibus herbis concinnata ac congeſta. Sic ſponſa cum lanqueſcit ac iam defectura videtur immodico ſponſi amore, puellari clientelæ imperat vt aliquid fomẽti adferant, vt odorata quæque naribus admoueant: *Fulcite me*, inquit, *malis, ſuſtentate odoribus ne deficiam.* Sic enim noſtrates, defectu animi periclitantibus, cinamonum, cariophyllos, acetum, ſambucinum, poma, citria, & quæ ſub eodem genere comprehenſa limones dicuntur, myrtum, ſaliuncam, aliáque odorifera olfacienda exhibent, quibus paſſim Scriptura vtitur, ac ſalutarem doctrinam deſignat, quæ mentes languidas refocillat ac reficit.

Cant. 2.

DE

De manna cælitus delapſa, tum ea quæ Medicis in vſu eſt.

CAPVT III.

QVod Hebræi in vaſta illa ac ſiticuloſa ſolitudine Manna paſti ſunt, non prorſus naturali cauſæ adſcribi poteſt, ſed Diuinæ potentiæ, quæ tamen naturæ vſa ſit miniſterio, vt etiã coturnicibus, gregatim in caſtra delatis, aut cum percuſſa petra, refocillando populo aqua profluerer, lignóque aqua amara dulceſceret, tum etiam cum Euri violentiſſimo flatu rubrum mare exiccatum tranſitum Hebræis patefaceret, ad internecionem deletis inſequentibus. Similis eſt ratio de farina multiplicata & adaucto oleo Heliæ & Heliſæi precibus, de coruo illi adferente panem & carnes: quod etiam de Antonio & Paulo Heremita refertur de Angelo miniſtrante Heliæ panem ſubcinericeum & aquæ poculum, quibus corroboratus quadraginta dierum ac noctium iter emenſus peruenit ad montem Dei Horeb, in cuius ſpelunca tutus erat à Ieſabelis tyrannide, quæ omnes prophetas in mortem crudeliter venabatur. Hæc atque alia admiranda quæ paſſim in ſacro codice memorantur, Deus iuſſu nutúque ſuo perficere potuiſſet nulla adhibita materia, ſed tamen vti voluit rerum naturalium (quarum ipſe effector eſt & moderator) adminiculo ac velut inſtrumento, eáque ratione ſuis proſpicere viſum, atque afflictis mentibus ſolatia adferre. Quod etiam in Ezechia moribundo ac Dei ſententia morti deſtinato obſeruari poteſt, cuius apoſtema, admoto cataplaſmate ex ficubus contuſis quæ maturandi facultate pollent, ad ſanitatem perductum eſt: quo argumento declaratur, morbis vrgentibus, non reſpuenda medicamentorum præſidia, ſed ea, implorata Dei ope, alacriter adhibenda, quibus vita in aliquot annos producitur. Eodẽ vſus eſt medendi modo Chriſtus in diſpellenda cæcitate mendici, confecto collyrio ex luto & ſaliua, eáque abluta exterſaque in piſcina Siloë. Similiter in diſcutienda ſurditate, digitos in aures inſeruit, immiſſoque in linguam ſputo, loquelam muto reſtituit. Cuius generis miracula aliâs ſolo tactu, aut verbo peregit, ab iis tantũ ſtipulatus impe-

Exod. 16. Deut. 8. Num. 2. Pſal. 77. Exod. 15. Exod. 17. Num. 20. Exod. 14. 3. Reg. 17. Ezech. 38. Ioan. 9. Marci 7. Matth. 9. Mar. 10. Lucæ 18.

impetrandi fiduciam, quam cum inter alios clamosus ille cæcus Bartimæus inter turbæ fremitus testaretur, confestim nullo adhibito visibili externoque signo, visum recepit. Cùm autem Deus pro immensa erga genus humanum bonitate ac fauore, multis magnisque rebus munificētiam suam declaret, tum præcipuè inauditis stupendisque miraculis mirandam potentiam patefacit: quod inter innumera Manna demonstrat tam affluenter ex aëre in terram effusum, vt numerosissimam multitudinem satiaret. Dum enim fremeret confusa multitudo sexcentorum millium, Deosque ac Mosi obstreperet, quòd ex Ægypto in tam vastam solitudinem perducti media conficerentur, Deus vespere incredibilem conturnicum vim & copiam in castra coëgit, manè autem ros vndique diffusus est per castra, soliq; planiciem, cúmque operuisset superficiem terræ, apparuit in solitudine minutum quiddam, rotundū, tenue, perinde ac si pruina esset constrata humi, similitudine seminis coriandri, specie bdellij, gustu saporeque similaginis, melle confectæ. Cùm autem tam subita innouatio, atque insolita rerum facies admirationi esset turbulento populo, ac nonnullis stuporem incuteret, plerisque (vt quidam opinantur) contemptum & irrisionem adferret, *Manhu*, inquiunt, quid est hoc? Similis est illa Chremetis ironia & subsannatio in Clitiphonem filium personatæ atque ementitæ probitatis. Sed ipse egreditur quàm seuerus: rem cum videas, censeas. Cæterùm Manna quæ medicis in vsu est, calida & humida abscessu primo, huic non prorsus dissimilis est, colligitur enim in calidis regionibus aëreum roscidúmque mel, quòd æstiuis mensibus, feruescente interdiu Sole, nocturno frigore in grummos coit, atque in ramenta conglobatur ex defluxu rotulenti humoris ac madore aereo omnibusque passim arboribus, herbis, lapidibus incumbit mellita ista colore flauescente, quæ singula agitata sacchari more liquescit, ac palatum faucesque dulcedine imbuit: quo fit vt gulæ & faucium asperitatem leniat. Verùm cum illi subsit medicamentosa quædam facultas, saccharo minus alit: ventrem autem vt cassia fistularis & Cylindracea emolliit, sed paulò clementius, quocirca tutò impuberibus seniculis, prægnantibus, pueris exhiberi potest, vnciæ pondere, obseruata cuiusque natura ac corporis constitutione. Mannæ autem vel melli aerei nomine insignitur, quoniam ex halitu ac vapore terræ, calore Solis sublato, ex aere defluit, atque æstiuæ noctes frigore concreta plantis insidet ea propemodum forma ac saporis dulcedine, qua in Bibliis Manna describitur, cuius esu multis annis pasti sunt Israelitæ, ita vt assiduo eius

vsu

Num. 2.

Heaut. scena 5. actu 3.

vsu nauseam illis pareret, ac Dei donum fastidirent. Exemi ego aliquando vulgare hoc mannæ genus aut roscidum mel ex plantarum foliis, cum antelucanis horis Academiæ Louaniensis pomœria egressus, perquirendis herbis essem occupatus, desinente potissimùm vere, aëre tranquillo ac placido, nullisque ventis incitato. Diuenditur autem adulterinum mel aëreum ex Sena incrustata, saccharo confecta: verùm vbi id ore volutum liquescit, proditur dolus. colligunt quidem nonnulli circa aluearia, illáque loca in quibus apes mellificant ac faueum confingunt, excrementa quædam flauescente colore, sapore melleo, quæ nonnulli existimant ex aëreo concretu coaluisse: cum nihil aliud sint, quàm excrementiceus liquor & saliua quæ à vespis fucis & culicibus prodiit. Si quidem insecta apum laboribus insidiantur, & mel exsugunt: quod obseruantes apes in illa insiliunt, ac turmatim conficiunt: quod indicat Virg. Adulter Manna. Geor.l.4.

Prima fauis ponunt fundamina: deinde tenaces
Suspendunt ceras: aliæ spem gentis adultos
Educunt fœtus, aliæ purissima mella
Stipant, & liquido distendunt nectare cellas. AEn.l.4.
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent.

De Lactuca syluestri.

CAPVT IV.

CVm Deus pro inexhausta sua bonitate erga homines afficiatur, omnibus modis illorum commodis prospicit ac saluti inuigilat, suamque munificentiam cumulate illis impendit, non aliud pro tam obuia ac benigna promptaque liberalitate ac gratuitis muneribus exigit, quàm summũ amorem ac veneratione͂ solidamque fiduciam, qua illi innitimur, atque indubitatam certamque spem concipimus de eius promissis. Commonefacit Deus sedulo oscitante, ac socordes sui officij, suaque beneficia subinde illis in mente͂ reuocat, ne vel excidere contingat, vel obliuione obrui: atque huius rei causas certos ritus ac statas solennesque ceremonias instituit, non solùm in veteri lege, in qua omnia de Christo eiusque regno typis adũbrata sunt, sed etiam in Euangelio in quo promissa exhibita sunt, Exod.12. Num.9.

ſunt, atque omnia ad vnicum vſque apicem, vt Chriſtus expirans teſtatus eſt, conſummata peractaque. Sic ſignis quibuſdã, certiſque ſymbolis ac ſacramentis quæ ſub ſenſum cadunt

Sacramẽta in quẽ vſum exhibita.

ac ſunt viſibilia, promiſſiones ſuas, atque erga homines gratiã & reconciliationem teſtificatur. Siquidem Baptiſimus ſignaculum fidei, ac primus in Eccleſiam aditus, Circunciſione, ac

Baptiſmi effectus.

maris rubri tranſitu abumbratus nos Deo conſecrat, eoque illi inſerimur. In agni verò Paſchalis eſum ſurrogata eſt Synaxis, hoc eſt, Corporis & ſanguinis Chriſti communio, quam palam exerceri voluit, atque in cœtu Chriſtianorum publicitus peragi, ne vnquam intermoretur aut exoleſceret mortis & reſurrectionis eius memoria, ſed continenter in mentem reuocetur inſigne illud beneficium, quo genus humanum diaboli mortiſque tyrannide oppreſſum, gratuito ac nullis meritis libertati aſſertum eſt, atque impetrata per IESVM CHRISTVM, pacificatorem omnium ſcelerum remiſſione, ſalutem

Ioan. 1.

adeptum. Siquidem *Lex per Moſen promulgata, gratia autem & veritas per ipſum Chriſtum exorta eſt.* Exhibitum eſt olim huius myſterij, quod in Chriſto expreſſum eſt, ſpecimen quoddam atque adumbratio, dum Abrahamus filium vnicum Iſaac victimæ deſtinat, dum Moſes ex Dei præſcripto, agni immaculati ac maſculi eſum inſtituit, eumque veſcendum cùm agreſtibus lactucis quæ inſigni amaritudine ſunt imbutæ, præſcribit, quò aſſiduè in recenti memoria verſaretur miſeranda ſeruitus, quia olim ſub Pharaone oppreſſi ſunt, excuſſoque intolerando iugo, in libertatem reſtituti. Quocirca inſtituta ſunt agni Pa-

Phaſe quare inſtitutum.

ſchalis anniuerſaria ſacra, vt memoriã ſibi renouarẽt eius diei qua olim apud Ægyptios agni ſanguine poſtibus illito à periculo Angeli exempti ſunt, quin primogenita Ægyptiorum graſſabatur, atque incolumes mare rubrum tranſierunt: quem diem cùm primis celebrem & ſacroſanctum à tranſitu Angeli qui illos intactos præteriit, denique à mari rubro fœliciter magnoque ſucceſſu emenſo apellabant Phaſe, qui nobis dicitur Paſcha, Gallicè *paſſage*, apto appoſitóque ad huius æui decurſum vocabulo. quia nobis in hac mundi impedita ac vaſta ſolitudine, ad immortalitatem ac cœleſtem patriam ſedéſque beatas ſit tranſitus. Præcipitur autem edendus agnus cum lactucis ſylueſtribus, ſiue herbis amaris. Siquidem in huius ſeculi curriculo omnia amara ſunt, acerba, triſtia calamitoſa, & quæ plus aloës quàm mellis habeant. Sunt qui lactucæ nomine Seridis ſpecies deſignari credunt, & Intyba, hoc eſt, Cichorium & quæ corrupta voce Scariola dicitur, Belgis à candore *vvute*, hoc eſt, Candida *Endiuia*, ceruleo flore, eáque in

laſcinias

lascinias dissecto spectabilis, hanc sabulo obrutam hybernis mensibus inter acetaria primis mensis inferunt. Hoc siquidem artificio tractata, amaritudinem exuit, atque eximium candorem adsciscit, vt sunt interna brassicæ capitatæ folia. Commodè autem magnóque successu adhibentur huiusmodi herbæ hepatis obstructionibus: habent enim amaritudinis ratione abstergendi vim, qua meatus recludunt, atque opilationes expediunt. Tertianas quoque febres expugnant, atque icterum seu morbum regium, discutiunt. fellis enim atque hepatis intemperiem, cui fere Iudæos esse obnoxios color mustellinus indicat, mitigant. Sunt autem istæ stirpes Virgilio decantatæ in Geor. *nec amaris intyba fibris officiunt.* Cichoriū hepati salubre. Geor.li.1.

Rursus,

Forstan & pingues hortos quæ cura colendi Geor.li.4.
Ornaret, canerem, biferique rosaria Pæsti:
Quóque modo potis gauderent intyba riuis,
Et virides apio ripæ: totusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis.

Commendat hæc quoque Columella in hortulo, eaque excolenda præcipit tanquam alteram succidiam (sic enim prouentum hortensem nominat Cicero.) Lib. 10. De Senec.

Spargite quæque viros acuunt, armantque puellas.
Iam breue Cerephilum, & torpenti grata palato
Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris.

Congeneres istisque sunt affines Chondrilla, Sonchos siue Cicerbita, & quæ vulgari voce dens leonis, & rostrum porcinum vocatur, hieracium, quæ omnia lacteo succo madescunt, ac flauescenti flosculo conspiciuntur, leporibus cuniculisque gratissimum pabulum. Si quidem earum stirpium esu minùs hydrope hæc animacula turgescunt, amaritudine exiccãte humiditatem. Quocirca earum nonnullæ quæ non intensius amarescunt, ineunte vere ibi folia tenerescunt, acetariis immiscentur, in pratis obuiæ equino generi pabulationem suppeditant, aliæ lacte turgescunt, inuitis hortorum cultoribus erumpunt atque eruncandæ eruendæque sunt, ne salutares herbas strangulent. Cæterùm lactucam illam siluestrem quæ Endiuiæ nomine insignita est, in edendi agni Paschalis vsum adhibitam, velut condimenti loco, non facile mihi persuaderi potest: Quæ vera lactuca siluestris.

poteſt: cum ob inſignem vrentemque amaritudinem quæ linguam vellicat, non ſit eſculenta, niſi cum primùm emergit, nec adhuc ſpinis in dorſo parteque auerſa armata ſit: vincit enim Endiuia vulgaris quæ germana eſt lactuca ſilueſtris, amaritudine reliquas ſtirpes quę ſucco lacteo madeſcũt. Quocirca medici nouellam ac teneram in vſum medicamenti adhibent, non adultam quæ aculeata eſt ac ſpinulis horret, tum vetuſtate amareſcit: Intybæ verò ſpecies cocto elixoque agniculo condimenti vice adhibitam prorſus crediderim, nempe Cichorium & Seriolam, ex quorum non ſolùm foliis, ſed radicibus etiam acetaria conficere Belgæ didicerunt. Si quidem radix ad ſeſquicubiti ferè longitudinẽ ſe porrigit, quam autumno enatam in taleolas ac teſſelas diſſecant, vt rubram paſtinacam, quam Carotam vocant, eamque ex aceto & oleo, inſperſo piperis polline, eſitant, vt etiam cucumeres, crithmum, rapiſtram, vulgò *Raiponſe*, compluraque alia quæ tempeſtiuè ſuaque anni parte hortus profundit.

De olea, oleaſtro, oliua, oleo.

CAPVT V.

Apoc. 7. VT palma quæ põderi non cedit, victoriæ inſigne, ita Olea pacis index: cuius rei ſpecimen columba ex arca Noë
Gen. 8. emiſſa edidit cum deſinente diluuio defluxiſque ac ſubſidentibus aquis, oliuæ fruticem attulit, mitigatæ iræ Dei argumentũ. Folio autem eſt hæc arbor ſalicis aut liguſtri, ſupernè viridi, auerſa imáque parte qua terrã ſpectat albeſcente atque incano vt alba populus, floſculo minuto, ſed folioſo, colore luteo, non ſine grauitate odorato: fructifera verò eſt fœcundáque numeroſis baccis, oblonga forma, atque ouali, quæ vbi matureſcunt, atque nigreſcere incipiunt, oleoſo pinguíque ſucco turgeſcunt, ex quibus oleum exprimitur articulis firmandis, fouendiſque membris, tum mitigandis doloribus accommodum, agilitatem enim vigoremque iis præſtat foris adhibitum potius, quàm in corpus admiſſum; eo ſi quidem corpora perfuſa
Pſal. 103. non ſolùm niteſcunt, ſed robur etiam concipiunt atque ad obeundos labores redduntur habiliora, quod indicaſſe Dauidem obſeruo atque Deum ob huius aliarúmque rerum munificentiam in immenſum extuliſſe, *Ipſe eſt enim qui germinare facit fœnum & gramina iumentis, herbas in vſum hominum, panem vt vires augeat ac confirmet, vinum vt cor hominis lætificet, oleum vt corpus eo niteat ac vires concipiat.* Quo ſpectat illud Plinij: *Duo liquores*

liquores corporibus humanis saluberrimi, intus vini, foris olei. Quin & Samaritanus quo Christus designatur, duo hæc fomenta vulnerato adhibuit: vinum, quod abstergit & emundat: oleum, quod lenit, quod dolorem mitigat, quod vulnus ad sanitatem perducit. quo indicatur Christum secùs quàm sacerdotes Leuitásque officij sui negligentes, salubri doctrina afflictis ac sauciatis mentib. mederi, animique vulnera obligare, ac cicatrices ita obducere vt nullum vestigium appareat. Oleum autem intus exhibitum, aluum mollit ac lubricum efficit, aspera quæque mitigat, venena paulò antè hausta retundit, atque hebetat, eaque innoxia facit, ac ventriculum ad vomitum incitat, quo ferè noxia ac perniciosa quæque excutit, efficitque lubrica vi, ne venenatæ potiones venas subeant, mortemque inferant: qua facultate hoc etiam adfert commodi, vt præsumptum tumulentiæ obsistat, & ne quis confestim ebrietati succumbat. Præter artis rationem faciunt qui ruptis, laxatis, contusis, collapsis ruinaque oppressis oleum vel butyrum exhibent, vt membra afflicta consolident atque instaurent, nisi omphaceum oleum, hoc est, immaturum, quod nondum maturescente oliua exprimitur. Nam id adstrictionis est particeps qua vi corporis partes hiantes ac dissolutæ coalescunt atque vniuntur. Butyrum verò & oleum maturum inter initia, incisa primùm vena, si ætas patitur, non incommodè exhibentur ad dolorem mitigandum, ac dissoluendum conglobatum concretúmque sanguinem, in quem vsum potionem conficio ex ramentis rubiæ internis ac nuce muscata: postmodum consolidantia propinari curo millefolium, rosas rubras antequam prorsus dehiscere incipiant, aut folia dilatare, myrti baccas, omnes symphiti, hoc est, consolidæ species, succinum marinum, quod sperma Ceti, vocatur gnesiam ac germanam muniam, rhabarbarum ac nucem muscatam totam, eáque omnia decocta in vino rubro stiptico ac astringentis naturæ: baccæque omni ferè nationi oliuæ dicuntur, ante maturitatem lectæ, cum adhuc viridescunt in muria asseruantur ad pellenda ciborum fastidia, ac nauseam, acuunt enim appetentiam, atque vt amygdalæ amaræ ebrietati obsistunt. Sumuntur autem ab huius stirpis fructu & floribus à scriptoribus sacri similitudines concinnæ cum primis & elegantes. Sic Iob cum improbo cuique & facinorosæ præmaturum interitum denunciat, *Antequam*, inquit, *dies eius impleatur, peribit, & virtus illius arescet: lædetur quasi vua florescens botrus eius, & velut olea proiiciens florem suum*: hoc est, ante diem, ac properata subitaque morte conficietur, nec ad ætatem maturam aut ad statutum

[Margin notes: Luc. 10. — Qomodo ruina oppressi tractandi. — Potio cõsolidans. — Oliuarum vsus. — Cap. 15. & 17. — Similitudines ex olea.]

legitimúmq; vitę tempus est peruenturus similitudine desūpta ab arborib. ac florentibus herbis, quæ ineunte vere spectatissimè prodeunt, ac florescunt: sed quarū flosculi vel vredine pereunt, vel ab Aquilone seu Borea decutiuntur. Deus enim non sinit nefarios diuturna prosperitate frui aut optatū successum consequi, adeo vt cū multum vitæ superesse possit, atque illud produci longius, præmaturā mortem illis accelerat. Sic legimus
Cap.6. in Genesi acceleratiùs oppressisse homines diluuiū quod moniti non respicerent, nec ad frugem se conuerterent, sed indies in deteriora prolaberentur. Et cum Deus Sacerdotibus & optimatibus Effraim minitatur atque inopinatum extitium denunciat ob religionis neglectū, in quē propter ebrietatem ac temulentiam etiam deuoluti sic in illos per Esaiā iram suam exacuit
Cap.28. ac vaticiniū fulminat: *Va corona superba, flori decidenti & defluo, & erit flos deciduus & quasi temporarius ante maturitatem.* Quo indicat illos cum omni fastu & arrogantia, vt flores decussum iri, vt ficus primas & præcoces (quæ confestim deceptæ deuorari solent) & æstiui fructus qui in hyemem asseruari nequeūt. Non dissimile argumentum amplificat contra Ægyptios, obita
Cap.18. Dei nomine legatione Esaias: *Ante messem totus effloruit Ægypti populus, & pramatura perfectione germinauit, & prascidentur ramusculi eius.* Quo designat Ægyptiis tale quiddam obuenturum quale præcocibus fructibus ac primitiuis baccis ipsisque segetibus & vitibus quæ festinantiùs erumpunt, atque intempestiuè ac præter temporis rationem maturescunt. Citissimè enim huiusmodi fructus corrumpuntur, nec ad conseruandum vsui sunt. Quo denunciat illorum fœlicitatem non fore diuturnam. Per Oleam etiam aliásque arbores indicatur piorum successus, rerúmque omnium affluentia, & præter hæc progressus & incrementa virtutum: quod ipsum omnibus testarum esse vult Dauid qui virum pium ac Deo addictum arbori frondosæ &
Psal.1. fœcundæ æquiparat, quæ non otiosa est & sterilis, sed fructuosa & fertilis, suosque ramos late diffundit, & fructus edit salutares, quibus non tam ipsa, quàm alij se oblectant ac reficiunt. Hieremias quoque idem argumentum amplificat atque improbis qui nulla habita Dei ratione humanis præsidiis innituntur, ac rebus caducis fidunt, omnia aduersa pollicetur: *Ma-*
Cap.17. *ledictus*, inquit, *qui cōfidit in homine, & à Domino recedit cor eius, erit enim velut myrice quę in siticulosa ac ieiuna terra posita nullū bonum, nihil sentit commodi ex aëris clemētia. Fœlix & beatus qui confidit in Domino, in eoque omnem spem & fiduciam collocat. is arbori similis est qua in irriguis locis consita est, suásque radices ad humorem diffundit, nec æstum pertimescit, quo ferè excrescere solent qua*

in

in arido solo sita sunt: & erit folium eius viride, frondosum, & tẽpore siccitatis fructum proferre non desinet. Commendatur huiusmodi Metaphoris fiducia in Deum, nec aliò deflectendam mentem, aliò dirigendum cor, quam ad illum à quo omne bonum promanat, & qui hominibus nihil non præstare sit paratus. Hinc Dauid Deo potius quam rebus fluxis, caducis, momentaneis innixus, secus quàm impij, *Ego*, inquit, *sicut oliua fructifera florebo in domo Dei, quoniam confido in misericordia eius.* Rursus cũ indicat homini minimè otioso, & qui se in Dei eloquiis exercet, vberem rerum prouentũ, vxori numerosa prole fœcunditatem, *Beatus*, inquit, *qui timet Dominnum, & ambulat, in viis eius, prosperabitur manuũ suarum labore, fœlix & beatus ipse erit. Vxor tua, sicut vitis fœcunda, in lateribus domus tuæ: Filij tui, sicut plãtulæ oliuarũ, in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic beari ac ditiscere solet homo qui timet Dominum.* Similiter apud Hieremiã Deus illum cui vnicè afficitur, quo se oblectat ac reficit, oliuam pulchram vocat, vberem, speciosam, fructiferam, hoc est, nomen eius apud illum gratiosum est amabile. Huic Oseas consonat qui ex eodem fonte oracula sua hausit, eodem spiritu cõciones suas perfecit. *Et erit quasi oliua, gloria eius, & odor eius vt Libani.* Quo designat illos qui Deo indiuulse adhærent, illiusque placitis se oblectant, fauorabiles esse, illique gratos & acceptos. Vt enim suauis halitus & fragrantia, spiritus fouet ac recreat: ita Deum reficit & oblectat odor hominis, qui salutarem illius doctrinam amplectitur, ac Diuinæ voluntati se præbet obsequentem. Sic Paulus quo ostendat illos apud Deũ gratiosos esse & fauorabiles, qui eius Euangelium propagant, ac fide alios instruunt, *Christi*, inquit, *bonus gratusq; odor sumus in omni loco.* Et Patriarcha Isaac, *Odor filij mei, tanquam odor agri pleni cui benedixit Dominus.* Denique in Cantico Sponsa, *Curramus in odorem vnguentorum suorum.* hoc est id quisque efficere studeat vt pasci possit ac refici salutari illius doctrina, quæ lassos ac labantes fulcit ac recreat, non secus quàm suauissimus odor naribus oblatus collapsos animíque deliquio sopitos instaurat atque erigit.

Psal. 51. Psal. 128. Cap. 11. Cap. 14. Simile à rebus odoratis. 2. Cor. 2. Gen. 27.

De Rhamno aculeato frutice.

CAPVT VI.

RHamnus vbi adoleuit, validis robustisque quaquauersum vallata aculeis, homini si manum incautius admoueat, infesta est: adhærent illi racematim exiguo minimóque petiolo

numerosæ baccæ colore croceo orbiculatæ, magnitudine vel myrti vel iuniperi sapore acidissimo, quas qui improuiso decerpere tentant crebro infixo aculeo ac mucronata cuspide manũ vulnerat. baccæ vbi dentibus linguaque atteruntur, vel premẽtibus digitis contrectantur, croceo succo manus inficiunt: sunt enim flaccidæ & vliginosæ. Cùm autem tres sint Rhamni species, ista Zelandicis sabuletis, dumosisve colliculis copiose innascitur. Oceani accolæ *Dunen* vocant, quæ vox corrupta an à Dumo ac dumeto deducta sit, nõ ausim certò statuere. Sunt tamen arenosi isti, maritimique tractus passim multis densisque virgultis, viminibus, spinosisque ac senticosis fruticibus, atque aculeatis stirpibus fœcũdi, vt sunt Rhamnus, Rubus, Halimus, paliurus, oxyachanta, carduus stellatus iringium Onomis siue resta bouis, præter insignes alias herbas, quas affatim ea loca suppeditant. Bellonius qui Palæstinam ac Syriam peragrauit,
Psal. 57. existimat CHRISTI Seruatoris sertum, seu spineam coronam illius capiti implicatam, ex Rhamno fuisse confectam, quòd in iis regionibus nulla alterius generis spina se proferat. Desumit autem Dauid ex spinoso hoc frutice appositissimam similitudinem contra fastum ac tyrannidem, contra factiones & sæuitiam improborum qui innocentibus insidiatur atque infesti sunt, damnaque inferre meditantur, quorum conatus & molimina irrita fore prædicat & inualida. *Antequam spinæ vestræ*, inquit, *indurescunt in Rhamnum, vllosque aculeos infigere possint, Dominus velut tempestate quadam exorta conteret, & conficiet vos, infringetque vires vestras, & robur imminuet.* Quibus verbis indicat illos fraudes, imposturas, technas, sycophantias, cædes, omniáque hostilia comminisci ac meditari, sed antequam vires illi suppetant ad perficienda quæ animo conceperint, conficientur ætate immatura, hoc est, priusquam adolescant ac vires ad inferenda incommoda sint consequuti. quibus verbis hæc quoque sententia subest, vt ex hac vitæ statione, in qua in tenuiores tyrannidem exercent, exturbandi sint, vt ex olla aut lebete eximi solent carnes semicrudæ, quæ non satis elixatæ esui sunt inidoneæ, cum vix calorem conceperit ab igne qui ex spinoso atque aculeato stridentique rhamno extruitur. Solent enim strues lignorum aut fasciculi ex paliuro, rhamno, iunipero, rubo, vepribus, ac sentibus confecti non solùm manibus tractantium vulnus infligere, sed foco immissi crepitantibus flammis ac stridore quodam horrendo assidendentes territare: sic vt etiam fauillas scintillantes atque ignitas faculas in obuios quósque eiaculent. Hic itaque sensus ex prophetæ verbis erui debet. Quamlibet illi sæuiant atque

Locus Dauidis explicatus.

innocentes,

innocentes opprimere tentent: nihil illis ex voto aut animi sententia successurum, sed inopinato ac repentino illorum interitu insontes periculo eximendos. De Rhamno ac desumpta ex hac stirpe similitudine nonnulla tractata sunt lib. 4. cap. 9.

De Cucurbita syluestri, vulgò Colloquintida.

CAPVT VII.

COlocynthis seu agrestis cucurbita Medicis vsui est in expugnanda pituita, & bile tum flaua tum atra, quos humores violenter & validè extundit non sine virium detrimento, & reseratis venarum fibris sanguinis eductione. quocirca coërcetur illius ferocia mastiche, & aliis quæ ventriculo robur conciliant. Fructus huius stirpis orbiculatus est, vbi maturuit, candidus pilæ magnitudine, vel vt malum Medium seu citrium, quod ab auri colore *aurangium* vulgò vocãt, si extima putaminis pars flauescens cultro adimatur, eximiæ nec prorsus ferendæ amaritudinis: quod indicatur in Regum historia. Cum enim Helisæi famulus in rus digressus herbas colligendo pulmento collegisset, inter alias cucurbitã siluaticã quam vulgus *Colloquintidam* vocat ignarus quid esset, in ollam coquinariã cõiecit, illisque edendũ apposuit. vbi degustassent, *Mors in olla*, conclamãt, hoc est, venenũ nobis exhibitum est. Helisæus non imperitus rerũ naturæ, confestim inita ratione qua amaritudo eximi posset. farinã ollæ immiscuit: quo facto pulmentariũ esculentũ perficit, abolito exotico atque alieno sapore quo erat imbutũ. Subest huic rei ratio Physica, habet enim farina polentaria eam vim, vt extraneum atque amarulentũ saporẽ diluat atque aboleat, præsertim ordeacea, ex qua polenta cõficitur tũ cremor. massaque polentaria, zythi aut ceruisiæ materia, maceratis aqua frugibus, auena, ordeo, ac lupi salictarij floribus quæ triuiali voce lupus dicitur, quo fit, vt quoniã ceruisiæ potus ex istis ferè cõficitur, qui ex hoc liquore vuidi sunt, ac zytho madidi, quod idẽtidẽ vsuuenit inferioris Germaniæ populis, lupulo & auena perfusi dicãtur. Cæterùm quotidiano experimẽto comprobatum habemus salsã atque amarã aquã dulcescere admixta polenta siue ex ordeo confecto cremore qui ex hac stirpe est concretus liquor, vt etiam lomentum ex farina fabacea, adeò vt duarum horarum spatio mitescat ac poculenta afficiatur, citraque offensam in corpus admitti possit.

4. Reg. 4.

Farina quare cremorẽ pulmentis eximat.

De Salice.

CAPVT VIII.

SAlix nota arbor à faliendo nomen fortita quod celeriter affiliat ac confeftim arborefcat, Belgis à fimili etymologia *vvigille* dicta, quoniam prõpta eft ac voluntaria in crefcendo. Cum autem huius ftirpis plures fint differentiæ, ea Belgæ æftiuis caloribus cœnacula adornant: atque etiam virenti hac frõde ac pampinis ægrotãtium lectos velant, quæ Virgilio *glauca* dicitur, quod ad albedinem vergat: hæc fiquidem gratum odorem in auras diffundit, atque aëris feruorem æftúmque mitigat. Ex hac Deus per Efaiam fimilitudinem cum primis elegantem defumit, qua pollicetur piis omnibus qui illi fidunt, rerum omnium affluentiã, vberem annonæ ac rei frumentariæ prouentum, profperum in omnibus negotiis fucceffum, nec folùm externa bona & quæ corpori inferuiunt, fe exhibiturum confirmat ac pollicetur, fed folida & æterna, quæque mentes quamlibet aridas & fiticulofas vberrimo Spiritus diuini pabulo foueant, atque inexhaufto Diuinitatis fonte perfundãt, qua irrigatione mœrentes arêntefque animi in optimam fpem eriguntur, atque vberrimos fructus amoris & charitatis erga Deũ & proximum proferunt. Sic enim concionem fuam orditur Vates eximius, atque huius feriem profequitur, *Ne timeas aut metu concutiaris ferue mi Iacob, quem elegi: nam effundã aquas fuper fitientem & fluenta fuper aridam, perfundã fpiritu meo femen tuũ, & benedictionem fuper ftirpem tuã, ita vt graminum more germinent, & quafi falices iuxta profluẽtes aquas.* Vt enim ftirpes in locis irriguis confitæ fpectatiffimè frondefcunt ac foliorum põpa luxuriant: ita animus humanus falutari doctrina perfufus ac Diuini fpiritus fonte irrigatus, omniũ virtutũ fplendore nitefcit, ac folida viuidaq; fide fultus fufiffimè ramos diffundit, ac folidis deoq; acceptis operib exornatur, vt arbor fœcunda fronde & fructibus, quæ alios etiam reficit ac fructibus fatiat. Iudæi abducti in Babyloniam, omni folatio deftituti, fufpẽderunt in falicibus citharas fuas quibus modulari folent diuinos hymnos ac cãtilenas gratulatorias Deo viuẽti, omniaque queruntur in tã trifti exilio, lamentofa, lugubria, funefta, amara, luctuofa, ita vt nulla ratione induci potuerint, quò vllum lætitiæ argumentum proferrent, fcitè tractandis organis. Apposite in falicibus fufpẽdiffe defcribuntur à Pfalmographo inftrumẽ-

Cap. 44.

Simile à fructuantibus arboribus.

Pfal. 136.

ta Musica, cùm hæc arbor sterilis sit & frugiperda, & quæ vt Polluti, semen ante maturitatẽ obiiciat. his accedit quòd amara sit, nec admodum spectabilis & amœna vti platanus, palma, cedrus, cupressus, terebinthus, quocirca huic arbori accommoda aptaque exilij cõparatio, & quod eius ramis citharæ affixæ sint. Vt enim salix amaritudine imbuta est, nec admodum speciosa aut aspectu grata: ita exiliũ & transmigratio in Chaldæam fuit acerba, tristis, amara, calamitiosa Iudæis, eoque magis quòd identidem recrudesceret dolor, & acerbitas renouaretur continẽti recordatione Sionis & vrbis Hierosolymæ, ipsiusque augustissimi templi, in quo sacris carminibus Deũ soliti sunt honorare Tãtus siquidem mœror illorum animos occupauit ob conculcatã sacratissimam religionẽ, atque abactos Prophetas, vrbemq; dirutam ac solo æquatam, vt nulla oblectamẽta, nulla solatia admitterent, nec vllis blandimentis perpelli potuerint, vt sacris Deoque dicatis cantionibus alienas profanasque aures demulcerent, cum ad irridenda sacra modulamina essent arrecti, qua petulantia victis dolor non sopiri, sed recrudescere cœpit ac redulcerari. siquidem vt habet Prouerbium, *Musica in luctu, importuna narratio.* scitè itaque ab iis responsum, Hierem. Threno. Eccles. a.

Quomodo cantabimus canticũ Domini in terra aliena, atque inter illos qui nostræ miseriæ & calamitati non indolescunt, sed insultant ac subsannant eum cultum quem exhibere consueuimus Deo immortali? itaque frustra fatigant nos, vt illos oblectemus citharis nostris. cum & nos, & Deum Hebræorum despiciant, ac de tantiis dicteris exagitent.

De Saliunca.

CAPVT IX.

SAliunca quam nonnulli Celticam Nardum existimant, pusillus est frutex non in eam altitudinem assurgens, in quam nostra *Lauendula*. Siquidem ab humo se nõ attollit: quod Virgilius annotauit, ducta comparatione à nonnullis stirpibus in commendationem eius qui scitè calamum tibiamque inflare nouit, atque æmulo peritiorem pronunciauit.

Lenta salix quantum pallenti cedit oliua, Eclog. 5.
Puniceu humilis quantum saliunca rosetis:
Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

Digeritur autem Saliuncula in fasciculos manuales & ol-

factoriola, quæ subinde naribus admoueri solēt, vel instaurandis fouendisque cordis viribus, vel abigendis tetris odoribus ne spiritus contagione aliqua inficiantur. Est enim eximiæ suauitatis sic vt vestibus ac tegeticulis lodicibúsque interposita, gratissimo illa odore commendet, ac tineas blattasque abigat: quod etiam Belgæ moliuntur pseudonardo, siue *Lauendula*, qua passim scatent excultique sunt apud Belgas horti, spicato ceruleoque aut cæsio flore, caloris tam intensi vt caput grauedine inficiat. Non defuerunt nostra memoria hospites & caupones quidam, qui aquam lauendulæ è turbine aut meta stillatoria, quam *Alembicum* vocant, ductam vino immiscerēt quò generosius videretur, minusque dilutū, & facilius inebriaret, qua impostura id incommodi consequuti sunt conuiuæ vt postridie acerrimo capitis dolore sint affecti, qui vix vllis remediis discuti aut mitigari potuit nisi adhibita somnifica potione, aut aqua frigida, vel sero lactis affluēter hausto. Cæterùm Deus qui suis amplissima quæque pollicetur & prestat, ex hoc exili ac minu-
Isaiæ 55. to frutice cōparationes desumit: *Montes & colles*, inquit, *cantabunt vobis laudes, & omnes arbores plaudent manu*, hoc est, omnes gratulabuntur & applaudent vestræ fœlicitati, singuli vobis honorem deferent, & magnificè laudes vestras prædicabūt, quod excusso iugo, Dei beneficio salutem sitis consequuti, atque illius munificentia ad amplissimam dignitatē euecti, tantisque donis ac muneribus exornati, finito tā tristi atque acerbo exilio, *pro saliunca, assurget tibi abies, pro spina pinus, & pro vrtica crescet myrtus.* Quibus verbis designat omnia istis futura incrementa, atque optatos prosperosque successus habitura, ita, vt pro minutis abiectisque herbis aut etiam noxiis spectatissimæ arbores ac fructiferæ sint emersuræ. Hæc autem, non solum ad externas ac temporalia bona, sed ad internas dotes, atque animi mentisque decus & ornamenta referenda sunt: vt pro ferocia, violentia, sæuitia, fastu, arrogantia, superbia atque animi elatione, quæ (vt Paulus testa-
Galat 5. tur) nō dubia sint carnis opera, succedat clementia, humanitas, mansuetudo, lenitas, comitas, placabilitas, beneuolentia, benignitas, ac pleraque alia quæ inter fructus spiritus ab Apostolo referuntur, sic vt expulsa iniustitia, iniquitate, nequitia, æquitas, iustitia, probitas elucescant: pro luxuria, libidine, prodigalitate, pudicitia, moderatio, frugalitas, temperantia se proferant: pro ignauia, desidia, torpore, somnolentia, alacritas, fortitudo, magnanimitas, infirmarum rerum contemptus & despicientia, præstantia virtutis substituantur. Sic inuerso rerum ordine pro vitiosis ac deprauatis affectibus
vel

vel potius perturbationibus quæ mentem à ratione, à naturæ & Dei legè auertunt: pax & tranquillitas animum placidè ac securè regat ac moderetur.

De herba Borith, quæ Medicis veteribus Struthion vocatur, Mauritanis Arabibusque scriptoribus Condisi, cui affinis recentioribus vocata Saponaria, & herba fullonia, Belgis zeep cruiidt, *quod vt smigma eluendis maculis adhiberi soleat.*

CAPVT X.

CVm populus Iudaicus paulò ante vrbis excidium inquinatissimis esset moribus multisque horrendis flagitiis ac sceleribus contaminatus, sic vt ad summã impietatis nihil esset reliqui, Deus eleganti similitudine illos perditos ac profligatos pronunciat, nec vllis quãlibet præsentaneis remediis ad saniorem mentem, ad integritatem vitæ, ad decus virtutis posse perduci. Cũ enim à sacratissima religione, Deique cultu ad idololatriã defecissent, aliunde à Deo viuẽti salutis præsidia conquirere cœperent, aliunde responsa petere atque oracula sciscitari, cum etiam hoc accederet ad impietatis cumulum, vt insontes non clanculariis insidiis conficerent, sed apertè ac passim in triuiis, nulla iustitiæ reuerentia, nullo legum metu, adeo vt nihil se commisisse haberẽt persuasum, ac ne tantillum mali perpetrasse, aut siquid patratum est, ac scelus admissum, persuadent sibi à veritate deuij atque errore impediti, facilè abstergi atque elui posse maculas & sordes contractas cultu quodam alieno ac superuacaneo, qui Deo ingratus est & detestabilis. Quocirca cum Deus videret illos contempto suo præcepto, inanes spes fouere, ac fallaces rationes ac modo comminisci, quò se puros præstare conentur, iisque sibi plaudant ac sedulo persuadeant omnia salutaria consequutos: Deus, ne illi pereat suus honor & magnificentia, expostulat cum populo suo, quod aliò se cõferat, alias cisternas ac scrobes eruat, quòd aliò properet quàm ad fontem aquæ viuæ, quæ non cœnosa est, non fæculenta, non exitiosa, sed suauis & salubris. Sic autem instituit cum defectoribus expostulationem, ita vt singulatim quemque illorum appellet: *Ego,* inquit, *te plantaui vitem electam & generosam, neque lectissimo semine, præstantissimis malleolis ac sarmentis conseui: qui fit vt in prauam,* hoc est, *alienam ac degenerem spuriamque vitem conuersa sis?* Et quò ostendat nõ facilè elui posse maculam aut næuum aspersamq;

Caput secundum Hieremiæ explicatũ.

Hier. 2.

animo labem. *Si laueris te*, inquit, *nitro, & multiplicaueris tibi herbam Borith, maculata tamen eris coram me inquitate tua.* Quo indicat tametsi in speciem primaque fronte excussisse sordes atque eluisse maculas videaris superstitioso quodam cultu quē tu ipse tibi fingis, & obscuras Dei gloriam, fictáque religionis vmbra nunquam tibi persuadeas Deum tali ratione posse placari, aut plicari, aut te pristinum nitorem consequi, alia ineunda ratio, alius excogitandus modus, quo posses nitescere, & factori tuo recōciliari, excutiēda prorsus ex animo idololatria, hoc est, adulterinus ac fictitius cultus, alteri quam Deo attributus, amplectenda vitæ integritas, extirpanda è mente omnis nequitia, vni Deo firmiter inhærendum, illique omni fiducia stabiliter innitendum, alioqui externis rebus cultúque cōmentitio ac superstitioso quē Deus non exigit nec præscripsit, sibi salutem atque animi puritatem polliceri, non solum inane est & superuacaneum, sed etiam damnosum & Dei maiestati iniurium, abstergit quidem atque emaculat sordes Struthion siue lanaria quæ laneis vestibus candorem adfert, cutem expoliunt ac lentigines næuosque abolent smegmata, verùm nihil excogitari potest tanta abstergendi vi ac facultate præditum, quod animæ tuæ sordes posset eximere quod plus satis inolitam penitusque infixam labem possit eluere. Qui enim morbum suum non agnoscit, ac salutarem doctrinam à fido medico oblatam respuit, insanabilis est & desperatus, cui me-
Cap.3. dicinam adhiberi Hippocrates vetat, illóque dignior Christus deserēdos, præcipit, vbi omnem operam studiumque illis conseruandis impensum est. Cæterum Deus apud Malachiam se
Matt.11. Angelum missurū pollicetur qui viam præparet, quo vaticinio
Marc.1. Ioannem Baptistam designari Euangelium testatur, ac statim
Luc.7. venturum Dominatorem, hoc est, Christum qui multa innouabit, multamque operam insumet corrigendis illorum vitiis formandisque moribus, quorum interest populum salubri sanáque
Isa.40. doctrina imbuere. *Ipse est enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum, & sedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit illos quasi aurum & argentum*, hoc est, puros reddet, nitidos, tersos, expolitos adempta omni rubigine & scoria vitiorum. vt in fornace aut officina argentaria expoliri metalla solent. Itaque primum visum est ministerio, abstersis sordibus, ornatum ac nitorem adferre, neque culpari possent tanquam contaminati sceleribus qui Dei munia obeūt sacrisquæ functionibus destinantur, quocirca similitudinem desumit à rebus externis eámque ad animum transfert. Siquidem fullonia herba siue Struthion incredibilem vim obtinet in eluendis

dis maculis, atque imbuendis candore lanis: pollet enim vi absterſoria adeo vt etiam pituitam è capite eliciat, ac ſternutamentum moueat tanta violentia, vt partum emortuum excutiat.

De Cocco vermiculo, Conchylio, Murice; Oſtro.

CAPVT XI.

FRutex eſt puſillus exilibus ramis, folio aculeato, cui annaſcitur coccus ſeu granum tinctorium, quod colorem rubrũ ac rutilantem exhibet aſpectu gratiſſimum, oculiſque amabilẽ. Cuius tinctura aut ſucco imbuta lana aut byſſus, exuberantiſſimè miréque ſplendido rubore illum inficit Inuenitur etiam in aquifolio vel acrifolio potiùs, qualis eſt arbor Belgis vulgaris, folio læuiore perpolito, quaquauerſum aculeato perenni virore, vt cui nunquam folia decidat. Ex hoc grano Coccinea veſtis nomen obtinet, cuius in Bibliis ſæpe fit mentio, vermicula, muricata, qualis eſt roſis rubore perfuſus, oſtrina, quiſquiliata quæ purpureo colore flagrat, atque amabili rubore collucet, oculiſque blanditur, qui color Imperatorum ac regum paludamentis dicatus eſt, ac purpuratorum apud Romanos pallis ac galeris. Sic in Cantico ſponſæ rubicunda labra, vittæ coccineæ comparantur. Sic puellæ Belgicæ venuſtatis ſtudioſæ labella corallina & coccinea moliuntur. Ioſue defuncto Moſe, dux Iudæorum conſtitutus, pallium coccineum geſtaſſe legitur. Sic Chriſtus in ludibriũ affectati regni chlamyde purpurea indutus deſcribitur. In Apocalypſi verò mulier illa ſcortatrix quæ domũ ſuam patefacit omnium cupiditati, inſediſſe deſcribitur beſtiæ coccineæ, eáque mulier induta erat purpura, coccino, auróque deaurata, & gemmis & margaritis, habens poculum in manu ſua plenum abominationibus, & immunditia libidinis ſuæ. Et fronti inſcriptum erat myſterium Babylon, Romanæ vrbis typus & figura, vt Hieronymus interpretatur: quibus inſignibus faſtum indicat, ſuperbiam, arrogantiam, mentem ſanguinariam atque innocenti cæde cruentam. Diuitem verò illum epulonem præter ſumptuoſas menſas atque apparatum ferculorum, indutum fuiſſe purpura & byſſo hiſtoria Euangelica teſtatur, nulla humanitate, nullo pietatis in egenos & miſeros affectu. Ex huius ſucci rubicũdo colore deſumitur apud Eſaiã comparatio, atque inſtituitur concio contra illos qui innocentum

[Margin: Cap.4. — Cap.2. & 7. — Matt.27. — Cap.17. & 18. — Luc.16. — Cap.1.]

tum sanguini inhiant, atque innoxios opprimere meditantur, eosque Deus ad saniorem mentem reuocare, atque vt resipiscant, vt à sceleribus resiliant, amanter extimulat. quod si obtineri possit, pollicetur amnistiam, hoc est, omnium scelerum obliuionem, quamlibet horrenda fuerint enormia, adeò vt culpari sustineat, ac violatæ fidei, ruptique fœderis crimen subire non recuset, nisi stet promissis, ac præstet quod sit pollicitus. Sic enim cum illis concionem instituit, *Abluite manus vestras sanguinolentas, mundos vos præstate, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis, desinite agere peruersè, studete æquitati, subuenite oppresso, pupillos subleuate, viduis patrocinamini. Si fuerint peccata vestra vt coccinum, fient niue candidiora, & si rubra vt vermiculus*, hoc est, purpureus & conchyliatus color, qui ex marina concha eximitur, *velut lana alba erunt.* Quò indicat quamlibet scelera vestra cruenta sint cæde & sanguine innocentum, facilè expiari posse atque elui pœnitentia ac fiducia in Deum, conceptoque emendatoris vitæ proposito. Cæterùm vestes coccineas seu muricatas ac purpureas, deinde & bombircinas quas Belgæ ob exquisitissimam lini lanæque texturam *Kessen* vocant & *bombaziin*, & præter hæc sericas & holosericas, quæ in Asiatica Scythia olim confici solent, in vsu fuisse Hebræis, easque ad decus & ornamentum corporis, ad honestatem, nonnunquam ad luxum & pompam inanemque ostentationem adhibitas Bibliorum codices passim testantur. Vnde apud Ieremiam Israël insultat ac dira minatur, quòd deserto Deo à quo omnis salus dependet, se idolis prostituat tanquam adultera, alienis se oculis exponit, ornatúque exotico se comit ac pollit, vt illos in sui amorem alliciat. *Cum* (inquit Dominus) *magna sit vbique strages ac vastitas, omnesque fontes in fugam versi, ad loca ardua atque hostibus inaccessa se conferant: Tu verò perdita & vastata quid facies? Etiamsi vestieris te coccino, & ornata sis monili aureo, & pinxeris stibio seu fuco oculos tuos, frustra componeris, despiciunt enim ac despuunt te amatores tui*, nihil prorsus afficiuntur ornamentis politisque tuis vestibus, sed in animam vitamque tuam sunt intenti. Ezechiel quoque Dei nomine non minus acerba denunciat Samariæ & Ierusalē, quos adulterij insimulat, quo nomine Idololatriam atque à Deo defectionem designat. Vt enim inexpiabile scelus est & detestandum violatum coniugiū, hoc est, legitima & indissolubilis vitæ societas contaminata adulterio: ita etiam execranda res est idololatria, qua Deo viuenti suus honor, suū decus & gloria adimitur, atque in alium transfertur, eo autem in illos incandescit acerbius, quòd non solum in lucis vmbrosisque

Idololatria adultero cōparata.

sisque

sisque vallibus gentilium more suas aras, statuas, delubra adornarent, magnaque pompa & vitulorum apparatus sacra sua peragerent. ita vt legitimus cultus videri possit, in eoque salutis columen consistere; sed quòd accitis ac conuocatis etiam exteris in æde Deo dicata nefaria sacra perficerentur. *Et quo* (inquit) *spectatoribus omnia magis augusta sanctáque viderentur, in illorum gratiam lauisti te & depinxisti stibio seu fuco oculos tuos, ornataque mundo muliebri sedisti in lecto pulcherrimo, instructa mensa ante te, super quam thymiama siue suffimen vnguentumque meum posuisti, adhibito tanquam in solenni festo exultantium strepitu.* Itaque is cultus qui mihi offerri debuit, exhibitus est idolis ac dæmonibus astante confusa multitudine ex gentibus conflata, qui eadem qua tu, fruuntur insania.

De Paliuro aculeata stirpe, cui sanguinarij comparantur atque insidiosi, quique ad inferenda damna prompti sunt.

CAPVT XII.

CVm nusquam non prophetæ vitia insectentur, illorumque rabiem ac ferociã reprimant, qui hominibus infesti sunt, atque ad iniuriam damnáque inferenda prompti: horũ nonnullos lupis, leonibus, pantheris, colubris, aliisque infestis belluis, denique vulpibus & mustelis insidiosis animalculis cõponunt: nonnullos aculeatis ac senticosis stirpibus assimulant. Sic Micheas vates deplorat extinctam religionẽ, pietatem proculcatã, cultumque diuinum prophanatũ, omnes ab integritate collapsos, nec aliud, quàm fraudes, sycophãtias, technas, imposturas, insidias omniáque hostilia meditari. In hunc itaque modũ scelera illorũ amplificat, ac singulorum improbitatẽ exaggerat in immensum, à spinosis aculeatisque stirpibus desumpta similitudine: *Periit ex terra sanctitas*, exultat improbitas, *& rectus* atque integer, *inter homines non est, omnes sanguine inhiãt, & vir fratrem suum ad mortem venatur, & malum manuum suarũ dicunt bonum*, hoc est, suis erroribus blandiuntur. *Princeps postulat, & iudex in reddendo est*, hoc est, in omnibus acquiescit & obsequitur illius postulatis, nulláque habita aut obseruata iuris æquitate, sinit illum omnia pro arbitrio ac voluntatis imperio agere, vel tenuem plebeculam arrodere atq; exactionib. opprimere, vel tyrãnidem in tenuiores exercere. *Qui optimus ex eorum numero, est quasi Paliurus; & qui probus & integer* Cap.7.

tanquam

tanquam spina in sepimentis. Quocirca huiusmodi hominib. in imperio constitutis, eum rerum statum futurum indicat, vt delatoribus passim inquirentib. in ciuium vitam, mores ac studia, non satis tutum sit cuiquam fidere, aut sua arcana committere, ne familiari quidem atque intimè noto. Ingruente enim huiusmodi tumultu, atque habita de ciuium opinionibus quæstione, exploratisque illorum sententiis, labascũt multorũ animi, atque amicos non solum deserunt, sed nonnunquã prodũt. quod euenturum Christus etiã vaticinatus est. Itaque in tam dubia ac vaçillante multorum fide. *Ab ea,* inquit Propheta, *quæ cubat in sinu tuo, custodi claustra oris tui,* hoc est, ne vxori quidem mentem tuam patefacias, *quia filius contumeliam facit patri, & filia consurget aduersus matrem, durus aduersus socrum suam. Et inimici hominis domestici eius.* In tanto rerum humanarum æstu, ac tam turbulento Reipublicæ statu, quo præsidio quisque se fulcire debeat, obiter commonstrat, *Ego autem Dominum respiciam, expectabo Deum seruatorẽ meum. Exaudiet me Deus meus,* summã propter fiduciam erga Deum, & quòd totus in illo conquiescit, ab eo pendet, salutem sibi pollicetur ac præsentaneum auxilium contra potentiam, fastum ac superbiã, cõtra sæuitiã ac nocendi rabiem. Cum enim Deus mansuetus sit, placidus ac mitis, illi rabidi sunt, feroces, crudeles, inhumani atque vt sentes, tribuli, spinæ, atque arbores aculeis armatæ, quibus innocentibus damna atque detrimenta inferunt. Quãobrem desumitur in hac Concione ab arboribus validis firmisque aculeis vallatis similitudo, quò hominum improborum naturam & conditionem ad amussim exprimat. Siquidem paliurus, spina alba quæ mense Maio, candido ac suauiter olente flosculo passim in dumosis locis ac sepibus conspicitur, sentes, rubeta, Crespinus quæ pharmacopolis *Berbiris* dicitur, foliis, floribus, baccinis vel acinis racemisq; oculis blãdiuntur, atque aliquem in eduliis vel medicamẽtis vsum habent, sed manibus tractantium noxiæ sunt, si incautius ac parum consideratè præhendas: ita fucati homines & fallaces in speciem blandi sunt, amabiles, sed qui arrepta vel obseruata leuissima occasione pungant ac vulnus infligant. Est autem Paliurus Theophrasto, Virgilio, Plinio, Dioscoridi, Columellæ decantata, sed non omnibus eadem facies exprimitur tametsi omnes fateantur sepibus muniendis accommodam, quòd minacibus aculeis pecus atque homines qui hortorum fructibus insidiantur, arceat, non prorsus dissimilis oxyachantæ, siue acutæ spinæ, quòd mense Maio spectatissimè floreat, exiguo quidem & minuto flosculo, cui in medio rubicundæ quædam festucæ insident, sed quæ

Matt. 10. Marc. 3.

Nusquam tuta fides.

quæ candore & ſuauitate eximia commendabilis ſit, adeò vt nemo non apud noſtrates hac fronde ædium veſtibula exornet ramis in vrceis aſſeruatis, atque aqua indentidem irrigatis: vbi verò arbos hæc defloreſcere incipit, baccas exhibet, primùm virides, oblongas, maturitate rubentes, oſſiculo intus lapidoſo quod ambit membrana; intus pingui vnctóque ſapore imbuta, quo vtimur in atterendis calculis, ac leniendo veſicæ meatu.

De Gith; quæ Græcè Melanthion, vulgò à nigrore Nigella dicitur, Belgicè Svvarte, *Nardus ob odoris ſuauitatem, tum aliis ſtirpibus deſumpta comparatio.*

CAPVT XIII.

ESaias quem aliàs teſtati ſumus rerum naturæ peritiſſimũ, in illuſtranda ſua concione ac vaticinio, quaſdam ſtirpes, earumque & flores & ſemina narrationi accommodat, nempe Gith ſiue Melanthion, Cuminum, Triticum, Hordeum, Miliũ, viceam, ſpeltam vel zeam, quæ vulgo notiſſima ſunt, & cum armentis pabulum, tum hominibus alimentum ſuppeditant, Gith vulgò, Nigella paſſim in hortis obuia eſt, frutex cubitali altitudine, aliquando maiore pro ſoli vbertate, vt Zelandicis agris aſſolet, foliis fœniculareis, tenuiter diſſectis, flore cęruleo, quo euaneſcente capitulum ſe exhibet in ſummitate papaueraceum corniculare, ablongum membranarum ſeptis ac loculis diſtinctũ, cui ſemina includuntur nigerrima, porri ſeminis non abſimilia, ſed odoris fragrantiſſimi, quod olim panis cruſtæ inſperſum, antequam is furno immitteretur, grato ſapore illum commendabat, verùm is vſus nunc apud Ciſalpinas nationes in diſſuetudinem venit atque exoleuit, ipſoque ſemine Medici ad catarrhos diſcutiendos vtuntur, ad enecandos lumbricos ventri admodum infeſtos, ad dentium dolores leniendos, ad menſtrua vrinaſque ciendas, ad abolendas lentigines, næuos, maculas, tum fœda vitia quæ extimam cutem deformant. Cuminum Belgis nomen retinet *Comiin*, vulgo ſemen, vulgatiſſimum, quo plebeij in diſcutiendis flatibus, in ſopiendis inteſtinorum doloribus ac torminibus, in hernia flatuoſa reprimenda vtuntur, cui ego nigellam & lauri baccas commiſcere ſoleo, & milij farinam, cuius etiam in hoc capite propheta meminit. Hordeum, fruges nota, quinto generi gratiſſimum pabulum,

Cap. 28.

Cuminũ.

Hordeũ.

pabulum,quo etiam in annonæ penuria ac tritici raritate,plebecula vtitur. Medici huius decocti cremore & ptiſana vtuntur in æſtuoſis febribus,ac pulmonis atque vocalis arteriæ vitiis, præſertim cum ex ſalſa pituita, aut flaua bile illæ partes vel exaſperatæ vel exulceratæ ſunt,admixtis violarum aut bugloſſæ floſculis. Ex huius quoque frugis polēta aut maza Belgæ ſapidiſſimum liquorem eliciunt,qui iis Ceruiſia dicitur,colore vt Coctori viſum eſt fuluo,croceo, luteo, flaueſcente,rubicundo,ſpiceo,præſertim vbi fæx & ſpumoſum excrementum quo Belgæ in pinſendo pane vtuntur, ſubſederit. Tunc enim gratiſſimum colorem adſciſcit, vt vinum Creticum, vel illud exoticum quod *Baſtardum*, vocant, ac ſaporem vinoſum, qui non ſecus quàm vinum, temulentiam excitat.

Triticum. Triticum, inter frumentacea præcipuæ nobilitatis,ex cuius farina, ſimila, ſimilagine multiplicis differentiæ panis conficitur, ſyncerus,ſecundarius, nauticus, furfuraceus & aliquot adhuc genera quæ recenſere ſuperuacuum. Milium frumenti genus, cuius cum plures ſint differentiæ, Sarmaticum, Indicum, Hiſpanicum, omnes apud Zelandos ſpectatiſſimè creſcunt,Saracenicum vel Indicum, grano vel rubro vel flaueſcente. Ex

Vicia. his noſtrates & pultes & panem conficere didicerunt. Vicia leguminis genus iumentorum pabulum eſt,vt lens,piſum,faba. Hæc obiter indicare viſum eſt, quòd prophetæ mens exactè ac dilucidè poſſit explicari, quæ in hoc verſatur, vt declaret Deum nihil temerè aut fortuitò, nihil inordinatè aut confusè, ſed omnia diſtinctè aut diſtributè, certáque ratione ac lege perficere,nunc pœnas infligere coërcendis hominũ ſceleribus, nunc plagis & vulneribus mederi, afflictiſque mentibus ſolatium afferre, quod aliquando maturiùs nonnunquam ſeriùs peregit, ſic vt vltionem differat,ac lentè ad vindictam progrediatur, quod etiam in præſtanda ſalute euenit: aliquando ſubitò potentiam ſuam vtrobique exerit,vt expedire illi videtur, atque occaſio ſe offert. Quocirca commonefacit vates illos qui Dei iudicia non ſatis pro æquitate interpretantur, vt modeſtè ac reuerenter de illius Maieſtate & prouidentia ſentiant, vt magnificè & ſyncere de illo loquantur,ne quid culpent,aut calumnientur in eius factis, cum vident, ſceleratos rerum omnium proſperitate frui, pios calamitatibus atque ærumnis eſſe expoſitos, cum pro incredibili ſua ſapientia, atque inſcrutabili conſilio res mortalium rectè legitimè regat ac moderetur. Deſumitur autem in illuſtranda hac concione appoſitiſſima ſimilitudo de agricolarum ſtudio & occupatione, ipſaque arandi ac ſerendi triturandique ratione. Siquidem

quidem colonus tempestiua anni parte, subacta terra, atque æquata soli planicie, certo modo & mensura suum suis quæque locis, atque agrorum dimensionibus humo committit, obseruatóque ordine atque adhibita ratione telluris, aliam agri partem tritico & hordeo deputat, aliam pro frumenti aut leguminũ natura nigellę, lupiuo, speltæ, milio designat, neque enim indiscretè & permixtè grana solo mandat ac sulcis committit, sed singulis discriminata iugera agrosque peculiares accommodat. Peracta autem satione arator non cessat nec conquiescit aut otiosus est, sed post sementem messi inhiat. quocirca antequã ad maturitatem deueniant segetes, frugesque cereales flauescere incipiant, aut maturitatem consequi, loliũ, zizania inutilesque herbas eruunt extirpantque famuli, curat, ne sata strangulent, illisque alimentum depopulentur, quò tempestiuè metat atque annonæ prouentum maturè in horrea cõuehat demessa segete, eaque recondita, iam alius illi labor, alia opera peragenda oboritur, Siquidem trituræ atque excutiendis granis è loculis, illáque ex gluma, acere, paleis eximere ac purgatiora efficere meditantur: in quo opere delectum habet, vt singulatim cum iudicio quæque aggrediatur, nec vlla ratione confundi semina sustineat. Itaque alia cura adhibetur minutis pusillisq; seminibus, alia robustis, alia tritico, hordeo, siligini, auenæ, farri, lupinis, phaseolis, viciæ, lenti, cumino, Gith. Sic cum agricola industrius omnibus laborem impendat, omniáque certa ratione & modo pro rei natura exequitur, sedulo operi insistit ac rerum suarum satagit, quo emolumentum vberémque fructum ex iustificatione percipiat. Ita Deus in hoc mundi theatro tantaque ac tam confusa hominum multitudine omnes ad frugem perducere tentat. Et quemadmodũ agricola proscissa vomere terra occationi intentus est & confringendis glebis, vt serit, vt metit. vt triturat ac fustibus semina excutit, vt paleas vanni flabello ventilatas à granis secernit, vt arbores truncat ferróque coërcet ne luxurient, ac latiùs, quam par est ramos diffundant: vt denique inserit atque aliena arbore germen includit, solidóque docet mollescere libro. Ita Deus homines tractat ac suo arbitratu nonnullis damna ac detrimenta infert, seuerúmque iudicium in illos exercet, alios calamitatibus exercet & explorat constantiam: nonnunquam malos tolerat ac manum à feriendo suspendit in spem emendationis vitæ. Nec est quod quisquam illi obloquatur aut obmurmuret cum singulari sua prouidentia omnia moderetur, illique constet consilij sui ratio. Quocirca si quid aduersi inciderit, aut infligatur, si morbi ingruant, si clades, calamitates, pe-

ftes, aliaque vitæ incommoda infeſtent, omnia hæc à Deo inferri cogitemus, quò caſtigati ad illum confugiamus, illius opem ac ſubſidium imploremus, in illo omnem ſpem ac fiduciã conſequendæ ſalutis collocemus. Quòd ſi proſpera obueniant omniaque ex voto atque animi ſententia decurrant, ſi affluant opes, ſi accreſcant latifundia, ſi offerantur honores ac dignitates ſi res domeſtica bene aucta ſit & ſtabilita, ſi corpus validum ſit & inculpatè conſtitutum, ad eundem omnes ſucceſſum rerum noſtrarum referamus, atque res proſperas & aduerſas ab illo adminiſtrari habeamus perſuaſum, illiúſque ductu & auſpiciis omnia perfici. Quod non ſolum apud Eſaiam Cyro Perſarum regi in mentem reuocat, cui Dei virtute, idque in gratiam ac fauorem gentis Iudaicæ, res feliciter geſtæ, ſubactæque nationes, ſed nulli non mortalium teſtatum eſſe vult, Deum omnium rerum autorem eſſe vult, illique omnia attribuenda, quam vim & potentiam cum aliàs, tum potiſſimè apud

Eſaiæ 45. hunc prophetam ipſe aſſerit, cum inquit, *Ego Dominus & nullus præter me, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum: ego Dominus ſapiens omnia hæc.* Quo indicat proſperos ſucceſſu illius eſſe muneris: damna verò, detrimenta, aduerſitates, vaſtitatem, peſtem, famen, bellum, in vindictam

1. ſcelerum ab illo inferri. Ipſe enim efficit, vt qui ab illo dependēt, illi fidunt atque innituntur, pacatè viuãt è diuerſo vt ij qui ſceleribus ſe contaminant, omni calamitatum genere diuexentur. Cæterùm Dominus Hieremiæ quoque agricolæ officium aſſignat admotaque manu ori illius, *Ecce ego*, inquit, *dedi verba mea in ore tuo, Ecce conſtitui te hodie ſuper gentes & ſuper regna, vt euellas, deſtruas, perdas & diſſipes, vt plantes & ædifices.* Quo indicat illum munitum & vallatum potentia verbi ſui virtutem habiturum ad extirpanda vitia, ad eximendos errores, ad euellendas ex animo enormes cupiditates atque inſerenda ſemina pietatis, ad inſtillandam ſalutarem mentemque inflammandam

Ioan. 15. ſolida fide in amorem ac venerationem Dei viuentis. Simile argumentum tractat Chriſtus, cum deſumpta à vite & palmi-

Rom. 11. te ſimilitudine, *Ego ſum*, inquit, *vitis vera, pater meus agricola eſt, omnem palmitem in me non ferentem fructum*, hoc eſt qui fidem ſuam non declarat per opera Charitatis, *amputat*, atque vt inutile ſarmentum igni deſtinat, *omnem verò ſurculum*

Pauli locus explicatus. *ferentem fructum purgat*, amputatis reſectiſque cupiditatibus *quo plus fructus proferat.* Ab hac non eſt aliena Pauli ſimilitudo de oleaſtri in oleam inſitione auulſis ramis ex natiuo oleæ trunco. Quo indicat alios à felici ſtatu delapſos, atque à ſalute exci diſſe, alios aſcitos eſſe & cooptatos in numerum fidelium,

lium, nullo ipſorum merito, ſed ſingulari Dei fauore & gratuita bonitate, quam niſi agnoſcant impenſique beneficii ſint memores, ac conſtanter in fide perſiſtant, rurſus excidendos pronunciat, atque ob ingratitudinem à Dei conſortio alienandos, aſſumptis inſertiſque poſtliminio iis qui mutata vitæ conſuetudine, excuſſaque mentis cæcitate & caligine, ad frugem, ad morum integritatem, ad veritatis cognitionem ſe conferunt, ac Chriſtum à quo deſciuerunt, amplectuntur. Hac autem ratione Deus partim reprimit ferociam faſtúmque hominum atque inſolentiam compeſcit, ne quis inani ſanctimoniæ perſuaſione intumeſcat, ſuique fiducia ſibi blandiatur, aut calamitoſis & abiectis inſultet: partim fouet atque alit alitorum ſpem qui abalienati à Deo, per fidem rurſus ſunt in natiuam oleam inſerendi, atque in conſortium cœtúmque fidelium aſſumendi.

De Lentiſco quæ Græcè Schinos dicitur, & Ilice.

CAPVT XIV.

CVm habita eſſet quæſtio in Senatu adſtante confertiſſima populi multitudine, de proſtituta Suſannæ pudicitia, ac commiſſo adulterio, in quo illam deprehenſam criminati ſunt veteratores duo fraudulenti & mendaces, Daniel prudenti ac diuinitus immiſſo conſilio explorata rei veritate, excuſſaque facti cauſa, inſontem mortis periculo eximit, ac patefacta calumnia, ſuſcipione criminis illam liberat. Cum enim Dan. 13. ad ſupplicium raperetur pudica matrona, nullius ſibi criminis cõſcia, & quæ ad Deum ſuã cauſam referret, Daniel Dei ſpiritu impulſus elata voce cõclamat, nullo ſuo merito illã morti adiudicatam, ac rei cauſam accuratiùs excutiendã. Itaque conuocato ſeniorum cõſeſſu & populi frequentia, calumniatores ſemotos aſſeruari iuſſit, ac ſeparatim cõſtitui, deinde accito altero eorum, ſciſcitatur ſub qua arbore mœchus cum illa ſit congreſſus: *Sub lentiſco*, inquit, Daniel dira illi comminatus ablegat, atque alterum produci iubet, cui cum ſimilis interrogatio proponitur de inito congreſſu ac perpetrato illegitimo concubitu, *Sub Ilice*, inquit: itaque vterque & mendacij & illatæ calumniæ conuictus ex lege Moſi morte ſunt mulctati. Cæterùm vt Deut. 2. lentiſci natura obiter explicetur, arbor eſt patula, & ſic ſatis procera, acinis rubentibus, maturitate nigris,

quæ vt Terebinthus resinarum ac gummosum liquorem fundit, quem Medici *mastichem* vocant, Belgis eodem nomine cognitam, quæ vetustate coit in globulos candidos ac spissatur, catharros autem exsiccat ac fluxiones sistit suffitu syncipiti admotum, vel ramentis aliquot ore conuolutis, dentes mobiles ac vacillantes, atque vligine vitiatos firmat, ac gratum oris habitum efficit. Ex hac arbore cuspides conficiuntur ab Italis, vt apud Belgas ex Iuniperi & lauri sarmentis, extergendis poliendisque dentibus accommodæ Sic vt prouerbiali figura dicantur *Lentiscum mandere*, qui eius rei curiosi sunt, ac plus nimiam operam dentibus poliendis adhibent. Nostrates nunc ardeæ stellaris ex auro, argento, ebore, vngue, quam alitem *Putoir* Belgæ vocant, ex pastinaca marina vulgo *Prilsteert*, ab aculeato telo sic dicta, à Galeo pisce Zelandis *Haye*, conficiunt verò ex lentisco confecta dentiscalpia, minus gingiuas vulnerant, sed condensant potius astrictionis ratione. Hunc veteribus in vsu fuisse Martialis indicat,

In Apophoretis.

Lentisco melius, sed si tibi frondea cuspis
Defuerit, dentes penna leuare potest.

Ilex.

Cæterùm alter qui mendacij calore calumniam adornare atque obtegere meditatur, sub pruno, hoc est, ilice patratum scelus impudenter confingit. Hæc inter glandiferas arbores refertur, foliis perenni virore, nec deciduis, cui fruticulo viscum innascitur, quo medici vtuntur in expurganda epilepsia, morbisque aliis qui ex turgidis spumosisque humoribus excitantur. Est vna ilicis species quæ coccum granum præbet, vulgò *Vermilion*, *Crameziin*, *Scaerlaken*, quo infectores vtuntur illustranda lana, byssо, ac bombice exuberantissimi ruboris calore.

Acrifolium.

Eximitur non dissimile granum ex acrifolio arbore filiis quaquauersum aculeatis, læuore perpolitis, quæ cum apud Brabentos circa sepes & compita proueniat, raro in iustam magnitudinem assurgit Vidi tamen in municipio quodam Zirizeæ contermino magnitudine pruni arboris, eamque cultoris industria & crebra stolonum amputatione in summam proceritatem fastigiatam, profert autem eunte autumno baccas orbiculatas pisi magnitudine, insigni rubore perfusas, quales etiam exhibet ruscus quæ nostratibus *buxus* aculeata vocatur: tum taxus arbor quæ folio est laricis aut piceæ vel abietis, vt superiorib. annis Londini mihi conspecta est, cuius vmbra apud Britannos non est mortifera, nec baccæ lethiferæ: in Hispania enim illis venenati quiddam subesse prædicant, nec temere in alimenti vsum assumunt indigenæ, tametsi gallinas illis saginari

ac

ac pinguefcere nonnulli experiantur, exuta opinor natiua, in-
fitáque ferocitate.

De Hyacintho vefteque hyacinthina, vel à violæ colore Ianthina.

CAPVT XV.

VIttas, tegmina, fimbrias, chlamydes, pallas, velamina, operimenta, ftragula Hyacinthino, vel Ianthino, hoc eft, violaceo colore imbuta, ad decus & ornatũ adhibita, ad oble-ctandos pafcendofque oculos olim, vt etiam noftro feculo in deliciis habita Bibliorum codices paffim demonftrãt. Sic Pon- tifici Iudaico eius coloris indumenta regali fplendore præfcri- pta funt ex auro, Hyacintho, purpura cocco iterato, hoc eft, bis tincto byffo, atque opere Phrygio, quo cultu ac nitore po- pulus rudis olim officio continebatur quò effet in religionem propenfior. Defumitur autem coloris huius appellatio partim ex Hyacinthò fpectabili gemma, aut Ianthina, hoc eft, viola- cea tinctura: partim ex amabili eius nominis flofculo qui exu- beranti ceruleo purpurafcit, qualis confpicitur in Amethifto gemma, in Cirfio, feu vulgari bugloffo, aliifque herbis paffim obuiis, quarum flores purpureo colore collucent, atque oculis fuauiter blandiuntur. Infectatur autem nonnunquam Deus illorum luxum faftúmque ac fuperbiam, qui operofis fum- ptuofifque huiufmodi tegumentis magnificentiam fuam aliis inani oftentatione venditant, atque Ianthino purpureoque amictu elati, infimos quofque defpicatos habent & faftidiunt. Nonnunquam ex his defumit cõcinnas Metaphoras ac fimili- tudines, eafque ad internas dotes transfert, ad animi decus mẽ- tifque ornamẽta accommodat. Talibus enim exemplis homi- nes focordes commonefacit fui officij, & quid Deo præftare, qualem illi cultũ exhibere, & quàm folicitè expulfa omni fu- perftitione & idololatria, in ipfius religione confiftere debeant accuratè demonftrat. Quod ipfum cum aliàs tum difertè apud Ezechielem in hoc capite exprimitur. Primum enim in mẽtem illis reuocat quanta quámque immenfa beneficia in hos con- tulit, qua vfus fit erga illos bonitate, quibus illuftrauit tum animi tum corporis muneribus, quàm falutaria præcepta tra- didit, quàm facra religione mentes illorum cognitione Diui- nitatis imbutas, inftruxit. Deinde expoftulat cum defertori- bus atque ingratis, quòd omnibus iftis in probrum ac dedecus

Hier. 10.
Exod. 28.
Hyacin- thus gemma.
Cap. 16.

abusi sint, atque in profanum vsum, cultúmque alienum ac nefarium transtulerunt, sic vt mentem, rationem, intelligentiam, animi præstantiam, acumen ingenij omnésque vires non in illustranda illius maiestate, non in obseruanda tuẽdáque sacratissima ipsius religione: sed in erigenda stabiliendáque idololatria, in superstitiosis & commentitiis cultibus inducendis conferrent. Sic enim prosequitur concionem obiurgatoriam ad Hierosolymã conuerso sermone: *Cùm*, inquit, *nuda esses, inops, egena, omnique subsidio ac solatio destituta, velut infans recens in lucem editus, sordibus & sanguinolenta illuuie inuolutus, cui nondum vmbilicus præcisus est, nec materni vteri inquinamenta abluta, ego præteriens, te conspicatus in sanguine tuo volutatam, multiplici incremento, tanquam stirpem & germen terrestre te auxi:* adeò vt sensim tacitisque auctibus adolescere cœperis atque progredi, vt comi & poliri, mũdóque muliebri exornari possis, id esse tempestiuum vbera indicant iam prætumida, & germinantes densi vndique capilli. Et quanquam in hac ætate esses constituta, nuda tamen eras & deiecta, oculisque spectantium (contra quàm illius sexus pudor aut decus patiebatur) exposita, quod ego dum hac iter ingredior conspicatus, obseruaui te pubescere, atque in ea ætate constitutam, quæ esset amoribus idonea, & à procis atque amasiis ambiri posset, tanquam nubilis maturaque viro, & cui sponsus designari debet. *Ego verò expandi amictum meum super te*, & velaui quæ parum pudenter & verecundè oculis spectantium exhibentur, ac decẽtiùs obteguntur, ac data fide initóque fœdere te mihi desponsaui, atque vnitam assumptamque in legitimam vitæ societatem ablui à sordibus, ita vt nulla labes, nihil inquinamenti tibi inhæreret: deinde vnguento delibutam ornaui veste variegata, calceaui hyacintho, torque, armillis, corona capitis illustraui. Tu verò tam insigniter compta, tam operosè culta prostituisti te alienis, omniaque ornamenta nostra nulli quàm mihi consecrata in profanos vsus conuertisti. Quo indicat, vt mulierem impudicam adulterio, ita illam idololatria contaminatam, eumque honorem, & cultum, quem Deo impendi par erat, dæmonibus exhibitũ, cum omnes cogitationes, vota, desideria, spes & fiducia in Deũ essent referenda à quo vno dependet hominũ salus. Tunc autem maximè Maiestas & amplitudo supremi numinis imminuitur, ac contumelia ignominiaque afficitur, cum illi adimitur, atque in alium transfertur, quod nulli præterquam ipsi attribui debet, hac enim ratione debita illum laude, iustoque honore fraudamus, & nos defecto sincero eius cultu ad perniciosum rapimur maguo salutis nostræ detrimento.

Cap. Ezechi. 16. paraphrasticè enarratum.

De

De Carice, Scirpo, Iunco, Palustri, Papyro.

CAPVT XVI.

CArex Scirpi modo fruticat locis palustribus & vliginosis, forma triangulari, vtroque latere secandi vi prædita, qua virenti fronde Belgæ & Britanni triclinia ac cœnacula ædésque sacras æstiuis mensibus consternunt, quò æstum propulsent, ac suaui gratóque halitu reficiantur. Scirpus iunco palustri affinis frutex est læuore perpolitus, orbiculatus, stilo enodi, nullisque geniculis aut internodiis distincto: fungosa intus candidáque medulla, quam nostrates in amenti aut crassioris fili modum exemptam in multos vsus accommodant. Siquidem in nuptiali Pompa ex hac ornamenta & supellectilem fictam & commentitiam confingunt, nempe calathos, vrceos, discos, pectines, scopas, sedilia, crumenas amẽtatas, quales mulieribus vsui, cestus, seu cingula, zonásque virgineas: multáque alia miro artificio ac concinno contextu elaborata conficiunt, quibus in gratiam sponsæ laquearia adornant, peractisque nuptiis pro apophoretis ac strenis singulis distribuunt. Quoniam autem huic stirpi culmus est leuis ac minimè geniculatus aut nodosus, prouerbio locum fecit, *In scirpo nodum quærere*. Quod in hoc quadrat qui plus nimio anxij sunt & scrupulosi, quique frustra ac nullo fructu se fatigant. Belgæ fruticẽ hunc qui aliquando in mediocrem altitudinẽ assurgit, *Biesen* vocant, ex quo storeas nostrates contexunt, stragula, nassas, quallos, fiscellas, quoniam viminosus est flexilis, naturáque tam sequaci, vt quiduis ex hoc elaborari possit. Sunt passim obuij in sabuletis Zelandicis ac colliculis arenosis, iunci non admodum proceri, cacumine aculeato, ita vt in ambulantium suris infesti sint, ac puncturas infigant, cuius fruticis frequens est apud nos plantatio in eum vsum excogitata, vt arenam & puluerulenta quęque æstu quodam ventoso agitata remoretur, ne agros & noualia sementi destinata obruant, quocirca nostrates *Helm* vocant, quòd vt galea caput, ita iste fruticulus agros muniat ac tueatur ab arenæ impulsu. Ex iunci forma ac specie adolescentulæ quę gratiosæ videri affectãt ac teneritate cõmendari, iunceæ apud Terẽtiũ dicũtur, quod etiã nostratibus vsu venit, quę vt gracili corpore spectabiles sint, se arctius pressiúsq; astringũt ac salẽ liguriunt. Hac enim ratione se reddũt iunceas, ne si qua

Carex.

Scirpus.

Prouerbium.

Iunci maritimi.

paulò ſit habilior, magiſque opima aut obeſa, athleta cenſeatur. Sic Chærea Terentianus cum miro affectu eſſet erga amicam, cui erat decora oris figura, color verus nec aſcititius, corpus ſolidum ac ſucci plenum, in ipſóque flore ætatis conſtitutum, illud aliis quæ ſtudēt operoſa cura gracileſcere. itaque Parmenoni mentem ſuam aperit, atque indicat in quam oculos coniecerit, & qua potiri cupiat, cum præ hac omnes quotidianæ formæ illi vileſcant ac ſint deſpicatæ. Siquidem, vt is ait,

Eunuch. Act. 2. Scen. 3.

Haud ſimilis virgo eſt virginum noſtrarum quas matres ſtudent
Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore, vt graciles ſint.
Si qua habilior paulò, pugilem eſſe aiunt: deducunt cibum.
Tametſi bona eſt natura, reddunt curatura iunceas.
——— *Itaque ergo amantur.*

Papyrus frutex.

Vt autem apud nos Scirpus, iuncus, arundo, typha paluſtris, ita in paludoſis Nili aquis papyrus naſcitur, ex hac olim in tenuiſſimas membranas diſſecta chartæ confici ſolent, vt nunc in Europa ex linteolis minutatim contuſis, atque aqua maceratis, quæ cum eundem cum veterum papyro vſum & commoditatem obtineant, vetus nomen reſeruant. Aſſurgit autem papyri frutex nonnunquam in octo aut decem cubitorū altitudinem, vt arundo in Hiſpania, internodiis diſtincta, forma triangulari ea craſſitudine quæ manum complicatam impleat, ex quibus vbi inareſcunt, ſcipiones conficiunt læuore perpolitos, colore ſpadicio, qualis eſt caſtanearū extimus cortex. iis enim Patricij ingraueſcēte atque inclinata ætate ſe fulciunt ac greſſum labātem firmant. Exhibet ſe hac ſtirpe eſculēti quiddā, vt in noſtræ arundinis radice candida & geniculata, ſapore mellito, ſed expreſſo tantū ſuccedentibus, reiecto cortice. Ex papyro olim lembos, ſcaphas, cymbas, aliáque nauigia pice oblita conſtruxiſſe Ægyptios, præter Plinium Eſaias vates indicat, qui minatur terræ quæ trans flumina Æthiopiæ ſita eſt, hoc eſt, Nili accolis qui per mare legatos mittunt in vaſis papyri, hoc eſt, iunceis ac ſcirpeis nauib. vt inito fœdere ac cōiunctis copiis cū aliis nationib. Iſraëlitas opprimant. Cæterùm vt argumentum ſuſceptum proſequar, deſumuntur in Bibliis à iam commemoratis ſtirpibus concinnæ ſimilitudines & Metaphoræ. Sic cum Iob diſceptaret cum Satrapis aliquot, quibus viſum eſt officij cauſa, atque humanitatis impulſu illum adire, quò tam afflicti hominis calamitati condoleſcerent, tantamque cladem commiſeratione dignam deplorarent, multa inter hos vltro citróque agitata, atque in controuerſiam vocata, de humanæ vitæ curſu, de Dei erga homines prouidentia, de afflictione hominum, quæ bonis non minus quàm

Scipiones ex papyro.

Lib. 13. c. ...

Cap. 18.

Iob 8.

malis

malis impendet, de prosperitate & successu rerũ, quibus æquè mali ac boni fruuntur, vnus adstantium, nempe Bildad Suites qui solitis rationibus ex natura rerum petitis argumenta sua fulcire nititur, conuincere tentat impios, infames, nefarios, facinorosos, improbos calumniatores, hypocritas, quique ficta & simulata religionis specie hominibus imponunt, ac Deo fucum faciũt, non diu subsistere, illos quidem ad tempus spectatissimè florere, verùm qui ingruente Dei iudicio citissimè exarescant & conterantur, vt Carices, vt scirpi, vt iunci, vt gramina virentesque herbæ aquarum irrigatione distitutæ. Impij enim in afflictionibus, periculis, calamitatibus, imminente morte, destituti fiducia ac solatio Dei labascunt, nec habent quo se fulciant, sed in desperationem ac diffidentiam deuoluuntur. Non difficile est Esaiæ vaticinium contra Ægyptios, quos ad egestatem redigendos pronunciat, ac primùm mentem atque animum, deinde omnia illis adimenda, quorum vsu & cõmoditate negotiatio, piscatura, aliáque opificia subsistebant, atque vberrimũ quæstum præbere consueuerunt. *Arescent*, inquit, *aqua à mari, & fluuius exsiccabitur, exhaurientur & siccabuntur riui, calamus siue arundo, papyrus & iuncus inarescent, & omnes virentes herba circa fluuios, ac riui ripam peribunt.* Quo maximam sterilitatem fore denunciat, ac nullam piscatorum frequentiam, nullos cõmeatus, nullum ementium concursum. Nonnunquam Deus successum piorum hominum, progressus & incrementa pietatis, omnem rerum salutarium affluentiam salientibus aquis & fluminibus, denique virentibus herbis, floridisque pratis & viridariis comparat. Atque Esaias fœcunditatẽ pollicetur, squalidis, incultis, siticulosis agris, eosque irrigãdos saluberrimis ac scaturiendis aquis pronunciat, multisque speciosis herbis decorandos. Quo indicat aridas atque ieiunas mentes irrigandas verbo Dei, ac salutari eius doctrina, eiusque spiritu profundendas. Sic autem eius rei vaticinium prosequitur. *Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium, vertetur locus aridus in stagnum, & scaturient siticulosa aquis, in cubilibus in quibus prius dracones habitãt, orietur viror calami & iunci.* Hoc est, Expulsis profligatisque vitiorum monstris, proferent se virtutes ac pietatis semina, emerget Amor & Charitas erga Deum & homines, erigetur in animis hominum Spes & Fiducia consequendæ salutis, sic vt mentes ante steriles fotæ atque irrigatæ verbi Dei scaturigine, ac fidei robore fultæ vberrimos fructus proferre incipiant non secus, quàm ager benè cultus lætas segetes ac spectabiles herbas profundit.

Iobi locus explicatus.

Cap. 19.

Esaiæ locus explicatus.

Cap. 35.

Metaphora Esaiæ explicata.

De Absynthio.

CAPVT XVII.

TRes spectantur apud Belgas maritimos Absynthij species Pontificum, vulgò Romanum, quod in his colitur, non insuaui odore: Marinum in Oceani crepedine passim obuium. Vulgare insigni amaritudine, expugnandis vermibus cum primis efficax & præsentaneum, quod tamen in hortos translatum mitescit adeo, vt non solùm sapor, sed foliis etiam color immutetur. Ex incanis enim & cinericeis virorem adsciscunt, nec odorem prorsus ingratum aut fastidiosum. Ex hoc amarissimo frutice Scriptores sacri passim similitudines desumunt, easque impiis accommodant. Sic cum Deus apud Hieremiam improbis tristia, acerba, amarulenta minitatur, ac calamitates denunciat, *Ecce ego*, inquit, *cibabo populũ istum absynthio, & propinabo aquam fellis, & dispergam eos in gentes ignotas, & gladio illos prosequar.* Rursus ad prophetas mendaces qui Dei verbo abutuntur & adulterant verbum eius, *Ecce ego*, inquit, *saturabo illos absynthio: & potabo eos felle, quoniam à Prophetis Ierusalem egressa est impietas, & pollutio diffusa est in totã regionem.* Amos autem vates cum inuehitur in pseudoprophetas qui in speciē blanda magis, quam salutaria proferunt, ac prætextu religionis, syncerum Dei cultum superstitionibus cõtaminant, deinde quòd proceres & optimates, quorum interest æquitati studere, atque administrare iustitiam, *Conuertam*, inquit, *iudicium in amaritudinem, & fructum iustitiæ in absynthium*, hoc est, deflectent se ab æquitate, nec rectè perfunguntur iudicis officio, quod prorsus amarulentum est & acerbum homini innocenti, qui ab iniuria vindicari cupit, ac subleuari, in æqua causa non opprimi. Insectatur autem Esaias pluribus locis huiuscemodi iudices corruptos, qui dicunt bonum malum, & malum bonũ, qui ponunt lucem tenebras, & tenebras lucem, ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum. Rursus alio loco illos exagitat qui muneribus obcæcati opprimunt innocentes, quorum causam tueri deberent, illisque suum ius eripiunt. Sic enim insurgit aduersus huiusmodi nomophylaces, hoc est, legum conditores, *Væ qui condunt leges iniquas, & scribentes iniustitiam scripserunt, vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causæ humilium populi mei, vt essent viduæ illis prædæ, & pupillos diriperent.* Apud Ieremiam non minus acerbè in illos incandescit,

Cap. 9.
Ieremiæ loca explicata.
Cap. 23.
Cap. 5. & 6.
Cap. 5.
Cap. 10.
Ezech. 22.
Cap. 5.

deficit, *Inueniuntur*, inquit, *in populo meo impij insidiantes quasi* Cap 5.
aucupes ponentes laqueos ac pedicas ad capiendos homines sicuti decipula & cauea plena auibus, sic domus eorum referta dolo & fraudibus, causam viduæ non iudicant, pupillis non patrocinantur, & iudicium pauperibus eripiunt. Cæterùm vbicumque in Scriptura Absynthij fit mentio, maximam atque acerbissimam calamitatem, animique tormentum subesse indicat. Sic in clade illa funestoque ac luctuoso Hierosolymæ excidio Ieremias ciuium suorum personam sustinens quæritur se felle circumfusum, & oppletum amaritudine, & Absynthio inebriatum. Quo indicat ad summum luctum atque angorem animi nihil esse reliqui, nec quid amplius posse adiici. Non dissimilis est deploratio ac querimonia Dauidis cum in dubio belli euentu constitutus esset, ac illi ab hostibus periculum immineret. Sic enim ad Deum sua vota dirigit, *Deus repulisti nos, & destruxisti* Psal.49. Dauidis locus illustratus.
nos, & misertus es nobis: commouisti terram, & conturbasti eam, obiecisti populo tuo dira, potasti nos vino compunctionis, hoc est, spectacula oculis nostris obiecisti, quibus non sumus exhilarati, sed in mœrorem & mœstitiam, in anxietatem & mortis horrorem deiecti, vt ij quibus mortifero aliquo poculo, aut venenata lethalique potione vitalia perfusa obstupescunt. Eadem vsi sunt Metaphora Esaias, Ieremias, Ezechiel, qui propinatum vini furiosi calicem describunt cùm regibus, tum promiscuæ plebi, quo gustato in rabiem atque insaniam stuporemque acti sunt, prorsusque orbati mente, ratione, iudicio, rerumque gerendarum prudentia & consilio. Nec prorsus clementiùs tractatur qui meretricum consortio assuescit, illarumque blanditiis, fallaciis, illecebris, lenociniis capi se ac deliniri patitur. Quod cum à Salomone sit obseruatum, studiosè commonefacit filium incuntis ætatis inscitiæ, vt longè ab alienis se subducat, nec vlla ratione earum blanditiis mentem incantari sustineat. *Fauus enim* (vt inquit) *distillans labia meretricis*, hoc est, sermo blandus & mellitus, eiusque fauces & guttur nitidius molliusque oleo: *nouissima verò ac rei exitus amarus vt Absynthium, & lingua eius acuta vt gladius anceps.* Siquidem omnia agit insidiosè, simulatè, fraudulenter, atque incredibili astutia, venationi & aucupio intenta, omnes ingenij vires ad emungẽdum confert. Cæterum cum fellis & Absynthij nomine tristia quæque, noxia, amara, tetra, calamitosa denunciari soleãt, tum tale quiddam etiam in Apocalypsi designatur. Si quidem clangente tuba Angelo, cecidit de cœlo magna stella, facis in morem ardens, qua ira Dei accẽsa in impios denotatur (erat autem stellæ nomen Absynthium) eáque delapsa in terram, fluuiorũ partem,

Cap.51. Cap.21. Cap.25. Prou.7. & 8. Cap.8.

partem, & aquarum fontes: conuersa est tertia pars in absynthium, multique hominum in aquis interierunt, quòd amaritudine imbutæ essent. Vt autem naturalis syderum concursus aspectusque, & (vt vocant) constellatio astrorum feralis aliquando est & noxia, magnamque stragem hominibus & brutis animantibus, satisque ac sementi infert: ita vis ista cœlestis exitialis fuit humano generi, magnáque detrimenta intulit, vindicta Dei in reprobos inflammata.

De Carduis, Spinis, Vepribus, Tribulis, Rubis, Lappis, Sentibus, & quibus hæ stirpes in Scriptura accommodari solent, & quid designent.

CAPVT XVIII.

STirpes istæ quæ sponte ferè atque inultis colonis nusquam non erumpunt, nihil propemodum commodi hominibus adferunt, sed aculeis infestæ sunt, ac sementi officiunt. Quocirca cùm Deus maledictionem Adamo trãsgressori atque ærumnas vitamque laboriosam impendere denunciat, *Maledicta terra*, inquit, *in opere tuo*, in laboribus comedes ex ea, *in sudore vultus tui vesceris pane tuo, spinas & tribulos, sentes & carduos germinabit tibi, & comedes herbas terræ.* Sic Deus accensus furore in populum Israëliticum, qui nulla grati animi argumenta erga ipsum proferebat sub vineæ nomine dira illi minatur, quòd post tantam culturam, pro sapidis vuis labruscas produxerit: *Ostendam*, inquit, *vobis quid facturus sim vineæ meæ auferam sepem eius, & erit in direptionem, diruam maceriem eius, & erit in conculcationem, & ponam eam desertam, non putabitur, nec fodietur, & ascendent opprimentque eam sentes, vepres, & spinæ.*

Genes. 3.

Cap. 5.

Oseæ 10.

Esaiæ & Oseæ locus explicatus.

Qua figurata loquutione indicat se extremam impendisse operam fouendis erudiendisque Israëlitis salubri doctrina, mentésque illorum verbo suo continenter irrigasse, nec quidquam prætermisisse eorum quæ ad animorum cultum spectãt, sed frustra insumpsisse laborem, nec quidquam se profecisse deplorat: quaproter illos pro desertis habet, ac patitur ruere in omne probrum ac dedecus, in cupiditates ignominiosas, & fœdas, in mores improbos & vitiosos, sic vt mens illorum inculta, nullisque ornata virtutibus vitiis vndique scateat, vt solum neglectum & cultura destitutum, herbis noxiis. Rursus alio loco sterilitatem illis denunciat, ac rerum penuriam, nullasque

lasque futuras fruges aut annuos prouentus, sic vt terra maledictioni obnoxia, humus situ & squalore obsita non aliud quàm spinas, vepres, ac tribulos profundat. Sic quocunque loco fuerint, mille vites æstimatæ, mille argenteis ibi in vepres & spinas locáque senticosa vertentur, adeo vt in vniuersa terra nullus ager victum suppediret, sed tota regio in solitudinem eamque vastitatem sit redigenda, vt fruges vel alimenta, vt cibaria defutura sint, omniáque in agris horrida se proferant, squalida, siticulosa, inculta, omni nitore atque amabili viriditate distituta. Paulo autem inferius atrociora magisque horrenda impiis obuenturá denuntiat. Sic enim contra Idumæos, hoc est, Dei & Ecclesiæ hostes vaticinium instituit: *Conuertentur eius flumina & torrẽtes in picem, & humus eius in sulphur, & erit terra in picem ardentem, nec extinguetur in sempiternum, & solabitur in perpetuum, nullo per eam transeunte, vlula, ericius, noctua, ibi & coruus*, quæ alites & animantia hominum consortia fugiunt. *Nobiles eius erant absque regno, & principes ad nihilum redigentur*, hoc est, nullus erit Reipublicæ status, nulla politia, nullus principi honor aut dignitas, nulla imperij maiestas, nullus ordo vel consularis vel senatorius, sed mera inter plebem & optimates confusio oppressis legibus, ac iuris æquitate sublata: cum hoc etiam accedat ad malorum cumulum, ac miserandam rerum faciem, vt Regum palatia solo sint æquãda, omnesque ædes splendidæ atque operosius ædificatæ diruendæ sint, atque ad nihilum redigendæ, sic vt hominum frequentia vacuæ feris & alitibus lustra & latibula præbeant. Sic enim hæc cum isto, tum aliis locis amplificat, ac regionis vastitatem exaggerat in immensum: *Et orientur in domibus eius spina, vrtica, sentes, cardui, vepres, & paliurus in domibus eius*, vt ferè conspici solet in ruinosis palatiis, bellóque dirutis arcibus. Et erit inibi latibulum draconum, & struthionum statio, & occurrent in desertis iis locis inter se dæmonia, onocẽtaurus, Syluani, pilosique Fauni & Satyri, nocturnæque Striges ac Lemures, in iis etiam habitaculis residebit Lamia, nidulabitur bubo, vultures & rapaces milui. Quarum rerum commemoratione horrendam vastitatem ac solitudinem, ruinasque celebrium locorum oculis obiicit, eóque funesto spectaculo acriùs percellit hominum animos, quòd nulla in florentissima regione spectabitur negotiatorum frequentia, nullus populi concursus, nulla commeantium turba, nulla nundinatio aut mercatura, sed tantùm monstra, harpyiæ & Chimæræ se oculis spectantium offerent, immanesque belluæ & nocentes feræ, quarum aspectus vel fortissimo cuique terrorem ac trepidationem incutit.

Esa.5.

Cap.32.

Esa.34.

Esaiæ locus interpretatus.

Esaiæ 13.
Sopho.2.

Dæmon se in mõstra transformat.

incutit. In has deformes horrendasque bestias se nonnunquam dæmones & mali Genij transformant, variisque aspectris ac præstigiis pauidas mentes territant, præsertim illas quæ cognitione Dei non admodum imbutæ sunt, illiusque verbo fultæ. Huiusmodi etiam imagines monstruosas ac simulachra inaudita animo menteque concipiunt melancholici, maniaci, phrenetici, deliri, ebrij, febricitantes, aut conscientia scelerum furiis agitantur. Istis enim variæ rerum species, & absurda phantasmata animo obuersantur affecto cerebro, ac spiritu animali tetris densisque vaporibus offuscato: sic vt illis ex vitiosa capitis affectione mentem, rationem, iudicium, memoriam eripi contingat ac perturbata imaginatione confusè de rebus obuiis iudicare.

De Ficu, Carica, Grosso.

CAPVT XIX.

FIcus apud Belgarum etiã extremos atque Oceani accolas aliquando bifera, hoc est, bis in anno fructifera, quæ æstate feruida fructus prorsus maturos profert. Sic annos redempti orbis 1540. desinente mense Iulio cum Imperator Carolus eius nominis quintus peragrata Belgica Selandiam, tractusque maritimos perlustraret, ac Zirizeam inuiseret, oblatæ sunt illi melones inusitatæ magnitudinis, miréque sapidi & succulenti, ac ficus turgidæ adeò maturæ, vt Cæsar rei nouitate delectatus (quod tale quiddam in frigida regione non speraret) assereret ne in Hispania quidem meliùs potuisse maturescere, verùm id nobis non est perpetuũ, quòd aliquando æstiuis mensibus calor languidus sit, & remissior, quàm vt possit huiusmodi fructus ad maturitatem perducere. Fici arboris fructus duplicis est differentiæ. Nam Caricæ ficus sunt tempestiuæ, quæ ab arbore eximuntur antequã prorsus siccescant, deinde exiccatæ in fiscellas ab Hispanis reconduntur. Grossi primitiuæ ficus siccosæ, præcoces, & intempestiuæ quæ non maturescunt, vel seriùs maturitatẽ assequuntur, vnde serotinæ dictæ. Cùm autẽ ficus flore destituta sit cæteris florescẽtibus arboribus, ista grossos producit. Sumuntur autem ex hac stirpe eiusque fructu similitudines & exẽpla in arcanis litteris cum primis elegantia. Sic cùm Christus vaticinatur Iudæis obuẽturas calamitates, & deuastandam Hierosolymã ne quem dies Domini inopinato opprimat multis exemplis ad excubias ac vigilantiam omnes extimulat, sumptáque similitudine à germinante ficu, quibus indiciis aduẽtus Domini

Ficus fructus duplices profert.

Caricæ.

Grossi.

Matth. 24. Marc. 13.

Domini obſeruari poſſit, commonſtrat. Vt enim cum huius arboris rami tenereſcunt ac frondeſcere incipiunt, ſuoſque groſſos parturiunt, inſtare æſtatem indicant: ita proditiones, peſtes, bella, fames, terræ motus initia ſunt dolorum atque in foribus eſſe iudicij diem teſtantur. Cæterùm ficus maturandi ac leniendi facultate pollere Eſaias etiam commõſtrauit. Siquidem cataplaſma illum confeciſſe legimus ex contuſis ficubus, atque Ezechiæ regis apoſtemati admouiſſe eoque præſidio illum ſanitati reſtitutum, ſic vt Deus ſingulari ſuo beneficio, quo Regi vita in quindecim annos prorogata eſt externam medicinam adhibuit, quæ illius munere corporibus humanis efficax eſt & præſentanea. Nahum propheta cum omnia humana præſidia inualida pronunciat atque infirma, nec vllas munitiones, turres, propugnacula contra Dei vim ſubſiſtere, ficubus maturis illa cõparat, quæ leuiſſimo motu atque agitatione arboris decidunt. Itaque Aſſyriorum genti ſic inſultat, *Omnes munitiones tuæ ſunt ficus cum groſſis ſuis, ſi concuſſæ fuerint, cadunt in os comedentis.* Quo indicat omnes illorũ vires, robur, potentiam corruere atque ad nihilum redigi extenta exporrectáque manu ſua. Deus autem per Oſeam ex ſuauiſſimis huiuſmodi fructibus ſumpta ſimilitudine expoſtulat cum populo Iſraëlitico, quod à tam amabili propẽſoque Domino deſciuerit, atque Idololatria ſe cõtaminauerit. Sic enim fauorem erga ipſum, animique propenſionem exprimit. *Tãquã vuas in deſerto inueni Iſrael & quaſi prima ficulneæ poma.* Quo deſignat non ſecus ſe affici erga Iſraëlem, quàm viator laſſus ac ſiticuloſus afficitur erga ſapidam & ſucculentam vuam quæ ex inſperato ſe obtulit in vaſta aliqua ſolitudine ac loco ſterili, an præmaturo ac præcoci ficus fructu, quo nihil illi ad reficiendas vires obtingere potuit gratius magíſque acceptum. Atqui cum tanto illum amore complectatur, eoque ſe oblectet vt fructu aliquo delectabili, ipſe non reſpondet amore mutuo, ſed ad *Beelphegor*, hoc eſt, Priati idolum rapitur, illiuſque abominando cultu ſe contaminat. Sumuntur autem ex ficu eiuſque foliis & fructu innumeræ paſſim apud Prophetas ſimilitudines, quibus nonnunquam vbertatem rerumque omnium affluentiam deſignant; priorumque ſucceſſum & incrementa: nonnunquam ſterilitatem, rerumque neceſſariarum inopiam atque improborum interitum Sic Chriſtus execratus eſt ficum frõdoſam quidem, ſed minimè fructiferam, qua denotauit fucatam quandam ſpeciem & oſtentationem religionis operibus ſolidis fructúque fidei deſtitutam. Similiter Michæas vates ſumpta metaphora à terra horrida & inculta atque ab arboribus ſpoliatis ſuis fructibus, vt finita

Cap. 38. — Simile à natura ficu. — Nahum 3. — Cap. 9. — Oſeæ locus explicatus. — Matt. 21. Marc. 11.

finita messe, peractaque vindemia assolet, in hunc modum deplorat præsentis sæculi statum, in eaque se incidisse tempora queritur, quæ nullos probos aut integros exhibeant: *Væ mihi qui factus sũ sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ, non est botrus ad comedendum: præcoquas & maturas ficus desiderauit anima mea, periit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est.* Quo designat profligatam esse iustitiam & æquitatem, exulare pietatem, extinctam religionem cultúmque Dei, inundasse impietatem, omnia passim plena esse crudelitatis & nequitię Sunt autem huius generis multa in sacris literis obuia, quæ hic congeri possent, sed non visum est lectorem iis excutiendis defatigare.

Ioëlis 1. Esai. 34. Hier. 5. & 8. Amos 4.

De Palma arbore eiusque fructu, & quid in Scriptura sacra illis designetur.

CAPVT XX.

Palma arbor est trunco valido ac procero, folio arundinaceo, gladiolo affini; fructus fert sapore dulci, Græci *dactylos* vocant à digiti forma, Latini *palmulas*, quibus medici vires instaurant exhaustis & extenuatis. Humorem enim nutricium quem *radicalem* vulgo vocant, fouent, ac corpori arido alimentum conferunt. Cæterùm cùm hæc arbor oneri renitatur, nec prementibus vrgentibúsque cedat, hoc insigne in certaminibus victori decerni solet, quod inuictum animi robur palmæ naturam referat, ac sit rei fortiter atque animosè gestum symbolum ac trophæum. Sic martyres qui inuicto infractóque animo aduersus Tyrannorum sæuitiam substiterunt, amicti stolis albis, palmis, manibus gestasse leguntur in victoriæ argumentum. Similiter qui iustitiam colunt & æquitatem, qui Dei hostibus se intrepidè opponunt, palmæ aliísque speciosissimis arboribus sunt similes. Vnde Dauid, *Iustus vt palma florebit, vt cedrus in Libano, multiplicabitur.* Cùm enim impij, vt herba, confestim arescant, tum pietatis cultores, vt palma, diutissimè vigent & subsistunt, ac fructus suaues proferunt: denique vt Cedrus celsa arbor & odorata, nullóque æuo putredini aut cariei obnoxia, gratissimam vmbram ministrat. Hoc ipsum designat Iob, cùm rectè admistratæ iustitiæ sibi conscius, confidenter pronunciat, *In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies:* quibus verbis pollicetur sibi vitæ diuturnitatem, annósque florentes ac senectam viridem magna cum animi tranquillitate. In Cantico verò Sponsi comæ & cæsaries palmæ

Palma victoriæ index. Apoc. 7. Psalm. 91. Cap. 29. Cap. 5. Palma electa quid.

palmæ elatæ aſſimilantur, quæ comparatio deſumitur à tenello termite ac cauliculo, ipſoque germine quod è palma producit, vel ab ipſo inuolucro atque integumento ex quo fructus emergit, qui *Phœnicobalanus, Coriota, palmula* vel *dactylus*, dicitur, qui color phœnicus, hoc eſt, ſpadicus ſubeſt, ſic vt deſignet illum rutilanti eſſe capillo, eoque firmo nec deciduo, cum palmæ folia non defluant. Huiuſmodi autẽ coloris crines ſpectantur in Pannoniis, hoc eſt, Hungaris & Auſtriacis, quorum capillitium ferè fuleſcit atque aureo colore perfuſum eſt. Cæterùm cùm Deus indignanter ferat populum ſuum vitiis occæcatum & obſtupefactum obſurdeſcere ad omnia ſalutaria monita, ac nullis afflictionibus, nullis calamitatibus expergiſci ac reſipiſcere, nec vllis plagis induci poſſe, vt à Deo inferri has plagas agnoſcat, ſed in res fortuitas eas reiiciat, atque in ordinarium naturæ curſum referat longè acerbiora magiſque atrocia illis obuentura denunciat, ita vt præter bruchum & locuſtam, erucam, rubiginem, quæ fruges vitiant ac depopulantur, vineas per Iohelem excindendas pronunciet, Cap.1. omneſque ſpectabiles ac fructiferas arbores extirpandas, ita vt nuſquam alimenta ſuppetant, nuſquam vlla frugum ſpes affulgeat, quibus fames poſſet ſedari. Sic enim prodigioſam ſterilitatem terræque vaſtitatem adeſſe indicat, atque ingruente præſentanea clade, ſomno vinóque ſopitos excitat, *Expergiſcimini ebrij, flete & vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quia periit in ore veſtro. Poſuit vineam in deſolationem, ficum decorticauit* (ablato enim cortice arbores emoriuntur) *vitis exaruit, & ficus elanguit malegranatum, palma, & malus omneſque arbores exaruerunt.*

De Hebeno, & aliis quibuſdam exoticis, quorum in Scriptura fit mentio

CAPVT XXI.

QVanta olim fuerit in Tyro totius Aſiæ emporio celeberrimo negotiatio, quæ hominum frequentia, qui mercium apparatus, præter illuſtres Hiſtoricos, Ezechiel vates am- Cap.27. pliſſime deſcribit: recenſet enim ſingulatim multorum regnorum ac prouinciarum mercimonia rara & exquiſita, quibus explere ſolent negotiatores hanc vrbem, quòd omnibus facilem aditum, acceſſumque commodum præberet, nulla natio hunc locum non frequentabat, eratque commeantium incredibilis

concurſus, antequam ab Alexandro Macedonum rege in ruinam eſſet redacta, quod futurum hoc capite Ezechiel vaticinatus eſt. Inter innumeras autem merces quas hic recenſet vates, Hebenum, ebur, reſinam, ſtactem, calamum, balſamum, corallũ, cryſtallum, & præter pretioſiſſima aromata, aurum, variaſque gemmas commemorat. Hebenus lignum eſt nigerrimi coloris adeò ponderoſum, vt etiam in tenuiſſimas laminas diſſectum in aqua demergatur nec fluitet. Quia autem duæ ſint huius arboris ſpecies, vna Indica, altera Æthiopica: ex poſtrema elaboratam vidi fiſtulam incuruam ſeſquicubiti longitudine, elegãte nitore expoliatam, vt ferè conſpici ſolet Gagates, duritie lapidoſa ac pluſquam buxea: vbi contrectaui, non ſatis diſcernere potui, an in lignum aut ſaxum, an etiam duriſſimum cornu referri deberet. Eſt huic affine exoticum lignum gentili nomine *Gaiacum* appellatum, quòd in ſcobem ac ramenta limæ attritu redactum, atque in aqua ad tertias decoctum ſalubriter exhibetur morbidis ficoſiſque corporibus, & qui labe venerea ſunt contaminati. Vſus ſunt autem magno ſucceſſu aqua fœniculi in qua huius tritura macerata eſt, ad diſcutiendas oculorum caligines ac glucomata ſiue ſuffuſiones. Ad ſudores verò prouocandos huius decoctum exhibeo cum fumaria, Calthæ floribus, melyſſa, ficubus atque ad exigendos variolos, ac puerorum exanthemata in extimam cutem euocanda.

Hebenus.

Eboris natura.

Ebur adſtringendi ſpiſſandique eſt natura: quocirca pectines qui ex hoc conficiuntur capillorum defluuium prohibent & caput confortant. Quoniam autem eximij ſit candoris, præſertim vbi dentes primùm ex elephantis mandibulis eximuntur, ideo Sponſa in deſcribendo Sponſi corpore, ventrem illi eburneum attribuit, propter candorem & puritatem, ſapphiris diſtinctum, quo caſtitatem deſignat: ea enim gemma caſtos commendat. Sponſæ verò collum turri eburneæ aſſimilatur, quòd candidum ſit, firmum, & erectum, nec obſtipo capite progrediatur. Hieremias autem Nazaræos Deo conſecratos ebori componit, quod vetuſtate rubeſcit. Sic enim deplorat illos ita deformatos, vt agnoſci nequirent: *Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicũdiores ebore antiquo, Sapphiro pulchriores, denigrata eſt ſuper carbones facies eorum.* Ex quo coniice in quã calamitatem erant deiecti. Myrrha quæ ex arbore deſtillat Terebintho altiſſimi, corpora à putredine aſſeruat. Stacte liquor reſinoſus & ſtillicidium myrrhæ eiuſque pinguedo quæ vulgo Styrax liquida creditur, cùm Medicis etiam in vſu ſtyrax calamita Thus Deo dicatum ſuffimen à fumanti vapore vbi igni iniicitur. Gutta thymiama ammoniacum ex arbore in arenam defluit,

Cant.5.

Thren.4.

Myrrha.

Styrax.

Thus.

Gutta.

defluit, vnde nomen ſortitum Cyrenaicus vel Syriacus, hoc eſt, concretus ſuccus, quem *Benzoi* vocant, ad ſuffitus & odoramenta præcipui effectus & olfactoriola in peſte, vt zibetum, ambra, ſeu ſuccinum Orientale, muſcus, Caſia cinamomo affinis effectuque par, quæ cor recreat, animique deliquio oppreſnis affectúque par, quæ cor recreat, animique deliquio oppreſſos erigit, vulgo *Caneel*.

Aloë concretus liquor ex arbore ſmaragdini coloris, quam Aloë. noſtrates ex Hiſpaniis allatam laquearibus affigunt, ac biennio amabili virore abſque vlla aquæ irrigatione conſeruant. Expreſſus ab hoc frutice ſuccus putredini obſiſtit, ac vermes Lignum enecat, morboſque contagioſos impugnat. Lignum quoque aloës. aloës quod *Agalochum* vocat, aſphaleto non diſſimile Hebræis etiam in vſu fuiſſe conſtat, quoniam halitus ſuauitatem commendat, vt lignum Rhodium. His omnibus iam memoratis, vt etiam balſami nobili lachryma, ſcriptura decus & virtutis præſtantiam deſignat ac ſuauem gratumque halitum ſalutaris doctrinæ, qua mens hominis affatim perfunditur. Sic cùm Dauid Salomonis nomine Chriſti ſplendorem, amplitudinem, magnificentiam, maieſtatem amplificat, *Myrrha*, inquit, *gutta, & Caſia in veſtimentis tuis à domibus eburneis.* Quo indicat gra- Pſal. 44. tiſſimum eſſe odorem & fragrantiam quæ ab ipſo promanat, ac longè latéque ſe diffundere, ita vt omnes mortales reficiat ac recreet. Tale quiddam obuium eſt in Cantico. Sic Sponſa mirificè delectata ſuauiſſimo Sponſi colloquio. *Labia eius*, inquit, Can. 5. 3. *lilia diſtillantia myrrham primam & electam.* Quo deſignat ſer- 4. mones eius & eloquia plena eſſe gratia & veritate, quæque Ioan. 1. pios fulciant atque ab omni vitiorum corruptela conſeruent, impios verò amaritudine imbuant, atque illos vel conficiant, vel ad pœnitentiam impellant, metaphora ſumpta à myrrha, quæ tametſi mirè odorata ſit, inſigniter tamen eſt amara.

De Terebintho.

CAPVT XXII.

Terebinthus arbor in Syria ac Palæſtina ſpectabilis & Terebinthi natura. amœna, folio ferè lauri, flore oleæ coloris punicei, baccis primum herbaceis, mox rubris, maturitate nigris, fundit hæc arbor æſtiuis caloribus Terebinthinam reſinarū præſtantiſſimam, mirè odoratam, adeo pellucidam vt fundum poculi in quo aſſeruatur, conſpici queat. medetur hæc vulneribus

ac dolores mitigat, intus verò humorum collectiones discutit ac calculos atterit, meatusque vrinarios peruios præstat, ac laniem omnesque purulentas concretiones in stillicidio vlceroso, cui ferè ficosi obnoxij sunt, expurgat, atque expeditum facilemque decursum perficit. sumuntur ex hac arbore ac plerisque aliis insignes comparationes & similia. Sic Esaias post illatam cladem Israelitis aliquid consolationis afflictis mentibus adfert, illosque in spem emergendi erigit, qui à calamitate sunt residui, *Multiplicabitur*, inquit, *quæ derelicta erat in medio*

Esa. 6. Esaiæ locus explicatus. *terra, & adhuc in ea decimatio, & conuertetur, & erit in ostentationem, vt Terebinthus & quercus quæ expandit ramos suos, semē sanctum erit, id quod steterit in ea.* Quo indicat tale quiddam obuenturum populo Iudiaco, quale arboribus quibus Aquilonio hibernóque frigore folia decidunt, aut ictæ fulmine, vel turbine conuulsæ extinctioni videntur proximæ, tanquam omni vitali succo destitutæ, cum tamen aliquis vigor non nihil insiti humoris illis subsit, quò ineunte verè ac recurrentis anni amœnitate reuirescunt ac postliminio frondescere incipiunt. Itaque denunciat Israelitis excidium ac vastitatem, qua vix decimus quisque superfuturus sit, sic tamen vt non omnia penitus in nihil sint redigenda aut extirpanda funditus, sed futuræ sint aliquæ reliquiæ, atque homines aliquot à clade residui, qui tametsi visi sunt internecioni dari, sublata omni emergendi spe, reuiuiscunt tamen, ac verbi Dei semine fulti in pristinum statum ac dignitatem reducentur, non secus quàm stirpes aliquot speciosæ vt tilia & terebinthus, quæ brumali frigore concussæ exaruisse visæ sunt, rursus nouo vere repubescunt ac pullulare incipiunt, fœcundáque stirpe spectatissimæ se propagant. Cæterùm æterni patris sapientia Christus Terebintho multisque aliis speciosissimis stirpibus se comparat, & quam auide quisque illius doctrinam amplecti debeat, obiter commonstrat. Sic enim Sapientia sui cōmendatrix omnibus quibus

Eccles. 24. propria salus curæ est, se approbat. *Ego ex ore altissimi prodij primogenita ante omnē creaturam, ego feci vt in cœlo oriretur lumen indeficiens, quasi cedrus exaltata sum in Libano & vt Cupressus in Sion, quasi palma in Cades, vt plantatio rosæ in Hiericho, vt platanus expandi ramos iuxta aquas, in plateis vt cinamomū & balsamū odorem diffundi, quasi myrrha electa, quasi storax, galbanum, onyx,* hoc est, blattæ Bizantinæ, seu onyx & stacte, *suauem odorem expiraui, Ego quasi Terebinthus expandi ramos meos, & rami mei honoris & gratiæ.* His omnibus & si quid ampliùs huc congeri posset, amplissimè cōmendatur Dei patris Sapientia Christus, quò certatim omnes eò se conferant, atque ab hoc vberrimo fonte

fonte aquam viuam, hoc est, salutarem doctrinam depromant, nec aliò diuertant, aut ad cisternas dissipatas se conferant, hoc est, aquas turbidas & cœnosas quæ arida corda non refocillant aut reficiunt, sed potiùs veneno imbuunt, vt testatur apud Ieremiam Dominus. Cæterùm de Cedri & Cupressi natura & viribus superuacuum est multa hic referre, cùm apud Dioscoridem, & Plinium, compluresque alios copiosè earum natura & vires explicentur, hoc tantùm indicasse sufficiat multiplices desumi similitudines in arcanis literis ex harum arborum radicibus, trunco, ramis, foliis, floribus, semine, ab earum specie & decoro aspectu, ab odore & fragrantia, à durabili æternaque ligni materia, ab vmbra salubri quã viatoribus lassis præbent, à suauissimis fructibus quos in hominum vsus proferunt, quibus passim designatur decus & virtutis præstantia, dignitas & excellentia piorum hominum mentisque integritas & mores inculpati, qui prosunt omnibus, nocent nemini. Nonnunquam indicant fastum improborum & superbiam, animi elationem, arrogantiam, timorem, ferociam. Sunt enim celsissimæ arbores, summæque proceritatis, atque in immensum fastigiatæ, quarum pleræque humilibus infirmisque arbustis detrimenta inferunt, vt opulenti tenuioribus. Vt autem Deus cõcitata aeris intemperie altissimos montes & procerissimas arbores fulmine deiicit, vt iuxta Dauid, *confringit cedros, quercus, ilices, robora*, ita superbos & elatos, fastusque turgidos qui se aduersus Deum erigunt, atque hominibus sunt infesti conuellit, deiicit, cõminuit. Quò spectat illud Esaiæ. *Dies Domini exercituum super omnem superbum & excelsum & arrogantem, quem humiliabit super omnes cedros Libani sublimes & erectas, & super omnes quercus Basan*: quo declarat Deum minimo negotio fortissimas quasque munitiones & propugnacula deiicere, opes & potentiam elatorum hominum comminuere, nec quidquam tam validum esse ac firmum quod contra illius vim possit subsistere. Quod ipsum etiam Zacharias populo suo inculcatum esse voluit, ne temere fidant humanis præsidiis, cùm nullæ munitiones quantumuis vallatæ illi possint obsistere, sed confestim exporrecta eius manu cedant ac collabantur. Quocirca in hunc modum tanquam per fecialem (*Arault* nostri vocant, qui Principis sui nomine vel pacem vel bellum denunciat) figuratè Israelem alloquitur, illique dira minatur. *Aperi Libano portas tuas, & absumet ignis cedros tuas, vlula abies* (quo designat potentiæ inferioris proceres,) *quia cecidit cedrus*, quoniam magnifici vastati sunt. *Vlulate quercus Basan* (quo denotat duros & intractabiles) *quoniam succisus est saltus munitus.* Simili cladi

Cap. 2. (margin, beside "Ieremiam Dominus")
Cap. 11 (margin, beside "Quocirca in")
Cap. 34. (margin, beside "Vlulate quercus Basan")

ſubiicit paſtores qui ſuperbia elati imperabant plebeculæ cum auſteritate & potentia ,quod Ezechiel aliàs deplorat , denique perfectos & optimates populi , qui tanquam leones ſæuitiam ac tyrannidem exercuerunt in ſubditos.

De Myrica, ſiue Tamarice & erica, quæ vulgo à ſolitudine & loco arido Heyde *vocatur , ex qua Belgæ extergendis pauimentis ſcopas conficiunt.*

CAPVT XXIII.

Bucol. Eclog 4. Myrica quæ Tamarice, humilis eſt puſilluſque , apud nos frutex , quod Vigilius etiam obſeruauit , folio ſcabro ſcabinæ non abſimili , flore purpureo, concretu muſcoſo, quo Erica. apes impenſe delectantur. Huic affinis Erica , ſed improcerior, floſculo ex candore purpuraſcente , quo paſſim ſcatent ſolitudines Brabanticæ, à quibus , quoniam nihil precioſi profunduut , herba hæc nomen ſortita eſt. Belgæ ſiquidem loca ſqualida ſtrigoſa ſenta , atque ſitu horrentia, nulla conſita arboribus , nullis frequentata hominibus, raris ac prope nullis Heyde. culta ædificiis,aut exornata villis, *Heyde* vocant,quaſi dicas ſolitudinem & deſertum ſolique vaſtitatẽ, ingruente enim aëris tempeſtate, exortaque pluuia, tonitru, fulmine, coruſcatione, ne minima quidem domicilia aut gurguſtia ſe offerunt , in quibus poſſis diuerti ac deliteſcere,nihil autem in iis locis ſpectatu viſuque dignum quaquauerſum dirigis oculos , niſi humiles abiectique frutices & ſqualore obducti à quibus Prophetæ paſſim ſimilitudines deſumunt , ſi quando hominibus calamitates & triſtia quæque obuentura denunciant. Sic Hieremias, *Maledictus qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum, & à Domino recedit cor eius.* Quibus verbis deteſtatur illum qui in re corporea ac fragili ſpem & fiduciam ſuam collocat, & in periculis aliunde potius , quàm à Deo ſubſidium ac ſalutis præſidia conquirit , *hic enim myrica erit ſimilis in deſerto,* quæ ex aëris temperie & clementia nihil boni aut cõmodi conſequitur,ſed in terra horrida,ieiuna,ſiticuloſa, falſa conſtituta, non diu ſubſiſtit, *Benedictus verò & felix qui confidit in Domino,* erit enim vt arbor circa riuos aquarum plantata , quæ continenter humore irrigata,radices & ramos longè latéque diffundit. ſic vt folium eius ſemper exiſtat viride,& tempore ſiccitatis fructum ferre non deſinat. Rurſus cùm Deus excidium imminere denunciat Moabitis qui ex Iudæis oriundi,nempe Loth Abraham

Cap.17. Hier. locus explicatus. — Pſal.1. — Hier 47.

Abraham fratre, infestissimi illis hostes erant *Fugite*, inquit, *& saluate animas vestras, eritis enim quasi myrica in deserto.* Quó illos commonefacit, vt mature se ex suis stationibus subducāt; vt saluti suæ prospiciant, vt celeri fuga vitæ suæ cōsulant, quoniam eorū ciuitates deuastandæ sint, ac futuræ desertæ, nullosque habituræ incolas, tum ciues spoliandos omni honore ac dignitate, nulliusque futuros existimationis aut nominationis, sic vt non pluris æstimandi sint, quàm Myricæ in vasta solitudine.

De Resina, *Belgicè* Hers.

CAPVT XXIV.

RESina est omnis illa Oleagina pinguedo & gummosa concretio, quæ incalescente Sole, ex pino, picea, abiete, larice, lentisco, Terebintho profluit, apud nostrates etiam Cerasus & Prunus mellei coloris resinam profundunt atterendis calculis idoneam, populus quoque alba, quæ vulgò *Abeel boom* vocatur, succini modo gummosum liquorem ex hiante cortice exhibet. Terebinthina ex omnibus principatū obtinet, proximum locū sortitur Lentistina, hoc est, *mastiche*, cui succedit pinea & abiegna, picea, stroblina verò & Colophonia postremū locū occupant. Est autem Resina duplicis differentiæ, vt & pix, liquida & sicca quæ ad nos ex Noruegia aduehitur: illam *Hers* nostri vocant, Hispani *Herpens*, alteram nempe concretam à speculi nitore, quoniā pellucida est & splendescit, *Spieghelaere.* Harū vis effectusque est dolores mitigare, vulnera astringendi glutinandique vi cicatrices obducere, præsertim resina Terebinthina, cuius vires & effectus Ieremias Metaphoricos ad animi vulnera transfert, quæ verbi Dei lenimento sanescunt ac sanitatē consequuntur. Itaque in hunc modū expostulat cum Israëlitis: *Nūquid Dominus non est in Sion, aut rex eius non est in ea? Nunquid resina nō est in Galaad, autem dicus nō est ibi? Quare igitur non est obducta cicatrix populi mei? & cur valetudo eius tam segniter procedit?* quasi diceret, Obuia est hæc parataque medela quæ mentem animumque lacerum sanet, sed filia populi mei, salutis suæ oblita, non adhibet remedia vulneribus suis sordidis & purulētis, non admittit salutaria verbi Dei fomēta & cataplasmata, sed putrescit in vitiorū suorū sordibus, nec vomicas suas exercitato expertóque Medico, nempe Deo detegit, aut curādas offert, penes quē præsentanea sunt remedia medendis exulceratis mentibus adhibito vino & oleo consolationis & misericordiæ, vt

[Margin notes: Resina quid. — Resinæ multæ species. — Hier. locus explicatus. — Luc. 10.]

Christi parabola indicat de Samaritano, cuius ipſe typum gerebat & viatore ſaucio ac vulneribus confecto quo deſignatur genus humanum aſtu & malitia Satanæ, integritatis & innocentiæ integumentis ſpoliatum omni vitiorum afflictum & deſperationi proximum. Cùm autem Deus in ſcelerum vindictã vulnera nobis infligat, hoc eſt, inedias, calamitates, clades, infortunia nobis immittat, vult vt ab eodem inſtaurãdæ valedinis præſidia petamus. Qua de re extat ſuauis cum primis & conſolatoria apud Hieremiam concio, in qua Deus indignè ac dolenter fert quòd homines aliunde quàm ab ipſo ſalutis ac ſanitatis præſidia cõquirant & venentur, quod idololatriæ, ſuperſtitioni, ac ridiculis vaníſque cultibus dediti, deſerto tam liberali ac munifico Domino, tyranno fallaci, inſidioſo, noxio ſe dedant.

Cap. 2.

Quocirca non ſine cauſa ad hunc modum cum ſuo populo expoſtulat, *Nunquid ſolitudo factus ſum Iſraeli, aut terra ſerotina, quæ vel nihil prorſus vel malignè aliquid profundit? Cur ergo populus meus à me deficit, & ſe reuerſurum negat?* Similitudine deſumpta à ſolo ſterili & infœcundo, ab agris ieiunis, aridis, ſiticuloſis, ſqualidis, qui ſementi inidonei ſunt, nec vllas fruges aut fructus in vſum aliquem effundunt, cùm longè abſit hæc ſterilitas a cœleſti patre rerum opifice, apud quem eſt omnium quæ excogitari aut mente concipi poſſunt, copia & abundantia, ſumma vbertas, & affluentia, nulli non obuia & expoſita ſic vt liceat ſi viſum eſt amplè & inculpatè illius munificentia frui, illius exornari muneribus, ita vt omnibus modis culpandi ſint, qui à tam munifico Domino deſciſcunt, cùm nulla ſubſit legitima defectionis cauſa, nec quidquam in eo poſſit deſiderari. Quocirca rei indignitate permotus, adducto alio exemplo ſcelus exaggerare pergit. *Nunquid*, inquit, *obliuiſcitur virgo ornamenti ſui, aut ſponſa faſciæ pectoralis ſuæ?* qua redditur oculis ſpectantium commendatior? nulla certè ratione tam erit ſui negligens, vt tale quiddam in animum induxerit, *At populus meus*, nulla habita dignitatis ſuæque ſalutis ratione, *oblitus eſt mei diebus innumeris.* Cæterùm cùm Deus ſaluberrima ac maximè ſalutaria remedia afflictis mentibus adhiberi velit, inſultat Ægypti populo, quod ſiniſtra parumque appoſita medicamenta vulneribus applicat, quibus exaſperatur potius malum, quàm miteſcit. Proinde commonſtrat vnde petenda: *Aſcende*, inquit, *in Galaad, tolle reſinam virgo filia Ægypti, fruſtra multiplicas medicamina, ſanitas non erit tibi.* Erat autem Galaad vna ex ſex oppidis, in quam vt in aſylum & perfugium ſe recipiunt qui fortuitò atque impru

Hier. locus explicatus.

Galaad Leuitarũ ſtatio, & homicidarum aſylum.

imprudenter, nulla destinata malitia alicui vitam eripuerant, eaque ciuitas Leuitis & Sacerdotibus assignata erat, apud quos vigebat lex & verbi Dei ministerium. Siquidem vt Malachias ait, *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem ex ore illius requirent, quoniam sit Angelus Domini exercituum*, hoc est, Dei legatus & interpres, cui incumbit docendi munus & doctrinæ studium. Quocirca propheta huc afflictum conuocat, atque à Deo eiusque ministris petendum auxilium demonstrat, alioqui non solùm irrita fore remedia aliunde conquisita, sed etiam damnosa, quod iis vsuuenit qui in alium, quàm in Deum defigunt oculos, aut conualescendi spem collocant. Sic idem Vates contritæ & conquassatæ conuulsæque Babyloni, quæ est velut scelerum quædam officina, resinam adhibendam conclamat, si forte sanetur. Sed cum salutaria monita respuat atque auersetur, cum ad Dei verbum eiusque monita & vellicationes obsurdescat, vt insanabilem ac morbo deploratо implicitum omnes certatim deserunt, atque aliò se conferunt. Qua metaphora indicat Hieremias Concionatores sacros ad Dei ministros nulla non remedia adhibuisse sanandis eius vulneribus, medendis animi vitiis, atque extremam impendisse operam eximendis mentis errroribus: sed non successisse curationem, omnémque medendi operam frustra insumptam. Quocirca visum est illam relinquere suæ cæcitati, & subiicere Dei iudicio, à quo illi miseranda clades & acerba calamitas, concitatis in illam hostibus ferocissimis, imminet, quod Christus etiam Iudæis euenturum denunciat, qui tot prouocati beneficiis, in Prophetas ac Seruatorem, eiusque assectatores immaniter sæuierunt.

Num. 35. Deut. 19. Ios. 20. Cap. 2. Hier. 50. Matt. 19.

De vite, seu vinea, cuius partes atque appendices, sarmenta, palmites, malleoli, pampini, clauiculi, vel capreoli, vua, racemus, botrus, acinus vinaceus, seu acinorum granum: & quàm apposite horum pleraque Concionibus ac vaticiniis adhibentur.

CAPVT XXV.

CVm multæ passim in sacris Bibliis ad stabiliendam veritatem, ac rei dubiæ vel obscuræ faciendam fidem Parabolæ, hoc est rerum notissimarum similitudines narrationibus adhibentur, cum nullæ magis vel vaticinia, vel conciones illu-

ſtrant, quàm quæ ex vite eiúſque ſobole deſumuntur. Primùm enim ſe offert inſigne illud vaticinium Iacob Patriarchæ de Meſſia, qui ex Iudæ ſemine oriundus ſalutem & reconciliationem, reditúmque in Dei fauorem & gratiam mortalibus attulit. *Non auferetur ſceptrum de Iuda, nec dux de femore eius*, hoc eſt, non deſinet nec abolebitur imperium, *donec veniat qui mittendus eſt*, nempe Soſpitator ac ſalutis auctor Ieſus Chriſtus, *Et ipſe erit expectatio gentium*, hoc eſt, ad illum gentes ſe conferent, illius doctrinam amplectentur, illi fident atque innitentur, illius imitabuntur vitam, mores, & ſtudia, *Ligans ad vineam pullum ſuum, & ad palmitem vitis aſinam ſuam. Lauabit in vino ſtolam ſeu indumentum ſuum, & in ſanguine vuæ pallium ſuum.* Quo crucis & effuſi ſanguinis myſterium exprimitur, cuius virtute expiati ſumus, atque à diaboli mortiſque tyrannide per reſurrectionis efficaciam in libertatem aſſerti. Tale quid deſignat Eſaias, cùm inquit, *Erit in illa die radix Ieſſe, Qui ſtat in ſignum populorum, ipſum gentes conquirent & deprecabuntur.* Alluſit ad erectū vexillum aut ſignum aliquod, quod eminus cōſpici poſſit, quale nautæ *Baken* vocāt, id quod velificantes interdiu continenter oculos defigunt, vt noctu in Cynoſuram aut polum arcticum, quo curſum inoffensè dirigant, nec vſpiam impingant, aut diuerſi rapiantur. Cæterùm cùm vitis aſpectu ſit amœna, pampinorum ac foliorum pompa, clauiculorum amplexu, vuarum turgeſcentium vbertate, in ſtatu connubiali vxor numeroſa prole fœcunda huic ſtirpi comparatur, cùm Dauid inquit, *Vxor tua ſicut vitis abundans*, quæ longè latéque palmites diffundit, *in lateribus domus tuæ*. Sapientia verò ſui commendatrix, *Ego*, inquit, *quaſi vitis fructifera, gratiſſimum vndique odorem diffundo*, hoc eſt, ſuauiſſima eloquia & ſalutarem doctrinam omnibus profero, quo refici poſſint, tanquam ſucculenta ac ſapida vua. Quiſquis enim huius ſermones amplectitur, proſperos ſucceſſus eſt habiturus, magnáque in virtute progreſſus & incrementa. Quam fœlicitatem Deus per Oſeam præclaris aliquot metaphoris Iſaëli & quiſquis in gratiam cum Deo redierit, pollicetur: *Sanabo*, inquiens, *contritiones eorum, & diligam illos ſpontaneè*, quo indicat libertatem, & ſpontaneam gratuitámque peccatorum veniam, *Quia auerſus eſt furor meus ab eis. Ero quaſi ros Iſraëli, & germinabit quaſi lilium aut roſa, & erumpet radix eius vt arbores Libani, & propagabunt ſe rami eius, & erit quaſi oliua gloria & decor eius, & odor vt Libani. Et germinabunt quaſi vinea, & augeſcent vt triticum*, quo etiam affluenter fruentur. Horum commemoratione omnium rerum affluen-

Gen. 49. | Prophetia de Chriſto. | Cap. 11. | Simile à vexillo erecto. | Pſal. 127. | Eccle. 24. | Oſeæ 14.

affluentiam ac prosperitatem indicat, ac florescentiam fore Reipublicæ statum, nec quidquam etiam defuturum eorum, quæ ad internum animi decus, mentisque ornamẽtum spectãt, iis verò qui munificentiæ diuinæ immemores, deliciis ac voluptatibus dediti sunt, ac luxuria diffluunt, contraria omnia euentura Esaias denunciat, nempe vineas extirpandas, nullam fore vindemiam, defuturum vinum iis qui se inter pocula cantilenis, ac Musicis instrumentis oblectare solent, ac plus nimio lasciuire atque insolescere, illam denique subsequuturam cladem & vastitatem, vt populus quo ciuitates maximè illustrari solent, ad nihilum ferè redigendus, sic vt pauci futuri sint residui. Nam tale quid illi euenturum prædicit, quale decussis oliuis assolet ex olea, & racemis peracta vindemia. Vt enim in huiusmodi stirpibus non ita omnia decerpuntur, quin aliquid restet: ita ex ingenti clade quam perpessi sunt, exiguus aliquis numerus erit reliquus. In eodem argumento versatur per Hieremiam Dominus qui improbos non solum vastandos pronunciat, sed etiam fame ac rerum omnium inopia opprimendos adeò, vt desint vuæ vitibus, & non sint ficus in ficulnea, sic, vt decidentibus foliis nihil ex his sperari possit. Quo designat nulla fore sedandæ famis solatia, quibus corpus possit subsistere, nulla afflictæ mentis fomenta quibus possit fulciri: denique illos ad vnum omnes, sicut ficus, & vuas & colligendos vt nullæ restent reliqui: quemadmodum si finita messe aut peracta vindemia nihil supersit spicilegij, nulla racematio. Vt autem maturescentes vuæ sapidæ sunt & succulentæ, palatúmque & fauces sapore grato reficiunt: sic doctrina sana & salubris, sermo gratiosus & suauis mẽtes hominum fouet ac refocillat. Quocirca Moses doctrinam perniciosam & noxiam improborum hominum commercia eorúmque vitam, mores & studia vuis venenatis comparat quæ animos hominum noxio ac prauo succo imbuunt, mentésque bene institutas à Dei cultu & religione auertunt: *De vite*, inquit, *Sodomorum vinea eorum, & suburbanis Gomorrha: vua eorũ vua fellis, & botrus amarissimus, Fel & virus draconum vinum eorum, & venenum Haspidum insanabile*: hoc est, sermo illorum tam pestilens & venenatus est, vt confestim inficiat & perimat. Quò spectat illa apud Oseam subsannatio, in hos superstitiosa doctrina imbuti, ac cultu pernicioso dementati, respectant ad Deos alienos, vt ebriosi ad vini pocula & lagenas, *ipsi*, inquit, *respiciunt ad Deos extraneos, & diligunt vinacea vuarum.* Cõparat enim illorum vesaniam qua rapiuntur ad idololatriam, temulentorum conditioni, quia semper ad calices & pateras vinique nidorem

Cap.24.
Hier. 8.
Cap.48.
Hieremiæ locus explicatus.
Deut.32.
Mosi locus explicatus.
Cap.3.
Oseæ locus explicatus.

nidorem oculos ac nares habent intentas, ac conſpectis pocu-
lis, vel temulentorum ſodalitio exultant ac geſtiunt. Cæte-
rum cum in vineæ mentionem incidimus illud obiter indi-
Eſai. 17. candum, Prophetas vitis vuarúmque & aliarum ſtirpium no-
mine nunc rerum abundantiam ac fertilitatem, nunc inopiam
& penuriam, nonnunquam populi raritatem vel interitum,
aliquando frequentiam, & qui ex paucis in numeroſam ſtir-
Cap. 49. pem ſunt propagandi. Sic Deus apud Hieremiam eleganti
Metaphora Idumæos ita ſpoliandos pronunciat, vt nihil ex
illis ſit reliqui, adeò, vt hoſtes futuri ſint illis paulò clemen-
tiores, quàm ipſe: *Si te*, inquit, *vindemiatores aggreſſi fuiſſent, re-
liquiſſent forte racemum*, hoc eſt, non prorſus te expoliaſſent, aut
omnibus tuis bonis exuiſſent. *Et ſi fures*, nocturnique oppreſ-
Hiere. locus explicatus. ſores, *ædes tuas inuaſiſſent, rapuiſſent quod viſum illis fuiſſet ſatis*,
non tamen omnia fortè conuáſtaſſent, ſed paſſi fuiſſent ali-
quid ſupereſſe *At ego*, ait Dominus, *ita ſpoliaui Eſau*, ita abdita
quæque detexi, *vt excuſſis omnibus angulis, nihil celari potuerit*,
nec vlla ſupellex ſit relicta. Cùm autem prorſus otioſa ſit &
deteſtabilis Deo ſuperbia & faſtus ex rerum affluentia ac pro-
ſperitate ortus, qua dulci fortuna ebrij inſoleſcunt ac fero-
ciunt, illam tamen acriter contundit ac reprimit, & tales
quamlibet multos proſternendos pronunciat, vt ſegetes quas
meſſores pleni vluis exporrectiſque brachiis vellunt, atque in
manipulos complicant, ſic vt etiam ij qui ex paucis futuri ſunt
reliqui, colligendi ſint, vt ſpicæ finita meſſe. interim pleroſ-
que ſuperfuturos pollicetur, allata alia ſimilitudine, vt vuæ in
Iſaiæ 7. viribus, & oliuæ in olea. Quemadmodum enim nuſquam
Eſaiæ metaphora expl. tam exactè perficitur vindemia, quin aliqua ſuperſit racema-
tio, nec tam diligens oliuarum excuſſio, quin vel ſub foliis ali-
quid deliteſcat, vel in cacumine aliquid ſe proferat: à cla-
de & vaſtitate aliqui ſuperfuturi ſunt qui in ſpem miſericor-
diæ ſunt reſeruandi, *In die illa*, inquit, *attenuabitur gloria Iacob,
& pinguedo carnis eius emarceſcit. Et erit ſicut congregans in meſſe
quod reſtiterit*, (vt in ſpicilegio aſſolet omnibus manipulis ſub-
latis) *& brachium eius ſpicas leget*, interim, *relinquetur in eo vel-
ut racematio, & ſicut excuſſio oleæ, vel duarum, vel trium oliuarum
in ſummitate rami, & ſicut quatuor aut quinque in cacumine ar-
boris*. Quo indicat opulentos atque optimates faſtu & arro-
gantia turgidos deiiciendos: ex tenui verò plebecula nonnul-
los ſuperfuturos, quemadmodum exacta vindemia aliquot bo-
tri aut acini, quibus tenuiores ſe fouent ac recreant.

De Hyssopo.

CAPVT XXVI.

HYssopus hortensis herba eodem etiam nomine Belgis cognita condimenti vice iuri innatat, quod eximij sit odoris, ac sapore non ingrato, sicut elixa quæque non minus salubria efficiat, quàm sapida, nam pectus & pulmonem expurgat, capitisque pituitam extergit, quocirca in expugnando pleuresi ac morbo quouis laterali singularem effectum obtinet. Qua ratione visum est Deo herbam hanc solemni sacrificio adhibere, cum vel leprosi lustrandi sunt, aut scelus aliquod piaculare expiandum intincto Hyssopi fasciculo in sanguine passerculorum vel vitulorum. Quocirca Dauid adulterij atque homicidij scelere contaminatus, aspergi expiarique Hyssopo cupit, quò absterſa omni macula animi mētisque puritate nitescat, respexit is ad veteris testamenti ritus & sacrificia, quæcunque enim purificabantur iuxta præscriptum legis Mosaicæ, sanguine cum lana coccina & Hyssopo aspersa, puritatem sunt consequuta. Quæ omnia vmbram quandam & figuram exhibebant, vt Paulus ad Hebræos testatur, Christi cuius sanguine omnia nostra scelera expiata sunt. Cæterum cùm Hyssopi mentio incidat in libris Regum, ac Salomon disseruisse memoretur de arboribus à Cedro Libani vsque ad Hyssopum quæ erumpit à pariete, non videtur mihi nostra designari quæ non est exilis & minuta herba, sed aliquando spicato purpureóque flosculo in sesquipedalem magnitudinem assurgit. Quocirca Adiantum siue capillum veneris illum intellexisse interpretor, cirratis crispisque foliis, quæ nisi murorum aspergines persequitur, & quoniam rutæ foliis affinis est, hanc Belgæ *Steenruyte* vocant, hoc est, murariam rutam. Hunc *Trichomanes* affinis iisdem semper locis prouenienꝭ quæ recto stylo eoque iunceo assurgit medij digiti longitudine, foliis minutis, vtroque latere distincta serie, concinnoque ordine digestis, virore perenne, vtraque herba eosdem habet effectus, atque vt Hyssopus tussiculosis & anhelantibus pulmonisque vitiis medetur. Vocantur autem nunc polytrichi nomine, nunc callitrichi, ab effectu quo capillum confirmant, & nigredine imbuunt, illúmque crispum & densum perficiunt. Quoniam itaque exiguus est humilisque fruticulus, vix palmari altitudine, atque è parietinis erumpit, hunc pro Hyssopo designari arbitror. Nam hic illius dicti sensus. A celsissima quauis

Hyssopi effectus.

Leuit. 14. Num. 19.

Psal. 50.

Exod. 24.

Cap. 9.

3. Reg. 4.

quauis arbore ad minutissimam herbam quæ parietinis innascitur, omnia illum exactissimè habuisse explorata.

De arundine quæ Græcis Calamus, Belgicè Riet *vocatur, eiúsque differentiis, de lino, stipula, quisquiliis & plerisque aliis, ex quibus similitudines desumuntur.*

CAPVT XXVII.

ARundinis plures sunt differentiæ, vna species est læuore perpolita, enodis, nullisque distincta geniculis aut internodiis, quæ Typha palústris vocatur, qualis Christo pro sceptro regali in manum tradita, in affectati regni ludibrium. Est huic stirpi sceptri regalis aut imperatorij forma, cuius cacumen duarum ferè palmarum altitudine, ac crassitudine pollicari, densa compactáque lanugine stipatur, quam si manu aut digitis demulceas, holosericum aut villosam quádam congeriem contrectare te credas, quæ tamen post dies aliquot dissoluuntur in pappos, atque in diffusam lanuginem euanescit. Alia in locis humectis atque irriguis passim conspicitur, quæ *Canna palustris* aut **Donax** vocatur, culmo geniculato, terete, fistuloso, lanuginosa in cacumine congerie, eaque diffusa non compacta. Scatent hæc passim vrbanæ fossæ quæ mœnia ambitu muniunt, & in pomœriis paludosa loca ac stagnantia. Plebecula apud nos æstiuis mensibus radicem huius stirpis certatim eruit, quòd habeat esculenti quiddam non sine nauseosa quadam dulcedine, quæ qualitas efficit vt apostemata ad suppurationem perducat, ac spicula spinasque atque aculeos corpori infixos extrahat. Quoniam autem arundo nutáti est cacumine, auráque leuissima hinc inde impellitur, ob id illi assimulantur inconstantes, mobiles, lubrici, vacillantes, volubiles, & qui in dictis factisque, atque in omni vitæ actione non satis sibi constant, aut in sententia firmiter persistunt, nempe arundine magis volubiles. A quo vitio cum Ioannes Baptista esset alienissimus, Christus in laudem eius constantiæ, & quòd illius doctrina ac de Messia testimonium veritati forent consentánea, prolixam concionem habuit, qua persuasum esse voluit promiscuæ multitudini, illum arundini vento agitatæ prorsus dissimilem, vt qui nusquam vacillet, aut aliud stans, aliud sedens loquatur, vel leui momento à paulò ante probata sententia dimoueatur, sed constantem esse stabilem, veracem, & cuius verbis nulla subsit vel leuitatis vel inconstantiæ suspicio,

Matt. 27. Typha palustris quid.

Canna palustris.

Arundinis radix esculenta.

Luc. 7. Christi de Ioanne præconiũ.

ſuſpicio, quocirca æquum eſſe, vt quiuis magnificè de tanto Præcone ſentiat ac loquatur, illúdque non ex vulgata hominum opinione, ſed ex rei veritate æſtimet. Cæterùm vt reliqua perſequar, ex Arundinis conditione deſumitur Prouerbium, *Scipioni vel baculo arundineo inniti*, de eo qui ſpem ſuam ac fiduciam collocat in illo qui non ſolum non fulcit aut præſidio eſt, ſed etiam nocet, ac detrimenta infert. Eadem vtitur Metaphora Eſaïa teſte Rapſaces in obſidione Hieroſolymæ, qua inuictum Deóque fidentem Ezechiæ regis animum labefactare nititur, omnibúſque machinis ac minis ad deditionem ſollicitare Apud Ezechielem quoque Dominus eadem vſus ſimilitudine inſultat regi Ægypti, illique internecionem minatur. Cùm enim Iſraëlitas illius præſidio innixos fulcire ſtuduit, *ipſe velut baculus arundineus confractus*, & ſibi vulnus inflixit, & illos fœde lacerauit, lateribus humeriſque vndique diſſolutis ac perforatis. Quo indicat omnes illorum vires attritas & collapſas eſſe, omnéque belli robur conuulſum & diſſipatum. Sic enim Deus, vt Dauid teſtatur, increpat feras arundines, hoc eſt, haſtatos ac lanceis armatos milites conuellit, labefactat, proſternit ac deiicit, Metaphora deſumpta à longis firmiſque arundinibus, quales ètiam brachij craſſitudine ſpectamus, quas in acie vibrari ſolent, atque eminus cuſpidem hoſti obiicere: quod nunc Turcas in Palæſtina factitare audio ab iis qui ea loca religionis ergo frequentant. Similem cladem Deus ſtirpi Hieroboam intulit, atque Iſraëlitas idolorum cultui deditos concuſſit more nutantis in aqua arundinis, eóſque euulſit è terra vbere & fœcunda quam a progenitoribus Dei munere erant conſequuti. Quo deſigant illos ad nihilum redactos, atque opibus, potentia, honore, dignitate ſpoliatos. Vt autem Deus deſumpta ab arundine ſimilitudine, inani fiducia inflatos, & qui rebus caducis momentaneis innituntur, nonnuquam conuellit & deiicit: ſic è diuerſo fragiles, imbecilles, puſillanimos, vacillantes, mœſtos erigit, conſolatur, fulcit, animumque ægrotum ac labantem ſalubri doctrina fouet, inſtaurat, reficit. Quo referri debet inſigne illud vaticinium apud Eſaiam de Chriſti lenitate & manſuetudine, quæ afflictas quaſque mẽtes in ſpem ſalutis erigit. *Ecce ſeruus meus quem elegi, dilectus meus in quo ſibi complacuit anima mea. Ponã ſpiritũ meum ſuper illum, & iudicium gentibus annunciabit, nõ cõtendet neque clamabit, neque audiet quiſquam in plateis vocẽ eius, arundinẽ comminutã nõ confringet, & linum fumigans non extinguet, nõ erit triſtis nec turbulẽtus, & in nomine illius gẽtes ſperabũt.* Duabus hiſce metaphoris, nempe arundinis conquaſſatæ ſeu confracti

Cap. 36.
4. Reg. 18.
Cap. 29.
Pſal. 67.
3. Reg. 14.
Eſa. 42.
Luc. 4.
Cap. 42.
Matth. 21

confracti calami, & lini fumigantis declarat, quanta Christus erga contritas afflictásque mentes mansuetudine & clementia, quam salubri doctrina in ruinam inclinatos erigat, labentes fulciat, mœrentes soletur, imbecilles & vacillantes in fide instauret, & si quid aliunde accesserit damni atque incommodi, resarciat, adeo vt plagas menti illatas leniter tractet & placidè, nihil agat vi, minis, terrore, sæuitia, vt nonnulli feroci & turbulento ingenio, qui lapsos sublata omni resipiscentiæ spe, sæuiùs tractant, quàm mansuetudo Christiana exigat. Similiter nec linum fumigans extinguet.

Esa. 61.

Esaiæ locus explicatus.

Quæ similitudo desumitur è lychno pensili, siue ellychinio, vel stupa, vulgo *Lement* quod oleo imbutum, flammam alit nonnunquam subobscuram & fumidam minúsque luminosam, vbi vel pinguedo desit, vel parciùs illa fouetur: itaque hac comparatione designat fidem modicam, debilem, vacillantem, inclinatam, quæ tamen non prorsus extincta sopitáque est, licet aliquando sit extinctioni proxima, quam Christus, & quisquis eius ministerio fungitur, nec extinguit, nec opprimit, sed tantisper dum aliqua pietatis scintilla emicet, & subsit menti vel exiguus igniculus, nutrit, fouet, exsuscitat, atque animum Spiritus sancti flabello accendit & illustrat, vt discussa omni caligine lumen fidei & pietatis perspicuè eluceat, ac longe latéque in vsum proximi se diffundat. Ita autem Deus doctrinam suam quæ est velut fomētum animæ, mentisque pabulum, temperat & moderatur, ne quis nimia seueritate possit ab instituta professione resilire, atque ab Ecclesia alienari, nec etiam lenitate & mansuetudine nimia, tanquam molli educatione corrumpi, ac seueritate quadam oscitante ac supina ad omnem virtutem obtorpescere. Siquidem iudicij seueritate in officio continentur impij, imbecilles lenitate & mansuetudine. Sic in Euangelio quo cuique salus denunciatur. *Dulcia permixta amaris*, hoc est, consolationes minis & amara dulcibus, hoc est, minæ consolatione mitigatæ. Per fumum, & vaporem nebulas, per fœnum festucas, paleas, stipulas, fauillas, pulueres, quisquilias aliáque reiectamēta designatur, in Bibliis cum homines, tum res viles, leues, inanes, futiles minutæ, nihili, nauci, nulliúsque momenti vel preti j, & quæ plus detrimenti, quàm commodi adferunt. Ex his variæ & multiplices similitudines à sacris scriptoribus sumuntur, quibus narrationes suas exornant. Sic Deus impios vt paleas dissipandos pronunciat, exurendos vt stipulas, vt puluerulenta quæque discutiendos, vt quisquilias aliáque venti ludibria dispellēdos. Quò spectat illa apud Iob sententia. *Lucerna impiorum*

Doctrina Christi quid mēti præstet.

Quisquiliæ quid designēt.

Psal. 1.
Cap. 21.
Esa. 17.
Iob 21.

rum extinguetur, hoc est splendor eorum gloria, honor, decus, magnificentia obscurabitur & exolescet. *Et erunt improbi velut palea ante faciem venti, & sicut fauilla quam turbo dispergit*, hoc est, repentino funditus comminuentur. Sic Isaias triturandos pronunciant Moabitas, & quicunque Dei verbo obsistunt, vt teri solent paleæ in palustro, & non minore negotio absumentur, quam ignis deürit stipulam aridam. Non minus atrocia minatur iis quibus consuetudo peccandi in naturam abiit, & vitiis suis iam domesticis atque assuetis occaluerunt *Si mutare potest Æthiops pellem suam, & pardus varietates suas*, hoc est, tegmen maculosum illi natiuum, *& vos poteritis benefacere cum malis estis assueti. Quocirca ego vos dissipabo tanquam stipulã quæ vento rapitur in deserto.* Simili clade perituros denunciat apud Esaiam illos qui cultus adulterinos stabiliunt, & omne præsidium ac fiduciam in idolis constituunt: *Eritis*, inquit, *sicut quercus defluentibus folijs, & sicut hortus absque aqua. Et erit fortitudo vestra*, hoc est, Deus ille ficulneus, cum innixi estis, *vt fauilla stupæ, & opus vestrum quasi scintilla, & succendetur vtrũque simul, nec erit qui extinguat*, hoc est, Omnis illa pompa ac spectaculum fictæ religionis abolebitur incendio, vt purgamenta lini & stupea congeries accensa face deflagrant. Cæterùm vt reliqua persequar, Amos propheta acriter insectatur negotiatores frumentarios, quòd cum granaria habent onusta frugibus, in annonæ penuria famelicam turbam deglubunt, ac præter stateras dolosas, trutinámque accisam ac parum æquã qua populares defraudant, tenui plebeculæ pro sincero tritico quisquilias, paleas, glumam, acus, hoc est, peripsemata seu purgamenta furfuribus deteriora obtrudunt, ac cariùs diuendunt ac fallaci astu, inopia reddunt sibi obæratos atque obnoxios, vt non diuerti, etiam si merces viliùs prostent. Quoniam nemo debitorum Græca fide, hoc est, prompta numerataque pecunia emptionem cum creditoribus transigit. Quod si cui libeat hanc prophetæ Satyram excutere, quam contra hos instruit, qui plus nimio quæstui inhiant, magnóque inopum detrimento pretia rerum intendunt, dilucidè perspecturus est, quàm graphicè atque ad viuum nostræ ętatis homines suis coloribus depingat, & quid Deus illis minetur, qui pauperes absorbent, atque egestate oppressis victum vitæque subsidia subtrahunt. Verùm iis missis, sermonem referamus ad Metaphoras, quæ ex inutili ac volatili hac congerie desumuntur ad illustrandas res veras ac solidas. Deus cũ apud Hieremiam verbum ac doctrinam suam cum primis salutarem, efficacissimam in erigendis pascédísque famelicis mentibus prædicens tritico

Cap. 25.
Cap. 5.
Hier. 13.
Cap. 1.
Cap. 8.

Cap.6 illam comparat, quod solidum alimentum corpori præstat, vt illa animæ, doctrinam verò inanem, superstitiosam, adulterinam, fucatam, instabilem, fallacem, noxiam, infrugiferam somno ac paleis, *Quid tritico*, inquit, *cum sacramentis & paleis*, hoc est, quid vanitati cum veritate? quid somno inani ac fallaci cum re vera, certa & indubitata? quid densissimis tenebris cum clarissima Euangelij luce? Paleæ etiam metaphora Ioannes Christi præco vtitur cum acriter instigat socordes ad amplectendam salutem: adesse enim Messiam *qui accepto in manu ventilabro, expurgabit aream suam, & congregabit triticum suũ in horreum: paleas verò exuret igni extinguibili.* Quibus verbis indicat pios recipiendos in æterna tabernacula post exactos huius æui labores: impios verò æternis incendiis destinandos. Vt autem Ioannes magna seueritate commonefacit populum officij sui, & hortatur ad resipiscentiam adhibitis parabolis de securi arbori admota mox excindendæ, de secernendo tritico à paleis: ita Christus cui semper fuit odiosa ac detestabilis hypocrisis, hoc est simulata sanctimoniæ species, fictaque pietatis vmbra, adducta trabis & festucæ similitudine, acriter castigat illos qui plus nimio sunt oculati in alienis vitiis ac minutissimos errores curosius obseruant, eosque exaggerant in immensum, cum vitiis suis maximè blandiantur, eáque ita extenuent, vt in nihilum recidere patiantur. Quò autem huiusmodi vitiosi affectus & complures alij, nempe philautia, hoc est cæcus amor, suique fiducia & fastus, arrogantia animi elatio, proximi despectus, odium, ira, vindictæ cupiditas hominum animis eximantur, sacri vates ac sapientiæ professores mentes illorum ad modestiam suique cognitionem ac naturæ notitiam reuocant, vt obseruare condiscant æui huius breuitatem, & quam sit inanis, fugax, fragilis, caduca, euanida vita mortalium; & cum innumeris malis exposita, tum angustis arctisque finibus terminata, breuissimis spaciis circumscripta, sic vt ab iis apposite spiritus ipsaque vita qua homo subsistit, somnium censeatur, fumus, vapor, halitus qui confestim euanescit, atque in aëra diffunditur, vmbra, bulla, fœnum & herba cito arescens, flos & folium mox deciduum & vt Iob ait, ventus qui per aëra voluitur. Quibus metaphoris designant sacri vates gloriam, decus, magnificentiam, & quidquid est humanæ sapientiæ, quidquid fortitudinis & prudentiæ, vanum esse, fluxum, caducum, ruinosum, nisi stabili atque æterno Dei verbo fulciatur, nisi cœlesti virtute sustentetur. Hæc omnia scripturæ testimoniis abunde stabiliri possent, sed opus in immensum cresceret. Quocirca quædam in margine designasse

Marginalia: Mat.3. — Simile à tritico & paleis. — Matt.7 — Iacob.4. Psal.36. 67.101. 103. Iob 8.14. 13.7. Esa.9.45. Oseæ 13. Esa.40. Iacob.1. 1.Pet.1. Eccl.14.

gnasse sufficiat, quæ studioso auidóque lectori, si perquirere velit, omnium specimen sunt exhibitura.

De Cucumere, & plerisque aliis herbis, quarum in Bibliis fit mentio.

CAPVT XXVIII.

CVcumis vel cucumer notior est quàm vt describi debeat. Exod.11.
Hunc autem & plerasque alias herbas Hebræis atque Ægyptiis fuisse vsui Bibliorum historia commonstrat. Cum enim Moses vexaretur à populo Israëlitico, vulgus promiscuum flagraret desiderio carnium: *Quis*, inquiunt, *dabit nobis carnes ad edendum*? recordamur piscium quos in Ægypto comedimus. In mentem venerunt cucumeres, pepones, porri, cepæ, & allia. Istis autem non solùm plebeij vtuntur, sed etiam patritij partim in obsoniis & condimentis, partim in acetariis cum oleo, aceto & pipere ad acuendam cibi auiditatem. Erexerunt olim in vinetis & cucumerariis casas & tuguriola, quod etiam hodie Galli & Belgæ factitant, in quibus custodes excubabant, ne quis alienos prouentus inuaderet, peracta autem vindemia, ac sublatis cucumerum aceruis, subducebant se excubitores, ac gurgustia deseruerunt, nulláque amplius conspecta hominum frequentia. Ab hac solitudine desumit similitudinem Esaias contra Ierusalem, quam pronunciăt desolandam ac redigendam in vastitatem, vt vix tenue vestigium supersit, futura sit velut in deserto vineto & cucumerario tugurium. *Et erit*, inquit, *filia Sion, vt vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario & sicut ciuitas obsessa quæ vastatur.* Baruch autē statuas, delubra & simulacra idolorum non plus terroris incutere ait, quàm tugurium in cucumerario. *Nam quale est*, inquit, *formido aut terriculamentum in cucumerario nihil custodiens. Tales sunt istorum Dij lignei, aures & argentei, aut qualis est in horto Rhamus aut spina alba cui auiculæ insident.* Alludit ad Priapi statuam quæ in hortis collocari solet ad abigendos torrendosque nocturnos fures. Quod huiusmodi versibus indicat Horatius qui Baruch verbis prorsus consonat, ac pari irrisione vulgi superstitionem exagitat. Cap.1.

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,
Cum faber incertus, scamnum faceret, ne Priapum
Maluit esse Deum: Deus inde ego furum auiumque
Maxima formido, nam fures dextra coërcet,
Obscœnóque rubes porrectus ab inguine palus,

Ast importunas volucres in vertice arundo
Terret fixa, vetatque nouis considere in hortis.

De Iunipero.

CAPVT XXIX.

Cap. 4. 3. Reg. 19. VT Cucurbita vmbraculum & velut opus topiarium Ionæ præbuit, atque à Solis æstu liberauit: sic iunperus Heliæ ex itinere lasso ac defatigato vmbram exhibuit. Cùm enim vates hic profugus cessisset furori Iesabelis, ac loca deserta peragraret, sub quadam Iunipero resedit. Hoc siquidem arbustum cum densius fruticicetur, ad arcendum Solis calorem non est incommodum. Quocirca mœsto & delassato fuit is secessus molesti itineris solatium, cum autem is paululum respirat (Helias profugus.) inædia tædióque confectus, finem vitæ sibi imponi cupit. Cæterùm cum somnus (vt sic constitutis assolet) obreperer, ac ille paululum obdormisceret, ecce aderat genius, & illum ad cibum capiendum inuitauit, oblato pane cinericeo, & aquæ poculo, quo refocillatus rursus iter ingressus prouenit ad montem Oreb, in cuius spelunca noctem illam securè peregit tutus ab insidiis illorum qui furibundæ mulieris mandato Dei prophetas ad mortem rapiebant. Quæ documento cuique esse debent, Deum in vitæ huius stadio miris modis suos exercere, verùm non prorsus destituere, quos tametsi calamitatibus premi patiatur, nonnunquam tamen illos opprimi sustinet. Iob cũ ex tanto opulentiæ & felicitatis gradu in extremas calamitates esset deiectus, deplorat se irrideri ac subsannari à sordidis
Cap. 30. infimæque sortis homuncionibus, qui præ egestate atque alimenti inopia victum in syluis venabantur, ac Iuniperi rubique baccis, atque herbarum radicibus famem sedabant, vt conspicimus hodie validos vagósque nebulones quos nostri à liguriendis ollis (nam encenia festáque Genialia passim consectantur) *Pot boeuen* vocant. radices Iringiorum, dauci, pastinacæ syluestris eruere, atque acinos rubique mora ex sentibus & virgultis decerpere.

De Labrusca.

CAPVT XXX.

LAbrusca vitis est syluestris, vuam proferens gustatu peracerbam, quæ non maturescit. Hunc fructum quoniam

niam nihil gratum palato proferat, Deus moribus & naturæ hominum deprauatæ apud Esaiam accommodat. Cum enim formandis colendisque Iudæorum mentibus nihil non operæ, nihil non laboris impendisset, omnis labor & industria frustra insumpta est. Quantumuis enim studiosè atque accuratè vineam suam excoluerit, nihil effectum est, nec vuas vllas sapidas produxit, sed labruscas, hoc est, acerbas & immaturas vuas. expectauit ex tam diligenti cultura iudicium, æquitatem, mores inculpatos, vitæ integritatem, gratitudinem erga tam sedulum atque industrium cultorem: sed vice versa, prolata sunt acerbissima quæque, iniquitas, iniustitia, virtutum neglectus, odium, ira, indignatio, ingratitudo erga tam munificum animi mentisque cultorem. Eandem vocem accommodat impiis quibus Deus in obliuionem & contemptum deuenit, quorum irritum fore conatum indicat, ac frustra illos laborem insumpturos excolendis vineis. Sic in die, inquit, plantationis tuæ labrusca proueniet. plantabis plantationem amœnam, sed germē alienum conseres, hoc est, tametsi amœna plantaria humo cōmiserit ex generosa vite desumpta, sic vt omnia tibi spem optimam polliceantur opimæ vindemiæ, vbi aduentare incipiet maturitatis tempus, pro suauissimo fructu labruscas percipies. Similiter in segete, quæ maturius ad messem deuenisse tibi videbitur, peribit tibi speratæ annonæ prouentus. eo siquidem die quo demetendæ erunt fruges, ac messi insistendum, alieni subito irruent ac depopulabuntur segetem, nec quidquam in horrea contrahes eorum quibus tam sedulam curam impendetis. De his paulò fusius superius quædam enarrata sunt.

Cap. 5.

Esa. 17.

De Mentha, Ruta, Anetho, Cumino, quæ Christus parabolis adhibet in insectanda Pharisæorum auaritia, & fucata Religionis sanctimonia.

CAPVT XXXI.

HErbæ istæ in crebro vsu sunt apud omnes cum plebeios tum patricios, ac passim in compitis & triuiis prostant venales. Quoniam autem olitores visi sunt aliquem quæstum ex iis consequi, Pharisæi decimarum exactionibus etiam hæc grauare cœperunt, atque aliquid lucri ex iis corradere. Quocirca cum CHRISTO inuisa esset simulata Religionis

Matt. 23.
Luc. 11.

gionis species, atque auaritia Scribarum detestabilis & odiosa, & insectatur illos acriter & seuerè qui omnia ad compendium suum rapiunt, ac minutissima quæquē consectantur, cùm illa quæ multum habent momēti ad summam pietatem & in quibus consistit columen Religionis, negligant, nec ad ea magnopere sint intenti. Sic in extorquendis decimis adeo sunt superstitiosi, vt è vulgaribus oleribus mentha & anetho quæ Belgæ *Du* vocatur, decimas exigant, cum pro nihilo dicant iudicium, misericordiam, fidem, quæ virtutes illos commonefaciant ne quem afficiant iniuria, vt egenis subueniant, ne quem fallant periurio, sed cuique fidem seruent. Itaque iis neglectis quæ sunt in Religione præcipua, suum negotium agunt, suumque quæstum ac commodum plus satis spectant in maximis cæcutientes, in minimis mirè oculati.

De Sinapis vi & natura, cui fides ac Dei verbum comparantur.

CAPVT XXXII.

QVo omnibus innotescat ac persuasum sit, quàm salutaris sit doctrina Euangelica, quæ mentes hominum in Deum eiusque notitiam erigit, ac fide solida, imbuit Christus multis variisque parabolis ex rebus passim obuiis desumptis, nulli nō mortalium ad hanc amplectendam autor est & instigator. Cōparat autem regnum cœlorum, hoc est, doctrinam Euangelicā quæ fidem alit ac fouet semini, margaritis, fermento, sagenæ siue ferriculo, grano Sinapis minuto quidem illi & exili, sed quod vi efficaci & adurente torpētem linguam vellicet ac palato languescenti saporem gratum excitet. Sic omnes nationes huius semine comminuto, attritoque manaria vel trusatili mola affuso acero vel omphacio condimēti vice vtūtur. Quēadmodum autem Sinapis minutissimum semen solo commissum vbi adoleuit, in stupendam proceritatem assurgit, ac longè lateque ramos diffundit adeò vt alitibus & vmbraculum & nidulandi commoditatem præbeat: ita verbum Dei & fides minimè otiosa, tametsi in speciem humilis videtur & exilis, se tamen sensim propagat, atque vt fructifera frondosaque arbor, vires, incrementa suscipit. Rursus vt Sinapismus, hoc est, cataplasma ex cōtuso sinapis semine, membris stupidis vel letargo, vertigine, apoplexia, paralysi, epilepsia oppressis motum sensūque excitat, atque inulceratam nonnihil cute, sanitati restituit. Quocirca ardor & acrimonia Sinapis, saporque feruidus & ignitus,

Matt. 13. Luc. 13. & 17. Marc. 4.

Par effectus verbi Dei & sinapi.

ignitus, qui non ſine narium vellicatione lachrymas elicit, ac caput ſternutamento à pituita expurgat, appoſitè verbo Dei aſſimilatur, quod etiam mentes concutit, vrit & inflammat, atque animos languidos & oſcitantes ad pietatis ſtudia incitat atque accendit, & nonnunquam pœnitentiæ lachrymas extundit. Cum ſollicitudinem ac curam rerum terrenarum, qua ferè diſcruciari ſolent anxiæ mentes, Chriſtus animis hominum eximit, lilia nos contemplari vult non hortenſia, quibus cultus adhiberi ſolet, ſed agreſtia ac ſponte nata. Itaque horum exemplo in munifici patris fiduciam nos excitat, qui nobis de pabulo & commeatu affluenter proſpicit vt alitibus: de victu, de nitore cultuque veſtium, vt liliis agri, quæ tam nitidè tamque operosè exculta ſunt, vt ne Salomon quidem Regum ampliſſimus conſpici potuerit vel cultior vel ornatior, etiam cum in ſummo ſplendore eſſet conſtitutus. Quamobrem Chriſtus ſummo ſtudio inhiare nos vult doctrinę Euangelicæ, ac rerum cœleſtium contemplationi inſiſtere, adeo vt nihil nobis defuturum polliceatur earum rerum quæ in hac fragili vita & caduca neceſſariæ ſunt, vt etiam vltro ac ſpontanea Dei liberalitate ſint acceſſuræ. Matth. 6.

De hedera quæ arboribus ac parietibus tenaci amplexa adhæret.

CAPVT XXXIII.

HEdera quæ Ionæ Prophetæ aduerſus Solis æſtum vmbraculum præbuit (quamquam alij Cucurbitam ſatis appoſitè verterunt) ab hærendo nomen ſortita eſt, quòd natura ſit ſequaci, omnibuſque ſe affigat. Hinc Perſius; Cap. 4. In prooemio.

Heliconidaſque & pallidam Pirenden
Illis relinquo, quorum imagines lambunt
Hederæ ſequaces.

Cum autem hæc arbor Baccho poëtarum præſidi ſit conſecrata vt olea Mineruæ, ob id poëtæ hac coronari ſolent, quemadmodum lauro victores. Hedera Baccho ſacra.

Sic Virgilius,

Paſtores hedera creſcentem ornate poëtam.

Et cum Auguſtum orbis domitorem ſuo poëmate celebraret, allegoricos petit, ſuo quoque carmini locum eſſe inter eius triumphos, ac patiatur hederam qua poëtæ exornari Eclog. 7. Laurus victoriæ ſacra.

ſolent, inter lauros Imperatoribus victorioſis dicatas, nonnullum locum obtinere.

Eclog. 8.

A te principium, tibi deſinet. accipe iuſſis
Carmina cœpta tuis, atque hanc ſine tempora circum
Inter victrices hederam tibi ſerpere lauros.

Lib. 2. Cap. 9.

Cum autem ſuperſtitioſa gentilitas Bacchi orgia, hoc eſt, ſacra Liberi patris tertio quoque anno (vnde *Trieterica* dicta) ſolenni ritu celebraret, ex hac virente fronde ſerta & coronas confecit. Sic in libris Machabæorum Antiochus Iudæos coëgiſſe legitur, vt deteſtatis patris legibus, contemptiſque diuinis inſtitutis bacchantium more hedera redimiti orgia celebrarent, & qui id facere recuſaret, morte plecteretur. Quòd autem hæc arbor quæ perpetuo frondet, nec vnquam foliis deſtituta eſt, Baccho ſacra ſit, hinc ortum puto, quòd ebrietati obſiſtat, ac diſcutiendis capitis doloribus ex temulentia contractis ſit accommoda, foliis etiam aut ramuſculis foris capiti admotis, ſic, vt videri poſſit huius arboris vmbra Ionæ vati non incommoda, vt quæ capitis grauedinem ex æſtu & laſſitudine contractam diſcutiat. Mira autem deſcribitur à Catone vis & natura Hederæ. Si enim poculum ex ligno eius conficiatur & vino impleatur; ſi id dilutum ſit atque aquæ miſtum, continuo vinum effluit, atque infernè per lignum diffunditur. Tanta eſt enim inter hac *antipathia*, hoc eſt, diſcordia, vt alterum alteri admiſceri non ſuſtineat, ſed vaſculum hederaceum vinum reſpuat. Cæterùm an hedera fuerit quæ Ionam ab ardore Solis tutata ſit, & quam indignanter tulit exareſcere, radice à verme eroſa nonnulli interpretes, tum etiam Auguſtinus ambigit: cum Cucurbita in eum vſum ſit accommodatior, quam vox Hebræa deſignare videtur, quod ampliſſima folia proferat, atque clauiculorum amplexu in ſublime nitatur, opuſque topiarium citiſſimè perficiat, ſub quo captare opacum frigus atque æſtum, ſoliſque ardorem propulſare liceat. cum enim infrigidantis ſit naturæ, feruido cœli ſtatu foris corpus à calore tuetur: intus etiam atque in corpus admiſſa intemperiem ex æſtu contractam mitigat, vt acetaria ex cucumere, melone, pepone, citrullo, lactucis, atriplice, portulaca confecta, quæ primis menſis inferri ſolent, atque etiam eorum nonnulla naribus admoueri, quo ſpiritus collapſi recreentur.

Hedera cur Baccho ſacra.

De re ruſtica.

Hedera vino obſiſtit.

Cucurbita.

De Moro arbore, & fructu eius.

CAPVT XXXIV.

MOrus arbor Belgicæ nationi notissima æstiuis mensibus in vsum refrigerandi expetita caudice est vel trunco valido, cortice vbi adoleuit, scabro, nec vllo læuore perpolito, ligno intus colore buxeo & subflauo, foliis in expansæ manus modum dissectis, ficui non absimilibus, fructu oblongo, ouali granoso, primum candido, cum pubescit, rubro, maturitate nigricante arborum omnium postremò floret, nec in folia floresque se expandit nisi ver stabile sit, quasi nolit vllam hyemis iniuriam aut aëris inclementiam perpeti, at quæ omnium primò fructum maturum & esculentum edat. Inficit Morum manus sanguinolento colore vbi maturit: eluit extergetque maculas ac næuos immaturum, hoc est, album ac nondum rubicundo colore perfusum, sic vt nihil necesse sit aquam aut quid aliud extergendis manibus adhibere, sed succum tantùm mororum quæ adhuc virescunt. Fructus huius arboris salubriter expetitur in refrigerandi vsum, æstiuis præsertim mensibus, quibus potissimum viget, idque in prima mensa atque ante cibum assumptus, nam peracto prandio aut cœna in corpus admissus putrescit, ac morbis ex corruptione excitatis seminaria ministrat, vt Cerasia, pruna, corna, persica, vuæ recentes, &c. quæ ante cibum refrigerant, sitimque sedant, ac calidam hepatis intemperiem mitigant ac reprimunt: nec verò grauatè post cibum admittere soleo, modò horum fructuum succus deglutiatur non admisso in corpus cartilagineo illo stamine quod à pediculo cui fructus adhærescit per morum se porrigit: sic enim vino exhilaratis fumos reprimit, vt Poma succulenta, punica, arengia, limones, & mala citrea quæ absoluto prandio hoc efficiunt, vt quis minus ebrietati succumbat, & mens illi minus fumo ac vapore vini obnubiletur. Sic enim naturali ratione non videri possit alienum, nec valetudini contrarium quod Horatius cecinit, Mora quando edenda.

——— Ille salubres
Ætates peragit, qui nigris prandia moris
Finiet.

Alioqui si affluentiùs deuorantur mora, vt à lasciuis ac petulcis puellis assolent, substituendum est, *Incipiet*. Conficitur ex mori arboris fructu, tum ex eo qui ex Rubo colligitur

Mm 5 medi

medicamentum aut ἔκλειγμα quod *Diamoron* vocatur, reprimendis vuluæ ac tonsillarum fauciúmque tumoribus aptum. Adimi autem aliquando hæc solatia ac naturæ formenta improbis qui vel Dei munificentiam non agnoscunt, aut eius donis abutuntur, Dauid passim testatur, inter hæc alias quoque vitæ delicias complexus. *Consumpsit*, inquit, *bruchus & locusta fruges illorum, grando vites, & pruina moros eorum.* Sæpius enim contingit aëris inclementia atque intempestiuo gelicidio florescentes vineas, moros, segetem, oleas ita confici, vt nullus prouentus ex illis percipiatur. Cæterùm cùm in Mori mentionem incidimus, obiter enarrandum quod in Machabæorum historia scriptum est. Cùm enim Antiochus Syriæ rex Iudæis esset infestus, atque omni armorum genere illos oppugnaret, duos & triginta Elephantos, in illorum dorso turribus ligneis erectis, armatóque milite instructis, in aciem produxit, & quò belluæ efferatæ in pugna essent ferociores, obiecerūt illis rubicunda velamina mororum atque vuarum rubentium succo perfusa. nam sanguinolento colore exasperātur elephantes, atque in hostem sunt atrociores maiorique impetu feruntur.

Psalm. 77.

2. Mach. 6. Historia ex libro Machab.

Elephanti rubro colore efferantur.

De Sycomoro, & Caprifico.

CAPVT XXXV.

Sycomorus vtriusque partis nomen exprimit adscito à ficu & moro nomine, cuius fructus est Sycaminos. Arbor adscribitur à Dioscoride & Plinio amplissima, ficus similitudine, foliis moro proximis, quæ fructus edit ignaui gustus, insipidos & immaturos, quos non ramis vt ficus, sed caudice ipse gerit, caprificis similes, & qui non maturescunt, dulciores tamen præmaturis ficubus quas *Crossulos*, vocant, nulla intus granorum congerie. Præbuit hæc arbor Zachæo qui Christi viuendi erat auidus, suggestum. cùm enim statura pusillus esset, in Sycomorum se subduxit, velut procul à sordidis ac caducis rebus, vt illi Iesus esse conspicuus, sic, vt in Zachæo typus sit expressus gentium, quibus factus est aditus in cœtum concessumque fidelium per fidem in Christum, cuius quanta sit vis & efficacitas, ficus arefactæ portentosum ostentum declarat, cuius exemplo Christus exstimulat Apostolos, vt illam in mentibus suis foueant, eaque pollicetur tantùm accessurum roboris & potentiæ, vt si Sycomoro imperent

Sycomori descriptio.

Luc. 19.

Matth. 21.

Luc. 17.

perent vt eradicetur,& in mare se transferat, illorum iussis obsequuturam,tum etiam, si visum sit, montem loco dimouere, atque id exigat profectus Euangelij, confestim atque absque mora perficiet quod facere iussus est, modo adsit in Deum fides minimè vacillans, eamque vim habeat quam granum Sinapis:quod tametsi minutum sit,tamen attritum exerit acrimoniam suam, ac nares vellicat, totúmque corpus excitato sternamento concutit: itaque apposite fides & doctrina Euangelica huic grano comparatur, quòd mentem hominis inflammet, atque in Dei amorem ac venerationem rapiat, qua de re superiùs. Cæterùm vt ad Sicomorum oratio recurrat, Esaias acriter insurgit in populum Ephraim & Samariæ incolas, quòd superbo atque elato animo Deo insultarent atque illuderent. Cùm enim illos cladibus ac calamitatibus afficeret quò ad resipiscentiam reuocaret, contemptui illis fuit Dei manus, & pro ludibrio habita: sic vt nihilo facti sint emendatiores, vt pueri insolentiores qui à parente flagris cæsi,obstinatè persistunt,ac se deteriora facturos pollicentur.Cùm autem plagæ illos ad saniorem mentem reuocare deberēt,facti sunt obstinatiores, magisque præfracti,calcitrosi, refractarij. Sic enim allegoricôs ac figurata locutione ludibrio habent illatas clades,incēdia,ruinas ædibus suis immissas:*Lateres ceciderūt & collapsi sunt quadrato lapide eoque expolito ædificabimus.Sycomori succisæ sunt.Cedros substituemus*,quasi dicerēt. Exiguum est, nullúsque momenti damnum ac detrimentum quod perpessi sumus minimo negotio paruísque sumptibus resarcietur,imo omnia magnificentiùs instaurabuntur ac spectabiliùs,pro lateritiis marmoreas ædes erigemus,pro Sycomoro, hoc est,vulgari passimq; obuio ligno,Cedrina laquearia erigemus,omniaque operiosiùs perfici curabimus. Quamobrē cùm obsurdescerēt ad Dei vellicationem ac monita, omniaque illis essent non sine irrisione despicata, Deus irritatus scelerum continuatione,extenta manu atrociora illis inferre meditatur, quod moniti atque acerbe castigati non referrent pedem atque ad percussorē confugerent.Huius arboris mentio etiā fit apud Prophetā Amos qui cùm neque propheta esset nec ex propheta oriundus, nullisque artibus liberalibus institutus,sed rusticanis negotiis ac pastorali vitæ assuetus,adscitus est à Deo in prophetici muneris functionem, illique mandatum est vt contra Hieroboam Regem & Amasiam Sacerdotem horrendum vaticinium fulminaret, cuius conatibus cùm obsisteret Amasias, Amos primùm excusatione se purgat, quò cogatur hanc functionem obire,tametsi nec propheta sit,nec propheticis institutis ab incunabulis imbutus.Quocirca cùm hoc onus illi à

Matth.17. Marc.11.

Cap.6.

Esaiæ locus explicatus.

Cap.7.

Amos locus explicatus.

Deo ſit impoſitum, illi potiùs quàm Regi & Sacerdoti obſequendum. Amaſias inſtat & ſuadet, ne pergat vaticinium in Regem proferre, ſed in Iudæam ſe ſubducat extra Iſraëliticos limites, ſuæque vitæ fuga conſulat, ne illum ad vincula, mox ad ſupplicium rapi contingat. Amos exertè ac palam vocationem ſuam tuetur, nec in animo ſibi eſſe teſtatur, vt eam deſerat, aut ab imperata legatione ſit diſceſſurus. Itaque Amos ingenuè fatetur ſe non eſſe Prophetam, nec Prophetæ filium, ſed armentarium, ſed bubulcum, aut pecuarium qui Sycomoros vellicet, hoc eſt, Caprificos decerpat & colligat. *Verùm abduxit me* (inquit) *Dominus Deus*, quemadmodum etiam Dauid de poſtfœtante ad regni ſolium euectus *cùm ſequerer gregem, & dixit ad me: Vade Propheta ad populum meum Iſraëliticum.* Itaque neglecto Regis & Amaſiæ Sacerdotis mandato vaticinium ſuum liberè exequitur, atque vtrique internecionem denunciat. Qua fiducia etiam vſi ſunt Apoſtoli, cùm interdictum illis eſſet à Phariſæis, additis minis ne omnino loquerentur, neque docerent de nomine IESV. Petrus enim & Ioannes confidenter, ſed citra contumeliam reſponderunt. An iuſtum ſit in conſpectu Dei veſtris potius iuſſis obtemperare, quàm Dei, vos qui legis præcepta tenetis, iudicate, nòn enim poſſumus quæ vidimus & audiuimus, non loqui.

Pſal. 77.

De Malo Punico, vulgo Granaet appelen.

CAPVT XXXVI.

MAlum Punicũ à Punica Carthaginenſi regione, & à corticis colore nomen obtinet *Granata*, quòd mala rubentibus granis ſcateant. In illa Hiſpaniæ parte quæ *Bætica* dicitur, nunc *Granata*, à Mauritanis auorum noſtrorum memoria occupata, (nam illos Ferdinandus Arragonum rex expulit) frequentiſſima. Arbor eſt non admodum procera, folio anguſto, nitidi, leuioris, expolitique viroris, flore qui Citinus puniceo, ſilueſtri qui Balauſtium dicitur, rubicundo, pomo quod duro cortice ſeu tegmine aut putamine coriaceo integitur, *Sydion*, Græci, *malicorium*, Latini vocant, perficiendis coriis idonea aſtrictionis ratione, & quod atro colore illa inficiat, granis intus exuberantiſſimi ruboris, ſucculentis, & angulosis numeroſa congerie arctiſſimè in ſe compactis; aut velut ſeptis aut loculis, tenuique ac flaueſcenti intus membrana diſtin-

Arboris mali punici deſcriptio.

distinctis, sapore aliquando dulci, mitigandæ siti idoneo, aliquando acido ac vinoso hepati refrigerando accommodo, & cùm astrictionis sit particeps, cohibendis, cruentis ac dysentericis fluxionibus. Sistunt enim acida poma omnium profluuia, ac partem affectam corroborant. Mali Punici in sacris Bibliis frequens mentio, eoque designatur decus & ornamentum virtutis, vitæque integritas, tum etiam dulcia, puráque ac casta eloquia. Sic Sponsus conuocans sponsam suam ac blandimentis verborumque lenociniis alliciens, *Dabo tibi*, inquit, *poculum ex vino condito*, hoc est, aromatibus cõfecto, quale nostrũ *Hypocraticum mustum*, hoc est, succum suauem mali Punici recenter expressum quo nihil palato gratius, hoc est, refocillabo te suauissimo meo colloquio, reficiam te salubri doctrina, & spiritali comparatione te exhilarabo. Rursus alio capite. Cùm Sponsus incredibili amore sponsam amplectatur, hoc est, mirè afficiatur erga Ecclesiam suam Christus, cui sponsæ aspectus, oculi, genæ, palpebræ sint visu gratissimæ, *Vt fragmen*, inquit, *mali punici, ita & genæ tuæ*, hoc est, Sicut dimidiatus cortex mali granati confracti aut dissecti, qui fragrantissimi ruboris grana spectanda exhibet, sic malæ tuæ quæ non enormiter extumescunt, aut sunt inflatæ aut indecoræ protuberant, sed decenter constitutæ, amabili ac gratioso rubore perfusæ. Quo castitas designatur, modestia, pudor, probitas, quibus rubicundus color attribuitur. Deinde paulò inferius, *Emissiones tuæ*, siue propagines, *aut plantaria tua, paradisus malorum Punicorum, cum pomorum fructibus*, aliisque fragrantissimis herbis quæ quòd proximè assistant, omnia efficiunt suauiora, magisque odorata. Quibus designat gratissima quæque, omniaque mentis solatia, ac fomenta quæ nunquam satiant, & quibus animus maximè reficitur. Cùm autem in hoc Cantico Sponsus & Sponsa singulis ferè momentis vltro citroque suauissimo colloquio se reficiant, quo languorem qui amori inesse solet, excutiant, alter alteram identidem ad inuisendos hortos inuitat, quò spectent an vineæ florescant, an mala Punica germinare incipiant, an aliqua ex floribus oblectamenta possint concipere, non enim patitur alter ab alterius amplexu se diuelli, sed indiuulsè sibi mutuò adhærere cupiunt, atque alter alterius suauissimo colloquio ac consuetudine frui. Quoniam autem mala Punica seu *granata*, miris modis oculis blandiuntur, ac gustum saporemque suauissimum salubris succi exhibent, ideo Deus præcipit ad horum similitudinem confici orbiculata poma, ac tintinanbula foraminosa in formam mali Punici, in quibus se spectandum exhibet rubicundum

Granata acida dysenteriæ apta.

Cant. 8.

Cap. 4.

Cap. 6. 7.

Exod. 18. 39.
3. Reg. 7.
4. Reg. 25.
2. Par. 3.
Hier. 52.
Agg. 2.
Ioëlis 1.

dum illud granorum blandimentum, quò in mentem reuocaret obliuiosis Iudæis durum legis corticem, sed postmodum coruscante Euangelij luce subsequuturum suauissimum Euangelicæ doctrinæ succum.

De Citreo, ac Malo Medico, Limonibus & Aurangiis, vulgo, Araeiin appelen.

CAPVT XXXVII.

Malum Medicum. NOn defuit etiam genti Hebrææ cùm in oblectamentum, tum condimenti vsum malum Medicum, seu pomum citreum, cuius generis sunt vocati, *limones & aurangia*, aureo croceóque colore, quorum pleraque orbiculata sunt, nonnulla oblonga atque ouali forma, præsertim citrea, Citrea mala. & quæ *limonis* nomine passim innotescunt, eximij odoris, & quæ cor mirè recreant ex horum corticibus in laminas, aut etiam saccharo incrustatis conficiuntur tragemata ac bellaria, quæ non solum palato grata sunt, sed cor etiam reficiunt ac vires instaurant. in quem vsum etiam huius arboris flores melle condiuntur, antequam prorsus dehiscunt, aut se in folliculos expandunt. Spiritus enim extenuatos erigunt, ac tabidis aridisque corporibus fomenta ministrant. Est alia ab hac arbore *Citrus*, etiam vocata, sed quæ huiusmodi mala aurea non proferat, siluestri Cupresso aut Cedro non absimilis, sic vt nonnulli existiment ipsissimam esse arborem quam lignum *Setbim* Biblia vocant, ex quo confici præcipit Deus tra- Citrus lignum Sethim. Exod 35. bes, mensas, cõtignationes, tabulata, laquearia, tigna. Est enim lignum à carie ac teredine vermiculisque alienum, nec vllo æuo corruptioni obnoxium. Vbi autem ascia perpolitum est ac dedolatum, crispanti venarum discursu picturatum conspicitur, vt apud nos vestes polianthicæ ac variegatæ, siue polimiticæ, hoc est, vario & versicolore filo contextæ, quod in vulgari cameloto, atque etiam in byssina, sericáque textura perspicimus, quæ *Damascena* vulgo appellantur. Spectantur apud nos ex hoc ligno elaboratæ mensæ ductiles ac versatiles, tum vt nunc passim conficiuntur in hospitum inopinatum aduentũ emissitiæ & extractabiles, quo plures accumbant, spectabili ac peramœna colorum varietate, læuore perpolitæ, quorum nihil non natiuum est & genuinum, nec vllo pi-

ctoris

floris pigmento facatum. Quocirca existimo Deum ex hoc splendido aque incorruptibili ligno voluisse construi ea quæ vsui erant Sacerdotibus in templo, sic vt arca fœderis & quidquid in sacris Hebræorum spectabile erat, ex Cedro & Citreo ligno confectum fuerit. Cùm enim rebus externis afficerentur Iudæi, omnia in illorum sacris splendida esse voluit, sumptuosa, magnifica, atque operosius elaborata, quò omnia essent angustiora, maiórque religionis cultúsque diuini veneratio, ac populus meliùs in officio contineretur. Exod.35. 37.& 38.

De Croco.

CAPVT XXXVIII.

CRocus radice bubosa ac cepicea in capillamenti exilitatem spargit folia iuncis multò tenuiora, è quibus flosculus emergit, tametsi is aliquando ante folia conspiciatur, cerulei coloris, in cuius medio velut crocea stamina ac filamenta se proferunt fragrantissimi odoris, adeóque intensi, vt cerebro vi soporosa officiat. Cor verò Crocus ita recreat, vt digito annulari sinistræ manus astrictus confestim ad Cor penetret. tanta est illi cum corde societas, vt vel foris vel intus adhibitis absque mora per arterias illuc perferatur, quo fit vt corporis venustatem adferat, & colorem floridum conciliet, modò ne sit immodicus eius vsus. nam immoderatus risum perpetuum homini excitat, & (vt tradũt medici) nimio gaudio hominem conficit, si trium drachmarum pondere exhibeatur. Cùm itaque tantopere Croco hominis cor afficiatur, non sine ratione Sponsæ hortulo ac viridariis Crocus odoratissimis aliis herbis interseritur, vt sic fragrantiam suam tanquam in vnum fasciculum coactæ inter se conferant Cyprus, nardus, crudus, calamus, & cynamonum cum præstantissimis *Libani* arboribus herbisque cum primis odoratis. Quibus designatur decus atque omnium virtutum ornatus. oratio quoque Ecclesiæ & piorum hominum, qui suauissimum odorem Dei auribus effundunt, sic vt oratio ad Deum feratur, iuxta Dauidem, *Tanquam incensum & sacrificium in odorem suauitatis*. Cæterùm cùm Crocus succos, liquores, lintea, vestes, lanam, colore vel luteo vel flauo vel fuluo imbuat, aut si exuberantius affusus est, rutilanti, rubentique ac rubicundo, fit vt isti colores rebus in quibus apparent, atque se proferunt, ex Croco nomen sortiantur. Sic Medici in æstuosis febribus & feruida hepatis intẽperie lotium obseruant croceum, vel luteum, vel flauum, vel crocatũ: quòd festucas

Dioscor. lib.1. Cant.4. Psal.40. Eccl.45.

Ex Croco colorū nomina. festucas & filamenta Croci referant quæ ad rubedinem deuergunt, ac rubenti colore perfusa sunt, ita intensior est color crocatus & croceus qui crocum ipsum æmulatur, quàm flauus aut luteus, aut quem à Citreo pomo Citreum vocant, nam isti colores dilutiores sunt. Caltha flos luteus. Sic Caltha vulgo *Calendula*, ab auri fulgore luteo & subcroceo colore spectatur, sic viola lutea & muraria quæ Mauris *Chieri*, dicitur. Sic vnguentum quod Croci colorem æmulatur & eum recipit, Crocomagina vocatur & Crocinum. Sic Oxycroceum à croco & aceto nomen obtinet. Quod verò ad vestes attinet croceo colore, tum coccineo ac purpureo imbutas, multa eius generis in sacris litteris obuia sunt, quemadmodum etiam apud alios Scriptores paludamentum Imperatorium coccineum legitur, Hyathinum & vestis Crocatula crocci coloris, Belgæ *Rovvaens*, vocant à Rothomago Galliæ ciuitate, vbi lana eo colore inficitur. Sic etiam Ieremias lamentatur redactam esse in nihilum Ierusalem, omne decus & ornamentum ciuitatis sublatum, nec in ea quidquam esse spectabile, aut visenda specie, sed omnia deformata: inductam extremam calamitatem, sordes, miseriam, inopiam. Thren. 4. *Qui*, inquit, *delicatè ac voluptuosè vescebantur, atque deliciis affluebant, in via conculcati sunt. Qui nutriebantur in croceis*, hoc est, crocei coloris velamentis, vel rubenti coccino, *amplexati sunt stercora.*

De Myrto quæ apud omnes nationes nomen retinet, & de Myrto syluestri.

CAPVT XXXIX.

Myrti descriptio. MYrtus arbuscula, aut potius apud nos frutex, & virgultum perpetuò virens, Veneri dicata est, ac sacrata coniugio in quo exigitur castitas & concordia. folia profert oleæ aut ligustro angustiora saturati viroris, baccas nigras Iunipero affines sapore vinoso, ex quibus etiam ex mollissimis eius foliis oleum exprimitur: quo Esther delibuta Regi Assuero in matrimonium assumpta est. Cap. 2. Esther oleo myrtino vta. Conficitur etiam ex baccis vinum myrtites quod pollet vi astrictoria, ac stomachum dissolutum confortat. id etiam ruptis atque ex alto delapsis commode exhibetur. Huius arbusti ramis Hebræos adornasse ædes suas ac vestibula in Enceniis, hoc est, solennitate festorum quæ celebrari solent ob templum post Persarum exilium instauratum: in *Scenopegia*, hoc est tabernaculorum 3. Esdr. 4. 2. Mach. 10.

tum festo à fingẽdis tabernaculis nomen sortito Scriptura passim testatur. Sic Neemias vrbis ac templi legisque instaurator præcepit populo reduci ex captiuitate atque exilio in Hierusalem, vt velut in publica lætitia ac triumpho conferant se in montes ac syluas, atque ex nemoribus adferant Oliuæ, Cupressi, Citri, palmarum ac Myrti ramos, quo conficerent ex virenti fronde vmbracula, passimque inter se exhilarescerent atque essent Geniales. Hic mos etiam Belgis vulgaris est, si quando solennis aliqua annuáque pompa exhibetur, aut Regem vel Principem inaugurari cõtingit, aut parta ex hostibus victoria, longáque obsidione liberata Ciuitate triumphus per vicos ac compita agitur. Id etiam Troianos factitasse absoluta longa vrbis obsidione, pulsisque (vt iis persuasim erat) Græcis Virgilius testatur.

Nos delubra Deum miseri, quibus vltimus esset Aenei. 2.
Ille dies, festa velamus fronde per vrbem.

Cæterùm Esaias (quem aliâs testati sumus in illustrandis vaticiniis stirpes, herbásque suis narrationibus accommodasse) illos pronunciat felices fore, omniáque illis ad prosperitatem ac successum optabilem futura adiumẽto, qui Deo fidunt, eiúsque bonitati & clementiæ inuituntur, ita vt nihil incommodi sit accessurum, adeò vt quæ nocitura videbantur, rebus mutatis, fructum non exiguum sint allatura, quod sic indicat, *Pro saliunca assurget abies* à proceritate dicta, & quod in sublime abeat. *pro vrtica* mordaci & cõtempta herba, vulgo *Netel*, *Myrtus*, suauis, speciosus & odoratus frutex Quo designat pro noxiis infestísque fruticibus fœcundos, amabiles, salutares, frugiferos substituendos, hoc est, pro vitiis virtutes, pro seruitute libertatem, pro exilio reditum regressúmque in cœlestem patriam. Cap. 55. Rursus cùm ostendit se non defuturum afflictis ac desperationi proximis, sed in extrema calamitate, clade, angustiis subuẽturum, *Irrigabo*, inquit, *scaturigine aquarum terram aridã* ac siticulosam, *ponam in deserto abietem, vlmum, cedrum, myrtũ, cupressum ponam in locis incultis* ac squalidis *pinum & buxũ*, arbores quæ perenni sunt virore, & quibus folia non defluunt. Esai. 41. Quo Deus indicat, se præter naturæ ordinem, præter spem atque hominum opinionem, rebusque deploratis adfuturum populo suo, sic vt in regione deserta speciosissimæ arbores se proferant, hoc est, hominum mentes ieiunæ ac siticulosæ florentissima virtutum germina sint allaturæ. Paulò inferiùs idem argumentum prosequitur, ac pollicetur consolationem ac mentis tranquilitatem, futurum enim esse vt instauretur Ecclesia, ac cœtus dispersus sit colligendus, ac pristino cultu ac Esai. 60.

nitore postliminio illustrandos, quod hoc tropo confirmat: *Gloria Libani ad te veniet, abies, pinus, buxus simul ad decus & ornatum sanctificationis tuæ.* Quibus verbis indicat non solùm Ecclesiam ædificandam eximiis arboribus, quas sylua Libani suppeditat, sed quidquid in hominum societate excellens, magnificum, heroicum est, huc allatum iri, non solùm plebeios atque infimæ sortis homines, quos minùs despicit Christus, quàm sublimes, sed Reges & principes, satrapas atque heroas in hanc societatem conuocandos. Cæterùm cùm myrteti apud Zachariam Prophetam mentio incidat oblataque inter hæc Prophetæ visio, de illo pauca disseram: nam omnia ad amussim exequi nimis quam operosum, & ingenij nostri captum superat. Sortiuntur ab herbis atque arboribus nomina syluæ ac nemora quòd huiusmodi stirpibus consita sint, ab arundine Arundinetum. Vnde in libro Sapientiæ, *Fulgebunt iusti, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent*: hoc est, Sanctorum fulgor & claritas impios, vt stipulas crepitantibus flammis deüret. Palmeta quæ palmis scatent, Myrteta loca myrto & vrbano & siluestri fœcundissima. In hoc autem vireto exhibita est Zachariæ visio quam populo indicat, quò prophetia visioni coniuncta maioris apud illos sit auctoritatis ac ponderis, atque acrius oscitantes socordésque mentes stimulet. *Vidi,* inquit, *noctu, & ecce vir insidens equo rufo*, hoc est, spadiceo colore, vulgo (*Castaenne brijn*) *& ipse stabat inter myrteta in profundo & post eum equi rubri, varij, & albi: & dixi, Qui sunt hi? & respondit vir qui stabat inter myrteta* (quo Christum designari puto, qui Ecclesiam obscuratam ac deformatam vitiis emendatam cupit) *isti sunt quos misit Dominus vt perambulent terram.* Quibus verbis commonstrat in valle huius mundi vmbrosa atque opaca, in qua mali bonis permisti sunt Deum singulari sua prouidentia curare res humanas, atque hominum commodis consulere ac prospicere, ipsamque Ecclesiam per Christum & Apostolos aliósque verbi Dei ministros, qui in tanta ac tam confusa hominum multitudine ac diuersitate, suis quique officiis funguntur, vt illis partitus est Deus, erigere, demandata illis prouincia vt tacitè explorent quid rerum geratur in terris, in quo statu consistat res mortalium, sic vt ea cura pastoribus incumbat, ac munus delegatum sit vt salubri exhortatione, (quod Paulus Timotheo præcipit) additis minis extimulent homines quò resipiscant atque ad Deum vnde profugerunt, se conferant, quod ipsum si obtineri possit desituras afflictiones, nec futuras diuturnas nec perpetuas. itaque Propheta obiecta populo sua hac visione ad resipiscentiam ipsum prouocat

Cap. 1. Myrtetum & ex eo Allegoria.

Cap. 3.

Zachariæ visio quid designet.

prouocat, sic enim futurum vt Deus illi factus placatior, pœnas atque vindictas remittat, omniáque in pristinum statum restituat. Hæc de myrto amabili atque odorato arbusto sufficiant. Est huic affinis myrtus nemoralis, cuius baccis turdi, *liusters* vulgo, & merulæ *meerlen* impensè delectantur, ita vt earum caro saporem baccarum referat odoratum, sic ficedulæ vnde nomen adeptæ vulgo *Sneppe* ficubus saginantur. Huic syluestri myrto affinis est frutex aut virgultum Pseudomyrtus odore non sine grauitate iucundo, cuius folia, & frutices exiccatos vesti bus interserunt, quo grato odore perfundantur. Refertur etiam inter syluestres myrtos. Ruscus foliis quidem myrti, sed latioribus mucronata cuspide munitis, sic vt incautiùs attrectata digitis aculeum infigat, vt vespæ inhærent foliis nullo petioli appendice baccæ pisi magnitudine, myrteis minores, corallino rubentique colore perfusæ, cuius radice vtimur in ciendo locio, & atterendis calculis.

Myrt. syluestris

Pseudo myrtus.

Ruscus.

De Pino.

CAPVT XL.

PInus arbor etiam Belgico solo assuescit, sed non assurgit in vllam proceritaem, folio exilit tenui, rotundo, aculeato. Fructum seu nucem nihil necesse est describere, cùm passim obuia sit, ac nucleus in alimenti & medicamenti vsum omni nationi veniat, *Pomum* Belgæ vocãt, cùm nux sit, sed quę in hostem emissa ac capiti illisa illum prosternat. Vnde extat apud Macrobium iocus vrbanus Casellij Iurisconsulti, Lapidatus à populo Romano Vatinius cum gladiatorium munus ederet, obtinuit vt Ædiles edicerent ac proclamari per præconem iuberent, ne quis in arenam nisi pomum mitteret: forte iis diebus Casellius consultus à quodam an nux pinea pomum esset, respondit, *si in Vatinium missurus es, pomum est.* Tanto ac tam acerbo odio flagrabat populus in perniciosum ciuem, vt illum extinctum potiùs quàm saluum cuperet. Cæterùm Prophetas pinum atque aliàs memorabiles herbas cõcionibus accommodare, aliàs demonstraui. Esaias enim in detestandis statuis Ethicorum atque idolorũ simulachris miro artificio plerasque arbores narrationi accommodat, ac cõmonstrat quanta cura ac solicitudine ea studeant effingere atque elaborare, fabrique nulli vsui sunt, nec vllam salutem conferunt, adeo intenti illi rei, vt lima, malleo, calenti foco iis efformandis

Li. Satur. Cap. 6.

Esa. 44.

ad lassitudinem se exerceant, ac siticulosi efficiantur antequam opus perficiant. Artifices verò lignarios (vt concionem prosequitur,) normam & perpēdiculum, amussim adhibere, securim, serram seu runcinam, circinum & si qua alia sunt instrumenta tornandis poliendisque lignis idonea, sic vt pars eorum succidat Cedros, ilicem, quercum, pinum, ex quarum assulis segmétisque ac scandalis serra dissectis ignem excitet coquēdis panibus atque eduliis, aut vt iis incalescat: ex reliqua arboris parte sculpit Deum, & incuruatus adorat illum. Hæc Propheta Esaias toto hoc capite prolixè enarrat, ac semel atque iterum repetit, quo homines meminerint, vnde petenda auxilia, cui incuruanda genua, ad quem manus, oculi, corda erigenda, nempe ad Deum, cui soli honor & gloria, & qui per Christum Seruatorem nostrum Spiritu suo abundè nos imbuit, & contra omnia aduersa reddit inuictos.

De Buxo, errore vulgari Palma dicta.

CAPVT XLI.

Matt. 23. Miris modis hallucinari contingit plerosque in herbarum & arborum cognitione. Si sunt qui Anethum vulgo *Dille*, quam Christus concioni adhibet, *Anis* credant, cùm *Anisum* sui generis sit, & Belgis nomen retineat, semperque proferat discutiendis flatibus aptissimum, sic vt Anethi foliis vtamur in condimentis, in oleraceis, in carnium elixarum liquamine, verùm non illius semine: at Anisi semen & fœniculi in condiendo instaurandóque liquore Ceruisario, in placentis, in bellariis, in pomis assis salubrem vsum obtinet. Sic Abies arbos celsa ac procera, ita vt hinc nomen sortiatur, quòd abeat atque assurgat in immensum, non est populus alba vulgo *Abeel* dicta, vt nigra populus *popelier*, sed arbor Prophetis sæpiùs in concionibus ad populum erudiendum adhibita, si quando fastum depriment, ac superbiam elatosque ac sublimes deprimendos prædicant, ac etiam deiectos erigendos. Abies perpetuò virescit, foliis pinnatis pectinum modo resectis, flore croceo, specioso atque amabili. Huic picea, vt larix, pino, prorsus assimilis, ex qua mali nauium & antennæ eriguntur. Conspicitur huius generis arbor in immensum fastigata in Cœnobio Anachoretarū quos *Carthusianos* vocant, Ziriceæ contermino

Abietis descriptio.

quæ

quæ fructum profert pino non absimilem turbinata specie, sed qui nucleum exhibeat non esculentum Cæterùm vt ad Buxũ deueniam, in magno errore versantur qui buxum palmam esse existimant, cum ab hac per omnia dissideat, nisi quòd vtraque perpetuò viret, nec foliis spoliatur. Hunc errorem ex eo exortum opinor quòd nostrates hac fronde vtantur die ante Paschæ solemnitatem octauo, qui Dominica Palmarum dicitur: nam eo tempore apud Belgas reliquæ frondosę arbores desiderantur. Spectatur hæc arbor in singulis ferè apud nos hortis folio myrti exiguo, concauo, subrotundo, læuore perpolito, perenni virore, flore herbaceo, odore graui, & quem non solum animantes, sed etiam homines auersentur, ligno autem duro ac ponderoso, ita vt in aqua demergatur, colore pallido ad flauum inclinato, sic vt ij qui colore mustellino sunt ac giluo, minúsque amabili, buxeo vultu esse dicantur. Non desunt qui huius arboris scobem ramenta lima attrita morbidis corporibus exhibeant, & luem veneream, seu morbum Gallicum iis expugnare tentent, eáque pari effectu censeant cum ebeno, seu Guaiaco ac ligno Indico, qui mihi toto cœlo errare videntur. Lignum enim Indicum odoratum est, succo oleoso ac resinato imbutum, sapore non ingrato: at Buxus arida est, exsucca, tetro virosoque odore, sapore insuaui, & qui venenosæ qualitatis sit particeps, si modo gustare libeat. Conficiuntur autem ex tornatili hoc ligno ac rasili materia pectines, pugillares, manubria, foratiles fistulæ, capuli, pyxides, trochi: in quem vsum quã in medicamenti accommodatior. Noui enim sacrificium quendam apud nos, sed non admodum firmi cerebri, aut mẽtis sanæ, qui cineres buxi deustæ atque in palmarum consecreatæ quem ritu Romana Ecclesia dominica Palmarum obseruat, cuidam adolescentulo ebibendos propinaret aqua lustrali immersos adhibito inani ac ridiculo quodam exorcismo, ad dispellendas, vt adstantibus persuasit febres, & vermes exigendos non multò post febris quidem depulsa. sed adolescens morte sopitus est, sic vt autor fuerim meis ciuibus, ne quis tale quiddam iterum attentaret. cùm buxeæ frondes deleteriæ sint & exitiales corporique humano noxiæ ac perniciosæ quod odor grauis etiam & virosus indicat, & sapor abominabilis atque amarulentus, quem palatum respuit atque auersatur.

Color buxeus.

Buxi natura.

Rei gestæ narratio.

Iam verò vt susceptum argumentum prosequar, hoc est, desumptas à Prophetis similitudines explicem, commonstrabo obiter Buxum etiam adhibitam concionibus, eámque arborem scitè atque appositè suis narrationibus Propheta accõmodasse. Cum enim huius arboris lignũ cornea sit ferreáque duritie,

ſic vt ſi quid illi inſculpatur, non facile obliteretur aut exoleſcat. Dominus præcipit Eſaiæ vt peccatum Iudæorum qui Ægyptiis fidebant, amplificet atque exaggeret in immenſum, omnibuſque palam faciat, quam fœde à Deo deſciuerint, & aliunde potius, quàm ab ipſo ſalutem ſint venati: obiter hoc illi dat in mandatis vt ita deſcribantur eorũ ſcelera atque aſſeruentur in monumentis publicis, vt ne vnquam in obliuionem poſſint deuenire. Sic enim velut irritatus ſceleris indignatione, *Nunc ergo*, inquit, *vade & ſcribe hanc Prophetiam ſuper buxum*, vel in tabula aut pugillari buxeo diligenter & accuratè exaratam, *vt ſit in diem vſque nouiſſimum in teſtimoniũ & vſque in æternum*, hoc eſt, iſtud effice vt tam accuratè hoc ſcelus obſignetur, vt ſit indelebile nec vlla vetuſtate contingat obliterari aut exoleſcere, ſic vt illorum oculis poſſit continenter obiici, & aliis in memoriam reuocari elapſis iam aliquot ſeculis, omnibuſque teſtatum eſſe illos deteſtabiles eſſe ob patratum ſcelus, edito exemplo atque exhibito ſpecimine, ne alios quoque eo impietatis deuolui contingat. Ieremias quoque ſimili vtitur Metaphora, & proclamat: *Peccatum Iudæ ſcriptum eſſe ſtylo ferreo, vngue adamãtino, exaratum in tabula cordis eorũ, & in cornibus ararum ſeu altarium eorum, quibus continenter aſtant, & in quibus ipſi & filij eorũ ſacrificia peragunt.* Stylo ferreo & cuſpide adamantina ſcribitur, (nihil enim adamante durius, ſic vt acutiſſima inſtrumenta exigat, quo perpoliri poſſit) quod indelebile eſſe vult; nec annorum decurſu interire, ſed perpetuò ſubſiſtere, nec vllo æuo obſcurari. In Cornibus ararum, tanquam in veſtibulo primóque aditu & ingreſſu templi, vt ſemper habeant in recenti memoria, vt continenter verſetur ob oculos. Sic Dauid: *Et peccatum meum cõtra me eſt ſemper*, hoc eſt, oculis iugiter obſeruatur, mentíque aſſiduè incumbit, ſic vt nunquam has furias & ærumnas, has animi carnificinas excutere poſſim, niſi ſcelus pœnitentia expiatum ſit, ac Dei miſericordia expunctum ac deletum. Iob etiam tot calamitatibus preſſus, tantáque mole ærumnarum obrutus, concepta emergendi fiducia, ab huiuſmodi rebus deſumpta ſimilitudine, cupit id quod dicturus eſt in omne æuum perdurare, eſſe enim indubitatum certumque ac fixum, nec ſi quidquam ambigere aut deſperare, quin felicem atque optatum ſucceſſum res ſit habitura. *Quis*, inquit, *mihi tribuit, vt ſcribantur ſermones mei? Quis mihi det, vt exarentur in libro ſtylo ferreo, & plumbi lamina, vel certe ſculpantur in ſaxo vel ſilice*: quo perpetuò extent, omniúmque animis poſſint infigi, omniúmque oculis obiici. *Scio enim quod Redemptor meus viuit*, certóque perſuaſum habeo

Cap. 3. | Eſaiæ locus explicatus. | Cap. 17. | Hier. locus explicatus. | Pſal. 50.

beo *me in nouissimo die de terra surrecturum, & in carne mea visurum Deum Seruatorem meum, quem visurus sum ego ipse, & non alius, reposita est hæc Spes* & fiducia *in sinu meo.*

Quibus verbis præter veram corporis resurrectionem (quæ vt in Christo peracta, ita in nobis, hoc est, eius membris perficienda est) hoc agit apud amicos qui illi plus attulerunt molestiæ quàm solatij, vt omnibus testatum sit se aliquando ex iis malis ac miseriis emersurum, tametsi enim à Deo afflictus sit atque in nihilum redactus, tamen certam se habere spem, eam concipere fiduciam, vt vindex & instaurator suus Deus hanc cladem ac calamitatem in quam deiectus est, à se auferat, & erecturus sit ex sterquilinio in quo voluitur in pristinam dignitatem, sic vt res ex luctuoso ac funesto initio lætam Catastrophem seu exitum sit habitura non sine numerosæ prolis accessu, ac rei familiaris amplissimo prouentu. Quæ res indicat Iobi historiam non esse commentitiam aut fabulosam, sed veracem & cui fides derogari non debeat, sic vt ex re gesta proponatur nobis patientia ac malorum tolerantia, vt testantur Iacobus Apostolus & illo prior Ezechiel.

Iobi locus explicatus.

Iob 42.

Cap. 5.

Cap. 14.

De Nuce.

CAPVT XLII.

CVm Sponsa (quo nomine Ecclesia & pij cuiusque anima quæ Christo insita est, designatur) omnes consectetur & captet odorum suauiates quæ è speciosissimis fructibus emanant, hoc est, nulla non requirat oblectamenta virtutum quibus reficiat: *descendit in hortum nucum, vt longè latéque prospectet* atque *inspiciat, an vineæ florescant, an mala Punica germinent, an se poma proferant in conuallibus.* quibus Metaphoris indicatur, omnium virtutum chorus. Intelligi autem hic debet non nux àuellana vulgo *Haeze note*, ex Corylo, sed iuglans, quæ est arbor procera & ramosa, foliis non sine grauitate quadam odoratis latis & oblongis, fructu multis inuolucris ac tegumentis munito, calloso foris atque herbaceo cortice vt Plinius eleganter describit, intus cõpactili cạrũ loculo. Sunt enim huic nuci bifidæ putamini carinæ, nucleis verò quadripartita distinctio lignea interuirescente membrana. Nux autẽ hæc *Basilica* vocatur, hoc est, regalis, quòd à Regibus è Perside in Europam translata sit, cõmuni nomine *Iuglans*, quasi Iouis glandẽ dixeris, quòd eam primus hominibus Iupiter commonstrarit.

Cant. 6.

Nucis arboris, descriptio.

Eduntur hæ nuces ſalubriùs,minorique incommodo recentes & ſucculentæ, quam aridæ. Nam ranceſcunt vetuſtate,& capiti grauedinem inferunt, vnde Græcis nux κάρυον dicitur, quòd capiti noxam inferat. Ex hac Medicamen Diacaryon Medicis in vſu eſt, quòd è nucibus confectum faucium vitiis adminiculatur reprimentis ratione. Virides autem decerptæ antequam putamina obdureſcant, melle & ſaccharo condiuntur, diúque aſſeruari poſſunt, roborando ſtomacho vtiles, atque ori palatóque non ingratæ, ſic vt menſis inferri poſſint, etiam inter bellaria vt cortices Citri aliáque tragemata, hoc eſt, delicata quæque edulia quæ ſecundis menſis atque alio cibo ſaturatis apponi ſolent. Elicitur etiam ex nucibus virentibus needum interno cortice induratis in turbine ac mera diſtillatoria aqua ad multos vſus efficax, nempe ad peſtis contagia, ad faucium ac palati vlcera ac puſtularum eruptiones ad eluendas maculas,næuos lentigines in facie: quod etiam præſtat aqua quæ ex vitis ſarmentis verno menſe inciſis profluit, qua de re nullum veterum mentionem feciſſe memini. Cæterùm cùm nux Regis foris ligneo ſit duróque cortice,atque intus ſuauem ſapidumque nucleum contineat, appoſitè nec incommodè illi accõmodari vita humana, vel potius Chriſtiana poteſt, atque Eccleſiæ decurſus. In hac enim nubila ſerenis, dura mollibus, aſpera lenibus, acerba mitibus, dulcia amaris, ſolatia caſtigationibus immiſta ſunt. Durum aliquando eſt & operoſum. Nucem frangere quod ipſum ſi dentibus tentes, periculum imminet ne ſi imbecilles ſint illos frangas. Quò ſpectat illud Plauti, *Qui è nuce nucleum eſſe vult, frangat nucem.* Quo denotat, illi qui dulcia deguſtare velit,amara deguſtanda, qui aliquid commodi ſectetur aut aliquod malorum ſolamen conquirat, ne laborem fugiat, nihil non faciat ac patiatur, non ſalubria aſſequi poſſet.

Virtus aquæ nucum.

Nux aduerſitatis & proſperitatis ſymbolum.

Gurgul.

De Pomis in genere,quibus Sacri vates ſimilitudines deſumunt.

CAPVT XLIII.

Præcocia poma quæ. Serotina poma quæ.

POmorum differentiæ & ſpecies apud Belgas innumeratæ ſunt, ſic vt ſuperiorem noſtra ætas vincat. nam inſitio & inoculatio

inoculatio plurima genera peperit. Inter hæc ſunt præcocia quæ præmaturè matureſcunt, ſed fugacia, vt omnes fructus verni & æſtiui qui aſſeruari nequeunt. Hiberna verò & Autumnalia in multam hyemem, imo in ver inſequens illæſa intactáque ſeruantur. Horum alia dulcia, alia acida, acerba, auſtera, vinoſa, mitia, diluta, aquoſa, alia varij miſtique ſaporis. Præbent autem hi fructus amabiles nulli non hominum oblectamenta, atque oculis, palato, naribus blandiuntur, vt etiam pyrorum infinitæ differentiæ, ſic vt ſi quis vllius generis mala conſpiciat, contrectet, odoretur, deguſtet, mirè hoc blandimento afficiatur, ſic vt etiam eo conſpecto in mentem veniat Dei munificentia, qui tanta rerum varietate nos cumulatiſſimè inſtruxit. Inter poma referuntur quæ orbiculata ſunt, nam pyra ferè oblonga ſunt & turbinata forma. Horum differentias enumerare non eſt huius inſtituti, cùm omiſſis Cotoneis, meſpilis, citriis, aurangiis, perſicis, & volemis, ſic dictis quòd manus volam impleant, Punicis, Armeniis, &c. Hoc tantùm admonere viſum eſt, Deum his deliciis homini indulgere partim in alimenti vſum, partim in ſanitatis conſeruandæ tutelam, eumque nonnunquam adimere hæc vitæ ſolatia, ſi quando erga illius munificentiam ſunt ingrati. Deſumitur apud Amos prophetam elegans Metaphora ex pomis æſtiuis quæ citò quidem matureſcunt, & vt res nouæ, homines afficiunt, ſed quæ confeſtim putreſcunt, nec aſſeruari poſſunt. *Oſtendit*, inquit, *mihi Dominus Deus vicinũ*, hoc eſt, corbem ſeu caniſtrum *pomorum æſtiuorum, & dixit, Quid tu vides Amos, & dixit, caniſtrum pomorum*, (quibus deſignat fructus præcoces & primitiuos.) *Et dixit Dominus ad me, Finis ſuper populum meum.* Metaphora pomorum quæ non poſſunt diu ſubſiſtere, indicat imminere populum interitum, inſtare corruptionem vt pomis maturis, quæ ſi diu aſſeruantur, putreſcunt, vt ſunt pruna, ceraſa, perſica, corna quæ perennare non poſſunt, aut in hyemem perdurare, ſic vt appoſitiſſima ſimilitudine pronunciet, maturos eſſe vt conſumantur, atque intereant, aut proximos eſſe internecioni: eò enim perueniſſe illorum nequitiam, atque vt æſtiuos fructus maturuiſſe, vel deſituri ſint, nec amplius poſſint ſubſiſtere. Idipſum vrget Apocalypſis, ac Babyloniæ hoc eſt, qui Eccleſiam contaminant, extrema minatur, atque auferendas pronunciat omnes eius delicias, decus, magnificentiam, ſplendorem. Inter alia autem, *Receſſerunt*, inquit, *animo tuo deſiderata poma, & præclara quæque & omnia pinguia perierunt à te, nec amplius illa inuenies.* Quo indicat omnia quibus oblectare ſe ſolet, & palatum reficere, ablata eſſe, pom-

[Marginal notes: Cap. 8. — Amoſi locus explicatus. — Cap. 8. Apocal. locus explicatus.]

pam, strepitum, ferculorum apparatus, bellaria, ac mellita repotia, in quibus suauissimi fructus mensis inferri solent, vt poma sapida ac succulenta, pruna, Persica, aliæque secundæ mensæ deliciæ.

De Quercu, & aliis Glandiferis arboribus.

CAPVT XLIV.

MVlta sunt in sacro Codice stirpium genera quæ seriatim recensere immensi esset operis atque infiniti laboris. Quocirca boni consulet æquus lector, si non omnia ad amussim sum exequutus. Cùm autem Prophetæ arbores concionibus adhibent, non modò satiuas quibus hortus excolitur, sed etiam syluestres quæ ferè vrbanis sunt prodceriores, earum nonnullas obiter attingam. Sunt etiam nostris regionibus cognitæ fagus vulgus vlmus. Quercus, Robur, Ilex, Acer, Suber, cuius cortice suffulta sandalia & calceamenta frigus & aquam arcent, aliæque glandiferæ arbores quæ olim ante inuentas fruges alimentum hominibus suppeditabant.
1. Par.4. Vnde prouerbium, *Stultum est inuentis fru gibus gande vesci.* Prophetæ per has arbores, validos & robustos designant, qui inopes opprimunt, ac tenuioribus sunt infesti, quos tamen
Psal.103. Deus minimo negotio conuellit ac deiicit. *Ipse enim tangit*
Psal.28. *montes, & fumigant, ipse Cedros*, in immensum fastigiatas, *prosternit*, & cõfringit, sic vt vix tenue vestigium tanti fastus appareat. Sic Deus apud Amos, *Ego exterminaui à facie eorum Amor-*
Cap.2. *rhæum, cuius altitudo vt altitudo ac sublimitas Cedrorũ.* Quod designat & denotat fastum, superbiam, arrogantiam ac Dei contẽptum. Similiter Zacharias mentem eripit fastuosis, & tanquam
Cap.11. rebus desperatis ad lamenta, eiulatus ac fletus prouocans, *Vlulate*, inquit, *quercus Basan, quia succisus est saltus munitus, ac magnificentia vastata est*, hoc est, ablatum est omne robur, omnis vis & potentia, omnis munitio qua substiterunt, appositè illis quernis arboribus comparat. Vt enim maxima duritia robori & quercui est, ita vt eorum nonnulla vix findi queant, vel cuneis vel securi, vel serra dissecari: ita vt isti muniti ac vallati opibus ac numerosa clientela, ad eas opes ac dignitates honoresque, vt sublimes arbores, euecti sunt, vt nunquam deprimi potuisse viderentur; verùm Dei potentiæ nihil obstat. Superius fusius de iis tractauimus.

De

De Rosa, & ex illa desumptis Metaphoris.

CAPVT XLV.

Rosa apud omnes nationes flos spectantissimus, miréque odoratus Cor, Cerebrum odoris suauitate recreat. Intus verò adhibita, affectarum partium dolores mitigat, & confortat astrictionis ratione. Succus tamen aut earum delutum clementer ac placidè aluum proluit, flauam bilem expurgat, iecoris obstructioni auxiliatur, in quem vsum conficitur apud nos *Rhodopharmacum*, hoc est, Syrupus rosaceus solutiuus quo citra noxam aluum deiicit, & biliosa excrementa quæ febres tertianas excitant, expurgat. Huius amabilis floris multæ spectantur differentiæ. Vulgatissimæ sunt quæ albescunt, quibus succedunt rubentes & muricatæ, hoc est, quæ purpureo colore collucent, inter quas flagrantissimi ruboris, *Milesia*. Sunt etiam, vulgo *Prouinciales*, colore qui Belgis, *incarnat*, dicitur, quòd viuæ carnis colorem referant, ac subfloridum aut rutilantem. Sunt etiam Damascenæ, sunt musculatæ minutiore flosculo candido, odoris eximij, vt Cynorhodus vrbanus & satiuus vulgò *Negeltenter*, quæ Plinio videtur Rosa Græca & *Lychnus*, alia à Coronaria, flore roseo vel subrutilo, minuto, odorato; quæ dos etiam foliis aculeatis inest, secus quàm vulgaribus rosis, quarũ folia inodorata sunt. Cùm autem Rosa nihil sit fugacius, nec quod citius marcescat, aptissime huic vita humana fragilis, caduca, & momentanea comparari potest, tum omnis splendor eius, gloria, decus, magnificentia, fastus, superbia, quæ omnia vt flosculi citissimè euanescunt. Notantur autem in scriptura sacra qui lusum fouent & odoratis rebus abutuntur. Sic enim compellant se lasciui homines ac deliciosi, qui à morte nihil hominis superesse sibi persuadent. *Cùm ætas nostra imbecilla sit aut breuis, & vt fumus & vmbra euanescat, agite, fruamur bonis præsentibus, & vtamur rebus naturæ: dum iuuentus adest. Vino pretioso & vnguentis nos impleamur, & non sinamus elabi florem temporis*, hoc est, non frustra patiamur præterire amœnissimam æui partem, nempe adolescentiam, quæ Genialiter nullóque nubilo est transigenda. *Coronémus rosis antequam marcescant, nullum pratum aut viridarium sit quod non pertranseat luxuria nostra*, vbique relinquamus signa lætitiæ, nemo vestrûm exors sit insolentiæ nostræ, *quoniam hæc est pars, hæc est sors & conditio nostra*,

Rosæ vires.

Rhodopharmacum.

Rosarum differentia.

Lib. 2. Cap. 4. Cynorhodus odoratus.

Sap. 2.

Sapientiæ locus explicatus.

Hæc,

Hæc, inquit Sapiens, *cogitauerunt & errauerunt, excæcauit enim illos malitia sua nec Dei arcana cognouerunt*, itaque illorum cóceptum improbat, quòd non vsum rei spectent, sed luxum & prodigalitatem rerum naturæ, nulla habita Opificis ratione.

Ecclesiast. locus explicatio. Cæterùm apud Ecclesiasticũ comparatur animæ puritas, candor, integritas, decus, & virtutis præstantia Rosis aliisque

Eccles. 29. odoratis stirpibus. Sic Sapientia æterni patris sui commendatrix, *Ego*, inquit, *quasi Cedrus exaltata sum, quasi palma in Cades & quasi plantatio Rosæ in Hiericho*. In iis enim locis erant

Eccles. 39. præstantissimæ. Rursum cum ad amplexandam Sapientiam exhortatur, *Audite me diuini fructus*, hoc est, Pij filij, *& quasi rosa plantata super riuos aquarum fructificare, fructificate, vt lilium flores emittite.* Paulò inferiùs cum Simeonis Pontificis laudes prosequitur, easque amplificat in immensum comparatione desumpta à naturæ rebus, *Ipse est*, inquit, *quasi stella*

Eccles. 30. *matutina in medio nebulæ, quasi Luna plena cum suis diebus lucet*, hoc est, vel tota, vel media sui parte à Sole illustrata: *quasi flos rosarum vernis diebus, & quasi lilia apud aquæ riuos, &c.* Ex iis coniicito studiosè lector, quàm illi frigeant Metaphoræ, aut collationes qui ignorat herbæ aut fruticis naturam, ex qua similitudo desumitur, atque ad ornandam concionem adhibetur. Cæterùm cum inter scribendum id Horatii in mentem mihi venisset,

In ar. Poet. *Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci.*

Lectorem delectando, pariterque docendo, visum est vulgare quiddam de rosa adiicere, quò iucunda seriis mista minus satient. Inoleuit apud Belgas ac plerasque alias nationes consuetudo, vt si quando lepidi sodales inter se conuiuia agitant ascitis inter hæc præstantioris formæ aliquot puellis sti-

Horat. lib. 1. Epistol. pulentur peracto symposio silentij fidem, *ne fidos inter amicos sit qui dicta foras eliminet*, eaque de causa, vt id ratum habea-

rosa cur mēsæ affigatur. tur, *sub rosa hæc peracta*, dictitant. Vnde passim in cœnaculis rosa lacunaribus supra mensæ verticem affixa conspicitur, quo quisque sit secreti tenax, ne quid temerè effutiat, sed omnia reticenda meminerit. Ita si quid licentiùs, parumque verecundè aut reuerenter dictum vel actum sit, aut si in Geniali accubitu inter se cãtillent, lusitent ac figant oscula, lasciuient,

Prouerbiũ in futiles. titillent, insolescant, ante digressum, *omnia sub rosa transacta* contestantur interposita stipulatione silentij ac pactione reticentiæ impetrata, ne quis disseminare audeat vel minimum eorùm quæ in hoc sodalitio peracta. Quò spectat Prouerbium, *Odi memorem compotorem*, in eos qui liberiùs dicta postridiè in mentem reuocant atque effutiunt, cùm vino sint inscribenda, atque

atque obliuioni danda quæ in conuiuiis incautiùs exciderunt. Ita Lacedæmonij ex Lycurgi præscripto in foribus primóque aditu atque ædium vestibulo inscripserunt, *HAC NON EGREDITVR SERMO.* Vnde autem hic mos receptus sit, vt Rosa in cœnaculis erecta silenda imperaret, quæ inibi agitari solent, Carmen istud graphicè exprimit.

Lacedæmoniorũ institutũ.

Est rosa flos Veneris, cuius quo furta laterent,
Harpocrati matris dona dicauit Amor.
Inde rosam mensis hospes suspendit amicis,
Conuiuæ vt sub ea dicta tacenda sciant.

Est autem myrtus & rosa Veneri dicata, his enim herbis odoratis exornari debet Coniugium ac totus Genialis, in quo, excluso tumultu ac dissidio, omnia decet esse placida, quieta, sedata, & si quid inciderit, silentio, inuoluendum. ob id Cupido Veneris filius Rosam Harpocrati silentij Deo qui digito labellum compescit, consecratam esse voluit, eoque munere illum decorauit, quo exhiberetur hominibus loquacibus Rosa velut silentij symbolum. Vt autem Harpocrates apud Græcos ita Angerona Deo apud Romanos silentio præfecta est.

Rosę silẽtij symbolum.

De Zizania, & Lolio, aliisque herbis frugibus inimicis.

CAPVT XLVI.

Zizaniorum nomine designatur omnis inutilis, vitiosa, noxia fruticatio, quæ sementi ac frugum incremento officit quæque sata strangulat ac necat, succúmque quo nutriuntur depopulatur, sic vt segetes aliæque herbæ salutares aut malignæ emergant, aut prorsus suffocentur. Cùm autem loliũ tritico infestum sit, ac noxã inferat inter Zizania, hoc est, ea quæ extirpanda sunt, principatum obtinet Conspicitur autem in segetibus folio angusto, pingui, oleoso, hispido, semine in spica exili, flosculo purpurascente vt phœnix cuius meminit Dioscorides, huic prorsus affinis, quæ lolium syluestre vel murinum vocatur, quod à muribus erodatur, est autem spuria atque adulterina tritici species, quæ aliquando à puro discerni nequit. Huic ferè sociari solet inter segetes Githago vel pseudomelanthium, siue nigellastrum, foliis porri prælongo culmo, flore purpureo, semine in loculo papaueraceo, nigro, subrotundo, inodoro, farina intus candida si dentibus atteratur. Lolium autem Theophrastus prouenire testatur ex tritici ac hordei correptis vligine seminibus, aut iis gelido imbre

Quid Zizaniorum nomine designetur.

Lolium frugibus noxium.

Phœnix herba. Lib. 4.

Melanthũ adulterinum.

bre dilutis. Semen eius panibus admistum, capiti dolorem, oculis caliginem adfert quòd vaporosos humores in cerebrum deferat. Vnde manauit Prouerbium in cæcutientes, quique sunt caligantibus oculis, *Lolio victitare.* Sic Plautus

Lolio victitare. Plaut. In Milite.

Mirum est lolio te victitare tam vili tritico.
Quidnam? quia lusciosus. Verbero Ædipol, tu quidem cæcus, non lusciosus.

Cæterùm cùm zizaniorum nomine nullæ peculiares herbæ designentur, sed omnes illæ frugum & herbarum pestes, quæ extirpandæ sunt, ne frugiferas herbas opprimant; Belgæ communi nomine hanc inutilium herbarum congeriem *vviet*, vocant, & *vvien*, eruncare atque eruere, fundúmque à noxiis fruticibus purgatum reddere. Quocirca ineunte vere antequam sata adolescant, maturè ac tempestiuè euellenda curant omnia frugum detrimenta. Virgilius autem obiter complectitur quæcumque Zizaniorum nomine comprehensa sint & satis noceant.

Geor. li.1.

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit, cùm iam glandes atque arbuta sacra
Deficerent sylua, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus, vt mala culmos
Esset rubigo, segnisque horreret in aruis
Carduus, intereunt segetes, subit aspera sylua,
Lappæque, tribulique, interque nitentia culta
Infelix lolium, & steriles dominantur auenæ.

Ouidius quoque agros & noualia culta præstari vult.

Li.1.Fast.

Vt careant loliis oculos vitiantibus, agri,
Nec sterilis culto fugat auena solo.

Matth.13. Hinc appositè Christus per Zizania, id est, agrorum pestes & vitia, doctrinam noxiam, perniciosam, in sinceram designat, denique improbos & perniciosos doctores qui hæresi pestifera mentes hominum imbuunt, ac peruersa subdoláque interpretatione, instigante diabolo, cœlestem ad salutarem Euangelij doctrinam depriment, ac falsa veris, vitiosa sinceris, dubia certis immiscentes Verbum Dei ac pabulum animæ inficere student & contaminare, quos tolerari quidem vult Deus in spem emendationis, & quò moniti resipiscant, non tamen prohibet, vt Chrysostomus ait, hæreticorum conciliabula dissipare, ora obstruere loquendi, audaciam concidere. Quò spectat illud Pauli ad Titum, *Hæreticum hominem*, hoc est, qui pertinaciter inhæret prauæ opinioni ac destinata malitia pergit tueri falsa, *post vnam aut alteram monitionem, velut insanabilem deplorato, fugito*, sciens quòd euersus est, quoniam ipse suo judicio

Cap.13. in Matth.

Cap.3.

iudicio damnatus est suaque culpa perit, quod minus in errore persistat. Et quamquam Zizania extirpanda nolit Christus, factiosos tamen & qui Reipublicæ tranquillitatem excitatis tumultibus perturbant, Magistratus imperio subiicit. Rom.13.

De Libanotide Coronaria, quæ vulgo Rosmarinus dicitur.

CAPVT XLVIII.

CVm Bibliorum interpretes non semper exacta herbarum cognitione sint imbuti, viri alioqui linguarum peritia ad miraculum instructi, fit nonnunquam vt stirpium aliam pro alia substituant, ambiguitate vocis Hebrææ decepti. Sic non desunt (inter quos est Franciscus Georgius Venetus reconditæ eruditionis vir) qui Libanotida, hoc est, nostratem Rosmarinum Coronariam pro Hyssopo vertendam censeant, quæ vox à thuris odore nomen sortita est, quem fructicum aut virgultum Iudæi in fasciculos manuales coactum ac complicatum, scoparum more, conspergendis lustrandisque hostiis immolaticiis accommodabant. Nominis autem vicinitate decepti (nam Latinam vocem refert Esop) Hyssopum transtulerunt, cum vt isti censent, Rosmarinum fuerit interpretandum. Cùm etiam Iudæi nostra hac ætate (vt audio) fructici huius fasciculo vtuntur, vbi sacrificia sua peragunt, ac cæsi hostiis peccata expianda sunt, imbuto intinctoque hoc fructiculo animantium sanguini, quo adstantes conspergunt. Quod ipsum olim Ethnici factitabant (mutuato à Iudæis expiandi ritu) vt Iuuen. Persius, Horatius passim testantur ramusculo Oliuæ, cuius rei exstat luculentissimum exemplum apud Virgilium qui pompam funebrem describit, qua Misenus Aolides, generosi hominis more effertur. Sic enim rem prosequitur. Lib.7.c. 27.de Ha. mundi.

Postquam collapsi cineres, & flamma quieuit, Æneid.6.
Reliquias vino, & bibulam lauare fauillam,
Ossaque lecta cado, texit Chorinaus aheno.
Idem ter socios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui, dixitque nouissima verba,

Hoc est manibus eius optimaquæ que precatus est, quo officio etiam nostrates mortuos prosequuntur, vbi sepulchro inferri contingit. Nostri autē sacrifici ex veteri instituto in hunc vsum manipulo vtuntur eo cetis confecto, atque aqua sacrata adstantes conspergunt. Cæterùm vt ad Rosmarinum referatur oratio, scatent passim omnium horti viuaci hac fronde, folio tenui Aquæ cōsecratæ aut lustralis origo. Aquæ Rosmarini vis.

tenui, crebro, oblongo, crassiusculo, colore intus candido, supernè viridi, suauiter odorato flore ceruleo, oleoso, ita vt si in vasculo distillatorio ex hoc aqua eliciatur, oleum innatare videas. Quod ego paralyticis & apoplecticis salubriter admouere soleo, ceruice ac nuca illo inuncto. Odor fructicis animum reficit: præsentaneam autem vim obtinet in expurgando morbo Regio, qui vulgo Icterus apellatur, perfusa extima cute flauo felleoque colore, sic vt hæc vis etiam ad animum transferatur vitiorum næuis ac maculis deformatum. Rursum morbum comitialem qui menti vim infert, impugnat, sic omnibus auctor sum vt in elixarum carnium liquamine cerebro eius vsum admittant. Odor accensi fructicis pestis contagia fugat, atque ædes suauis odoris fumigio à vitioso halitu tutas præstat. Conficitur ex eius floribus medicamentum, quod quoniam diu subsistit, *Conseruam*, triuiales Pharmacopolæ vocant, cuius vis cerebrum mirè confortat, si nimio humore oppressum est, memoriam collapsam erigit, & ne quis morbo caduco, apoplexia, paralysi, spasmo corripiatur, aut caligantibus oculis efficiatur, singulari vi ac efficacia instructa est. Cùm autem thuris odor ac suffimentum Deo offerri solet, eoque homines illi litare, non alienum à ratione est Iudæos thurificis fructicum odoribus esse vsos, ac Rosmarini ministerio (quæ singulari vi pollet in expugnandis cerebri morbis, vbi mentis sedes est, & herba grato odore imbuta est) sua sacra peregisse.

Morbi Regij remedium.

De Amygdalo arbore, cuius passim in sacris Bibiliis fit mentio, & de qua desumitur insignis Metaphora, seu collatio à Salomone Eccles. Cap. 12.

CAPVT XLVIII.

AMygdalus arbor caudice procero assurgit multis ramis quaquauersum, vt nostras persica, brachiata, foliis salici proximis aut lugustro, aut vt ea quæ Belgis *Persica*, & volema profert, flosculo candido, foliis distincto, quæ tametsi mense Ianuario aut paulò serius statu cœli adhuc frigido florescat, apud Zirizæos tamen fructus qui nobis *Amandel*, dicitur, præcoci partu maturescit. Vidi enim ante sesquiannum in nuptiali pompa generosi viri *Brunonis vviingaerds*, in quem Socer

Amygdala Zelandis nō denegata.

Socer *Hieronymus à Seroskerka* Zelandiæ Orientalis cis Scaldem Quæstoriam dignitatem transtulit, Amygdala ex arbore recens decerpta ea maturitate vt cum Italicis, vel Hispanicis certare possent, sic vt effracto lignoso putamine, nucleum intus exhiberent candidissimum, denique succulentum, mireque sapidum, adeo vt Proceres aliquot Bataui qui illuc acciti erant, obstupescerent atque incredibili admiratione afficerentur, cum spectarent in tã despicata maritimi tractus regione tam speciosos fructus enasci. Muniti autem erant fructus amygdalini gemini tegumento atque inuolucro puluinari, primum cabycis, mox lignei putaminis, cui suberat nucleus membrana obductus, qui in aqua egelida aut tepescenti maceratus, membranam totam exuit, & se edendum zacchato insperso exhibuit. Amygdalus non prorsus nostrati Persicæ absimilis, nisi quòd huic folia maiuscula sint & flos puniceus, illi candidus, fructus Persicæ orbiculatus, carnosus, succulentus, sapidus, vinosus, foris lanuginosus, durá intus ac scabra nuce, amygdalis prorsus affinis, nisi quòd maiori læuore sit nux amygdalina, nec ita foraminosa: fructus amygdalini cortex nihil habet quod edi possit, sed tantùm nucem ambit membranosum tegmen puluini forma, intus verò exhibet nucleum nunc amarum, nunc dulcem, quorum prior ebrietatem arcet præsumpta, exsiccandi ratione, nam humiditatem vini ac vaporem consumit, cumque prohibet ad cerebrum efferri. cæterum amaritudinis ratione, & quòd incidendi extenuandique vi pollet, viscerum internorum obstructiones amolitur, hoc est, hepar, lienem, renes à crassis humoribus expurgat, vrinam prouocat, calculum atterit, vt etiam nuclei Persicorum, næuos, lentigines, maculas in facie cuteque extima eruit abstergendi efficacia. Cum autem vulpes calidis & siccis tabescant, vsu amygdalorum amarorum emoriuntur, nisi aquam confestim lambant, atque amaritudinem quæ vitalem succum illis depopulatur, mitigent ac diluãt. Dulcia amygdala (quo commeatu Iacob patriarcha filio instruxit, cum famis tempore in Ægypto illos amandaret) corpus alunt ac saginant, pectus expurgant, tabidis conferunt, somnum placidum conciliant, delatis ad cerebrum suauibus ac soporiferis vaporibus: gummi verò eaque resinosa concretio, quam fisso per æstatem, hianteque cortice arbor exudat, astringit atque inspissat humores tenues, ac sanguinolentas excretiones cohibet. Ex hac speciosa atque fructifera arbore quæ præmaturè floret, atque albescente flosculo spectabilis est, desumit Salomon insignem Metaphoram in Ecclesiaste capite vltimo, adiectis aliis quibusdam verbis translatitiis tam ob-

Amara Amygdala quid præstent.

Amara amygdala vulpi noxia.

Gen. 43.

Gummi amygdalinum.

Cap. 12.

obscuris & intricatis, vt non cuiuis sint explicabilia, &c. quæ Oedipo opus habeant coniectore, quibus tamen pro virili atque ingenij nostri tenuitate aliquid lucis adferre conabor. Toto autē hoc capite desumpta ex rebus nouissimis passimque obuiis collatione commonefacit hominem officij sui, vtque in ætate iuuenili saluti suæ inuigilet, cohortatur, antequam ætas ingrauescat, & corpus senectutis incōmodis opprimatur. Itaque Deus ante oculos constitui vult atque in eum mentem continenter defixam, nec vllo modo committendum, vt in virescēte illa in obliuionē deueniat, sed dū viget ætas atque adhuc in flore æui consistit omniaque mēbra suis officiis funguntur, Deum vitæ integritate ac moribus inculpatis demereri studeat. Eleganti autem periphrasi indicat, quo modo homo in ætate florida constitutus sensim deflorescat, atque vt Iob testatur, conteratur, & velut vmbra aut fumus euanescat, sic vt singulis momentis detrimenta concipiat, atque in deterius rapiatur, omniūmque membrorū vsu & functione priuetur. Accessu enim annorum (nam singula membra Salomō persequitur) caligant oculi, aures obsurdescunt, lingua titubat & efficitur impedita, nares odorandi facultate destituuntur, tremunt manus, labascūt pedes, deorsum incuruescit, totaque corporis compages pedetentim dissoluitur. In hunc autem modum (vt auctoris verba enarrem) concionem suam prosequitur. *Memēto Creatoris tui in diebus iuuētutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis,* hoc est, antequam te circumuallēt senij incommoda & morbi, de quibus dices, *non mihi placent, antequam tenebrescant Sol & lumen & stellæ, & reuertantur nubes post pluuiam,* hoc est, caligo & nebecula oculorum cum lachrymosa lippitudine, *quando commorabuntur custodes domus,* hoc est, costarum propugnaculum quod interna viscera munit ac tuetur, *& nutabunt,* seu vacillabunt, *viri fortissimi,* hoc est, pedes qui corpus librant ac fulciunt, *& otiosi erunt, molentes in minuto numero,* hoc est, cùm edentulus eris, cibumque ægrè conficies mandibula: *& tenebrescent videntes,* hoc est, oculi, *& claudentur ostia in platea,* hoc est, via & meatus quo cibus in stomachum defertur in humilitate vocis molentes, *& consurgent ad vocem volucris. Et obsurdescēt omnes filiæ carminis,* hoc est, aures quæ sonorū modulatione affici solent. *Excelsa quoque timebunt & formidabunt.* hoc est, cùm pedes labant editiora loca non conscendent, vel aliquid ex alto delapsurum metuant. *In via florebit Amygdalus & impinguabitur locusta,* hoc est, pedes intumescent ob debilem concoctionem: nam locustæ exporrectis pedibus saliunt, quod senibus est denegatum. *Et dissipabitur Capparis, antequam rumpatur*

Cap. 14.

Locus Salomonis Allegoricus.

rumpatur funiculus argēteus, & vita aurea recurrat, & conteratur hydria super fontem, & cōfringatur rota super cisternum & reuertetur puluis in terrā vnde venit, & Spiritus rediat ad Deum qui dedit illum. Hæc partim Allegoria qua Salomon aliud dicit, aliud intelligit, partim Metaphora qua verba commoditatis gratia transfert per similitudinem à propria significatione ad aliena extimulat hominem oscitātem suæque salutis negligentem, vt Opificis ac Creatoris sui memor sit, illumque identidem ob oculos constituat, nec vnquam in obliuionem deuenire patiatur: atque id præcipuè in adolescentia atque ætate iuuenili quæ minùs prouida, segniter saluti propriæ inuigilat, suisque cōmodis prospicit, quod ipsum eò magis amplificat, quod succesſura sint deteriora, quibus id perfici non poſſit. Quocirca acriter stimulat mētes ignauas & socordes, vt ab ineunte ætate in Deum mentem habeant erectam; antequam senium ingrauescat, & accelerari contingat dies malos ac tempora, annosque plenos incommoditatis, molestiæ, afflictionis. Nam silicernio ac capulari seni omnia sordescunt vitæ oblectamenta, voluptates, deliciæ, tripudia, cantilenæ, risus, ioci, lepores, omniaque fastidiuntur edulia, cupediæ, condimenta, bellaria, nec vllis rebus quamlibet suauibus afficiuntur, quibus fere iuuentus occupari ac detineri solet. Hanc autem occasionem redimendæ salutis eò magis arripiendum prædicat, quòd in ætate decrepita & inclinata animus vnà cum corpore flaccescat, mens obnubiletur, memoria, ratio, intellectus omnesque animæ facultates extinguantur extincta luce, insitoque naturæ lumine sopito. Etenim (vt ordine ac continuata serie Salomonis caput illustrem) senio confectis oculi cæcutiunt ac præter caliginem lippitudine vitiantur, vt Sol & Luna illis vix conspici poſſint. Tunc manus quarum in perficiendo opere vtimur agilitate ac ministerio tremulæ efficiuntur, atque ad opera manuaria inutiles. Tunc pectus anhelosum eſt, ac spiritus propter costas subsidentes ægrè ducitur. Tam pedes qui corpus vt basis ac colūnæ fulciunt, labāt ac incuruescunt sic vt in ingreſſu scipionis adminiculo indigeant. Tunc dentes qui cibum molunt ac conficiunt, operaque mādibularum alimenta conterunt, imminutè officio suo perfunguntur, vt edentulis aſſolet. Tunc visus imminuitur, atque oculi qui velut ex cauernulis atque animi fenestris prospectant, deficiunt & obscurātur, aut conniuentibus ac collapsis palpebris earūque musculis minutim ac velut per nebulam vident, vt ij qui vix in platea obuium discernunt. Tunc fauces ægrè cibum deglutiunt occluso ob siccitatem gulæ meatu ac tramite, per quem alimenta in sto-

Caput Ecclesiastæ 12. explicatur.

machum deferuntur, dentibus etiam inualidis, exesis, infirmis qui cibo elaborando atterendoque non gnauiter insistit. Tunc somnus tenuis est & exilis ob cerebri siccitatem, vt senex ad auiculæ sonitum expergiscatur. Tunc offuscatur vox, & stridet ariditate exasperante vocalem arteriam, prorsusque ad cantillandum est inidonea Tunc ad leuissimum strepitum expauescit, totusque meticulosus ac pauidus semper aliquid sibi imminere, ac è sublimi delapsurum metuit, sic vt nō temere per compita, & plateas ingrediatur, nisi subinde respectet. Tum florescit *AMYGDALVS*; hoc est, Caput albescit canicie sic, vt eminus conspici queat, quemadmodum Amygdalus arbor quæ candidos in summitate flores producit, vt longissimè se spectandam exhibet. Tunc vox exilis erit, imminuta, ac stridula. Tunc leuissima, quæque illi erunt oneri, ita, vt ne muscam quidem perferat. Tunc peribit appetitus qui ferè Capparis condimento irritari solet, totumque rerum carnalium desiderium abolebitur. Hæc aliaque incommoda homini obuentura commemorat Salomon ingrauescente ætate ac deuexa, antequā mutua animi concordia ac confœderatio, qua hæc conglutinata sunt, dissoluetur, & priusquā ex hoc corpore animum emigrare contingat in sedes illi destinatas. Quocirca homini has ærumnas in mentem reuocat, quod in ætate florida ac virenti in Deum defixos habeat oculos, illique suā vitam, mores, ac studia approbare studeat. *Antequam* (vt concionem prosequitur) *rumpatur funiculus argēteus*: quod designat spinalis dorsi medullam, quæ ex Cerebri substantia argenteo splendidoque colore producta (vt etiam in brutis animantibus conspicitur (à basi occipitis, hoc est, capitis parte postica vno productu per quatuor & triginta vertebras (qui & spondyli dicuntur) ad os caudæ quod ad anum desinit, porrigitur. Cùm autem istæ spinæ seu dorsi contextus cui costæ velut curuatæ trabes adhærescunt, atque affixæ sunt, sic velut Carina, (nautæ *kiel* vocant) cui totius nauigij moles incumbit, tota vis, robur, fortitudo, munimentum humani opificij ac structuræ in spina eiusque medulla consistit, sic vt sciré Salomon homini imminere interitum pronunciet, quando illam conuelli, vel rumpi, vel dissolui contingat, sub confracti argentei funiculi Metaphora, quod instante morte euenit. Cæterùm quod sequitur, *Frangitur aut quassatur fons aureus*, ea figurata loquutione Cor vitæ fontem designat, à quo arteriarum riui (vt ab hepate venarum propagines) producuntur, qui & spiritus vitales, & rubicundum sanguinem secum deuehunt, membraque fouent & irrigant. Per Hydriam autem vel quæ conteritur iuxta fontem vel

Amygdali Metaphora.

Spinæ dorsi carinæ nauis assimilis.

vel scaturiginem Renes intelligit & vesicã meatusque vrinarios, qui ferè in senibus collapsi & in angustum contracti non præstant officium suum, sic vt accelerati interitus causam præbeant. Sequitur, *Et confringatur rota super cisternam, vel conquassatur, & corruet currus fractis rotis in foueam.* Quibus verbis denotat Caput quod ferè moribundis inclinari solet, & in humeros deuolui. Est autem caput rotundum & globosum, quod vt rota versatilis quaquauersum mouetur dextrorsum, sinistrorsum, nunc in pronam, nunc in supinam partem, cui mouendi & sentiendi facultas attributa, ex eoque spiritus animales orti per corpus diffunduntur, ac motum sensumque neruis impertiunt: imminente autem morte caput primùm ferè labescit ac corruit (vt in oculis perspici potest, qui omnium primò moriuntur, aut mortis indicia proferunt) ac totum corpus in præceps rapit, fractisque omnibus membris, vt axe currus aut vehiculi, omnem corporis structuram in foueam deiicit. Hunc itaque subesse sensum Salomonis verbis, testantur subsequentia. *Nam tunc*, inquit, *puluis in terram ex qua desumptus est, & Spiritus ad Deum qui dedit illum, reuertetur.* Cæterùm vt ad Amygdalum regrediar, Iacob Patriarcha, cui post à videndo Deo Israeli nomen inditum est, à socero Laban parum ciuiliter aut pro æquitate rei tractatus, miro vsus est astu ac stratagemate, subdolo quidem ac fraudulento, nisi industriam interpreteris atque ingenij dexteritatem, qua mercedem auaritiæ prætextu denegatam, atque hæreditatem fraude retentam ad se deriuaret, ratione Physica ad id perficiendũ vsus: accepit enim virgas ex Amygdalo, Corylo, populo, castanea, easque decorticatas in alueo ac canali posuit ante ouium oculos, vt cùm potum venirent, in earum conspectu conciperent, cum autem omnibus animantibus atque etiam fœminis formæ ac species rerum imaginatarum concipiuntur ex rebus obiectis, illæque fœtibus imprimuntur, factum est vt pedes fœtus ederent versicolores ac variegatos, maculisque distinctos, sic vt Iacobus non pœnitendam sortem sit consequutus. Cæterum extat in Bibliis insigne miraculum de virga Aaronis Amygdali in morem spectabili florũ ac fructuum amœnitate germinante, qua Deus perfracto populo voluntatem suam testatam esse voluit, palam facere omnibus, quem præfici velit diuinis ministeriis ac sacerdotis munere fungi. Absorptis itaque terræ hiatu, soloque dehiscente Dathan & Abiron vna cum primariis aliquot conspirationi contra Mosem & Aaronem consociatis, qui se diuinis rebus ingerere tentabant nullo Dei mandato aut vocatione, cæsis interim ex promiscua ple-

Gen. 30.

Imaginatio côceptũ fugit.

Num. 16. & 17.

be ac gregaria multitudine quatuordecim millibus & septingentis, demandauit Deus Mosi vt acciperet duodecim virgas inscriptis singulis virgis Principum nominibus inter quas erat Aaronis Leuiticæ tribus. Et posuit singulas Moses in tabernaculo testimonij: postridie ingressus Moses tabernaculum oraculi, vnde à Deo responsa peti solebant, inuenit germinasse fruticis in morem virgam Aaronis Leuiticæ familiæ, ac turgétibus gemmis flores emersisse, qui foliis dilatatis Amygdala protulerunt, proferens autem Moses virgas omnes de conspectu Domini, spectandas illas exhibuit vniuersis filiis Israël, qua re visa, acceperunt suam quisque virgam, Aaronis autem in signum rebellionis in tabernaculum relata est: quo sedato sopitoque murmure ac fremitu inconditæ multitudinis, ea virga exemplo sit, ne amplius contra Deum eiusque ministros insurgant. Historia hæc illustre documentum omnibus exhibet, nempe vt nemo sibi vsurpet aut vendicet vllam functionem, aut vltro se illi ingerat, nisi Dei iussu & vocatione accitus vel etiam communi consensu ac suffragio eorum quibus ea res per Dei Spiritum demandata est. quemamodum Paulus ad Hebræos testatur Christum non sibi arrogasse eum honorem ac dignitatẽ, vt constitueretur Pontifex qui peccata aboleret effuso suo sanguine, sed hac perfunctum legatione iussu Patris qui illum constituit perpetuum Sacerdotem secundum ordinem Melchisedech. Cui itaque virga, hoc est, regendi docendique munus commissum est, ac delegata functio propagandi Euangelij, ille se acriter operi destinato accingat, suæque vocationi grauiter insistat. Atqui vt Aaronis virga priùs arida, virtute diuina virescere incepit, ac præterea fructũ salubré proferre: ita quoque par est vt ministri verbi Dei germina virtutum proferant, ac salutari doctrina illos, quorum cura iis demandata est, imbuant, vt fructus bonorum operum per fidem in ipsis conspiciantur. Quod Christus sedulò inculcauit Petro ter ab illo stipulatus amoris confessionem, & pascendi gregis diligentiam. Videtur autem mihi admodum apposité ac conuenienter Nux amygdalina posse statui vitæ Christianæ symbolum, in qua vt superiùs de Iuglande diximus, aspera mitibus, amara dulcibus, dura mollibus ac suauibus mista sunt, nam per ligneum durúmque putamen aduersitates, labores, ærumnæ, incommoda designantur, per nucleum dulcedine imbutum suauitas & solatium, dolorúmque fomentum & mitigatio.

Margin notes: Documẽtũ ex historia Aaronis. — Cap. 5. — Amydalina nux vitæ Christianæ symbolũ.

De Platano eiusque natura, à qua similitudinem desumunt sacri scriptores.

CAPVT XLIX.

PLatanus arbor est externa atque aduentitia, vmbrarum gratia ex Asia in Europam aducta, sic vt Plinius testatur ad Morinos vsque Belgarum olim extremos Romani imperij tributarios esse delatam. Diffundit hæc arbor amplissimè ramos, cortice crasso, folio vitis aut Ricimi, hoc est, eius stirpis quæ vulgò *Palma Christi* dicitur, ob folia in expansæ manus effigiem articulata. Catapotiæ maioris etiam nomine cognita, quòd semen cui inest, vis purgatrix, pillulis quæ Græcis *Catapotia* dicũtur, ab orbiculari forma, sit inclusũ. verùm Platano, quàm huic frutici folia paulò minora sunt, longo pendicolo, hoc est, petioso quo folium aut fructus dependet, rubicundo, flosculo paruo ac pallido, baccis rotundis atque orbiculatis, scabris ac lanuginosis. Præbet hæc arbos, quòd patulis sit diffusa ramis, ac quaquauersum exporrectis, scenas & vmbracula, vt apud Belgas fagus, vulgo *Buecken*, laxatis ac deflexis expansisque in omnem partem cultoris industria ramis, eaque elegantius Tilia seu Philyra Belgis *Linden*, cuius apud Brabantos ramosa illa arboris propago, & natura & arte exculta vmbram exhibet, & exclusio Solis æstu opacum frigus adfert, sic vt subsidentes mirè afficiat frondosa cõcameratio, ac lassos languidosque suauiter reficiat. Non desunt qui cum Tiliam hæc præbere commoda videant, ac salubri vmbra astantes recreare, Platanum existiment. Alij fagum, quòd Virgilius cecinerit,

Li. 12. c. 1.

Palma Christi siue Ricimus herba.

Fagus.

Tilia.

Tytire tu patula recubens sub tegmine fagi
Syluestrem tenui Musam meditaris auena.

Eclog. 1.

Verùm magno errori inuoluti sunt, cùm illis nulla in folijs cũ Platano sit affinitas. Arcẽt quidem illæ arbores, vt Platanus, Solis ardorem, ac caput ob densam foliorum pompam ab æstu tuentur, sed non conspicitur ea species & forma foliorum in nostratibus, arboribus, non emanat ex frõde ea suauitas & expiratio quæ salubri halitu proximos afficiat. Est enim Platanus ea vi imbuta, vt venenata quæque arceat, ac Serpentes longè abigat, adeo vt vespertilionibus hæc arbor aduersetur, nec facile sub ea nidulentur, eiúsque vmbram ferre sustineant.

Platani vis & natura.

Quocirca sacri scriptores hanc etiam narrationibus suis accommodant, ex eaque similitudines desumunt. Sic Sapientia sui commendatrix, atque in enarrandis propriis encomiis occupata, commemoratione excellentium arborum, indicat se omni virtutum genere exornatum, ita, vt sibi adsit decus, honor, dignitas, amplitudo, sublimitas, fauor, gratia, venustas, quibus dotibus suos sectatores etiam illustrat, fatetur se frondescere ac fruticare, vt Platanum arborem speciosam, quæ irrigata aquarum affluentia augescit, atque incrementa suscipit. Arbor enim hæc impensè humore delectatur, ac sitibunda est adeò, vt vini irrigationem non respuat, quod ipsum factitasse Hortensium Macrobius refert, quò viuacior esset ac magis spectabilis. Vt autem Platanus ramos ac propagines longè lateque diffundit, ac tam gratam vmbram exhibet, vt Xerxes Persarum rex totos dies illa se oblectaret: ita sapientia quæ ab Altissimo promanat, omnes qui eò confluunt, ac sub eius vmbra se recōdunt, suauissimo Diuinitatis afflatu fouet ac recreat, illorum curā ac tutelā suscipit, illosque ab omni iniuria atque incōmodo defendit. Sic orat Dauid, *Sub vmbra alarū tuarum protege me.* Et Hieremias plorabundus queritur se hoc solatio destitutum populi Iudaici personā sustinens. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris, qui diximus, In vmbra tua viuemus in gentibus*, hoc est, illius præsidio fulti, subsistemus & tuti erimus ab omni insultu. Cæterùm cum sint in Palæstina ac Syria totoque illo fœlicis Arabiæ tractu amœnissimæ summæque proceritatis arbores ob soli vbertatem atque aëris temperiem, Propheta ex rebus obuiis ducta similitudine, Regum atque Imperatorum magnatumque splendorem, magnificentiam, sublimitatem, potentiam, maiestatem celsissimis arboribus vt Cedris comparant. Et si qui aliis sunt paulò inferioris notæ Principes vel Satrapæ, quorum non tanta est potentia, vt cum summis certare possint, aut cum illis paria facere: sed tamen aliquo numero censeri possint, & quibus obtigit non pœnitenda dominatio, non Cedro sublimi atque immensæ altitudinis arbori, sed Abieti vel Platano aliisque minus proceris aut speciosis arboribus comparantur. Itaque Deus apud Ezechielem amœnissima vtitur Metaphora in describenda amplitudine ac sublimitate Pharaonis quantoque vtatur successu ac prosperitate quid incrementi florentissimo Regno accesserit, quos progressus acceperit, sic vt pronunciet nullum Regem illi parem, nec quemquam illius magnificentiam adæquare: illum tamen ex tanto fastigio ac gloria minimo negotio detectum iri, quemadmodum celsissimæ arbores securi deiici solent

Eclo 8.24. | Li. Sat. 13. | Xerxes platani vmbra delectatus. | Psal. 16. | Thren. 4. | Magnates celsis arboribus comparantur.

lent ac conuelli. Sic enim Propheta narrationem prosequitur, qua Deus superbo elatoque Regi, cui vt nunquam Deus in mentem venit, ita eius populo fuit infestus, exitium minatur: *Factum est*, inquit Ezechiel, *verbum Domini ad me. Fili hominis, dic Pharaoni Ægyptiorũ Regi & populo eius. Cui nam assimilatus es in magnificentia tua? Ecce Assyrius Cedro similis est in Libano, pulcher ramis, frondibus vmbrosus*, tanta proceritate & altitudine vt inter condensas frondes sit cacumen eius, *aquæ nutriuerunt eam*. Abyssus seu terræ profunditas qua radices aluntur, in altum illam euexerunt, quumque extendisset ramos suos, hoc est, vires & potentiam assequutus esset Pharaonis dominatus, in ramis eius fecerunt nidos omnia volatilia cœli & sub frondibus eius genuerunt, omnes bestiæ saltuum, & sub vmbraculo illius habitabant plurimarum gentium cœtus. Qua Metaphora indicat Pharaonis imperio multas nationes esse subditas, illique tributarias ac vectigales. Eratque pulcherrimus in magnitudine sua in dilatione arbustorum suorum, hoc est, propagando imperio, ac dilatandis proferendisque finibus. Erat autem eius radix iuxta aquas multas, quæ affluenter illam irrigabant. Quibus verbis designat opes illi accreuisse in immensum ob negotiatorum frequentiam, atque vltrò citroque commeantium turbam. Cedri non fuerunt altiores in paradiso Dei, Abietes non adæquauerunt summitates eius, & Platani non sunt æquatæ illius frondibus. Qui indicat nullam prouinciam ei parem, nec Iudæam quæ sanctissima religione exornata est, nec vllas alias nationes quæ Dei cultum amplectuntur, illi conferri posse. Ob tantam autem, inquit, pulchritudinem, & eminentiam æmulata sunt eam omnia ligna voluptatis quæ sunt in paradiso Dei, hoc est, inuidia quadam, & æmulatione moti sunt finitimi qui Deum colunt & venerantur. Vrit enim aliquando pios felicitas & successus impiorum, ita vt improborum prosperitas illos propemodum vacillare faciat, atque à studio recti dimoueri. Quod ipsum testatur Dauid, cum inquit, *Mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei, qui zelaui super iniquos, pacem peccatorum videns*. Huius quoque rei indignatione motus Hieremias cum Deo disceptat, & quodammodo cum illo expostulat, quòd via impiorum prosperetur, & benè sit omnibus qui præuaricantur & iniquè agunt. In eodẽ argumẽto versatur Abacuc, & cum Deo propemodum rixatur, *Quare respicis contemptores & taces, conculcante impio iustiorem se?* quasi diceret, Cur conniues? cur dissimulas, & quodammodo mussas ad scelera & iniquitates improborum?

Ezech. 12

Locus Ezechielis explicatus.

Sceessus impiorũ pius aliquando vrit.

Cap. 12.

Cap. 1.

Cap.32. Iob quoque indignatur impios in tãtam fœlicitatem euectos, vt reliquos habeant contemptui. *Quare*, inquit, *viuunt impij, subleuati sunt & confortati diuitiis? Domus eorũ secura & pacata, & non est virga Dei super illos*, &c. Hæc autem tametsi in speciem inter fœlicitates referẽda videntur adeo vt piorum animos fatigent, & velut in lubrico constitutos ad ruinam propemodum impellant, exitus tamen declarat, quàm sint fallacia, incerta, momentanea, caduca, fluxa, temporaria, quibus illi fruuntur, cum Deus subito & repentè omnia euertat, ac in nihilum redigat, vt ne vestigium quidem tanti fastus & potentiæ appareat, quod etiam alio loco indicat Dauid, *Adhuc pusillum, & non erit peccator, & quaeres locum eius, & non inuenies.* Psal 61. Et paulò inferius, *Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut Cedros Libani, & transiui, & ecce non erat, quæsiui & nõ est inuentus.* Quo denotat improbos in maximam sublimitatem attolli, sed ex florenti rerum statu, ex quieta possessione deturbari, illorumque pompam ac strepitum euanescere vt fumum, sic, vt ne posteritas quidem in vllam regni partem aut hæreditariam possessionem admittatur, sed euertatur florentissima familia & aboleantur ædes & palatia splendida, à quibus ferè Reges & magnates nomen sortiuntur. Exempla quotidie suppeditant Belgarum aliquot proceres gestamine Regio decorati, quorum opes, decus, magnificentia defluxerunt, & nominis celebritas extincta est, quòd in tanto splendore in quo erant constituti, nulla habita sit Dei ratio, nec suam fœlicitatem Supremo numini acceptam referre studuerint. Quò spectat hæc Ezechielis Metaphora, qua Deus Regi amplissimo interitum minatur, eò quod cor eius elatum esset contra Deum sic vt aliis prædæ sit futurus; atque ad internecionem delendus, ipsis etiam confœderatis in eandem calamitatis sortem deiectis, quibus accedunt multa alia detrimenta quæ Ezechiel hoc capite multis Metaphoris amplificat. Huic prorsus affinis est illa apud Isaiam Dei comminatio contra fastum, superbiam, tyrannidem, crudelitatem, sæuitiam Regis Babylonis, super cuius interitu etiam lætatæ sunt Abietes & Cedri Libani, vt propheta disserit. Qua Metaphora indicat Duces ac Satrapas, omnesque illius iugo oppressos exultare atque exhilarescere ruina atque interitu Tyranni sæuissimi. Comparatur ille ob magnificentiam ac splendorem Regni, Lucifero sideri argentei ac clarissimi splendoris, qui Planeta nocturnis horis atque inclinata iam die, Solem subsequutus, Vesperugo & Hesperus dicitur, Belgis, *Auent sterre*, de quo Virg. *Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ.* Eclog. 1. Matutinis autem atque antelucanis horis, primoque diluculo

Dauidis locus explicatus.

Esaiæ locus explicatus.

culo Solem præcedens Lucifer vocatur Phosphorus, denique ab amabili venustate ac splendore, lucidóque colore Venus, à qua & dies nomen sortitur. Cui rei hæc subest ratio, quòd Veneris stella ratione epicycli moram ac retardationem faciat in signorum spatiis, quo fit vt tardius progressa, post occasum Solis appareat, velut itineris eius comes, mox tamen maturans iter, ocyore ambitu vtitur, ac transiliendo se eripit à necessitate moræ, iustumque cursum perficit, ac Solem matutino tempore præcedens radianti splendore cœlum illustrat. Huic syderi cum Rex Babylonius memoratur assimilis, successu rerũ magnatum elatus, suæque fragilitatis oblitus diuinos honores sibi deferri passus est, oppressaque Dei religione, ac profligatis eius cultoribus pro numine coli voluit, cuius insolentiam ac superbiam, læsæque Maiestatis crimen indignè ferens Deus, illum ex sublimi imperij solio deturbauit, omníque gloria ac decore spoliauit (quemadmodũ Angelũ Satanæ qui Diuinitatem affectabat, Deóque primas sedes ambiebat) & ea ignominia affecit, vt etiam sepulturæ honor illi sit denegatus, illata etiamnũ memorabili clade regno Babylonico, eiusque incolis, atque indigenis vndique prostratis, quę ruina ac tam magnifici Regis interitus passim prouocauit populares & finitimos, qui eius pompam ac strepitum vel inuiti spectare ac venerari soliti sint, ad dicacitates, scommata, dicteria sic, vt mortuo cadaueri insultarent, quòd opulentissimus Rex qui solo nutu omnes territabat, ex tanta sublimitate ac fastu in tam acerbam ac seruilem conditionem sit præcipitatus adeò, vt non sit inferendus sepulchro more Regio, sed (vt Hieremias Ioachimo Regi Iudaico minatur) sepultura asini sit humandus. Quo indicat corpus, vt asini & equi, feris & alitibus palam obiiciendum. Quò spectat illa Esaiæ Ironia & insultatio. *Omnes principes nationum dicent, Detracta est ad inferos superbia tua*, hoc est, fastus, strepitus, magnificentia, voluptates, deliciæ desierunt: *concidit cadauer tuum. Subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes*, hoc est, corpus demortui nullo erit oblitũ vnguento aut aromate, vt Regibus assolet, quò à putredine corpus conseruetur: sed à lumbricis ac vermiculis arrodetur, vt infimo cuique cerdonum contingit. *Quomodo de cœlo cecidisti Lucifer qui oriebaris manè ante coruscantem Auroram? Corruisti in terram qui vulnerabas gentes, qui dicebas in corde tuo: In cœlum conscendam, supra astra Dei exaltabo sedem meam, & sedebo in monte testimonij in lateribus Aquilonis. Tu verò in sepulchrum detractus es in perfundum lacus.*

Cap. 22. Esai. 19. Esaiæ locus explicatus.

Ambitio ruinæ obnoxia.

Quo denotat eum vita, opibus, potentia exutum, & morte absor

absorptum, qui humanæ conditionis oblitus se efferre supra humanam conditionem studuit, Deíque honorem sibi vindicare. Quæ rerum vices documento sunt Regibus ac mortalium cuique, vt se contineant intra limites, ac meminerint eas esse vices rerum humanarum, vt minimo momento summa in imum aliquando deuoluantur, eóque magis si homo fastu ac superbia intumescat contra homines, & cristas erigat
2.Thess.2. aduersus Deum. Sic Paulus infelicem ac funestum exitum denunciat homini illi sceleroso ac perdito qui effertur supra solium Dei, & se extollit supra omne quod dicitur Deus, aut numen religiosè colendum, & à quo cuiusque salus & incolumitas dependet, adeo vt in templo Dei sedeat ostentans seipsum pro Deo, & exercens palam sæuitiam ac tyrannidem in Christo Iesu: quem Deus suo tempore conficiet potenti spiritu oris sui, atque ementita falsaque diuinitatis specie iactantem abolebit claritate aduentus sui, quo detegetur omnis impostura, & euanescet (multis obstupescentibus, qui eius fraudulentis prodigiis & portentis dementati erant) vt fumus eius doctrina, & fucata fictáque religionis ac pietatis species.

Ex frutice, virgulto, surculo, termite, malleolo, palmite, germine, gemma qui & oculus in arboribus ac plerisque aliis, desumptæ similitudines, quibus Prophetæ vaticinia illustrant.

CAPVT L.

Frutex. FRutex appellatur quidquid ab radice multiplici caudice ac ramoso se profert, sed quod ad iustam arboris proceritatem non assurgit.
Virgultũ. Virgultum est è terra emergens fructicosa
Surculus. virgularum cõgeries, quæ compluribus ramulis ac limosis surculis constat, nec vt herba emoritur. Hæc aliquando excollitur vt arborescat. Surculus est germen quod ex ramis simplex & indiuiduum oritur, qualis nobis in ramusculorum summitate ad insitionis vsum accommodatur, *Inte* Belgæ vocant, quo efficitur, vt

——*Aliena ex arbore germen*
Includas: vdoque doces inolescere libro.

Virgil. Georg. 2. Est autem Surculus in arbore, velut succrescens soboles & propago, vt in familia nepotum & agnatorum successio. Vnde

Vnde, *Surculare*, hoc eſt, adnaſcentes arboribus ſurculos adimere. Malleoli & palmites à ſarmentis, hoc eſt, prælongis vitis virgulis porriguntur, nouellæ ſunt vineæ germinationes, inter quas ſunt pampinarij, qui nihil aliud quàm pampinis ac foliorum pompis luxuriat. quibus nihil ſperes quàm oſtentamenta ſtirpis: vt ficus Euangelica Chriſto deteſtata. Sunt enim ſtolones & inutilis fruticatio reſecanda ferreo, ignique deſtinanda. Qua Metaphora Chriſtus impios atque improbos deſignat. Alij palmites fructuarij ſunt, à quibus inſequente æſtate fructus ſperatur, nam ineunte vere palmites concepto humore, velut animati, protuberare incipiunt, ac velut parituri extumeſcere, ſic vt gemmæ in iis ſe proferre incipiant. Quod Cicero indicat. In vitibus primo vere exiſtit tanquam ad articulos ſarmentorum ea quæ gemma dicitur, vel oculos, quod extumeſcat. Vnde *Gemmare* vites dicuntur ac turgeſcere in ſpem futuri fructus. Indicauit id etiam Virgilius, — Malleoli Palmites. — Ioan. 8. — Gēma in vite quid.

——— Iam venit æſtas
Torrida, iam læto turgent in palmite gemmæ. — Eclog. 7.

Germen eſt id quod ex ipſis arborum ſurculis primo vere exit, ex quo mox folium producitur. Sic vere nouo germinare dicuntur arbores & pubeſcere. Ex qua re poſt ver aduentare æſtatem coniicimus: vt etiam indicat Chriſtus ſumpta ſimilitudine à ficu germinante ac proferente groſſos ſuos, quæ Metaphora ſuperiùs explicata eſt de ficu. Termes auulſus eſt ex arbore, ramus foliis veſtitus & fructibus onuſtus, præſertim ex Palma & Olea, de qua Paulus Apoſtolus ſimilitudinem deſumit contra illos qui faſtu tumidi ac ſanctimoniæ ſpecie inflati alios deſpiciunt, ac concipiunt de ſe opinionem quàm pro humana fragilitate maiorem. Hæc præfari viſum eſt Lector candide, quò plus lucis adferret plantarum cognitio, ex quibus concinnæ ſimilitudines & Metaphoræ deſumuntur, neque enim ſolùm ex arboribus, herbis & fruticibus ſacra hiſtoria ſimilitudines mutuatur, ſed etiam ex earum partibus & appendicibus, radice qua alimentum alliciunt, trunco per quem diffundunt, cortice quo muniuntur, ramis, fronde, foliis, flore quibus exornantur: fructu, ſemine quibus propagantur. Sic Eſaias, vt rem aggrediar, cum de Chriſto, eiuſque miniſterio vaticinatur, atque illum oculis hominum ſpectandum exhibet, deſcribit tam ſalutarem ſummi patris legatum nulla ſpecie, nulla formæ dignitate fuiſſe, ſed abiectum, deſpicatum, ita, vt nullus propemodum illo afficiatur, aut illum vt gratioſum hominem ac fauorabilem complectatur, Similem — Germen. — Matt. 24. Termes. Rom. 11. — Cap. 53. Ioan. 16. Rom. 10.

dicit

dicit Christum virgulto aut surculo qui emergit ex terra arida, ieiuna, squallentique ac siticulosa sic, vt nullam spem pollicere posse videatur hominibus (nam coram Deo nihil illo sublimius) vt in vllam sublimitatem possit euehi, suamque propagare doctrinam, aut vlla ratione efficere vt aliquam spem de eo quisquam concipiat instaurandæ salutis, vel aliquid magni ab illo sperare, adeo vt cum multi abiecti hominis specie offenderentur eò res deuentura videatur, vt vix decimus quisque fidem sit habiturus tam magnificis promissis eorum qui illum prædicant, ac testatum orbi volunt Christum esse Seruatorem, salutisque humanæ vindicem, & assertorem. Cùm enim in eo nihil fuerit spectabile aut visenda specie (nisi deuicta morte, adhibito resurrectionis triumpho, ac consummato salutis humanæ mysterio) profecto non mirum cuiquam aut absurdum videbitur tam paucos amplecti eius professionē eiusque doctrinam arripere, cum vix dignum deputent in quem defigant oculos, ac spectare sustineant, & abiectior sit quàm vt eius consuetudine ac familiaritate vti cupiant. Longum autem esset omnia persequi quæ in hoc capite Esaias commemorat de propagatione regni Christi, propterea lectorem ad huius Prophetæ interpretes relego Hieronymum Rupertum Tuicésem, Adamum Sasboudum recentiorem, & si qui alij in illustrandis Esaiæ vaticiniis fuerunt occupati. Omnium autem Christianorum interest locum eius Prophetæ accuratè eruere, in eoque idemtidem immorari, ac singula meditando excutere: quoniam in eo nobis proponuntur quibus maximè illustratur Christi & humilitas & gloria, & quid nobis contulerit, quantáque passus sit, vt excussa seruitute ac tyrannide diaboli, in libertatem damnatos assereret. Reuocat nos ad Christi exemplum Paulus Apostolus rigidus Christianæ religionis assertor & propugnator, atque hortatur, vt ita simus affecti, sic animati, vt Christus Iesus, *qui cum esset in forma Dei, non se rapinam arbitratus est, vt esset æqualis Deo, sed seipsum exinaniuit, vt assumpta serui forma, factus sit homini similis, & in forma repertus vt homo, factus obediens vsque ad mortem Crucis*, ignominiosam, *quapropter Deus illum extulit in summam sublimitatem, & donauit illi nomen quod est supra omne nomen, vt in nomine Iesu se flectat omne genu, cœlestium, terrestrium, & infernorum*, hoc est, nulla vis, nulla potestas tanta sit quæ non submittat se illius imperio. Sic Paulus vt etiam Esaias duplicem Christi naturam complexus est, humanam qua obnoxius fuit & expositus calamitatibus & miseriis hominum, & diuinam ob consequutum imperium, quo deuicta morte & diaboli tyrannide,

Esaiæ locus explicatus.

Philip. 2.

Pauli locus illustratus.

Matt. vlt.

nide, extinctoque peccato, mortales omnes in libertatem asseruit, sic vt nemo non illi assurgat, nemo non caput inclinet, nemo non genua incuruet, vbi tam sacrosanctum Iesu nomen vel proferri vel inclamari audit. Cæterùm vt in argumento suscepto progrediar, cum Esaias nusquam non Christi gloriam illustret, atque illius regnum, hoc est, Euangelicam professionem propagandam prædicet. Consolatur afflictos & mœrentes qui se destitutos omni præsidio existimant, vt concepta spe & fiducia in Deum mentem erigant. Futurum enim indicat (assumpta Metaphora surculi vel fruticis) instauratum iri spiritale Dauidis regnum per Christum, omnesque pios qui se desertos credunt, propugnatorem habituros & vindicem, excussoque tyranni iugo, libertatem assequuturos, quod hoc vaticinio confirmat: *Egredietur*, inquit, *virga*, seu virgultum vel surculus, *ex radice Iesse & flos subsequente fructu ex caudice eius. Et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini.* Quo indicat Christum omnibus donis cumulatissimum, quibus suos instruit ac locupletat. Eandem similitudinem paulò pòst repetit. *In die illa radix Iesse*, quæ inclinatis rebus Iudaicis propemodum extincta videatur, vt aridus truncus, *instaurabitur & erigetur*, ita vt omnes nationes tamquam in scopum oculos habituræ sint defixos in Christum, qui stat erectusque est in signum ac velut vexillum populi, atque illum requirent, eò se conferent, illum certatim gentes deprecabuntur. Cæterùm ex radice quæ humorem è terra elicit, ac vitalem succum per ramos vndique diffundit, sumuntur in Bibliis similitudines perelegantes, quas partim rebus prosperis ac secundis prophetæ accommodant, atque vbi successum pollicetur Deus, vel etiam incrementa virtutum, partim rebus deploratis applicant, cum scilicet improbis extinctionem atque interitum denunciant. Sic Iob cum floreret opibus & potentia, ac frueretur rerum omnium affluentia, omnesque proceres illum passim honore prosequerentur, *Radix mea*, inquit, *erat humore perfusa.* Metaphora sumpta ab arboribus aqua salubri irrigatis, quæ non arescunt, sed florum & frondium pompa spectabiles sunt. *Et ros morabitur in messione mea.* Quo denotat omnia felicissimè successisse, nec quid detrimenti aut iacturæ accessisse rebus suis. Cùm autem radix fundamentum sit quo arbores fulciuntur & alimentum percipiunt, Deus apud Oseam pollicetur resipiscentibus, atque iis qui illi fidunt, vberrima quæque, opesque stabiles & diuturnas,

Cap. 11.

Esaiæ locus illustratus.

Ex radice stirpium desumptæ similitudines.

Cap. 29.

Cap. 14.

Ero,

Ero, inquit, *quasi ros Israëli, & germinabit sicut rosa aut lilium, & rumpet*, hoc est, dilatabit, diffundetque se *radix eius, & propagabunt se rami illius.* Quo designat non facilè morituram illorum fœlicitatem, sed vt validas arbores, stabilem fore & diuturnam. Salomon autem cum inanem atque euanidam impiorum spem indicat, qua frustrandi sunt votis suis, nec sunt

Prou. 12. consequuti ea quæ animo conceperunt, *Desiderium*, inquit, *impij, nocumentum est pessimorum*, hoc est, ea cogitant ac meditantur, quæ interitum adferunt: *Radix autem iustorum proficiet*,

Eccle. 24. hoc est, pullulabit fructumque salutarem proferet. Vnde Sapientia radicatam se dicit, seu firmas defixisse radices, ac propagatam in populo honorifico, sic vt assurgat in immensum, vt Cedrus & Cupressus, hoc est, longè latéque diffundat virtutes suas, quibus sui studios obumbrat, ac saluberrimo halitu fouet ac recreat. E diuerso cum Deus interitum minatur improbis, ac confirmat, non fore stabilem aut diuturnam illorum potentiam, quantumuis illa vallata sit & munita, Radicem illorum eruendam pronunciat. Quò spectat illud Iobi,

Cap. 5. Iob 15. *Ego vidi stultum firma radice, & maledixi ac detestatus sum pulchritudinem eius.* Cui & illud consonat, *Cunctis diebus suis superbit impius, & numerus annorum & tyrannidis illius incertus est. Non ditabitur nec perseuerabit substantia eius, nec mittet in terram radicem suam*, hoc est, non erit diuturnus: *ramos eius arefaciet flamma, & auferetur spiritus oris eius ab eo.* Hæc omnia indicant omnem fastum, strepitum, superbiam ad nihilum redigenda. Non mitiora denunciat Dauid homini scelerato ac nefario qui rebus fluxis ac caducis fisus, innocentes opprimit.

Psal. 51. *Destruet te*, inquit, *Deus in æternum, & euellet de tabernaculo, & radicem de terra viuentium.* Quo indicat illum radicitus extirpandum, ac funditus eruendum, sublata omni spe propagandæ familiæ, nam extincta radice nulla amplius est posteri-

Matth. 15. tatis spes. Eadem Metaphora Christus vsus est, cum os obturat Pharisæis, & discipulos libertate discendi offensos placat,

Ioan. 15. *Omnis plantatio quam non plãtauit pater meus cœlestis, eradicabitur.* Quo indicat, omnẽ doctrinã aut institutionem vitæ quæ innituntur Christi solido fundamento, & quæ plus habet su-

1. Cor. 3. perstitionis, quàm veræ pietatis, extirpandam. Solent ferè in nihilum redigi & aboleri quæ humanis consiliis, nec adhibito Deo statuuntur, omniaque dissipari atque obolescere, quæ non Scripturæ immobili auctoritate fulciuntur, vel ad ostentationem & quæstum excogitata sunt. De Germine, hoc est, rudimento virescentis plantulæ ineunte vere, par est ratio. nam ex eo desumuntur similitudines vel in bonam, vel in deteriorem

rē partem. *Sic vinea Domini exercituum Israël est*, vt Esaias testatur, *Et viri Iuda germen eius delectabile.* Rursus eodem capite in deteriorem partem, *Radix impiorum sicut fauilla erit, & germen eorum vt puluis ascendet*, hoc est, improbi perdentur, nec in vllam magnitudinem assurgent. Rursus cum idem Propheta consolatur populum & pollicetur gratiam Senatoris non defuturam, *In illa die*, inquit, *erit germen Domini magnificentia & gloria, & fructus terra sublimis* seu honorificus. Quo ostendit plurimum ornatus ac dignitatis accessurum iis qui in fide persistunt, ac salutem Christi fauore & munificentia consequuturos. Quò spectat illa exultatio qua sibi tacitè ac velut in sinu plaudit ac gratulatur homo pius, quod tot tantisque donis sit cumulatus. Sic enim omnia sua dona ac munera quibus affatim ornatus est, ad Deum cum gratiarum actione referens, *Gaudens*, inquit, *gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo, quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitia circundedit me, quasi sponsam ornatam monilibus suis.* Sicut enim terra profert germen suum, & sicut ortus semen suum germinat: sic Dominus Deus germinare facit iustitiam & laudem coram vniuersis gentibus. Quibus verbis indicat se omni virtutum genere excultum, atque id Dei beneficio, cui vni debetur laus & gloria. Vt enim terra fertilis & fœcunda virentibus herbis exornata testatur Dei erga inferiora hæc magnificentiam: ita iustitia, pax, tranquillitas, ac cæteræ virtutes quibus mentes humanæ exornatæ sunt, declarant summam Dei erga homines beneficentiam & amorem, sic vt merito hæc Dei munera nos ad gratitudinem prouocare debeant.

Esa.5. Cap.4. Esa.61. Hier.33.

Palmites vitis qui se longè lateque diffundunt, explicant, dilatant, atque vmbracula contra Solis æstum præbent, fœlicitatem, honorem, dignitatem, magnificentiam, decus, amplitudinem, successum in Scriptura designant. Sic Dauid eleganti allegoria vitis & palmitis, Hebræorum res secundas commemorat, quas calamitates postmodum sunt subsequutæ. Sic enim cum Deo sermocinatur, *Vineam de Ægypto transtulisti*, quo designat populum Iudaicum, *eiecisti gentes, & plantasti eam*, hoc est, curam adhibuisti illis excolendis & instituendis. *Qua vitis extēdit palmites vsque ad mare, vsque ad flumina propagines suas*, hoc est, exporrexit imperij terminos. *Vt quid deripuisti sepem eius, & vindemiant eam omnes qui hac iter faciunt?* hoc est, diripiunt, conuellunt, lacerāt, dilaniant potētiā

Palmites quid designent. Psal.97.

populi Iudaici, quòd destituti sint protectione tua, tuoque præsidio orbati. Idem argumentum tractat Esaias, à vinea ac palmitibus desumpta similitudine. Extat autē insignis locus apud Ezechielem exhibita parabola Ænigmatica, qua declarat Deus producta in concionem Aquilā prægrandi ac rapaci, qua Regem Babyloniæ regno Israëlitico inhiantem designat, cui talia insignia attribui solent, ac vinea frondosa, multisque palmitibus exporrecta, nihil stabile esse aut diuturnum, nec temere hominum potentiæ fidendum, esse enim Regum ac Principum fœdera, amicitias, pacta, societates infidas, florentissima regna ruinæ obnoxia, illa enim Deum dissipare & exscindere, vt vineam foliorum ac frondium pompa luxurientem: exigere autem humilia, abiecta, despicata. Quod ipsum in postrema capitis parte his verbis indicat, *Et scient omnia ligna* vel arbores *regionis*, hoc est, superbi, elati, sublimes Reges, *quia ego Dominus humilio lignum sublime, & exalto lignum humile, & siccaui fecique exarescere lignum viride* & succulentū, *ac frondere* vt virētem arborem, *lignum aridum. Ego Dominus loquutus sum & faciā.* Quo indicat erigere se humiles & despicabiles, atque è sublimi deturbare arrogantes. Quod ipsum agnouit Diua Virgo, & cantico illustri testatum voluit omnibus, Deum clementia vti erga illos qui eum reuerentur: deiicere autem illos & profligare qui animi fastu contra Deum & homines insolescunt, diuites famelicos pati, esurientes autem affatim saturare & implere bonis. Paulò post idem argumentum prosequitur Ezechiel vaticinio fulminato cōtra Ioatham, Eliachim, & Sedechiam periurium & fœdifragum. Sic enim primò illos suis depingit coloribus, & indolem illorum exprimit, *mali scilicet, corui*, vt habet prouerbium, *malum ouum. Quare mater tua leæna inter leones cubauit? in medio leunculorum nutriuit catulos suos, & eduxit vnum de leunculis, leo factus est, didicit prædam capere, homines deuorare, eo capto è gentibus non absque vulneribus, nec sine sanguine, ita vt victoria non fuerit incruenta. Mater frustrata sua expectatione & spe sumpsit alterum è leunculis suis,* Ioachimum scilicet, *& leonem*, hoc est tyrannum, *constituit eum, qui incedebat inter leones, & factus est leo, ac didicit prædam capere, atque homines deuorare, didicit viduas facere, ciuitates depopulari, atque in desertum redigere, qui etiam vinctus catenis abductus est ad Regem Babylonis.* Quò autem magis exaggeret rei atrocitatem, atque amplificet Regis crudelitatem, quæ etiam illi ab vtero materno adfuit, repetit capitis initium, vsus Metaphora Physica in hunc modum, *Mater tua quasi vinea in sanguine*

Cap. 5.
Cap. 17.
Luc. 1.
Cap. 19.
Ezech. 21.
Prouerb. in improbos.
Tyranni descriptio.

guine tuo super aquas plantata est. Quam Metaphoram & quæ subsequuntur, nemo nisi Physicus & qui in re Medica sit exercitatus rectè interpretari poterit. Alludit enim ad infantis gestationem in vtero. nam rubicundo ac sanguinolento sanguine fœtus alitur, ac sensim incrementa capessit, itaque indicat matrem à qua credulitatem suxit, mirè fœcundam esse, & sanguine in quo fœtus voluitur, redundantem, vt vineam fertilem in locis irriguis: eóque euenit vt materno sanguine affluenter pastus & saginatus vires validas & robustas concepit. Quod indicat, cum inquit: *Fructus eius & frondes eius creuerunt in aquis multis,* hoc est, humorũ in vtero abundantia. *Et facta sunt illi virga solida in sceptro dominantium.* Quo designat imperatoriam dignitatem regalem pompam ac strepitũ. *Et vidit altitudinem suam in multitudine palmitũ suorum.* Quo indicat illius potentiam ac magnitudinem longè exporrectam & exaltatam staturam eius inter comantes frondes. Quo designat illum longè superasse magnificẽtia sua vicinos reges & Satrapas, ac latiùs propagasse ditionis terminos. *Cum autem in tanto regni fastu* ac strepitu *constitutus cœpisset alienari à Domino Deo suo, ipse vt speciosa ac diffusa vitis, auulsus est, & emarcuerunt atque* arefactæ sunt *virgæ arboris illius, eáque vinea transplantata est in desertum loco arido* & siticuloso. Quo designat exilium & captiuitatem, in quam abductus est, ac priuatus honore, dignitate, dominatione, magnificentia Regia. Quod iis verbis indicat, *Non est in ea* (nam persistit in vineæ Metaphora) *virga fortis, nec sceptrum dominantium*, hoc est, nulla est imperij maiestas, nulla magnificentia, nulla autoritas quæ illum extra contemptum possint vindicare. Hactenus de palmitibus ac vitis propagine, à quibus Christus etiam similitudinem desumit atque homines qui illi per fidem insiti sunt, ac bonorum operum fructum proferunt fructuosis palmitibus assimilat. Improbos verò omni ornatu destitutos, nulóque fidei ac Charitatis succo imbutos, aridis & infrugiferis, qui vt inutiles frutices & sarmenta igni destinantur. Qua de re vberiùs in capite de Vinea, vbi Ioannis Euangelistæ locus explicatur. Cæterùm Rami qui multiplices ex caudice atque arboris trunco, velut erectis brachiis se diffundunt, simili Metaphora vt palmites concionibus adhibentur. Designantur autem hac voce robur, potentia, firmitas, incolumitas, decor, & ornatus familiæ, totiusque posteritatis propagatio, ac soboles, denique consanguineorum affinium cognatorum, nepotumque series. Hic Sapiens cum illi feli citatem ac florentes annos pollicetur

Locus Ezechielis Physicus.

4.Reg.25. Hier.52. & 59.

Sedecias in Babylonem abductus.

Cap.24 Ex Ramis Metaphora.

Eccl.1.

Rom, 11. pollicetur qui Sapientiam amplectitur, *Radix sapientiæ*, inquit, *timere Deum, & rami eius longæui*, hoc est, in multos annos illi vita prorogabitur, & longũ habiturus est æui decursum. Extat autem insignis apud Paulum Concio Metaphorica de ramis auulsis ex olea, & in illorum locum aliis insitis in qua solidis argumentis ac demonstrationibus Iudæos non ita excisos ac diffractos ostendit ac conuincit, vt sublata sit omnis recuperandæ salutis spes: sed illos denuò inferendos, si fidem amplectantur. *Si enim primitiæ*, inquit, *sanctæ, & consp-rsio facta est. Si fermentum sanctum, oportet & totam messem statui sanctam, vndique imbuta est Si radix sancta, & rami sancti erunt*. Si Abraham primus credentium pater fidem amplexus est, & illi imputatum est ad iustitiam: quid vetat & nepotes ac posteros stirpis suæ authorem exprimere, ac fidem eandem amplecti, vt superius fusius à nobis explicatum? Cæterùm, vt comantes ac longiùs exporrecti rami aliquando fœlicitatem denotant, ac rebus lætis ac secundis adhiberi solent: ita nonunquam illos rebus aduersis sacri Scriptores accommodant, eóque nomine calamitates obuenturas denunciant, nec improbos diuturna prosperitate vsuros, quod huiusmodi verbis indicatur apud Iob, *Cunctis diebus suis superbit impius, sed nec ditabitur, nec perseuerabit substantia eius, nec mittet in terra radicem suam, ramos eius arefaciet flamma*, hoc est, omnia cedent in deterius, & abolebuntur, etsi videantur ad tempus florere improbi, suosque ramos diffundere, omnia tamen sublapsa confestim dilabentur. Idipsum Sapiens obuenturum pronunciat generationi peruersæ, cum inquit, *Adulterinæ plantationes non dabunt radices altas, nec stabile fundamentum collocabũt*. Et si radix sancta... mi tempestiuè suóque tempore germinauerint infirmiter positi, à vento concutientur, suisque sedibus commouebuntur. *Confringẽtur enim rami inconsummati*, hoc est, imperfecti & qui nondum iustum robur ac firmitatem sunt consequuti, *& fructus illorum inutiles, acerbi ad manducãdum*, nec ad vllum vsum idonei Quo indicat, vt ex orationis serie intelligi potest, nec progenitores, nec filios, nec nepotes vsui esse Reipublicæ, nec aliquid cõmoditatis aut subsidij adferre rebus humanis: quandoquidem vt concionem prosequitur, *Ex iniquis, & nefariis, progenitoribus prognati filij, testes sunt nequitiæ aduersus parentes*. In Ecclesiastico seu concionatore prorsus idem argumentum tractatur, quod instituitur contra adulteram quæ alteri quàm viro legitimo corporis sui vsu concessit, seseque mœcho subiecit, ac præbuit (vt Plautus ait) vsurariam. Quod crimen ita exaggerat vt primùm declaret illam publicitùs infamia notandam, & proles quas putat hæredes posse constitui, patri pu-

Pauli locus excussus.
Rom 4.
Gal. 3.
Iacob. 2.
Cap. 15.
Cap. 4.
Eccles. 15.
Ex adulterio prognati infausti.

tatiuo, nullo honore, nulláque dignitate habẽdas, quibus etiam hoc incommodi atque infelicitatis accessurum pronunciat, vt huiusmodi proles non figant radices, nec rami earum fructum proferant, hoc est, non propagabitur vlla posteritas, nec erit illis vlla sobolis spes. Cui sententiæ ista eius authoris cõsonet, *Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, & radices immunda super cacumen petra,* siue in summa rupe, *se extendent.* Quibus verbis indicat (vt Christus de semine concionatur quod incidit in loca aspera ac petricosa) illos impuros non posse radices figere nec in vllam spem posteritatis emergere, sed mox vbi quid ex eorũ stirpe exortum sit, emarcescere atque in nihilum redigi. Tale quiddam etiam Esaias exprimit, cum inquit, *Ante messẽ totus effloruit, & immatura perfectio germinauit. Et præscindentur ramusculi eius falcibus, & quæ relicta fuerint, abscindentur.* Qua Metaphora declarat impiis omnia prospere succedere ad tempus aliquod, accelerari iis annonam, messem præmaturè adesse, fructus properè maturescere: verùm cum iam omnia maturuisse visa sunt, ac fructu fruituri videntur, segetes, rami, sarmenta, palmites, propagines exscinduntur, hoc est, tota felicitas, successus, prosperitas corruit, ac vana spe illusi sperata vindemia, messisque desiderio, atque auidè expectata iam flauescente segete frustrantur. Flos ex quo fructus speratur, gaudium est & amœnitas seu blandimentum arborum, quod vernis mensibus oculos hominum & oblectat, ac suaui odore nares reficit. Herbæ autem aliæ aliis temporibus florescunt, nunc vere, nunc æstate, nunc autũno: nõnullæ etiam hyeme, vbi cœlum clementius est, nec omnia gelu rigescunt. Indicatur nõ solùm in sacris literis, sed etiã apud alios scriptores floris nomine quidquid pręstanti excellẽtique specie est. Sic prima indoles, adolescentia, iuuentus ætas florida & pubescens, floris nomine designatur, tum etiam decor, & species, venustas, pulchritudo, blandities, ac pleraque alia fugacia in homine, & quæ cito enanescunt, nec stabilia sunt aut diuturna, licet ad tempus spectatu grata ac peramœna. In eodẽ significatu adhibentur cõcionibus foliũ, herba, omnisque nitor & herbescẽs viriditas tum fœnum, stipula, ac pleraq; alia quæ citò languescunt, nec diu subsistunt. Sic Paulus doctrinam inanem, fucatam, adulterinam, infrugiferam, superstitiosam, noxiam, damnosam, ligno, fœno & stipulis comparat. Qui enim huiusmodi doctrina minus salutari imbuti sunt, nec solido fundamento innituntur, primum omnium ingruente tentationum procella labascunt, corruunt, nec prorsus in aduersitate subsistunt, vt nec arida nutrimẽta ac fomites contra ignis vim. Cæterùm floris nitor spectabilis in Scriptura passim accommodatur rebus caducis, fragilibus momenta-

Eccle. 40. Matth. 13. Matth. 5. Cap. 8. Metaphora ex flore. 1. Cor. 3. Pauli locus explicatus.

neis, ruinosis. Sic Iob, *Homo natus de muliere repletur multis miseriis qui quasi flos egreditur*, hoc est, se expandit, se dilatat, sed
Psal.102. conteritur, *& fugit velut umbra*. Cui illud dauidis affine est, *Homo sicut fœnũ, dies eius sicut flos agri sic efflorebit*. Quibus verbis indicat rem mox perituram quamlibet speciosa sit, aspectúque amabili & gratiosa. Quo autẽ sua cuique fragilitas identi-
Cap 40. dem ob oculos versetur, atque ex aduerso verbi Dei vis & effi-
Eccl.14. cacia Esaiæ elata voce exclamandũ præcipitur. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos, quia Spiritus Dei sufflauit in eo.* Verè fœnum est populus, exsiccatum est fœnum, & cecidit flos, *Verbum Domini manet in æternum*. Quo palam facit omnem pompam, fastum, strepitũ, splendorem, magnificentiam, denique quidquid in homine excellens est, & magnificum, seu externa seu interna species, scilicet, prudentiam, ac scientiæ coniunctam sapientiam, & si quid aliud humanæ menti insitum est, flatu Dei euanescere. Quapropter nemo rebus tam caducis & momentaneis inniti debet, aut illis fidere, sibique inaniter harum rerum possessione blandiri, sed fulcire se verbo Dei quod stabile est, firmum, diuturnum, & mentes hominum solida ac salutari doctrina imbuit.
1.Pet.1. Reuocant nos ad æternas has opes Petrus & Iacobus Apostoli,
Iacob.1. ac sectanda præcipiunt non fluxa, non temporaria, non euanida quæ tanquam flosculi ad Aquilonis flatum, aut Solis ardo-
Solida spectanda. rem emoriuntur, sed cœlestia, ad quæ, Christo duce, eiusque verbo perduci nos cõtingit. Plures sunt eius generis aqud Prophetas Metaphoræ, atque ex foliis floribusque desumptæ similitudines. quarum commemoratione ob oculos ponit mortalium rés fragiles & caducas, prorsusque instabiles, quibus tantopere intumescunt homines. Sic Esaias fastum ac superbiã
Cap.28. Ephraim, quorum nomine designat omnes iisdem vitiis obnoxios foliis ac floribus mox euanescentibus, ac defluis cõparat. Sic enim illis interitum minatur. *Væ coronæ superbiæ, ebriis Ephraim & flori decidẽti. Pedibus cõculcatur corona superbiæ ebriorũ Ephraim, & erit flos deciduus exultationis eius, & sicut fructus temporaneus & præcox.* Vt enim nec fructus nec præcocia poma diu subsistunt, ita nec illorum fœlicitas diuturnam prosperita-
Cap.1. tem est habitura. Nahũ quoque propheta declarat eadem similitudine nihil tam speciosum ac spectabile, nihil tam blandum & amabile, quod Deus non concutiat ac conterat, vbi exarserit in nefarios atque improbos ira illius, sic vt flores & germina elatorum hominum discutiantur. hoc est, omnis illorum pompa. & splendor ad nihilum redigatur, quod iis verbis indicatur, *Infirmatus est Basan & Carmelus, & flos Libani elanguit*, hoc est

virtus,

virtus, robur, potentia ruinosa est, omnis nitor, decor, species, venustas deflorescit ac deformata est. Floribus succedunt fructus, & semina, de quibus quoniam similitudines desumuntur, hoc obiter indicandum. Semen duobus modis vt & fructũ, vi deo vsurpatũ in sacris literis, pro tribu atq; illustri familia vel prosapia, pro sobole ac totius posteritatis propagine, pro successione hæreditaria, pro stirpe, genere, cognatione, quæ omnia pollicetur Deus in humanæ vitæ decursu optatum felicemque successum habitura, vbi qui mandatis eius obsequitur atque morum integritati insistit. Quod indicat Dauid in Psalmis, cũ inquit, *Iunior fui, etenim senui, & non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. Semen illius in benedictione erit, & iusti hæreditabunt terram. Semen verò* seu generatio *impiorum peribit,* Sic Elephàs, vnus disceptantium cum Iob, commendat Dei castigationem, eaque sic eruditi hominem pronunciat, vt totũ se cõmittat eius arbitrio, eiusque volũtati se subiiciat, quod sciat se castigari vel ad emẽdationẽ, vel vt exploretur illius cõstãtia qua ratione cõsequitur homo, vt omnia illi prosperè succedãt, & accedat opima benedictio, *Spectabis,* inquit *multiplex semẽ tuũ & progeniem tuam,* hoc est, proles, nepotes, & posteros, *& herbam terræ numerosam. Ingredieris in abundantia sepulchrum, sicut infertur aceruus tritici in tempore suo,* hoc est, generosi hominis more & magnificè te efferri continget comitante magna procerum multitudine. Rursus quoniam semen herbis ac arboribus inest, atque id similem speciem producit, seseque ex alia in aliam stirpem propagat, Prophetæ quoque isto in concionibus illustrandis vtuntur. Designat autem semen successum, vberem prouentum, annonam fuctiferam, benedictionem, beneficentiam, vberrimos fructus. Ita cùm Deus apud Esaiam pollicetur fœlicitatem ac rerum omnium affluẽtiam qui illi fidunt, illiúsque mandatis insistunt, *Dabitur,* inquit, *pluuia semine tuo vbicunque seminaueris in terra, & panis frugũ terræ erit vberrimus & pinguis. Pascetur in possessione tua agnus spatiosè, & tauri tui & pulli asinorum qui operantur vel colunt terram, commistum smigma,* hoc est, hordeum purumque pabulum *comedent, sicut in area ventilatum est.* hoc est, ventilabro vanoque accuratè expurgatum à palcis. Quibus verbis designat rem familiarẽ amplissimè augendam, omniaque ex voto atque animi sentẽtia successura. De fructu par est ratio. nam & herbarum arborumque fructus in Bibliis designat vbertatem rerum, abundantiam, fertilitatem, beatitudinem, prosperum successum, opera bona & mala, inopiam, annonæ charitatem & penuriã, iustitiam, vitæque integritatem, impietatem, nequitiã,

Semen in Bibliis quid designet.

Psalm. 36.

Cap. 5.

Semẽ stirpium.

Cap. 30. Esaiæ locus excussus.

Cap.10. mores improbos: quæ etiam frumenti ac frugum nomine designantur. Sic Oseas cum ad optimam frugem, ad decus, probitatem, iustitiã exhortetur homines suæ salutis oblitos, qui rebus improbis assuescere cœperũt *Seminate verbis*, inquit, *iustitiã, & metite in ore misericordiæ*; hoc est, Misericordia, clementia, bonitas vobis cordi sit, & in ore versetur, *innouate vobis nouale, dum tempus inquirendi Dominum.* Quo suadet immutandũ vitæ institutum, quo possint vitam, mores, studium approbare Domino Deo. *Etenim hactenus*, vt Propheta inquit, *arastis, impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacij.* Qua Metaphora indicat nihil illos aliud quàm fraudes, sycophantias, perfidiam, imposturas, dolos machinari, quibus innocẽtes opprimũt. Quocirca monet vt excussis atque extirpatis vitiosis fruticibus ac zizaniis in exculto nouali puræ mentis, probitatẽ, mãsuetudinẽ, iustitiã, humanitatẽ inserãt. Quod etiam apud Hieremiã accuratè Dominus præcepit. *Nouate vobis nouale, &*

Cap.4. *nolite serere super spinas*, hoc est, reddite corda vestra exculta optima semẽte integritatis iustitiæ, innocẽtiæ, bonitatis, extirpatis spinis ac sẽtibus nequitiæ Hac enim ratione omnia prosperrimè homini succedũt. Quod Deus apud Esaiã palã testatur insigni cõsolatione, qua pij hominis mentẽ in spẽ ac fiduciam erigit consequẽdæ salutis. Sic enim securitatem rebus & afflictis ac desperatis denunciat. *Dicite iusto, quoniã bene illi erit,*

Cap.3. *quoniam fructum adinuentionum seu manuum suarum comedet.* Quo illũ cõmonefacit vt securo sit animo, bene speret, optimã spẽ cõcipiat: quoniam ingruẽte calamitate & afflictione famis aut belli, fruetur securè rebus quas sua manu, suoque labore à Deo optimo maximo sit consequutus. *Impio verò*, vt idẽ ait, *ma-*

Fructus pro hærede. *lè erit, quoniã secundùm opera manuum eius rependitur illi* Cæterùm fructus pro sobole etiam & posteritate sumitur ac liberorũ propagine. Quod munus Dauid Deo acceptũ refert, cum in-

Psal.126. quit, *Ecce hæreditas Domini filij merces fructus ventris.* Quo indicat populũ propagationẽ Dei donũ esse. Rursus cum Deus sub

Psal.131. Dauidis nomine Christi regnũ fore sempiternũ pollicetur, *Iurauit Dominus Dauid veritatẽ, & nõ frustrabitur eũ, de fructu vẽtris tui ponã super sedem tuam. Illuc producã* & germinare faciam *cornu Dauid: paraui lucernam Christo meo. Inimicos eius induam confusione. Super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea*, vel diadema meum. Quibus verbis amplificat fortitudinem, decus, magnificentiam imperij, quod longè latèque sit propagandum, & sub Dauidis typo Christi Seruatoris regnum spirituale, eiúsque Ecclesiam, hoc est cœtum fidelium, nunquam extinctum aut oppressum iri, nec vlla vnquam vetustate,

vlla temporum iniuria abolendum: quamlibet ſæuiant inimici, quantumuis doctrinæ Euangelicæ inſultent, illamque lucem extinctam cupiant, atque omnes machinas ad illam opprimendam admoueant. Quò ſpectat illud Chriſti de inconcuſſa fide, & inexpugnabili ſolidaque profeſſione nominis eius, *Et portæ inferi non prævalebunt aduerſus eam.*

Quiſquis enim tam immobili ac tam firmo fundamento nititur, non eſt quòd metuat ſe ab illo poſſe dimoueri aut diuelli. Quòd Chriſtus etiam aliâs teſtatus eſt, ſimilitudine adducta ex viro prudente ac ſagaci, qui ædificium ſuum conſtruit non in fluida arena aut fundo paluſtri & vliginoſo, ſed in ſolido ſaxo, aut firma rupe, ne ingruentes tempeſtates, fulmina, tonitrua, imbres, venti, flumina & concurſus aquarum totam molem conuulſam diſſipent ac diſcutiant. Qua ſimilitudine deſignat illum qui fidem ſolidam ac viuidam, non vmbratilem amplexus eſt, eamque factis exprimit, in concuſſo infractóque animo ſubſiſtere aduerſus imminentes tempeſtates quę nullis non momentis homini Chriſtiano impendent. Quam ſecuritatem Dauid etiam illi pollicetur qui Deo confidit, illiuſque præſidio totum ſe committit, atque omnem ſuam ſpem ac fiduciam in Dei miſericordia per fidem collocat. Hac enim ratione fit vt ab omni quantumuis exitioſa peſte & periculis tutus ſit, & ſecurè ſubſiſtat, ſeu illa noctu, hoc eſt, tacitè & latenter ingruant, vel interdiu, hoc eſt, palam & aperto Marte graſſentur. Quòd Altiſſimus, cui fidit, vmbra alarum ſuarum illum muniat, ſuaque protectione tutum præſtet.

Matt.16. Matth.17. Fiducia in Deum. Pſal.91.

FINIS.

Ordo Capitum.

INDEX RERVM ET MATERIARVM.

A

B

C

Carice

I

L

M

N

FINIS.

DE GEMMIS

ALIQVOT, IIS PRÆSERTIM, quarum D. Ioannes Apoſtolus in ſua Apocalypſi meminit. De aliis quoque, quarum vſus hoc æui apud omnes percrebuit, Libri duo: Theologis non minùs vtiles, quàm Philoſophis, & omnino felicioribus ingeniis periucundi, è non vulgaribus vtriuſque philoſophiæ adytis deprompti.

Authore FRANCISCO RVEO, *Doctore Medico Inſulano.*

AVTHORES IN HIS libri citati.

LIBRI PRIMI CAPITA.

LIBRI SECVNDI PARS prima de Gemmis XIII. in D. Ioan. Apocalypsi memoratis.

PARS II. DE CÆTERIS aliquot Gemmis & lapidibus.

His subiicitur

Paschasij Balduini Canonici Phalempinensis ac Franc. Rueum Epistola erudita, qua super his duobus Ruei libris iudicium continetur primùm: deinde de Hebraica Gemmarum nominibus, déque earum admiratione, vsu, abusu & viribus tractatur.

DE GEMMARVM ORTV, LIBER PRIMVS.

De lapidum & Gemmarum generationis causis diuersis.

CAPVT I.

Numquenque lapidem ex altero maximè duorum elementorum, terra scilicet vel aqua, constari omnes rerum naturalium peritos, tam in confesso est atque naturali rationi peruium, vt nullus, ni vel Leberide cæcior, addubitauit. Porrò qui lapides non perspicui sunt, ex terrea crassioréque quadam substantia, humido tenaci perfusa, generationis materiam mutuati sunt. Qui verò pellucidi visuntur, ex aqua præsertim consistunt, cui subtilis quædam terrea nec obscura materies immixta est, vt & in crystallo ac beryllo glaciei speciem planè referentibus videre est. Quanquam & hæc intelligi velim, non quòd duo reliqua rerum principia, ignem dico ac aërem, ab illorum mixtura separem. Apud principes namque philosophos complures conuenit, omne mixtum ex quatuor elementis constare. Verùm enimuerò ita quæ diximus accipienda sunt, vt alterum illorum, terra nimirũ vel aqua, in quouis lapide præcellere intelligas, etiam si aliter Plotinus sentire videri possit, de quo alibi fusiùs egimus.

Non perspicuorũ lapillorũ caussæ. Pellucidarum Gemmarum caussæ.

Quod autem ad effectricem vocatã causam attinet, duplicem eam vtriusque philosophiæ principes numerarunt: altera namque suprema, altera verò inferior. Princeps causa est Deus ipse Optimus Maximus, rerum omniũ creator & seruator, in quo, cum quo, & per quem sunt omnia, & sine quo (diuo Ioanne Apostolo teste) nihil factum est. Quem & Aristoteles Ens entium, supremãque vocabat intelligentiam, asserens omne opus naturæ opus esse intelligentiæ. Illum itaque Deum vt omnium rerũ creatorem ita singulorum primariam & simpliciter necessariã causam, vt etiam lapillorum gemmarumque, Christiani omnes

Lapillorũ causa efficiens duplex.

omnes norunt. Quandoquidẽ sapientis est oraculum: *Qui viuit in aeternum, creauit omnia simul*: quod equidem bifariam interpretatum inuenio. Quibusdam quòd dicitur simul, non ad instãs referentibus, verũ ad instans propositi diuini, vt scilicet sit sẽsus, quòd Dominus Deus decreuit ab æterno omnia creare. Ita enim librũ D. Augustino relatum, qui de mirabilibus sacræ scripturæ inscribitur, habere reperio. Simul itaque Deus vniuersos lapides singulasque Gemmas creauit, dum videlicet vnica soláque sua voluntate multiformem quarumuis specierum ac indiuiduorum diuersitatem fieri voluit: in qua voluntate vnica simplicissimáque singula simul fecit, quæ ab eorum ortus principio per tempus dispensare non desistit. Quamuis & hîc accedere possit germanior forsan intellectus, cui philosophi complures & non obscuri, ipsa quoque ratio subscribunt: scilicet quòd Deus omnia simul creauit, dum omnium formarum ac rerum futurarum rudimentum, principium ac seminarium quoddam materiæ primæ, ante generum, specierũ atque indiuiduorum discretionem, infundit. Illa siquidem materies, diuisionis adhuc & productionis expers moles erat quædam informis, omnium tamen formarum seminio ab ipso creatore perfusa: vnde tandem aliquando, & iis mediis quibus supremus opifex ab æterno præscit & vult, perfecta rerum productio & fœtura extimularetur. Ideoque & hi admittunt omnia quidem simul esse creata, non autem simul esse facta. Confirmat & id sententiæ diuus ille Augustinus super Genesim, adserens, quod quæ à natura generantur, secundum rationes seminales in materia consistentes, producuntur: quod & multo copiosius disseruit tertio de Trinitate capit. 9. vt scilicet inaudias materiam in se habere, & quasi fouere cunctarum formarum rationes seminales sibi à primæua constitutione ingenitas insitasve: ex quibus tandem, agentis actionem, pro modo, expertis, educantur extimulentúrque formæ naturales, elementorum commixtionem essentialiter consequcntes, vt & hinc quæ in potentia materiæ tantummodo inerant verè, & (vt dicunt) in actum ab agentis actione producantur. Verùm de his alibi fusius. Nunc verò hæc de principe illa caussa & Gemmarum plasmatore sufficiant. Quæ tametsi cunctis sat esse queant: quia tamen pulchrum, decorum atque vtile est homini haud vsquequaque indocto, nosse quibus secundis mediísque caussis, vnde cuncta de quibus disceptatur, originem capessunt, non pigebit hoc loci aliarum quoque inferiorum causarum commeminisse. hoc namque pacto fiet vt absolutior de his nostra sit traditio. Quamquam enim

Simul creata omnia, quomodo.

Causæ inferiores secundæ, vel mediæ.

Deus omnium sit caussa immediata,quædam tamẽ solus, & citra alicuius coagentis admissionem, efficit, ideoque (vt aiunt Theologi) eorum caussa est tota. Nonnunquam,sua liberalissima bonitate , cooperantes alias secum adsciscit affouetque caussas, & hoc propter connexionem vniuersi : tamen vt nulla alteri aduersetur. *Proinde* (vt inquit Bonauentura libro secundo, quæstione secunda , circa finem) *quia diuina voluntas non cognoscitur , nec ipsa ab actione excludit operationem caussæ creatæ : nec etiam ab earum cognitione humanam capacitatem arcet. Ideoque bonum & perutile est, sese exercere in cognitione caussarum creatarum.* Ante hunc item multis seculis Pindarus asseruit , quod quicquid intra se terra occultat, & vltra cœlũ positum est, homo contemplatur. Nec id infructuosum putes : quoniam , diuo Paulo autore, inuisibilia Dei à creatura mundi per ea quæ facta sunt , intellecta conspiciuntur , sempiterna quoque eius virtus & diuinitas. Verùm vnde digressi sumus, pedẽ referre libet. Prætermissis itaque nunc superioribus caussis , in sequentium duorum capitum gratiam , non vulgarium philosophorum placita narraturi dicimus, quod à primario illo omnium principio, inferior humiliorque Gemmarum causa dici potest, facultas cælestis orbis moti, ab ipso Deo transfusa,pro ipsius orbis diuersarum partium varia positione,quam astrorum periti aspectum apellant. Porrò quid sit cœli orbium, planetarum , syderúmve aspectus, situs siue configuratio, non est huius instituti : quamobrem Mathematices peritis relinquo. Hoc vnum præfatus quòd pro variorum aspectuum ratione & materiei multiiuga præparatione diuersas in subiecta hæc corpora cœlum creditur transfundere virtutes.Qua de re philosophi illi propinquiores sensibilesque causas scrutati, cœlo ipsi extenso vim illam mineralem lapidificam tribuendam censuerunt , mediatè vel immediatè, vt dicunt, hoc est intercurrente alia caussa, vel non. Mediatè quidem quod tametsi corpora cœlica loca non rarò mutent, apparet tamen sedes eas lapidificas facultatem illam , semel ac efficacissimo cœli conatu conceptam tam contumaciter retinere, vt lapides per multum æuum gignendo, iam dictæ potentiæ fidem propalam testentur.

Adamantes sibi similes pariter.e

Hinc fieri arbitror quiddam mirabile & silentio minimè premendum. Relatum mihi iam pridem est à domina quadam fide digna , quod Domina Heuerensis è Luxemburgorum illustri genere oriunda , duos habeat seruetque hæreditarios Adamantes , qui alios crebrò , tanto naturæ miraculo producant, vt eos quicunqae statis temporibus intueantur,

eosdẽ

συζῆν, id eſt congenerem ſibi prolem eniti, palam iudicent, cuius cauſſam, ſi quidem in naturæ tam raro opere nobis philoſophari licebit, putauerim eſſe, quod vis illa cœleſtis Parentibus tenaciter inſinuata (quam adamantificam quis nominauerit) aërem circumfuſum in aquam primum congruámque ſubſtantiam, demùm in Adamantem gemmam duxerit transformaueritque. Quòd ne iuſto plus admiretur quiſpiam; auctor eſt Teophraſtus eſſe lapides qui pariant: nimirum quod virtus illa cœleſtis tenaci materiæ, vti præſtruximus, ſemel transfuſa ſubiectæ contumaciùs cohæret ſubſtantiæ: quæ videlicet quò vehementiorem cœli actionem experta eſt, eò pertinacius hanc retinere intelligitur.

Vicina autem & coniuncta ſeu inſtrumentalis lapidum cauſſa duplex annumeratur. Vel enim calidum quoddam eſt, (ſi elementis corpora ſubſtantialiter fieri ſtatuamus:) aut caliditas, (ſi ſolas in mixtis qualitates aſſeruari ſentiamus) in materia terrea perſiſtens, & humidum tenax per terreæ molis tenuiſſimas quaſque partes diducens, digerenſque: hac ratione ſingulorum elementorum, terræ præſertim & aquæ portiones tam aptæ & ad amuſſim confundens atque conglutinans, ſed & ab omni excrementoſa fæce deſpumans, vt pro lapidis Gemmæve forma producenda materiam ipſam rectè præparet. Aut demum ea cauſa frigidum quoddam eſt, ſiue frigiditas, in aquea ſubſtantia terreſtris & ſiccæ materiæ actionem perpeſſa conſiſtens, ſua conſtrictione (frigidi namque eſt conſtringere) omnem ſuperabundantem humorem adeo exprimens, vt etiam impendiò induret, adeóque tantum eius relinquat, quantum ad decentem partium connexionem ſit neceſſarium, vt & hinc immutandæ formæ materia diſponatur excolaturque.. Qua de re non diffitentur philoſophi illi, quòd quamuis lapilli hi à frigido coaluerint, à calido tamen, citra alterius humoris appulſum, liquari contumaciter recuſant: quod videlicet tanta in illis humidi ſiccíque naturalis commixtio, germanitas & neceſſitudo vt ſuo omni ex parte cõtrario affici renuant: nec non niſi familiaris qualitatis illo affecti, ad externæ qualitatis actionem conniueant. Quamquam non deeſſe compertum habeamus qui duo tantùm elementa recipiant, ac frigidum vt à natura, ita ab omni actione ſecludant, qui debile calidum Gemmarum cauſam conſtituunt, de quibus aliâ s:

Inſtrumẽtalis Gẽmarum cauſa.

Quid sint, & vnde vim sortiantur, Gemmarum proprietates occultæ.

CAPVT II.

AVtor est Galenus in simplicium pharmacorum libro, quod Gemmæ vires habeant partim secundùm substantiæ totius proprietatem, partim secundùm qualitates effectrices, hoc est manifestas: quas cum potentiis hic emanantibus ea medicinæ pars, quam Græci, φαρμακευτικὴν, Latini medicatiuam appellant, in primis contemplatur: cuius considerationem præsens institutum non amplectitur. Porrò substantiæ totius proprietatem philosophi vocant occultam, quod substantia virium, quibus stupenda illa munia absoluuntur, humanæ rationis fugiat captum: vt ne summis quidem viris illarum aliquam penitus assequi contigerit aliter quàm multo vsu. Nimirum quod omnis proprietatis vera ex methodo cognitio colligenda sit, ab eius causis proximis euidentibúsque, quæ bifariam discriminatur: vel enim ex mixtionis modo, vel ab ipsius formæ specificæ ratione. Porrò commixtionis modus miscibilium, mixtura & conglutinatione perficitur, quæ exactè peruestigari humana diligentia nequeat, vel eo maximè nomine quod infinita sit illorum commiscendorum proportio. Eius verò quæ speciem adfert formæ rationem, vel ideo imperscrutabilem intelligere est, quòd ipsam prodire autumant, partim quidem (vt præstruximus) ex potentia materiæ, formarum rudimentis seu seminiis à primæua constitutione perfusæ. Partim autẽ (vt magnæ philosophorũ illustrium turbæ placet) ab ideis in mẽte diuina cõsistentibus (quas diuus Augustinus primordiales vocat) id est, ab ipso Deo, hinc ab anima mundi (si Platonicis cõsentimus) & aliis inferioris ordinis cælicis corporibus, in elementa primum influẽtibus: deinde & per ea media ad formam iampridem insеminatam & ceu inchoatam (tamquam scilicet mentis alicuius & voluntatis diuinæ ministris) disponentibus: cuius præparationis absolutam considerationem, humana etiam quatumuis diligens aut sublimis sagacitas non assequatur. Cùm itaque reconditarum illarum facultatum causæ humano sensu nequeant prehendi, nemini dubium esse suspicor, quin omnibus peruium, quod nulla illarum proprietatum rationabili hoc est, per rationem humanam deducto inuentoque experimento, sed casuali duntaxat

Cui virtus occulta dicatur.

Duæ proprietatis caussæ.

taxat euentu comperta exploratáque dici possit: vel omnino aliquo reuelationis modo, vti per somnia nonnunquam legimus contigisse. Quo modo scitum est syluestris rosæ radicem aduersus canis rabidi morsum, aquæ pauorem omnísque potus metum & graue fastidium adferentem, præstare, matre scilicet, cuius filius in Lacetania Hispaniæ finitima belligerans, morsus periclitabatur, per somnũ (visa in fruteto illius radice sibi suauiter applaudente) præmonita: quam & deinde qua potuit diligentia filio misit, ex lacte potandam, filium obsecrans vt religioni parens matri obsecundaret biberetque. Quo vnico simplicíque remedio, miles ille præter omnem expectationem seruatus, occasionem præbuit cognoscendæ eius radicis occultæ contra illum affectum facultatis. Est igitur mixti latens occultáve proprietas, facultas quædam per ea, vnde ipsum essentialiter consistit, insita: perque priuatas operationes, multo vsu periculóve solo, vel aliqua reuelatione, citra rationem cognita. Quòd demum mixtionis ac conglutinationis meminimus, illud obiter lucidioris doctrinæ gratia his quoque connectere libet (forsitan enim tantæ diuersitatis occasionẽ sciscíteris ac libenter audias) quòd tam discrepãtis mixturæ & coaptationis caussam philosophi sunt arbitrati esse quandam cœlestem subiectæ materiæ partes, varias licet pro sua virtute permiscentem: adeóque vel vario huius permixtionis tenore, eam materiam ad nouam formam decenter apparentem, in quam tandem ad amussim dispositam & excultam mirificæ illæ trãsfunduntur virtutes, formas cõsequentes specificas. Porrò hac dicendi consequutione eò tandem deuenimus, vnde earum quæ in Gemmis sunt proprietatum facultatumque reconditarum causæ, quas antè præstruximus, nobis sese vltrò ac præter expectationem diligentiùs perscrutandæ, ac in conspectu reuocandæ, insinuent. Celebris est itaque philosophorum sententia, quòd omnis causarum turba ab vna eademque principe pendet, ducitur atque conseruatur, ad quam & propter quam, ceu ad communem omnium finem, caussæ omnes sua munia tanquam communi quodam & insito consensu dirigunt: deinde & omnia fieri desuper à summo bono, hoc est, Deo ipso: eademque & optima & ordinatissima. Proinde non irent inficias, Gemmas & earum virtutes à Domino Deo esse, eumque etiam solum cunctorum caussam dici posse veram, alias autem caussas impropriè & ceu per analogiam nominari non diffiterentur. Veruntamen quamquam philosophis illis cognitum id & optimè perspectum esset, nihilo tamen magis cõquieuit mira infatigabilísque illorum auiditas

Quid mixti recondita proprietas.

Omnium causarum vnica princeps.

ditas discendi, & in suis operibus creatorem admirandi contemplandique desiderium. Quinimò insito quodam cœlesti ardore vigoreque ad propinquiores rerum caussas seu videlicet primæ illi ac veræ vtcunque instrumentarias animorum suorum penè diuinam atque perspicacissimam sublimitatem intenderunt. Hinc itaque, cum bono, mentem, hoc est, primam sapientiam, quam & boni verbum illorum quidam nominant, & cum mente, intellectum, totum vtrumque mundum (intelligibilem dico & sensibilem) statuere sunt opinati. Quum verò bonum ipsum, mentem & intellectum vnum quid esse, ac vnica simplicissimaque substantia persistere adstruunt, vnicum esse rerum omnium & singularum principium profitentur, semper omnibus adstans, cuncta fouens, viuificans, excitans, complens & roborans, de quo sacer ille Orpheus ita cecinit:

Cuncta fouens atque ipse ferens super omnia sese.

Hinc & diuinus ipse Plato diuino Sole collustratus ita in Sophista ait: *Animalia cuncta mortalia plantasque & quæcunque terra ex seminibus radicibusve nascuntur, & quæcunque inanimata in terra consistunt, siue liquefieri possint, siue non, nunquid ab alio quodã opifice fabricata quàm à Deo facta esse, cum prius non fuissent, dicimus? An multorum doctrinam sermonesque sectabimur dicentium ista, natura ipsa, gigni à caussa quadam fortuita sine mẽte hæc agente: vel cum ratione potius scientiaque diuina, quæ ab ipso Deo sit orta?* Nos enimuerò Christiana fide ac veritate edocti, primum hoc rerum omnium principium, singulari substantia, & tribus personis, conformi, simplicissimaque voluntate, vnitate, maiestate, æqualitate, ac omnipotentia comprehendimus & veneramur, Patremque vocamus, quem illi bonum simpliciter, Filium & verbum patris nos, mentem, primamque sapientiam, illi. Spiritum quoque sanctum nos appellamus, quem illorum iuniores boni intellectum & amorem nuncupant, vel animam cuncta viuificantem & animantem alij. De quo Plotinus libro de intellectu cap. 2. ita infit: *Quisnam est potissimum qui tradit animi sapientiam? hic profectò necessario est intellectus* (inquam) *qui non alias quidem intellectus sit, alias verò expers intelligentiæ: sed verus potius intellectus, qui hanc ob causam seipso sit pulcher. Sed nunquid hoc velut primo, nobis est quiescendum, an potiùs super mentem quoque progrediendum? nempe mens ipsa nobis in altum progredientibus prior occurrit quàm principium omniũ primum, quasi in ipsius boni vestibulo constituta, omnia in seipso nuncians & significans, velut quædam ipsius boni figura.* Deinde & eiusdem libri cap. 3. *Eadem quoque* (inquit) *transferens ad vniuer-*

Egregia de Deo Plotini sententia.

vniuersum, in ea similiter perueniet ad intellectum, cognoscens eum effectorem reuerà totiusque artificem. Hactenus Plotinus. Porrò in intellectu mundum quendam intelligilem haberi voluerunt, hoc est omnium rerum, idearum plenitudinem, sed & in mente omnium iuxta & singularum creandarum, gignendarum ac producendarum, id est, futurarum rerum ideas, æterna simplici congeneaque substantia, solis relatiuis rationibus ab inuicem dispescitas, persistere, intellexerunt. Easdemque ideas principes esse rerum omnium caussas arbitrati sunt, ab eisque ceu quosdam actus pendere & esse animas omnes intellectuales, intelligentias, corpora, cœlestia, & quicquid in inferiori hoc mundo est vspiam. Proinde proximam creati mundi caussam, item & cunctarum proprietatum, menti & intellectui, hoc est verbo Dei & Spiritui sancto detulerunt: quamquam ne ipsum quidem bonum ab hac creatione separarint, vt ex locis iamiam citatis & aliis non raris philosophorum authoritatibus patere liquidò potest: quemadmodum sacras etiam literas legere est Deo Patri per verbum & in Spiritu sancto, tanquam vni principio mundi creationem tribuere, *Qui fecisti* (inquit Sapientia) *omnia verbo tuo*: & Psaltes, *Verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Verùm enimuero omnibus exploratum velim, Ideas illas in mente diuina nihil esse ab ipsa Dei substantia & præscientia, id est, omnium præcognitione & voluntate æterna discretum. Quem, inquam, Deum certum est non tantùm singulorum generum, verùm etiam specierum ac indiuiduorum omnium exactissimá propriissimamque & constituere & ab æterno præscire substantiam, compositionem, formam ac vires tum proprias tum communes, & si quid prætere a illis insit. Vt & hinc accipias diuinas illas Ideas cuiusuis speciei ac indiuidui principes esse caussas: non modò quod sint, verùm etiam cuiusque earum potestatis tam communis quàm propriæ. Cui & id mihi pulchrè arridere videtur quod plerisque philosophis placere inuenio: nempe quòd virtutibus certis, id est, certam stabilemque rationem habentibus, non fortuitis, sed efficacibus, potentibus, indeficientibus nihil frustra in vanúmque ex sese mouentibus, moueantur vires in rerum omnium natura consistentes, sed de his in alio nostro opere fusiùs ac synceriùs diis fauentibus differemus. Porrò à mente ipsa & intellectu illorum plurimi volunt effusam creatámve animam vnam intellectualem, vniuerso orbi communem, quam idcirco mundi animam vocant. Eandémque sub mente illa mundi regina rectricéve, toti mundo præesse, atque per eum totum diffundi: vt scilicet tanquam primæ illæ caussæ ministrans,

Ideæ quid sint.

Diuinæ Ideæ, id est, Deus ipse omnium rerũ caussa princeps.

De anima mundi secundum philosophos plerosque.

niſtrans, cuncta per eam & ſub eius imperio moueret, cogeret, foueret, moderaret, efficeret, primariæ illius cauſæ, Dei videlicet, ipſius præcepto parens obſecũdánſque. Quapropter & in animam illam mentem impreſſiſſe ſenſerunt rerum omnium primarias principeſque rationes ſeminales tantùm ab Ideis diuinis nobilitate diſſitas, quantum ignobiliori ſubiecto ad obſequium infuſæ hærent. Quas forſitan intellexerit quiſpiam rationem eſſe omnium producendarum rerum, ac mediorum, quibus Deus ipſe eas producere ac proferre voluerit conſtitueritque cum facultate qua media illa promouere ipſa poſſit anima: ſi tamen ſimilis quædam anima pro alioqui Chriſtiano admitti debeat. Verùm Philoſophorũ quorundam placita narramus, non approbamus. Illam præterea animam ſentiunt per omnia in omnibus diffundi, & omnia menti obedientem, eique miniſtrantem promouere ac vegetare, vt & hinc non abs re dici poſſit inſtrumentum primum eorum quæ Deus ordinato communíque euentu, hoc eſt, ſecundùm naturam efficit: qua de re hanc animam à mente & intellectu primam vitam nuncuparunt. Cui quoque mentem, ſubſtantiam, ac rationem; intellectum verò vt eſſet intellectualis, impertiuiſſe in litteris fecerunt. Eam denique per omnia flatum ſpirare vitalem ſpiritalemque prodiderunt, dum ſuo ſcilicet ſpiritu per omnia penetrans omnia videt, tangit ſentitque, & id quidem modo quodam ſuo, noſtris ſenſibus longè impari, incognito & multis nominibus diſcriminato. quo denique vnico flatu ſpiritúque actu lucido, vi calido & omnis generationis fomite ceu ſcilicet interioris vitæ quadam propagine, atque veriùs tanquã diuinæ virtutis vehiculo ſemper vbique pullulare animam illam vniuerſalem mundi exiſtimarunt: cum & forſitan intellexerunt ſub Deo ipſo, principium eſſe intrinſecum, quo formarum in materia rationes ſeminales ad ſui ſcaturiginem promotionemque moueantur ac emergant. Sed hæc miſſa fiãt. Diſcaueo namque longiùs me fortaſſis euagatum vela ventis præmaturè cõcedere. Iam itaque quæ diximus paucis perſtringentes addamus, Deum Opt. * Max. * Omnipotentem, ſummum denique bonum, ac liberaliſſima ſua bonitate, rebus cunctis pro ſola ſua voluntate, harmoniam, concentum ordinemque, & à ſe & ad ſeſe præſtituiſſe: quem ſtabilem ac inconcuſſum eatenus eſſe vult, quatenus aliter non diſponere decreuit. Harmonico præterea illo conſenſu, ſibi omnium creatori miniſtrare voluit: primum quidem (quòd ad hunc materialem inferioremque mundum ſpectat,) ſecundùm philoſophos illos, ipſam mundi animam ac eius ſpiritum: deinde cœlum

Spiritus mundi philoſophis.

Cuncta & à Deo & ad Deum ex ordine conſtituta ſunt.

* Sapientiſſimum.

* Clemẽtia plurima.

lum ipſum extenſum orbibus, figuris,aſtris maximis,planetis, ſtellis & luminibus conſiſtens. Illam itaque animam, hoc quoque cœlum, principij cauſſæque ſub cœlo formatarum generatarumque rerum & transfuſarum proprietatum rationem quandam iniiſſe ideo philoſophi illi putarunt, quòd ad mundi diſpenſationem, tametſi non ex neceſſitate, vberrima tamen Dei bonitate, quadantenus admittuntur. Quod & Auicenna ipſe in ſuis Metaphyſicis ſenſiſſe videtur: *Quacumque ſtellarum & orbium. Ab iis enim ipſa etiam elementa, nonnunquam & artes quadam, ſimiliter & res artificioſa accidentalis ſaltem vel externa cauſſa quandam ſibi denominationem vendicant.* Placet itaque philoſophis illis formam & ex ea vim occultam omnis mixtis eſſe, primum quidem ab Ideis illis diuinis, id eſt, à Deo ipſo omnium creatore & plaſmatore, miniſtrantibus ei anima mundi (ſi Platonicis conſentimus adferimuſve,) deinde & ipſis orbibus cœliciſque corporibus, planetis, ſyderibus, figuris, luminibus, & ſi quid præterea cœlo extenſo ſimilis rationis inſit: Poſt hæc & elementorum temperaturis cœlicis influxibus affectis, cauſſis inquã præparantibus, & materiam ad nouam formam coaptantibus. Habent itaque (iuxta philoſophorum illorum ſenſum) virtutes illæ reconditæ ſuam originẽ ab expreſſis ſpecificis determinatiſque formis, à cœlo tamen materiali per vires præparatorias, in archetypo per Ideas ac formas exemplares. quæ omnes cauſſæ ad cuiuſuis rei generationem abſolutam (quod ad communem ordinatamque Dei conſtitutionem pertinet) conuenire illis videntur. Vnde tandem id eſſe verum commonſtretur, quòd iamiam dicebamus, quod Deus ſcilicet rebus omnibus pro libera ſua voluntate, altiſſima ac præſtabiliſſima bonitate, harmoniam, concentum & ordinem à ſe & ad ſeſe quandam inſtituit, indeque rerum omnium cum prima cauſſa, Deo ipſo, ſympathia, connexio, correſpondentia conſenſuſve. Diuinum de ſingulis decretum natura ſequens, non inepte ſtatuatur: hoc eſt, vt omnes vires creaturis rebuſque artificioſis inſitas, à Deo ipſo (qui omnium eſt actus primus, & actionis omnis principium creaturis impermiſcibile) miniſtrantibus eis iam dictis cauſſis, quæ ideo ſecundæ vocantur, pendere ac eſſe intelligas. Quo tamen pro libera & omnipotenti ſua voluntate (omiſſis quãdoque iis quorum meminimus mediis ac miniſtris) immediatè ex ſeipſo ea facit, quę vult, quibus quoque miraculis nomen eſt. Cæterùm ex his luce meridiana clariùs parere mihi perſuaſi, diuerſos in rebus effectus pendere non ſolùm à materiæ varia alteratione ſeu præparatione,

Proprietatum occultarum cauſæ vnde ſint.

Effectuum varietas eſt partim ex materię præparatione, partim à cœlo.

tione est mouens aliquod non mobile, similiter & alterans sit quoddam non alterabile, iisdem dico qualitatibus. Neque enim quòd varios afflant influxus, est (vt plerique putarunt) quod qualitatis diuersæ participes sint, sed quòd illa viribus à creatore donata sint multiugis. Cum nãque instituta sint incorruptibilia illa cœlestia vt vigerent, regant & sub creatore tueantur, adserantque infima hæc multimodæ transmutationi obnoxia, æquum fuit vt multiformes eis impartirentur virtutes, quibus scilicet iuuent extimulentque subiectæ naturæ vim: non profectò vt sibi simile quicquam producant, sed vt Deo pareat atque subministrent. Quod reuera præstare cœlica corpora Philosophi putarunt cùm vi luminis, tùm virtutibus propriis speciem totam consequentibus, per radios lumenque in inferiora hæc demissis Dum scilicet cœlicorum corporum radi ad terram (quæ seu punctum ac centrum ad cœli ambitum & capacitatem existimatur) transmissi assumpta etiamnum forsitan quadam tenuiori & sibi cõsentanea elementorum, per quæ penetrant, substantia, arctantur: proindéque densiores effecti & potentiores, materiam ritè & ad portionem æquant coaptantque, & præinfusas in eam seminales rationes ad actũ inuitant, donec ad formam tandem materia illa ad amussim, hoc est, pro diuinæ ideæ ratione disponatur, vt & hinc non paucis sensualibus philosophis (vti præscripsimus) visum sit atque receptum cœlum illud extensum cunctorũ quæ hoc in inferiori mundo generantur, causam esse effectricem: quod tam rationi profectò alienum est, quàm si instrumentum, non autem artificis intelligentiam, operis alicuius formã artificialem efficere putarent. Quamobrem vt cœlica illa corpora ministratoriæ, vel si manis instrumentariæ caussæ speciem quandam à Deo iniisse eorum quæ stata naturæ consuetudine producuntur, primoribus illis & ferè diuinis Philosophis iudicentur, nunquam tamen veræ, hoc est, creatricis aut plasmatricis causæ rationem illis concesserint.

Cæterùm pro Christiana nostra veráque philosophia hoc loci non pigebit subnectere verba diui illius Augustini, summi profectò & diuini philosophi & Doctoris nomen meriti, quibus Deum formarum omnium specificarum & proprietatum singularum autorem esse & causam veram principemque propalam testatur. *Inuisibiliũ* (inquit) *seminum creator, ipse creator est omniũ rerum, quoniã quæcunque nascendo ad oculos nostros exeunt ex occultis seminibus accipiunt progrediẽdi primordia, & incremẽta debitæ magnitudinis, distinctionemque formarũ ab originalibus tãquã regulis sumũt.* Et mox subdit: *itaque Apostolus Paulus discernens*

nens interitus Deum creantem atque formantẽ, ab operibus creaturæ quæ admouẽtur extrinsecus, & de agricultura similitudinẽ assumens ait : Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementũ dedit. Hactenus Augustinus. Atqui pro huius capitis suprema manu subnectendũ duximus, quòd proprietatis effectus bifariã discriminatur: aut namque vtilis est, aut nocuus. Vtilis cẽsetur quo homini quidpiam inuitatur adferúue emolumenti, vt (verbi gratia) eius functiones aut vires conseruet, vegetet, roboret, reparet, absoluat, & ab internecione vindicet. Vel etiam ad meliorem facilioremque vitam quicquam adferat vtilitatis. Nocuus autem huic ex diametro contrariis iudicatur. Deinde vtilis inutilisve dicitur proprietas vel toti corpori, vel priuatim cuidam parti. Toti siquidem corpori venenato, singulis item sigillatim eius particulis, theriaca ex vsu est, speciatim verò Hyacinthus, Granatus, Margaritæ, Aurum, cor sedesque virtutum. Corallium autẽ & Achates stomachum & ventrem solantur, & à noxiis caussis asserunt. Simili modo Napelli vis deleteria toti iuxta ac singulis quibusque partibus inimica cognoscitur. Cæterùm proprietatum quæ ab aduersis defendunt, quædam hoc moliuntur noxium, ad se primum quidem conuellendo, deinde immutando. Qua ratione Amethystus vmbilico admotus vini vaporem cum primis allicit, & Scammonium bilem reuellit. Alia verò quod flagitiosum est deturbant, ac tandem propellunt, veluti iam dictæ theriacæ cum aliis medicamentis aduersus venena valentissimis contingit quod & Smaragdo, lapidi Cyaneo & aliis nonnullis familiare esse perpetuo euentu conspicitur. Alia denique præsentẽ esse vel imminere causam aduersam certo indicio commonstrant, vti Electro atque Adamanti coram toxico madere contingit & Torcois vel findi vel omninò ruinam aut maculam quandã efferre dicitur appetente periculo. Eorum rursus quæ viribus occultis nituntur, quædam ad actionẽ corporis extimulatione egent, quemadmodum pleraque pharmaca in actum (vt physicis vulgatum sermonem vsurpemus) reduci necessum est priusquam ad opus proprium emergant. Alia verò citra omnem à corpore immutationem propria munia exercent, quibus exercendis sola debita applicatione opus est, quòd scilicet vires suas actu, vel habitu saltem solam accidentalem potentiam constituente nacta sunt: ideóque sola egent conuenienti ad obiectum admotione. Vtque impediens nullum adsit. Qua de causa Corallium etiamsi stomacho diutiùs adhæreat, nihil à corpore detrimenti admittit: pariter hæc Sapphirus anthracem sanando vires vel tantillo perdit, quanquàm & id ei quidam falsò adscribant.

Proprietatis vtilis effectus.

De ratione & cauſſis virium in Gemmis.

CAPVT III.

COgnationem certè non obſcuram ea quæ huic capiti inſerenda ſunt, cum iis quæ nouiſſimè diſſeruimus, habere videntur. vtriuſque enim capitis idem ferè obiectum, eadem penè ratio, idem propemodum argumentum, vt & hic quoque bonã eorum quæ præſtruximus partem abiectam intelligi velim: quam & adiecissem profectò niſi proxilitatis nimiæ καὶ ταυτολογίας, id eſt, repetitionis accerſi metus fuiſſet Inſtitutum itaque adgreſſi dicimus præclaras multum in Gemmis excellere virtutes. Ideóque & in magna illas antiquitus fuiſſe maieſtate tam conſpicuum eſt, vt eum nihilo conſultius facturum exiſtimẽ, qui illarum dignitatem multis encomiis commẽdare niteretur, quàm qui Solis lumẽ leuiculo quopiã fulgore clarius efficere, aut luxuriãtibus aliquot (longè tamẽ imparibus) pictorum more coloribus illud aſſequi conetur. Sed enim tantarum virtutum tamque verè ſtupendorũ muniorum cauſas perſequi non omnibus ex æquo facilè fuerit. Qua de re, paucis libet de illarũ potentiarum ratione quædam recenſere, non floccipendenda fuerunt enim qui Gẽmas viuere, & à ſua anima ſpeciales adeóque ferè diuinas functiones exercere crediderunt, quorum iudicium receptũ hactenus non eſt. Aliter Alexander ille Græcus ſenſit, namque quod illarum proprietates elementis vnde conſtituuntur referuntur acceptæ, nimirum quòd hæ in mixto alia edant opera quàm extra ipſum, in quo qualitatem elementalem, id eſt, innatum temperamentum, tanquam inſtrumentũ ad opus moueri ratus eſt. Cuius ſententia; etiam ſi pleriſque placeat, multis tamen non mediocribus philoſophis vel ideò abſurditatis expoſtulatur, quòd inſtrumentariæ tantùm cauſæ recordatus, effectricem, quæ princeps eſt, prætermiſiſſe videri poteſt. quã perueſtigare præſentis eſt negotij. Hermes autem ille Triſmegiſtus Cœlum Gemmis occultas proprietates trãſfundere perhibet, è quo gignendorum ſeu producendorum omnium facultates tam ſingulares, quam vulgares in hæc inferiora tranſmitti non dubitaui aſſeuerare, duplici (vt inquit) modo. Aut videlicet nobiliter & ex amuſſi, quoties materia in quam cœlum vim ſuam exercet, eius orbis ac luminis quandam ſpeciem ſeu cognationem refert, ad quam ſcilicet quo propiùs acceſſerit gignendus lapillus, in hunc feliciùs ac abundãtiùs propter

Alexandri Græci opinio.

Hermetis de Gemmarum viribus ſenſus.

pter materiæ symmetriam, connexionem, atque consensum, cœlum fuisse operatum intelligatur. Sed & ideo multa admiratione dignas Gemmis esse proprietates inditas asserit, quòd lumine & perspicuitate cœlo quadantenus patentiores demonstratæ, eius actionem perfectiùs admiserunt conceperuntque. Vnde scilicet tandem hominis spiritus effecti specificis pateant Gẽmatum proprietatibus, qua ratione Topazium, Carbũculũ, Adamantem, occultis gratiarum propretatibus præditas esse cõfirmant viri non pauci nec incelebres, vt non deuoratis tantũ, sed & etiã gestatis suas exercere liceat cœlicas potentias, primum quidem in hominis spiritus, demũ in humores & solidiores eius partes, quibus à peste ac venenis defendatur. Sed enim à cælo hoc ipsum, quicquid recondita vi possunt, Gemmas accepisse, vel hoc argumento confirmant, quòd magnos parua mole mirificosque promant effectus. Nulli namque elemento concessum volunt paruo corpore plurimùm subitò præstare, vti nec ignẽ pusillam magnam vnico impetu lignorum cõgeriem vrere, vel aquæ pauxillum terræ plurimum perfundere. Quæ verò cælica vi nituntur, ex haud multa materia (seu scilicet vim eam in non magnoperè reluctantia obiecta, facili opera, diffundant) admiratione etiamnum dignas suas fuuctiones absoluunt. Nimirùm quòd cõtrariis aduersantibúsve causis nõ agunt & à validissima cælesti potentia in actionem extimulãtur. Quo modo (vt physiologis quibusdã non vulgaribus placet) Corallium, Carchedonius, Chrysolithusque Gemmæ, ab Ioue præsertim ac Venere id sunt adeptæ virtutis quo ab atræ bilis melancholiæve symptomatis vel ferentem adserere valeant. Deinde & Mercurio Achaten sacram perhibent, ideóque & facundiam inuitare, & homini contra venena amuletum esse testantur. Aduersus quæ etiam è Creta collectam dictamnum à Phœbo (qui Pythonem transfixisse fingitur) id est, à Sole omnis vitæ & propaginis fomite mutuatam esse profitentur facultatem. Sed & herba Pentaphyllon cælica vi palam prædita creditur non venenatis modo auxiliari potens, sed vnico folio diariam febrem si bis in dies singulos sumatur: ternis, tertio quoqué recurrentem: quatuor autem foliis quartanam febrem pellere atque conficere posse laudata. Nec iniuria profectò, cũ nempe febres hæ variis pugnent tum naturis tum intemperantiis, haud facile fuerit (si me non omnia fallant) explicare quã ob causam naturalem, vnico simplicissimóque hoc remedio, Pentaphyllo scilicet, tã dissimilis rationis affectus abigi queãt, si non virtutem hanc cælum ipsum illi impendisse causeris. Quid præterea Phœbo sacræ Pæoniæ, à comitiali morbo vel

Remedia in febrim.

portantem vindicare posse præter cœlum, concesserit naturalis sensualisque philosophus? Neque enim pauca reperias medicamenta quæ similis caliditatis, siccitatis ac modicæ adstrictionis conformes promant qualitates, quarum ratione tametsi germanas edant operationes manifestas, aduersus tamen illum affectũ tam præstabilia esse minimè experiaris. Sed hæc quorsum? nempe vt mirum non sit, quòd philosophi illi arbitrati sint, cœlum Gemmis occultas profundere potentias: cùm præsertim similes potestates in obscurioris substantiæ herbas palam sit illud insinuare creditum. Quid præterea? Nonne à veteribus obseruatum est quarundam arborum, Oleæ inquam, Populi albæ, & Salicis folia solstitiali tempore conuerti: fieri etiam vt ipso brumali die frondes quædam reuirescant? Vt & hæc Marcus Varro stupenda discrimina nominarit, quibus videlicet anni tempus discernatur, & ex foliorum versura solstitium, ex recens autem erumpente quarundam herbarum virore brumalis dies internoscatur. Quæ ne iustè quis miretur, non pigebit & hîc quoque contexere quæ M. Cicero ex Stoicorum placitis refert. *Probatum est* (inquit) *à Stoicis in ipsa bruma musculorum iecuscula augeri, pulegium ar dum florere brumali die, item inflatas rumpi vesiculas, & semina malorũ quæ in iis mediis inclusa sunt, in contrarias partes se vertere. Ostreis & cõchiliis contingere vt cum Luna pariter crescãt & decrescant.* Vnde manifestum esse puto (vti etiam præstruximus) quod & philosophis diligenter probatum receptumque inuenio, quòd rebus supernis vis quædam insita est vehemens, quæ maxima ex parte cum inferioribus conuenit: indéque sympathia quædam & ceu consensus emergit, quo animantium motus tacitíque concentus cœlicis corporibus (in rebus quæ stata natura fiunt) concordare videntur. Quo nomine hæc quoque inferiora cœlicis suis numinibus adscripta reperio, Apollini namque Aries, Leo, Gallus, Crocodilus, Cantharus, à Chæremone Porphyrióque tribuuntur. Ex arboribus verò Palma, Lotus, Laurus Soli feruntur acceptæ. Nimirum quòd coram intuearis. Loti folia prius quàm Sol emergat contrahi, & eo exorto sensim explicari. Mitto quæ de Heliotropio, & aliis non raris herbis, vt literis proditum est, ita re ipsa quiuis non negligens explorator proprio obuttu cernere potest.

Cõclusio.

Lotus hæc herba Nili est, non arbor.

Porrò de lapidibus multa, nec tamen dissimilia à Philosophis Ægyptiis ac Magis perhibentur, qui quosdam lapillos syderum imagines planè repræsentare adstruunt, quos & ideò ab iis virtutes in sese concepisse crediderunt, & experimento comprobasse testati sunt. Quid namque philosopho naturali mirũ existimare

ſtimare ſimilitudinem Gemmarumque cum cœlo cognationem maiorem, efficere vt eius viribus obnoxiùs pateant, atque hinc valentiores emergant, cum maximè ſimilitudo & extimulata tandem germanitas materiei aptam præparationem, & cœlo obnoxium conſenſum non obſcurè ſubindicet. A cunctis ſiquidem phyſiologis receptum eſt quod agentium actus fiunt in patiente diſpoſito (libet enim eorum vulgatam multum ſententiam ad verbum referre) quodque ſingulæ ſimilitudines ſeſe natiuo quodam affectu appetunt. Verùm ne hæc quidem abſurda iudicauerit, qui monimentorum magicorũ aſtrologicorumque non inuitus meminerit, hi quippe in rebus ſimilitudinem non mediocre ad effectus naturales habere robur certa veluti hypotheſi ſtatuere. Sed vt magica omittamus, quibus vel ſolo nomine multi terretur, aſtrologicum aliquod adferemus exemplum. Inter omnes aſtrorum peritiores conuenit (quibus etiam Medicorum non vulgarium bona pars facto periculo ſubſcribit) Leonis imaginem aduerſus calculum amuletum eſſe: ſi tamen ſtato tempore, hoc eſt, Sole Leonis primum gradum occupante in auro ſculpta, à collo portetur. Cuius rationem nemo, crediderim, aliam facilè attulerit ſaltem naturalem, quàm conſenſum appetitumque quendam rerum cœleſtium cum congenea figuratione, in conuenienti materia ab iſta ſaltem harmonia mutuatum procuratũque. Propter quẽ virtus illa cœli, quæ conſtituto illius configurationis tempore pollebat, à iam dicta parilitate, & materiæ, id eſt, auri, ad menſuram præparatione, in aurum iam dicta imagine figuratũ allicitur, transfunditur, commeat: quæ proximum, geſtantis ſcilicet, corpus ſua vi afficit, qua à calculo ipſum tueantur. Veruntamen nolim intelligas, philoſophos illos, vel etiã me ſentire virtutem hãc eſſe imagini, ſed auro tali effigie figurato & efformato transfuſam, vt ſcilicet ſubaudias illos exiſtimare quòd præparatio, qua per ſculpturam dictæ imagini fabricandæ neceſſariam, aurum cœlicis radiis & influxibus concipiendis abundè diſponitur, efficit vt materia hæc patentior reddatur cœlicis afflatibus admittendis, & (vt ait M. Vitruuius lib. 1. de Architect. cap. 6.) de latentibus cæli rationibus, artificioſis rerũ inuentionibus, diuinitatis exprimere veritatem rerum peritus vix poſſe credatur, de quibus fuſius ſupra diſſeruimus. Sed enim ne philoſophorum illorum placita abſurdiora putes, quàm vt humanam apparentemque ſaltem aliquam non habeant rationem. Maximè autem quo feliciora, ſublimioraque ingenia oblectemus (non vero quod ita eſſe ſtatuamus) annotanda inprimis & hic nobis videtur Platonis illius celeberri-

Mundum esse animal vnũ sensit Plato.

mi, & multorum non mediocrium philosophorum celebrata vulgataque sententia, quòd scilicet mundus est animal vnum, vna quadam anima intellectuali (ea est de qua paulò antè disceptauimus) sub mente principe omnium creatrice vita donatum, quæ (menti obsecundans) congeneo suo spiritu per omnia diffuso vniuersum orbem alit, fouet, moderatur. Cui & id Maronis egregij illius non minus philosophi quàm poetæ subscribit:

——— Omnia
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus,
Mens agitat molem.

Vna in omnibus vita omnia inuicẽ cõspirare & compassione quadam communicare.

Quibus non obscure ostendit naturã hanc transmutationi obnoxiam à natura stabili ordinatriceque regi: singula etiam artus & particulas esse quasdam mundani illius ac magni animalis, eademque saltem communi vita viuere, adde & communi quodam spiritu in propria munia extimulari. Ideoque illorum est consilium, vnam in omnibus vitam sub mente hac vigere, quæ cuncti eius vi & imperio peragat. Ita tamen vt ad suas functiones obeundas tum cœlicis tum nonnunquam etiã rudioribus instrumentis vtatur. Quapropter & in hac communi omnium vita sentiunt singulas formas cùm inuicem, tum per animam illam vniuersalem ad omnium vltimum finem, hoc est supremum ipsum bonum, tandem conspirare, vt & quæcunque fiant, mundi partes sint vel ad eas spectent, vt & ad totũ. Quod & ipse Pythagoras suis numeris demonstrare contendebat dum vnitatem omnem numerum cõstituere, dualem primum atque ex vnitate & binario ternarium, (id est Trinitatem quandam) comprehendi, deinde & in simplicem vnitatem alium omnem numerum resolui, multa ingenij dexteritate differebat. Verùm vnde digressus est noster tandem redeat sermo. Senserunt item & philosophi illi, quòd citra substantialem proximamque caussam non possit in hoc inferiori mundo naturaliter produci substantia, nec sine viuente caussa viuens quippiam generari, deinde & duce quodam communi diuersa quoque conciliari. Proinde & per substantialem illum mundanæ animæ vbique præsentem spiritum, omnia consensum, cuius nunc commeminimus, participare volunt. Adde, quod & inter philosophos conuenit, quòd lumen intelligentiæ est actus intelligentias quæ & superiora lumine & spiritu non modò communi, sed & proprio agere. Quid igitur illis arduum fuit opinari spiritum illum vniuersalem, cœli vim materiæ ad eam ritè paratæ admoue-

Pythagoræ de Trinitate per numeros cõpẽdiosa sententia.

re,

re, vnde rationis eius ſeminalis virtus ad opus pridem à creatore inſeminatum exſuſcitetur. Præſtat Chimericam illam animam, Chriſtanis incognitam, philoſophis in hanc perſuaſionem ductis relinquere, & attendere iis quæ ratio diuinis oraculis ſubnixa ſuadet, & quotidiana naturæ conſuetudo commonſtrat. Naturam autem ſic operari videmus, vt cæli lumen non deſit, & rationum ſeminalium elementis, id eſt, in ipſa materia, latentium per id excitetur fœcunditas. Quemadmodum quippe prudens agricola terram ſementémque, ſic ſua arte ac diligentia præparat quò ſpeciem rei cuius in ſemine rudimentum aliquod à natura deliteſcere ſcit, cœlum omnibus numeris felicius abſoluat: ita & ſolertiſſimam prouidiſſimámque naturam, vel hominem artificioſum aurum lapillumve ſic aptare poſſe putant, vt quæ in iis per creationem cœpta eſt virtus, vel inſita, per naturam, vel artem eius quamproximè æmulam, ad perfectionem tandem extimuletur. Proindéque nulli iam mirum ſit, quòd philoſophi illi ſenſerunt, cœlum & artem ſeſe inuicem non raró iuuare cœlicis concipiendis viribus, & materiis decenter apparandis, cœleſtium motiones & ſitus obſeruare docuerint, vel ideo ſaltem, quòd hæc ad materiam pertineāt, aliter vel aliter aptandā. Nempe quòd elemēta pro illorū motu, poſitione, propinquitate aut diſtantia qualitates euariant, quas non pauci rerum naturalium proximas effectricéſque cauſſas exiſtimant, vel ſaltem in hoc ſuperioribus miniſtrare quòd pro eorum mixtura & temperamento formam quamdam edant quæ ad ſpecificam quamplurimum diſponat. Vt & id ſit euidens quod ſuperiore capite prætexuimus, Deum ordinem quemdam conſtituiſſe omnium rerum, & à ſe ad ſe. Quem Deū credi nō abs re poteſt, ſupra ea quæ ab vniuerſali rerum naturalium confluxu quæque ſpecies & quoduis indiuiduum recepit, proprietatē quamdam humano captui, non ratione, ſed ſolo experimento peruiam, ad hominis vſum, liberaliſſima ſua pietate infudiſſe atque impartiuiſſe. Vt & vtilitatem inde homo capeſſeret, & tanti tamque reconditi operis admiratione illectus, ad Dei & Domini ſui omnium creatoris contemplationem amoremque raperetur conuolaretque. Hîc namque ordo vniuerſi, & hæc rerum proprietatumque admiranda varietas, dum ab intellectu diligentiùs auidiuſque introſpicitur, illuminatis tandem mentis oculis, principium ſuum, quod eſt bonum ipſum, id eſt, Deum, refert, incomprehenſam ſublimitatem, ac maieſtatem ſimpliciſſimam, ſapientiſſimam, potentiſſimam, beniguiſſimamque virtutem atque bonitatem eſſe. Sed inſtitutum

Cur proprietates occultæ rebus à Deo *inditæ* ſunt.

tandem absoluamus, forsitan enim longiùs palati discessimus. Itaque tametsi Trismegistus ille non absurdè videri possit sensisse, quòd cœlum lapillis vires abditas impertiatur; proximæ tamen earum caussæ non meminit, quam inter Philosophos conuenit in materia consistere, & inde suas promere functiones. Qua ratione patet, cœlum ipsum materiale, ac extensum non esse principem proximámque, vel si mauis, coniunctam caussam earum, quæ in Gemmis latent potentiarum. Quamobrem cum superiùs ostenderimus, reconditarum virium caussas à nulla fieri complexionali qualitate: sed nec ab aliquo elemento, aut forma elementorum temperiem primariè atque essentialiter consequente, voluit Albertus ille Magnus cum numerosa non mediocris literaturæ ac iudicij virorum turba, quòd species, seu substantialis Gemmarum forma sit delitescentium, quæ ex iis experimur, facultatum caussa effectrix, atque immediata. Quamquam nec illi fortè negarint substantiali illi formæ vim aliquam adiici cœlestem, quæ vel seipsa, nonnunquam autem Gemmarum adiuta temperaturis elemẽtaribus præcipuæ illi causæ suffragetur. His autem non de nihilo subtexendum videtur, quòd quæ gemmæ natura purissimæ nascuntur, & ab omni sorde defecatæ, nullum artis præparationem ambiunt, nisi vt ritè corpori admoueantur & nihil obstet. Quæ verò terra aut crusta obductæ, pretiosum intro condunt thesaurum & gratam pulchritudinem, mangonum officio, abiecta crusta, & virtutibus & illecebris diffundendis idoneæ redduntur. Neque etiam tibi persuasum velim Gemmas æqualiter suis functionibus corpora quæuis etiam humana efficere. Quandoquidem pro corporum cum cœlicis orbibus & afflatibus, vnde vim lapilli mutuati sunt non modicam, maiori vel minori consensu, aut eorum corporum conueniente, vel aduersante temperamento & innata proprietate, efficaciùs, aut segniùs Gemmas operari contingit.

Alberti Magni de proprietatum essentiali causa sensus.

Non in quæuis corpora Gemmas æqualiter operari.

De

DE GEMMIS XIII. QVARVM D. Ioannes in Apocalysi meminit.

LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM.

IACTIS instituti nostri fundamentis, ab ipso secundi huius libri limine prætexendum videtur, quòd D. ille Ioannes Apostolus *Apocalypseos*, id est, Reuelationis libri cap. penult. dum ciuitatis sanctæ Hierusalem de cælo descendentis, ac Dei claritate illustris structuram describeret, tredecim Gemmarum non sine magno sacramento (quod ne in aliena messe metamus, in præsentiarum prætermittimus) commeminit. Quas non pigebit, ex ordine eo loci seruato, hîc quoque recensere. Neque enim video qua meliori ratione Dominus omnium Deus nobis commonstrauerit, diuinas quasdam Gemmis inesse naturas & proprietates, quàm iis ipsis cæli muros, hoc est, eius virtutes, vel (si mauis) Christi Iesu cum duodecim eius Apostolis, Ecclesiæ videlicet capitis & columnarum amplitudinem, maiestatem, cumulatam denique nobilitatem & inuincibilem virtutem per Gemmas designando. Sunt itaque omnes eæ: Iaspis, Sapphirus, Carchedonius, Smaragdus, Sardonyx, Sardius, Chrysolithus, Berillus, Topazius, Chrysoprasus, Hyacinthus, Amethystus: nouissimas verò fecit Margaritas. De singulis autem his hoc libro primum ex ordine disserere consilij est.

De Iaspidis speciebus & viribus.

CAPVT I.

IAspides plura ab auctoribus enumerantur fastigia. Ea tamen quæ apud Indos nata Grammatias, aliis Polygrammos vocata est: quæque virens, Smaragdo quadantenus similis pellucet (vt & hinc sola substantiæ crassitie ab hoc desciscere ferè videri possit) supremam obtinuit maiestatem. Ab hac verò diuersa multum Cypria visitur, colore glauco, substantia pingui, Gallis Iapsis alba dicta. Persica æri similis, Ærizusa nominata, conspicitur. Thermadontiaca autem Iaspis, cærulearum optima est. Cappadox ex purpureo cæruleum refert in materia opaca, ideoque non fulget Phrygia ruboris non-

nihil

nium admisit, Thraica Indicæ æmula, Chalcidica turbulenta ac variæ multum substantiæ, omnium minimè iucunda. Cunctarum vulgò præstantissima est, quæ purpuræ quippiam complectitur. Secundum habet locum quæ roseum quiddam nacta est. Tertiam obtinet dignitatem, quæ Smaragdum: quartam, quæ Autumnale matutinum serenumque cœlum imitatur. Est & quædam Iaspiachates ceu Iaspidem & Achaten quoque complexa, vires vtrarumque perstringere credita. Sunt & aliæ (auctore Vincentio) peregrinæ Iaspidis species ex Thetel enumeratæ. *Nam inuenitur*(ait)*in Iaspide scutam habens in collo, & cuspidem in manu, & sub pedibus serpentem, qui habeat contra omnes inimicòs virtutem. Item & alius in quo sit homo habens fasciculum herba in collo, cuius virtus sit omnes discernendi morbos ac sanguinem restringendi: quem Galenum in digito gestasse referunt. Deiinde & cruce signatũ viridẽ reperire est, ne quis subgmergatur, efficacem.* Hactenus ille. Hîc itaque ferè indigitauimus optimam principemque Iaspidem, virentem illam & Indam, quæ (quod præ cæteris amuletum esse credatur) Polygrammos nuncupata existimatur, quæ tamen celeberrima asseritur, si ex viridi purpureum quiddam complexa, alba præcingatur linea. Vnciis vndecim magnam vidisse Plinius testatur, indeque arte consculptam Neronis thoracatam effigiem. Porrò quod ad vires attinet, omnes pro singulari aduersus pernicissima quæque venena amuleto toto Oriente deferri, idem Plinius in scriptis reliquit. Verumenimuerò eam quæ Grammatias dicitur, alba insignem linea præferunt, quæ si geminata candidam efferat crucem, à nonnullis firmiter prædicatur ferentem adeò contra aquæ iniurias adserere, vt & hunc à submersione vindicare, Gal. medicinæ vsui illas esse confirmat, quòd suo adhæsu stomachum firment, quem ventriculi os esse idem auctor dixit, illiusque rei se periculum fecisse profitetur, totque videlicet ex Iaspide à collo ita suspenso vt stomacho è directo responderet. Affirmatque sibi coram exploratum esse sculpturæ expertes nihilominus prodesse, quàm si dracone radiato figuratæ fuissent: quales Nechepsus rex insculpi instituit, vt idem Gal. refert. Adde quod Iaspis mulieribus menses cohibet, drachmæ pondere deuoratus sanguinem sudoremque compescit, hydropem & febres arcet, oculorum aciem suo viroreque reficit, Venereorũ petulantem appetentiam retundit: partum proprietate quadam occultiori moderari creditur. Sunt qui ab aduersis casibus gestantem liberare, phantasma pellere, conceptioni aduersari, & oculos ab omni sorde purgare Iaspidem dicant.

Thetel.

Iaspis quę optima.

Iaspidis vires.

De Sapphiro. CAP II.

IOui Phœboque antiquitus ſacram ſapphirum in duo partiuntur præcipua diſcrimina. Sunt namque quæ Orientales ſeu Indæ, ſunt & quæ Podiæ, à loco ſcilicet ſuæ generationis, appellantur. Inuenio quoque illam & Syrtitem, ab inuentionis loco vocari. Quamquam non eam putauerim eſſe, cuius Plinius meminit libro 37. hiſt. natural. cap. 10. his verbis: *Syrtita* (inquit) *in littore Syrtium, jam quidē & in Lucania inueniuntur, è melleo colore refulgentes, intus autem ſtellas continent languidas.* Tametſi namque nomine & originis loco conuenire videantur, color tamen huius Syrtitis, è melleo croco refulgens, manifeſtiùs reclamat quàm vt à quoquam ſuſpicari deceat hanc Syrtitem eſſe ſapphirum. Sapphiri namque cœleſti colore conſpicui ſunt. Porrò earum quæ apud Medos repetiuntur, ſupremam ſibi maieſtatem vendicarunt, quæ ſereniſſimi vernique cœli colorem efferentes, cæruleæ conſpiciuntur, & ceu transfuſas nubeculas (immixta etiamnum leui quadam purpura) repræſentant: vt videlicet ſulphuris primum accenſi colorem referant, aureis inſuper punctis colluceant ſcintillentque, ita tamen vt viſus aciem materiei craſſitie retundant, vt & admotarum rerum imaginem ſpeculi inſtar minimè reddant. Sunt itaque hæ optimæ ſapphiri. Multæ tamen aliæ viſuntur quæ quo magis ab his vel ſubſtantia vel colore deſciuerint, eo viliores cenſebuntur. Inter quas tāquam ſubcandicantes quaſdam nubeculas oſtentant, præferuntur, vt ab optimis primum ſibi locum occupauerint. Supremam olim Sapphirum auctoritatem habuiſſe, vt apud diuos gratiam ipſa perhibet antiquitas. Tam quippe Diis, Phœbo maximè gratam hanc Gemmam cauſantur, vt tum præcipuè ſua huic ſacra placuiſſe creditum ſit, cum inter hæc Sapphirum (tamquam videlicet concordiæ ſignaculum) etiamſi non citra faſtum ſuperſtitionemque, oſtentarent. Qua de cauſſa Pontificibus in primis, deinde etiam regibus, ſummis denique viris, præ cæteris dignam, ob propemodum diuinas illius facultates philoſophi iudicarunt. Venereos compeſcere affectus creditur, ideoque caſtis præcipuo vſui eſſe perhibetur: deinde animi in Deum propenſionem, deuotionem, pietatem, cōnſtantiam, pacis ambitionem, deorum munera opimaque (quod ad hanc vitam ſpectat) beneficia inuitare conciliareque fertur: vt vel hinc eccleſiaſticis præſulibus omnium maximè dignam rude etiam vulgus profiteatur. Addunt & contra iracundiam, & inuidiam, fraudes

Sapphiri differētiæ & nomina.

Sapphiri deſcriptio.

Sapphiri vires.

Superſtitiosè credita.

& tristitiam pellere. Adeò scilicet contra effrenes animi mores efficax est credita. Verùm hæc ad animam pertinent.

Corporis præterea incrementum molliri, solidas principesque fouere & asseruare partes, cordis oculorumque vires reficere, horum excrescentias & pustulas inhibere, ruptas quoque membranas cogere Galenus & Dioscorides auctores sunt. Addunt & aduersus scorpionum ictus & intestinas exulcerationes bibi, venenis etiam pestiferis resistere & contra veneficia omnia, adde etiam & incantamenta præsidio esse, febrientes cordis venis pulsantibus admota iuuare, sudorem arcere, sanguinem continere, carbunculis abscessibusque calidis, pestiferis præsertim, mirum in modum aduersari tradunt. Commentitium puto quod à plerisque dicitur Sapphirum Carbunculo extincto viribus destitui. Sunt & qui falsò iactent sensisse Dioscoriodem quòd Sapphirus araneam in pyxide repositam occidat, si diutius supra animantem pendula admoueatur.

Mitto præterea quæ de hoc lapillo superstitiosorum Magorum præstigiosa vanitas nugatur.

De Carchedonio.

CAPVT III.

Carchedonium è Carbunculorum esse generibus Plinius inter Latinos Philosophos locupletissimus testatur. Quanquam & hic præmonitum te velim, fere omnia tam Græca quàm Latina Apocalypsis exemplaria Calcedonium habere: cùm tamen de hoc nomine vocato lapide nihil apud auctores classicos inuenerim: de Carchedonio autem multa. Vt & hinc non ab re putem scriptorum incuria vtraque exemplaria iam olim vitiata esse, quæ præstruere visum est ne sacri textus veritatem ac dignitatem neglexisse videretur. Porrò Carchedonios putant imbre diuino generari. Luna plena maximè reperitur. In Nasamoniis montibus nascitur, deinde & apud Thebas in Ægypto: verùm quàm prædicti obscuriores ac magis fragiles, venenosi & morientis carbonis haud absimiles. Neque etiam desunt viri non incelebres qui iuxta Basileam Argentinamque claras multum & insignes Germaniæ ciuitates quosdam Carchedonios reperiri adstruant. Prætereà auctor est Symphorianus Campegius in Lotharingia quoque Carchedonios oriri miræ magnitudinis, & si ferro percutiantur sonoros, quos & vi præditos, scribit aduersus raucedinem, vocemque clarificare. Ego verò absolutissimo Carchedonio cum

[Marginal notes: Carchedonij generatio. — Carchedonij descriptio.]

Lotharin

Lotharingo collato, hunc non putauerim (tanti viri pace dictum sit) esse verùm Carchedonium. Quandoquidem optimus colore conspicitur medio inter Berryllum & Hyacinthum. accedente etiam leuicula quadam & subardente purpura, vt & proinde facilis sit suspicio coiisse Berillum cum Hyacintho. Ideoque Carbunculis pallidior & subobscurior visitur, quamquam & Sole vel igne acrior excitetur. Dicunt etiam Carchedonios vmbra purpureos ostendere, sub dio verò flammeos videri & soli expositos scintillare. Qui autem à Lotharingis passim circumferuntur, rubri semper æqualiter conspiciuntur, tantùm abest vt prædictos gratia & proprietatibus assequantur. Quamobrem spurium potius Lotharingum Carchedonium esse iudicauerim, vel omninò ignobiliorum eius quamdam speciem. Præterea cõmune omnibus Carchedoniis inuenio, quòd ceram signandam suo contactu ita quidem liquefaciant, vt eius adhærentem partem conuellant Carchedonij (vt in omni Gemmarum genere) Masculi acriùs, fœminæ languidius fulgent. Scalpturæ contumaces esse Carchedonios inuenio. Cæterùm facultates eis tribuunt non obscuras contra Cacodæmones, & atræ bilis symptomata, hoc est tristitiam timoremque. Neque desunt qui victoriam ei promittere audeant qui illum secum gestauerit. Fertur & festucas calfactus trahere. Præcipuæ autem dignitatis sunt mares qui stellas intus ardenteis ostendant, vel cœlesti hoc schemate diuinas ferè eius vires attestante.

Mas & fœmina.

Carchedonij vires.

De Smaragdo.

CAPVT IV.

Viridium Gemmarum iucundissima primaque habita Smaragdus. Nullus namque color oculis æquè placuit, quòd horum acies virore maximè demulceatur, vt & ea propter viridaria visus & animi recreandorum gratia petantur. Ideoque fit vt nullis lumina nostra lapillis quàm Smaragdis plus oblectamenti cõsequantur. Nihil quippe cum herbis de viriditate meliori ratione certauerit, cum etiam quarundam virorem non rarò Smaragdus superet. Porrò optima apud Scythas in altissimis montibus ac in metallis aureis nascitur, vnde non sine magno discrimine ac negotio solet adipisci. Gryphis alitibus ferocissimis in iis auro nidificantibus, in illas tutantibus ab Arimaspis vnico in fronte media oculo insignitis, viris armatis eò auri & Smaragdorum cupiditate nimia consuetis occidere. Cæterùm quantum reliquas virentes Gemmas Smaragdi superant,

Smaragdi genesis.

Arimaspi.

Scythicæ

Scythicæ cum ſubſtãtiæ puritate, tum viriditatis illecebra reliquas ſui generis ſpecies antecellũt. Secundã verò ſibi dignitatẽ Bactrianæ vendicant, ab his autem Ægyptiæ. Quamquam & in Britannia maiore (quam nunc Angliam vocant) reperiri non ignobiles, auctor eſt Albertus Magnus. Poſt generoſiſſimas itaque quæque pro ſui puritate & viroris conſtanti pertinacia, ſuperior aut inferior æſtimanda fuerit. Porrò præclariſſima Smaragdus virenti iucunditate amœniſſima prata proximè repræſentat, ſolaque præ omnibus aliis intuitum vbertim explet; & multo labore hebetatam oculorum aciem reficit: vt vel hinc apud ſculptores maximam inierit gratiam. Quinetiam è longinquo ſeſe efferunt Smaragdi, quod vicinum circumfuſumve aërem ſuo inficiant tinctu. Tametſi vero duodecim eius enumerantur omnia faſtigia, principis tamen & abſolutiſſimæ deſcriptionem hîc adnotaſſe ſat nobis fuerit: ea ſiquidem cognita reliquas pro ſuis metiris meriti ac æſtimare haud difficile fuerit. Selectiſſima itaque Smaragdus ea eſt quæ viridiſſima, lucidiſſima ac puriſſima exiſtens, ſuo quidem virore oculos conſtanter explet, ſatiatve: ita vicinum aërem proprio tinctu inficiens, vt neque Soli neque vmbris ſeu lucernis cedat: quin potiùs perpetuo contumacique virenti fulgore ſemper irradiat, ſui ſemper præbet conſpectum, ſubſtantia pertinaci ac duriſſima. Porrò Smaragdornm quæ planæ ac læues ſunt, ſpeculi ſpeciem referunt, & imagines rerum admotarum ſupinæ repræſentant. Ideoque in ſcriptis eſt, Neronem gladiatorum certamina Smaragdo conſpexiſſe. Vires huic adſcribunt præſtantiſſimas aduerſus venena omnia: vt & hinc octo granorum hordei pondere in polline deuorata, venenatos à morte vindicare potens iampridem explorata ſit. Affirmans etiam ſerpentis oculos diffluere, ſi optimam Smaragdum diutius intueantur. Comitiali præterea morbo vel à collo pendulam vel annulo geſtatam, ceu amuletum generoſum prodeſſe, Hemitritæumque ſanare confirmant. Iam verò apud omnes conuenit lapidem hunc rerum venerearum impatientem eſſe. Vt etiam Albertus ille Magnus adſeuerare non dubitarit, Regi Hungariæ cum vxore rem habenti, Smaragdum quam annulo portabat, in tres diuulſum fuiſſe partes. Proinde palàm eſſe creditum comperio, ad caſtitatem non mediocrem hunc lapillum habere proprietatem. Addunt denique & ipſum memoriam fouere, viſum recreare, opes augere. Mitto quæ de lapillo hoc ſuperſtitioſorum magorum nugaciſſima impoſtura mentitur. Porrò qui non vſque adeò virent, vino & oleo abluti (auctore Plinio) emendantur.

Optimæ probatio.

Smaragdi vires.

De

De Sardonyche.

CAPVT V.

SArdonychas olim Romanis in magno fuiſſe pretio autor eſt Demoſtratus. Porrò numeroſa ſpecie viſuntur, quarum India parens eſt, celeberrimæ habentur. Poſt has Arabicis laudem detulerunt, circuli præclaro candore, nec tamen nimis gracili, verùm in vmbonibus nitido. Optimæ autem iudicantur, quæ colore conſtant veluti carnibus humanis vngue interfuſo (qualem audio vulgus incarnatum vocare) vtroque ſecius colore vtcumque pellucido atque languido, ceu ſcilicet quis rubricam viſu tranſmittere intelligat affuſo etiamnum colore vtcunque glauco. Itaque Indicæ præſtãt. Colorum quoque varietate ſuã oſtendunt dignitatem, vt vix in alia Gemma depingenda naturæ diuina ſagacitas magis reluceat. Ex his namque generoſiores, radice tanquam à baſi quadam nigrirante (quam quis non iniuria, è nigro ad cœruleam deſciſcere crediderit) Onychas primum quadantenus repræſentant: hinc imitante Sardium ſubrubente zona præcinguntur, à qua deinde linea alba in gyri modum ambiuntur. Tandem verò lata atque diuerſa intercapedine in ampliorem, nec minus artificioſum, ac candidum circulum meant. Poſtrema omnibus iis zonis, veluti baſis quædam altera ſubſternitur, quæ vt Arabibus nigerrima eſt, ita Indis cerea, vel cornea conſpicitur, quaſi videlicet in candido pingui vnguis humanus transfundi, accedente etiam ſubobſcura quadam nubecula, exiſtimetur. Ideoque nemini mirum eſſe debeat, ſi quis Sardonychas ex Sardij, Sarde & Onychis coitu fieri ſuſpicetur, cum Sardonychas palàm ſit trium illarum Gemmarum referre colores ac ſubſtantias. Præferuntur quibus candidæ, vel purpureæ zonæ ſeſe ex ordine, citra alterius rei intermixtionem, recipiunt, & albicantes circuli, immixta leui purpura, cœleſtis arcus anhelationem quandam referunt. Melleæ verò & fœculentæ reiiciuntur, cùm iis etiam quibus circulus aliquis ſeſe quidem diffundit, non autem recipit. Aduerſus venerea pollere, & animi faſtum, item nocuos effectus arcere creditur.

Onychæ delineatio.

Probatio.

Potentiæ Onychũ.

De Sardio. CAPVT VI.

SArdium à Plinio Sardam vocari inuenio, tametſi non deſint viri non incelebres qui ab hac Sardium multum

reminiscor, substantia quidem non mediocriter tenui, multum autem pellucida, colore tamen ex flauo in pallidum languido, immixto etiamnum aqueo quodam virore, adeoque filicis foliorum viriditatem repræsentare. Solæ autem hæ præcellentium Gemmarum limam admittunt vsque atteruntur. Topazij laus non vulgaris profectò, quandoquidem vires ei aduersus sanguinis eruptiones tribuuntur, ideoque vulneri admota sanguinem è vestigio compescere, iracundiam præterea ac venerea cohibere creditur. Nec desunt qui facto periculo audeant affirmare, quòd manus Topazium habens, ab aqua bulliente citra iacturam eripi possit, vt quæ aquæ feruorem vsque adeò temperet, vt ab ea omnem bullam mox pellat & calorem nocuum. Mirum verò quòd vires pro Lunæ augmento, aut decremento euariet, vt & hinc lunaticos iuuare perhibeatur. Sunt qui hunc lapillum stultitiam pellere, delirium auertere à momentanea morte ferentem vindicare, & phrenitidi obnoxiis amuletum esse prodant.

Facultates.

De Chrysopraso.

CAPVT X.

Chrysoprasum & Chrysoprasium Plinius scribere videtur. Nam lib. 37 c. 8. Topazii genera discriminatim narraturus in hunc modum scribit: *Duo eius genera faciunt. Prasoidem atque Chrysopteron similem Chrysoprasio.* Nec ita multò post subdit: *Vilioris turbæ est Prasius, cuius alterum genus sanguineis punctis abhorret. Tertium virgulis tribus distinctum est candidum.* Præfertur his Chrysoprasius porri succum & ipsa referente, sed hæc paululum declinans à Topasio in aurum. Eiusdem verò lib. c. 5. Beryllorũ discrimina descripturus, *Vicinum* (inquit) *genus huic est pallidius, & à quibusdam proprij generis existimatur, vocaturque Chrysoprasius.* Item & eius lib. c. 11. *Colos* (inquit) *appellauit Chrysolithum aureus, Chrysoprasum herbaceus.* Puto tamen vel scriptorum, vel typographorum oscitantia Chrysopraso, & *prasius* pro *prasus* substitutum esse, vel hac ratione quòd vtranque asserit porri succum referre, cui Chrysoprasi & prasi voces longè melius respondent: sicuti & ibidem his pro is, & Chrysopterin pro Chrysopteron reponendum censeo, vt scilicet in hunc modum Pliniana lectio castigetur. Et duo eius genera faciunt Prasoidem atque Chrysopterin similem Chryso-

Chrysopraso, & demum vilioris turbæ est Prasus (nisi tamen prasius vocem adiectiuum quoddam esse censeas) cuius alterum genus sanguineis punctis abhorret. Tertium virgulis tribus distinctum est candidum. Præfertur his Chrysoprasus porri succum & ipsa referente. Palam enim est Plinium eo loci Chrysoprasum tribus Prasi generibus conferre, eundemque præstantiorem haberi velle. Sed hæc missa.

Emendatur Pliniana lectio li. 37. c. 8.

Chrysoprasus itaque lapis porri viriditate ad aurum inclinante conspicitur: ideoque herbaceum colorē imitatur. Optimus itaque est qui aureis guttis conspergitur. Mirum quod lumini tam importunum scribunt quidam, vt genuinum decorem per solas tenebras ostentet. Vires ei tribuunt contra sacram auri sitim. Cordis vires reficere, & oculorum imbecillitatem finire creditur.

Descriptio.

Virtutes.

De Amethysto.

CAPVT XI.

PRæcipua inter violaceas Gemmas Amethysto laus & autoritas: eius autem plura enumerantur fastigia. Porrò Indicæ supremam sibi vendicarunt maiestatem: post has verò Arabicæ, Armeniacæ, Ægyptiæ & quæ in Galatia reperiuntur. Infimæ omnium quæ in Thaso aut Cypro gignuntur. Singulæ tamen violas vtcunque referunt, fulgent quoque, sculpturæ, vt si quæ aliæ faciles. Absolutissimam purpuram Indicæ repræsentant, inter quas eæ quidem præcellunt quæ veluti ex carbunculo irradiantis in murice rosei cuiusdam nitoris iucundam anhelationem effundunt. Quarum, quæ blando quodam aspectu tanquam ignitam eiaculantur scintillam, generosissimæ atque efficacissimæ putantur. Neque etiam hîc adnotare pigebit quòd accedunt quidem Amethysti omnes ad vini ruborem, verùm eo non adepto in violaceum finiuntur, vt purpuræ videlicet fulgor vsque adeò igneus non sit: sed vt vini colorem euariet. Quamquam inueniam & Amethystos quosdam ad Hiacynthos deficere, alios verò ad vinum magis: nullæ tamen vinosi coloris expertes omnino laudantur. Quæ verò ad crystallum ceu subalbida quadam ac leui purpura desciscunt, cunctis ignobiliores habentur. Veneris gemmam coloris luxus & illecebra vocari fecit. Aristoteles autor est amethystum vmbilico admotum

Delineatio.

Probatio.

vini vaporem primum ad ſe trahere, deinde eum diſcutere: proindéque à crapula & ebrietate ferentem vindicare. homini præterea contra topica amuletum eſſe comperio. Addunt & alij malas illum arcere cogitationes, & præcox fœlixque ingenium efficere. Ad hæc vigilantem & principibus gratum reddere eum à quo portetur. Sunt qui grandinem auertere & omnia proſpera inuitare illum tradant. Mitto hîc quæ de hoc lapillo ſuperſtitioſi impoſtores credulis nimiùm auribus inſuſurrant, tanquam videlicet Chriſtiano inſtituto indigna, qualia ferè ſunt etiam quædam ex iis, quæ partim paulò ante, partim etiam & in aliis huius libri capitibus, è certis tamen autoribus, retulimus, cuius te vel ideo monitum cupimus, ne qua egregio illi cenſori, aut alij ſimilis farraginis homini calumniandi anſa relicta videatur. quæ ea venia à nobis prodi eſſe indicauimus, qua ab aliis prodita fuiſſe vidimus, quanquam omnino prætergreſſi ſimus quæ præſtigioſam illam Magiam plus redolere cernebantur, quàm Chriſtianam eruditionem deceret admittere.

De Hyacintho.

CAPVT XII.

Delineatio. HYacinthus à ſui nominis flore nomen habet: eius namque colorem quàm proximè repræſentat Eſt itaque Hyacinthus colore quidem fuluo, ab Amethyſto (Plinio teſte) differens quòd quæ in hoc emicat viola, in illo dilutior conſpicitur, vt quis ſcilicet ab Amethyſto ad aurum immixta etiam leui quadam, ſed ſubobſcura purpura, deciſcere dixerit Hyacinthum. Genera. Triplicem eius inuenio differentiam. eſt enim qui ad rubrum plus inclinat, ignique purpuraſcit magis, cui nonnulli primam adiudicarunt authoritatem. Eſt & alius, è fuluo croceum repræſentans, quique igne obſcurior redditur. Tertium è fuluo ad cœruleum non ingratam præ ſe fert anhelationem, inde ſapphirini nomen habet, cum alij ſupremam maieſtatem adiudicant, vel hoc nomine quod Hyacinthi Sapphirique naturas complecti, ex vtriuſque tinctura videatur. Hic præ omnibus aliis aëra ſentire perhibetur, ſereno ſcilicet cœlo ceu gratulabundus, impenſiùs ſuperbiens, nubilo autem aut omnino obſcuro iniucundior, humiliorque apparens. Probatio. Probantur qui nec obſcuriores nec cl riores ſunt,

ſunt, quique igni admoti vtcunque purpuraſcunt. Mirum quod temporum conſtitutionibus quique affici videantur vt cœlo placido pelluceant: ingrato verò tanquam eius iniurias ægrè ferentes, triſti aſpectu compareant, vt vel hinc cœleſtis illum eſſe naturæ, non abs re quis aſſeueret. Probatiſſimus quiſque frigidiſſimus ore ſentitur, & ſculpturæ contumax vix tandem cedit. Porrò quod ad facultates ſpectat, pertinaci frigiditate corpora denſare atque reficere, ſomnum conciliare, virtutes, cordis præſertim tueri, à populatim ſæuiente peſte, cùm manifeſta ſua qualitate, tum recondita quadam proprietate geſtantem adſerere, creditur. Ideóque pro amuleto collo ſuſpenditur è regione cordis, vt cutem contingat. Nec deſunt qui Hyacinthũ cõfirment diuitias augere, & animi alacritatẽ efficere; præterea & à fulguribus portantem defendere. Proprietas.

De Margaritis.

CAPVT XIII.

Omnibus certè notiores ſunt Margaritæ, quàm vt earum delineatione opus eſſe ſuſpicer. Porrò quod ad earum originem attinet, varia eſt autorum ſententia, cuius tamen diuerſitatem diſſimili earum geneſi acceptum tulerim, non autem illorum, aut ignauiæ aut oſcitantiæ, nec enim video cur cuiquam mirum videri debeat, ſi pro diuerſa cœli conſtitutione illarũ generatio variet. Quid nãque prohibet aliter naſci eas quæ ab Erythræo mari, quæve à Taprobane & Toidis, vel etiam ab Arabiæ petuntur littoribus? ſecus autẽ quę è Paria viciniſque Auſtrinis vel etiã Occiduis Septẽtrionalibuſque Oceanis ab edoctis vrinariis ſolertiſſima petuntur arte. Proinde Plinium rerum naturalium peritiſſimũ nullus inſcitiæ aut negligentiæ inſimulãdum cẽſeo, quod de Margaritarum natalitiis aliter ſcripſerit quam Auſtrinarum, Occiduarumque nuper inuentarum regionum luſtratores literis prodidere, quorum monimenta prætereo ne prolixior fiam. Sat namque nobis in præſentiarum fuerit apud omnes conuenire, Conchas pro ſua ætate ac magnitudine maiores, pro roris verò (appetente genitali tẽpore) cõcepti puritate vel obſcuritate generoſiores vel ignobiliores eniti. Qua ratione vberiorem has cum cœlica natura, quã cum æquorea cõſenſum & cognationẽ obtinuiſſe manifeſtum puto. Flaueſcere deinde has vel igne, vel omninò ſenecta, atque etiam craſſeſcere, læ- Geneſis margaritarum.

uoremque ſenſim deponere omnibus in confeſſo eſt. Inuenio præterea & concham præuiſa manu apprehenſura, ſeſe continuò comprimere, vtpotè ſuas operituram diuitias, gnaram ſcilicet quòd harum cauſa impetatur, inimicam quoque manum ſi forte cõprehenderit, amputare: iuſtiſſima (vel Plinio autore) tantæ temeritatis, luxus & auaritiæ pœna. Eſt & præterea apud Vogeſum in Lotharingia montem amnis Margaritarum ferax: verùm non vſque adeò ſplendidæ ſunt. Mirum tamẽ quòd quæ per geneſim gratia in eis deſideratur per columbas reſarcitur: quæ ſcilicet deuoratas puriores tandem eas cum fæcibus reddunt reſtituuntque. Præferuntur quæ cãdidiſſimæ, lucidiſſimæ, rotundiſſimæ, leuiſſimæ & minimi ponderis ſunt, maximè autem ſi natura perforatæ ſint. Porrò præcipua margaritis laus eſt, quòd ſiccitate innata corporis redundantias abſumunt: vt vel hinc vires, ſpiritus, cor & principes corporis partes recreẽt. Ideoque contra cardiacos & melãcholicos affectus plurimùm celebrantur, magnoque vſu commendantur. Adde quòd à vulgaribus peſtiferiſque morbis defendunt, & diarrhœis magnoperè conferunt, hac tamen ratione, vt vel in polline vel alio quouis modio inſumantur. Oculorum præterea abundantem humorem finire, ideoque & viſui prodeſſe, oculis ſcilicet quàm tenuiſſimo earum puluere immiſſo, traduntur. Neque enim ſolo geſtatu quidpiam illis poſſe reperio, quàm inexplebili humano luxui arridere.

De Carbunculis.

CAPVT XIV.

POſteaquam de tredecim illis, quarum ſacra Apocalypſis meminit, Gemmis, ſermoni coronidem impoſuimus, pro noſtri abſolutione inſtituti, de aliis qui nunc paſſim in vſu ſunt lapillis operæ pretium fuerit diſſerere, à precioſiſſimiſque Carbunculis ordiri. Carbunculos itaque (ab igniti carbonis colore ita vocatos) inter ardentes igneaſque Gemmas ſupremam ſibi vindicaſſe maieſtatem, apud omnes conuenit. Porrò in numeroſas diuaricantur ſpecies: ſunt namque Garamantici, Indici, Æthiopici, Alabaudici nominantur, ſinguli ſcilicet à ſuæ generationis loco. Perſuaſum autem habeo præſenti huic noſtro argumento abundè facturum me ſatis, ſi Carbunculorum quatuor genera explicauero. Itaque veriſſimo generoſiſſimoque, imò & Imperatoribus digniſſimo

propriè vocato Carbunculo, Balagium, Rubinum, ac Granatum Gemmas vulgatiſſimas annumerabimus: hæ ſiquidem inter ardentes ignem à certiſſimo Carbunculo propriùs repræſentant. Porrò ſelectiſſimorum carbunculorum multiplicem inuenio differentiam. Quidam enim colore vehementer igneo in modum ardentis prunæ tranſlucent, ita tamen vt extremus earum igniculus in Amethyſti violam deſinere videatur, ſed & per tenebras lumen diffundunt nõ iniucundum: ſunt & alij qui pinnato fulgore pellucent. Alij alba præcincti venula, qui coloris præſtantia atque illecebra nullis aliis cedant, quibus etiam familiare eſſe perhibent inter ignitas prunas ceu mortuos languidoſque comparere: ſuperefſuſa autem aqua, carbonibus extinctis, è veſtigio priori gratia ceu rediuiuo colore gloriabundos reſplendere: tanto naturæ miraculo, vt hinc Carbunculi genus hoc præcipuum nonnulli reputent. Hunc Carbunculum Apyrotum nuncupari comperio, quod ignem non videatur ſentire. Demum & hunc ſequitur qui Sandraſtos quibuſdam, aliis Garamantites vocatus eſt. Hic ex India vel Arabia, qua meridiem ſpectat, petitus ſuperiorum ſplendore atque igneo colore nobilis, aureas inſuper guttas continent velut ſtellantes: intrò quidem ſemper, numquam tamen in facie conſpectas, hoc etiam ordine diſſeminatas, vt Hyades cum guttarum numero tum ſerie iudicari valeant. Ideoque & hoc Carbunculi genus viri quidam non incelebres cæteros albis (quod aiunt) equis præire confirmant quòd præ aliis longè vberiùs cœleſtes complectatur virtutes, ſyderumque concepiſſe ſimilitudinem videatur. Qua de re & Chaldæis ſacrum quibuſdam æſtimatum eſt. Gemmarum omnium chariſſimæ ſunt Carbunculi, vt eadem ſit earum cum reliquis comparatio quæ auri ad metalla quæuis analogia. Iucundiores tamen exiſtimantur quæ Amethyſtizontes dicuntur: quarum ſcilicet extremus igniculus in violam deſinit ac purpuræ quamdam effert anhelationem. Porrò in omni Carbunculorum genere, mares fœminis excitatiùs fulgent, fœminæ autem ceu pinguiores craſſiùs nitent. Quòd autem ad vires attinet, Carbunculi ſingulis quibus Gemmæ omnes aliæ præditæ ſunt virtutibus commendantur, vt vel hinc omnium nobiliſſimi ſint habiti. Soli ſiquidem eiaculato igne fulgoremve rutilo ſolem imitati vel hoc ſchemate palam conſpiciuntur. Vt & hinc præ cæteris Phœbo dicati creditum ſit, quem cunctis ſyderibus tamquam regem præeſſe adſtruunt Philoſophi. Ideoque & ſolum hunc lapillum ſuam in reliquos poſſe figuram imprimere, cum tamen

[Margin: Apyrotus.]

[Margin: Carbunculi vires.]

alius nullus in idem præstando sit, Aristoteles autor est.

Balagij delineatio. Cæterùm Carbunculis proximam sibi gratiam dignitatémque Balagius coloris iucunditate & illecebra fecit. Lapis quidem colore rubro & prælucido, sed qui superaffuso sublanguido quodam fulgore cramesinum vulgò dictum colorem quadantenus referat. Sequitur deinde Rubinus lapis ita vocatus, laudatus maximè si per tenebras in speciem blandæ cuiusdam scintillæ micare videatur & simplicissima consistat substantia. Rubini descriptio. Illis denique Granati succedunt longè obscuriore ac minus grato colore, tamquam videlicet opaca quadam vmbra vel nubecula Rubinum offundi iudices Lapis certè non rarus, proinde & hoc æui in minimo pretio habitus. Granati delineatio. Porrò harum Gemmarum vt quæque magis minusve ad verum Carbunculum accedit, commendatior aut ignobilior & clarioribus aut obscurioribus proprietatibus donata censetur. Probatio. Balagio itaque similes ac Carbunculo facultates, sed imbecilliores tribuunt. Rubinum aduersus pestilentem aërem pro insigni amuleto portant & contra terrentia somnia. Rubini vis. Granatum præterea melancholiæ aduersari & cor reficere credunt. Granati vis. Adulterantur autem omnes vitro rubore infecto: sed & elanguidos foliis bracteisque quibusdam rubicundissimis substratis excitatiores reddunt, vt non sit facilè à spuriis veras secernere. Scalpturæ verissimæ contumaces sunt. Adulteratæ cote deprehenduntur, quòd fragiliore ac molliore sint compareantque materia, sed & centrosa scobe dignoscunt, vt nonnunquam etiam pustulis argenteis intus nitentibus.

De Adamante.

CAPVT XV.

Adamantis descriptio & genera. MAximam in rebus humanis sibi gloriam asciuit Adamas, multo quidem æuo solis Regibus & iis paucis agnitus. Nunc autem tum creber, vt omnibus benè in deliciis sit, & luxu. Est autem generosissimus Adamas colore ferro candenti haud absimilis. Fatiscit hircino sanguine, maximè si aliquot ante dies hircus petroselino, silere montano & vino sit educatus: plumbo item dissolui reperio.

Porrò in sex Adamantem partiuntur genera. Indicus non in auro nascitur, sed quadam cum Crystallo cognatione, candore placido translucet. Huic proximus est Arabicus, minor tantùm, nec alibi quàm in syncerissimo auro generatus.

Incudibus

Incudibus & ferreis malleis vterque deprehenditur: ita namque iis vterque resistit, vt indomitus citra omnem iacturam, à ferro & incude sese explicet. Quinimò pusilla tametsi mole, ignibus etiam vastissimis iniectus medius pertinax atque illæsus ita permanet, vt nullam prorsus ignis actionem admisisse (etiamsi multos dies ibi perseueret) palam ostendat, vnde & indomitam antiquis vocari Gemmam inuenire est. Est & alius Adamas Centros nominatus, milio magnitudine respondens. Alius deinde Macedonicus cucumeris semen æquans. Hunc sequitur Cyprius in sulphureum desciscens, qui licet à prioribus fulgoris languore deficiat, præcipui tamen in medicina vsus est Plinio. Postremus verò Siderites ferreo fulget nitore. Hunc ab antiqua peritum minera passim dici audito, atque ideò ab inerti vulgò reliquis præferri. Sic vulgus ignauum suo ducitur sensu, vt crebrò vtilissima quæque pro optimis reponat. Hîc namque siderites ictibus cedit & malleis, adeò videlicet ab Adamantis natura palam degenerans, vt vel hunc solam apud eos nominis gratiam vsurpasse credatur qui rebus externis contenti ad omnem veritatem oscitare consueuere. Neque pigebit etiam secundò recensere, non sine magno naturæ miraculo fieri, vt vis illa Adamantis indomita, qua scilicet suarum partium integram contra ferri ignisque iniurias connexionem pertinaciter tuetur, ab hirci sanguine calido quidem & recenti ita afficiatur, vt tandem conniueat & atteri patiatur. Indéque seposito omni superbo, quo antea gloriabatur, fastu, malleis & incudibus cedat, vt sese in minimas etiam partes frangi, mangonum vsui, permittat, qui iis postea fragmentis nullam duritiem non superant. Porrò maxima Adamantis quantitas auellanæ nucis magnitudinem & formã æquare perhibetur. Generosissimus itaque & selectissimus iudicabitur Adamas, qui iam narrata descriptáque inuicta natura præditus, crystallo paulo obscurior, ferrum candens nitore refert, cœruleóque quodam interfuso splendore, ita quidem refulget, vt flammeum solaremque quemdam radium transmittere videatur: quasi scilicet vario translucentique suo fulgore quandam cœlestis arcus anhelationem repræsentet. Porrò vires Adamanti ferè diuinas tribuunt Philosophi, efficaciores tamen in auro, quamquam quibusdam placere inueniam ferreã quandam tenuissimam bracteam susterni debere. Contra venena & incantamenta amuletum esse præsentaneum testantur, qui Adamantum præsente toxico madere confirmant. Ideóque pestiferis causis resistere creditur: negantque ferentem fascinari posse, adeò scilicet cacodæmonib. inuisus esse perhibetur.

Marginalia: Probatio. — Mira Adamantis ad hircini sanguinis vim dissensio. — Probatio. — Proprietates.

Infamiam

Insaniam, metus quoque vanos, ac terrentia inter somnia arcere fertur. Gemma reconciliationis prædicatur quòd hostilem demulceat furorem, & viri cum vxore necessitudinem foueat. Ab incubis & succubis eum adserunt qui adamantem portat. Vanum omnino & præstigij quamdam præ se ferens imaginem eorum nugamentum puto, qui adamantem dicunt vxoris insciæ ac dormientis capiti suppositum statim prodere sit pudica, nécne. Vel hac ratione quòd ipsa à mariti consortio quasi fugibunda statim excidat, si quidem fideli toro iniuriam impudica fecerit. Adamante scilicet marito castóque toto indignam mulierculam hoc schemate palam ostendente.

Dissidium. Huic lapillo natura rerum omnium parens tale cum Magnete dissidium ingenuit, vt illo præsente omnem vim tractricem à Magnete direptam planè conspicias. Quin magis tractum ab hoc ferrum feroci quadam vi ab admoto Adamante reuelli cernere est. Vt & hinc multis visum esse suspicer Adamantem aliis Gemmis iunctum ipsarum ad se virtutem omnem trahere, quod non crediderim. Cæterùm nunc reconditas illas veréque admirandas proprietates ad dæmonum imposturas demandabimus quòd earum causam naturalem nemo (vt puto) adferat exactam, vti censori nostro ac similibus viris parum circumspectis, nihilque suæ ignorantiæ condere volentibus forsitan videtur? Absit non ab hoc tantùm vno, sed & à quouis alio verè docto & piè Christiano. Quinimò ea propter in Dei & Domini nostri omnium creatoris propensiorem admirationem feramur, eiusque magnificentiam ardentiori studio ac necessitudine efferamus.

De Achate. CAP. XVI.

MAximum tempus auctoritatem ademit Achatæ, non quòd viribus minùs quàm antiquitùs polleat, sed quòd copiosior sit: qua enim occasione solet in rebus humanis elationem fastumque raritas adferre: eadem etiam multitudo, & crebrior familiaritas contemptum parere consueuit. Plinius auctor Pyrrhum Epirotarum regem Achaten habuisse, nouem Musis cum Apolline citharam manu tenente insignem: nulla arte, sed sola naturæ solertia ac virtute, sponte maculis ita discurrentibus, vt Musis quoque singulis sua redderentur insignia.

Porrò tam est vulgaris Achates vt delineationem eius & genera scribere omninò superuacaneum arbitrer. Probatissimæ verò sunt perspicuæ, quæque leoninæ pelli similes sunt, vel etiam

etiam nigræ albis interſectæ lineis. Mercurio ſacram Achaten rudis nimirùm antiquitas credidit, eam præſertim quę apud Indos nata eſt, vbi vario colore, guttis etiã phœniceis conſperſa viſitur. Cæterùm omnem Achatem venenis, peſtiferis, araneorum atque ſcorpionum ictibus, aduerſari, prudentiam ac facundiam præſtare, ab aduerſa fortuna tutari, viſum fouere, cor recreare, ſitim ore contentam arcere adſtruunt. Nec deſunt qui tum maximè efficacem ſcribunt, cum ſetis leoninis inuoluta defertur, quod quàm à vanitate quoque abſit, iudex eſto. Probatio. Virtutes.

De Alectorio.

CAPVT XVII.

ALectorius lapis in ventriculo capi reperitur, obſcuri cryſtalli ſimilis & colore & ſubſtantia, niſi quòd paulò craſſior apparet, non excedens fabæ magnitudinem. Probatur quæ intus velut ſtagnantem ingeſti cibi micam modicam nec vſque adeò obſcuram oſtentat. Sunt quoque qui audeant affirmare caponem in quo Alectorius ſit abſolutus, bibere numquam: ideóque ſtrenuis militibus ex vſu eſſe creditur. Proinde Milonem Crotonienſem eius Gemmæ in ore contentæ præſidio, nullo vnquam certamine ſuperatum prædicant. Porrò alectorio vires tribuunt non incelebres contra pericula quæuis Præterea Venerem ciere, homini conſtantiam, mulieribus virorum gratiam conciliare, ferenti quoque facundiam præſtare, potens creditur. Sed & ſitim ac cordis æſtum arcere ore incluſa experimento non rarò conſtat. Geneſis & delineatio. Probatio. Virtutes.

De Torcoide.

CAPVT XVIII.

TOrcoidem tam in magno pretio eſſe ferè apud omnes conſpicuum eſt, vt multi ſuo tunc demum luxui aliqua ex parte ſatisfactum putent, cum præclaram quandã nacti fuerint. Genera & delineatio.

Duo itaque ſunt eius faſtigia, à ſuæ ſcilicet propagationis loco nuncupata. Inferior ſiquidem Hiſpanica: altera Indica ſeu Orientalis nuncupatur. Vtraque tamen conſimili, craſſa & minimè perſpicua ſubſtantia Porò Hiſpanica colore vtcũque virente, ſubobſcuro adeóque ingrato conſpicitur: ideóque reſpuitur ceu viliſſima. Indica autem ex herbaceo, cyaneo quodam lacteſcente nitore gratiam gignit non vulgarem. Colorem igitur præbet ceu in cœruleum ex viridi, lacteum quiddam perfuſum imagineris. Raròcitra rimam venulámve

reperta.

De Corneolo.

CAPVT XX.

Delineatio. Probatio. Vires.

CORneolus Gemma est vulgaris minij colore, sublanguido tamen, seu videlicet in humanam carnem perspicuitas perfusa sit. Rheno frequentissima est. Probatur, quæ purissima iuxta ac nitidissima consistit substantia, colore carneo translucido. Sanguinem propalam cohibet, liuentes dentes suo polline emendat, omnem ab eis detergens sordem. Iracundum animum placare creditur.

De Cyaneo Græcis, Cœruleo Latinis, vulgaribus autem Lazuli vocato lapide.

CAPVT XXI.

MAgnam profectò auctoribus peperit obscuritatẽ, legentibus verò perplexionẽ, cœrulei seu Cyanei nominis diuersa significatio: aliis scilicet sub hac voce cœruleam arenam cum Cyanea Gemma confundentibus: aliis autem solam eadẽ dictione metallicam arenam complectentibus. Plinius namque naturalis Historiæ lib. 33. cap. vlt. ita infit: *Cœruleum arena est, huius tria genera fuere antiquitus: Ægyptium quod maximè probatur: Scythicum, hoc diluitur facilè, cumque teritur in quatuor colores mutatur, candidiorem, nigriorem, crassiorem, tenuioremve. Præfertur huic etiamnum Cyprium. Accessit his Puteolanum & Hispaniense, arena ibi confici cœpta.* Dioscorides item lib. 5. cap. 97. sic habet ad verbum, *Cœrulei origo ex ærariis metallis est. In Cypro copiosus ex arena literali, secundùm quosdam sub cauatos specus maris inuenitur, quod & magis probatur.* Galenus verò simplicium pharmacorum lib. 9. inter metalla Cœruleum reponit. Deinde Paulus Ægineta de Cœruleo, Dioscoridis sententiam penè ad verbum refert: quam etiam Plinius, eo quo diximus capite, imitatus palam ostendit non de Gemma sermonem se facere, sed de metallico Cœruleo: quod ærosa quadam substantia, non tamen lapidea, consistere ad oculum videre est: vt vel hinc in confesso esse debeat, iis locis auctores illos Dioscoridem, Galenum Paulumque (dico) non de Cœruleo, lapide Cyaneáve Gemma disseruisse, verùm de metallico illo Cœruleo quo ad generosas imagines pictores vti consueuere, Galli azurum vocant. Sed enim Plinius idem ille lib. 37. quẽ Gemmis dicauit, ita habet. *Reddetur & per se Cyanos accommodato paulò antè Iaspidis nomine colore Cœruleo.*

Optima

Optima Scythica, dein Cypria postremò Ægyptia. Adulteratur maximè tinctura, idque in gloria regis Ægypti adscribitur, qui primus eam tinxit. Diuiditur autẽ hæc in marẽ fœminãque. Inest aliquãdo & aureus puluis, non qualis in Sapphirinis; Sapphirus enim & aureis maculis & punctis collucet, Cœrulea & Sapphiri raróque cum purpura. Optima apud Medos, nusquã tamẽ pellucida. Quibus verbis statim ab ipso limine videtur Plinius vtrunque confundere. Cœruleũ scilicet metalli cum Gemma cœrulea. Primũ quidem vel hoc maximè, quòd Scythicæ, Cypriæ & Ægyptiæ rationem habuerit, quemadmodum etiam superiore lib. 33. de arenoso Cyaneo singulariter agens Cyanei Ægyptij, Scythici & Cyprij meminit. Hinc reuera non mediocrẽ hos locos video imposuisse difficultatẽ viris etiã doctissimis; aliis videlicet de vtriusque confusè Plinium intelligentibus, aliis de solo arenoso cœruleo hos torquentibus sermones, autorum insimulantibus damnantibusque tanquam hanc inter Gemmas arenam malè collocarit. Inter quos Hermolaus ille Barbarus, vir alioqui peritissimus ac de re medica & Plinio optimè meritus (pace tanti viri, pro veritate tamen, dixerim) nescio qua iudicij adumbratione percuisus, non veretur Plinium negligentiæ calumniari. Mihi verò (absit omnis arrogantia) Pliniana lectio rectiùs consultiusque hoc loco, idest, lib. 37. cap. 9. castiganda videtur, & in hunc modum suo autori reponenda. Reddetur & per se Cyanos nomine, accommodato paulò ante Iaspidi colore cœruleo. Vt his scilicet verbis & Iaspidi & Cyaneæ Gemmæ substantias conuenire quidem, sed colore alterum ab altero discriminari declaret ostendatque, vt & quis ex Iaspide Cyaneum lapillum ementiri posse intelligat si illi colorem cœruleum addat. Cui & id optimè adstipulatur quod mox subtexuit: *Adulteratur.* (inquit) *maximè tinctura.* Quòd demum hoc loci Plinius non de cœrulea arena disserat manifestant hæc eius subiecta verba: *Inest aliquãdo & aureus puluis, cum iis quæ sequuntur quæque supra retulimus.* Nam & ea non arrosæ illi arenæ, sed Cyaneæ (vulgato nomine Lazuli vocatæ) Gemmæ ita ad amussim consentanea esse constat, vt nemini dubium (meo tamen iudicio) esse debeat, Plinium hoc loci de sola Cyanea Gẽma agere, neque etiam facilè credendum fuerit tam celebrem autorem, ac rerum naturalium tam indefessum, acrem ac peritum indagatorem scriptoremque, vulgatissimam hanc Gemmam latuisse. Neque etiam vel leuiter suspicandum puto quòd agnitæ nusquam meminerit, cùm præsertim diligentissimum sese naturæ mirabilium perscrutorem, præconem, promulgatoremque semper exhibuerit. Sed neque huic nostræ opinioni refragatur

Castigatur Pliniana lectio lib. 37. cap. 9.

gatur quòd iam citatis locis Ægyptij, Scythici, Cypriique Cœrulei meminerit. Quid namque impedit vtramque, cœruleam arenam dico ac Gemmam Cyaneam, tribus iam indigetatis locis oriri? Sed enim lib. 33. cap. vlt. Ægyptium maximè probari scribit secundo loco Cyprium, nouissimo verò Scythicum reponit: quibus accessisse adnotauit & Puteolanum & Hispaniense. Vbi verò de Cyanea Gemma (quæ ei Cyanos per se vocatur) hoc est lib. 37. cap. 9. scribit, omnibus Scythicam præferri dicit. Dein Cypriam commẽdat, nouissimam autem Ægyptiam æstimat. Ecce quàm hîc vltimam facit, illic primam effert, vt & hinc non de iisdem Plinium diuersis his locis scribentem intelligere debeas. Quinimò Sapphirum hunc capite cum Cyaneo lapillo postea complexus, ita infit: *Cœrulea & Sapphiri rarò* (vbi etiam coniunctionem *quo* semouendam puto) *cum purpura, &c.* His ergo certè rationibus eò sum adductus, vt Pliniũ illis locis non de arena Cyanea aut Gemma tantùm, sed lib. 33. de arenoso Cœruleo, lib. autem 37. de Cyanea Gemma capiendum existimem. Quis enim (obsecro) tam inerti, aut in Pliniũ, alioqui grauissimum autorem, tam infenso ingenio fuerit, vt ea quæ Cyaneæ Gemmæ (emendata licet lectione) Plinius propalam tribuit, arrosæ illi arenæ quadrare inaudiat: quam nemo lapidea substantia vel puluere aureo gloriari rectè quidem dixerit? Potiùs itaque Lazuli vulgò nuncupatæ Gemmæ consentire hæc profectò videbuntur: cùm ea substantia sit lapidea, laspidi scilicet germana, aureumque puluerem coram ostentet. Qua de re subinde vehementer mirari subiit, hoc loco Plinij sensum tot, tamque celeberrimos authores Plinianæ lectionis etiam studiosissimos hactenus (quod legerim) ita fuisse, vt vtrũque confuderint, magno humanæ conditionis detrimento: dum nempe apud omnes ferè seplasiarios arena pro Gemma in medicãdis corporibus quàm ineptissimè vsurpatur. Sed hæc quorsum? eò nempe vt melioris doctrinæ gratia omnem de medio tolleremus implicationem, & aliquam Pliniano sensui adferremus restitueremúsue lucem. Est itaque Cyanos Cœruleáve Gemma lapillus substantia quidem Iaspidi haud absimilis, colore Cœruleo. Probatur aureo puluere conspersa Vnde & stellatum lapidem dici inuenio, quòd stellis similiter lumini expositus aureo puluere scintillet. Præfertur quæ Cœruleum sui nominis præstantissimum (quem nostri Azurum vocant) colorem assequitur, consimili vndequaque substantia & concremento. Lapis est sculpturæ non vsque adeò contumax. Vidi ego ex eo Cantharidem tam affabrem tamque graphicè conflatam, vt eminus veram iudicarem: puluere nimirum aureo tam apposite

Descriptio.

Probatio.

ſitè, quod in animante fuluum natura fecit, imitante, vt eum lapillum ad id muneris procreatum quiuis ſanæ mentis non immeritò iudicaſſet.

Porrò quod ad vires attinet. Aduerſus melancholicos affectus eius pollen toties ablutus dum eius dilutum peregrinum nullum præ ſe ferat ſaporem efficaciſſimè ingeri, literis & experientia confirmatur. Melancholicum enim humorem per inferna deponit; non lotus verò, cum infernis ſuperiora, non citra magnum laborem, commouet. Nec deſunt qui pueris à collo geſtatum nocturnos arcere pauores teſtentur. Oculorum aciem reficit atque demulcet. Collo appenſus prægnantes ab aborſu adſerere perhibetur. Volunt autem appetente partu ſemoueri. Proprietates.

De Chelidonio.

CAPVT XXII.

CHelidonius, vel Chelidonia (vtroque enim genere dicitur) lapillus eſt paruus perſpicuus minimè, è iuuencularũ Hirundinum ventre exſectus Menſe Auguſto, Luna creſcente, reperiuntur optimi, magnáque ex parte bini, aliquando aũtem ſinguli, in earum ſcilicet ventriculis aut iecuſculis. Dicuntur namque (autore Plinio) matres excluſis pullis hunc dare lapillum deuorandum. Inuenio & hîc quoque ſolertiſſimæ naturæ non ſupprimendum miraculum, nempe quòd illarum pulli per coniuncta roſtra in ſeſe reconditas has Gemmas prodant. Dicunt etiam & has debere erui priuſquam primigenius pullus terram contingat. Quanquam ne hoc quidem ſua vanitate carere putem. Hanc bifariam diſcriminari tradit Plinius, aut enim eſt rufa, aut nigra, vel potiùs ex pullo nigricans, hirundinũ vel pauonum colore, miniméque pellucet, ſed aſpectu ingrata viſitur. Sunt & earum aliquæ, parte quidem vna nigricantes, altera verò purpuraſcentes nigris intercurrentibus maculis. Probatiſſimas eſſe comperio quæ ſubſtantia puriſſima ac ſimpliciſſima, & aureis guttis inſigniuntur. Porrò ſingulæ tametſi incultæ ſint & puſillæ, magnis tamen virtutibus præditæ adſtruuntur, vt & de ipſis rectè id occini poſſit:

Generationis locus. Differentiæ. Probatio. Vires.

Regnat in exiguo præcellens corpore virtus.

Rufam ſiquidem ſub ala ſiniſtra geſtatam lunaticos, hoc eſt, comitiales, inſanos, & languidos ſanare perhibent. Prætereà & facundiam, & apud homines gratiam, promouere confirmant. Nigricantem verò ſimiliter portatam teſtantur reges & principes conciliare, & cœpta negotia pro animi ſenten-

tia absoluere, omniumque gratiam inuitare. Eius verò ex aqua dilutum, oculorum aciem reficere dicunt. Neque superstitione vacare putem quòd rufam in panno lineo mundo, nigram autem in croceo tantum inuolutas suis præstare potestatibus nugantur, cui & id accedit quòd parentibus præsentibus erutis vires effluant.

Contra Amstelredamum. Hîc magna mihi profectò incessit admiratio de viri cuiusdam de literis alioqui bene meriti, non leui oscitantia, qui in scholiis suis in Marbodeum vbi agit de Chelidonia autorem citaturus quò Chelidoniam Gemmam oculis ostenderet proficere, Plinium adduxit lib.8.c.27 & lib.25.c.8. 12. quibus in locis non de Gemma, sed de eius nominis herba palam est Pliniũ disseruisse. Siquidẽ, vt rem per capita ex ordine recenseamus, ita habet dicti iam c.27. titulus: *Quæ animantia quas herbas ostenderint cerui, lacerti, &c.* Demũ in contextu de Chelidonia agens ita infit: *Chelidoniam visui saluberrimã hirundines monstrauere, vexatis pullorum oculis illa medentes.* Deinde lib. 25. vbi constat Plinium de herbarum viribus disceptationem ex professo instituisse, cap. 8. sic habet: *Animalia quoque inuenere herbas, in primis Chelidoniam: hac enim hirundines oculis pullorum in nido restituunt visum, vt quidam volunt erutis etiam oculis.* Capite denique eiusdem lib.12 posteaquam Centaurium vtranque, maiorem scilicet & minorem oculos iuuare tradidit, ita subnectit: *Iam Chelidonia supradictis omnibus mirè prodest.* Ex quibus luce meridiana clarius esse constat Plinij locos hos ab Amstelredamo nostro citatos non posse ad Chelidoniam Gemmam torqueri, verùm de similis nomenclaturæ herba tantum debere intelligi. Quæ ideò annotauimus ne quis eius autoritate falsus, in similem errorem impingat.

De Ætite.

CAPVT XXIII.

Genera. ÆTitæ quatuor genera refert Plinius, vulgato tamen nomine singuli, Aquilæ lapides vocantur. Vidi ego cinereo colore Ætiten, alterum albo, tertium pullo. Probatio. Sonitu dignoscuntur si quatiantur: tum enim in sese conceptum lapillum manifestè produnt. Lapis est cortice duro, scabro & minimè læui. Delineatio. Sunt qui aquilam in nido marem & fœminam habere astruunt, negantque illam sine eis oua parere: ideóque solis iis quæ è nidis eius alitis erutæ fuerint vim medicã concedunt. Virtutes.

Nihil

Nihil igne hic lapis deperdere creditur. Porrò Ætites grauidis, quæ ob vteri imbecillitatem fœtum ægrè continent, brachio sinistro alligatur magno earū vsui, parturientibus autē brachio dextero admoueri debet: fœminis item alligata citra dolorem (notatu dignum) fœtum dicitur extrahere. Nec desunt qui hanc velint statim à partu auferri; ne vterus sequax partum vitiet. Mirum quòd furem prodere fertur si quis in pane conditum offerat, neque enim mansum, vel etiam cur ea decoctum quicquam, furem deuorare posse confirmant. Tritum & cerato exceptum comitiales strenuè iuuare comperio. Mitto quæ de hoc lapide præstigiosi illi ac toto cœlo aberrantes magis nugantur: neque enim vxorum furta deprehendere, vel futura præsagire hunc citra incantamenta posse crediderim. Quò ego quæ de furis proditione prænotaui, referrem, si non autorum ridicula & non digna fide grauitas & fides reclamaret.

De Magnete.

CAPVT XXIV.

Natura, vt saxis vocem hominis obloquentem, immò & Echo resonantem dedisse videri potest: ita & Magneti sensum manusque tribuisse quodammodo non ineptè existimetur. Ferri namque indomita propemodum pugnacissimaque natura trahenti illi exemplo cedit, vtque propius accessit ab eo continetur & quodam veluti cōplexu cohæret. Sunt qui ab inuentore, ita vocato in India pastore nomenclaturæ illius rationem adferant: quibusdam autem Siderites, aliis Herculeus nominatur. Hic tametsi in Ida primùm repertus sit, passim tamen apud Hispanos & in aliis quoque locis nascitur. Qui verò à Troade petitur, qui & albus pumici haud absimilis comparet, fœmineus est, & non vsque adeò efficacis potentiæ, ideóque respuitur. Æthiopicis laus & præcipua commendatio, iis præsertim qui ad cœruleum magis inclinant, quales maximè in Æthiopia Zimiri regione arenosa reperiri inuenio. Æthiopici argumentum est, quòd Magnetem quoque alium trahit. In metallis ferreis oritur. Hunc Germani atque Itali habent, ferrugineo tamen seu pullo magis colore: qui qua parte cœruleum propinquiùs refert, acriùs trahit. Autor est tamen Diogenianus, probatissimum Magnetem argenti adeò similem esse, vt incautos facilè fallat, quem & ad maleficia præstantiorem esse testatur. Porrò omnibus præfertur qui maximè trahit, & qui vstus Hæmatiten ferè repræsentat. Quod autem ad vires attinet,

Nomina. Genesis. Probatio. Virtutes.

attinet. Potus triobolorum pondere ex ſucco fœniculi hydropicis aquam detrahit: ferro item intoxicato vulneratis præſenti remedio ſubuenit, oculorum medicamētis imponitur præterea & ad epiphoras: adulta verò crematus tritusq́ue ſanat. Cōmentitium puto quod de Magnete quidam nugantur. Nempe quòd in ſomnis ignorantis fœminæ capiti ſubditus, adulteram lecto deturbat, fidelem verò probamque vxorem ad mariti amplexus etiam dormientem, prolectet. Vanum inſuper nec è republica eſſe iudico, quod quidam Magnetem furibus ſuo fumo atque nidore vſui eſſe narrant: quaſi ſcilicet ad furta lapis natus ſit. Hîc ſubit vehementer mirari, admiratione non vulgari dignā huius lapidis tractricem virtutem, qua videlicet ferrum non ſolum quod contingit coram, trahere, verum etiā & ſuo contactu ſimiles in id transferre vires trahentes, vnde & aliud quodcunque congeneum ferrum conuellere poſſit, vt viderim non rarò plures acus hac ratione ſeſe ſuſpendere, tanquā ſcilicet mutuis ſeſe manibus inuicem cōprehendiſſent. Quinimò non deſunt qui facto periculo affirmare audeant ferrum à Magnete in libra poſito tractū nihil Magneti ponderis adiicere, ceu nempe ferri grauitas vi lapidis abſorbeatur. Porro tractricē hanc virtutē ab vrſa cœleſti Magnetem mutuatum eſſe coniectant, argumento quòd acus hoc affricta libere in ſolaribus horologiis pendens ad vrſam ſaltem minorem ferè moueatur, Magnetis potentiis acum ſequacē trahentibus: vrſa verò vtrumque acum & lapilli in ea virtutem, ceu ſibi affinem congeneamve, conuellente atque alliciente, eademque vi ſidus hoc appetēte. Quod ſi ita eſt, facultas illa Magneti cum ab initio perfuſa eſt, tum perpetuo vrſæ radiis & influxu vegetatur. Proinde ſi quis eorum quæ de lapilli huius trahente poteſtate diximus, rationem expetat, nō inſcitè reſponderi poſſit virtutis eius cauſam eſſe cùm lapilli ſpecificam formā, tùm eius germanitatem cum ferri natura, & eorum quidem vtriuſque conſenſum cum vrſa illa cœleſti, cui & obnoxior ſit lapillus ipſo ferro. Quibus & id adſtipulari video, quòd ſolum ferrum Magnetis viribus parere palam conſpiciatur, eaſque cōtumaciùs retinere perpēdatur. Ad hæc, quòd (autore Plinio) vulnera aſperiora fiunt ferro, Magnete cōtacto.

Theamedes lapis. Diſcordia.

Porrò huic lapidi contrariam inuenio Theamedē Gemmā, omne à ſe ferrū reſpuentem profligantemque. Eſt & Plinio genus aliquod Magnetis, vitri liquorem alliciens. Lapillo item illi cum alio diſcordia eſt non obſcura: is, ſiquidem alio illitus tractricem omnem facultatem perdere fertur. Diſſidet etiam cum Adamante, qui & iuxta poſitus illum trahere non ſinit, quinimo conuulſum iam ferrum admotus illico reuellit. An autem

vires

vites hæ occultæ mirificæque Cacodæmonum imposturis adscribi debeant: an potiùs inde auidiùs admirandus atque laudandus Dominus omnium creator Deus, ac per ea quæ in hoc lapide facta sunt, sempiterna eius virtus & diuinitas magis cognoscenda, & in mirabilibus suis operibus benedicenda, tuum esto iudicium Lector.

De Hæmatite.

CAPVT XXV.

QVando superiore capite Hæmatitis meminimus, non abs re quædam & hîc de eo recensere operæpretium videtur. Duo itaque Hæmatitis genera Plinius facit: alterum à Magnete cognominatum, sanguineo exterius colore, ideóque tritus is sanguinem refert, ferrum tamen Magnetis modo minimè trahit. Hunc pro vero Magnete à non paucis pharmacopolis damnoso errore venũdari vidimus. Alterum autem Hæmatiten dicit idem Plinius venis rudentibus discerni, hoc est, ab optimo desciuisse iudicari: ita enim Plinium intelligo. Hîc siquidẽ Dioscoridi probatissimus est, non qui intermistas habet venas rubentes, sed qui puro colore (vt eius verbis vtar) niger est, durus, in se æqualis, & nulla infectus sorde, nullóque zonarum excursu. Itaque duæ nobis præcipuæ hæmatitis species relinquuntur: altera exterius rubens, interius autem nigricans, vt Magnetis colorem quadamtenus imitari videatur: altera verò omni ex parte nigra. Quamquam nec me fugiat alia etiam à Plinio numerari illius fastigia, verùm duo hæc nostro instituto suffecerint. Neque enim de singulis Gemmis, sed de selectissimis vulgatissimisque differendum suscepimus Porrò quod ad vires attinet, oculis cruore suffusis mirè prodest, muliebre profluuium sistit, & cum mali punici succo iis qui sanguinem reiiciunt confert. Vesicæ præthereà vtilis est & serpentium ictibus. Ex lacte oculos à lachrymis vindicat. Imò & ipsos procidentes ingenita vi continet cohibétque. Calfactoriæ & extenuatoriæ est facultatis.

Genera. Probatio. Virtutes.

De Succino.

CAPVT XXVI.

VAriæ multùm de Succini ortu autorum sententiæ sunt. Prætermissis tamen de eius origine & natura opinio-

nibus diuersis, sed & de eo ridiculis Poëtarum fabulis, in India atque Germania Plinius tradit nasci defluente medulla arboris è pinearum genere: quemadmodum è Cerao, gummi, & ex Picea, resina redditur. Erumpere námque humoris abundantia, succosumque primum esse, dein verò vel rigore vel tempore autumni densari atque durari confirmant, & intumescentibus tandem marinis æstibus rapi, ac in littora nonnunquam transportati aduersa. Indeque succino nomen, quod pini arboris succus esse credatur, argumento quod attritum pineum refert odorem, accensumque tedæ modo nidore flagret. At liquidum primo stillare indicio quidem sunt quædam intus translucentia. Porrò succinorum tria esse præcipua genera litteris proditum est. Primum, quod melleo colore conspicitur: secundum, quod Phalernum vinum: tertium quod candidum refert, quod & odore præstantissimum est. Præferunt quidam Phalernum, fuluum scilicet ac translucens consimili vndequaque substantia & concremento, ea tamen lege vt non nimio ardore flagret, sed leuem tantùm ignis ostentet anhelationem, non autem igneum fulgorem adsequatur. Apud multos autem album odoris illecebra commendat. Rude quidem primum & austerum legitur, tandem verò adipe lactentis suis incoquitur, deinde expolitur. Porrò quod ad succini virtutes spectat, infantibus pro amuleto ligari, lymphationibus prodesse, ac lotij difficultatibus, inuenio. Præterea in polline exhibitum albos menses, stomachi fluxiones, ventrisque profluuia sistere, cerebro didicimus experimento. Cor & cerebrum vel odoris præstantia propalam recreat. Ex melle teritur ad oculorum finiendas humiditates. Attritum & calfactum festucas, quisquilias & leuissima quæque allicit & trahit, præter Ocimi tamen surculos, quos authore Plutarcho, reiicit repellitque, vna etiam cum iis quæcunque oleo perfusa fuerint. Succinum seplasiariorum officinis *charabe* barbara Arabum voce dicitur. Hoc genere & Lyngurium vel (vt aliis placet) Lincurium contineri, coloris, substantiæ & proprietatum congenea germanitas, multis persuasit: forsitan enim fuerit secundi generis, hoc est, Phalerni ruborem referentis, species quædam ardentior. Fabulosum omnino esse suspicio est, quod plerisque Gemmarum perscrutatoribus videtur, Lyncurium ex Lyncis animalis vrina arena mox à deiectu contecta, Solis deinde ardore concreta ac durata consistere.

Genera.

Probatio.

Vires.

Lyngurius.

De fictitiarum à veris Gemmis differentia & dignoscendi ratione. CAP. XXVII. *& vltimum.*

NOn mediocrem fidei ac maiestatis partem Gemmis ademit de republica pessimè meritorum hominum pertinax auaritia & luxus. Quandoquidem inde factum est, vt tam subtili dolo ferè omnis generis Gemmæ adulterentur, vt à fictis veras dignoscere vix sit aliquis modus. Sunt quippe qui ex veris, ac vilioribus, alterius generis lapillos ementiuntur; vti iam vsus percrebruit multo contumacique igne Sapphiro Adamantem fingere, & tanta arte imitari, vt multis hic fucus non rarò imposturam faciat: vocántque album Sapphirum. Quibus longè perniciosiores sunt, qui nitro, vitro, ac aliis vilissimis materiis, adiecto coloris mendacio, optimas ita æmulātur, vt sua nequitia naturæ opus, sagacissimámque & inuincibilem artem, tantùm non assequantur, qui vtinam à republica amandarentur: suis nāque id genus fallaciis tam huic quàm auctoribus, qui solerti studio & diligentia de verarum Gemmarum natura & viribus doctissimè disseruerunt, ita quidem imponunt, vt dum qui ementitas decepti, pro Germanis emerunt, easque iis non esse præditas facultatibus deprehendunt, quibus philosophi naturales donatas esse confirmarunt, & Gemmas, & de ipsis definientes auctores, vel vilitatis vel mendacij atque temeritatis damnent, vel etiam plerumque malè audiant qui certissimas absolutissimasque commēdant. Vt itaque impostorum vitari queant scelestissimi fuci, paucis Gemmarum probandarum rationem persequi libet, vbi primum te monuerimus & has multo æuo senescere, proindeque & gratiam & vires sensim multis seculis deponere. Pellucentes igitur lapilli sereno ac matutino cœlo: omnino autem in horam quartam probari debent. Re namque compertum est iis horis ac aëris constitutione penitùs longè introspici posse quicquid vitij habeant. Porrò & pondere internosci comperio, quamquam & hîc diuersas multùm authorum esse sententias animaduertam, nonnullis enim placet generosas grauiores esse: aliis contrà sentientibus, eas scilicet leuissimas minimique ponderis esse, quod & facto periculo deprehendi, nec id citra rationem fuerit: vel hoc præsertim nomine, quòd fictitias cum ab ignobiliori adeoque & minùs efficaci gente, tum ex longè obscuriori ac magis terrestri substantia fieri palàm sit, quibus etiam Plinius adstipulatur lib. 37. cap. vlt. *Experimenta* (inquit) *pluribus modis constant. Primum pondere grauiores sentiuntur.* *Post*

> Gemmas tandē senescere.

> Hora probādis Gemmis opportuna.

> Pondus. Generosæ minoris ponderis.

Post hac corpore: fictitiis pustula in profundo apparent, scabritia in cute & capillamento, fulgoris inconstantia, &c. Quibus coram ostendere videntur, quòd à falsis intelligat veras pondere superari. Cui & id suffragatur, quoque Margaritas præferri, quæ minùs graues sunt. Examinantur denique & corpore. Ementitis quippe bullæ in profundo comparent, quas & scabra cute & capillamentis, staminum tenuissimorum instar intercusantibus, conspicias: fulgore item inconstante atque iniucundo, nitore videlicet priusquam aciem complectatur elanguido. Certissimarum siquidem splendor colórve non in facie tantùm (vt in adulterinis) & per omne corpus, quibusuis etiam forma & situ gratissimæ iucundissimæque visuntur, ceu scilicet ad sui decoris spectaculum blanda quadam oculos aliciant comitate: quò namque diutius inspiciuntur, hoc magis delectant, ac gratia non inefficaci obtutus explent. Laudatæ item limam non capiunt: vt vel hoc solo veras à falsis dispescere mangonum magna pars norit. Sunt tamẽ qui Smaragdum & Topazium excipiant. Deinde & ignibus propinquæ non spuriæ, illæsæ euadunt: excepto tamen Chrysolectro ignium rapacissimo. Adhæc duriores maximè commendantur, nimirum quòd lapidi propria sit durities. Quòd autem ad optimatum delectũ pertinet, æqualibus cauas vel extuberantes postponunt. Oblongas quadratis prætulit antiquitas: verùm nunc anteponunt quadratas, vt quibus angulosis minima olim fuerit auctoritas, nunc versa vice clarior sit gratia. Illas sequuntur quæ lenticulæ forma, deinde quæ triangulæ. Omnium verò nouissimæ æstimantur rotundæ, quamuis forsitan omnibus præferri deberent, si figuræ rationem spectes.

[Margin: Bullæ ementitas ostẽdunt. Fulgoris incõstantia. Argumẽtum à lima. Experimentum ab igne. Laudatorum electio.]

[Margin: Epilogus.]

Nostris verò his lucubratiunculis ad vmbilicum tandem perductis, postremò te quoque beneuole lector admonere visum est, nil tibi mirum esse debere, quod Gemmas quandoque masculino, aliquando autem fœminino genere scripserim, nimirum cùm vtroque genere, ac promiscuè illas collocari apud classicos auctores crebiò legere sit. Cuius quidem rei vel vnicus mihi testis & auctor est idoneus Galenus ille Medicorum ab Hippocrate abundè princeps libro 9. simplicium pharmacorum.

FINIS.

Clarissimo, ac eruditissimo viro Francisco Rueo Medico, Insulis artem Apollineam profitenti, frater Paschasius Balduinus, Canonicus Phlempinensis S. P. D.

Hac Epistola super his duobus Ruei libris iudicium continetur primùm: deinde de Hebraicis Gemmarum nominibus, déque earum admiratione, vsu, abusu, & viribus tractatur.

PErlecto libello, quem de viribus ac natura Gemmarum nuper elaborasti, non potui tibi non gratulari, optime Francisce, hoc à re argumenti genus esse tractatum, ac illustratum, tum quòd tuam professionem non dedeceret eiusmodi studiorum inquisitio, tum quòd nos quibus potissimum sacris operam nauare opus est, permolesta animi anxietudine atque labore leuaueris. Ea enim non nihil ad sacra pertinere nullus, reor, inficias ibit, cum tam sedulò ac seriò illis interserantur, ac ordine disponantur. Atque penitius ista exquirere, quia per varia prophanorum scripta disperguntur, atque ea mente ab eis explanantur vt ad temporale commodum proficiant, per otium nobis non conceditur. Sed & Pontificiis decretis plus nimio eisdem incumbere vetamur, cogimur quoque præscriptis diuinis sacras euoluere litteras. *Scrutamini Scripturas*, inquit ipse sacrosanctorum oraculorum conditor, *quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere*, &c. Quòd verò Ioannis *Apocalypseos*, locum tibi potissimum delegeris, ibique traditum ordinem tenueris, ac deinceps cæterarum Gemmarum quæ celebriores habentur, non omiseris elucidationem, maximè probo. Certissimum enim ac solidissimum locum qui in diuinis literis habetur, & qui tuo congrueret instituto, selegisti, vtpote cuius interpres & auctor idem esset de quo ambigere nefarium sit. Illa autem nomenclatio, quæ in Exodi libro digeritur cap. 28. incertior ob variam interpretum translationem, & diuersas scriptorum opiniones habetur. Si voces Hebraicæ perinde compertæ essent atque Græcæ, nulla eligendi ratio, nisi fortè quia hæ ad sacerdotium ornamentorum splendorem, illæ autem ad ciuitatis diuinæ cultum & ornatum pertinent. Nunc quia Hebraicus sermo paucissimis fuit agnitus qui externarum linguarum habuere peritiam, tum ob vetustatem, tum ob solitariam Hebræorum vitam qui ab aliis gentibus segregati, earum commerciis rarius vterentur. Græcus autem tam nobis familiaris, vt in quotidianum vsum nostrum

Hebraica nomina Gemmarum.

nostrum transierit, meritò quod sic vsitatū habetur, præ altero tibi in explanationis materiam sumpsisti, ne ambiguis fundamentis iactis totum quod superstrueretur vacillaret. Hebræi siquidem maximè huius ætatis, tāta caligine in horum noticia cæcutiunt, vt plusquam talpas exoculatos credere fas sit: nisi fortè quorundam lapillorum Hebraica vox in externam linguā deriuata antiqua veritatis vestigia etiam cæteris nationibus reliquerit, ac inde à primis auis ad nos vsque permanarit illorum incolumis nomenclatura. Quorum præter Sapphirum qui ipsis vniuocè quoque dicitur, & Iaspidem Iasphe nominatum, nullum crediderim hac ratione cognitam: tametsi etiam in Iaspide aliud interpretes nonnulli sentiant, eundem in Beryllum vertentes, cæterorum nomina ad linguam nostram translata variant, aliis alia suspicantibus. Vnde non satis compertum habetur an idem Diuus Ioannes sacris illis Gemmis antiquitus per Mosen proditis alludere, vel conuenire voluerit, quandoquidem in nominum descriptione cum interpretibus antiquis non plurimum dissentit, hoc est, tantùm in Carbunculo, Achate, Ligurio & Onychino, quarū vice Chalcedonium siue Carchedonium, Sardonychen, Hyacinthum & Chrysoprasum, constituit, vt non satis liquidum sit de interpretum fide, cùm iam omnis illorū versio in dubium à nonnullis vocata sit. Arbitror tamen illum non eosdem lapidos adiicere voluisse cum onychis, qui apud Mosen inter duodecim Gēmas memoratur nullam mentionem fecerit, quem plerique omnes in eo nomine ab Hebraica voce scholam trāslatum vocitant: nisi fortè Sardonychen idem Ioannes pro illo statuerit quod Iosephus facere videtur. Cuius onychini lapilli in tuo opusculo vix recordatus es, cùm tamen præ cæteris in veteri instrumento eius mentio frequentius repetatur. Arbitror id consultò tibi accidisse, quod malignioris sit naturæ, nec inter celebriores Gemmas supputetur, neque tantæ sit dignitatis & vsus vt curæ tibi fuerit illum enucleatiùs explicare. Quod idem in Lyncurio, quem nostrates Theologi aut Physiologi Ligurium appellitāt, efficere visus es nisi quòd succini naturam demonstrans eius aliquantulùm memineris. Porrò cæterorum qui sacris libris cōtinentur, quos tamen Apocalypsis non habet, gaudeo te non fuisse oblitū, quatenus non minus è re Theologica fuerit hos noscere quàm illos. Carbunculum & Achaten Exodus liber cap. 28. atque Ezechiel nobis exhibent, Adamas quoque ab eodē Ezechiele cap. 3. & Zacharia vsurpatur, quamuis hoc potius interpreti Latino quàm veritati tribuerim. Neque enim Hebraicus sermo permittit Gemmam omnium nobilissimam

Sapphirus. Iaspis. Probatio.

lissimam intelligi: cùm durities indicem tantùm, nõ præ signis eminentia petatur, vt etiam fit è silice illic memorato. Intellexerim itaque pro illo aliquod saxi genus: quod etiamnum Græcus interpres ostendit, in petram eam vocẽ vertendo. Sunt qui in Exodo ac Ezechiele loco Iaspidis Adamantẽ collocent, tanta est Hebræorũ oculis offusa caligo. Nec non sunt alij qui pro vitro, quod Iob c. 28. ab interprete positum est, vocem Hebraicam Zecucith, in adamantem vertendam autument. Idipsum pene in omnibus Gemmis reliquis vsuuenit Hebræis vt subinde nouã vel aliam pro alia excogitent: sic sunt cæci errorũ magistri, quibus illæ diræ à sacro Psalte profusæ imputantur. *Obscurentur*, inquit, *oculi eorum ne videant*. Est quoque eodẽ cap Iob vocabulum, quod in corallium trahunt cùm nusquam in sacris habeatur: id autẽ est pro quo, excelsa, traduxit interpres Latinus, minus consideratè vocem Hebraicam pro altera sumens. Inuenimus quoque alteram vocem, in eminentia, in eodem cap. versam, quam etiam volunt esse cuiusdam Gemmę symbolũ, Gabis ea dictio scribitur. Hæc autẽ dixerim vt tuum consiliũ approbem, qui diui Ioannis Gemmis explanandis, reliquas etiã vsu & dignitate celebriores non omittẽdas censueris, in queis eas quæ sparsim in diuinis literis leguntur, tametsi clarũ non sit quæ sint, verisimile fuerit contineri. Non obnuetim tamen illud primum seculum, quo sacræ conditæ sunt scripturæ, hoc est, Mosis ætate, non vsque adeò fuisse edoctum vt omnium Gemmarum pernouerit naturas & vires, cum inficiari nõ queamus illud tunc primũ omnem ruditatẽ exuisse, & perspicuum sit ab ætate Plinij non parum immutatam esse earum Gemmarum æstimationẽ. & quibusdam non parum precij accessisse, cum eo tempore primũ vel secũdum dignitatis locum obtinerent vniones, nunc autem vix quartum sortiantur H-S. idest, sestertiũ centies vna Cleopatræ Ægypti reginę Margarita, quæ summa non minus æstimatur ducentis & triginta quatuor millibus trecẽtis quoque & septuaginta quinque ducatis. Potuerunt itaque eo rudi seculo Adamantes & nonnulli alij lapilli primæ nunc indicaturæ fuisse ignoti: & qui maximè tunc dignitatis fuere, temporis accessione, nobilioribus cedere cœperunt. Ecce quò me protraxit tuus de Gemmis lapillis operosus labor. Cernis quis tandem Epistolæ finis erit, si cuncta examussatim pergam edicere quæ fœcundũ hoc tuũ argumentum parere possit, si mysticas à singulis Gemmis significationes eruere parem: si duodecim fundamenta his lapillis ornata, portasque singulis Margaritas extructas, Theologorum more, ad morum fabricã & sacramentorum expressionẽ trahere [illegible].

Virtutes.

Gabis.

Gẽmarũ admiratio.

Gẽmarũ pretium.

Quem

Quem hæc contemplatio, atque tam decori habitaculi adumbratio, ad vitæ purioris splendorem nõ pertrahat? quis prauos mores ad rectitudinis lineam huius ciuitatis tam speciosæ desiderio non corrigat? quis tam obesæ mentis & hebetis ingenij, qui non ex iis perpendat, quanta munditie præpollere debeant ciuitatem tantis ornatam miraculis ingredi cupientes, cùm nihil coinquinatũ, vt palam diuus ipse Ioannes asserit, in illam recipiendum sit? Iam paulisper non pigebit animũ attendere in eos qui horum lapillorum gestaminibus gaudent onerari, vel vt se ad exercitia spiritulia inde promoueant, quod in illis mirificis vestibus quas sacerdoti magnò apparatas legimus, factũ credimus: vel vt eorum fulgoribus sese venditent apud vulgus ignobile gloriolam quampiam ex his captitantes, & quiddam diuinum sibi arrogantes, quod Tyrio regi impingit propheta Ezechiel, quem in medio ignitorũ lapidum ambulasse sugillat: de quo paulò ante dixerat, *Eò quod eleuatum cor tuum quasi cor Dei.* Et pòst, *Omnis lapis pretiosus operimẽtũ tuum.* Eiusmodi homines quis nõ fateatur degeneris esse animi, qui propriis ornatibus priuati, hoc est, virtutibus denudati, exoticos & externos cultus asciscunt, tiaras, digitalia cingulos, & quid non frequentissimis lapillis infarciunt? perinde ac si illos verteodi essent, animi natiua ornamẽta fastidientes. His hominibus si vel mentis mica inesset, cura diuersa, ea nimirũ quæ omne factitium & cõmentitium aspernatur, in primis appeteretur, quas honestos mores illis ipsis lapillis designatos induere satagerunt. Excellens quidẽ naturæ opus & non exiguum miraculum est Gemmarum natura & vis, si spectetur materiæ temperamentum & quædã lucis cum elemẽtari crassitie copulatio, & eo præcellentius quo durabilius: & tam est mirabile, vt ipsa natura suam totam vim in earum opificium collegisse ac effudisse videatur. Quamobrẽ has gestaturis, quia summopere intuentium oculos alliciunt, expedit, vt cuiusdã insignioris operis symbolum aut signum adsumant, quò mens haud in paucis naturæ gradibus illas antecellẽs vegetior, & ad suæ operationis promptitudinem accommdatior reddatur: & ad æternam beatitatem, ad quã benignus cõditor illã destinauit, compendiosius perueniat. Hoc præcipuũ horũ lapillorũ munus crediderim, quod si defuerit, indignum prorsus celsitudini humanæ gestamẽ poterit indicari, nec vnde corpus quod corrumpitur ornatũ aucupatur, inde maius dispendiũ animus cœlestibus natus incurrat, ne nimiò lapillornm fulgetris addictus, lapideus etiã ipse animus [illegible], ac proinde à sua conditione decidat: nec ab iis honoris subsidiũ [illegible], quibus ipse opinionem honoris elargitur. Hac

ratione

Côtra luxum in Gemmis gestandis.

Admirasio earum rursus, & gestatio licita quæ.

ratione agnoſcant Reges & Pōtifices,& quicunque horum geſtiunt adiacenti luce glorioſiores apparere eorundē vires,illaſque ad animi vegetationē transferāt,vt in Sapphiro ſit caſtitas & cœleſtiū amor,in Carbunculo ardens charitas,in Adamante iuſtitiæ cōſtantia,in Smaradgo facilis humanitas,& in cæteris ſimile aliquid quod menti virtutē tribuat, nec quid dā ſimiaticum referant hoc eſt, ne ſicut ſimia in purpura faſtum quēdam oſtentent & ſe ridendos præbeant. Nolim tamē ſalubres Gemmarū vires attenuare , corporibus humanis oppidò quàm profuturas,ſi cōmoda illis applicentur. Quas vires & proprietates vt reliquarum rerum,corpori humano cōducibiles,fuerit phyſicorum veſtigare:illa verò ſigna quæ mētem moueant,Theologorum:vt in eadē re tractent medica phyſici,& diuina Theologi , atque ſic vnumquodque membrum in myſtico Chriſti corpore,ſuo munere dignè perfungatur. Vides optime Franciſce tui libelli lectione me nō parum fuiſſe delectatum,qui tot verbis gaudium teſtatū reliquerim, & affectus hos velut oſtro percitus vel potiùs numine afflatus ediderim , ne prorſus perditum laborem tuum autumes.Nam ſi eiuſmodi fructus neutiquam ſequantur,fruſtra fuerat à ſacris tuum argumentum petiſſe : quandoquidem luce clarius eſt in his Gemmas eſſe memoratas non vt corpori decorando ſeruirent, ſed animi virtutibus vel conquirendis vel conſeruandis proficerent:ſed neque alioqui plurimum decuiſſet eundem libellum cuiuis *ieurourgounton*,dicare,quibus ſacra tractate ſemper incumbit : ſed neque me cenſorē ſtatui oportuiſſet, cuius vires tantæ rei expediendæ impares ſunt. Non pauca etenim è philoſophorū adytis , nonnulla è Theologorum placitis in medium deduxiſti de quibus certum ferre iudicium difficile fuerit, quando nec ſummus Philoſophus poſſit omnibus his ſufficere , & Theologus interdum conniuebit,nonnunquā diſſimulabit,modò nihil ſit oraculis cœleſtibus ac eccleſiaſtis dogmatibus repugnans. Eiuſmodi ſentimentorum nonnunquam narratorem, non aſſertorem ſuſpicio , quòd habeas non infimos auctores quibus acceptum feras quod expromis,& quibus te tuearis , cùm liberum ſit in pleriſque vtramque partem fouere. De quibus nunc eſſet longiùs quicquam diſſerere,præſertim cùm probè calleas quid intus habeam. Relinquo ſua Aſtrologis apoteleſmata, Theologorum turbam non modò refragantem , ſed manibus pedibuſque illò adrepentem interim diſſimulo,de quibus nihil mihi libet nunc ſcribere , quando prolixior ipſe fuerim quàm putaueram,præſertim tibi occupatiſſimo , cuius ſeria interpellare , piaculi quiddam refert. Vale.

Vires naturales.

F I N I S.

Alardus Rueus etiamnum puer, Patris obſeruantiſſimi libellum Lectori commendat hoc Elegiaco.

Qui legis inuiſi conuiuia cruda Thyeſtæ,
Diſcerptúmque vagis curribus Hippolytum.
OEdipodémque oculis captum: ſtructámque venenis
Medeam, regum belláque ficta legis:
Qui legis Harpyias, Centauros, Gorgonas, Hydram,
Quid niſi monſtra, precor, prodigioſa vides?
Talia quæ cruciant animum malè ſana faceſſant,
Quæque virum ſapiant perlege ſcripta Patris:
Hic vim gemmarum tractat quæ cognita longè
Illarum vincit commoditate decus.

Eiuſdem ad patrem integerrimum Epigramma.

Ecce pater, volitant totum tua ſcripta per orbem,
Docta per æternos ſcripta legenda dies:
Nempe tuo exemplo me noſtrum nomen in auras
Spargere vis: tutum nunc pandis iter.

